

Class

232.158

Book

Al 25

General Theological Seminary Library

CHELSEA SQUARE, NEW YORK

Purchased from the fund bequeathed to the Seminary by

EUGENE AUGUSTUS HOFFMAN, D. D.

DEAN 1879-1902

Prima Lineamenta Tractatus Dogmatici

DE VERBO INCARNATO

QUEM IN INSTITUTO CATHOLICO PARISIENSI HABEBAT

ADHÉMAR D'ALÈS

SACRAE THEOLOGIAE LECTOR

MCMXXX

DE VERBO INCARNATO

Prima Lineamenta Tractatus Dogmatici

DE VERBO INCARNATO

QUEM IN INSTITUTO CATHOLICO PARISIENSI HABEBAT

ADHÉMAR D'ALÈS

SACRAE THEOLOGIAE LECTOR

THEOLOGICAL LIBRARY
UNIVERSITY OF CHICAGO
1261

GABRIEL BEAUCHESNE, ÉDITEUR
A PARIS, RUE DE RENNES, 117

MCMXXX

232.1528

A 25

91105

Nihil obstat

Romae, 3 febr. 1930.

PETRUS BOETTO, S. I.

Praepositus Provinciae Romanae.

Imprimetur

Lutetiae Parisiorum, die 26^a Septembris 1930.

V. DUPIN, v. g.

PROOEMIUM

Mysterium Christi, quod multi laudabiliter exposuerunt per modum commentarii perpetui in 3^{am} Sⁱ Thomae, aggredimur tractare liberius, secundum institutionem scholarum nostrarum. Consilium scribendi fuit ut, praeter brevem declarationem thesium, apparatus studendi sat copiosum praeberemus. Quodsi aliquantum recedimus ab ordine quem observavit Doctor Angelicus, eius doctrinam fideliter tenere volumus.

Dividitur materia in tres libros :

I^o statuitur veritas utriusque naturae in Christo : DEUS ET HOMO ;

II° vindicatur unitas personae, in qua proprie consistit mysterium Christi : DEUS-HOMO ;

III° describitur mediatio Christi, qui est hominum Redemptor : CUR DEUS HOMO.

Faxit autem Deus ut ex nostro qualicumque opere iuventur aliqui ad praestandum id quod, dum colit Cor Verbi incarnati, postulat Ecclesia :

« Deus qui nobis in Corde Filii tui, nostris vulnerato peccatis, infinitos dilectionis thesauros misericorditer largiri dignaris ; concede, quaesumus, ut illi devotum pietatis nostrae praestantes obsequium, dignae quoque satisfactionis exhibeamus officium. » (Ex Officio approbato 29 ian. 1929.)

Scribebam Romae, 29 iun. 1929.

TRADITIONIS GRAECAE ET SYRIACAE MONUMENTA PRAECIPUA.

Ignatius Antiochenus, *Epistolae* VII, ed. Funk.

Iustinus, philosophus et martyr, *Apologia* 1 et 2; *Dialogus cum Tryphone*, PG., 6.

Irenaeus Lugdunensis, *Adversus Haereses Libri V*, PG., 7.
— *Démonstration de la prédication apostolique*, trad. fr. Barthoulot, RSR., 1916.

Clemens Alexandrinus, *Protrepticus*; *Paedagogus*; *Stromata*, PG., 8 et 9. Ed. Stählin.

Hippolytus, *Contra Haeresim Noeti*, PG., 10. — *Philosophumena*, PG., 16, 3. Ed. Cruice, Wendland. — *Opera varia*, edd. Bonwetsch, Achelis.

Origenes, *Periarchon*; *Contra Celsum*; *In Matthaeum*; *In Lucam*; *In Ioannem*; *In Epistolas Pauli*; PG., 11. 13. 14. Ed. Koetschau, Preuschen.

Gregorius Thaumaturgus, *Expositio fidei*, PG., 10.

Adamantius, *De recta in Deum fide*, PG., 11. Ed. Van de Sande Bakhuyzen.

Alexander Alexandrinus, *Epistolae de ariana haeresi*, PG., 18.

Eusebius Caesareensis, *Historia Ecclesiastica*; *Ep. ad Caesareenses*, PG., 20. *Praeparatio evangelica*, PG., 21. *Demonstratio evangelica*, PG., 22. *Contra Marcellum An-cyrae episcopum Libri II*; *De ecclesiastica theologia Libri III*, PG., 24. Edd. Schwartz, Heikel, Klostermann.

Athanasius, *Oratio contra Gentes et de Incarnatione Verbi*; *In Mt.*, 11, 27; *Encyclica ad episcopos epistola*; *Apologia contra Arianos*; *De decretis Nicaenae Synodi*; *De sententia Dionysii*; *Epistola ad episcopos Aegypti et Libyae*; *Apologia ad Constantium imperatorem*; *Apologia de fuga sua*; *Historia Arianorum ad monachos*; *Ep. ad Serapionem de morte Arii*, PG., 25. — *Orationes adv. Arianos III*; *Epistolae ad Sera-pionem IV*; *De Synodis*; *Tomus ad Antiochenos*; *Ep. ad Iovianum*; *De Incarnatione Verbi Dei et contra Arianos*; *Ep. ad Afros episcopos*; *Ep. ad Epictetum Corinthi episcopum*; *Ep. ad Adelphium episcopum et confessorem*; *Ep. ad Maximum philosophum*, PG., 26.

(Ps.) Athanasius, *Or. 4 adv. Arianos*; *Contra Apollina-*

rium Libri II, PG., 26. — Alia opera pseudonyma, *P.G.*, 28.

Ephraem Syrus, *Opp.*, ed. Assemani, Romae, fol.; graece et latine, 3 vol., 1732-1746; syriace et latine, 3 vol., 1737-1743. Maxime *De Margarita*, seu *De Fide Sermones VII*, t. 6, p. 150-164. — *Hymni et Sermones*, ed. Th. J. Lamy, 4 in-8, Mechliniae, 1882-1902. Maxime, *Sermo de DN.*, t. 1, p. 145-274. — *Carmina Nisibena*, ed. G. Bickell, Lipsiae, 1866, n. 27.

Didymus Alexandrinus, *De Trinitate Libri III, PG.*, 39.

Basilius Caesareensis, *Adv. Eunomium Libri III* (Libri 4 et 5, apocryphi), *PG.*, 29. — *Epistolae* 8. 38. 261. 262, *PG.*, 32.

Gregorius Nazianzenus, *Orationes theologicae V, PG.*, 36. Praeterea, *Or.* 21-23, *PG.*, 35; 33-35. 44, *PG.*, 36; *Poemata dogmatica*, 9-11, *PG.*, 37.

Gregorius Nyssenus, *Oratio catechetica magna; Contra Eunomium Libri XII; Antirrheticus adv. Apollinarem; Adversus Apollinarem ad Theophilum Alexandrinum; Adv. Arium et Sabellium; Adv. Macedonianos, PG.*, 45.

Cyrillus Hierosolymitanus, *Catecheses* 12-15, *PG.*, 33.

Epiphanius, *Haereses, PG.*, 41, 42. *Ancoratus, PG.*, 43.

Flavianus Antiochenus, *Fragmenta*, ed. F. Cavallera in appendice ad Eustathii Antiocheni (?) *Homiliam christologicam*, p. 101-110, Paris, 1905.

Theophilus Alexandrinus, *Fragmenta graeca, PG.*, 65; 4 *epistolae* latine, interprete Hieronymo, *PL.*, 22, sub nn. 92. 96. 98. 100.

Diodorus Tarsensis, *Fragmenta dogmatica, PG.*, 33.

Theodorus Mopsuestenus, *Fragmenta dogmatica, PG.*, 66.

Ioannes Chrysostomus, *Contra Iudaeos et Gentiles, quod Christus sit Deus; Adv. Iudaeos Orationes IX; Contra Iudaeos Homiliae XII, PG.*, 48; *Hom. in Mt.*, *PG.*, 57. 58; *Hom. in Io.*, *PG.*, 59; *Hom. in Epistolas Pauli, PG.*, 60-63.

Severianus Gabalensis, *De Sigillis Sermo, PG.*, 63.

Cyrillus Alexandrinus, *Thesaurus de sancta et consubstantiali Trinitate; De sancta et consubstantiali Trinitate Dialogi VII; Quod unus sit Christus; Scholia de Incarnatione Unigeniti, PG.*, 75. — *De recta fide ad Theodosium imperatorem; De recta fide ad principissas; De recta fide ad Augustas; Adv. Nestorii blasphemias Libri V;*

Apologeticus pro XII capitibus adv. Orientales episcopos; Apologeticus contra Theodoretum; Explicatio XII capitum Ephesi pronuntiata; Apologeticus ad Theodosium imp.; Adversus nolentes confiteri S. Virginem esse Deiparam, PG., 76. — Contra Iulianum imperatorem Libri X, PG., 76. — Epistolae, PG., 77; Homiliae, PG., 77. — In Matthaeum; In Lucam, PG., 72; — In Io., PG., 73. 74.

Nestorius. Vide *Nestoriana*, ed. Loofs, Halle, 1905. — *Le livre d'Héraclide de Damas*. Edidit syriace Bedjan; gallice reddidit F. Nau, Paris, 1910.

Theodoretus, *De Incarnatione Verbi* (Inter opera Cyrilli, PG., 75). — *Historia Ecclesiastica*, PG., 82. Ed. Parmentier. — *Eranistes; Haereticarum Fabularum Compendium; Epistolae*, PG., 83. — *Pentalogium de Incarnatione*, PG., 84.

Ioannes Antiochenus, *Epistolae* inter Cyrillianas, PG., 77.

Philostorgius (arianus), *Ecclesiasticarum historiarum Libri XII*; Epitome a Photio confecta, et fragmenta, PG., 65. Ed. Bidez.

Proclus CPTanus, *Orationes, Homiliae, Epistolae*, PG., 65.

Socrates, *Historiae Ecclesiasticae Libri VII*, PG., 67.

Sozomenus, *Historiae Ecclesiasticae Libri IX*, PG., 67.

(Anonymi) *Synodicon adversus tragoediam Irenaei*, PG., 84.

Gelasius Cyzicenus, *Historia Concilii Nicaeni*, PG., 85. Ed. Loeschke-Heinemann.

Antipater Bostrensis, *Homiliae et fragmenta*, PG., 85.

Timotheus Aelurus, monophysita, *Fragmenta syriace edita* a F. Nau, PO., 13 (1919). Cf. J. Lebon, *RHE.*, 1908; Cavallera, *BLE.*, 1909.

Zeno imperator, *Henoticon* datum anno 482, ap. Evagrium, *Hist. Eccl.*, 3, 14, PG., 86, 2.

Zacharias Rhetor, episcopus Mitylenensis, monophysita, *Historia ecclesiastica*. Germanice reddita ab Ahrens-Krüger, Leipzig, 1899.

Ps. Dionysius, *Scripta areopagitica*, passim, PG., 3 et 4.

Philoxenus Mabbugensis monophysita, *Tractatus III De Trinitate et Incarnatione*, ed. A. Vasehalde, CSCO., Scriptores syri, ser. 2, t. 27, Paris, 1907. *Dissertationes X de uno e sancta Trinitate incorporato et passo*, ed. M. Brière, PO., 15, 4, Paris, 1920.

Leontius Byzantinus, *Contra Nestorianos et Eutychianos*

Libri III; Capita XXX contra Severum; Solutio argumentorum a Severo obiectorum; (?) Adv. Nestorianos Libri VII; (?) Contra Monophysitas; (?) Adversus fraudes Apollinaristarum, PG., 86, 1.

Theodorus presbyter Rhaituensis (?), *De Sectis, PG., 86, 1.*

Ioannes Maxentius monachus et presbyter Antiochenus, *Epistola ad legatos Sedis Apostolicae; De Christo professio; Contra Nestorianos capitula; Altera fidei professio; Adunationis Verbi Dei ad propriam carnem ratio; Ad epistolam Hormisdæ responsio; Contra Acephalos libellus; Dialogi contra Nestorianos Libri II, PG., 86, 1.*

Severus, patriarcha Antiochenus monophysita, *Fragmenta, PG., 86, 1. 2. — The sixth book of select Letters, ed. L. W. Brooks, London, 2 vol., 1904. — Cf. J. Lebon, Le monophysisme sévérien, Lovanii, 1909.*

Iustinianus imperator, *Liber adversus Origenem; Ad sanctam Synodum de Theodoro Mopsuesteno Epistola; Epistola de tribus capitulis; Constitutio contra Severianos; Tractatus contra Monophysitas; Epistola dogmatica ad Zoilum Alexandrinum, PG., 86, 1. — Exstant eiusdem Epistolae ad Hormisdam P. R., PL., 63; Ad Ioannem; Ad Agapetum, PL., 66; Ad Vigilium, PL., 69.*

Evagrius Scholasticus, *Historiae Ecclesiasticae Libri VI (431-594), PG., 86, 2.*

Eustathius monachus, *Epistola de duabus naturis, PG., 86, 1.*

Anastasius Antiochenus I, *Compendiaria fidei explicatio; Orationes V, PG., 89.*

Eulogius Alexandrinus, *Capita VII de duabus naturis DNIC; fragmenta: PG., 86, 2.*

Sophronius Hierosolymitanus, *Epistola synodica ad Sergium CPtanum, PG., 87, 3.*

Maximus Confessor, *Capita ducenta theologiae et oeconomiae, PG., 90; Opuscula theologica et polemica ad Marinum; Disputatio cum Pyrrho; Epistolae, PG., 91.*

Anastasius, Maximi discipulus, *Ep. ad Theodosium presbyterum; Syllogismi, PG., 90.*

Anastasius Sinaita, *Hodegus, adv. Acephalos, PG., 89.*

Doctrina Patrum de Incarnatione Verbi. Florilegium graecum s. VII/VIII, ed. Fr. Diekamp, Münster i. W., 1907.

Georgius Pisida, diaconus CPtanus, *Contra impium Severum carmen*, PG., 92.

Andreas Cretensis, *Iambi ad Agathonem*, PG., 97.

Ioannes VI CPtanus, *Epistola ad Constantinum papam*, PG., 96.

Germanus CPtanus, *Epistola ad Armenos*, PG., 98.

Ioannes Damascenus, *Expositio Fidei orthodoxae; Contra Iacobitas*, PG., 94. *De natura composita, contra Acephalos; De duabus voluntatibus; Adversus Nestorianos; Fragmenta: PG.*, 95. *Homiliae*, PG., 96.

Theodorus Abukara, *Opuscula: Confutatio Iacobitarum; Contra Nestorianum*, etc., PG., 97.

Theodorus Studita, *Adversus Iconomachos*, PG., 99. *Parva Catechesis*, ed. A. Tougard, Paris, 1891.

Nicephorus CPnus, *Antirrhetici III adversus Constantinum Copronymum*, PG., 100.

Photius, *Myriobiblon, sive Bibliotheca*, PG., 103. 104.

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, PG., 130.

Nicetas Choniata, *Thesaurus orthodoxae fidei*, PG., 139-140.

Symeon Thessalonicensis, *Dialogus contra omnes haereses*, PG., 155.

TRADITIONIS LATINAE MONUMENTA PRAECIPUA.

Tertullianus, *Apologeticus*, PL., 1; *Adversus Marcionem Libri V; Adv. Iudaeos; De carne Christi; De resurrectione carnis; Adversus Praxean: PL.*, 2. Ed. Oehler; Kroymann.

Cyprianus, *Ad Quirinum Testimoniorum Libri III*, PL., 4. — Ed. Hartel, CSELV., 3.

Novatianus, *De Trinitate*, PL., 3. — Ed. Yorke Fausset.

Lactantius, *Divinarum Institutionum Liber 4; Epitome*, PL., 6.

Hilarius Pictaviensis, *De Trinitate Libri XII; De Synodis, seu De fide Orientalium; Ad Constantium Augustum Libri II; Liber contra Constantium imperatorem; Contra Auxentium Mediolanensem; Ex opere historico Fragmenta: PL.*, 10. — Opus historicum melius edidit A. Feder, CSELV. (1916).

Marius Victorinus, *Liber de generatione divini Verbi ad Candidum Arianum; Adversus Arium Libri IV; De homou-sio recipiendo* : PL., 8.

Phoebadius Aginnensis, *Liber contra Arianos*; (?) *De fide orthodoxa contra Arianos*, PL., 20.

Gregorius Eliberitanus, *Tractatus* (pseudoorigeniani) *de libris SS. Scripturarum*, edd. Batiffol-Wilmart, Paris, 1900.

Faustinus presbyter, *Ad Gallam Placidiam de Trinitate, sive de fide contra Arianos*, PL., 13; *Libellus ad imperatorem, ibid.* — (?) *Altercatio Heracliani laici cum Germinio episcopo Sirmiensi de fide Synodi Nicaenae et Ariminensis Arianorum*, ed. Caspari, *Kirchenhistorische Anecdota*, 1, Christianiae, 1883.

< Pacianus Barcinonensis >, *Liber de similitudine carnis peccati*, ed. G. Morin, O. S. B., *Etudes, textes, découvertes*, 1, Maredsous, 1913.

Ambrosius Mediolanensis, *De fide ad Gratianum Augustum Libri V; De Incarnationis dominicae sacramento*, PL., 16.

Ambrosiaster, in *Epistolas Pauli interpretis ignotus*, PL., 17.

Niceta Remesianus, *Libelli Institutionis Fragmenta*, ed. A. E. Burn, Cambridge, 1905.

Hieronymus, *De perpetua virginitate B. Mariae adversus Helvidium; Adversus Iovinianum Libri II; Contra Ioannem Hierosolymitanum ad Pammachium*, PL., 23; *Ep.* 124, *Ad Avitum*, PL., 22.

Augustinus, *Epp.* 137, *Ad Volusianum*; 138, *Ad Marcellinum*, PL., 33; *De Civ. Dei*, PL., 41; *De Trinitate Libri XV*, PL., 42; *Tractatus in Ioannem*, PL., 35; *Enarrationes in Psalmos*, PL., 36. 37; *Enchiridion*, PL., 40; *De agone christiano*, PL., 40; *Collatio cum Maximino Arianorum episcopo; Contra Maximinum haereticum*, PL., 42; *Adv. Iudaeos*, PL., 42; *Sermones, passim*, PL., 38. 39.

Leporius, *Libellus emendationis*, PL., 31. Cf. Augustinus, *Ep.* 219.

Maximinus, Arianorum episcopus, *Sermones*, ed. C. H. Turner, *JTS.*, jan. april. 1915; *Opera polemica*, ib., oct. 1911; jun. 1916; jul. 1919; *De lectionibus Evangeliorum Homiliae*, ed. B. Capelle, *Rev. Bén.*, 1928.

Capreolus, Carthaginensis episcopus, *Epistolae duae*, PL., 53.

Cassianus, *De Incarnatione Verbi contra Nestorium haereticum Libri VII*, PL., 50.

Caelestinus, P. R., in causa Nestorii *Epp.* 6-25, PL., 50.

Marius Mercator, *Scripta ad nestorianam haeresim pertinentia*, PL., 48.

Petrus Chrysologus, *Sermones* 140-149, PL., 52.

Leo M., P. R., *Sermones et Epistolae*, PL., 54. — Maxime, *Ep.*, 28, *dogmatica ad Flavianum*.

Arnobius iunior, *Cum Serapione Aegyptio conflictus*, PL., 53.

Gennadius Massiliensis, *De ecclesiasticis dogmatibus*, PL., 58.

Gelasius, P. R., *Tractatus de duabus naturis et alia quaedam*, ap. Thiel, *Epistolae Romanorum Pontificum genuinae*, Brunsbergae, 1868. — (Minus plene, PL., 59.)

Vigilius Thapsensis, *Contra Eutychen Libri V*; *Contra Arianos, Sabellianos, Photinianos Dialogi Libri III*, PL., 62.

Petrus Diaconus, *De Incarnatione et gratia DNIC, ad Fulgentium et alios episcopos Africae*, PL., 62.

Boetius, *Liber de persona et duabus naturis, contra Eutychen et Nestorium*, PL., 64.

Fulgentius Ruspensis, *Ep.* 17, *ad Petrum Diaconum*; *De Trinitate, ad Felicem notarium*; *Contra sermonem Fastidiosii Ariani, ad Victorem*; *De Incarnatione Filiï Dei et vilium animalium auctore, ad Searilam*; *De fide, ad Petrum*; *Contra Fabianum Arianum fragmenta*, PL., 65.

Facundus Hermianensis, *Pro defensione III capitulorum Libri XII*; *Contra Mocianum scholasticum*; *Epistola fidei catholicae*, PL., 67.

Ferrandus Diaconus, *Epistolae et Opuscula*, PL., 67.

Rusticus, sanctae Romanae Ecclesiae diaconus, *Contra Acephalos Disputatio*, PL., 67.

Liberatus, archidiaconus Carthaginensis, *Breviarium causae Nestorianorum et Eutychianorum*, PL., 68.

Vigilius P. R., *Epistolae et Decreta*, PL., 69.

Gregorius M., P. R., *Ep. ad Eulogium Alexandrinum*, 10, 39, PL., 77.

Isidorus Hispalensis, *De fide catholica*, Libri II, PL., 83.

Taio, Caesaraugustanus episcopus, *Sententiae*, 2, 1, PL., 80.

Iulianus Toletanus, *De tribus capitulis Liber apologeticus*, PL., 96.

Monumenta ad Adoptianismum hispanum spectantia, PL., 96-104; MGH., *Epistulae Merovingici et Karolini aevi*.

Benedictus Anianensis, *Opusc.* 1, *Testimoniorum nubecula de Incarnatione Domini*, etc., PL., 103.

Rabanus Maurus, *Opusculum de Passione Domini*, PL., 112.

Ratramnus, *De eo quod Christus ex Virgine natus est*, PL., 121.

Guibertus, abbas S. Mariae de Novigento, *Tractatus de Incarnatione contra Iudaeos*, PL., 156.

Anselmus Cantuariensis, *De fide Trinitatis et Incarnatione Domini; Cur Deus homo*, PL., 158.

Bruno Astensis, *Tractatus* 1, *De Incarnatione Domini et eius sepultura*, PL., 165.

Rupertus abbas Tuitiensis, *De victoria Verbi Dei Libri XIII*, PL., 169.

Hugo de S. Victore, *De sapientia animae Christi*, PL., 176.

[Ps.] Hugo Victorinus (? Ioannes Cornubiensis), *Apologia de Verbo incarnato; De Verbo incarnato Collationes III*, PL., 177.

Hermannus abbas S. Martini Tornacensis, *Tractatus de Incarnatione ICDN.*, PL., 180.

Petrus Abaelardus, *Introductio ad Theologiam*, PL., 178.

Bernardus abbas Claravallensis, *Contra quaedam capitula errorum Abaelardi*, Ep. 190, *ad Innocentium II Pontificem*, PL., 182. — *Sermones*, PL., 183.

[Ps.] Bernardus, *Vitis mystica, seu Tractatus de Passione Domini; Meditatio in Passionem et Resurrectionem Domini*, PL., 184 (inter supposititia Bernardi).

Aelredus abbas Rievallis, *Tractatus de Iesu puero duodenni*, PL., 184 (inter supposititia Bernardi).

Ernaldus abbas Bonaevallis, *De cardinalibus operibus Christi, ad Hadrianum IV P. M.; De septem verbis Domini in cruce; Libellus de laudibus BMV.*, PL., 189.

Petrus Lombardus, *Sententiae*, L. 3, 1-22, PL., 192.

Gerhohus praepositus Reicherspergensis, *Opusculum de gloria et honore Filii hominis*, PL., 194.

Richardus Victorinus, *Liber de Verbo incarnato*, PL., 196.

Hildegardis abbatissa, *Liber divinorum operum simplicis hominis*, PL., 197.

Ioannes Cornubiensis, *Eulogium ad Alexandrum III Papam, quod Christus sit aliquis homo*, PL., 199.

Alexander Gemmeticensis abbas, *Epistola de Filio hominis*, PL., 205.

Petrus Blesensis, *De Transfiguratione Domini*, PL., 207.

Alanus de Insulis, *De Incarnatione Domini Rythmus*, PL., 210.

FONTES THEOLOGICI RECENTIORES.

In tanta multitudine theologorum qui scripserunt de Verbo incarnato, delectu supersedemus. Ad partem scholasticam, videantur universim :

Interpretes Petri Lombardi, *In 3d.*, 1-22.

S. Thomas, 3^a, 1-59 et locis parallelis; cum interpretibus eius permultis.

Inter illos qui magis historice illam materiam tractarunt, eminent :

Dion. Petavius, S. I. († 1652), *Theologica Dogmata, De Incarnatione Libri XVI*; ed. Parisiis, 1650 fol., t. 4 et 5.

Lud. Thomassinus, Or. († 1695), *Dogmata theologica, De Incarnatione Verbi Dei Libri XII*; ed. Parisiis, 1680 fol., t. 1.

Ferd. Stentrup, S. I. († 1898), *De Verbo incarnato*, Oeniponte, 1881-9, 4 in-8 (1-2 : *Christologia*; 3-4 : *Soteriologia*).

Documenta Conciliorum hausimus pleraque ex *Amplissima Collectione* J. D. Mansi, Florentiae, ab anno 1759; Documenta Tridentina ex *Collectione Goerresiana*, Friburgi Brisgoviae, ab anno 1901; Documenta Conciliorum recentiorum ex *Collectione Lacensi*, Friburgi Brisgoviae, ab anno 1870. Acta *Concilii Ephesini* nuper edidit fidelius Ed. Schwartz, Berolini et Lipsiae, 1923-1929.

QUAEDAM SIGLA.

CIC	<i>Codex Iuris Canonici.</i>
CSCO	<i>Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium</i> (J. B. Chabot).
CSELV	<i>Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum</i> <i>Vindobonense.</i>
DA	<i>Dictionnaire Apologétique de la Foi catholique</i> (A. d'Alès).
DB	<i>Enchiridion Symbolorum</i> , etc... (Denzinger-Bann- wart).
DP	<i>Doctrina Patrum</i> (ed. Diekamp).
DTC	<i>Dictionnaire de Théologie Catholique</i> (Vacant- Mangenot-Amann).
ETL	<i>Ephemerides theologicae Lovanienses.</i>
JTS	<i>Journal of Theological Studies</i> (Oxford).
MGH	<i>Monumenta Germaniae historica.</i>
OT	<i>Origines du Dogme de la Trinité</i> (J. Lebreton).
PG	<i>Patrologia Graeca</i> (Migne).
PL	<i>Patrologia Latina</i> (Migne).
PO	<i>Patrologia Orientalis</i> (R. Graffin).
PS	<i>Patrologia Syriaca</i> (Graffin-Nau).
RA	<i>Revue Apologétique.</i>
RHE	<i>Revue d'Histoire Ecclésiastique</i> (Louvain).
RHLR	<i>Revue d'Histoire et de Littérature religieuse.</i>
RHR	<i>Revue d'Histoire des Religions.</i>
RSR	<i>Recherches de Science religieuse.</i>
TDC	<i>Thesaurus Doctrinae catholicae</i> (F. Cavallera).
TNT	<i>Theology of the New Testament</i> (Stevens).
TP	<i>Théologie de saint Paul</i> (F. Prat).
TS	<i>Texts and Studies</i> (Cambridge).
TU	<i>Texte und Untersuchungen</i> (Leipzig).
ZSKT	<i>Zeitschrift für Katholische Theologie</i> (Innsbruck).
ZSNTW	<i>Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft</i> (Giessen).

DE VERBO INCARNATO

LIBER I

CHRISTUS DEUS ET HOMO

THESIS I

**Scripturae Veteris Testamenti testimonium perhibent
de Christo.**

Prolegomena.

De Verbo incarnato agere aggredimur incipiendo a praeparatione messiana Veteris Testamenti; siquidem incarnatio Verbi nihil aliud fuit nisi executio consilii divini ante saecula initi, paulatim declarati et in Scripturis populi iudaici consignati.

Hanc viam iam indicabat Dominus, cum Iudaeos suae aetatis, solitos scrutari Scripturas, admonebat illic inveniri testimonium de se (*Io.*, 5, 39). Hanc eandem viam ingressi sunt Apostoli cum, appellatis Scripturis iudaicis, Christum esse Iesum crucifixum asserebant (*Act.*, 2, 36). Ad hanc nos quoque convertimur, memores adimpleta haberi in Evangelio quae a Prophetis erant obscure praenuntiata.

Manifestum est autem Scripturarum VT longe diversam esse vim ac momentum pro diversa condicione hominum quorum in manus veniunt. Etenim cum Iudaeis, qui toti erant dediti expectationi messianae, Scripturae illae habebant vim argumenti ad homines. Nobis Christianis, qui easdem Scripturas divinas esse credimus, illae prodesse possunt ad confirmandam et illustrandam nostram fidem. Gentilibus autem antiqui temporis et nostri, qui non credunt Scripturis divinis, non ita prodesse possunt. Nihilominus aliquid valent, saltem suasive :

nam si apparet id ipsum annuntiatum fuisse in VT quod habetur adimpletum in NT, illa continuitas historiae fieri potest argumentum divinitatis et hominem quemlibet, modo non prorsus irreligiosum, inducere ad considerata ea quae sunt fidei christianae.

Si cum infidelibus ageremus apologetice, plustribuendum esset quaestionibus criticis de librorum sacrorum authenticitate. Sed haec transmittimus, ut inter christianos. Instrumentum iudaicum evolvere incipimus quemadmodum ab ipsis Iudaeis coaevis Iesu Christi evolvi poterat. Thesis litteraria eo spectat ut ostendatur in VT diffusa expectatio personae cuiusdam excellentis, a Deo destinatae ad erigendum genus humanum afflictum, ac primo quidem populum Israel.

Nomen משיח, Χριστός, *Unctus*, in VT frequentatur. Ungi solebant sacerdotes, *Ex.*, 29, 7; *Lev.*, 10, 7; 21, 10 sqq.; — reges, 1 *Rg.*, 9, 16; 10, 1; 2 *Rg.*, 1, 14. 21; 2, 4; 19, 21; 3 *Rg.*, 19, 15. 16; — prophetae, 3 *Rg.*, 19, 16. Illo nomine appellatur Christus dux, *Ps.*, 2, 2; *Dan.*, 9, 24-26; sed non ad unam personam coartatur; neque ad solum populum Israel. Etiam Cyrus appellatur Christus Domini, *Is.*, 45, 1; quanquam ipse Dominum non novit, *ib.*, 5.

Asserimus viguisse antiquitus apud Iudaeos persuasionem de quadam in melius restitutione, a Deo promissa generi humano ac primo quidem posteris Abrahae; cuius restitutionis dux futurus esset Rex quidam de posteris Abrahae; quo regnante iustitia et pax oriretur in terris et omnes gentes consequerentur benedictionem promissam Abrahae. Quis ille futurus sit, nondum quaerimus, sed interimprehendimus illam spem consignatam in Scripturis iudaicis. Et asserimus praedicationem messianam in Israel fuisse rem omnino singularem et excellentem, ad cuius rationem reddendam non sufficiant vires et ingenium gentis iudaicae per se spectatae; ita ut ingenue rem consideranti sponte occurrat illud *Ex.*, 8, 19: « Digitus Dei est hic. » Quod tamen non omnes concedunt. Audiri potest homo Iudaeus James Darmesteter, *les Prophètes d'Israël*, p. 14-16; 117-8, et passim; Paris, 1892. Hic ex ipsis visceribus nationis iudaicae repetit originem commentum messiani, sine afflatu divino, p. 16: « Israël, au lieu d'être l'élu de Dieu, a fait Dieu même à la sueur de son front. » — p. 117: « Jéhovah n'était, en fin de compte, que la conscience impé-

rieuse de quelques hommes divinisée, la conscience projetée au ciel. » Quae asserta ex ipsa historia populi electi aperte confutantur, multo efficacius autem dogmate christiano.

Satis constat traditione cum iudaica tum hellenica iam saec. III A. C. praesto fuisse Instrumentum Legis ac Prophetarum, non modo hebraico sed etiam graeco sermone expressum curis Ptolemaeorum.

Aristobulus, Iudaeus Alexandrinus, qui temporibus Ptolemaei Philometoris (181-145) floruit, eidem regi librum dicavit quo demonstrare conatus est Platonem ex Moyse sua dogmata hausisse. Hic et multas partes litterarum hebraicarum ante Alexandri aetatem, propter Iudaeos qui ex Iudaea in Aegyptum migrarant, graece esse redditas testatur, et totum corpus Scripturae Sacrae regnante Philadelpho (286-247). Ap. Eusebium, *Praepar. Ev.*, 13, 12, *PG.*, 21, 1097.

Ecclesiasticus (i. e. Iesus filius Sirach), in libro hebraice scripto, laudat Moysen, Iosue, David, Salomonem, prophetas omnes excepto Daniele. *Eccli.*, 44, sqq. Huius nepes et interpret, in prologo quem versioni suae graecae praefecit, haec habet : « ... In octavo et tricesimo anno temporibus Ptolemaei Evergetis regis, postquam perveni in Aegyptum et cum multum temporis ibi fuisset, inveni ibi libros relictos non parvae neque contemnendae doctrinae. Itaque bonum et necessarium putavi et ipse aliquam addere diligentiam et laborem interpretandi librum istum... » Antea autem testatus est prae manibus sibi fuisse versiones Legis et Prophetarum. Porro duo fuerunt Ptolemaei Evergetae; annus 38 prioris incidit fere in annum 230 A. C.; annus 38 posterioris in annum 130. Utercumque eligitur, constat praesto fuisse interpreti versiones librorum quos laudat, multo ante conscriptas. Illi igitur libri, et vaticinia in eis contenta, aliquot saeculis antecedunt nativitatem Christi.

Accedit Epistola (pseudo) Aristaei *de interpretatione iudaicarum Scripturarum*, scripta, ut videtur, saec. I A. C., quam legit Flavius Iosephus (*AI.*, 12, 2, 2 et 4) et Philo (*De vita Moys.*, 2, 5 sqq.). Eusebius, *Praepar. ev.*, 8, 2, *PG.*, 21, 588, refert locum, qui curas Demetrii Phalerei in versione incohanda testatur.

His summatim commemoratis, quae inter omnes constant, incipiemus recensere praecipua oracula messiana. Sequemur

aliquo modo ordinem chronologicum, non tamen anxie; neque ingrediemur quaestiones criticas.

Gen., 3, 14. 15 : « Et ait Dominus Deus ad serpentem : Quia fecisti hoc, maledictus es inter omnia animantia et bestias terrae : super pectus tuum gradieris et terram comedes cunctis diebus vitae tuae. Inimicitias ponam inter te et mulierem, et semen tuum et semen illius : ipsa conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo eius. »

Inimicitias futuras inter semen serpentis et semen mulieris Philo interpretatus est allegorice, de contrarietate inter $\nu\omicron\upsilon\nu$ et $\alpha\iota\sigma\theta\eta\sigma\iota\nu$; *Leg. alleg.*, 3, 64. 65, 182-4, Mangey t. 1, 124. Flavius Iosephus refert ad genus serpentinum et genus humanum. Traditio christiana tota intellexit illud « Protevangelium » de Redemptore diabolum per suam mortem opprimente. Auctoritates Patrum invenies in *DA.*, art. *Marie*, t. 3, 117-119. — Attende autem diversitatem LXX interpretum et Vulgatae. Pronomen hebr. הוא ut masculinum acceperunt LXX (secundum usum communiorem), et reddiderunt : $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\varsigma$. Vulgata accepit ut femininum (quod contextus difficiliter patitur) et reddidit : *ipsa*. Ad dogma christologicum non multum interest : sive enim triumphat Redemptor sive mater eius, Ipse semper triumphat. Ergo significatio messiana oraculi in tuto est. Ad marialem autem theologiam interest. In recentissima editione Vulgatae, iussu Pii XI, Romae 1926, retenta est lectio *ipsa*; cui patrocinantur non modo codices ms., sed Patres summi : Ambrosius, *De fuga saeculi*, 7, 43, *PL.*, 14, 589 B; Hieronymus (sub finem vitae), *In Is.*, 58, 12, *PL.*, 24, 572 C; *In Ez.*, 47, 3, *PL.*, 25, 469 B; Augustinus, *De Gen. c. Manich.*, 2, 18, 28, *PL.*, 34, 210; Gregorius M., *Moral. in Job*, L. 1, 36, 53, *PL.*, 75, 552 B. — Cf. Dom. H. Quentin, O. S. B., *Essais de critique textuelle*, p. 113-118, Paris, 1926.

De caractere historico priorum capitum Geneseos exstat *Responsum Commissionis Biblicae*, 30 iun. 1909, *DB.*, 2121-8. — Protevangelium respicit totum genus humanum. Proxima post hoc oracula respiciunt singulariter familiam Noe et progeniem Abrahæ.

Gen., 6, 8 : « Noe vero invenit gratiam coram Domino. » — *Gen.*, 9, 25-27 : Benedictio Noe. Sem consequitur benedictionem prae fratribus suis; in eius progenie propagabitur illa benedictio.

Gen., 12, 1-3, Vocatio Abrahæ : « Dixit autem Dominus ad Abram : Egredere de terra tua et de cognatione tua et de domo patris tui, et veni in terram quam monstrabo tibi. Faciamque te in gentem magnam et benedicam tibi et magnificabo nomen tuum, erisque benedictus. Benedicam benedictibus tibi et maledicam maledicentibus tibi, atque in te benedicentur universae cognationes terrae. » Cf. 6. 7. Multipliciter confirmatur et completur illa promissio a Domino, 13, 14-18; 15, 1; 17, 1-8; 22, 15-18; 25; 26, 1-5; 27, 27-29; 28, 1-4. 10-15. Præcipue in sacrificio filii, Abraham designatur ut benedictus benedictione quae redundatura sit in omnes gentes, 22, 16-18. Eadem benedictio transit ad Isaac, 26, 3; et ad Iacob, 28, 13. 14.

Gen., 49, 1-27, Vaticinium Iacob. Heres promissorum fit singulariter Iuda, 8-12. Hos versus fideliter expressit F. Zorell, S. I., *Verbum Domini*, 7 mart. 1927, p. 66; cuius versionem exscribemus :

« Iuda, te celebrabunt fratres tui, manus tua [erit] in cervice hostium tuorum, prosternent se tibi filii patris tui.

Catulus leonis est Iuda; a rapina, fili mi, ascendisti. Se demittit, cubat ut leo et ut leaena — quis eum excitare audebit?

Non abscedet sceptrum a Iuda, nec scipio a genibus eius, donec veniat Silo, is cui [competit] oboedientia populorum.

Parat ad [metendam] vitem asellum suum, et pro afferendis optimis suis asinam suam. Lavat vino amictum suum et sanguine uvarum vestem suam.

Rutilant oculi eius a vino, et albescent dentes eius a lacte. »

Nomen שִׁילָה varias habuit interpretationes. LXX interpretes reddiderunt : τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ. Aq. Symm., ὃ ἀπόκειται, unde vulg., *qui mittendus est*. (Cf. *Ez.*, 21, 27 : ὃ καθήκει). — Satis constat inter omnes respici Messiam, ex Iuda oriturum. Samarit., Onkelos, targum Jonathan : *Pacificus*. Alii : *Dominator* (cf. sumer. *šilu*).

Ex., 19, 5, Dominus ad Moysen : Israel peculium Domini de cunctis populis.

Num., 1, 26. 27; 2, 3. 4; 10, 13. 14, Iuda, dux Israel; cf. *Iudic.*, 1, 1. 2; 20, 18.

Num., 22-24, Vaticinium Balaam. Maxime 24, 17. 18 : « Orietur stella ex Iacob et consurget virga de Israel; et

percutiet duces Moab, vastabitque omnes filios Seth. Et erit Idumaea possessio eius; hereditas Seir cedet inimicis suis; Israel vero fortiter aget. » Oraculum prophetae nolenti impositum a Deo protectore Israel, traditio interpretata est.

Dt., 18, 15, Moyses ad populum : « Prophetam de gente tua et de fratribus tuis sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus : ipsum audies. » Locus per se nihil significat nisi fore prophetas in Israel; sed in persona Messiae egregie adimplebitur.

1 *Rg.*, 2, 10 (Canticum Annae) : « Dominus iudicabit fines terrae et dabit imperium regi suo et sublimabit cornu Christi sui. »

2 *Rg.*, 7, 8-17, Oraculum Nathan ad David. (Cf. 1 *Par.*, 17, 7-15.)

1 *Par.*, 28, 4-5, David gloriatur electam de domo Iuda domum patris sui, et de domo patris sui se regem super Israel in sempiternum.

3 *Rg.*, 2, 2-4, David moriens ad Salomonem : « ... Si custodierint filii tui vias meas., non auferetur tibi vir de solio Israel. »

3 *Rg.*, 9, 1-7, Dominus ad Salomonem, aedificato templo, confirmat superius oraculum. — Cf. *Ps.*, 88 (hb. 89), ubi relucet indoles spiritualis benedictionis datae Davidi et regni ei promissi.

In Psalmis, multi sunt messiani. Sex psalmorum nominatim davidicam originem vindicavit *Commissio de re Biblica*, 1 mai. 1910, cf. *DB.*, 2129-2136; maxime n. 5. 2133; hi sunt :

Ps. 2, de regno Christi.

Ps. 15 (hb. 16), in Domino spes.

Ps. 17 (18), Dominus fortitudo et refugium.

Ps. 31 (32), de remissione peccatorum.

Ps. 68 (69), de tribulationibus iusti.

Ps. 109 (110), de sacerdotio Christi.

Inter alios psalmos messiani characteris, eminent :

Ps. 21 (22), de Christo patiente.

Ps. 44 (45), de nuptiis Regis.

Ps. 71 (72), de regni messiani splendore.

Ps. 88 (89), de regno Davidi et posteris eius promisso.

Ps. 131 (132), de templi dedicatione.

Ad introductionem in Psalmos universim, potest conferri

A. Vaccari, S. I., art. *Psaumes*, in *DA* (1924); ac praecipue *Institutiones Biblicae scholis accommodatae*, vol. 2, fasc. 3, c. 2 et c. 9 art. 2, Romae, 1929. Quo duce, praecipua Psalmorum de Messia documenta sic breviter indicari possunt :

Psalmo 88, continetur sollemnis prophetia de regno messiano, tribus partibus constituta : vv. 2-18, celebrantur attributa divina potentiae, iustitiae, sed praesertim veritatis seu fidelitatis. — 19-38, refertur promissio divinitus facta Davidi ore Nathan prophetae (2 *Rg.*, 7, 8-17), non ut privato homini, sed ut capiti totius stirpis davidicae, unde ipse Christus prodibit. 24-29 : « Inveni David servum meum; oleo sancto meo unxi eum. Manus enim mea auxiliabitur ei et brachium meum confortabit eum. Nihil proficiet inimicus in eo, et filius iniquitatis non apponet nocere ei. Et concidam a facie ipsius inimicos eius, et odientes eum in fugam convertam. Et veritas mea et misericordia mea cum ipso; et in nomine meo exaltabitur cornu eius. Et ponam in mari manum eius et in fluminibus dexteram eius. Ipse invocabit me : Pater meus es tu; Deus meus, et susceptor salutis meae. Et ego primogenitum ponam illum excelsum prae regibus terrae. In aeternum servabo illi misericordiam meam, et testamentum meum fidele ipsi. » Promissio partim absoluta, 30 : « Et ponam in saeculum saeculi semen eius, et thronum eius sicut dies caeli »; partim condicionata, 31-33 : « Si autem dereliquerint filii eius legem meam et in iudiciis meis non ambulaverint; si iustitias meas profanaverint et mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum et in verberibus peccata eorum. » — 39-52, conqueritur propheta minas Domini adimpletas in stirpe David sub tempus exilii (4 *Rg.*, 23, 29-25, 30). Bis appellatur nomine suo Christus; 39 : « Tu vero repulisti et despexisti; distulisti Christum tuum »; 52 : « Quod exprobraverunt inimici tui, Domine, quod exprobraverunt commutationem Christi tui. »

Psalmis 2 et 109, describitur ipsius Messiae ortus a Deo, regnum, impetus hostium in illum, triumphus ipsius.

Psalmus 2 vaticinatur primo tumultum hostium (1-3), tum victoriam Christo divinitus facile partam (4-6); tum inducit ipsum Christum vindicantem sibi divinam originem atque auctoritatem (7-9); adhortatur reges et populos ut Christo obediunt (10-12). Diligentius consideranda est 3^a pars, 7-9 :

« Dominus dixit ad me : Filius meus es tu ; ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam et possessionem tuam terminos terrae. Reges eos in virga ferrea et tanquam vas figuli confringes eos. » Vindicatur a Christo generatio divina, non qualis aliquando vindicatur toti populo Israel, *Ex.*, 4, 22; *Dt.*, 32, 6. 18; cf. *Os.*, 11, 1; *Is.*, 66, 9; aut aliquibus personis, *Dt.*, 32, 19, cf. *Is.*, 1, 2; *Os.*, 1, 10, sed prorsus singulari ratione, cuius nullum exemplar in VT.

Psalmus 109 exhibet Christum apud Deum, ut regem ac sacerdotem (1-4); tum describit procedentem adversus hostes et eos debellantem (5-7). Singulariter consideranda est pars prior, 1-4 : « Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Virgam virtutis tuae emittet Dominus ex Sion; dominare in medio inimicorum tuorum. Tecum principium in die virtutis tuae in splendoribus sanctorum : ex utero ante luciferum genui te. Iuravit Dominus et non paenitebit eum : tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech. » *Iahve* utitur illo nomine *'Adoni*, quo reges tantum ac superiores compellantur (1 *Reg.*, 1, 15; 26, 17-19); « sedere a dextris » significat consortium regni (3 *Reg.*, 2, 19; *Eccli.*, 12, 12). In v. 3, Patres graeci et latini communiter viderunt generationem aeternam; hebraica littera apte reddi potest : « Populus additissimus (tibi) est in die nativitatis tuae in sacro ornatu; ab utero quaerit te; ros est nativitas tua. » Quod, spectato *Mich.*, 5, 7, interpretandum est de generatione Christi prorsus singulari. 4 vindicat Christo sacerdotium non levitici simile, sed omnino proprium, quod in aeternum ipsi personae inhaereat.

Psalmo 71 describitur Christi regis imperium pacificum ac salutare. De aliquo rege davidico, puta Salomone aut Ezechia, accipi proprie non patiuntur quae de regni perpetua duratione et universali extensione leguntur vv. 5. 8. 11 : « Et permanebit cum sole et ante lunam, in generatione et generationem... Et dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum... Et adorabunt eum omnes reges terrae; omnes gentes servient ei. » Haec soli Christo conveniunt, non typice tantum, sed proprie.

Psalmus 21 totus constat invocatione divini auxilii in summis doloribus cum promissione gratiarum publice agendarum. 2-19, invocatur auxilium et describitur passio; 20-32, gratiae

persolvuntur pro auxilio in tribulatione accepto. Messianum esse apparet ex iis quae in totum populum cadere vix possunt, 15-19, aut ne vix quidem, 23-26; neque in privatum quempiam, 23-32; neque in aliquem ex principibus Israel, ut in David (1 *Rg.*, 19-26), in Ieremiam (*Ier.*, 37-43), in Ezechiam (*Is.*, 38 sqq., 2 *Par.*, 32, 20-26), in Ioachim (4 *Rg.*, 24, 15; 25, 17-30). Ceterum plane convenit cum vaticinio Isaiae de Servo Iahve, quod messianum esse dicetur infra (*Is.*, 49, 1-7; 50, 4-9; 52, 13-53, 12). De Christo acceptus est ab Ecclesia christiana, neque affertur quidquam quod illi acceptioni efficaciter refragetur. Davidicam originem titulus confirmat.

Psalmus 15 ostendit Iahve diligi ut verum ac summum bonum (1-4); asserit fructum illius dilectionis in terra (5-8); praemium aeternum in caelo (9-11). Clavem totius interpretationis subministrat v. 10: « Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. » Hunc versum de rege David exponi res ipsa non patitur; hoc fundamento innixi, de Christi sepultura et resurrectione exposuerunt Apostoli Petrus, *Act.*, 2, 25-32, et Paulus, *Act.*, 13, 35-37. Aliunde tanta est psalmi unitas ac simplicitas ut singulas partes ad diversa argumenta trahi non patiatur. Quapropter optimo iure secundum ipsam litteram ad Christum totus refertur.

Haec de libro Psalmorum. Iam de aliis monumentis ministerii prophetici.

Semper fuerunt in antiquo Israel prophetae qui populum vias Domini docerent; quemadmodum iam in Aegypto Moyses dux populi exstiterat ad libertatem, et Iudicum aetate Debbora dux populi ad victoriam. Maxime vero post aetatem Samuelis usque ad reditum ab exsilio, charisma propheticum increbuit; de quo vide A. Condamin, art. *Prophétisme israélite*, in *DA* (1924). E multis locis messianis paucos indicabimus.

Amos prospicit post expiata scelera instauratam Dei gratiam in regno messiano, 2, 4-8; 9, 7-12.

Osee peccantibus minatur exitium, conversis pollicetur salutem; inducit David in persona Christi, 1, 6-11; 2, 1.19-24; 3, 4.5.

Ioel populo, si convertatur, promittit bona cum temporalia, tum spiritualia; effusionem Spiritus, 2, 28-32; 3, 1.2.20.21.

Isaias, summus inter prophetas, posteriore parte saeculi VIII

ante Christum prophetavit in regno Iuda. Oracula Isaiae, in unum volumen collecta, duos efficiunt fasciculos : unum mixti argumenti (1-39); alterum de Redemptore Israel, qui appellatur Servus Iahve (40-66). Vide commentarium editum ab A. Condamin, *Le livre d'Isaïe*, Paris, 1905.

Is., 2-4, agit de vocatione Iuda; tum de eius infidelitate ac per Messiam restitutione.

7-12 : liber Emmanuel, continet vaticinium tum editum cum Rasin rex Syriae et Phacee rex Israel populabantur regnum Iuda; cf. 4 *Rg.*, 16, 5-9; 2 *Par.*, 28, 5-21 (circ. ann. 733). Iussus Isaïas a Domino animum addere regi Achaz, signum ei proposuit, 7, 10-16. Oraculum est de virgine concipiente et pariente filium, 7, 14. Nomen hebr. העלמה LXX interpretes reddiderunt : παρθένος; postea Aq. Symm, Theod. reddiderunt νεῖνις. Locum ut messianum tota traditio christiana accepit; interpretationem de virgine puerpera argumentum philologicum, si non ponit extra omnem controversiam, certe vehementer commendat [cf. exempla VT., *Gen.*, 24, 43; *Ex.*, 2, 8; *Ps.* 45 (46), tit., coll. 1 *Par.*, 15, 20; *Ps.* 67 (68), 26(?); *Prov.*, 30, 18. 19(?) *Cant.*, 1, 2 (3); 6, 7 (8)]. Ad rem, J. Calès, *Le sens de 'Almah en hébreu, d'après les données sémitiques et bibliques. RSR.*, 1910, p. 161-168. Rabbinica traditio eidem interpretationi suffragatur. Natura autem signi propositi remanet obscura. Parum credibile est ipsum partum virginum proponi ut signum regi incredulo; magis suspicari licet signum aliquod comminatorium. Sed post castigationem ab hoste, spes affulget salutis : tum dominabitur puer admirabilis, Filius David, regni paterni heres in perpetuum. Nomen pueri עֲמִנוּאֵל (7, 14; 8, 8. 10) h. e. Nobiscum Deus. Quae de eo praedicantur, 9, 1-7, nisi in Messiam cadere non possunt. Salutis messianae primitias Galilaea percipiet, 9, 1. 2; ipse iterum declaratur de radice Iesse oriundus, 11, 1; requiescet super eum Spiritus Domini, 11, 2; ipse « stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur, et erit sepulcrum eius gloriosum », 11, 10. Promittitur Deus Salvator, 12, 2. Succedit vaticinium de fine temporum : sublata de universo orbe idololatria, novus populus Deo congregabitur, 24-27. Iterum describitur opus Dei Salvatoris, 35 : praecipua virtus Messiae in sanandis infirmis et erigendis redemptis ab omni afflictione.

Liber de Servo Iahve multorum suspiciones movit propter

vaticinia similia alicuius historiae (44, 28-45, 8 de Cyro). Responsum Commissionis de re biblica, 29 iun. 1908, *DB.*, 2115-9, negavit argumenta prostare eiusmodi quae evincerent vaticinia esse ex eventu et hanc partem non Isaiae prophetae sed auctori ignoto esse tribuendam. Inducitur Servus Iahve, vir pietate ac patientia insignis, 42, 1-4; 49, 1-6; 50, 4-9; 52, 13-53, 12. Patres Ecclesiae omnes, prae lucente Evangelio, agnoverunt in illis paginis, ac maxime 52, 13-53, 12, Christum patientem. Rabbini varie interpretati sunt aut populum Israel, aut partem eius optimam, aut martyrem aliquem ignotum, aut ipsum Messiam. Sane Servus Dei quandoque dicitur ipse Israel, 44, 8. 9; 42, 19; 48, 20; sed alibi distinguitur, 49, 5-9, etc.; et multa sunt in 52, 13-53, 12 quae in multitudinem cadere non possunt. — Describuntur bona regni messiani, 55; Christus mansuetus ac iustus, Spiritu Domini unctus, 61-62; ipse solus redemptionis auctor, 64; Ierusalem veniente Domino rediviva, 66, 10-22. — Cf. A. Condamin, *op. cit.*, p. 325-344; et passim.

Michaeas, aequalis Isaiae, bona regni messiani et ipse prospicit, 4, 1-6. Appellat Dominatorem Israel, et signat locum ubi nascetur, Bethlehem Iuda, 5, 1-5.

Habacuc tempora messiana prospicit, 3.

Sophonias spei messianae testis, 3, 8-17.

Ieremias de exsilio babilonico vaticinatus est, quod praedixit spatio annorum LXX conclusum iri, 25, 8-12. In reditu autem ab exsilio et in restitutione Ierusalem, adventum regni messiani adumbrari significat. — 11, 19-20: propheta tanquam agnus mansuetus in persona Christi. Distincte signatur redemptio ventura, 23, 5 sqq. « Ecce dies veniunt, dicit Dominus; et suscitabo David germen iustum; et regnabit rex et sapiens erit, et faciet iudicium et iustitiam in terra. In diebus illis salvabitur Iuda et Israel habitabit confidenter, et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus iustus noster... » Tum foedus novum quod feriet Dominus domui Israel et domui Iuda, 31, 31.32. Congregabit Dominus suos de universis terris, et feriet cum eis pactum sempiternum, 32, 37-40. Germinare faciet David germen iustitiae, non interibit de David vir qui sedeat super thronum domus Israel, 33, 14-17. Quaeretur iniquitas Israel, et non erit; et peccatum Iuda, et non invenietur, 50, 20. — A. Condamin, *Le livre de Jérémie*, Paris, 1920.

Ezechiel ante exsilium et in ipso exsilio babylonico positus prophetavit, initio saec. VI. Duae partes libri : una ante expugnationem Israel (588), 1-32; altera in ipso exsilio, 33-48. — Pars prior de iudiciis Dei. Littera thau signantur in frontibus viri innocentes quibus parcent interfectores a Domino missi, 9, 4-10. Tollitur de medulla cedri semen quod plantetur in monte Israel, 17, 22.23. Parabola spectat ad genus Iacob, quod postquam captivum ductum est in Babyloniam, ramum ex eo Dominus decerpsit et transtulit in montes Iudaeae, ubi radicem fixit et excrevit in arborem magnam. Arborem magnam merito interpretantur Christum. — Restitutio Israel, 36. Mundantur filii Israel ab inquinamentis quae inter Gentes contraxerunt, et accipiunt cor novum et spiritum novum, 36, 25-27. Ossa arida audiunt verbum Dei, 37. Reviviscit Israel ex Gentibus : « Et servus meus David rex super eos, et pastor unus erit omnium eorum... Et percutiam illis foedus pacis, pactum sempiternum erit eis; et fundabo eos et multiplicabo et dabo sanctificationem meam in medio eorum in perpetuum », 37, 24-26. Describitur urbs nova et templum novum, 40-48.

Daniel et ipse in exsilio positus prophetavit. Liber autem eius in bibliis massoreticis non inter prophetas, sed inter historicos legitur. Constat autem tribus partibus : parte praecipue historica (1-6), parte prophetica (7-12), et appendice (13-14). Propheta aliunde non ignotus : nominatur Daniel inter Noe et Iob, *Ez.*, 14, 14. 20; praeterea *Ez.*, 28, 3; 1 *Macc.*, 2, 60; cf. *Dan.*, 6, 22; 14, 40. Flavius Iosephus, *A. I.*, 11, 8, 5, 336. 337, narrat Alexandro magno oblatum esse librum Danielis, eique placuisse quod in eo de se scriptum vidisset.

In Apocalypsi Daniel, designatur Messias tanquam Filius hominis, qui accipiat regnum aeternum, 7. Visio de LXX hebdomadibus, 9, 24-27, ad tempora Christi pertinet. De cuius interpretatione systemata ineuntur infinita. Verum non tanti est uni alicui computo alligare vim prophetiae, quanti animadvertere illam testificari aperte persuasioni tum vigenti communiter de imminente Christi adventu; cuius persuasionis non desunt alia argumenta.

Aggaeus (circa 520) nuntiat maiorem fore gloriam templi novi quam illius veteris, 2, 5-10. Neque enim sibi vivere novum

Israel oportebat, sed omnibus gentibus ad regnum messianum confluentibus.

Zacharias (circa idem tempus) adventantem Dominum prae-sagit, 2, 10-11. *Oriens* nomen eius, 3, 8; 6, 12 (צֶמַח, germen; cf. *Is.*, 4, 2; *Ier.*, 23, 5; 33, 15, de Christo). Idem Rex mansuetus, vectus asino, 9, 9; potestas eius a mari ad mare, 9, 10. Obscure innuitur venditio facta pretio 30 argenteorum, 11, 12-14. Effundetur super Ierusalem Spiritus gratiae et precum; « et adspicient ad me quem confixerunt et plangent eum planctu quasi super unigenitum et dolebunt super eum ut doleri solet in morte primogeniti... » 12, 10. Qui locus non sine contemplatione *Is.* 53 scriptus videtur. Cf. A. Condamin, *RSR.*, 1910, p. 52-56. Fons patens domui David, 13, 1. 2. Percutietur pastor et dispergentur oves, 13, 7.

Malachias, inter prophetas novissimus (circa 430), nuntiat sublatum iri sacrificia antiqua, oblatum iri Domino oblationem mundam, 1, 10-11. Missum iri a Domino angelum qui prae-aret viam ante faciem suam. Statim venturum ad templum suum Dominatorem, Angelum Testamenti, 3, 1; oriturum timentibus nomen Domini Solem iustitiae, 4, 2.

Ad Scripturas canonicas accedunt monumenta privata Iudaeorum, et primo quidem apocalypses apocryphae, partim ante tempora evangelica, partim post illa scriptae.

Apocalypsis Henoch (179-64 A. C.), a diversis scriptoribus diversis aetatibus composita, partes quasdam habet valde affines prophetiae Danielis, maxime Librum Parabolarum (c. 37-74), ubi inducitur Filius hominis apparens in caelo. Trad. fr. F. Martin, Paris, 1906.

Liber Iubilaeorum (135-96 A. C.) minus tribuit expectationi messianae quam patriae traditioni. Ed. Charles, *The Book of Jubilees*, Oxford, 1913.

Testamenta XII Patriarcharum (109-63) Messiam annuntiant regem et prophetam, ex tribu Levi, ut videtur, oriundum, novi sacerdotii auctorem, mediatorem Israel apud Gentes. Ed. Charles, *Testaments of the Twelve Patriarchs*, Oxford, 1908.

Psalmi Salomonis (69-47) Pharisaeorum illius aetatis animum spirant. *Ps.* 17 et 18 Messiam annuntiant davidicum, ultorem populi, cum Deo regnantem. J. Viteau, *Les Psaumes de Salomon*. Introduction, texte grec et traduction, Paris, 1911.

De expectatione messiana docte scripsit J. Touzard, in *DA.*, art. *Juif* (*Peuple*), 2° partie, p. 1614-1651 (1915). — Cf. J. Corluy, *Spicilegium dogmaticobiblicum*, 2 vol., Gandavi, 1884. — M. J. Lagrange, *Le Messianisme chez les Juifs* (150 av. J.-C.-200 ap.), Paris, 1909. — I. Rovira, S. I., *De opere messiano*, Barcinone, 1920.

Ex Anglicanis, legentur cum fructu W. E. Barnes, *The permanent value of the O. T.*, *Cambridge theological Essays*, ed. H. B. Swete, 9, p. 341-369, London, 1905; Edghill, *An enquiry into the evidential value of prophecy*, London, 1906.

Expectationem messianam in limine huius tractatus de Verbo incarnato proponi oportuit, tanquam argumentum quoddam consilii divini ad salutem humani generis ante saecula initi, in plenitudine temporum consummati; quod quidem consilium ex monumentis populi iudaici innotescit ut opus misericordiae singularis, nullo alio exemplo; ita ut populo electo dicere liceat: « Nec est alia natio tam grandis quae habeat deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris » (*Dt.*, 4, 7); « Non fecit taliter omni nationi... » (*Ps.* 147, 20).

Veritas facti toto tractatu nostro confirmabitur.

THESIS II

**Divinitas Christi, quamvis Iudaeis vulgo ignota,
erat quibusdam VT locis varie adumbrata.**

Prolegomena.

Si quaeratur quamnam Messiae ideam Iudaei ante adventum Iesu sibi mente conceperint, plane respondendum est eos non solitos fuisse cogitare de Messia tanquam de Deo, nec vulgus Iudaeorum suspicatum esse mysterium Incarnationis. Quid Moyses aut David aut Isaias privatim a Deo edoceri potuerit, non est nostrum divinare; tantum quaerimus quid fuerit in praedicatione prophetarum aperta et omnibus intelligibili.

Nihilominus providerat Deus ut revelatio NT haberet iam in VT suam praeparationem et quasi incohationem. Invenitur illa praeparatio in quibusdam locis prophetarum de Messia; multo plenius et expressius in libris sapientialibus, qui agunt de Sapientia Dei hypostatica. Illic Deus condiderat semina

quaedam veritatis quae suo tempore erumperent et fructus ederent in animis bonae voluntatis. Hinc factum est ut nonnulli intellegerent id quod alios latebat, ac paulatim auferretur velamen quod erat super cor Israel, 2 *Cor.*, 3, 15. 16. De illa oeconomia divinae revelationis egerunt Patres passim. Gregorius Nazianzenus, *Or.* 31 (*theol.* 5), 25. 26, *PG.*, 36, 160-161; Epiphanius, *Ancor.*, 73, *PG.*, 43, 153B; *H.*, 74, 10, *PG.*, 42, 493. — Cf. J. Lebreton, *OT*⁶, p. 100-102, et not. B, p. 552-558.

A. *Divinitas Christi Iudaeis vulgo ignota.*

Haec pars demonstratione non indiget. Ultro fatemur divinitatem Christi non contineri Scripturis VT ad modum dogmatis omnibus argumentis suis muniti ac credentibus explorati. Quod si ita contineretur, non tam operosa fuisset praedicatio Evangelii. Iudaei, tenaces monotheismi iuxta *Dt.*, 6, 4, et omnem polytheismi umbram abhorrentes, Messiam expectabant qui restitueret regnum patrum, non qui affectaret divinitatem. Hinc in Iesu scandalizati sunt, ut apparet *Io.*, 8, 12-59; 10, 22-39.

B. *Divinitas Christi quibusdam VT locis varie adumbrata.*

1. Ex libris *historicis*, possunt commemorari locutiones divinae plurali numero expressae, *Gen.*, 1, 26; 3, 22; 11, 7; quas ad aliqualem Trinitatis divinae revelationem Patres retulerunt. Cf. Lebreton, *l. c.*, p. 553, n. 1. — Adde, cum multis Patribus, theophaniam Mambre, *Gen.*, 18. Cf. A. d'Alès, *La théophanie de Mambré devant la tradition des Pères*; *RSR.*, 20, p. 150-160 (1930).

2. Ex libris *propheticis*, distinctiora colliguntur indicia de persona Filii Dei.

Ps. 2, 7 : « Dominus dixit ad me : Filius meus es tu; ego hodie genui te. » — Locus clare messianus est, ut patet ex contextu. Ad generationem aeternam Filii Dei referri littera non patitur; ad triumphum Christi in resurrectione et initium regni eius retulit Apostolus Paulus, *Act.*, 13, 33, et post illum multi Patres. Nec desunt alii loci VT quibus Messias a Deo Filius appellatur : 2 *Reg.*, 7, 13.14; *Ps.* 88, 27-30. Sed hi loci pauci sunt; et ab iis perperam concluderetur « Filium Dei » ab ipso scriptore adhiberi pro Messia, aut id fuisse apud

Iudaeos nomen vulgatum Messiae; ut temere asseruit A. Loisy, *L'Évangile et l'Église*, p. 42 et passim.

Ps. 44 (45), 7.8 : « Sedes tua, *Deus*, in saeculum saeculi; virga directionis virga regni tui. Dilexisti iustitiam et odisti iniquitatem; propterea unxit te *Deus*, Deus tuus oleo laetitiae prae consortibus tuis. » — Locum interpretatur Hieronymus, *Ep.* 65, 13, *PL.*, 22, 631 : « Duas personas, eius qui unctus est Dei. et qui unxit, intellige. Unde et Aquila *Eloim*, verbum hebraicum non nominativo casu, sed vocativo interpretatur, dicens : Θεός... Quanquam enim Pater in Filio et Filius in Patre et alterutrum sibi et habitator et thronus sint, tamen in hoc loco ad Regem, qui Deus est, sermo dirigitur, et dicitur ei quod imperium eius... finem non habeat. » Aliae versiones pariter intellexerunt vocativum; ita LXX : ὁ Θεός (sicut 138, 17). Satis innuitur oraculum adimpletum iri multo sublimius quam aequales prophetae cogitarunt.

Ps. 109 (110), 1-4 : « Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Virgam virtutis tuae emittet Dominus ex Sion; dominare in medio inimicorum tuorum. Tecum principium in die virtutis tuae in splendoribus sanctorum; ex utero ante luciferum genui te. Iuravit Dominus et non paenitebit eum : tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech. » — Huius Psalmi messiani v. 1 proposuit Dominus Pharisaeis, *Mt.*, 22, 41-46, cum interrogasset eos : « Quid vobis videtur de Christo? Cuius filius est? » et illi respondissent : « David. » Tum rursus Dominus : « Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo Filius eius est? » Ex ipsis quidem verbis, dignitas Filii consubstantialis Patri satis innuitur. Ex v. autem 4, sacerdotium Christi aeternum colligitur, cf. *Hb.*, 5, 6; 6, 20; 7, 17. Iustinus, *Dial. c. Tryph.*, 32.33.83, *PG.*, 6, 545.672.673, Psalmum recitat et reicit Iudaeorum interpretationem de Ezechia, cui non convenit mentio sacerdotii aeterni. De reliquis Psalmi partibus, cf. interpretes. Patres graeci secuti versionem LXX interpretum, et latini secuti vulgatam, saepe ex v. 3 erui putarunt generationem aeternam Verbi divini; sed hanc interpretationem minus distincte exhibet consensus textus massoretici et aliarum versionum antiquarum. Summa res spectat ad apparatus bellicum Regis Messiae, non secus ac *Ps.* 2.

Apud prophetas passim appellatur Messias nominibus divinis; quae res non vacua significatione videbitur, si quis attendat vim nominum in sermone biblico. *Is.*, 1, 26 : « Et restituam iudices tuos ut fuerunt prius, et consiliarios tuos sicut antiquitus; post haec *vocaberis* civitas iusti, urbs fidelis. » 4, 3 : « Et erit : omnis qui relictus fuerit in Sion et residuus in Ierusalem, sanctus *vocabitur*; omnis qui scriptus est in vita in Ierusalem », etc.

Sane quod apud Isaiam, 7, 14; 8, 8. 10, Messias appellatur עִמּוֹנוֹ, i. e. *Nobiscum Deus*, non potest accipi ut argumentum divinitatis, spectata indole nominum hebraeorum. Sed legitur 9, 6 : « Parvulus enim natus est nobis et filius datus est nobis, et factus est principatus super umerum eius, et vocabitur nomen eius Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri saeculi, Princeps pacis. » Illa series quinque nominum LXX interpretibus visa est adeo grandiloqua et insolita, ut pro quinque nominibus unum posuerint : καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς Ἄγγελος. Sed in hebraeo habetur Deus fortis, אֱלֹהֵי דָּבָר.

Is., 35, 4 : « Dicite pusillanimis : Confortamini et nolite timere : ecce Deus vester ultionem adducet retributionis, Deus ipse veniet et salvabit vos. » — Bis nominatur אֱלֹהִים et dicitur venturus esse Salvator; quod quidem impletum est per praesentiam Dei qualem Iudaei non cogitarant.

Is., 40, 3 : « Vox clamantis in deserto : Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. » — Hic legitur utrumque nomen divinum : יְהוָה (Κύριος, Dominus), אֱלֹהִים (Θεός, Deus).

Is., 40, 9. 10 : « Super montem excelsum ascende, tu qui evangelizas Sion; exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Ierusalem; exalta, noli timere, dic civitatibus Iuda : Ecce Deus vester, ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, et brachium eius dominabitur... ». Hic legitur אֱלֹהֵי, deinde : אֲדֹנֵי יְהוָה.

Nullum est igitur ex praecipuis nominibus divinis quod non aliquando apud Isaiam legatur de Messia. Res illo tempore minus intellecta, posteris non negligenda.

Quod apud *Ier.*, 23, 6, legitur : « In diebus illis salvabitur Iuda et Israel habitabit confidenter, et hoc est nomen quod vocabunt eum : Dominus iustus noster », יְהוָה צְדִיקִי, non magis

quam Emmanuel apud Isaiam, dari potest ut argumentum certum divinitatis.

Thren., 4, 20 : « Spiritus oris nostri Christus Dominus » videri potest melius argumentum continere; sed fidelius aequo, in vulgata, expressa esse videtur lectio LXX : Χριστός Κύριος, quod magis reddendum fuit : Χριστός Κυρίου, Christus Domini. Ergo nihil ad divinitatem Christi, secundum litteram hebraicam.

Baruch, socius Ieremiae, magis inter auctores librorum sapientialium considerandus veniet.

Dan., 7, 13. 14 : « Adspiciebam ergo in visione noctis, et ecce cum nubibus caeli quasi filius hominis veniebat et usque ad antiquum dierum pervenit. Et in conspectu eius obtulerunt eum, et dedit ei potestatem et honorem et regnum, et omnes populi, tribus et linguae ipsi servient; potestas eius potestas aeterna, quae non auferetur, et regnum eius quod non corrumpetur. » — Apocalypsis illa Messiam exhibet, in habitu quidem hominis, *quasi filius hominis*, כְּבֶרֶךְ אִנְשׁ, sed gloria divina circumfusum. Nomen Filii hominis suum faciet, et visionem prophetae appellabit Dominus apud principes Israel, *Mt.*, 26, 64.

Mich., 5, 2 : « Et tu Bethlehem Ephrata, parvulus es in milibus Iuda : ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel, et egressus eius ab initio, a diebus aeternitatis. » — Hinc traditio iudaica habuit Bethlehem ut locum nativitati Messiae destinatum, *Mt.*, 2, 6. Quae autem hic de illo praedicantur, etsi non declarant aperte generationem aeternam, certe non plene explicantur si referantur ad solam antiquitatem domus David; et ad aliquid sublimius mentem legentis erigunt.

Mal., 3, 1 : « Ecce ego mitto angelum meum, et praeparabit viam ante faciem meam; et statim veniet ad templum suum Dominator quem vos quaeritis et Angelus Testamenti, quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus exercituum. » — Hic distincte signantur et angelus qui praeparabit viam ante faciem Domini, et ipse Dominus, הַאֲדֹן, qui veniet ad templum suum, Angelus Testamenti, מַלְאֲךְ הַבְּרִית. Nomen autem הַאֲדֹן est maxime proprium Dei.

Ex his sane conficitur cogitationem de divinitate Messiae propiorem fuisse Iudaeis recentibus quam antiquis; plane secundum oeconomiam divinam, quam his verbis adumbrat

S. Thomas, 2^{ae}, q. 174, a. 6 : « Utrum gradus prophetiae variantur secundum temporis processum. — Rdq., quantum ad fidem Incarnationis Christi, manifestum est quod quanto fuerunt Christo propinquiore, sive ante sive post, ut plurimum plenius de hoc instructi fuerunt; post tamen plenius quam ante, ut Apostolus dicit. » (*Eph.*, 3, 5; *Col.*, 1, 26.)

Id potest confirmari ex apocryphis biblicis, quae mentem Iudaeorum temporibus evangelicis propiorum referunt; maxime quidem ex *Libro Henoch*, prophetiae Danielis affini. Lege quae illic habentur de Filio hominis, in *Libro Parabolarum*, *Hen.*, 37-71; trad. Fr. Martin, Paris, 1906; maxime c. 48. 69.

3. Ex libris *sapientialibus*, vix est petenda mentio expectationis messianae. Sed quae in illis libris passim scripta sunt de Sapientia Dei hypostatica, aperiunt nobis prospectum in interiora Dei, maxime in distinctionem Filii Dei a Patre, qui eum gignit de se secundum intellectum. Illos quidem locos, qui ad Sapientiam Dei increatam spectant, VT non coniungit cum persona Messiae. Sed NT docebit Messiam esse ipsum Verbum Dei incarnatum, et locos sapientiales ad vias ei parandas pertinere. Quapropter illos locos Christianus diligenter considerabit, ut deinceps illustretur VT ex NT. Adversarii e contra volunt obscurare NT ex VT, praefigendo considerationi Filii Dei in NT eosdem terminos quibus consideratio Messiae coartatur in VT. Id omnino recusandum est, tanquam a priori decretum et ex mala disciplina. Est utique in VT suus locus utrique considerationi et Regis Messiae de stirpe David secundum carnem, et Sapientiae de Deo genitae; in NT coniunctio utriusque in una persona Dei Verbi incarnati. Alia est oeconomia VT, alia oeconomia NT. Ad NT erit mox veniendum; nunc attendimus quid, salva unitate Dei, VT doceat de processione aeterna Filii a Patre.

Iob, 28, 12-28, quaerit : « Sapientia vero ubi invenitur, et quis est locus intelligentiae? » Et postquam vidit esse absconditam ab oculis omnium viventium, concludit (23-28) :

« Deus intelligit viam eius et ipse novit locum illius;

Ipse enim fines mundi intuetur et omnia, quae sub caelo sunt, respicit.

Qui fecit ventis pondus et aquas appendit in mensura.

Quando ponebat pluviis legem et viam procellis sonantibus,

Tunc vidit illam et enarravit et praeparavit et investigavit.

Et dixit homini : Ecce timor Domini, ipsa est sapientia; et recedere a malo, intelligentia. »

Haec quidem innuunt processum aliquem intellectualem; non tamen pertingunt ad descriptionem personae distinctae in Deo.

Baruch, Ieremiae prophetae in scribendo adiutor (*Ier.*, 32, 12. 13; 36, 4), scripsit et ipse hebraico sermone prophetiam, quae ad nos graece tantum pervenit. Invenitur locus de sapientia, 3, 29-38 : « Quis ascendit in caelum et accepit eam et eduxit eam de nubibus? Quis transfretavit mare et invenit illam et attulit illam super aurum electum? Non est qui possit scire vias eius neque qui exquirat semitas eius. Sed qui scit universa novit eam et adinvenit eam prudentia sua, qui prae-paravit terram in aeterno tempore et replevit eam pecudibus et quadrupedibus, qui emittit lumen et vadit et vocavit illud et oboedit illi in tremore. Stellae autem dederunt lumen in custodiis suis et laetatae sunt, vocatae sunt et dixerunt : Adsumus, et luxerunt ei cum iucunditate qui fecit illas. Hic est Deus noster, et non aestimabitur alius adversus eum; hic adimplevit omnem viam disciplinae et tradidit illam Iacob puero suo et Israel dilecto suo. Post haec in terris visus est et cum hominibus conversatus est. » Hic describitur cogitatio Dei et operatio virtutis eius; imo ultima verba possunt accommodari ad incarnationem Verbi divini, et ita multi Patres interpretati sunt. Vide Knabenbauer, in h. l.

Supersunt libri proprie sapientiales, in quibus inducitur Sapientia divina ut persona iam aliquo modo distincta. *Prov.*, 8, 12-36 :

« Ego Sapientia habito in consilio et eruditis intersum cogitationibus;

Timor Domini odit malum, arrogantiam et superbiam et viam pravam et os bilingue detestor;

Meum est consilium et aequitas, mea est prudentia, mea est fortitudo.

Per me reges regnant et legem conditores iusta decernunt;

Per me principes imperant et potentes decernunt iustitiam;

Ego diligentes me diligo, et qui mane vigilant ad me invenient me.

.

Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio.

Ab aeterno ordinata sum et ex antiquis, antequam terra fieret.

Nondum erant abyssi, et ego iam concepta eram; necdum fontes aquarum eruperant,

Necdum montes gravi mole constiterant, ante colles ego parturiebar :

Adhuc terram non fecerat et flumina et cardines orbis terrae.

Quando praeparabat caelos aderam, quando certa lege et gyro vallabat abyssos,

Quando aethera firmabat sursum et librabat fontes aquarum,

Quando circumdabat mari terminum suum et legem ponebat aquis ne transirent fines suos, quando appendebat fundamenta terrae,

Cum eo eram cuncta componens et delectabar per singulos dies ludens coram eo omni tempore,

Ludens in orbe terrarum, et deliciae meae esse cum filiis hominum.

Nunc ergo, filii, audite me : Beati qui custodiunt vias meas!

Audite disciplinam et estote sapientes et nolite abicere eam.

Beatus homo qui audit me et qui vigilat ad fores meas quotidie et observat ad postes ostii mei :

Qui me invenerit inveniet vitam et hauriet salutem a Domino;

Qui autem in me peccaverit, laedet animam suam; omnes qui me oderunt, diligunt mortem. »

Non videtur posse negari describi hoc loco Sapientiam tanquam personam aliquo modo distinctam, quae fuerit apud Deum ante omnem creaturam, et in opere creationis luserit coram eo et delicias suas habeat cum filiis hominum; quicumque est sensus verbi קנני, quod LXX reddiderunt : ἐκτίσας, parum feliciter (unde angustiae multorum Patrum : Athanasii, Gregorii Nazianzeni, *Or.* 30, 2, *PG.*, 36, 105 A, et aliorum, in controversia ariana); accuratius Aquila : ἐκτίσας (cf. Basilium, *C. Eunom.*, 2, 20, *PG.*, 29, 616 C-617 A; Gregorium Nyss., *C. Eunom.*, 1, *PG.*, 45, 344 A; 2, 516 C; aliter 3, 576 D; Epiphanium, *Ancor.*, 44, *PG.*, 43, 96 C : ἐνόσσευσε; *H.*, 19, 25, *PG.*, 42, 241 BD : ἐκτίσας); Hieronymus : *possedit*, *PL.*, 28, 1251; cf. *Ep.* 140, 6, *PL.*, 22, 1169-1171. Lege accuratum commentarium docti viri F. C. Barney, *Christ as the ἀρχὴ of Creation*, *JTS.*, 27, 106 (april 1926), p. 160-177. Haec prorsus conveniunt Verbo quod describet Ioannes in Evangelio, 1.

Similia leguntur in *Eccli.*, 24, 5-31, cum aliquanto expressiore significatione Verbi divini :

« Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam;

Ego feci in caelis ut oriretur lumen indeficiens, et sicut nebula texi omnem terram.

Ego in altissimis habitavi, et thronus meus in columna nubis.

Gyrum caeli circuivi sola et profundum abyssi penetravi, in fluctibus maris ambulavi,

Et in omni terra steti et in omni populo,

Et in omni gente primatum habui,

Et omnium excellentium et humilium corda virtute calcavi, et in omnibus requiem quaesivi et in hereditate Domini morabor.

Tunc praecepit et dixit mihi Creator omnium, et qui creavit me requievit in tabernaculo meo,

Et dixit mihi : In Iacob inhabita et in Israel hereditare et in electis meis mitte radices.

Ab initio et ante saecula creata sum et usque ad futurum saeculum non desinam et in habitatione sancta coram ipso ministravi.

.....

Ego quasi vitis fructificavi suavitatem odoris, et flores mei fructus honoris et honestatis.

Ego mater pulchrae dilectionis et timoris et agnitionis et sanctae spei.

In me gratia omnis viae et veritatis, in me omnis spes vitae et virtutis.

Transite ad me, omnes qui concupiscitis me, et a generationibus mei implemini :

Spiritus enim meus super mel dulcis, et hereditas mea super mel et favum.

Memoria mea in generationes saeculorum.

Qui edunt me adhuc esurient, et qui bibunt me adhuc sitient.

Qui audit me non confundetur, et qui operantur in me non peccabunt;

Qui elucidant me, vitam aeternam habebunt. »

Ex partibus quas aget in hereditate Domini, constat iterum describi Sapientiam ut personam, et quidem egressam ex ore Altissimi; per quod Verbi divini proprietates insinuatur.

Eadem ut artifex et magistra omnis bonae artis describitur in libro *Sapientiae*, 7, 21-26 :

“Ὅσα τέ ἐστι κρυπτὰ καὶ ἐμφανῇ ἔγνων· ἡ γὰρ πάντων τεχνίτις ἐδίδαξέ με σοφία.

· · · ·

Πάσης γὰρ κινήσεως κινητικώτερον σοφία, διήκει δὲ καὶ χωρεῖ διὰ πάντων διὰ τὴν καθαρότητα.

Ἄτμις γάρ ἐστι τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως καὶ ἀπόρροια τῆς τοῦ Παντοκράτορος δόξης εἰλικρινής· διὰ τοῦτο οὐδὲν μεμιαμμένον εἰς αὐτὴν παρεμπίπτει.

Ἀπαύγασμα γάρ ἐστι φωτὸς αἰδίου καὶ ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον τῆς Θεοῦ ἐνεργείας καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ.

Alibi autem partes personae distinctius sustinet, 9, 1-6; tum etiam 18, 14-16 :

Ἡσυχου γὰρ σιγῆς περιεχούσης τὰ πάντα καὶ νυκτὸς ἐν ἰδίῳ τάχει μεσαζούσης,

Ὁ παντοδύναμός σου λόγος ἀπ’ οὐρανῶν ἐκ θρόνων βασιλειῶν ἀπότομος πολεμιστὴς εἰς μέσον τῆς ὀλεθρίας ἤλατο γῆς,

Ξίφος δὲ τὴν ἀνυπόκριτον ἐπιταγὴν σου φέρων, καὶ στὰς ἐπλήρωσε τὰ πάντα θανάτου καὶ οὐρανοῦ μὲν ἤπτετο, βεβήκει δ’ ἐπὶ γῆς.

Id quidem ad opus singulare Dei pertinet, quae fuit caedes primogenitorum in Aegypto; sed indicium est totius operationis Verbo Dei deputatae. — De tota illa materia, cf. A. Vaccari, *Il concetto della Sapienza nell’ AT; Gregorianum*, 1920, p. 218-251; id., in *DA., Sapientiaux (Livres)*, maxime col. 1198-1208.

Ex dictis colligi potest in traditione iudaica, ante adventum Iesu, exstitisse lineamenta quaedam fidei quam nunc Christiani profitentur : praecipue quidem expectationem Regis Messiae de stirpe David et contemplationem Sapientiae Dei hypostatisticae, artificis huius mundi. Sed illa elementa existebant disiecta et indigebant interpretatione ipsius Filii Dei. « Ces traits devront bientôt se fondre dans l’unité d’une même croyance, mais seulement après nous être apparus dans l’unité d’une même personne. » (J. Lebreton, *OT*⁶, p. 138.)

THÉSIS III

**Iesus Nazarenus professus est se esse Christum
a prophetis promissum.**

Prolegomena.

1. Postquam dictum est (Thes. I) de expectatione messiana, ostendendum est eventum respondisse illi expectationi. Quod

proximis duabus thesibus absolvemus : Thesis III : Iesus dignitatem Messiae sibi vindicavit; Thesis IV : et quidem iure.

Thesis praesens est historica. Admittimus tanquam fontes historicos Evangelia nostra, de quorum quidem divina auctoritate nulla est inter catholicos quaestio. Sed non arguemur nunc ex divina auctoritate : sufficit ut scripta sint antiqua et gravia. Quod iam multo minus in dubium vocari solet quam vocabatur superiore saeculo : adeo ut hodie nemo sit qui audeat negare Evangelia synoptica exstitisse ante annum 100, Evangelium Ioannis circa annum 100. Cf. sis, F. Prat, *L'Évangile et la critique; Etudes*, 5 jul. 1897, p. 55-54; M. Lepin, in *DA.*, *Évangiles canoniques*, col. 1600-1613; Léonce de Grandmaison, *Jésus Christ*, t. 1, p. 35-188; Paris, 1928.

2. Synopticorum Evangeliorum sinceritas et candor sat facile admitti solet. At de IV° evangelio paulo distinctius dicendum videtur, propter placita eorum qui causam illius evangelii omnino seiungunt a causa synopticorum ac nolunt opus esse historicum, sed magis mysticum quoddam poema, quo non tam enarrentur res gestae a Domino Iesu et sermones ab eo habiti referantur, quam cogitata ipsius scriptoris proponantur sub velamine paene mythico. Cf. Jean Réville, *Le quatrième évangile*, Paris, 1901; A. Loisy, *Le quatrième évangile*, Paris, 1903.

Minime dubium est quin scriptor haberi voluerit ut testis vitae Domini, singulariter ab ipso dilectus, ut qui in ultima Cena recubuerit in sinu eius et adstiterit cruci. Lege *Io.*, 19, 26. 35; 21, 20-24, coll. 13, 23; praeterea 1 *Io.*, 1, 1-3. Haec autem in solum Ioannem Apostolum cadere possunt, cui testimonium perhibet traditio antiqua, qui etiam Apocalypsim scripsisse perhibetur; cf. *Ap.*, 1, 1. 4. 9; 21, 2 vulg., 22, 8. Illius meminit saec. II Polycrates Ephesius, scribens ad Victorem Pontificem Romanum (189-199), tanquam eius qui recubuerit super pectus Domini; cf. Eusebium, *HE.*, 5, 24, 3. 4, *PG.*, 20, 493; illius etiam Irenaeus, ubi recenset quatuor Evangelia nostra, *Haer.*, 3, 1, 1, *PG.*, 7, 844B-845 A, et appellat traditionem Polycarpi Smyrnensis, sibi in iuventute noti; ib., 3, 3-4, 851-5; Clemens Alexandrinus, Tertullianus, alii. Distinguendi duos Ioannes, unum qui scripserit IV^{um} Evangelium et 1 *Ep. Io.*, alterum qui Apocalypsim, primus auctor est Dionysius Alexandrinus, non in aliquibus testimoniis externis innixus,

sed in solo criterio interno, propter diversum genus scribendi. Cf. Eusebium, *HE.*, 7, 25, *PG.*, 20, 697-704. Nam perperam appellatur ab Eusebio, *HE.*, 3, 39, 297, vetus Papias, quasi ipse distinxerit duos Ioannes, unum « discipulum Domini », alterum presbyterum. Verba Papiæ sunt haec : Εἰ δέ που καὶ παρηκολουθηκώς τις τοῖς πρεσβυτέροις ἔλθοι, τοὺς τῶν πρεσβυτέρων ἀνέκρινον λόγους, τί Ἀνδρέας ἢ τί Πέτρος εἶπεν ἢ τί Φίλιππος ἢ τί Θωμᾶς ἢ Ἰάκωβος ἢ τί Ἰωάννης ἢ Ματθαῖος ἢ τις ἕτερος τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν, ἃ τε Ἀριστιῶν καὶ ὁ πρεσβύτερος Ἰωάννης, τοῦ Κυρίου μαθηταί, λέγουσιν. Sane nescimus cur in illa enumeratione nomen Ioannis occurrat bis, semel inter nomina Iacobi et Matthaei, iterum cum nomine Aristionis, addita appellatione presbyteri. Sed tamen animadvertendum est utroque loco Ioannem dici « discipulum Domini », μαθητήν. Non sine aliquo fundamento possumus suspicari ideo bis nominari Ioannem quia vita eius longissima duas easque diversissimas complexa est partes : unam cum Iacobo et Matthaeo et ceteris Apostolis, alteram, post annos amplius quinquaginta, cum Aristione et aliis presbyteris : quod nemini alii inter Apostolos contigit; quapropter nominari potuit primo iunior inter Apostolos, iterum senior inter presbyteros. Aut alia est causa, quae nos latet. Sed excogitandi alterius Ioannis discipuli, quem tota antiquitas christiana nescivit, non habetur fundamentum idoneum in illis verbis Papiæ. Accedit quod 2^a et 3^a Epistola Ioannis hac inscriptione muniuntur : Ὁ πρεσβύτερος. Sermone autem non differunt a 1^a Epistola neque ab Evangelio. Ipse scriptor in fine 3^{ae} Epistolae iisdem utitur verbis quibus Ioannes Apostolus in fine Evangelii.

Io., 21, 24 : Οὗτός ἐστιν ὁ μαθητὴς ὁ μαρτυρῶν περὶ τούτων καὶ ὁ γράψας ταῦτα, καὶ οἶδαμεν ὅτι ἀληθὴς αὐτοῦ ἡ μαρτυρία ἐστίν.

3 *Io.*, 12 : Καὶ ἡμεῖς δὲ μαρτυροῦμεν, καὶ οἶδας ὅτι ἡ μαρτυρία ἡμῶν ἀληθὴς ἐστίν.

Critice igitur efficaciter defenditur traditio quae Ioanni Apostolo vindicat Evangelium et Epistolas et ipsam Apocalypsim. — Cf. J. Chapman, O. S. B., *John the presbyter and the fourth Gospel*, Oxford, 1911; M. Lepin, *L'origine du 4e Evangile*², Paris, 1907; L. de Grandmaison, *Jésus Christ*, t. 1, p. 125-188.

3. Attende responsa Commissionis Biblicae De auctore et veritate historica quarti Evangelii, 29 mai. 1907, *DB.*, 2110-

2; *De auctore, de tempore compositionis et de historica veritate Evangelii secundum Matthaeum*, 19 iun. 1911, *DB.*, 2148-2154; ... *Evangeliorum secundum Marcum et secundum Lucam*, 26 iun. 1912, *DB.*, 2155-2163; *De quaestione synoptica, sive de mutuis relationibus inter tria priora Evangelia*, 26 iun. 1912, *DB.*, 2164-5.

4. Quod Iesus se professus sit Christum, negatur crude a quibusdam, ut Wellhausen, *Israelitische und judische Geschichte*³, 1897; Wrede, *Das Messiasgeheimniss in den Evangelien*, Göttingen, 1901; ab aliis plus minus audacter.

Asserimus Dominum Iesum se professum esse Christum; non tamen sine aliqua oeconomia, cuius ratio reddenda erit in thesi.

Probatur thesis.

Arg. I. *Iesus professus est adimpleta in se oracula messiana.*

Ita regressus a deserto in Galilaeam, ipso initio praedicationis evangelicae, *Lc.*, 4, 14 sqq., in synagoga Nazareth, appellat oraculum *Is.*, 61, 1.2, tanquam de se scriptum, *Lc.*, 4, 21; propheticum munus sibi vindicat. Quo dicto, homines primo ad admirationem, 22, mox ad iracundiam concitat, 28-30. Praedicationem confirmat miraculis, 31-44. Eiusdem narrationis elementa habentur disiecta, *Mt.*, 4, 12-17; 13, 53-58; *Mc.*, 6, 1-6.

Frequentissime apud *Mt.*, in Evangelio hebraeis hominibus destinato, occurrunt verba huiusmodi : Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ Κυρίου διὰ προφήτου... *Mt.*, 1, 22; 2, 15. 23; 4, 14; 8, 17... 26, 56; cf. *Mc.*, 14, 50; *Lc.*, 22, 37; *Io.*, 13, 18; 19, 28; etc. Ipse quidem Iesus testatur se ideo missum ut adimplerentur Scripturae; *Mt.*, 5, 17 : Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφῆτας· οὐκ ἦλθον καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι. Adimplere Legem est eius praecepta ad aliquid perfectum adducere; adimplere Prophetas est etiam eorum oracula in se vera ostendere.

Maxime vero de sua passione prophetatum esse saepius asseruit. *Mt.*, 17, 12; *Mc.*, 9, 11.12; *Lc.*, 18, 31-33; 22, 37 (= *Is.*, 53, 12); cf., post resurrectionem, *Lc.*, 24, 26. 44-47. Sed non tam solebat appellare Scripturas singulas quam universas, ut illas de caede Prophetarum, in se quoque adimplendas, *Lc.*, 11, 47-51.

Ausus est Moysen appellare testem, *Io.*, 5, 39-47.

Apud *Mt.* et *Mc.*, agnosces praesertim regem Iudaeorum et Gentium; apud *Lc.*, sacerdotem; apud *Io.*, Deum.

Arg. II. *Iesus constanter sibi vindicavit officium Messiae.*

a) ut *legatus* a Deo missus. *Mt.*, 11, 2-6, coll. *Mal.*, 3, 1; *Is.*, 35, 5.6; 61, 1 (ad discipulos Ioannis); — 16, 13-20 (in confessione Petri); — 26, 63-65 (ad Caipham); — *Io.*, 4, 25-26 (ad mulierem Samaritanam).

b) ut *doctor et praeceptor* nomine Dei. — Id apparet ex toto sermone in monte, *Mt.*, 5-7. Iota unum aut unus apex non praeteribit a Lege (5, 18) quin adimpleatur, cf. 5, 17. Opus Dei, in Lege incohatum, in Evangelio suam maturitatem assequetur. Ceterum non est mittendum vinum novum Evangelii in utres veteres Legis (9, 16. 17); id plane consonat cum *Ier.*, 31, 31-33. — Singularis est gravitas illorum verborum saepius repetitorum: « Audistis quia dictum est antiquis... Ego autem dico vobis... » 5, 21. 27. 33. 38. 43. Cf. dicta de matrimonio, 19, 8, ubi emendatur Moyses. Non rituale tantum partem Legis Christus ad perfectum adduxit, sed etiam ac multo magis moralem. — Forma orandi traditur, 6, 9-13. — Plane intellegunt turbae Iesum docere non ut Scribas et Phariseos, sed ut potestatem habentem, ὡς ἐξουσίαν ἔχων, 7, 29. Ceterum ipse se profitebatur maiorem Iona et Salomone, *Mt.*, 12, 41. 42; maiorem David, *Mt.*, 22, 41-46; maiorem Abraham, *Io.*, 8, 58; ipsam lucem mundi, *Io.*, 8, 12 sqq.; viam et veritatem et vitam, *Io.*, 14, 6; palam locutum mundo, 18, 20: in hoc in mundum venisse ut testimonium perhiberet veritati, 18, 37. Idem Apostolos misit magisterii sui vicarios, *Mt.*, 28, 18; *Mc.*, 16, 15; *Lc.*, 24, 47; *Io.*, 20, 21. Patientibus persecutionem propter nomen suum, pollicetur regnum caelorum; persequentibus suos minatur gravissimas poenas, *Mt.*, 5, 11. 12; 10, 14. 15; *Lc.*, 6, 20-23.

c) ut *rex* a Deo constitutus. — Iam in VT regnum Dei aeternum asserebatur. 2 *Rg.*, 7, 16, cf. *Ps.*, 144, 13. Promissio autem facta Israel ac domui David adimpleta est magnificentius. Cf. Lagrange, *Le règne de Dieu dans l'AT.*, *Rev. Bibl.*, 1908, p. 36-61. — Post tempora Esdrae, cogitabatur Deus ut rex caelorum ac totius mundi, 1 *Esdr.*, 5, 12; 6, 10; 7, 12. 21. 23; 2 *Esdr.*, 1, 4.5; 2, 4.20; *Dan.*, 4, 34; 2 *Macc.*, 1, 24.25; 13, 4 (Rex regum). Postremo, ut rex electorum, *Sap.*, 3, 7.8;

5, 15. 16; 6, 20. 21. In NT, frequens mentio a Domino facta regni caelorum (*Mt.*) aut regni Dei (*Mc. Lc. Io.*), regni Patris sui, regni sui : ita ut appareat regnum ei cum Patre indivisum. Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, proprium est *Mt.*, apud quem occurrunt 32 (33) exempla : 3, 2; 4, 17; 5, 3. 10. 19. 20; 7, 21; 8, 11; 10, 7; 11, 11. 12; 13, 11. 24. 31. 33. 44. 45. 47. 52; 16, 19; 18, 1. 3. 4. 23; 19, 12. 14. 23. 24; 20, 1; 22, 2; 23, 13; 25, 1 (*Io.*, 3, 5?). — Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, *Mt.*, 6, 10. 33; 12, 28; 21, 31. 43; *Mc.*, 1, 15; 4, 26; 10, 14; 12, 34; 14, 43; *Lc.*, 6, 20; 10, 9. 11; 11, 20; 13, 18; 14, 15; 15, 16; 17, 20. 21; 18, 16; 19, 11; 21, 31; 22, 18; *Io.*, 3, 3. 5, etc...; *Act.*, 1, 6. Utrumque nomen significat et Dei in terra dominationem et eius regiam sedem in caelo; prius autem magis refert usum aramaicum. Dubitari nequit quin Iesus usus sit verbis aramaicis regnum caelorum significantibus; quod vel ipse pluralis numerus indicat, ex vetere Hebraeorum usu traductus; forsitan etiam aliquando dixerit : regnum Dei, quod graecus usus praetulit. Sensus nihil differt; cf. Dalman, *Die Worte Jesu*, t. 1, p. 75 sqq., Leipzig, 1898. — Legitur etiam : regnum Patris mei, *Mt.*, 26, 29, etc.; regnum Filii hominis, *Mt.*, 13, 41; cf. 16, 27. 28; nota est ambitiosa petitio matris filiorum Zebedaei, 20, 20. 21. — Cf. *Lc.*, 22, 29.

Regem Israel iam salutabat Nathanael, *Io.*, 1, 49. Ipse autem Iesus, interrogatus coram Pilato : « Tu es Rex Iudaeorum? » non negavit, *Mt.*, sed explicavit, 27, 11, cf. *Io.*, 18, 37. Eodem titulo insignitus est in cruce, *Io.*, 18, 39; 19, 14. 15; 19-20. *Lc.*, 23, 37. 38; et a latrone appellatus, *Lc.*, 23, 42. Redivivus interrogatus est quando esset restitutus regnum Israel, *Act.*, 1, 6. Fatentibus Iudaeis, non defuit Iesu genus a Davide ductum : quod multipliciter testantur caeci in itinere, *Mt.*, 9, 27; fama popularis, *Mt.*, 12, 23; caeci Ierichuntini, *Mt.*, 20, 29-34; *Mc.*, 10, 46-52; *Lc.*, 18, 35-43. Ipse non dubitavit interrogare suos de interpretatione Ps. 109 (110), 1 : *Mt.*, 22, 41-46 = *Mc.*, 12, 35-37; *Lc.*, 20, 41-44, in hoc originem suam confirmans, nedum negaret, ut nonnullis visum est; cf. Loisy, *Synopt.*, 2, 363. Contra, Lagrange, *S. Marc.*, p. 305. Sane evangelistae plane meminerant, cum Paulo, *Rom.*, 1, 3, Iesum esse ex semine David secundum carnem. Hoc pro fundamento sanae interpretationis accipiendum. Relege oracula VT, *Am.*, 9, 11. 12; *Os.*, 3, 5; *Is.*, 11, 1;

Ier., 23, 5; 33, 14-17; *Ez.*, 34, 23-24; etc. — Ingressus Ierosolymam consalutatus est ut Rex, *Mt.*, 21, 9-11 = *Mc.*, 11, 1-10; *Lc.*, 19, 29-38; *Io.*, 12, 12-19. Indignantibus Phariseis adeo non acquievit, ut eos etiam appellato *Ps.*, 8, 3 confutarit. *Mt.* 21, 16; cf. *Lc.*, 19, 40.

Iam ad regni messiani adventum spectabat quod Ioannes Baptista, *Mt.*, 3, 2, ac postea ipse Iesus, *Mt.*, 4, 17, coepit praedicare : ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. — De his omnibus, cf. Bartmann, *Das Himmelreich und sein König*, Paderborn, 1904; L. de Grandmaison, *DA.*, art. *Jésus Christ*, §§ 73-76; aut *Jésus Christ*, t. 1, p. 376-388.

d) ut *vir dolorum*, ac morti deditus ut daret animam suam redemptionem pro multis. Id quidem primo insinuavit parce ac tecte, ut *Mt.*, 9, 14-17 = *Mc.*, 2, 18-22 = *Lc.*, 5, 33-38 (filii sponsi); deinde, sub finem vitae, apertius, ut *Mt.*, 16, 21-28 = *Mc.*, 8, 31-9, 1; *Lc.*, 9, 22-27. Iterum, *Mt.*, 17, 22-23 = *Mc.*, 9, 30-32 = *Lc.*, 9, 43-45; *Mt.*, 20, 17-19 = *Mc.*, 10, 32-34; *Lc.*, 18, 31-33; disertissime *Lc.*, 22, 37, appellato *Is.*, 53, 12. Quod tamen Iudaei non agnoscebant in Scripturis suis, fideles Christi post eventum intellexerunt.

e) ut *iudex* venturus cum potestate. Ad discipulos, *Mt.*, 16, 27-28 = *Mc.*, 8, 38-9, 1 = *Lc.*, 9, 26-27. Iterum, *Mt.*, 24, 27-31 = *Mc.*, 13, 26-27 = *Lc.*, 21, 27-28; *Mt.*, 25, 31-46. — Ad Caipham, *Mt.*, 26, 64 = *Mc.*, 14, 62 = *Lc.*, 22, 69. — Id iam antea monuerat suos Dominus, *Io.*, 5, 22-29, cum omne iudicium, sibi a Patre datum, vindicaret.

Arg. III. *Nomen ipsum « Filii hominis »*, quo Iesus uti consuevit, pro rerum adiunctis satis efficaciter innuit dignitatem eius messianam. Quaestio non mediocris momenti in interpretatione Evangeliorum; siquidem occurrit ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου amplius quinquagies, omissis locis parallelis. Apud *Mt.*, 31 (32); apud *Mc.*, 14; apud *Lc.*, 25 (27); apud *Io.*, 10 (12). Adde *Act.*, 7, 56; *Ap.*, 1, 13; 14, 14 (ὁμοιον υἱὸν ἀνθρώπου).

Quod id nomen Iesus sibi fecerit quodammodo proprium, ita ut a familiaribus intellexeretur verba facere de se, vel ex parallelismo quorundam dictorum apud tres synopticos manifestum fit; v. g.

Mt., 16, 13.15 : Τίνα λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου;...

— Ὑμεῖς δέ, τίνα με λέγετε εἶναι;

Mc., 8, 27.29 : Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι; ...

— Ὑμεῖς δέ, τίνα με λέγετε εἶναι;

Lc., 9, 18.20 : Τίνα με οἱ ὄχλοι λέγουσιν εἶναι; ...

— Ὑμεῖς δέ, τίνα με λέγετε εἶναι;

Eo spectabat interrogatio Domini, ut a discipulis eliceretur confessio suae messianitatis. Quod ex responso Petri patet :

Mt., 16, 17 : Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος.

Mc., 8, 29 : Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς.

Lc., 9, 20 : Τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ.

Nomen autem Filii hominis, ab evangelista *Mt.* positum in prima interrogatione, ab evangelistis *Mc.* et *Lc.* ponitur in prosecutione sermonis.

Mt., 16, 21 : Ἀπὸ τότε ἤρξατο Ἰησοῦς Χριστὸς δεικνύειν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὅτι δεῖ αὐτὸν εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπελθεῖν καὶ πολλὰ παθεῖν...

Mc., 8, 31 : Καὶ ἤρξατο διδάσκειν αὐτοὺς ὅτι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν.

Lc., 9, 22 : εἰπὼν ὅτι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν...

Hoc exemplum plane illustrat proprietatem nominis. Cf. etiam interrogationem caeci nati, *Io.*, 9, 35-38.

Solus quidem Dominus, maxime agens cum discipulis, hoc nomine seipsum appellare consuevit. Excipe interrogationem factam a turba, referente verba quae modo audivit a Iesu, *Io.*, 12, 34. Sed causa et significatio appellationis quaeritur. Qua in re, duo satis efficaciter demonstrari videntur :

a) nomen Filii hominis per se non est clare et exclusive messianum;

b) ex adiunctis, fit in Domino Iesu distincte messianum.

— a) Nomen Filii hominis per se non messianum. Nam secundum usum sermonis aramaici, בן אדם est homo. Illustratur ex VT, passim : *Gen.*, 3, 15; 6, 2. 4; 11, 5; *Num.*, 23, 19; *Ps.*, 4, 3; 8, 5; *Ex.*, 37, 3 et passim; *Dan.*, 7, 13; *Prov.*, 8, 31, etc. Et ita intellexerunt Patres inde a Iustino, qui in illo nomine declaratam videre solent infirmitatem congenitam homini. Iustinus, *Dial. c. Tryph.*, 100, PG., 6, 709 BC; Athanasius, *Or. 1 c. Ar.*, 45, PG., 26, 105 B; *Ep. 4 Ad Serap.*, 20, PG., 26, 669 A. Unde Maldonatus, *In Mt.*, 8, 20 : « Non est difficilis responsio, filium hominis Hebraeorum idiomate

nihil aliud quam hominem significare. » Et ita sentiunt etiam nunc viri docti, ut Edw. A. Abbott, *The Son of Man*, Cambridge, 1910, LII-813 pp.

— b) Nomen Filii hominis ex adiunctis fieri potest messianum, ut apparet manifeste ex *Dan.*, 7, 13, et frequentius ex recentiore libro Henoch, v. g. 46, 1-6; 48, 1-10; 62, 1-16; 69, 26-71, 17. Quod iam perstrinxerunt nonnulli Patres, ut Tertullianus, 4 *Adv. Marc.*, 10, *PL.*, 2, 378; Eusebius, *HE.*, 1, 2, *PG.*, 20, 68; Epiphanius *H.*, 57, 8, *PG.*, 41, 1008; et ad interpretationem Evangelii adhibuerunt multi recentiores, collatis praesertim quibusdam locis, ut *Mt.*, 24, 30; 26, 64, cum *Dan.*, 7, 13. 14. Hanc viam prae aliis catholicis ingressus esse videtur Krawutzcky, *Die Bedeutung des NTlichen Ausdruck Menschensohn und sein Verhältniss zur paulinischen Bezeichnung Christus als des zweiten Menschen*, *TQS.*, 51, 600-657, Tübingen, 1869. — Cf. maxime doctam monographiam Fr. Tillmann, *Der Menschensohn. Jesu Selbstbezeugnis für seine messianische Würde*, Freiburg i. B., 1907, VIII-182 pp.

His positis, apte solvi videtur quaestio proposita, si admittas Iesum ideo elegisse hoc nomen quod haberet simul aliquid obscuritatis propter significationem communem, et aliquid claritatis propter designationem Messiae adumbratam in prophetia. Ita induci poterant homines ut scrutarentur vim nominis et, Spiritu sancto adiuvante, ipsius proprietatem, in Iesu agnoscerent. Quapropter claris exegetis, sive catholicis sive etiam acatholicis, illa interpretatio maxime fundata videtur quae utramque acceptionem temperat. Cf. L. de Grandmaison, *DA.*, art. *Jésus Christ*, § 104; *Jésus Christ*, t. 1, p. 316-325; Lagrange, *S. Marc*, p. cxxxv-cxxxvii; Harnack, *L'essence du christianisme*, tr. fr. 1907, p. 160 sqq.

Hac admissa interpretatione, quae totum Evangelium cum protevangelio *Gen.*, 3, 15 connectit, reliquum est ut ratio reddatur oeconomiae qua Iesum usum esse manifestum est in declaratione suae dignitatis messianae. Nam non modo daemonum importunas voces compescuit, *Lc.*, 4, 41; *Mc.*, 1, 25. 34; 3, 11. 12; sed etiam hominibus atque ipsis discipulis suis praecepit ne cuiquam dicerent se esse Christum, *Mt.*, 12, 15. 16; 16, 20; 17, 9; cf. *Io.*, 6, 15; frustra impellentibus eum propinquis ut se manifestaret mundo, *Io.*, 7, 3-5; et increpan-

tibus Iudaeis, *Io.*, 10, 24. De qua prohibitione, cf. Wrede; Loisy, *L'Évangile et l'Église*, p. 50.

Ex universa autem illius agendi ratione, haec merito colliguntur :

1. Distinguenda sunt tempora. Ante Petri quidem confessionem, nondum confirmatis animis discipulorum, Iesus erga illos usus est quadam paedagogia et cavit ne fama de se temere spargeretur. Nam favor populi tanquam ignis in calamo arido conceptus facile concidere solet. Inde primae illae assertiones de praesenti condicione Filii hominis, *Mt.*, 8, 20; 9, 5-8; 10, 23; 11, 18. 19; 12, 6-8. 31. 32. 39. 40; 13, 37-41. Oportebat enim primo in mentibus discipulorum persuasionem de operibus a Iesu divina auctoritate factis, ipsa contemplatione operum radicari : *Io.*, 5, 36. Cf. responsum ad discipulos Ioannis, *Mt.*, 11, 2-6. At postquam Petrus coram omnibus confessus est Filium hominis esse Christum, coepit agere liberius, *Mt.*, 16, 13. 27. 28; 17, 9. 11-13. 21. 22; 18, 11; 19, 28; 20, 17-19. 25-28; 24, 27-30. 37. 39. 44; 25, 31; 26, 2. 24. 45. 46. 64. Confessio illa Petri non repente oborta est : tempore praecessisse videtur responsio eiusdem Apostoli, *Io.*, 6, 68. 69 : « Domine, ad quem ibimus? Verba vitae aeternae habes... » Ergo fides Apostolorum iam nata erat. Nihilominus illam fidem Dominus tentare et munire perrexit : Transfiguratio, etc. Quod visionem narrare prohibentur Apostoli, *Mt.*, 17, 9, Wrede vult inde colligere messianitatem Iesu non venisse in mentem discipulis nisi post resurrectionem. Hoc est sapere contra evangelistas, qui ingenue ostendunt Dominum parantem et instruendum animos discipulorum frequenti assertionem imminentis sibi passionis et posterioris gloriae.

2. Non modo erga discipulos oportuit servari illam oeconomiam, sed multo magis erga vulgus Iudaeorum. Imbuti enim erant animi hominum falsa opinione de Messia triumphante, quam videmus etiam inter Apostolos viguisse et perseverasse post passionem Domini. *Io.*, 6, 14. 15; *Mt.*, 20, 21; *Lc.*, 24, 21; *Act.*, 1, 6. Quorum menti obversabatur *Dt.*, 21, 23, eos in cruce scandalizari necesse erat. Actus Christi eo spectabant ut scandalum minueretur. Non igitur nomen Messiae respuit, sed consuluit multorum utilitati, id agendo ne turba mobilior stulta ambitione efferretur.

3. Praeterea ratio habenda erat invidiae ac perfidiae multorum. Scribae et Pharisei nullo signo vinci volebant; ipsi fratres eum dicebant in furorem versum esse, *Mc.*, 3, 21; cf. *Io.*, 7, 5; *Mt.*, 12, 38. 39; etiam Sadducaeï tentabant eum, signum de caelo requirentes, *Mt.*, 16, 1. Incredulitatem multorum obstinatam Dominus notavit, *Lc.*, 16, 31; *Io.*, 11, 47; 12, 19. 37. Imo in patria sua homines incredulos expertus, vix ibi signa edidit, *Mt.*, 13, 57. 58. Scribis et Phariseis dixit vae, *Mt.*, 23, 13. 14. 15. 23. 25. 27. 29. Longe aliter cum Gerasenis, hominibus sine dolo, *Mc.*, 5, 19. 20; *Lc.*, 8, 39.

4. Tandem oportebat Christi morte redimi mundum : neque passus est ipse se inde averti. *Mt.*, 16, 21-28 = *Mc.*, 8, 31-9, 1 = *Lc.*, 9, 22-27; sed totum consilium suo demum tempore aperuit, *Mt.*, 20, 28 = *Mc.*, 10, 45.

Haec, multiplici Evangeliorum testimonio confirmata, multi etiam nunc pro suis praeiudiciis aversantur. Alii messianitatem Iesu non negant, sed ita coartant ut ad ultima tantummodo tempora spectaverit. Alii volunt conscientiam Iesu messianam progressu temporis paulatim evolutam esse. Hinc dicendum

a) de Messia eschatologico.

b) de evolutione conscientiae messianae.

a) *De Messia eschatologico.* — Ita coartant messianitatem Iesu, inter alios, Jo. Weiss, *Die Predigt Jesu vom Reiche Gottes*, Göttingen, 1901; Loisy, *L'Évangile et l'Église*, p. 53; et illud commentum fundant in praedicatione eschatologica regni Dei, quae passim occurrit in Evangelio : *Mt.*, 10, 21-24; *Mt.*, 16, 27-28 = *Mc.*, 8, 38-9, 1; *Lc.*, 9, 26-28; *Mt.*, 23, 34-36 = *Lc.*, 11, 49-51; *Mt.*, 24, 1-43 = *Mc.*, 13 = *Lc.*, 21, 5-37; *Mt.*, 26, 63-65 = *Mc.*, 14, 61-63.

Illa theoria partem Evangelii recte attendit, partem sine causa negligit.

Sane Evangelium regni fuit forma praedictionis Iesu accommodata illis temporibus et captui audientium. Sed neque regnum praedicavit Iesus mere eschatologicum, neque quicquam a se respuat quod pertineret ad rationem Messiae qualem Prophetæ annuntiaverant, non mere eschatologicum. Non enim omnia oracula Prophetarum messiana sunt eschatologica; v.g. *Ps.*, 88 (89), 1-5; 86 (87), cf. 2 *Rg.*, 7, 8-17 : quae pertinent ad regnum Israel in generationem ac generationem propagandum. Ipsa tentatio Domini in deserto omnem signi-

ficationem trahit a Domini messianitate, quam diabolus suscipatus est ac dissipare tentavit.

Sed patroni illius sententiae volunt Iesum, dum viveret, se gessisse ut Messiam designatum tantum, spe et exspectatione Messiam, non ipsa re; ac per resurrectionem demum, secundum opinionem discipulorum, evasisse re et actu Messiam. Hoc ut confirment, congerunt locos NTⁱ qui ad futurum, imo proximum adventum Domini spectant = *Act.*, 1, 11; 1 *Cor.*, 4, 5; 11, 26; 1 *Thes.*, 5, 2; *Hb.*, 10, 37; *Ap.*, 1, 7. 8; 2, 25; 3, 3; 4, 8, etc.; animadvertunt Iesum non de reditu suo, sed de adventu verba facere consuevisse: *Mt.*, 10, 23; 11, 3 sqq; 16, 27. 28; 24, 30. 39. 44; 25, 31; 26, 64; maxime vero appellant verba Petri, *Act.*, 2, 36, ut ab ipsa resurrectione videatur Iesus constitutus Messias. — Sed inde minime sequitur id quod illi intendunt: siquidem tota praedicatione sua Iesus se dedit ut Messiam de praesenti, non in exspectatione, et ita declaratus est tota praedicatione sua. Recole testimonium Patris in baptismo, *Mt.*, 3, 16. 17, cum locis parallelis; verba ipsius Domini in synagoga Nazareth, *Lc.*, 4, 21, et cetera iam allata; audi Petrum, *Act.*, 2, 22. 27. 31; 4, 26. 27; item Caesareae, *Act.*, 10, 38. Sane adventus regni est quidam processus continuus, *Mc.*, 4, 26-29; sed interim adest Rex; ostenditur praedestinatio eius et unctio antecedens resurrectionem. Post resurrectionem autem, tum maxime appellatur Christus cum de ipsius passione agitur: *Rom.*, 7, 4; 8, 34; 10, 6. 7; 14, 15; 1 *Cor.*, 2, 2. 8; 5, 7; 10, 16; 15, 3; 2 *Cor.*, 5, 15. 16. 19; *Gal.*, 1, 4; 2, 19. 21; 6, 12. 14; *Eph.*, 5, 2; *Phil.*, 2, 5-8; *Col.*, 1, 24; 1 *Tim.*, 2, 5. 6; 6, 13; *Hb.*, 9, 11-14. 28; 1 *Pt.*, 1, 11. 19; 2, 21. 3, 18; 1 *Io.*, 5, 6. Altius etiam repetit rem Paulus, 1 *Tim.*, 1, 15; et Ioannes, 1 *Io.*, 4, 2; 2 *Io.*, 7, dum confitentur Christum in carne venisse. Accedunt alia testimonia: angeli in annuntiatione, *Lc.*, 1, 35; Elisabeth in visitatione, *Lc.*, 1, 43; etiam daemoniorum, *Mc.*, 1, 24; 5, 7; *Mt.*, 8, 29; *Lc.*, 4, 41. Ioannes ex carcere interrogat, *Mt.*, 11, 3: Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν; nec mirum, coll. *Io.*, 1, 29. 36; 3, 28. Messiam a se inventum nuntiat Andreas, *Io.*, 1, 41; Petrus interrogatus respondet, *Mt.*, 16, 16: Σὺ εἶ ὁ Χριστός. Iudaei in porticu Salomonis palam inquirunt, *Io.*, 10, 24: Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός, εἰπὸν ἡμῖν παρρησίᾳ; Pontifex, *Mt.*, 26, 63 = *Mc.*, 14, 61 = *Lc.*, 22, 67. 70; Pilatus, *Mt.*, 27, 11 = *Mc.*, 15, 2 = *Lc.*, 23, 3 = *Io.*, 18,

33. 37. Recurrit illud nomen maxime quidem in praedictione adventus futuri, sed etiam in toto subtemine Evangelii. — Cf. L. de Grandmaison, *Jésus Christ*, t. 2, p. 280-312.

b) *De evolutione conscientiae messianae*. — Multis rationalistis placet assignare initium aliquod conscientiae messianae, ita ut Iesus primo sibi persuaserit se esse Filium Dei singulari sensu, ac deinde conscientia Filii excreverit in conscientiam messianam. Id poetice magis quam quisquam alius expressit Ernestus Renan; cuius videri possunt mellifluae blasphemiae, *Vie de Jésus*, p. 74-84. Processus ille quem Renan describit est similis amentiae; ipse tamen negat Iesum fuisse amentem. « Le fou ne réussit jamais. Il n'a pas été donné jusqu'ici à l'égarement d'esprit d'agir d'une façon sérieuse sur la marche de l'humanité. » Alii multi hoc plus minus temperant aut aliter explicant, sed summam rem retinent, h. e. processum quendam in Iesu a nescientia ad scientiam. Quorundam verba invenies apud Lepin, *Jésus Messie et fils de Dieu*³, p. 170 sqq., Paris, 1906. Edm. Stapfer, *Jésus Christ avant son ministère*³, p. xi. 207. 89-92, Paris, 1896; *Jésus Christ pendant son ministère*², p. 222-223, Paris, 1897; P. Wernle, *Die Anfänge unserer Religion*, p. 29-31, Tübingen, 1901.

Multi evolutionis illius initium assignant a baptismo Christi in Iordane, quasi tum demum Iesus adoptatus esset Filius Dei, et appellant lectionem singularem, *Lc.*, 3, 22 : Ὑἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. — Haec verba pertinent ad vocem de caelo auditam, secundum paucos codices occidentales : D a b c ff² l r. Veri simile est autem conflatum esse ex *Ps.* 2, 7; glossam in margine primo adscriptam, postea in textum irrepsisse. Coniunctionem Evangelii et Psalmi eflicerunt nonnulli Patres : Iustinus, Clemens Alexandrinus, Methodius, Iuvencus, Tyconius, Augustinus. Cf. W. Sanday, art. *Son of God*, ap. Hastings, *Dict. Bibl.*, t. 4, 572 A. Sed etiam recepta, contra fidem optimorum codicum, illa lectione singulari, ostendi oporteret ex Evangelistiis indicium aliquod novae conscientiae tum obortae in Domino Iesu; quae nequaquam ostenditur. Evolutio illa conscientiae messianae ignoratur ab Apostolo Paulo et a nostris Evangelistis. Paulus quidem adeo remotus est ab assignando illo initio quod volunt, ut baptismi in Iordane mentionem non faciat. Inter Evangelistas, satis erit nominare Lucam, apud quem conscientia messiana apparet plene formata in

puero Iesu, 2, 49. Immo *Hb.*, 10, 5, appellando *Ps.*, 39 (40), 7-9, initium conscientiae messianae repetit ab ipsa Incarnatione. — Dicitur autem infra Iesum Christum esse Filium Dei natura, nequaquam adoptivum (Thes. XI).

Id iam multi etiam acatholici plane agnoscunt, et ingenue fatentur initium conscientiae messianae in Domino Iesu nec deprehendi posse nec quaeri oportere. Ita prae ceteris Alb. Schweitzer, *Geschichte der Leben Jesu Forschung*, p. 370, Tübingen, 1913 : « Marc ne sait rien d'un développement de Jésus. Il ne sait rien des considérations pédagogiques qui auraient dicté l'attitude réservée de Jésus en face de ses disciples et du peuple ; il ne sait rien du conflit qui se serait livré dans le cœur de Jésus entre une idée messianique toute spirituelle et une autre politique et populaire... » (interprète L. de Grandmaison, *Jésus Christ*, t. 2, p. 83-84 ; — hoc etiam modum praetergreditur). P. Wendland, *Die Urchristlichen Literaturformen*³, p. 269, n. 1, Tübingen, 1912 : « Jésus est assurément dès le début en sûre possession de sa divinité et puissance messianique. » Alios vide ap. L. de Grandmaison, *ibid.*, p. 84. Harnack, *L'essence du Christianisme*, trad. 1907, p. 169, verisimile iudicat conscientiam messianam plene formatam sane ab initio vitae publicae Christi. Loisy, *Synoptiques*, t. 1, p. 212 : « On ne voit pas bien comment les expériences faites par Jésus auraient pu l'amener à se croire Messie dans le cas où il n'en aurait pas été d'abord persuadé. Les difficultés qui ne tardèrent pas à compenser les succès, auraient plutôt suggéré le doute que la certitude... Les évangiles ne contiennent pas réellement le témoignage d'une évolution qui se serait accomplie dans la conscience du Sauveur. »

Ergo, fatentibus multis acatholicis, illa evolutio conscientiae messianae nullatenus efficaciter demonstratur.

A catholicis autem reicitur ut contraria toti traditioni Ecclesiae de scientia humana Christi, quae traditio exponetur in parte 2^a huius tractatus (Thes. XVIII). Hinc etiam confixa est anathematis Sanctae Sedis. Pius X, *Decr. Lamentabili* (3 iul. 1907), n. 28-35, *DB.*, 2028-2035.

THESIS IV

Iesus Nazarenus ipse est Christus a Prophetis promissus.

Prolegomena.

Iactis per theses superiores fundamentis, id statuere aggredimur quod multis audientibus probavit Petrus Apostolus die Pentecostes, *Act.*, 2, 22-36, et Patres ex Scripturis iudaicis multipliciter confirmarunt : saec. II, Iustinus, *Dialogo cum Tryphone Iudaeo*; saec. III, Cyprianus, *Testimoniis ad Quirinum*, *Lb.* 1 et 2; saec. IV, Eusebius, *Demonstratione evangelica*; Ioannes Chrysostomus, *Adv. Gentiles et Iudaeos Demonstratio quod Christus sit Deus*; saec. V, Augustinus, *De Civ. Dei*, *L.* 18, sub finem, etc. Idem scriptores christiani saepe praestiterunt, inter quos eminet Raymundus Martini, O. P. († 1285), e iudaeo christianus, libro quem inscripsit *Pugio fidei*.

Omittimus veteres adversarios, ut Marcionem, qui NT opposuit VT^o ac Deum NTⁱ Deo VTⁱ (de quo cf. *RSR.*, 1922, p. 137-168). Marcion prophetiam non negavit nec respuit; sed, ne in laudem Creatoris redundaret, statuit prophetas VTⁱ operam navasse vel insecios Deo NTⁱ. Rationalistae nostrae aetatis potius negant a priori dari posse veram prophetiam; ubi apparet aliquid ita gestum esse uti scriptum est, solent arguere scriptum esse post factum. Quo in genere Ernest Havet († dec. 1889) eo usque processit ut prophetas Israel omnes una reiceret; vaticinia eorum temporibus Maccabaeorum ab aliquibus falsariis condita esse et illius aetatis historiam referre assere-ret; nomine Assur designari regnum Syriae, etc. Quod tamen fere nemini persuasit. Commenta eius, edi coepta in *Revue politique et littéraire*, 1878, postea *RDM.*, habes collecta in opere posthumo, *La modernité des prophètes*, Paris, 1891.

James Darmesteter († 1894), israelita genere, negat Messiam personalem in VT^o describi; regnum messianum nihil aliud esse putat nisi regnum quoddam aequitatis ac pietatis. *Les prophètes d'Israël*, Paris, 1892. Opus Ernesti Renan effert ad caelum : « La grande œuvre constructive du siècle » (p. 8). Renan († 1892) authenticam prophetiarum non negarat, sed

contenderat vitiatas esse per fraudulentum delectum, *Histoire du peuple d'Israël*, t. 2, p. 439, 1; p. 467, 2. Posteriore parte libri, Darmesteter redarguit Havet.

Alii praefigunt a priori prophetiae normas, quas illam servare oportuerit, et requirunt in rebus minimis concordiam mathematicam. Deficiente illa concordia, negant eventum NTⁱ ad amussim respondere oraculis VTⁱ, et ita vim prophetiae declinant; ubi apparet aliqua concordia, illam imputant industriae scriptorum qui NT confinxerint aut conformarint ad litteram VTⁱ. Ita Sully-Prudhomme, *La vraie religion selon Pascal*, Paris, 1905. — Sed ex humano ingenio dimetiendum non est quid maxime decuerit praestare Deum ut occurreret indigentiae generis humani. Recte vidit Pascal Christum ex nullo magis indicio dignoscendum esse quam ex sanctitate operis sui (« Jésus Christ vient avec l'éclat de son ordre »); illud autem indicium non discerni nisi purgato oculo cordis (« Ceux qui cherchent Dieu de tout leur cœur.., je leur montrerai qu'il y a un Dieu pour eux; je ne le ferai pas voir aux autres »). De opere Sully-Prudhomme, cf. Lagrange, *Rev. Bibl.*, 1906, p. 533-560: *Pascal et les prophéties messianiques*.

Inter illos qui se religiose agere profitentur, animadvertitur diversitas in tractando argumento prophetico. Protestantes liberales solent ideam regni Dei accommodare ad libertatem quam fingunt evangelicam, inimicam non modo Legi veteri, sed etiam omni regimini externo et hierarchiae. In quo non solum NT^o, sed etiam prophetis contradicunt. Ita Aug. Sabatier, *Les religions d'autorité et la religion de l'esprit*², L. 3, c. 3, § 1, p. 466-472, Paris, 1904; Harnack, *Essence du Christianisme*, tr. fr., 1907, 1e Conf., p. 18. 19.

Miserabilius alii constituunt se verbi divini non interpretes, sed iudices, et viam intellegendi sibi praecludunt. Ita saepius A. Loisy, *Les Evangiles synoptiques*, Ceffonds, 1907.

Incredibile dictu videtur, sed tamen ita est, inventos esse nostra aetate qui totam Christi vitam inter fabulas relegarent ac negarent Iesum Nazarenum exstitisse. Excogitaverunt syncretismum quendam in Iudaea vigentem sub nomine Iesu Servatoris; illius syncretismi Paulum primo adversarium, deinde sectatorem; a primis sectae auctoribus adinventam esse personam Iesu Nazareni antea inauditam ac plane mythicam, quam Paulo opponerent; circa illam personam addita quaedam

lineamenta pariter mythica, personam Petri et collegium Apostolorum. Ita fere Arthur Drews, *Die Christusmythe*, Iena, 1909. Non defuerunt qui contradicerent, etiam ex acatholicis : in Germania J. Weiss, *Jesus von Nazareth, Mythos oder Geschichte*, Tübingen, 1910; in Gallia, Henri Monnier, *La personne du Christ et l'histoire; Foi et Vie*, 1911, p. 332-333.

Nuper crudi scepticismi propugnator factus est P. L. Couchoud, *L'énigme de Jésus* (1923); *Le mystère de Jésus* (1924). Contra quem scripserunt Léonce de Grandmaison, *Jésus dans l'histoire et dans le mystère*, Paris, 1924; tum brevius, *Jésus Christ*, t. 2, p. 182-193; Prince d'Altora Colonna de Stigliano, *Le Christ, histoire ou mythe?* Paris, 1925; plenissime et egregie, M. Lepin, *Le Christ Jésus, son existence historique et sa divinité*, 1e partie, Paris, 1929.

Doctrina catholica ita commendat prophetias tanquam « divinae revelationis signa certissima, et omnium intelligentiae accommodata » (*Conc. Vaticanum, Const. dogm. de fide cath.*, c. 3, *DB.*, 1790), ut plane meminerit vim illorum signorum ab iis tantum percipi qui revelationi divinae candide animum advertant, necessariis subsidiis adhibitis ac depositis praeiudiciis, quorum quanta vis sit ad obnubilandas mentes hominum nemo nescit. Actus autem fidei, utpote « opus ad salutem pertinens, quo homo liberam praestat ipsi Deo oboedientiam, gratiae eius, cui resistere posset, consentiendo et cooperando » (*ibid.*, 1791), non fit sine motione divina. Quapropter prophetiae volentibus eloceri lux sunt; nolentibus tenebrae fiunt.

Vis autem prophetiae non tam in ipsa substantia facti consistit quam in eius significatione salutari. Placuit enim Deo per signa ad salutem idonea salvos facere credentes. Et hic summopere iuvat animadvertere quanto excellentior fuerit christiana adimpletio vaticiniorum messianorum quam de illis expectatio iudaica. Expectatio iudaica terrenis cupiditatibus obsita fuit; adimpletio christiana longe altius erigit animos ad bonum caeleste. Messiam triumphantem, in terra dominantem, Iudaei cogitarant : venit Messias abiectus et humilis, cuius regnum non est de hoc mundo (*Io.*, 18, 36) : quanto dignior Deo et aptior ad revocandas mentes hominum ab omni vanitate! Inter Evangelia nostra et apocrypha Iudaeorum (*Psalmos Salomonis*, *Oracula sibyllina*, etc.), tantum distat quantum inter

caelum et terram. Viam paraverat Ioannes, cum adventantem Dei iram nuntiaret et Iudaeos ad cogitationem supremi iudicii converteret. Ipse paenitentiae praedicator, nondum Evangelii auctor, quod Iesus plenus gratiae et veritatis attulit cum novo dilectionis mandato (*Io.*, 13, 34). Mysterium crucis omnem humanam sapientiam vincit, Iudaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitia, ipsis autem vocatis Iudaeis atque Graecis Dei virtus et Dei sapientia (1 *Cor.*, 1, 23.24). Porro nihil personam Messiae magis commendat, nihil historiam religionis christianae magis ostendit plenam indiciis plane divinae Providentiae, quam illa antiquae prophetiae executio in ordine transcendentem omnem spem et cogitationem. Hinc multo certius quam malefici ad Pharaonem dicimus: « Digitus Dei est hic. » (*Ex.*, 8, 19.) Sed hoc nemo assequitur qui non ipse religiosus mente sit et adiutus a gratia Dei. Suam igitur vim retinent quae Dominus monebat Iudaeos, *Io.*, 5, 38-40: ... Οὐ θέλετε ἐλθεῖν πρὸς με ἵνα ζωὴν ἔχητε. — Cf. Lagrange, *Rev. Bibl.*, 1906, p. 530-550; J. Touzard, *Comment utiliser l'argument prophétique?* *Collect. Sc. et Relig.*, 1911.

De concordia utriusque Testamenti, accurate egit W. Dittmar, *Vetus Testamentum in Novo*, 2 vol., Göttingen, 1899. 1903.

De prophetia universim, A. Condamin, art. *Prophétisme israélite*, in *DA* (1924); L. de Grandmaison, *Jésus Christ*, t. 2, p. 246-255.

Probatur thesis.

I. *Ex eventu.* — Tam multa vaticinia, tam diversis temporibus et ab hominibus diversis edita, in unam Iesu Nazareni personam collineant, in quo solo inveniuntur adimpleta, non solum vere, sed etiam multo excellentius quam homines Iudaei cogitarant. Tam mirabilis consensus casui adscribi nequit. Reliquum est ut adscribatur consilio divino ante saecula inito, per prophetas subinde declarato, in adventu Filii Dei perfecto.

Exemplum unum proferemus. Inter opera messiana distincte nuntiabatur morborum corporeorum sanatio, *Is.*, 35. Non defuit Iesu Nazareno signum illud messianum; neque tamen tam angustis terminis concluditur. Nam Iesus non solis corporibus medetur, sed etiam animis, remittendo peccata. Utrumque opus coniungit, et huius maioris fidem ab illius

manifestioris evidentia confirmat, *Mt.*, 9, 1-8. Et hoc ipsum modicum est, unius animi sanatio ac remissio praeteritorum delictorum : maior res, forma vivendi omnibus hominibus proposita, tanta auctoritate, tanta modestia, tanta efficacia, *Mt.*, 5-7.

Ceterum non idem in omnibus modus adimpletionis. Nam alia documenta VTⁱ conveniunt Christo secundum litteram, alia secundum significationem typicam, alia secundum accommodationem tantum. Adscribere a priori omnibus et singulis elementis VTⁱ vim significandi accurate aliquid in NT^o, tam erroneum esset quam adscribere a priori omnibus et singulis elementis parabolarum evangelicarum vim significandi accurate aliquid in doctrina christiana, cum tamen multa posita sint ad solam plenitudinem et ornamentum orationis. Illa tantummodo elementa admittunt certam interpretationem, quae authentice interpretatus est Christus aut traditio christiana. Ab indiscreta tractatione totius Evangelii cavemus. Verumtamen scimus NT in VT^o latere. Omisso igitur discrimine significationis litteralis, typicae, accommodaticiae, — quod esset infinitum, summam aliquam proferemus promiscue, memores Deum multifariam multisque modis locutum Patribus in Prophetis (*Hb.*, 1, 1) : quam viam aperit ipsum Evangelium, cum appellat VT.

Neque rem deducimus ad arithmeticam, quemadmodum aliquando factum est, ut ex probabilismo mathematico aestimemus concordiam utriusque Testamenti, quasi id genus argumenti esset in hac quaestione efficacissimum. Nam eiusmodi processus ita demum legitimus est, si res accipiantur simpliciter ut iacent, nullo adhibito delectu. Hic autem utrimque delectus adhibetur, et signorum et significatorum. Memores igitur eorum quae recte monuit Lagrange, *Rev. Bibl.*, 1906, p. 536, atque etiam W. James, *L'expérience religieuse*, trad. Abauzit, p. 370, multipliciter hic deficere aestimationem mathematicam, neque volentes ullum fucum facere, oracula VTⁱ et eventus NTⁱ conferemus, quibusdam numeris distincta.

1. Iesus de semine Abrahae ortus ex tribu Iuda et familia David. Mater Virgo.

<i>Gen.</i> , 12, 7; 13, 15; 17, 7; 22, 18; 24, 7; 49, 10.		<i>Mt.</i> , 1, 1-18. 22. 23; 22, 41-45. <i>Lc.</i> , 1, 26-38; 3, 23-38.
--	--	---

Ps., 109, 1. *Is.*, 7, 14; 11, 1. | *Act.*, 13, 23. *Gal.*, 3, 8;
Ier., 23, 5; 33, 14-17. | 4, 4.
Ez., 34, 23-24. *Os.*, 3, 5.
Am., 9, 11-12.

2. Nascitur non ita pridem comminuto principatu Iuda et domo David ad quandam humilitatem redacta.

Gen., 49, 10. | *Lc.*, 1-2. *Gal.*, 3, 19.

3. Tum venit cum exspectabatur, stante ad breve tempus altero (tertio) templo.

Dan., 9, 24-27. *Mal.*, 3, 1. | *Lc.*, 2, 25. 26. 38. *Mt.*, 2, 4;
 11, 3. *Io.*, 1, 41. 45; 4, 25; 6,
 14.

4. Nascitur Bethlehem Iuda. Stella. Magi.

Num., 24, 17. *Ps.*, 71, 10. | *Mt.*, 2, 1-12. *Lc.*, 2, 4. *Io.*,
 11. 15. *Is.*, 60, 5. 6. *Mich.*, 5, 2. | 7, 42. *Ap.*, 2, 28; 22, 16.

5. Ex Aegypto vocatur.

Os., 11, 1. | *Mt.*, 2, 15.

6. Nazaraeus vocatur.

Is., 4, 2; 11, 1, coll. *Ier.*, 23,
 5; 33, 15. *Ez.*, 17, 22. 23.
Zach., 3, 8; 6, 12. | *Mt.*, 2, 23; 21, 11; 26, 71.
Mc., 1, 24; 14, 67; 16, 6. *Lc.*,
 1, 26; 2, 39. 51; 4, 16. 34; 24,
 19. *Io.*, 1, 45. 46; 7, 52; 19,
 19. *Act.*, 2, 22; 3, 6; 4, 10; 10,
 38; 22, 8; 26, 9.

7. Praeivit Ioannes ad praeparandas eius vias.

Is., 40, 3. *Mal.*, 3, 1; 4, 5. 6. | *Mt.*, 3, 1-3. 11. 12. 16; 11,
 2. 3. 10-15; 17, 10-13. *Mc.*, 1,
 2-11; 9, 11-13. *Lc.*, 1, 17. 41.
 76-80; 3, 1-17; 7, 18-28. *Io.*,
 1, 6-8. 15. 16. 19-23. 26-36; 3,
 27-36. *Act.*, 1, 5.

8. Ipse unctus a Domino coepit evangelizare pauperes; signa edidit; pertransiit benefaciendo.

<i>Is.</i> , 11, 2; 35, 5-6; 41, 9; 42, 1-4; 61, 1. 2.	<i>Mt.</i> , 3, 16. 17; 4, 23. 24; 8, 17; 11, 28-30; 12, 17-20. <i>Mc.</i> , 6, 55. 56. <i>Lc.</i> , 4, 18. 19. 21; 24, 19. <i>Act.</i> , 2, 22; 10, 38.
--	--

9. A Galilaea initium praedicandi Evangelii.

<i>Is.</i> , 9, 1. 2.	<i>Mt.</i> , 4, 13-16; <i>Lc.</i> , 4, 14. 15.
-----------------------	--

10. Lex in Christo adimpleta; nova fidelium institutio.

<i>Ier.</i> , 31, 33; 32, 40.	<i>Mt.</i> , 5-7.
-------------------------------	-------------------

11. Erga omnes, etiam inimicos, benignus ac mansuetus.

<i>Is.</i> , 42, 1-4.	<i>Mt.</i> , 11, 29. <i>Lc.</i> , 9, 55. <i>Io.</i> , 3, 17; 17, 12.
-----------------------	--

12. Regnum accepit, illud quidem non de hoc mundo.

<i>Ps.</i> , 2. 44. 109.	<i>Mt.</i> , 2, 2-12; 27, 11. <i>Mc.</i> , 15, 26. <i>Lc.</i> , 23, 38. <i>Io.</i> , 18, 36. 19, 19-22. <i>Hb.</i> , 1, 2. <i>Ap.</i> , 19, 16.
--------------------------	---

13. Propheta, fatentibus multis; aliis refragantibus.

1. <i>Dt.</i> , 18, 15; <i>Is.</i> , 6, 9-10; 53,	<i>Mt.</i> , 21, 11. 46. <i>Lc.</i> , 4, 24; 7, 16. 17; 24, 19. <i>Io.</i> , 3, 2; 4, 19. 26; 7, 40-41; 12, 37. 38. <i>Act.</i> , 2, 22; 3, 22; 7, 37. <i>Hb.</i> , 1, 2.
---	---

14. Ingressus est Israel vectus asino.

<i>Zach.</i> , 9, 9 coll. <i>Is.</i> , 62, 11.	<i>Mt.</i> , 21. <i>Mc.</i> , 11. <i>Lc.</i> , 19. <i>Io.</i> , 12.
--	---

15. Triginta argenteis venditus.

<i>Zach.</i> , 11, 12. 13, coll. <i>Ier.</i> , 18, 2-12; 19, 1-15; 32, 6-9.	<i>Mt.</i> , 26, 15; 27, 3-9. <i>Mc.</i> , 14, 10. 11. <i>Lc.</i> , 22, 3-6.
---	--

16. A suis derelictus.

<i>Zach.</i> , 13, 7.	<i>Mt.</i> , 26, 31. <i>Mc.</i> , 14, 27. <i>Io.</i> , 16, 32.
-----------------------	--

17. Flagellatus, alapis caesus, consputus.

<i>Is.</i> , 50, 6; 53.	<i>Mt.</i> , 26, 67; 27, 26-30. <i>Lc.</i> , 18, 31-33. <i>Io.</i> , 19, 1-16.
-------------------------	---

18. Capitis damnatus, alienato ab eo populo.

<i>Is.</i> , 53, 7-12. <i>Dan.</i> , 9, 26.	<i>Mt.</i> , 27, 22-26. <i>Mc.</i> , 15, 13- 15. <i>Lc.</i> , 23, 21-25. <i>Io.</i> , 19, 6- 16.
---	--

19. Cum sceleratis reputatus.

<i>Is.</i> , 53, 12. <i>Ps.</i> , 21, 7. 8; 68, 20. 21; 108, 25.	<i>Mt.</i> , 27, 38. 44. <i>Mc.</i> , 15, 27. 28. <i>Lc.</i> , 23, 32. 39-43. <i>Io.</i> , 19, 18. 32.
---	--

20. Foderunt manus et pedes eius; ossa tamen non comminuerunt.

<i>Ex.</i> , 12, 46. <i>Num.</i> , 9, 12. <i>Ps.</i> , 21, 2. 17; 33, 21. <i>Zach.</i> , 12, 10.	<i>Mt.</i> , 27, 35-46. <i>Mc.</i> , 15, 25. 34. <i>Lc.</i> , 23, 33. 46. <i>Io.</i> , 19, 18- 31-37. <i>Ap.</i> , 1, 7.
--	--

21. Vermis et non homo, opprobrium hominum et abiectio plebis.

<i>Ps.</i> , 21, 7-9. 18.	<i>Mt.</i> , 27, 39-43. <i>Mc.</i> , 15, 29- 32. <i>Lc.</i> , 23, 35-37.
---------------------------	---

22. « Diviserunt sibi vestimenta mea et super vestem meam miserunt sortem. »

<i>Ps.</i> , 21, 19.	<i>Mt.</i> , 27, 35. <i>Mc.</i> , 15, 24. <i>Lc.</i> , 23, 34. <i>Io.</i> , 19, 23-24.
----------------------	---

23. Sitis exurens in morte; fel et acetum.

<i>Ps.</i> , 21, 16; 68, 22.	<i>Mt.</i> , 27, 34. 48. <i>Mc.</i> , 15, 23. 36. <i>Lc.</i> , 23, 36. <i>Io.</i> , 19, 28. 29.
------------------------------	--

24. Destinaverunt ei sepulcrum cum malefactoribus; secus autem evenit.

<i>Is.</i> , 53, 9.	<i>Mt.</i> , 27, 57-60. <i>Mc.</i> , 15, 42- 46. <i>Lc.</i> , 23, 50-53. <i>Io.</i> , 19, 38- 42.
---------------------	---

25. Non vidit caro eius corruptionem. Resurrectio Christi.

<i>Ps.</i> , 15, 10. coll. <i>Ion.</i> , 2, 3-11.	<i>Mt.</i> , 28. <i>Mc.</i> , 16. <i>Lc.</i> , 24. <i>Io.</i> , 20. <i>Act.</i> , 2, 24-32; 13, 34- 37. coll. <i>Mt.</i> , 12, 39-40. <i>Io.</i> , 2, 19-22.
--	---

26. Haec omnia gesta sunt intra tres annos et dimidium, postquam in medium prodiit Iesus.

<i>Dan.</i> , 9, 26. 27; 11, 31; 12, 11.	<i>Mt.</i> , 24, 15. <i>Mc.</i> , 13, 14. <i>Io.</i> , 2, 13; 5, 1; 6, 4; 13, 1.
---	---

27. Iesus princeps sacerdotii aeterni.

<i>Ps.</i> , 109, 4 coll. <i>Gen.</i> , 14, 18.	<i>Mt.</i> , 22, 43. 44. <i>Mc.</i> , 12, 36. 37. <i>Lc.</i> , 20, 41-44. <i>Hb.</i> , 5, 6; 6, 20; 7 per totum; 9 per totum.
--	--

28. Vetus foedus solutum; defecit hostia et sacrificium. Civitatem et sanctuarium Romani dissiparunt. Vastitas et desolatio.

<i>Dan.</i> , 9, 27.	<i>Mt.</i> , 23, 34-39; 24. 27, 25. <i>Mc.</i> , 13, 1. 2. <i>Lc.</i> , 21, 20-36.
----------------------	---

29. Foedus novum. Effuso in Apostolos Spiritu sancto, regnum Christi Iudaeis innotescit et Gentibus.

<i>Gen.</i> , 6, 8; 9, 9. <i>Ex.</i> , 24, 4- 8. <i>Dt.</i> , 29, 9-15.	<i>Io.</i> , 3, 14; 12, 32. <i>Act.</i> , 2, 1-21; 13, 32-39. 44-49.
<i>Is.</i> , 35; 42, 6; 49, 8; 55, 3. 5; 60, 3. 4. <i>Ier.</i> , 31, 31-33; 33, 20. <i>Ez.</i> , 37, 26. <i>Dan.</i> , 3, 45.	<i>Rom.</i> , 11, 25-32. 1 <i>Tim.</i> , 2, 5. 6.
<i>Ioel</i> , 2, 28-3, 5. <i>Zach.</i> , 12, 10.	

30. A solis ortu ad occasum, magnum nomen Dei in Gentibus, cui offertur oblatio munda.

<i>Mak.</i> , 1, 10. 11.	<i>Mt.</i> , 26, 26-29. <i>Mc.</i> , 14, 22- 25. <i>Lc.</i> , 22, 15-20. 1 <i>Cor.</i> , 14, 23-26.
--------------------------	---

31. Collapsis ceteris regnis, solum Christi regnum stat inconcussum et omnibus manifestum.

Ps., 2. 44. 71. 88. 109. 131. | *Mt.*, 28, 18-20. *Rom.*, 11, 25-
Is., 60. *Ez.*, 37. *Dan.*, 7. | 32.

Non vacat persequi singillatim concordiam inter oracula VTⁱ et eventus NTⁱ; sed pauca iuvat animadvertere.

1. Quod saepe legitur in Evangelio, praesertim Matthaei : Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου (*Mt.*, 1, 22, etc.), non ita intellegendum est ut oraculum VTⁱ fuerit aliquatenus causa eventus in NT^o; sed causa utriusque fuit consilium Dei ordinantis vaticinium et eventum ad manifestationem Christi. Unde S. Thomas, *Comm. in Io.*, 19, 28, *Lect.* 5 : « Ut non ponitur causative, sed consecutive. Non enim ideo petit ut Scriptura VTⁱ consummaretur; sed ideo sunt dicta quia consummanda erant per Christum. Si enim dicamus quod Christus ideo hoc fecit quia Scripturae hoc praedixerunt, sequeretur quod NT esset propter V. et eius impletionem, cum tamen sit e converso. Sic ergo ideo praedicta sunt quia implenda erant per Christum. » Ceterum, si consideremus rationem intrinsecam ordinationis divinae, dicendum est adimpletionem oraculi intendi ad manifestationem Christi, et hanc esse causam finalem eventus. Ita Iustinus, 1 *Ap.*, 32, PG., 6, 380 B : Καὶ μετὰ ταῦτα ἐσταυρώθη, ὅπως τὸ λεῖπον τῆς προφητείας συντελεσθῇ. Et sic dicitur coniunctio poni τελικῶς, non pure ἐκβατικῶς, ut monet Knabenbauer, *In Mt.*, 1, 22, p. 64. Cur autem ab Evangelista proferantur oracula VTⁱ, sic declarat S. Th., *In Mt.*, 1, 22 : « Inducit ea Evangelista propter tria : 1° ut ostendat quod VT est de Christo, *Act.*, 10, 43; 2° ut facilius Christo credant, *Io.*, 5, 46; 3° ad ostendendam conformitatem V. et NTⁱ, *Col.*, 2, 17. »

2. Singularem reverentiam meretur *Ps.*, 21 (22), in quo Ecclesia semper agnovit ad vivum expressam passionem Domini. Eo iam argumento Iustinus martyr convincebat iudicam perfidiam, multipliciter conferendo evangelia synoptica, *Dial. c. Tryph.*, 98-107. Idem psalmus, a Domino adhibitus in cruce (*Mt.*, 27, 46; *Mc.*, 15, 34), nunc in officio feriae VI^{ae} in parasceve legitur. Messianum esse etiam secundum litteram censent plerique exegetae catholici; quod cum negasset Theo-

dorus Mopsuestenus, a Synodo oecumenica V^a damnatus est. Res tamen non videtur extra controversiam posita; cf. Lagrange, *Rev. Bibl.*, 1905, p. 51. Sane instar est Vⁱ Evangelii, cum tam multa contineat ad passionem Domini spectantia: clamorem supremum (2); irrisionem inimicorum (8. 9); ossa in cruce divulsa (15. 18); sitim (16); pedes et manus confossas (17); sortes in vestimenta missas (19). — Olim de v. 17 controversia exorta est inter Salomonem Reinach, hominem israelitam, et Ioannem Réville, sectatorem protestantismi liberalis; cum Reinach in illo versu agnosceret supplicium crucis manifeste descriptum, ac propterea historiam evangelicam reiceret, tanquam ex Psalmo confictam; Réville contra narrationis evangelicae fidem tueretur, crucifixionis mentionem in Psalmo haberi negaret. *RHR.*, t. 52 (1905), p. 260-275. Uterque igitur, ex causis contrariis, vim prophetiae declinabat. Quanto sapientius et tutius cedere evangelio et prophetiae!

3. Ad computationem 70 hebdomadum Danielis, varia systemata condita sunt. Unum indicabimus, qui prae ceteris probatur. Anno 465, occiditur Xerxes rex Persarum; regnat filius eius Artaxerxes I Longimanus. Anno 7° Artaxerxis, i. e. 458, prodit decretum de aedificanda Ierosolyma, 1 *Esdr.*, 7, 6 sqq. Hinc computa hebdomades annorum $7 = 49$ annos

$$\text{tum hebdomades } 62 = 434$$

Conficitur summa: hebd. $69 = 483$ anni.

Si de 483 annis demas 457, qui supererant ante adventum Iesu Christi, supersunt 26 anni, quibus elapsis coepit Christus praedicare Evangelium, anno aerae vulgaris 27°; occisus est autem anno 30, hebdomada 70 media. — Cf. Knabenbauer, *In Daniele*, p. 229-275, Paris, 1891; Mémain, *Les 70 semaines de Daniel*², Paris, 1904; J. Hontheim, S. I., *Das Todesjahr Christi, Der Katholik*, Mainz, 1906. Ceterum lege Lagrange, *Rev. Bibl.*, 1930, p. 179-198.

4. Vaticinia prophetarum in Christo Iesu adimpleta celebrat Augustinus, *Ep.* 137, 4, 13. 14, *Ad Volusianum*, *PL.*, 33, 22-4: « Intellectui fides aditum aperit, infidelitas claudit. Quem non moveat ad credendum tantus ab initio ipse rerum gestarum ordo, et ipsa connexio temporum, praeteritis fidem de praesentibus faciens, priora posterioribus et recentioribus antiqua confirmans? Eligitur unus ex gente Chaldaeorum, pietate fidelissima praeditus, cui promissa divina post tantam

saeculorum seriem novissimis temporibus complenda prodantur atque in eius semine omnes gentes habiturae benedictionem praenuntiantur. Hic unum Deum verum colens universitatis Creatorem, gignit filium senex, de coniuge quam spe pariendi protinus destitutam sterilitas aetasque iam fecerat. Propagatur ex illo numerosissimus populus, multiplicatus in Aegypto, quo illam stirpem ex orientalibus partibus, promissis effectisque crebrescens dispositio divina transmiserat. Educitur ex Aegypti servitute gens valida, horrendis signis atque miraculis; pulsisque impiis gentibus, in terras promissionis perducta et constituta, regno etiam sublimatur. Deinde praevallescente peccato, sacrilegis ausibus Deum verum, qui eis tanta beneficia contulerat, saepissime offendens, variisque flagellata cladibus et prosperitatibus consolata, usque ad Christi incarnationem declarationemque perducitur. Quem Christum, Dei Verbum, Dei Filium, Deum in carne venturum, moriturum, resurrecturum, in caelum ascensurum, praepolentissimo suo nomine in omnibus gentibus dicatos sibi populos habiturum, inque illo remissionem peccatorum, salutemque aeternam futuram esse credentibus, omnia gentis illius promissa, omnes prophetiae, sacerdotia, sacrificia, templum et cuncta omnino sacramenta sonuerunt.

« Venit et Christus; complentur in eius ortu, vita, dictis, factis, passionibus, morte, resurrectione, ascensione omnia praekonica prophetarum. Mittit Spiritum sanctum, implet fideles una in domo congregatos, et hoc ipsum promissum orando atque desiderando expectantes. Impleti autem Spiritu sancto, loquuntur repente linguis omnium gentium, arguunt fidenter errores, praedicant saluberrimam veritatem, exhortantur ad paenitentiam praeteritae culpabilis vitae, indulgentiam de divina gratia pollicentur. Praedicationem pietatis veraeque religionis signa congruentia et miracula consequuntur. Excitatur adversus eos saevissima infidelitas; tolerant praedicta, sperant promissa, docent praecepta. Numero exigui per mundum disseminantur, populos facilitate mirabili convertunt, inter inimicos augentur, persecutionibus crescunt, per afflictionum angustias usque in terrarum extrema dilatantur. Ex imperitissimis, ex abiectissimis, ex paucissimis illuminantur; nobilitantur, multiplicantur praeclarissima ingenia, cultissima eloquia; mirabilesque peritias acutorum, facun-

dorum atque doctorum subiugant Christo, et ad praedicandum viam pietatis salutisque convertunt. Alternis adversitatibus et prosperitatibus rerum, patientiam et temperantiam vigilanter exercent; mundo declinante in extrema, fessisque rebus aetatem ultimam protestante, multo fidentius, quia et hoc praedictum est, aeternam civitatis caelestis felicitatem exspectant. Atque inter haec omnia, contra Ecclesiam Christi impiarum gentium infidelitas fremit : evincit illa patiundo, et inconcussam fidem inter obsistentium saevitiam profitendo. Revelatae veritatis, quae diu promissis mysticis velabatur, sacrificio succedente, illa sacrificia quibus hoc figurabatur, templi ipsius eversione tolluntur. Reproba per infidelitatem gens ipsa Iudaeorum a sedibus extirpata, per mundum usquequaque dispergitur, ut ubique portet Codices sanctos, ac sic prophetiae testimonium, qua Christus et Ecclesia praenuntiata est, ne ad tempus a nobis fictum existimaretur, ab ipsis adversariis proferatur; ubi etiam ipsos praedictum est non fuisse credituros. Tempula et simulacra daemonum ritusque sacrilegi paulatim atque alternatim secundum praedicta prophetica subvertuntur. Haereses adversus nomen Christi, sub velamento tamen nominis Christi, ad exercendam doctrinam sanctae religionis, sicut praenuntiatae sunt, pullulant. Haec omnia sicut leguntur praedicta, ita cernuntur impleta, atque ex his iam tot et tantis quae restant exspectantur implenda. Quae tandem mens avida aeternitatis, vitaeque praesentis brevitate permota, contra huius divinae auctoritatis lumen culmenque contendat? »

Confirmatur illud argumentum contrariis experimentis.

Exemplo unico Iesu Christi dantis animam suam redemptionem pro multis, et Ecclesiae Christi, per ipsius imitationem magnis itineribus contententis ad caelestem patriam, frustra opponuntur exempla virorum insignium et coetuum religiosorum quos illi condiderunt. Diversitas est non gradus, sed totius generis.

Sanctitas Christi apparet prorsus unica, sive eam contemplamur in prophetia, *Ps.*, 21; *Is.*, 53, sive in historia evangelica. Cum Christo conferri nequit ille « Iustus patiens », cuius querelas nobis nuper restituerunt monumenta babylonica. Cf. F. Martin, *Le juste souffrant babylonien. Journal asiatique*, juillet-août 1910, p. 76-143.

Ecclesia Christi toto caelo differt a Synagoga, de Messiae adventu desperante et ad terrenam felicitatem magis in dies declinante. Vide monumenta collecta ab Edmond Fleg, *Anthologie juive*, Paris, 1923, 2 vol. (vol. 1, des origines au moyen âge; vol. 2, du moyen âge à nos jours); passim.

Arg. II. *Ex testimonio quod Iesus perhibuit de se ipso.* — Iesus testatus est se esse illum Messiam a Prophetis promissum; imo aliquid longe maius quam quod Iudaei de Messia cogitarant, atque ipsum Deum. (Th. III). Illud autem testimonium est fide dignum.

Prob. — Si non est fide dignum illud testimonium, arguendum est a) aut insignis insaniae; b) aut impudentissimi mendacii. — Atqui neutrum.

a) Iesus minime dici potest insania laborasse; quanquam a nonnullis inter Iudaeos dictus est daemonium habere (*Io.*, 7, 20; 8, 48. 52; 10, 20) et ab ipsis propinquis suis insanire (*Mc.*, 3, 21; *Io.*, 7, 5). Toto enim Evangelio apparet sui compos et, praeter humanum modum, expers omnis motus irrationalis. Adeo non passus est se efferri aliqua ambitione, ut etiam regnum sibi ultro paratum declinarit (*Io.*, 6, 15). Describitur autem ab initio, et quidem a suis familiaribus, ut acumine mentis excellens, in agendo praepotens simul et prudens. *Io.*, 2, 23-25 : Ὡς δὲ ἦν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐν τῷ πάσχα ἐν τῇ ἑορτῇ, πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, θεωροῦντες αὐτοῦ τὰ σημεῖα ἃ ἐποίησεν αὐτὸς δὲ Ἰησοῦς οὐκ ἐπίστευσεν αὐτὸν αὐτοῖς διὰ τὸ αὐτὸν γινώσκειν πάντας, καὶ ὅτι οὐ χρεῖαν εἶχεν ἵνα τις μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ ἀνθρώπου· αὐτὸς γὰρ ἐγίνωσκεν τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Haec profecto non sunt indicia mentis parum sanae. Quod si quibusdam, etiam inter propinquos suos, visus est parum sanus, id potius imputandum est ipsorum socordiae aut etiam invidiae; quod quidem non dissimulavit, cum ait prophetam neminem acceptum esse in patria sua, *Lc.*, 4, 24; *Mc.*, 6, 4. Insaniae maxime opponitur eximius ille animi candor qui in omni eius actu elucet; quem quidem alii agnoscebant ac reverebantur, alii contemnebant. Vide diversa de illo hominum iudicia, *Io.*, 7, 11-13, 37-52. Illum candorem admiratus est ipse Renan, qui tamen de delirio Iesu composuit fabulam, suo iudicio lepidam; *Vie de Jésus*, c. 15. — Omittamus impuras blasphemias Binet-Sanglé, *La folie de Jésus*, Paris, 1908.

b) Iesus minime dici potest esse mentitus, cuius tota vita

exstitit absolutissimum exemplar sinceritatis et fidei, ab omni simulatione et fraude remotissima; adeo ut, quod nemini alii licuit, securus potuerit interrogare invidos: « Quis ex vobis arguet me de peccato? » *Io.*, 8, 46; additque: « Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi? » Idem omne genus hypocrisis damnavit, *Mt.*, 5, 37; 6, 2. 5. 16; 7, 5; 15, 7; 22, 18; 23, 14. 15. 23. 25. 27. 28. 29; 24, 51; *Lc.*, 6, 42; 12, 56; pseudochristos et pseudoprophetas severissime notavit, *Mt.*, 24, 24. 11. Neque tamen effugit iniuriam hominum qui cum Apollonio et Apuleio eum saeculis praeteritis contulerunt, et hos maiora edidisse miracula contenderunt. Vide quae refert Marcellinus Augustino, *Ep.* 136, 1, *PL.*, 33, 514; et quae respondet Augustinus Volusiano, *Ep.* 137, 4, 13, *PL.*, 33, 521, ac Marcellino, *Ep.* 138, 3, 18-20, *PL.*, 33, 533. Plurimum interest inter magorum praestigias, quibus decipiunt homines, et signa Prophetarum sanctorum aut ipsius Domini, quibus illos adducunt ad salutem.

De illo testimonio Christi scripsit accurate M. Tual, *Jésus-Christ, son propre apologiste*, Paris, 1924. — Cf. L. de Grandmaison, *Jésus Christ*, *L.* 4, c. 1, t. 2, p. 1-78.

Arg. III. *Ex fide eorum qui vixerunt cum Iesu et post Iesum.* — Apostoli, homines minime creduli, sed « stulti et tardi corde ad credendum omnibus quae locuti sunt Prophetae » (*Lc.*, 24, 25), fidem Iesu Messiae toto pectore amplexi sunt, adeo ut pro illius fidei professione vitam profuderint. Ante illos quidem Ioannes Baptista totus fuit in testimonio perhibendo, *Io.*, 1, 7. 8. 15. 19-27. 29-36; *Mt.*, 3, 11. 12. 14; 11, 2. 3. 10-14; 14, 10. A die autem Pentecostes, testimonium Christo dederunt Apostoli, iuxta promissum Domini, *Io.*, 15, 27. Petrus prae ceteris, *Act.*, 2, 14-36; alii quoque, virtute magna, *Act.*, 4, 33; tum Paulus, non sponte sua sed potentia Dei conversus in itinere, *Act.*, 9. Sub finem eiusdem saeculi, eandem fidem confirmabat Ioannes Apostolus recordatione Verbi vitae, quod audiverant et viderant oculis suis et contrectaverant manibus suis, 1 *Io.*, 1, 1.

Illam fidem Ecclesia hereditate accepit et inde vivit.

De illo testimonio Apostolorum, M. Tual, *Les Apôtres, apologistes du Christ*, Paris, 1925. Lepin, *Le Christ Jésus*, p. 139-150.

De testimonio illorum qui vixerunt post Iesum, L. de Grandmaison, *Jésus Christ*, L. 6, c. 2, t. 2, p. 631-660 : « témoins de Jésus dans l'histoire ».

De incredulitate Iudaeorum, A. Charue, *L'incrédulité des Juifs dans le NT.*, Lovanii, 1929.

THESIS V

Divinitas Iesu Christi ex toto NT^o invicte demonstratur.

Prolegomena.

Cum statuimus demonstrari divinitatem Christi, non aliter demonstrari intellegimus nisi ut certo credibilem et certo credendam. Superat enim captum mentis nostrae, sed est a Deo revelata. Actus fidei qua talis fundatur in auctoritate Dei revelantis. Ergo qui historice procedere voluerit, poterit utique ratiocinando colligere personam Iesu transcendere omnem humanitatem, et exclamare : « Digitus Dei est hic ! » atque ita consistere in ipso limine Fidei. At limen fidei non prius transiliet quam reveritus sit ex animo auctoritatem Dei revelantis eique se commiserit. Ita demum intelleget, revelante sibi non carne et sanguine, sed Patre qui in caelis est. *Mt.*, 16, 17.

Asserimus autem contineri obiective Scripturis NT assertionem divinitatis Christi, et in eis merito fundari fidem nostram. Nostra quidem condicio differt a condicione illorum qui vixerunt cum Iesu. Illi videbant signa et, si erant Iudaei, facile poterant agnoscere ex Scripturis VT¹ illum de quo locuti erant Prophetæ; si non erant Iudaei, saltem inducebantur ut cogitarent de vanitate idolorum et de maiestate unius veri Dei quem Iudaei colebant, atque ita participes fieri poterant salutis apud Iudaeos paratae. Sed neque Iudaei neque Gentiles prius concipiebant fidem quam intellexissent testimonium divinum sibi oblatum et illud amplecti decrevissent. Mahomet agnovit Iesu messianitatem, negavit divinitatem. *Coran*, sour. 5, de mensa apposita, v. 76. 79. Nos autem in fide, quam per baptismum obsignatam habemus, confirmamur ex contemplatione testimonii divini ad nos usque perlati non tam per signa praesentia quam per Ecclesiam Christi, bonorum divinatorum heredem atque custodem; quod est veluti signum levatum in nationes. *Is.*, 11, 12; cf. *Conc. Vaticanum, Const. dogm. de*

Fide, c. 3, *DB.*, 1794. Illa fides vertitur in assertione divinitatis Christi.

Id negant quicumque volunt dogma divinitatis Christi enatum esse ex quadam evolutione in conscientia christiana facta a temporibus Apostolorum; ut A. Loisy, *Autour d'un petit livre*, p. 117-130. Ad quos spectant propositiones *Decreti « Lamentabili »*, 27-30, *DB.*, 2027-2030. Inventus est etiam qui scriberet: « L'affirmation de la divinité de Jésus-Christ ne se rencontre réellement point dans le NT. » Guignebert, *Modernisme et tradition catholique en France*, p. 118. Paris, 1908.

Iam demonstratum est Thesi II dignitatem messianam, qualis describitur quibusdam locis VT, pertinere ad personam divinam; Thesi autem III et IV, dignitatem messianam, qualis describitur in VT, Iesum sibi vindicasse, et quidem iure. In illis thesibus ergo iam continetur firmissimum argumentum divinitatis. Agit enim in Evangelio Iesus tanquam potestatem habens ampliorem Moyse, *Mt.*, 5-7; tanquam regnum habens in caelo, *Mt.*, 13, 41; tanquam Dominus angelorum, venturus in gloria Patris sui cum angelis suis, *Mt.*, 16, 27-28; venturus in nubibus caeli cum virtute multa et maiestate et missurus angelos suos cum tuba et voce magna, ut congregent electos suos a quatuor ventis, a summis caelorum usque ad terminos eorum, *Mt.*, 24, 30. 31; 26, 64; etc. Et haec quidem sibi vindicat ut Filius hominis. Verumtamen dignitas messiana, qualis describitur in VT, cum divinitate non connectitur nisi per accidens et ab extrinseco; proprie enim pertinet ad semen mulieris ac vindicari solet homini filio David. Quapropter hic argumentabimur ex alio capite; maxime quidem ex nomine Filii Dei, quod Iesus in Evangeliiis nostris sibi vindicat aut tribui sibi patitur; tum etiam ex aliis nominibus ac praerogativis divinitatis, quibus insignitur a scriptoribus NT.

Conferri potest ampla tractatio Leontii de Grandmaison, *Jésus Christ*, L. 4 et 5, p. 1-532, qua multiplices quaestionis aspectus diligenter illustrantur; tum etiam M. Lepin, *Le Christ Jésus*, 3e partie.

Arg. I. *Ex singulari appellatione « Filii Dei »*. — Christus in NT appellatur Filius Dei maxime proprio ac singulari sensu. Quo ostenditur habere divinam naturam.

A. — *Exempla evangelica.*

	<i>Mt</i>	<i>Mc</i>	<i>Lc</i>		<i>Io</i>
inscriptio evangelii		1,1		Ioannes in Baptismo	1,34
Angelus			1,32.35	Nathanael	1,49
Vox in Baptismo	3,17	1,11	3,22	Christus ad Nicodemum	3,16.17.18.
Tentator	4, 3		4,3	Christus ad Iudaeos	5,25
id.	4, 6		4,9	id.	10,36
Daemonia		3,11	4,41	Christus ad discipulos	11,4
Daemon Gerasenus	8,29	5,7	8,28	Martha	11,27
Discipuli in navi	14,33			Iudaei ad Pilatum	19,7
Petrus	16,16			Scriptor	20,31
Vox in transfiguratione	17,5	9,7	9,35	(suppl. Θεοῦ) :	1,18
Princeps sacerdotum	26,63	14,61	22,70		3,35
Irridentes in cruce	27,40				5, 19.20.21.22.23.
id.	27,43				6,40 6,70 vulg.
Centurio	27,54	15,39			8,36 9,35 vulg.
(suppl. Θεοῦ) :	11,27 (ter)		10,22 (ter)		17,1 (bis)
	24,36	13,32			
	28,19				

In illis exemplis, nonnulla ferunt testimonium Patris de Filio; nonnulla testimonium Filii ipsius de se; alia aliorum testimonia.

a) Testimonium Patris de Filio. — In Baptismo :

Mt., 3, 17 : Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα.

Mc., 1, 11 : Σὺ εἶ — — — — — σὺ εἶ —

Lc., 3, 22, sicut *Mc.* — De glossa ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε, quae merito reicitur, cf. *Thes.* III, sub finem, p. 35.

In Transfiguratione :

Mt., 17, 5 : Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα· ἀκούετε αὐτοῦ.

Mc., 9, 7, om. ἐν ᾧ εὐδόκησα.

Lc., 9, 35 : Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἐκλελεγμένος, αὐτοῦ ἀκούετε.

Secundum proprietatem sermonis graeci, inde ab Homero, *Il.*, 6, 401; *Od.*, 2, 365, υἱὸς ἀγαπητὸς est filius unicus. Cf. C. H. Turner, *JTS.*, 27, 106, jan. 1926, p. 113-129; A. Souter, *ibid.*, 28, 109, oct. 1926, p. 59-60. Exempla apud *LXX*, *Gen.*, 22, 2. 12. 16; *Iud.*, 11, 34; *Tob.*, 3, 10; *Ier.*, 6, 26; *Am.*, 8, 10; *Zach.*, 12, 10. — Plutarchus, *Moral.*, 7, Περὶ πολυφιλίας, 2, p. 94 A : Τῶν ζώων τὸ φιλότεκνον τοῖς μονοτόχοις ἰσχυρότερον ἐμφύεται, καὶ Ὅμηρος ἀγαπητὸν υἱὸν ὀνομάζει μῦνον τηλύγετον, τουτέστι μητ' ἔχουσιν ἕτερον γονεῦσι μηθ' ἔξουσιν γεγεννημένον. Pollux, *Onomast.*, 3, 2. Ps. Athanasius hunc locum interpretatur *Or.* 4 c. *Ar.*, 24, *PG.*, 26, 505, et addit, 29, 513 : Τὸ δὲ ἀγαπητὸν καὶ Ἑλληνες ἴσασιν οἱ δεινοὶ

περὶ τὰς λέξεις, ὅτι ἴσον ἐστὶ τῷ εἰπεῖν μονογενές. Hoc igitur vocabulo signatur generatio prorsus unica, quae fit secundum divinam naturam. Cf. Lebreton, *OT*⁶, p. 268; 324. Non licet autem appellationem Filii Dei ex littera VT¹ coartare ad significationem messianam; sed e contra ex NT illustrandi sunt illi (paucissimi quidem) loci ubi a Deo Messias appellatur Filius (*Ps.*, 2, 7; 88, 27. 28): inde avocamur ad aeternam Filii generationem de sinu Patris in unitate naturae; propter quam ipse homo, filius David, appellatur Filius Dei, proprio sensu.

Lato quidem sensu, homines pii in VT. appellantur filii Dei, inde a filiis Seth, *Gen.*, 6, 2. 4. Et ipse Messias, secundum traditionem rabbinicam, appellatur prae ceteris filius Dei; sed quia Messias, ideo filius Dei adoptione. E contra ex Evangelio Iesus innotescit Filius Dei natura; et quia Filius natura, ideo Messias. Filium Deo connaturalem adscribere, habebatur ut blasphemia secundum traditionem rabbinicam; sed ut summa salutis nostrae habetur secundum revelationem christianam.

Cf. M. Lepin, *Jésus Messie et Fils de Dieu d'après les Évangiles synoptiques*, Paris, 1904; F. Weber, *Jüdische Theologie*², p. 153, Leipzig, 1897; Ad. Cellini, *Il valore del titolo Figlio di Dio nella sua attribuzione a Gesù presso gli Evangelisti sinottici*, Roma, 1907; A. Seitz, *Das Evangelium des Gottessohn*, Freib. i. B., 1908; J. Lebreton, *OT*⁶, l. 3, c. 1; L. de Grandmaison, *Jésus Christ*, t. 2, p. 202-218.

b) *Testimonium Filii de semetipso.*

α) In confessione Petri, *Mt.*, 16, 16. 17: Ἀποκριθεὶς δὲ Σίμων Πέτρος εἶπεν· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ· Μακάριος εἶ, Σίμων Βαριωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέν σοι, ἀλλ' ὁ Πατὴρ ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. — coll. *Mc.*, 8, 29; *Lc.*, 9, 20. *Mc.* et *Lc.* « Christum » tantum nominant; *Mt.* etiam « Filium Dei vivi ». Contextus eiusmodi est ut censendus sit referre fidelissimam imaginem sermonis aramaici, quo evangelium Matthaei primitus conscriptum est (Filius hominis. — Deus vivus — Bar Iona — caro et sanguis — portae inferi — claves regni caelorum — ligatum et solutum super terram et in caelis...). Id fatentur etiam acatholici interpretes, ut Sanday (*Art. Son of God, Dict. Bibl.* Hastings, 4, 572 A), contra Dalman, *Worte Jesu*, p. 224, Leipzig, 1898. Sane Marcus, interpres Petri, prae se fert — humanum dico — singularem auctoritatem. Nihilominus additamentum Matthaei eiusmodi est ut

merito censeatur in authentica traditione niti. Quapropter, etiam seposita omni auctoritate Ecclesiae, plenior narratio Matthaei fidem meretur et accipienda est ut authentico colloquio Christi cum apostolo suo conformis.

Iam vero in ea coniunctione, spectato usu VT, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος plane sonat ut Filius Iahve singulari prorsus sensu. Quare invitamur ut cogitemus de Filio ut qui sit splendor gloriae paternae et figura substantiae divinae. Et hoc ipsum Iesus laudat in Petro et auctoritate sua sancit, tanquam Petro revelatum plane divinitus a Patre qui in caelis est. Tantum pondus verborum adaequare nequeunt quae vulgo feruntur de hominibus etiam Deo acceptissimis, tanquam filiis trito et communi sensu; sed de ipsa communicatione naturae cogitandum est. Ita probabilius (contra Tillmann, sola messiana interpretatione contentum), Lepin, *Le Christ Jésus*, p. 296; Lebreton, *OT*⁶, p. 315.

Filios Dei lato sensu facit utique conformitas cum Dei voluntate, *Mt.*, 5, 9. 45; *Lc.*, 20, 36. Iesus autem non fit, sed est Filius κατ' ἐξοχήν. Huic asserto non satisfacit assignando Christo perfectionem ethicam quantumvis excellentem; sed ingredienda est ipsa sphaera metaphysica et reddenda ratio commercii cum Patre singularis, fundati in unitate naturae, *Mt.*, 11, 27. De hoc plura infra. Quod enim synoptici passim innuunt, amplius declarant Paulus et Ioannes. — Varia acatholicorum tentamina tangit Stevens, *TNT*², p. 61-4.

β) Coram synedrio, adiurante Pontifice.

Mt., 26, 63-64 : Καὶ ὁ ἄρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ· Ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος ἵνα ἡμῖν εἴπῃς εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Σὺ εἶπας· πλὴν λέγω ὑμῖν, ἅπ' ἄρτι ὤψεσθε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ.

Mc., 14, 61-62 : Πάλιν ὁ ἄρχιερεὺς ἐπηρώτα αὐτὸν Καὶ λέγει αὐτῷ· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Εὐλογητοῦ;

Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν· Ἐγὼ εἰμι· καὶ ὤψεσθε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν καθήμενον τῆς δυνάμεως καὶ ἐρχόμενον μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ.

Lc., 22, 66-70 : Καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ συνέδριον αὐτῶν, λέγοντες· Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, εἶπον ἡμῖν. Εἶπεν δὲ αὐτοῖς· Ἐὰν ὑμῖν εἴπω, οὐ μὴ πιστεύσητε· ἐὰν δὲ ἐρωτήσω, οὐ μὴ ἀποκριθῆτε. Ἀπὸ τοῦ νῦν δὲ ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθήμενος ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Εἶπαν δὲ πάντες· Σὺ οὖν εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἔφη· Ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἐγὼ εἰμι.

Tres evangelistae fere ad verbum consentiunt; unde credibile fit retenta esse a Marco ipsissima verba, imprimis nomen Ἐβλογητοῦ. Id nomen in NT recurrit septies; nunquam non de ipso Deo. *Lc.*, 1, 68; *Rom.*, 1, 25; 9, 5; 2 *Cor.*, 1, 3; 11, 31; *Eph.*, 1, 3; 1 *Pt.*, 1, 3. Videtur Dominus adiuratus esse per nomen sacrum tetragrammaton, et quidem non quomodo-cumque, de dignitate messiana; sed de illa dignitate messiana quam affectaret dicendo Patrem suum Deum. Cf. *Io.*, 5, 18; 8, 19. 26. 27. 28. 29. 38. 40. 42. 49. 54. 58; 10, 33; 19, 7. Ipse autem ita respondit, spectando illa oracula quae in mysterio generationis aeternae fundantur, ut iudicatus sit blasphemasse. Confirmatur nostra interpretatio ex maledictis in crucifixum coniectis, *Mt.*, 27, 40. 43. Haec « responsio mortifera » — (verba adscripta ad marginem causae Ioannae d'Arc, 28 mai 1431; ed. J. Quicherat, *Double procès*, t. 1, p. 457. Cf. L. de Grandmaison, *Jésus Christ*, t. 2, p. 40).

Lagrange, *S. Marc*, p. cxxxiv (In *Mc.*, 3, 11; 5, 7; 14, 62) : « Il est parfaitement clair que Marc a dit Jésus Fils de Dieu dans son sens propre. S'il n'eût vu dans ces mots qu'un terme métaphorique, un synonyme de Messie, il aurait dû indiquer une fois ou l'autre l'équivalence. C'est ce qu'il n'a pas fait. Il a même fait le contraire, en s'abstenant de faire nommer Jésus Fils de Dieu par aucun Israélite. Ce serait bien le cas de se rappeler que Marc a été disciple de Paul. Si l'on se souvient de l'énergie avec laquelle S. Paul confesse la préexistence de Jésus, on conviendra que la seule explication possible de la pensée de Marc son disciple, c'est que Jésus est Fils de Dieu du fait d'une existence surnaturelle, plus ou moins connue des démons et affirmée par le Père et par le Fils lui-même. »

Lebreton, *OT*⁶, p. 328.

Quod autem secundum *Lc.*, 67, Iudaei primo interrogant : « Si tu es Christus, dic nobis », deinde, 70, instant : « Tu ergo es Filius Dei? » id nullatenus evincit eandem esse vim utriusque interrogationis, sed unice prodit studium inimicorum, causam damnandi elicere pertinaciter volentium.

γ) Ad discipulos, postquam ad Patrem exclamavit. — *Mt.*, 11, 25... 27 : Ἐξομολογοῦμαι σοι, Πάτερ... Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐδείς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱὸς καὶ ὃ ἂν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι. — *Lc.*, 10, 21. 22 : ...καὶ οὐδείς γινώσκει τίς ἐστὶν ὁ Υἱὸς εἰ μὴ ὁ Πατήρ,

καὶ τίς ἐστὶν ὁ Πατήρ, εἰ μὴ ὁ Υἱός... — Hic locus, optimae conditionis criticae, nostra demum aetate in suspicionem vocatus est, tanquam alienus a scriptura synopticorum, et indolis prorsus ioanninae, h. e. non historicae, sed mysticae. Satis erit commemorare Harnack, *Sprüche und Reden Jesu*, Excurs. 1, p. 189-216, Leipzig, 1907; qui sic fere procedit :

Animadvertit : 1. Nonnullos Patres pro ἐπιγινώσκει (γινώσκει) habere ἔγνω; 2. Ordinem assertorum aliquando inverti apud *Lc.*, ita ut prior ponatur cognitio activa Patris, posterior cognitio activa Filii. Unde sic opinatur : 1. Lectio sola authentica est ἔγνω; quod proprie significat acquisitionem scientiae, emendatum est autem ad significandam possessionem aeternam scientiae, unde ἐπιγινώσκει (γινώσκει); 2. Apud *Lc.*, prior legebatur cognitio Patris, posterior cognitio Filii; e contra apud *Mt.* Sed *Lc.* ex *Mt.* emendatus est; 3. Fons utriusque evangelii non agebat de cognitione Filii, sed de sola cognitione Patris; et sic potest restitui : Οὐδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός καὶ ὃς ἂν ὁ Υἱός ἀποκαλύψῃ. Additum est autem alterum membrum de cognitione Filii, et sic exstitit versus ioanninus in utroque evangelio. — Sed fundamentum infirmum est, et totum aedificium nutat. Nam 1. lectio ἔγνω est paucorum codicum in *Mt.*, multo pauciorum in *Lc.*; 2. Inversio membrorum occurrit passim apud Patres, sive in *Mt.* sive in *Lc.*; sed non dispari frequentia, ita ut nulla adsit causa asserendi *Lc.* emendatum esse ex *Mt.*, potius quam *Mt.* ex *Lc.* Ex illis Patribus antiquis qui prae ceteris advocantur (Iustin. Iren. Tertull. Clem. Al. Orig.), nihil omnino certi colligi potest contra auctoritatem nostrorum codicum. Ergo lectio communis *Mt.* et *Lc.* merito retinetur. Illa autem lectio suffragatur fidei Ecclesiae de mutua cognitione Patris et Filii, fundata in communicatione unius naturae.

Conferri potest J. Chapman, *Dr Harnack on Luke*, 10, 22, *JTS.*, 10, 40 (jul. 1909), p. 552-566; J. Lebreton, *OT⁶*, n. D, p. 591-598; H. Schumacher, *Die Selbstoffenbarung Jesu bei Mt.*, 11, 27 (*Lc.*, 10, 22), Freib. i. B., 1912.

δ) *Mt.*, 24, 36, de die iudicii, nullam fundat obiectionem, secundum traditionem catholicam : non enim significat Filium aliqua ignorantia laborasse; sed tantummodo ad mandatum Christi non pertinuisse ut illam diem notam faceret hominibus. Plura in Thes. XVIII, de scientia Christi.

ε) In mandato de baptismo, *Mt.*, 28, 19. Cum nominatur Filius inter Patrem et Spiritum Sanctum medius, in operatione maxime propria Dei, satis significatur tres personas esse consortes unius nominis et participes unius naturae divinae. — De authentia illius loci, cf. Tract. *De Baptismo*, Thes. I, p. 20-23; Thes. III, p. 50-52.

ζ) In colloquio Christi cum Nicodemo, *Io.*, 3, 16-18 : Οὕτως γὰρ ἡγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν εἰς τὸν κόσμον ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κρίνεται· ὁ μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

Incertum tamen manet utrum haec verba sint Christi ipsius, an potius evangelistae, doctrinam Christi enarrantis ex ipsius institutione. Sane verbum μονογενής apud Ioannem recurrit de Christo, 1, 14. 18; 1 *Io.*, 4, 9, prorsus eadem significatione quam apud synopticos contineri vidimus in verbo ἀγαπητός, neque habet quidquam ambiguitatis. Cf. usum communem eiusdem verbi, *Lc.*, 7, 12; 8, 42; 9, 38; *Hb.*, 11, 17; similiter apud LXX : *Iud.*, 11, 34; *Tob.*, 3, 10. 15; 8, 17 (alibi autem significat : *unicus*, ita *Ps.*, 21, 21). Igitur sive *Io.*, 3, 16-18 habentur verba ipsius Christi, sive habentur verba evangelistae enarrantis doctrinam Christi, asseritur de Christo idem quod toto illo evangelio multipliciter ab ipso Christo inculcatur : Filium esse a Patre singulariter genitum, unicum natura Filium, non sicut illos quibus dedit ipse potestatem filios adoptione fieri, *Io.*, 1, 12. Hinc singulariter Filius declaratus est a Ioanne, 1, 34; a Nathanael, 1, 49 : Ὑπακούετε, σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, σὺ βασιλεὺς εἶ τοῦ Ἰσραὴλ. Sane Nathanael non ipsum mysterium generationis divinae penetrasse censendus est; sed asseruit excellentiam Christi, neque Christus ei contradixit; argumentamur non ex incerto testimonio Nathanael, sed ex certo testimonio Christi de se. Inducitur autem per multa capita loquens de se et Patre suo. Cum muliere Samaritana, *Io.*, 4, 21-23; cum Iudaeis de sabbato, 5, 16-32; de Ioanne Baptista, 5, 33-35; de operibus suis et Patris, 5, 36-38; de Scripturis et Moyse, 5, 39-47; de pane vitae, 6, 27-66; de testimonio Patris, secum omnia operantis, 8, 12-59; 9, 4. 5; de seipso, bono Pastore, 10, 9-18; iterum, de operibus suis et Patris, 10, 24-38. Ubi haec attende, 10, 30 : Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν. 10, 38 : Τοῖς ἔργοις πιστεύετε, ἵνα γινώτε καὶ

γινώσκητε ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ Πατὴρ καὶ γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ. 11, 25-27, ubi se ait Resurrectionem et Vitam, et elicit confessionem Marthae : « Tu es Christus Filius Dei vivi. » 12, 23-50, oratione ad Patrem, a quo clarificatur voce de caelo. 14-17, tota oratione post Cenam ; ubi attende 14, 6-10 : Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ. Οὐδείς ἐρχεται πρὸς τὸν Πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. Εἰ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸν Πατέρα μου ἂν ᾔδειτε... Ὁ ἑώρακώς με, ἑώρακεν τὸν Πατέρα... Οὐ πιστεύεις ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ ἐστίν ;... Praeterea, oratione sacerdotali, qua postulat ut ipse clarificetur et sui sanctificentur illa claritate quam habuit, antequam mundus esset, apud Patrem, 17, 5 : τῇ δόξῃ ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. Etc.

Ex his illustratur plene illa appellatio propria Ioannis : ὁ μονογενὴς Υἱός, qua Filius designatur non qualitercumque, sed de ipsa Dei substantia ab aeterno genitus. Quae iniquissime amandarentur ad mystica commenta. Nam Ioannes, religiosissimus auditor dictorum Domini, fideliter retulit quod alte repostum animo servabat.

B. — *Exempla paulina.*

Omnem vitam et praedicationem suam comprehendit Paulus his verbis, *Gal.*, 2, 20 : « In fide vivo Filii Dei, qui dilexit me et tradidit semetipsum pro me. » Quem autem Filium intellexerit, apparet ex inscriptione epistolarum etiam antiquissimarum, qua coniungit utramque personam Patris et Filii, tanquam unius dignitatis. 1 *Thes.*, 1, 1 : Ἐν Θεῷ Πατρὶ καὶ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη. Idem parallelismus in ceteris.

Rom., 1, 3. 4 commemorantur promissa Dei περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαυεὶδ κατὰ σάρκα, τοῦ ὁρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει κατὰ Πνεῦμα ἀγιοσύνης ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν..., ubi animadvertente claram et distinctam assertionem duplicis generationis, unius ex Deo secundum Spiritum, alterius ex David secundum carnem. Ὅρισθέντος, i. e. constituti, seu declarati, cf. *Act.*, 10, 42 ; 17, 31 (non praedestinati, quod fert vulgata, graece προορισθέντος).

Appellatur autem Christus passim πρωτότοκος, h. e. primogenitus :

Rom., 8, 29 : Οὗς προέγνω, καὶ προώρισεν συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς.

Col., 1, 15-18 : Ὁς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς... ὃς ἐστὶν ἀρχή, πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν...

Hb., 1, 6 : Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ (*Ps.* 91, 7).

Omisso πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν (*Col.*, 1, 18, cf. etiam *Ap.*, 1, 5), quod est : princeps in resurrectione de mortuis, retinenda sunt tria exempla spectantia ad generationem divinam, *Rom.*, 8, 29; *Col.*, 1, 15; *Hb.*, 1, 6. Nam πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς dicitur Christus quatenus, iure generationis secundum naturam, praecedit omnes qui sunt filii Dei secundum adoptionem gratiae tantum. Πρωτότοκος πάσης κτίσεως dicitur ut auctor totius creationis, ut apparet ex contextu, 16-17 : ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῇ γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι εἴτε κυριότητες εἴτε ἀρχαὶ εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσται· καὶ αὐτός ἐστιν πρὸ πάντων καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν. Et id confirmat interpretatio Patrum. Quanquam, fervente controversia ariana, Patres magni nominis, quo magis removerent Verbum divinum ab omni creatione, idem nomen, πρωτότοκος πάσης κτίσεως, interpretati sunt de Christo secundum naturam humanam. Ita Athanasius, Gregorius Nyssenus, Cyrillus Alex., Theodorus Mopsuestenus. Sed illa exegesis, magis ad praesentem opportunitatem quam ad rei veritatem conformata, recipienda non est nisi quatenus fundatur in quadam communicatione idiomatum. Sane in vv. 16. 17, *per ipsum* signat creationem activam, cuius Verbum Dei est artifex; *in ipso* signat terminum intentionis divinae, in Christo mystico praedestinantis quoscumque praedestinavit; utrumque praesupponit Verbum existens (*ipse est ante omnes*) et omnia fundans (*omnia in ipso constant*). Et ita intellexerunt Patres communis, sive ante Nicaenum (Iustinus, Clemens Al., Tertullianus, Origenes), sive post (Basilus, Chrysostomus, Severianus, Theodoretus, Isidorus Pelusianus). Cf. Prat, *TP.*, t. 1⁷, p. 346 n.; Lebreton, *OT*⁶, p. 399. 400. — Interpretatio messiana, petita ex collatione *Ps.* 88, 27. 28 : « Et ego primogenitum ponam illum, excelsum prae regibus terrae », habet suos patronos : E. Levesque, *RPA.*, 15/7/19, p. 493-5; A. Durand, *RSR.*, 1912, p. 56-66; sed non videtur tam fundata in littera NT¹.

Idem legitur *Ic.*, 2, 7, πρωτότοκος matris suae secundum carnem qui, cum esset de Patre ante omnem creationem genitus,

in plenitudine temporis missus est, factus ex muliere, factus sub Lege, *Gal.*, 4, 4.

Hb. exorditur a missione Filii Dei, non ut in ipsa missione creati, sed ut existentis antequam mitteretur, et cum Patre con-
dentis saecula. Magnifice autem describitur adventus eius qui, cum sit splendor gloriae et figura Substantiae paternae, habet gloriam quasi Unigeniti a Patre (*Io.*, 1, 14). *Hb.*, 1, 1-6 : « Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit heredem universorum, per quem fecit et saecula. Qui cum sit splendor gloriae et figura substantiae eius, portansque omnia verbo virtutis suae, sedet ad dexteram maiestatis in excelsis, tanto melior angelis effectus quanto differentius prae illis nomen hereditavit. Cui enim dixit aliquando angelorum : « *Filius meus es tu, ego hodie genui te* » ? Et rursum : « *Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium* » ? Et cum iterum introducit Primogenitum in orbem terrae, dicit : « *Et adorent eum omnes angeli Dei.* » (Cf. *Ps.*, 2, 7; 2 *Rg.*, 7, 14; *Ps.*, 96, 7.) Tum *Hb.*, 1, 7-13, describitur Primogenitus consors paternae maiestatis et omnipotentiae, iuxta *Ps.*, 44, 7. 8; 101, 26-28; 109, 1.

Habemus igitur tria illa nomina, unum proprium synoptico-
rum, alterum proprium Ioannis, tertium proprium Pauli, qui-
bus exprimitur eadem divina maiestas Unigeniti Filii Dei :
Ἀγαπητός, Μονογενής, Πρωτότοκος. Haec prorsus secernunt Chris-
tum ab omnibus qui sunt adoptione filii.

C. — *Exempla ex Actibus Apostolorum.*

Liber Actuum respicit Iesum Filium Dei, ubique implicite,
quibusdam locis explicite.

8, 37 *vulg.* continet confessionem eunuchi : « Credo Filium Dei esse Iesum Christum. » Deest autem versus in graeco, et a plerisque censetur interpolatus. Graece tamen legitur iam apud Irenaeum, *H.*, 3, 12, 8, *PG.*, 7, 901 D.

9, 20, de conversione Sauli : Καὶ εὐθέως ἐν ταῖς συναγωγαῖς ἐκήρυσ-
σεν τὸν Ἰησοῦν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Qualiter autem Filium Dei praedicaverit, ex epistolis paulinis iudicandum est, ut supra.

13, 33, verba Pauli in synagoga Antiochiae Pisidiae : Ταύτην
< τὴν ἐπαγγελίαν > ὁ Θεὸς ἐκπεπλήρωκεν τοῖς τέκνοις ἡμῶν, ὡς καὶ ἐν τῷ

ψαλμῷ γέγραπται τῷ δευτέρῳ. Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Contextus spectat ad resurrectionem Christi. Unde nonnullis placet Christum a resurrectione duntaxat appellari Filium Dei. Sed locus *Ps.*, 2, 7, qui profertur, latius patet; neque in resurrectione neque in baptismo (cf. supra, p. 35) Christus evadit Filius, nisi sensu metaphhorico. Sensu autem proprio Filius est ab aeterno ut persona divina, cui propter naturam humanam denominationes novae eaeque metaphhoricae accidunt. — Cf. Lebreton, *OT*⁶, p. 345-346. 414.

Quod autem Christus appellatur παῖς Θεοῦ, 3, 13. 26 (*vulg. filius*), 4, 27 (*vulg. puer*), 30 (*vulg. filius*), controversi potest utrum verius reddatur filius an servus.

Cf. E. Mangelot, *Jésus Messie et Fils de Dieu, d'après les Actes des Ap.*; *Rev. de l'Inst. Cath. de Paris*, 1907, p. 381-423.

D. — *Exempla petrina.*

1 *Pt.*, 1, 3 : « Benedictus Deus et Pater Domini Nostri Iesu Christi, qui secundum misericordiam suam magnam regeneravit nos in spem vivam, per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis. » — Magnificentia sermonis satis significat Iesum Christum non esse communi nomine filium.

2 *Pt.*, 1, 16-18 aliquid habet amplius : commemorat enim Transfigurationem Domini, ipso nomine ἀγαπητός : « Non enim doctas fabulas secuti notam fecimus vobis DNICⁱ virtutem et praesentiam, sed speculatores facti illius magnitudinis. Accipiens enim a Deo Patre honorem et gloriam, voce delapsa ad eum huiusmodi a magnifica gloria : Ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός μου οὗτός ἐστιν, εἰς ὃν ἐγὼ εὐδόκησα. Et hanc vocem nos audivimus de caelo allatam, cum essemus cum ipso in monte sancto. »

E. — *Exempla iohannina, extra Evangelium.*

Sermo Epistolarum non differt ab Evangelio. Appellatur Christus ὁ Υἱός τοῦ Πατρὸς, 1 *Io.*, 1, 3; 4, 14; 2 *Io.*, 3; ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ, 1 *Io.*, 1, 7; 3, 8; 4, 9 (ὁ μονογενής). 15; 5, 5. 10. 13. Et in eius confessione dignoscuntur filii Dei. Clausula epistolae appellat Filium Deum verum, etiam addito articulo. 1 *Io.*, 5, 20 : Οἶδαμεν δὲ ὅτι ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ ἦκει, καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινόν· καὶ ἔσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ζωὴ αἰώνιος.

In *Apocalypsi*, 2, 18, verbis e Daniele (10,6) sumptis descri-

bitur in caelo ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἔχων τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὡς φλόγα πυρός; ostenditur autem bonorum divinorum largitor, quae ipse accepit a Patre, 2, 28; 3, 21.

De toto illo argumento, conferri Potest Franzelin, *Tractatus de Verbo incarnato*, thes. 3, ed., Romae, 1881.

Arg. II. Confirmatur superius argumentum multis variisque indiciis, discurrendo per omnes libros NT.

Divinitas Iesu Christi in NT non tam asseritur explicite quam ubique supponitur implicite, aliter quidem atque aliter pro condicione rerum et personarum. Apostoli enim, utpote boni dispensatores mysteriorum Dei (2 *Cor.*, 6, 4), solebant accommodare catechesim ad captum audientium, in hoc imitati exemplum Domini (*Io.*, 16, 12). Oportebat autem homines doceri rebus magis quam verbis. Et a synopticis quidem nuda praesertim facta sunt petenda; ad intellectum vero, adeundi sunt theologi NT., Paulus et Ioannes. Sed hi ipsi plerumque abstinēt enuntiatis technicis, quae pertinent ad maturitatem quandam scientiae theologiae; fidem tamen divinitatis Christi ubique produnt.

Synoptici. — Exemplum fidei in Christum Deum implicite propositae, *Mt.*, 1, 18-25; *Lc.*, 1, 26-38. Uterque locus de conceptu virgineo, commodissime explicatur si Christus supponatur Deus; secus, nullo modo. Cursum totius naturae solus rumpit Deus naturae.

Iesus, ab omni arrogantia remotissimus, passus est se adorari: a discipulis in navi, tanquam salutis eorum auctor, *Mt.*, 14, 33; a daemoniaco, tanquam potens tortor, *Mc.*, 5, 6. 7; a caeco nato, *Io.*, 9, 38. — Vox quidem προσκυνεῖν per se ipsa non necessario significat adorationem Dei; cf. *Mt.*, 2, 8. 11; 18, 26; *Mc.*, 15, 19; *Ap.*, 3, 9. Sed in re sacra et cum huiusmodi contextu, nequit non significare obsequium Deo impensum. Cf. *Io.*, 4, 20 sq.; 12, 20; *Act.*, 8, 27; 24, 11; *Ap.*, 4, 10; 5, 14; 7, 11; 11, 16; 14, 7; 19, 4. Quapropter videmus προσκύνησιν respui a Paulo et Barnaba, *Act.*, 14, 14; ab angelo, *Ap.*, 19, 10; 22, 8. 9. At Christus « non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo ». *Phil.*, 2, 6. Unde etiam adorari se passus est ut Deum.

IV^{um} *Evangelium.* — Prologus diligenter considerandus est.

1. 2. — Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς

ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. — Hic docetur : 1) aeternitas absoluta Verbi, de qua 3. 9. 10. In principio fuit, non tantum relative, quatenus inter res creatas primum numerandum esset, sed absolute : nihil cogitari potest antiquius eo quod fuit ante omne tempus apud Deum, per quod omnia facta sunt. Cf. Hilarius, *Trin.*, 7, 11, *PL.*, 10, 208 AB. Igitur ἀρχή hic altius repetit initium quam *Gen.*, 1, 1 : illic enim signatur initium creationis et temporis ; hic initium simpliciter ante omne tempus. — 2) eiusdem in sinu Patris praesentia ; cf. 18 ; 14, 10. 11 ; 1 *Io.*, 1, 2. In quo praeter intimam unionem, etiam unius ab altero distinctio signatur. Nemo autem Patri tam praesens est quam ille Unigenitus, *Io.*, 10, 30. 38. — 3) eius divinitas ; cf. 18. Nomen Θεός dupliciter adhiberi solet : aut cum articulo, de Patre qui est fons totius divinitatis, 1. 2 ; aut sine articulo, de quolibet partecipe naturae divinae, 1. 6. 12. 13. 18 (praeterea, sensu lato et improprio, ut *Ex.*, 7, 1 ; *Ps.*, 81, 1. 6). Secundum hanc posteriorem acceptionem, Filius non minus dicitur Deus quam Pater. Ceterum legitur et ipse Deus in confessione Thomae, 20, 28 : Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου. Et 1 *Io.*, 5, 20 : Οἶδαμεν δὲ ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔκει καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινόν· καὶ ἔσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ζωὴ αἰώνιος.

3. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν... — Varie interpungitur :

(1) ὃ γέγονεν. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν Alexander Al. Didym. Epiph. Chrys. Hier. *vulg.* — Cf. 1 *Io.*, 5, 11 : Ζωὴν αἰώνιον ἔδωκεν ὁ Θεὸς ἡμῖν, καὶ αὕτη ἡ ζωὴ ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ ἐστίν.

(2) — ἐν αὐτῷ. Ζωὴ ἦν Epiph., *Ancor.*, 75.

(3) ὁ γέγονεν, ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν Tat. Theoph. Iren. Tert. Athan. Cyril. Ambr. Aug.

(4) ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ, ζωὴ ἦν Ptolem. Theodot. Manich. Clem. (?) Orig.

(1) Interpunctio plena post οὐδὲ ἓν, habet antiquissima testimonia. Usque ad saec. XVI usitatior fuit, texte Maldonato (qui tamen ab ea recedit) : « Lectio est quam quotidiano sequimur usu, ut post illud *nihil* sententia puncto claudatur, deinde sequatur alia : *Quod factum est, in ipso vita erat* ». — (3). Hanc ipsam sequitur Augustinus, *In Io.*, *Tr.* 3, 4, *PL.*, 35, 1398 ; et Thomas Aq., 1^a q. 18 a. 4. Sed iinterpretatio illa, in exemplarismo fundata, nullo alio apud Ioannem exemplo, ab Arianis

ad defensionem suae haeresis tracta, inde a saec. IV displicuit Patribus graecis, et nunc fere derelinquitur.

4. — ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. — Declarantur attributa Verbi erga homines benefica. 1) *In ipso vita* : intellege vitam spiritus, iis datam qui per gratiam filii Dei fieri studuerint. Cf. 12. 13. 16. 17; 1 *Io.*, 4, 9. 10; 5, 11. *Io.*, 14, 6 : 'Εγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ. — 2) *Vita, lux hominum*. Cf. 5. 6. 7. 8. 9; ad rem, lege 5, 21 sqq. (post sanatum paralyticum); 7, 37 sqq. (in scenopegia). *Io.*, 8, 12 : 'Εγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου...; 9, 5 : 'Ὅταν ἐν τῷ κόσμῳ ᾧ, φῶς εἰμι τοῦ κόσμου. — In 1, 9, ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, recentiores non pauci referunt non ad ἀνθρωπον cum *vulg.*, sed ad φῶς, ita ut sit non accusativus masculino genere, sed nominativus neutro genere; coll. 3, 19; 8, 12; 9, 5; 12, 46; *Hb.*, 10, 5. Potest autem defendi *vulg.* ex 6, 14; 9, 39; 11, 27; 18, 37...

14. — Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. — Qui ab aeterno constabat solo Spiritu, constare coepit etiam carne. Haec propria vis aoristi ἐγένετο. Ponitur σὰρξ per synecdochen, pars hominis vilior pro toto homine. Tradit autem evangelista quod et ipse et alii compertum habent de Verbo vitae in carne manifesto, cf. 1 *Io.*, 1, 1. Ad vocem σὰρξ, cf. 1 *Io.*, 4, 2; 2 *Io.*, 7; 2 *Clem. Cor.*, 9 : Ὡν μὲν τὸ πρῶτον πνεῦμα, ἐγένετο σὰρξ. Dum autem gloria divinitatis in homine declaratur per miracula, ipse revelatur plenus gratiae divinae.

Divinitas Verbi a Ioanne in illo capite manifeste asseritur. Quaerenti autem unde notionem Verbi divini acceperit, occurrunt libri Sapientiales, in quibus חכמה, divina Σοφία, describitur apud Deum ante omnia saecula, divini operis artifex, et aliquo modo distinguitur a Deo, ut persona. Vide maxime *Prov.*, 8, 22-35; *Sap.*, 7, 25-30; *Eccli.*, 24, 3-17. Neque deest ipsum nomen Λόγος Θεοῦ, significatione non omnino absimili. *Ps.*, 32, 6, cum 103, 24, *Sap.*, 9, 1; 18, 15. Illic habuit Ioannes unde hauriret. Iam autem apud Paulum idea Sapientiae divinae formatur. 1 *Cor.*, 1, 23. 24 : Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίους μὲν σκάνδαλον, ἔθνεσιν δὲ μωρίαν, αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς, Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλήσιν, Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν καὶ Θεοῦ σοφίαν. *Id.*, 30 : Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐγενήθη σοφία ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις. Immo ex evangeliis synopticis licet suspicari Christum de se ipso locutum esse aliquando ut

de Sapientia Dei; cf. *Mt.*, 23, 34 cum *Lc.*, 11, 49. — Rendel Harris, *The origin of the Prologue of S. John's Gospel*, Cambridge, 1917, persecutus est parallelismum inter *Prov.*, 8, 22-30. 35 et *Io.*, 1, 1-4; *Col.*, 1, 14-18. Si rescribatur *Io.*, 1, ponendo pro Λόγος Σοφία, apparere putat hymnum in divinam Sapientiam scriptum. In quo sane modum videtur excedere. Sed tamen vestigia posuit in terra solida; non ita illi qui ex Verbo philoniano originem Verbi ioannini repeti posse censuerunt (!)

Antiqua erat apud philosophos graecos idea illa, Λόγος, unde ad saecula christiana theoria propagata est. Initium ab Heraclito Ephesio s. VI, qui finxit Λόγον deum immanentem mundo, rationem illuminantem et ignem animantem. Excultus est Λόγος heracliteus a Stoicis, qui illum graecae mythologiae inseruerunt, faciendo aliquando Iovem, aliquando Hermen. Hinc pendet Philo, cuius Λόγος est idea mundi et vinculum et vis interna, sub Deo uno et omnia transcendente fungens quodam ministerio. Num etiam habeat ille Λόγος philonianus rationem proprie dictae personae, merito dubitatur, adeo non cohaerent inter se quae Philo in eius descriptione consociat : Κόσμος ἰδεῶν, κόσμος νοητός = Θεοῦ Λόγος ἤδη κοσμοποιῶντος, ἰδέα τῶν ἰδεῶν, Λόγος σφραγίς, ἀρχέτυπος σφραγίς, ἀρχέτυπον παράδειγμα. Alibi : Δεσμὸς πάντα τῆς οὐσίας ἐκπεπληρωκώς, Λόγος τομεύς artifex distinctionis rerum, ὁ τῶν ὅλων νοῦς. Alia quaedam videntur ad personae rationem propius accedere, in quibus ipse Philo habuit quos sequeretur. Theophania in Horeb (*Ex.*, 3, 5. 6) sic describebatur ab Ezechiele tragico (S. II. A. C. (?), ap. Euseb., *Praep. ev.*, 9, 29, *PG.*, 21, 741 A) :

‘Ο δ’ ἐκ βάτου σοι θεῖος ἐκλάμψει λόγος.

Apud Philonem saepe appellatur ὁ Λόγος nominibus personabilibus, et quidem quae Filium Dei deceant : πρωτόγονος, πρεσβύτατος υἱός, ἀρχιερεύς; unde mirum non est in illis nominibus vinculum aliquod cum prologo ioannino aut cum Ep. ad Hebraeos quaesitum esse. Verum paritas omnino deficit; nam nihil est remotius a simplicitate puri spiritus quam acervus ille variorum attributorum quae Philo in suum Λόγον conicit. Ter omnino, non amplius, in omni opere Philonis, ὁ Λόγος nuncupatur Θεός, significatione ille quidem deminuta tantum et abusiva. 3 *Leg. alleg.*, 73, 207, ed. Mangey, 1, 128, oppo-

nitur ὁ Λόγος Deo summo sapientium ac perfectorum, tanquam alter deus, proprius imperfectorum : Οὗτος γὰρ ἡμῶν τῶν ἀτελῶν ἂν εἴη Θεός, τῶν δὲ σοφῶν καὶ τελείων ὁ πρῶτος. *Qq. in Gen.*, 2, 62, ap. Euseb., *Praep. ev.*, 7, 13, *PG.*, 21, 545 B : Θνητὸν γὰρ οὐδὲν ἀπεικονισθῆναι πρὸς τὸν ἀνωτάτω καὶ Πατέρα τῶν ὅλων ἐδύνατο, ἀλλὰ πρὸς τὸν δεύτερον Θεόν, ὃς ἐστὶν ἐκείνου Λόγος, ubi lege quae sequuntur. *De Somniis*, Mangey, 1, 655, idem appellatur : καταχρήσει Θεός. Ex his quidem satis intellegitur quid praestare potuerit Philonis theosophia ad corrumpendam notionem Verbi divini traditione acceptam, haberi vero minime posse Philonem ut fontem Ioannis; nam inter utrumque tantum interest quantum inter terram et caelum. — De tota illa philosophia, cf. J. Lebreton, *Les théories du Logos au début de l'ère chrétienne; Études*, janv. mars 1906; id., *OT⁶.*, L. 1 c. 3, p. 178-251, ubi opulenta bibliographia; *ibid.*, n. G, p. 616-627 : *La doctrine du Logos chez Philon et la doctrine du Fils dans l'épître aux Hébreux*; n. J, p. 636-644, *La doctrine du Logos chez Philon et chez saint Jean*. J. Drummond, art. *Philo*, ap. Hastings, *Dict. Bibl.*, Extravol., p. 205 A sq.

Mentio Verbi divini apud Ioannem in IV° Evangelio non recurrit post prologum. Si credatur Harnack, *ZS. f. Theologie u. Kirche*, 2, p. 189-231 (1892), *Ueber das Verhältnis des Prologs des vierten Evangeliums zum ganzen Werk*, ideo tantum scripsit evangelista hunc prologum ut in locum Λόγου hellenici substitueretur ὁ μονογενὴς Θεός, et ita graecus lector in evangelicam doctrinam introduceretur. Non animadvertit vir doctus quantum interesset inter Λόγου hellenici theoriam et fidem Iesu Christi Filii Dei.

18. Θεὸν οὐδεὶς ὥρακεν πώποτε· μονογενὴς Θεὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.

Μονογενὴς Θεός NBCL memph. syr vulg. Valent. Iren. Clem Al. Orig. Epiph. Basil. Greg Nyss. Cyr Al. — Westcott Hort.

Μονογενὴς Υἱός AX lat. omnes. syr vet. hier. arm. Euseb. Athan. Eust. Greg Naz. Theod. Mops. Chrys. — Tischendorf.

Utraque lectio (sed prior expressius) divinitatem Verbi, iam v. 1 assertam, plane confirmat.

N. B. Patres latini saepe vindicarunt Christo rationem Prin-

cipii divini, ex *Io.*, 8, 25 : « Dicebant ergo ei : Tu quis es? Dicit eis Iesus : Principium, qui et loquor vobis. » Instar omnium sit Augustinus, *Tract.* 28, 11, *PL.*, 35, 1681, et saepe alibi. Sed illam interpretationem non patitur littera graeca, unde manifestum fit *principium* accipiendum esse non pro nominativo, sed pro accusativo, loco adverbii : Τὴν ἀρχήν, ἔτι καὶ λαλῶ ὑμῖν; h. e. : « Sed quid etiam loquor vobiscum? » Sermo meus non capit in vobis, cf. 8, 37.

Ut omittamus autem alia exempla, habetur in eodem evangelio confessio divinitatis Christi disertissima ex ore Apostoli Thomae, *Io.*, 20, 28 : Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου.

Epistolae paulinae. — Hunc fontem summi momenti esse facile intellegitur propter antiquitatem : nam cavillantibus et negantibus divinitatem Christi efficaciter probari ex evangeliiis synopticis, statim responderi potest : probatur ante synoptica. Etenim veri simile est antiquissimas inter Pauli Epistolas tum scriptas esse cum Evangelia nostra nondum assecuta erant illam formam quae nobis tradita est. Quapropter splendida illa verba Pauli de Christi divinitate non licet interpretari tanquam incrementum aliquod doctrinae christianae post scripta Evangelia; cum contra iam disseminata fide et fundatis Ecclesiis paulinis, ad quas datae sunt antiquissimae Epistolae (1 et 2 *Thess.* ann. 49/50), videantur scripto mandata Evangelia, tanquam instrumentum *ne varietur* catechesis apostolicae. Neque falso ratiocinabimur si ex Paulo interpretemur Evangelia, tanquam ex teste et consorte fidei inter Apostolos vigentis ante scripta Evangelia.

Rom., 9, 5 : (Ἰσραηλεῖται)... ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς ἐυλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. — Ibi continetur assertio divinitatis quam distinctissima, suffragante interpretatione antiquitatis christianae. Cf. Irenaeus, *H.*, 3, 16, 3, *PG.*, 7, 922; Hippolytus, *C. Noet.*, 6, *PG.*, 10, 812; Tertullianus, *Adv. Prax.*, 13. 15, *PL.*, 2, 170. 173; Origenes, interprete Rufino, *PG.*, 14, 1140; Cyprianus, *Testim.*; 2, 6, Hartel, p. 70; Novatianus, *Trin.*, 13, *PL.*, 3, 308; Athanasius, *Or.* 1 c. *Ar.*, 10. 11, *PG.*, 26, 32. 33; *Ep.*, 2 *ad Serap.*, 2, *PG.*, 26, 609; *Ad Epict.*, 10, *PG.*, 26, 1065; Hilarius, *Trin.*, 8, 37, *PL.*, 10, 264; Basilius, *Ep.*, 38, 4, *PG.*, 32, 329; *C. Eunom.*, 4, 2, *PG.*, 29, 677; Gregorius Naz., *Or.*, 25, 15, *PG.*, 35, 1220; Cyrillus Al., *C. Iulian.*, 10, *PG.*, 76, 1004 D; *Ep.*, 40, *PG.*,

77, 196 D, etc... Cf. A. Durand, *La divinité de J.-C. dans S. Paul*, *Rev. Bibl.*, 1903, p. 550-570. Ad criticam quod attinet, cf. Sanday, *Ep. to the Romans*. Prat, *TP.*, 2⁶, p. 150-1. — Erasmus quidem anno 1516 ita interpunxit post *σάρκα*, ut ὁ ὢν... faceret non appositionem nomini Christos, sed doxologiam Patri; at idem anno 1522 id retractavit. Ne doxologia intellegatur, omnino prohibet ordo verborum; nam in eiusmodi acclamationibus solet praeponi *Εὐλογητός, Εὐλογημένος*. Cf. *Mt.*, 21, 9; 23, 39; *Mc.*, 11, 10; *Lc.*, 1, 68; 13, 35; *Eph.*, 1, 3.

Tit., 2, 13 : Προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ Ἰησοῦ. — Locus omnis ambiguitatis expers.

Plerumque tamen datur nomen Θεός Patri, Filio nomen Κύριος; ita 1 *Cor.*, 8, 5-6. Hic mos in praedicatione apostolica inolevit, sane ut inter Iudaeos et inter Gentes vitaretur vel umbra ditheismi. Quanquam nomen Κύριος etiam Patri convenit, cf. 1 *Cor.*, 3, 5; 7, 17; sed expedire visum est ut Pater et Filius ipso divinitatis nomine distinguerentur. Apud LXX, Θεός solet reddere יהוה, Κύριος יהוה, אדני. Cf. W. W. Graf Baudissin, *Kyrios als Gottesname im Judentum, und seine Stelle in der Religionsgeschichte*, Giessen, 1927. Translati autem ad Filium Dei nominis Κύριος, exempla habes et in ore Apostolorum (Petrus, *Act.*, 2, 36, et passim), et in ore ipsius Domini (*Mt.*, 22, 45; *Mc.*, 12, 36; *Lc.*, 20, 42). At W. Bousset in libro quem inscripsit *Kyrios Christos*, Göttingen, 1913, a priori statuit appellationem illam Κύριος in sermonem christianum invectam esse ex Gentibus, et a cultu divino regibus impenso originem ducere. Quod est a vero remotissimum. Nam, ut exemplis innumeris constat, Κύριος apud Gentiles fuit nomen maiestatis regiae, non proprie divinae. Quod si a LXX interpretibus ad maiestatem divinam significandam translatus est, id factum est intuitu potestatis regiae quam Iahve exercet, unde singulariter convenit Messiae (cf. *Ps.* 109). Fides autem christiana in aramaico solo altas radices egerat antequam inter Graecos disseminaretur. Cf. aramaicam invocationem : *Marana tha!* « Domine, veni ! » 1 *Cor.*, 16, 22. De libro Bousset referebat J. Huby, *RSR.*, 1914, p. 554-580; de altera editione, quam curavit G. Krueger (1921), J. Lebreton, *RSR.*, 1923, p. 354-360. Cf. praeterea L. Cerfaux, « *Kyrios* » et la dignité royale de Jésus, *RSPT.*, 1922, p. 40-71; iterum, 1923, p. 125-153;

Deissmann, *Licht von Osten*², 1909; Prat, *TP.*, t. 2⁶ (1923), p. 137-140; 524-5; Lebreton, *OT*⁶, p. 18-33 (*Le culte des Souverains*); L. de Grandmaison, *Jésus Christ*, t. 2, p. 563-5.

Paulus, quamvis in consideratione Christi hominis praecipue occupatus, non dubitat recitare de illo locos VT¹ ad Iahve spectantes. Ita *Rom.*, 10, 11-13 (*Ioel*, 2, 32); *1 Cor.*, 10, 22 (*Dt.*, 32, 24); invocat Christum ut Dominum omnipotentem, *2 Cor.*, 12, 8. 9.

1 Cor., 8, 6 : εἷς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν, καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. — Ibi designatur Christus ut artifex huius creationis.

1 Cor., 15, 45. 47 : Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν, ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν ... ὁ πρῶτος Ἀδὰμ ἐκ γῆς χοϊκός, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ. — De caelo, primo propter divinam naturam; tum etiam propter resurrectionem ex mortuis, qua factus est omnibus principium vitae spiritualis. — Cf. Prat, *TP.*, t. 2⁶, p. 204-209.

2 Cor., 3, 17-18 : Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν· οὗ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐλευθερία. Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακαλεσόμενοι προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος. — Ex toto contextu, ὁ Κύριος est Dominus Iesus (quem solum Paulus appellat Κύριος sine articulo). Ipse igitur Dominus Iesus est Spiritus, quia natura Deus. Fideles autem in eiusdem divinae naturae similitudinem quandam transformantur, tanquam a Domino, qui est Spiritus. Cf. *Io.*, 4, 24; Origen., *C. Cels.*, 6, 70, *PG.*, 11, 1405 A; *In Mt.*, *H.*, T. 10, 14, *PG.*, 13, 870 B; *In Io.*, T. 32, 17, *PG.*, 14, 816. S. Thomas, *In 2 Cor.*, 3, *Lect.* 3 : « ut per *Dominum* intelligatur Christus; et tunc legitur sic : *Dominus*, i. e. Christus, est *Spiritus*, i. e. spiritualis potestas; et ideo, *ubi est Spiritus Domini*, i. e. lex Christi spiritualiter intellecta, non scripta litteris sed per fidem cordibus impressa, *ibi est libertas* ab omni impedimento velaminis. » Haec interpretatio, quam post Origenem proposuit S. Thomas, coniungit Κυρίου Πνεύματος per vinculum appositionis (*tanquam a Domino Spiritu*), non ut vulgata per genitivum possessionis (*tanquam a Domini Spiritu*). Et ostendit Paulum divinitati Christi praeclare testificantem. Commendatur autem unitate et perspicuitate totius sententiae, non minus quam philologia. Cf. Prat, *TP.*, t. 2⁶, n. T, p. 522-9.

Col., 2, 9 : Ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς. — Θεότης signat divinam substantiam, nullo alio exemplo in NT (sed θεϊότης divina perfectio, *Rom.*, 1, 20, cf. *Sap.*, 18, 9). Ita quidem inhabitat in homine Christo divinae substantiae plenitudo, ut non eo comprehendatur. Σωματικῶς, i. e. ὡς ἐν σώματι. Cf. Prat, *TP.*, 2⁶, p. 182-3. — Similia *Hb.*, 1, 2-4. Cf. E. Levesque, *Comment S. Paul prouve la divinité de J.-C.*; *RPA.*, fev. 1918 et iul. 1919.

Phil., 2, 6. 7 : (Χριστὸς Ἰησοῦς) ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἄρπαγμόν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλὰ ἐαυτὸν ἐκένωσεν, μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος. — Hic locus nulli alii cedit perspicuitate in assertione formae Dei quam Christus obtinuit antequam formam hominis assumeret. Μορφή significat formam rei propriam (σχῆμα, habitum quem induit; εἶδος aspectum externum; ιδέα condicionem internam). Cf. Cremer-Kögel, *Wörterbuch der NT Gräzität*¹⁰, s. v. μορφή. — Aeschylus, *Prom.*, 210 : Θέμις — Καὶ Γαῖα, πολλῶν ὀνομάτων μορφή μία.

Aristoteles, *Metaph.*, 6, 3, 1029 A, 4 : Λέγω δὲ τὴν μὲν ὕλην οἷον τὸν χάλκον, τὴν δὲ μορφήν τὸ σχῆμα τῆς ιδέας. In NT, nullum aliud exemplum verbi μορφή, praeter *Mc.*, 16, 12. Utriusque formae, divinae et humanae, antithesim et diversam utriusque possessionem praeclare expressit Chrysostomus, *In Phil.*, H. 6, 3, *PG.*, 62, 223 : Διὰ τί μὴ εἶπεν· ἐν μορφῇ Θεοῦ γενόμενος, ἀλλ' ὑπάρχων; ἴσον ἐστὶ τοῦτο τοῦ εἰπεῖν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. Igitur possessio formae humanae adventicia est; possessio formae divinae, aeterna. Id extra controversiam esse debet, quomodocumque explicantur alia. — Verba οὐχ ἄρπαγμόν ἡγήσατο Patres Graeci communiter accipiunt de iudicio quodam practico : « non arbitratus est esse praedam avide retinendam »; Patres Latini de iudicio magis ethico, cum vulg. : « non rapinam arbitratus est, quam deponi oporteret »; in minoribus dissident. Secundum summam rem, facile credetur melius vidisse Graecos. Εἶναι ἴσα Θεῷ differt ab εἶναι ἴσον Θεῷ, et signat honoris paritatem, potius quam substantiae. Κένωσις multas habuit interpretationes et aliquando falsas, de quibus cf. *Thes.* XII. Hic satis erit animadvertere ipsum nomen ἐκένωσεν omni significatione carere, si Christus non habuisset quod velaret assumendo carnem. Existit igitur ante quam carnem assumpsit. — De tota re, cf. Prat, *TP.*, t. 1⁷, p. 378-386 et not. 1, p. 533-543; Lebreton, *OT*⁶, p. 416-420; ac tandem opus exhaustivum Henrici Schu-

macher, *Christus in seiner Präexistenz und Kenose, nach Phil.*, 2, 5-8. 2 vol., Romae, 1914 et 1921.

Actus Apostolorum. — Inter praeclara nomina quibus Dominus Iesus insignitur, animadvertendum hoc, quo utitur Petrus Apostolus, nomen plane divinum : *Auctor vitae*, 3, 15 : Τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἀπεκτείνετε, ὃν ὁ Θεὸς ἡγείρεν ἐκ νεκρῶν. — Potius messiana sunt quae alibi leguntur, 5, 31 : Ἀρχηγὸς καὶ Σωτὴρ; *Hb.*, 2, 10 : Ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας; 12, 2 : ὁ τῆς πίστεως ἀρχηγὸς καὶ τελειωτὴς Ἰησοῦς.

Stephanus moriens videt gloriam Dei et Iesum stantem a dextris Dei; et exclamat : « Domine, ne statuas illis hoc peccatum », 7, 55. 60.

20, 28, Apostolus Paulus Mileti admonet presbyteros Ecclesiae ut pascant τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἣν περιποιήσατο διὰ τοῦ αἵματος τοῦ ἰδίου, h. e. sanguine Christi. Cf. 3, 15; 10, 36.

Epistolae Petri. — 1 *Pet.*, tota est circa revelationem Iesu Christi, quae expectatur, 1, 5. 7. 13. 21; 4, 13; 5, 1, Ipse est ὁ Ἀρχιποίμην, 5, 4. — 2 *Pet.*, versatur circa Domini Iesu ἐπίγνωσιν, 1, 2. 3. 8., et commemorat maiestatem eius in monte conspicuam, 1, 16. 18 : Ἐγνωρίσαμεν ὑμῖν τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύναμιν καὶ παρουσίαν., ἐπόπται γενηθέντες τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος...

Epistola Iacobi. — Iacobus, qui dicitur « frater Domini », per totam Epistolam eodem nomine Κύριος appellat et Deum Patrem, 1, 7; 3, 9; 4, 9. 15; 5, 10. 11; et Christum, 1, 1; 2, 1; 5, 7. 8. 14. 15.

Epistola Iudae. — Appellat τὸν μόνον Δεσπότην καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, 4; cf. 17. 24.

Apocalypsis Ioannis. — Inter appellationes Domini Iesu Christi, animadvertite has :

1, 8 : Ἐγὼ εἰμι τὸ ἄ καὶ τὸ ὤ, λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὁ ὢν καὶ ὁ ᾗν καὶ ὁ ἐρχόμενος, ὁ παντοκράτωρ. — Cf. 1, 17. 18; 4, 8; 21, 6; 22, 13. 19, 13 : Περιβέβλημένος ἱμάτιον βεβαμμένον αἵματι, καὶ κέκληται τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Cf. *Is.*, 63, 1. 2; *Io.*, 1, 1. *Ap.*, 19, 16 : Καὶ ἔχει ἐπὶ τὸ ἱμάτιον καὶ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ γεγραμμένον Βασιλεὺς βασιλέων καὶ Κύριος κυρίων. — Cf. 1, 5; 17, 14; 21, 22. 23. Appellationes aliae originis messianae in Christum collineant; carent autem probabili interpretatione nisi intellegatur Christus Deus pleno sensu.

Conclusio. — Ab initio Pauli (circa 50) ad finem Ioannis (circa 100), nulla animadvertitur inter praecones Evangelii dubitatio de divinitate Iesu Christi, sed plenissima consensus. Quod autem caput est, inter se et cum Paulo consentiunt illi qui Paulo videbantur esse columnae Ecclesiae, Iacobus et Cephas et Ioannes, qui dextras dederunt Paulo et Barnabae societatis (*Gal.*, 2, 9). Ex horum diserta praedicatione aequum est interpretari quae forte in evangelica narratione synopticorum minus expressa videantur, utpote ad captum infidelium accommodata.

THESIS VI

Divinitati Christi testificatur fides primaevae Ecclesiae.

Prolegomena.

Postquam ostensa est toto NT^o asserta divinitas Christi, reliquum est ut ostendatur quasi per manus tradita fides quam ab Apostolis acceperat Ecclesia. Ipsis quidem ethnicis nunquam dubium fuit quin Christiani Christum ut deum colerent; quod iam testatur A. D. 112 Plinius iunior, Bithyniae proconsul, litteris ex officio scriptis ad Traianum imperatorem, *Ep.*, 10, 96 : « soliti stato die ante lucem convenire carmenque Christo quasi deo dicere secum invicem. » Id quidem non ita mirum videbatur ethnicis, in tanta deorum multitudine; nobis autem eo minus sufficit, quod nomine divinitatis homines tum multipliciter abutebantur. Quapropter magis audienda sunt testimonia christiana, ut ex illis candide intellectis colligamus quid Ecclesiae saec. IIⁱ et IIIⁱ crediderint de Christo.

Credidisse Christum Deum, non mirabitur quisquis meminerit Ecclesias solitas fuisse haurire fidem ex Scripturis NTⁱ et ex viva Traditione Apostolorum. Hi fontes plene sufficiebant; neque ulla causa est appellandae doctrinae hellenicae de Verbo, cum Λόγος philonianus tantum distaret a Deo quantum a caelo terra, ut supra dictum est. Monumenta christiana antiquissima Christum nominant ut Deum, sive solum, sive coniunctum cum Patre et Spiritu Sancto.

Materiam dividemus in tria capita, ita ut attingantur :

I. Monumenta fidei ecclesiasticae.

II. Varia expositionis vitia, praesertim apud doctos.

III. Definitio Nicaena.

I. *Monumenta fidei ecclesiasticae.*

Quaedam proferentur, habita ratione temporum.

Didache Apostolorum (fin. s. I?), 7, 1, ita refert formam Baptismi: Περὶ δὲ τοῦ βαπτίσματος, οὕτω βαπτίσατε· ταῦτα πάντα προσιπόντες, βαπτίσατε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν ὕδατι ζῶντι... — Cf. 9, 5 : οἱ βαπτισθέντες εἰς ὄνομα Κυρίου. — Baptizabantur homines in nomen trium personarum divinarum, quod confirmant omnes descriptiones Baptismi s. II° et III°. Cf. Lebreton, *Trinité*, t. 2, p. 134-173. Num aliquando baptizati sint in nomen Domini tantum, non vacat hic disputare, neque ad rem praesentem interest, cum ex baptizatorum confessione satis constet divinum esse nomen in quod vellent baptizari. Conferri potest tractatus *De Baptismo et Confirmatione*, p. 54-58.

Clemens Romanus Pontifex, *Ep. ad Cor.* (95/96), 46, 6 : Οὐχὶ ἓνα Θεὸν ἔχομεν καὶ ἓνα Χριστὸν καὶ ἐν Πνεῦμα τῆς χάριτος τὸ ἐκχυθὲν εἰς ἡμᾶς, καὶ μία κλήσις ἐν Χριστῷ; — 58, 2 : Ζῆ γὰρ ὁ Θεὸς καὶ ζῆ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. — Hi loci partes Christo assignant in Trinitate divina; multi alii loci eius divinitatem varie praedicant. — Cf. Lebreton, t. 2, p. 249-281.

Ignatius Antiochenus († martyr, 107), *Eph., inscr.* : Ἐν θελήματι τοῦ Πατρὸς καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. — 7, 2 : Εἷς ἱατρός ἐστιν, σαρκικός τε καὶ πνευματικός, γεννητὸς καὶ ἀγέννητος, ἐν σαρκὶ γενόμενος Θεός, ἐν θανάτῳ ζωὴ ἀληθινή, καὶ ἐκ Μαρίας καὶ ἐκ Θεοῦ, πρωτὸν παθὴρτὸς καὶ τότε ἀπαθής, Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Κύριος ἡμῶν. — 15, 3; 18, 2. — *Magn.*, 6, 1; 13, 1, 2; *Tral.*, 7, 1; *Rom., inscr.*; 3, 3; 6, 3; *Smyrn.*, 1, 1; 10, 1; *Polycarp.*, 8, 3. — Cf. M. Rackl, *Die Christologie des hl. Ignatius von Antiochien*, Freiburg i. B., 1914; Lebreton, t. 2, p. 281-331. — Ignatii auctoritates, quibus Christus diserte et multipliciter appellatur Deus, indeclinabiles sunt iis qui opinantur Ignatium nihil accepisse a Ioanne evangelista; sed revera non desunt in eius epistolis vestigia IVⁱ Evangelii. Funk notat : *Io.*, 3, 8 (*Philad.*, 7, 1); 4, 10; 7, 38 (*Rom.*, 7, 2); 5, 19. 30; 8, 28 (*Magn.*, 7, 1); 6, 33 (*Rom.*, 7, 3); 7, 42 (*Eph.*, 18, 2; *Rom.*, 7, 3); 12, 3 (*Eph.*, 17, 1). Ignatius, *Polycarp.*, 3, 2, Christum appellat τὸν ὑπὲρ καιρόν, ... τὸν ἄχρονον, τὸν ἀόρατον.

Epistola Ps. Barnabae (opus alexandrinum circa 130?),

12, 10 : Ἰησοῦς, οὐχὶ υἱὸς ἀνθρώπου, ἀλλὰ Υἱὸς Θεοῦ. — Haec verba negant Christum fuisse (*purum*) hominem. Ceterum idem est δὲ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου propter naturam humanam, et δὲ Υἱὸς Θεοῦ propter naturam divinam.

Martyrium Polycarpi (156) continet hanc doxologiam Trinitatis, 14, 3 : (Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ)..., περὶ πάντων σὲ αἰνῶ, σὲ εὐλογῶ, σὲ δοξάζω, διὰ τοῦ αἰωνίου καὶ ἐπουρανίου ἀρχιερέως Ἰησοῦ ἀγαπητοῦ σου Παιδός, δι' οὗ σοι σὺν αὐτῷ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ ἡ δόξα καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς μέλλοντας αἰῶνας. — 22, 1-3.

Hermas, *Sim.*, 5, 6, 4-5 : Ὅτι δὲ ὁ Κύριος σύμβουλον ἔλαβε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ καὶ τοὺς ἐνδόξους ἀγγέλους περὶ τῆς κληρονομίας τοῦ δούλου, ἄκουε· τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ προόν, τὸ κτίσαν πᾶσαν τὴν κτίσιν, κατόκτισεν ὁ Θεὸς εἰς σάρκα ἣν ἠβούλετο. — Apud hominem imperitum in theologia, animadvertite confusionem Filii et Spiritus sancti. — Cf. 9, 1, 1 : Ἐκεῖνο γὰρ τὸ Πνεῦμα ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐστίν. — 9, 12, 2 : Ὁ μὲν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ πάσης τῆς κτίσεως αὐτοῦ προγενέστερός ἐστιν. — Agnoscitur utcumque Filius Dei, πρωτότοκος πάσης κτίσεως. — Ad rem, Lebreton, t. 2, p. 370-383.

Epistola vulgo dicta 2^a *Clementis ad Corinthios*, 1, 1-2 : Οὕτως δεῖ ἡμᾶς φρονεῖν περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς περὶ Θεοῦ, ὡς περὶ κρίτου ζώντων καὶ νεκρῶν.

Ep. anonyma ad Diognetum, 7, 2 : Αὐτὸς ἀληθῶς ὁ παντοκράτωρ καὶ παντοκτίστης καὶ ἀόρατος Θεὸς αὐτὸς ἀπ' οὐρανῶν τὴν Ἀλήθειαν καὶ τὸν Λόγον τὸν ἅγιον καὶ ἀπεριόγητον ἀνθρώποις ἐνίδρυσε καὶ ἔγκρατεστήριξε ταῖς καρδίαις αὐτῶν· οὐ, καθάπερ ἂν τις εἰκάσειεν, ἀνθρώποις ὑπρέτην τινὰ πέμψας ἢ ἄγγελον ἢ ἄρχοντα ἢ τινα τῶν διεπόντων τὰ ἐπίγεια ἢ τινα τῶν πεπιστευμένων τὰς ἐν οὐρανοῖς διοικήσεις, ἀλλ' αὐτὸν τὸν τεχνίτην καὶ δημιουργὸν τῶν ὅλων, ᾧ τοὺς οὐρανούς ἐκτίσεν... — Id., 11, 3-5 : Οὗ χάριν ἀπέστειλε Λόγον, ἵνα κόσμῳ φανῇ· ὃς ὑπὸ λαοῦ ἀτιμασθεὶς, διὰ ἀποστόλων κηρυχθεὶς, ὑπὸ ἑθνῶν ἐπιστεύθη. Οὗτος ὁ ἀπ' ἀρχῆς, ὁ καινὸς φανείς καὶ παλαιὸς εὐρεθεὶς, καὶ πάντοτε νεὸς ἐν ἁγίῳ καρδίαις γεννώμενος... 12, 9 : Διδάσκων ἁγίους ὁ Λόγος εὐφραίνεται, δι' οὗ Πατὴρ δοξάζεται. — (Verum de illis duobus ultimis capitibus, 11-12, dubitatur num re vera pertineant ad illam epistolam.)

Iustinus, 1 *Ap.* (150/5, Ad Antoninum Pium, Marcum Aurelium, Lucium Verum, Senatam Populumque Romanum), 13, 1-3, *PG.*, 6, 345 B : Ἄθεοι μὲν οὖν οὐκ ἐσμεν, τὸν Δημιουργὸν τοῦδε τοῦ Παντός σεβόμενοι... Τὸν διδάσκαλόν τε τούτων γενόμενον ἡμῖν καὶ εἰς τοῦτο γεννηθέντα Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν σταυρωθέντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου... Υἱὸν αὐτὸν τοῦ ὄντως Θεοῦ μαθόντες καὶ ἐν δευτέρᾳ χώρα ἔχοντες, Πνευμά τε

προφητικὸν ἐν τρίτῃ τάξει... τιμῶμεν. — 23, 2, 364 : Ἰησοῦς Χριστὸς μόνος ἰδίως Υἱὸς τῷ Θεῷ γεγέννηται, Λόγος αὐτοῦ ὑπάρχων καὶ Πρωτότοκος καὶ τῇ βουλῇ αὐτοῦ γενόμενος ἄνθρωπος. — 33, 6, 381. — 2 *Ap.* (155, ad Senatum), 6, 453 A : Ὁ δὲ Υἱὸς ἐκείνου, ὁ μόνος λεγόμενος κυρίως Υἱός, ὁ Λόγος πρὸ τῶν ποιημάτων καὶ συνῶν καὶ γεννώμενος ὅτε τὴν ἀρχὴν δι' αὐτοῦ πάντα ἔκτισε καὶ ἐκόσμησε. *Dialogus cum Tryphone Iudaeo* (habitus Ephesi (?) 132/5, scriptus 155/161), 61, 613 C : Ἀρχὴν πρὸ πάντων τῶν χτισμάτων ὁ Θεὸς γεγέννηκε δύναμιν τινα ἐξ ἑαυτοῦ λογικὴν, ἥτις καὶ δόξα Κυρίου ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου καλεῖται, ποτὲ δὲ Υἱός, ποτὲ δὲ Σοφία, ποτὲ δὲ Ἀγγέλως, ποτὲ δὲ Θεός, ποτὲ δὲ Κύριος καὶ Λόγος. 105, 1; 128, 4. — Multipliciter asseritur Iesus Christus Filius Dei et Deus. Cf. A. Feder, *Justinus des Märtyrers Lehre von Jesus Christus*, p. 86-97, et passim, Freib. i. Br., 1906; Lebreton, t. 2, p. 428-471. Sed Iustinus, per omnes scholas philosophicas peregrinatus, non est assecutus aliquid firmum, et eius philosophia invenitur impar oneri doctrinae catholicae exponendae. De quibusdam vitiis quibus laborat, cf. in fine Thesis.

Tatianus Assyrius, Iustini discipulus, postea profugus ab Ecclesia et addictus sectae encraticae, ediderat *Orationem ad Graecos*, in qua divinitatem Christi profitetur, 21, *PG.*, 6, 852 C : Οὐ γὰρ μιραίνομεν, ἄνδρες Ἕλληνες, οὐδὲ λήρους ἀναγγέλλομεν, Θεὸν ἐν ἀνθρώπου μορφῇ γεγονέναι καταγγέλλοντες. Opponit autem fidei christianae fabulas ethnicorum de diis anthropomorphis. Cf. A. Puech, *Le Discours aux Grecs de Tatien*, Paris, 1903.

Athenagoras obtulit Marco Aurelio et Commodio, circ. ann. 176-8, apologiam quam inscripsit : *Legationem pro Christianis*; in qua crimen atheismi ab ethnicis confictum refellit : 10, *PG.*, 6, 908 B-909 A : Νοοῦμεν γὰρ καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Καὶ μὴ μοι γελοῖόν τις νομίσῃ τὸ Υἱὸν εἶναι τῷ Θεῷ. Οὐ γὰρ ὡς ποιηταὶ μυθοποιῶσιν, οὐδὲν βελτίους τῶν ἀνθρώπων δεικνύντες τοὺς θεούς, ἢ περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἢ περὶ τοῦ Υἱοῦ πεφρονήκαμεν; Ἀλλ' ἔστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Λόγος τοῦ Πατρὸς ἐν ἰδέᾳ καὶ ἐνεργείᾳ. Πρὸς αὐτοῦ γὰρ καὶ δι' αὐτοῦ πάντα ἐγένετο, ἐνὸς ὄντος τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ὅντος δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐν Πατρὶ καὶ Πατρὸς ἐν Υἱῷ, ἐνότητι καὶ δυνάμει Πνεύματος, Νοῦς καὶ Λόγος τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. — Cf. 12, 913 C; 24, 945 AB.

Theophilus Antiochenus post mortem Marci Aurelii (180) absolvit libros *Ad Autolycum*, quibus ostendit Deum in creatione mundi operantem Verbo suo et Sapientia. 2, 18, *PG.*, 6, 1081 A (interpretatio *Gen.*, 1, 26).

Melito Sardensis († post 190) utramque Verbi incarnati naturam strenue vindicat. *Fragmenta ap. Anastasium Sinaitam*, 7, PG., 5, 1221 A : Τὰ γὰρ μετὰ τὸ βάπτισμα ὑπὸ Χριστοῦ πραχθέντα, καὶ μάλιστα τὰ σημεῖα, τὴν αὐτοῦ κεκρυμμένην ἐν σαρκὶ θεότητα ἐδήλουν καὶ ἐπιστοῦντο τῷ κόσμῳ. Θεὸς γὰρ ὦν ὁμοῦ τε καὶ ἀνθρωπος τέλειος ὁ αὐτός, τὰς δύο αὐτοῦ οὐσίας ἐπιστώσατο ἡμῖν· τὴν μὲν θεότητα αὐτοῦ, διὰ τῶν σημείων ἐν τῇ τριετιᾷ τῇ μετὰ τὸ βάπτισμα· τὴν δὲ ἀνθρωπότητα αὐτοῦ, ἐν τοῖς τριάκοντα χρόνοις τοῖς πρὸ τοῦ βαπτίσματος, ἐν οἷς, διὰ τὸ ἀτελὲς τὸ κατὰ σάρκα, ἀπέκρυβε τὰ σημεῖα τῆς αὐτοῦ θεότητος, καίπερ Θεὸς ἀληθὴς προαιώνιος ὑπάρχων. — *Fragm. de passione Domini*, 8, PG., 5, 1221 : Ὁ Θεὸς πέπονθεν ὑπὸ δεξιᾶς Ἰσραηλίδος.

Hymnus vespertinus (adscriptus a nonnullis Athenogeni martyri, fin. s. II) : Φῶς ἱλαρὸν ἁγίας δόξης ἀθανάτου Πατρός, οὐρανοῦ, ἁγίου, μάκαρος, Ἰησοῦ Χριστέ, ἐλθόντες ἐπὶ τὴν ἡλίῳ δύσιν, ἰδόντες φῶς ἐσπερινὸν ὑμνοῦμεν Πατέρα, Υἱόν, καὶ Ἅγιον Πνεῦμα, Θεόν. Ἄξιόν σε ἐν πᾶσι καιροῖς ὑμνεῖσθαι φωναῖς αἰσίαις, Υἱὲ Θεοῦ, ζῶν ὁ διδούς· διὸ ὁ κόσμος σε δοξάζει. — Cf. Basilius, *De Spiritu sancto*, 29, 73, PG., 32, 205 A.

Irenaeus fidem Ecclesiae sic profitetur, *Adv. Haer.*, 1, 10, 1, PG., 7, 549 AB : Ἡ μὲν γὰρ Ἐκκλησία, καίπερ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἕως περάτων τῆς γῆς διεσπαρμένη, παρὰ δὲ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν ἐκείνων μαθητῶν παραλαβοῦσα τὴν εἰς ἓνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα τὸν πεποικηκότα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὰς θαλάσσας καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, πίστιν· καὶ εἰς ἓνα Χριστὸν Ἰησοῦν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν σαρκωθέντα ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας· καὶ εἰς Πνεῦμα ἅγιον, τὸ διὰ τῶν Προφητῶν κεκηρυχὸς τὰς οἰκονομίας καὶ τὰς ἐλεύσεις καὶ τὴν ἐκ Παρθένου γέννησιν καὶ τὸ πάθος καὶ τὴν ἔγερσιν ἐκ νεκρῶν, καὶ τὴν ἔνσαρκον εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀνάληψιν τοῦ ἡγαπημένου Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, καὶ τὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς παρουσίαν αὐτοῦ, ἐπὶ τὸ ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα καὶ ἀναστῆσαι πᾶσαν σάρκα πάσης ἀνθρωπότητος, ἵνα Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν καὶ Θεῷ καὶ Σωτῆρι καὶ Βασιλεῖ, κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς τοῦ ἀοράτου, πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων... — *De Incarnatione distinctius*, H., 3, 18, 7, 937 : Ἦνωσεν οὖν... τὸν ἀνθρωπον τῷ Θεῷ. Εἰ γὰρ μὴ ἀνθρωπος ἐνίκησε τὸν ἀντίπαλον τοῦ ἀνθρώπου, οὐκ ἂν δικαίως ἐνικήθη ὁ ἐχθρός. Πάλιν τε, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ἐδωρήσατο τὴν σωτηρίαν, οὐκ ἂν βεβαίως ἐσχομεν αὐτήν. Καὶ εἰ μὴ συνηνώθη ὁ ἀνθρωπος τῷ Θεῷ, οὐκ ἂν ἡδυνήθη μετασχεῖν τῆς ἀφθαρσίας... — *Demonstratio apostolicae praedicationis*, 5. 6. 7. 47, trad. fr. Barthoulot, RSR., 1916. — Cf. Lebreton, t. 2, p. 551-560; 590-601.

Hippolytus, *C. Noet.*, 6, *PG.*, 10, 812 AB : Ὁ δὲ λέγει ὁ Ἀπόστολος (*Rom.*, 9, 5), καλῶς διηγεῖται καὶ λαμπρὸν τὸ τῆς ἀληθείας μυστήριον. Οὗτος ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός ἐστιν, λέγει γὰρ οὕτω μετὰ παρρησίας (*Mt.*, 11, 27)· Πάντα μοι παραδέδοται ὑπὸ τοῦ Πατρός. Ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς γεγένηται, καὶ ἄνθρωπος γεγόμενος Θεός ἐστιν εἰς τοὺς αἰῶνας. Οὕτως γὰρ καὶ Ἰωάννης εἶπεν (*Ap.*, 1, 18) : Ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ. Cf. d'Alès, *Théologie de s. Hippolyte*, p. 21-31, Paris, 1906.

Tertullianus, *Apol.*, 21, *PL.*, 1, 399 : « Cum radius ex sole porrigitur, portio ex summa; sed sol erit in radio, quia solis est radius, nec separatur substantia, sed extenditur, ut lumen de lumine accensum... Ita et quod de Deo profectum est, Deus est et Dei Filius et unus ambo... Iste igitur Dei radius, ut retro semper praedicabatur, delapsus in virginem quandam et in utero eius caro figuratus, nascitur homo Deo mixtus. Caro Spiritu structa nutritur, adolescit, affatur, docet, operatur et Christus est. » — *Adv. Praxean*, 27, *PL.*, 2, 190 C-191 A : « De Spiritu sancto virgo concepit; et quod concepit, id peperit; id ergo nasci habebat quod erat conceptum et pariendum, i. e. Spiritus, cuius et vocabitur nomen Emmanuel, quod est interpretatum : *Nobiscum Deus*. Caro autem Deus non est, ut de illa dictum sit : *Quod nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei*; sed ille qui in ea natus est Deus, de quo et Psalmus 86, 5... Quis Deus in ea natus? Sermo et Spiritus, qui cum Sermonem de Patris voluntate natus est. Igitur Sermo in carne, dum et de hoc quaerendum quomodo Sermo caro sit factus; utrumne quasi transfiguratus in carne, an indutus carnem? Imo indutus. Ceterum, Deum immutabilem et informabilem credi necesse est, ut aeternum. Transfiguratio autem interemptio est pristini. Omne enim quodcumque transfiguratur in aliud, desinit esse quod fuerat, et incipit esse quod non erat. Deus autem neque desinit esse neque aliud potest esse. Sermo autem Deus... » — Cf. d'Alès, *Théologie de Tertullien*, p. 198-200, Paris, 1905.

Cyprianus, in *Libro Testimoniorum* 2°, diligenter colligit ex Scriptura argumenta divinitatis Christi.

c. 6. *Quod Deus Christus*. *Gen.*, 35, 1; *Is.*, 45, 14-16; 40, 3-5; *Bar.*, 3, 36-38; *Zach.*, 10, 11-12; *Os.*, 11, 9-10; *Ps.*, 44, 7, 8; 45, 11; 81, 5; 67, 5; *Io.*, 1, 1; 20, 27-29; *Rom.*, 9, 3-5; *Ap.*, 21, 6-7; *Ps.*, 81, 1. 6. 7; *Io.*, 0, 34-38; *Mt.*, 1, 23.

c. 7. *Quod Christus Deus venturus esset illuminator et salvator generis humani.* Is., 35, 3-6; 63, 9; 42, 6-8; Ps., 24, 4-5; Io., 8, 12; Mt., 1, 20-21; Lc., 1, 67-69; 2, 10. 11.

c. 8. *Quod cum a principio Filius Dei fuisset, generari denuo haberet secundum carnem.* Ps., 2, 7. 8; Lc., 1, 41-43; Gal., 4, 4; 1 Io., 4, 2. 3.

c. 9. *Quod hoc futurum esset signum nativitatis eius, ut de virgine nasceretur homo et Deus, hominis et Dei Filius.* Is., 7, 10-15; Gen., 3, 14-15.

c. 10. *Quod et homo et Deus Christus, ex utroque genere concretus, ut mediator esse inter nos et Patrem posset.* Ier., 17, 9; Num., 24, 17, 7-9; Is., 61, 1. 2; Lc., 1, 35; 1 Cor., 15, 47-49. — Cf. d'Alès, *Théol. de S. Cyprien*, p. 2 sq., Paris, 1922.

Novatianus, *De Trinitate*, 13, PL., 3, 908: « Quod si, cum nullius sit nisi Dei cordis nosse secreta, Christus secreta conspicit cordis; quod si, cum nullius si, nisi Dei peccata dimittere, idem Christus peccata dimittit; quod si, cum nullius sit hominis de caelo venire, de caelo veniendo descendit; quod si, cum nullius hominis haec vox esse possit: *Ego et Pater unum sumus*, hanc vocem de conscientia divinitatis Christus solus edicit; quod si postremo omnibus divinitatis Christi probationibus et rebus instructus Apostolus Thomas, respondens Christo: *Dominus meus et Deus meus* dicit; quod si et Apostolus Paulus: *Quorum*, inquit, *Patres et ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula*, in suis litteris scribit; quod si idem se *Apostolum non ab hominibus aut per hominem, sed per Iesum Christum constitutum esse depromit*; quid si idem Evangelium non se *ab hominibus didicisse aut per hominem, sed per Iesum Christum* accepisse contendit: merito Deus est Christus. » — Cf. d'Alès, *Novatien*, p. 98-117, Paris, 1925.

Clemens Alexandrinus, *Protrept.*, 1, 7, PG., 8, 61 B; Stählin, t. 1, p. 7, 18-21: Νῦν δὴ ἐπεφάνη ἀνθρώποις αὐτὸς οὗτος ὁ Λόγος, ὁ μόνος ἄμφω, Θεός τε καὶ ἄνθρωπος, ἀπάντων ἡμῖν αἴτιος ἀγαθῶν· παρ' οὗ τὸ εὖ ζῆν ἐκδιδασκόμενοι, εἰς αἰδίων ζωὴν παραπεμπόμεθα. — 10, 84, p. 76, 15-18: Πίστευσον, ἄνθρωπε, ἀνθρώπῳ καὶ Θεῷ· πίστευσον, ἄνθρωπε, τῷ παθόντι καὶ προσκυνομένῳ Θεῷ ζῶντι, πιστεύσατε οἱ δοῦλοι τοῦ νεκροῦ· πάντες ἄνθρωποι πιστεύσατε μόνῳ τῷ πάντων ἀνθρώπων Θεῷ. — *ib.*, 86, p. 78, 12-14: Ὁ θεῖος Λόγος, ὁ φανερώτατος ὄντως Θεός, ὁ τῷ

Δεσπότη τῶν ὅλων ἐξισωθείς, ὅτι ἦν Υἱὸς αὐτοῦ, καὶ ὁ Λόγος ἦν ἐν τῷ Θεῷ... — Mirum quod E. de Faye, *Clément d'Alexandrie*², p. 265, n. 2, Paris, 1906, dubitat num Clemens suum de Verbo conceptum ex NT hauserit! — *Paedag.*, 3, 1, *PG.*, 1, 557 A, St. p. 236, 27. 28 : Λόγος γὰρ αὐτὸς μυστήριον ἐμφανές· Θεὸς ἐν ἀνθρώπῳ καὶ ὁ ἄνθρωπος Θεός...

Origenes, *Schol. in Mt.*, 28, 18, *PG.*, 17, 309 D : Εἷς ὁ ζῶν Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Εἷς ἐστὶν οὐ συναλοιφῇ τῶν τριῶν, ἀλλ' οὐσία μιᾷ· τρεῖς δὲ ὑποστάσεις τέλειαι ἐν πᾶσι καὶ κατάλληλοι. Κατὰ φύσιν ἐγέννησεν ὁ Πατήρ· διόπερ ὁμοούσιος ἐγεννήθη. — *In Io.* (1, 1), *L.*, 1, 19, Preuschen, p. 24, 11-22 (22 *PG.*, 14, 57 A) : Οὐ χαλεπὸν μὲν οὖν παχύτερον εἰπεῖν ἀρχὴν τῶν ὄντων εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, λέγοντα· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, τὸ Α καὶ τὸ Ω, ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος. Ἀναγκαῖον δὲ εἰδέναι ὅτι οὐ κατὰ πᾶν δ' ὀνομάζεται ἀρχὴ ἐστὶν αὐτός. Πῶς γὰρ καθ' ὃ ζῶ ἔστι δύναται εἶναι ἀρχή, ἥτις ζωὴ γέγονεν ἐν τῷ Λόγῳ, δηλονότι ἀρχῇ τυγχάνοντι αὐτῆς; ἔτι δὲ σαφέστερον ὅτι καθ' ὃ πρωτότοκός ἐστιν ἐκ τῶν νεκρῶν, οὐ δύναται εἶναι ἀρχή. Καὶ ἐὰν ἐπιμελῶς ἐξετάζωμεν αὐτοῦ πάσας τὰς ἐπινοίας, μόνον κατὰ τὸ εἶναι Σοφία ἀρχὴ ἐστὶν, οὐδὲ κατὰ τὸ εἶναι Λόγος ἀρχὴ τυγχάνων, εἴγε ὁ Λόγος ἐν ἀρχῇ ἦν· ὡς εἰπεῖν ἂν τινα τεθαρρηκότως ὡς πρεσβύτερον πάντων τῶν ἐπινοουμένων ταῖς ὀνομασίαις τοῦ πρωτοτόκου πάσης κτίσεως ἐστὶν ἡ Σοφία. — Quae omnia eo spectant ut Sapientiae divinae vindicetur ratio Principii simpliciter in omni linea. — Cf. *In Io.*, passim. — Fragmentum apud Athanasium, *De Decr. Nic. Syn.*, 27, *PG.*, 25, 465 BC : Εἰ ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου (*Col.*, 1, 15), ἀόρατος εἰκὼν· ἐγὼ δὲ τολμήσας προσθειήν ἂν ὅτι καὶ ὁμοιότης τυγχάνων τοῦ Πατρός, οὐκ ἔστιν ὅτε οὐκ ἦν...

Origeni concinunt clari eius discipuli Dionysius Alexandrinus et Gregorius Neocaesarensis cognomine Thaumaturgus.

Dionysius Alexandrinus, *Ep. 2 ad Dionysium Pontificem Romanum*, ap. Basilium, *De Spir. S.*, 29, 72, *PG.*, 32, 201 B : Τῷ δὲ Θεῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Gregorius Thaumaturgus, *Expositio fidei*, *PG.*, 10, 985 : Εἷς Κύριος, μόνος Θεὸς ἐκ Θεοῦ· χαρακτήρ καὶ εἰκὼν τῆς θεότητος, Λόγος ἐνεργός, Σοφία τῆς τῶν ὅλων συστάσεως περιεκτικῆς, καὶ Δύναμις τῆς ὅλης κτίσεως ποιητικῆς, Υἱὸς ἀληθινὸς ἀληθινοῦ Πατρός, ἀόρατος ἀοράτου καὶ ἀφθαρτος ἀφθάρτου καὶ ἀθάνατος ἀθανάτου καὶ αἰδὶος αἰδίου. — Cf. L. Froidevaux, *Le symbole de saint Grégoire le Thaumaturge*, *RSR.*, 1929, p. 212 sqq.

Dionysius Pont. Rom. (259-268) adversus quorundam proterviam maiestatem divinam Domini vindicat. Ap. Athanasium, *De Decr. Nic. Syn.*, 26, *PG.*, 25, 464 BC : Βλάσφημον οὖν οὐ τὸ τυχόν, μέγιστον μὲν οὖν, χειροποίητον τρόπον τινὰ λέγειν τὸν Κύριον. Εἰ γὰρ γέγονεν Υἱός, ἦν ὅτε οὐκ ἦν· αἰεὶ δὲ ἦν, εἴ γε ἐν τῷ Πατρὶ ἐστίν, ὡς αὐτός φησί, καὶ εἰ Λόγος καὶ Σοφία καὶ Δύναμις ὁ Χριστός· ταῦτα γὰρ εἶναι τὸν Χριστὸν αἱ θεῖαι λέγουσι Γραφαί,... ταῦτα δὲ δυνάμεις οὔσαι τοῦ Θεοῦ τυγχάνουσιν. Εἰ τοίνυν γέγονεν ὁ Υἱός, ἦν ταῦτα· ἦν ἀρὰ καιρὸς ὅτε χωρὶς τούτων ἦν ὁ Θεός. Ἀτοπώτατον δὲ τοῦτο.

Methodius Olympius (circa 300), *Conv. X virginum*, 8, 9, ed. Bonwetsch, p. 91, interpretatur lectionem singularem Evangelii de Baptismo Domini (ex *Ps.*, 2, 7 concinnatam) : Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Παρατηρητέον γὰρ ὅτι τὸ μὲν Υἱὸν αὐτοῦ εἶναι ἀορίστως ἀπεφήνατο καὶ ἀχρόνως· Εἰ γὰρ αὐτῷ ἔφη, καὶ οὐ Γέγονας· ἐμφαίνων μῆτε πρόσφατον αὐτὸν τετυχηκέναι τῆς υἱοθεσίας, μῆτε αὖ προϋπάρξαντα μετὰ ταῦτα τέλος ἐτχηκέναι· ἀλλὰ προγεννηθέντα καὶ ἔσσεσθαι καὶ εἶναι τὸν αὐτόν. Τὸ δὲ Ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε, ὅτι προόντα ἤδη πρὸ τῶν αἰώνων, λέγει, ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἐβουλήθη καὶ τῷ κόσμῳ γεννῆσαι· ὁ δὲ ἔστι, πρόσθεν ἀγνωσόμενον γνωρίζαι.

Lactantius, ille quidem non fidei doctor, sed tamen testis, *Div. Inst.*, 4, 13, *PL.*, 6, 483 A : « Idcirco Filium bis nasci oportuit, ut et ipse fieret ἀπάτωρ atque ἀμήτωρ. In prima enim nativitate spiritali, ἀμήτωρ fuit, quia sine officio matris a solo Deo Patre generatus est. In secunda vero carnali, ἀπάτωρ fuit, quoniam sine patris officio virginali utero procreatus est, ut mediam inter Deum et hominem substantiam gerens, nostram hanc fragilem imbecillemque naturam quasi manu ad immortalitatem posset educere. Factus est et Dei Filius per spiritum et hominis per carnem; i. e. et Deus et homo. Dei virtus in eo ex operibus quae fecit, apparuit; fragilitas hominis, ex passione quam pertulit... Interim et Deum fuisse et hominem, ex utroque genere permistum, prophetis vaticinantibus discimus... »

Haec pauca e multis satis demonstrant conceptum traditionis catholicae a temporibus Apostolorum, per amplius duo saecula, de divinitate Christi.

II. *Varia expositionis vitia.*

Interim succreverant semina quaedam erroris, quae saec. IV eruperunt in haeresi ariana. Partim originem ducebant ex

philosophia graeca, partim ex alexandrina interpretatione Scripturarum, et nonnullorum fidelium animos infecerunt. Exstiterunt praeterea sectae heterodoxorum, ut Ebionaeorum, qui Iesum purum hominem faciebant (cf. Epiphanius, *Haer.*, 30, *PG.*, 41), et *Alogorum*, qui doctrinam Verbi reciebant, imo omnes Scripturas ioanninas (cf. Irenaeus, *H.*, 3, 11, 9, *PG.*, 7, 890 B-891 A; Epiphanius, *Haer.*, 51. — Non desunt tamen qui negent alogos unquam exstitisse, praeter Caium presbyterum Romanum, de quo Eusebius, *HE.*, 2, 25; 3, 28. 31; 6, 20. Ita G. Salmon, *Hermathena*, t. 8 (1892), p. 161-190; Rendel Harris, *Essays*, p. 42-57, Cambridge, 1896; E. Schwartz, *Ueber den Tod der Söhne Zebedaei*, p. 29-45, Berlin, 1904; P. Ladeuze, *Mélanges G. Kurth*, t. 2, p. 49-60, Liège, 1908; J. Chapman, *John the presbyter and the fourth Gospel*, p. 53, Oxford, 1911).

Omissis sectis heterodoxorum, indicabimus errores qui saec. II-IIIprehenduntur intra ipsam Ecclesiam.

1. *Parum fundata exegesis theophaniarum VTⁱ*. — Multi Patres, cum ex Ioannis Evangelio et ex epistolis paulinis didicissent Filium Dei fuisse Patris instrumentum in opere creationis, eo usque processerunt ut omnem externam manifestationem Dei soli Filio imputarent, excluso Patre. Theophanias autem VTⁱ de solo Filio interpretati sunt, tanquam prolusiones quasdam ac tentamina ipsius Incarnationis, quae esset novissima ac suprema Theophania.

Iam Iudaei Alexandrini interpretati erant de Verbo divino theophanias biblicas: ita Ezechiel tragicus, ap. Eusebium, *Praepar. ev.*, 9, 29, *PG.*, 21, 741 A (theophania Horeb); ac saepius Philo: In *Gen.*, 31, 13, *Quod a Deo mittantur somnia*, 1, 232, 238-240 (Mangey, 1, 655. 656); In *Gen.*, 19, *De Somn.*, 1, 85. 86 (M., 1, 633); In *Gen.*, 28, 11 sqq., 1, 227-230 (M., 1, 655); In *Gen.*, 32, 28, *De mutat. nom.*, 87 (M., 1, 591); etc. — Inde aliquid profluxit in exegesim christianam. Cf. P. Heinisch, *Der Einfluss Philos auf die älteste christliche Exegese*, p. 137-151, Münster i. W., 1908.

Non desunt autem critici qui omnia confundant et omnem exegesim theophaniarum biblicarum apud Patres antiquos a Philone simpliciter derivent. In quo multum errant; nam ex illis Patribus nonnulli Verbo ioannino ac personae Filii Dei ita inhaerent ut a Philoniano verbo et illa congerie notionum dis-

paratarum omnino nihil traxerint. Quapropter necesse est de unoquoque seorsim agere ut verum assequamur.

Iustinus theophanias quidem Verbo imputat, tanquam Angelo Patris, 1 *Ap.*, 63, *PG.*, 6, 424-5; *Dial.*, 56-58. 59-62. 126-129, *PG.*, 6, 595-605; 608-620; 768-777. Ipse autem, Samaritanus ortu, Philonis Aegyptii nusquam meminit, nec videtur ab eo pendere, ut efficaciter ostendit Lebreton, *Hist. du Dogme de la Trinité*, t. 2, note G, p. 687-676, contra Heinisch. Totus autem versatur in demonstratione evangelicae veritatis.

Theophilus Antiochenus, *Ad Autolyc.*, 2, 22, *PG.*, 6, 1088, verius dicitur Alexandrino philosopho affinis.

Irenaeus totus in id incumbit ut declaret unitatem consilii divini, multipliciter insinuati per prophetas, donec tandem consummatum est in Filio. *Haer.*, 4, 6. 7, *PG.*, 7, 989-993; 4, 9, 1, 997; 4, 10, 1, 1000; 4, 12, 4, 1006; 4, 20, 4-11, 1034-1041. Ita maxime 4, 6, 6, 989 C : « Invisible enim Filii Pater, visibile autem Patris Filius. » Quod accipe secundum quod opus manifestationis proprium est Filii. — 4, 20, 7, 1037 AB : « Enarrat ergo ab initio Filius Patris, quippe qui ab initio est cum Patre, qui et visiones propheticas et divisiones charismatum et ministeria sua et Patris glorificationem consequenter et composite ostenderit humano generi, apto tempore ad utilitatem. Ubi est enim consequentia, illic et constantia; et ubi constantia, illic et pro tempore; et ubi pro tempore, illic et utilitas; et propterea Verbum dispensator paternae gratiae factus est ad utilitatem hominum, propter quos fecit tantas dispositiones, hominibus quidem ostendens Deum, Deo autem exhibens hominem; et invisibilitatem quidem Patris custodiens, ne quando homo fieret contemptor Dei, et ut semper haberet ad quod proficeret; visibilem autem rursus hominibus per multas dispositiones ostendens Deum, ne in totum deficiens a Deo homo cessaret esse. Gloria enim Dei, vivens homo; vita autem hominis, visio Dei. Si enim quae est per condicionem ostensio Dei vitam praestat omnibus in terra viventibus, multo magis ea quae est per Verbum manifestatio Patris, vitam praestat his qui vident Deum. » — Cf. Lebreton, t. 2, p. 594-598.

Tertullianus, *Praescr.*, 13, *PL.*, 2, 26 B : « Verbum Filium eius appellatum, in nomine Dei varie visum a Patriarchis, in Prophetis semper auditum, postremo delatum ex Spiritu Patris Dei et Virtute in Virginem Mariam, carnem factum in utero

eius et ex ea natum egisse Iesum Christum. » — *Prax.*, 14-17, *PL.*, 2, 170 C-177 A; 2 *Adv. Marc.*, 27; 3 *Adv. Marc.*, 9, 10; 5 *Adv. Marc.*, 19; *PL.*, 2, 317. 333. 334. 520. Cf. d'Alès, *Théol. de Tertullien*, p. 75-77; 101-102.

Cyprianus, *Testim.*, 2, 5, p. 67; 3, 33, p. 146, 15. — Cf. d'Alès, *Théologie de S. Cyprien*, p. 6.

Novatianus, *De Trin.*, 18. 19. 26, *PL.*, 3, 919-925; 936-7. — Cf. d'Alès, *Novatien*, p. 111-112.

Nullus ex illis Patribus nominat Philonem Alexandrinum.

Clemens Alexandrinus, *Paedag.*, 1, 7; *PG.*, 8, 317-321.

Origenes, *In Gen.*, H. 14, 1, *PG.*, 12, 236; *C. Cels.*, 6, 68, *PG.*, 11, 1401 C.

Sane illa exegesis periculo non carebat, si ita vindicabatur Filio omne opus manifestationis ut describeretur Filius visibilis, Pater invisibilis : unde suspicio oriri poterat non unius utrumque esse naturae. Quod tamen incommodum vitarunt qui sapienter in hac re processerunt, ut Irenaeus. Perseveravit autem ille error apud Arianos, donec ab Augustino maxime profligatus est. *De Trin.*, 2, 10, 18, *PL.*, 42, 856. — Lagrange, *L'Ange de Iahvé*, *Rev. Biblique*, 1902, p. 213 : « Le fantôme d'un Verbe apparaissant en personne avant l'Incarnation a disparu de la théologie. »

2. *Importunum commentum de generatione temporali Verbi divini.* — Quoniam Scriptura duplicem assignat generationem Verbi, unam aeternam secundum quam nascitur de Deo Deus, alteram temporalem secundum quam nascitur de homine homo, orta est passim aliqua confusio in verbis, aliquando etiam in rebus. Auxit confusionem recordatio generationis metaphoricae, secundum quam gignitur ac procedit ad lucem cogitatio divina in opere creationis. Nec mirum : siquidem in Sacra Scriptura aliquando conseritur una generatio cum altera; immo etiam cum duabus aliis. Cf. *Prop.*, 8, 22 sqq.; *Col.*, 1, 15.

Num apud Iustinum inveniatur assertio « generationis temporalis », secundum quam ipsa Verbi divini generatio temporari assignatur, non liquet. Legitur 2 *Ap.*, 62, *PG.*, 6, 453 A : 'Ο δὲ Υἱὸς ἐκείνος, ὁ μόνος λεγόμενος κυρίως Υἱός, ὁ Λόγος πρὸ τῶν ποιημάτων καὶ συνῶν καὶ γεννώμενος ὅτε τὴν ἀρχὴν δι' αὐτοῦ πάντα ἔκτισε καὶ ἐκόσμησε. Si divides participia συνῶν, γεννώμενος, participium γεννώμενος imputabitur temporari creationis. Si autem coniungas, una operatio videbitur describi, eaque praecedens omnem creationem.

Hanc posteriorem interpretationem verisimiliorem facit *Dial.*, 62, 4, 617 C : Τοῦτο τὸ τῷ ὄντι ἀπὸ τοῦ Πατρὸς προβληθὲν γέννημα πρὸ πάντων τῶν ποιημάτων συνῆν τῷ Πατρὶ, καὶ τούτῳ ὁ Πατὴρ προσομιλεῖ. — Ita Puech, *Apologistes grecs*, p. 111-112; Lebreton, t. 2, p. 449. 450. Ergo non constat deprehendi apud Iustinum generationem Verbi temporalem.

Apud Tatianum vero idem commentum certo deprehenditur, *Or. ad Graecos*, 5, *PG.*, 6, 813 C-816 A : Θεὸς ἦν ἐν ἀρχῇ. Τὴν δὲ ἀρχὴν Λόγου δύνάμιν παρειλήφμεν. Ὁ γὰρ Δεσπότης τῶν ὄλων, αὐτὸς ὑπάρχων τοῦ παντὸς ἢ ὑπόστασις, κατὰ μὲν τὴν μηδέπω γεγενημένην ποιήσιν μόνος ἦν· καθὼ δὲ πᾶσα δύναμις ὁράτων τε καὶ ἀοράτων αὐτὸς ὑπόστασις ἦν, σὺν αὐτῷ τὰ πάντα διὰ λογικῆς δυνάμεως, αὐτὸς καὶ ὁ Λόγος ὃς ἦν ἐν αὐτῷ ὑπέστησε. Θελήματι δὲ τῆς ἀπλότητος αὐτοῦ προπηδᾷ Λόγος· ὁ δὲ Λόγος, οὐ κατὰ κενοῦ χωρήσας, ἔργον πρωτότοκον τοῦ Πατρὸς γίνεται. Τοῦτον ἴσμεν τοῦ κόσμου τὴν ἀρχήν. — Manifestum est haec spectare ad generationem quandam spiritualem, secundum quam Verbum divinum secundum se constitueretur primum in linea creationis, tanquam opus primogenitum. Quod est contradictorium. Nam opifex qua talis non gignit de substantia sua filium eiusdem naturae. Cf. Puech, *Recherches sur le Discours aux Grecs de Tatien*, Paris, 1903; Lebreton, t. 2, p. 450-2; 488.

Apud Theophilum Antiochenum, idem commentum excolitur infeliciter, adhibita terminologia quam in analysi verbi humani iam adhibuerant Stoici et post illos Philo. Distinxerant illi duplicem condicionem verbi humani : λόγος ἐνδιάθετος, verbum insitum in corde; λόγος προφορικός, verbum prolaticium, seu sermo. Cf. Io. von Arnim, *Stoicorum veterum Fragmenta*, Lipsiae, 3 vol., 1903-5; Philo, *Q. det. post. insid.*, 40. 126. 129. 130 (M., 1, 199. 215. 216); *De Somn.*, 1, 103. 111. 113 (M., 1, 636. 637); Brehier, *Les idées philosophiques et religieuses de Philon d'Alexandrie*, p. 103, Paris, 1908; Lebreton, t. 1⁶, p. 62-74; 242-8. Ita Theophilus, *Ad Autolycum*, 2, 22, *PL.*, 6, 1088 AB : Φωνὴ δὲ τί ἄλλο ἐστὶν ἢ ὁ Λόγος ὁ τοῦ Θεοῦ, ὃς ἐστὶ καὶ Ὑῶς αὐτοῦ; οὐχ ὡς οἱ ποιηταὶ καὶ μυθόγραφοι λέγουσιν υἱοὺς θεῶν ἐκ συνουσίας γεννωμένους, ἀλλὰ ὡς ἀλήθεια διηγεῖται τὸν Λόγον, τὸν ὄντα διαπαντὸς ἐνδιάθετον ἐν καρδίᾳ Θεοῦ. Πρὸ γάρ τι γενέσθαι, τοῦτον εἶχε σύμβουλον, ἑαυτοῦ νοῦν καὶ φρόνησιν ὄντα. Ὅποτε δὲ ἠθέλησεν ὁ Θεὸς ποιῆσαι ὅσα ἐβουλεύσατο, τοῦτον τὸν Λόγον ἐγέννησε προφορικόν, πρωτότοκον πάσης κτίσεως, οὐ κενωθείς αὐτὸς τοῦ Λόγου, ἀλλὰ Λόγον γεννήσας καὶ τῷ Λόγῳ αὐτοῦ διαπαντὸς

ἐμιλῶν. — Cf. 2, 10, 1064 BC. — Haec sane in detrimentum cedunt Verbi divini, quod videtur in actu creationis acquirere sibi aliquid; et quidem ex beneplacito Dei creantis. — Cf. Puech, *Apologistes grecs*, p. 223-227; Lebreton, t. 2, p. 507-511.

Nonnulli Patres omnem prolationem Verbi reiciebant, una cum theogoniis Gnosticorum. Irenaeus, *Haer.*, 2, 13, 3. 8., *PG.*, 7, 743. 747; 2, 28, 4-6, 807-9, irridet somnia Gnosticorum : « ...Non ergo magnum quid invenerunt, qui emissiones excogitaverunt, neque absconditum mysterium, si id quod ab omnibus intelligitur transtulerunt in unigenitum Dei Verbum; et quem inenarrabilem et innominabilem vocant, hunc, quasi ipsi obstetricaverint, primae generationis eius prolationem et generationem enuntiant, assimilantes eum hominum verbo emissionis. » — Lebreton, t. 2, p. 551 sqq.

Sed alii minus sobrie procedebant.

Hippolytus, *Adv. Noetum*, 10, *PG.*, 10, 817 AB; 15, 824 B-825 A : Αὐταρχὲς οὖν ἡμῖν ἐστὶν μόνον εἰδέναι ὅτι οὐδὲν σύγχρονον Θεοῦ. Οὐδὲν πλὴν αὐτὸς ἦν· αὐτὸς δὲ μόνος ὢν, πολὺς ἦν. Οὔτε γὰρ ἄλογος οὔτε ἄστροφος οὔτε ἀδύνατος οὔτε ἀβούλευτος ἦν. Πάντα δὲ ἦν ἐν αὐτῷ, αὐτὸς δὲ ἦν τὸ πᾶν. Ὅτε ἠθέλησεν, καθὼς ἠθέλησεν, ἔδειξε τὸν Λόγον αὐτοῦ καιροῖς ὠρισμένοις παρ' αὐτῷ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐποίησεν... Τῶν δὲ γινομένων ἀρχηγὸν καὶ σύμβουλον καὶ ἐργάτην ἐγέννα Λόγον... — Ποῖον οὖν Υἱὸν ἑαυτοῦ ὁ Θεὸς διὰ τῆς σαρκὸς κατέπεμψεν, ἀλλ' ἢ τὸν Λόγον, ὃν Υἱὸν προσηγόρευε διὰ τὸ μέλλειν αὐτὸν γενέσθαι; Καὶ τὸ κοινὸν ὄνομα τῆς εἰς ἀνθρώπους φιλοστοργίης ἀναλαμβάνει ὁ Υἱὸς καλούμενος. Οὔτε γὰρ ἄσαρκος καὶ καθ' ἑαυτὸν ὁ Λόγος, τέλειος ἦν Υἱός, καίτοι τέλειος Λόγος ὢν, Μονογενής. Οὐθ' ἡ σὰρξ καθ' ἑαυτὴν δίχα τοῦ Λόγου ὑποστῆναι ἠδύνατο, διὰ τὸ ἐν Λόγῳ τὴν σύστασιν ἔχειν. Οὕτως οὖν εἰς Υἱὸς τελείου ἐφανερώθη. — Unde apparet Verbum Dei non ex generatione aeterna, sed ex creatione mundi et ex assumptione carnis humanae accepisse perfectam rationem Filii. Quod sane est alienum a doctrina catholica. Neque hoc in illo tantum opere legitur, sed in *Philosophuménis* postea scriptis, ubi videtur etiam insinuare generationem divinam non ex ipsa vi naturae divinae, sed ex libero consilio factam. Sic enim describit creationem hominis, 10, 33 (*PG.*, 17, 3450 AB), ed. Wendland, p. 290, 1-8 : Ἐπὶ τούτοις τὸν πάντων ἀρχοντα δημιουργῶν ἐκ πασῶν σύνθετον οὐσιῶν ἐσκέυσεν· οὐ θεὸν ποιεῖν θέλων ἐσφηλε, οὐδὲ ἄγγελον — μὴ πλανῶ —, ἀλλ' ἀνθρώπον. Εἰ γὰρ θεὸν σε ἠθέλησε ποιῆσαι, ἐδύνατο· ἔχεις τοῦ Λόγου τὸ παράδειγμα· ἀνθρώ-

πον θέλων, ἄνθρωπὸν σε ἐποίησεν· εἰ δὲ θέλεις καὶ θεὸς γενέσθαι, ὑπάκουε τῷ πεποιηκότι καὶ μὴ ἀντίβαινε νῦν, ἵνα ἐπὶ τῷ μικρῷ πιστὸς εὐρεθεῖς, καὶ τὸ μέγα πιστευθῇναι δυνηθῇς. Τούτου ὁ Λόγος μόνος ἐξ αὐτοῦ διὸ καὶ Θεός, οὐσία ὑπάρχων Θεοῦ... — Cf. d'Alès, *Théologie de saint Hippolyte*, p. 21-30, Paris, 1906.

Tertullianus utramque condicionem Verbi invisī (ἐνδιάθετος) et prolaticii (προφορικός) distinguit nominibus : *Ratio et Sermo*; ipse quoque describit generationem quandam divinam factam in tempore. *Adv. Prax.*, 7 (*PL.*, 2, 161 B), Kroymann, p. 235, 14-236, 15 : « Tunc igitur etiam ipse Sermo speciem et ornatum suum sumit, sonum et vocem, cum dicit Deus : *Fiat lux* (*Gen.*, 1, 3). Haec est nativitas perfecta Sermonis, dum ex Deo procedit. Conditus ab eo primum ad cogitatum in nomine Sophiae : *Dominus condidit me initium viarum* (*Prov.*, 8, 22); dehinc generatus ad effectum : *Cum pararet caelum, aderam illi* (*Prov.*, 8, 27); exinde eum Patrem sibi faciens, de quo procedendo Filius factus est primogenitus, ut ante omnia genitus, et unigenitus, ut solus ex Deo genitus, proprie de vulva cordis ipsius, secundum quod et Pater ipse testatur : *Eructavit cor meum sermonem optimum* (*Ps.*, 44, 2); ad quem deinceps gaudens proinde gaudentem in persona illius : *Filius meus es tu*, < inquit >, *ego hodie genui te* (*Ps.*, 2, 7); et : *Ante luciferum genui te* (*Ps.*, 109, 3). Sic et Filius ex sua persona profitetur Patrem in nomine Sophiae : *Dominus condidit me initium viarum in opera sua; ante autem omnes colles generavit me* (*Prov.*, 8, 22. 25). Nam si hic quidem Sophia videtur dicere conditam se a Domino in opera et vias eius, alibi autem per Sermonem ostenditur omnia facta esse et sine illo nihil factum (*Io.*, 1, 3), sicut et rursum : *Sermone eius caeli confirmati sunt et Spiritu eius omnes vires eorum* (*Ps.*, 32, 6), utique eo Spiritu qui Sermoni inerat, apparet unam eandemque vim esse nunc in nomine Sophiae, nunc in appellatione Sermonis, quae initium accepit viarum in Dei opera et quae caelum confirmavit, per quam omnia facta sunt et sine qua nihil factum est. Nec diutius de isto, quasi non ipse sit Sermo et in Sophiae et in Rationis et in omnis divini animi et Spiritus nomine, qui Filius factus est Dei, de quo prodeundo generatus est. »

N. B. Antiquae editiones ferebant : « exinde eum parem sibi faciens, de quo procedendo Filius factus est »; quod nullum

probabilem sensum prae se fert. Kroymann, *CSELV*, vol. 47, 1906, l. 20, ex codice Montepessulano pro *parem* restituit *Patrem*, quod loci paralleli iamdudum postulabant. *Prax.*, 10, *PL.*, 2, 164 D : « Pater Filium facit et Patrem Filius »; *Adv. Hermog.*, 3, *ib.*, 200 A : « Fuit autem tempus cum et delictum et Filius non fuit, quod Iudicem et qui Patrem Dominum faceret. » — Cf. d'Alès, *Théol. de Tertullien*, p. 90.

Novatianus, *De Trin.*, 31, *PL.*, 3, 950 A : « Hic ergo, quando Pater voluit, processit ex Patre; et qui in Patre fuit, processit ex Patre; et qui in Patre fuit, quia ex Patre fuit, cum Patre postmodum fuit, quia ex Patre processit : substantia sc. illa divina cuius nomen est Verbum, per quod facta sunt omnia et sine quo factum est nihil. Omnia enim post ipsum sunt, quia per ipsum sunt. Et merito ipse est ante omnia, sed post Patrem, quando per illum facta sunt omnia, qui processit ex eo ex cuius voluntate facta sunt omnia, Deus utique procedens ex Deo, secundam personam efficiens post Patrem, quia Filius; sed non eripiens illud Patri, quod unus est Deus. » — Haec sane aliquid prae se ferunt obscuritatis. Nemo tamen diffitebitur longe emendatiora esse quam quae scripserat paulo ante Tertullianus. — Cf. d'Alès, *Novatien*, p. 123-124.

Generationem temporalem Verbi divini omnino nesciunt non modo Ignatius Antiochenus et Irenaeus Lugdunensis, sed Alexandrini saec. IIⁱ et IIIⁱ. E contra, Arius praefracte asseruit Filium non exstitisse antequam gigneretur, genitum autem esse per puram creationem. Οὐκ αἰεὶ ὁ Θεὸς Πατὴρ ἦν· ἀλλ' ἦν ὅτε ὁ Θεὸς μόνος ἦν, καὶ οὐπώ Πατὴρ ἦν· ὕστερον δὲ ἐπιγένετο Πατὴρ. Οὐκ αἰεὶ ἦν ὁ Υἱός· πάντων γὰρ γενομένων ἐξ οὐκ ὄντων καὶ πάντων ὄντων κτισμάτων καὶ ποιημάτων γενομένων, καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐξ οὐκ ὄντων γέγονε, καὶ ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· καὶ οὐκ ἦν πρὶν γένηται, καὶ ἀρχὴν τοῦ κτίζεσθαι εἶχε καὶ αὐτός (Ex *Thalia*, ap. Athanasium, *Or. 1 c. Ar.*, 5, *PG.*, 26, 21 A).

3. *Subordinatianismus in describenda persona Filii.* — Hoc nomine appellari consuevit iniqua quaedam descriptio Filii, secundum quam dignitas eius obscuratur prae unica maiestate Patris.

Iustinus Filium conicit quodam modo inter angelos, 1 *Ap.*, 6, *PG.*, 6, 336 C : Ἀθεοὶ κεκλήμεθα. Καὶ ὁμολογοῦμεν τῶν τοιούτων νομιζομένων θεῶν ἄθεοι εἶναι, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ ἀληθεστάτου καὶ Πατρὸς δικαιοσύνης καὶ σωφροσύνης καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν, ἀνεπιμίχτου τε κακίας

Θεοῦ· ἀλλ' ἐκεῖνόν τε καὶ τὸν παρ' αὐτοῦ ὕϊόν ἐλθόντα καὶ διδάσκοντα ἡμᾶς ταῦτα, καὶ τὸν τῶν ἄλλων ἐπομένων καὶ ἐξομοιουμένων ἀγγέλων στρατόν, Πνεῦμά τε προφητικὸν σεβόμεθα. — Cf. 13, 348 A : Ὑϊὸν αὐτοῦ τοῦ ὄντως Θεοῦ μαθόντες καὶ ἐν δευτέρᾳ χώρᾳ ἔχοντες, Πνεῦμά τε προφητικὸν ἐν τρίτῃ τάξει. — Alibi saepe describitur ut minister (ὑπηρέτης) Patris, *Dial.*, 56, 22; 57, 3; 58, 3; 60, 2. 5; 61, 1; 113, 4; 125, 3; 126, 5; 127, 4. — Cf. Lebreton, t. 2, p. 467-8.

Tertullianus, *Adv. Prax.*, 9, *PL.*, 2, 164 B : « Pater enim tota substantia est; Filius vero derivatio totius et portio, sicut ipse profitetur *Quia Pater maior me est* (Io., 14, 28). » — 14, 171 A (post mentionem theophaniarum) : « Consequens erit ut invisibilem Patrem intelligamus pro plenitudine maiestatis, visibilem vero Filium agnoscamus pro modulo derivationis : sicut nec solem nobis contemplari licet quantum ad ipsam substantiae summam quae est in caelis, radium autem eius toleramus oculis pro temperatura portionis quae in terram inde porrigitur. » 26, 189 (interpretatur *Lc.*, 1, 35) : « Dicens autem *Spiritus Dei*, etsi Spiritus Dei Deus, tamen non directo Deum nominans; portionem totius intelligi voluit, quae cessura erat in Filii nomen... Et ideo Spiritus Dei Deus et Sermo Dei Deus, quia ex Deo, non tamen ipse ex quo est. Quod si Deus Dei tanquam substantiva res, non erit ipse Deus, sed hactenus Deus quia ex ipsius Dei substantia, qua et substantivā res est, et ut portio aliqua totius. » — Cf. d'Alès, *Théologie de Tertullien*, p. 99-102.

Clemens Alex., *Strom.*, 7, 2, 7, *PG.*, 9, 412 B, Stählin, t. 3, p. 7, 22 : Ἔστιν, ὡς εἶπεῖν, πατρικὴ τις ἐνέργεια ὁ Ὑῖός.

Origenes, *In Io.*, L. 2, 2, *PG.*, 14, 108 B-109 B, Preuschen, p. 54, 12-55, 8, distinguit Patrem et Filium, ut ὁ Θεός et Θεός : ... Αὐτόθεος ὁ Θεός ἐστι, διόπερ καὶ ὁ Σωτήρ φησιν ἐν τῇ πρὸς τὸν Πατέρα εὐχῇ· Ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν (*Io.*, 17, 3)· πᾶν δὲ τὸ παρὰ τὸ αὐτόθεος μετοχῇ τῆς ἐκείνου θεότητος θεοποιούμενον οὐχ ὁ Θεός, ἀλλὰ Θεός κυριώτερον ἂν λέγοιτο, οἷ πάντως ὁ Πρωτότοκος πάσης κτίσεως (*Col.*, 1, 15) ἅτε πρῶτος τῷ πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι σπάσας τῆς θεότητος εἰς ἑαυτόν, ἐστι τιμιώτερος, τοῖς λοιποῖς παρ' αὐτὸν θεοῖς... διακονήσας τὸ γενέσθαι θεοῖς, ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀρυσάμενος εἰς τὸ θεοποιηθῆναι αὐτούς, ἀφθόνως κακείνοις κατὰ τὴν αὐτοῦ χρηστότητα μεταδιδούς· Ἀληθινὸς οὖν Θεὸς ὁ Θεός, οἱ δὲ κατ' ἐκεῖνον μορφούμενοι θεοὶ ὡς εἰκόνες πρωτοτύπου· ἀλλὰ πάλιν τῶν πλειόνων εἰκόνων ἡ ἀρχέτυπος εἰκὼν ὁ πρὸς τὸν Θεὸν ἐστι Λόγος, ὃς ἐν ἀρχῇ ἦν, τῷ εἶναι πρὸς τὸν Θεὸν ἀεὶ μένων Θεός... —

Periarchon, 4, 35; 4, 8, *PG.*, 11, 410, Koetschau, p. 360, 1-7; *De Orat.*, 15, *PG.*, 11, 465-8, Koetschau, t. 2, p. 333, 26-336, 4, vult orationes fieri Deo Patri tantum, non Filio.

Origenes sane expers est ariani erroris : ipse indignatus refellit id ipsum quod Arius de Filio statuet : Ἦν ἔτε οὐκ ἦν. Cf. fragm. ap. Athanasium, *De Decr. Nic. syn.*, 27, *PG.*, 25, 465 B, iam allatum supra, p. 81. Et omnes illi Patres, quorum auctoritates supra allatae sunt, catholici fuerunt. Sed eos sua philosophia aliquando avertit a vera expositione doctrinae christianae, quam homines indocti in catechesi baptismi acceperant et sincere servabant. Cf. J. Lebreton, *Le désaccord de la foi populaire et de la foi savante dans l'Église chrétienne du IIIe siècle*, passim; *RHE.*, t. 19 (1923), p. 481-505; t. 20 (1924), p. 5-37.

III. *Definitio Nicaena.*

Filium esse unius essentiae cum Patre, Patres saec. II et III saepe expresserunt apte, etiam cum in scrutando mysterio Trinitatis divinae plus minus deficiebant. Multi adhibuerunt similitudinem facis a face accensae, « lumen de lumine », quam suam faciet concilium Nicaenum.

Iustinus, *Dial.*, 128, *PG.*, 6, 776 BC : Ὅτι δύναις αὕτη ἦν καὶ Θεὸν καλεῖ ὁ προφητικὸς λόγος, διὰ πολλῶν ὡσαύτως ἀποδέδεικται, καὶ ἄγγελον, οὐχ ὡς τὸ τοῦ ἡλίου φῶς ὀνόματι μόνον ἀριθμεῖται, ἀλλὰ καὶ ἀριθμῷ ἕτερόν τι ἐστὶ, καὶ ἐν τοῖς προειρημένοις διὰ βραχέων τὸν λόγον ἐξήτασα, εἰπὼν τὴν δύναμιν ταύτην γεγεννηθῆαι ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, δυνάμει καὶ βουλῇ αὐτοῦ, ἀλλ' οὐ κατὰ ἀποτομήν, ὡς ἀπομεριζομένης τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ὅποια τὰ ἄλλα πάντα μεριζόμενα καὶ τεμνόμενα οὐ τὰ αὐτά ἐστιν ἃ καὶ πρὶν τμηθῆναι καὶ παραδείγματος χάριν παρελήφειν τὰ ὡς ἀπὸ πυρὸς ἀναπτόμενα πυρὰ ἕτερα ὁρῶμεν, οὐδὲν ἐλαττουμένου ἐκείνου ἐξ οὗ ἀναφθῆναι πολλὰ δύνανται, ἀλλὰ ταύτοῦ μένοντος.

Similiter Tatianus, *Or. ad Graecos*, 5, *PG.*, 6, 817 A : Ὡς περ γὰρ ἀπὸ μιᾶς θαδὸς ἀνάπτεται μὲν πυρὰ πολλά, τῆς δὲ πρώτης θαδὸς διὰ τὴν ἑξαψιν τῶν πολλῶν θαδῶν οὐκ ἐλαττοῦται τὸ φῶς· οὕτω καὶ ὁ Λόγος, προσελθὼν ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς δυνάμεως, οὐκ ἄλογον πεποίηκε τὸν γεγεννηκότα.

Tertullianus, *Apol.*, 21, *PL.*, 1, 399 A : « De Spiritu Spiritus, et de Deo Deus, ut lumen de lumine accensum. »

Ad significandam autem unitatem numericam substantiae,

tessera dogmatis catholici facta est in Concilio Nicaeno (325) vox ὁμοούσιος, iam antea varie usurpata.

Iam saec. II occurrit, et quidem apud gnosticos, referente Irenaeo, *H.*, 1, 5, 5; 11, 3; cf. latinum « eiusdem substantiae », 2, 17, 2, 762 A; 4, 33, 4, 1075 A. Gnosticus referente Clemente Alex., *Strom.*, 4, 13, 91, 2, *PG.*, 8, 1300 A, Stählin, t. 2, p. 288, 14.

Illo vocabulo usus esse dicitur saec. III Origenes de Filio Dei. *Fragm. in Mt.*, 28, 18, *PG.*, 17, 309 A : Κατὰ φύσιν ἐγέννησεν ὁ Πατήρ· διόπερ ὁμοούσιος ἐγενήθη. Sed non liquet; nam alibi aliter locutus est. *In Io.*, 2, 18, *PG.*, 14, 153 C, Preuschen, 23, p. 80, 3, negat τῇ οὐσίᾳ μὴ διεσθηκέναι τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα. — *Fragm. in Hb.*, ex *Apologia Pamphili martyris*, *PG.*, 14, 1308 CD : « Christus, qui est Sapientia, secundum similitudinem eius vaporis qui de substantia aliqua corporea procedit, sic etiam ipse ut quidam vapor exoritur de virtute ipsius Dei : sic et Sapientia ex eo procedens, ex ipsa Dei substantia generatur. Sic nihilominus et secundum similitudinem corporalis aporrhoeae, esse dicitur aporrhoea gloriae Omnipotentis pura quaedam et sincera. Quae utraeque similitudines manifestissime ostendunt communionem substantiae esse Filio cum Patre. Aporrhoea enim ὁμοούσιος videtur, i. e. unius substantiae cum illo corpore ex quo est vel aporrhoea vel vapor (*Sap.*, 7, 25). » Cf. Rufinus, *Liber de adulteratione librorum Origenis*, *PG.*, 17, 619 A.

Sed Dionysio Alexandrino exprobratum est quod abhoreret a voce ὁμοούσιος; quod quidem vehementer negavit. *Prima Apologia ad Dionysium Rom.*, ap. Athanasium, *De sententia Dionysii*, 18, *PG.*, 25, 505 B-508 A : Ἡλεῖξαι καὶ ὁ προφέρουσιν ἔγκλημα κατ' ἐμοῦ ψεῦδος ὄν, ὡς οὐ λέγοντος τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον εἶναι τῷ Θεῷ. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ὄνομα τοῦτό φημι μὴ εὐρηκέναι μηδ' ἀνεγνωκέναι ποὺ τῶν Ἀγίων Γραφῶν, ἀλλὰ γε τὰ ἐπιχειρήματά μου τὰ ἐξῆς, ἃ σεσιωπήκασι, τῆς διανοίας ταύτης οὐκ ἀπάδει. Καὶ γὰρ ἀνθρωπεῖαν γονὴν παρεθέμην, δῆλον ὡς οὖσαν ὁμογενῆ· φήσας πάντως τοὺς γονεῖς μόνον ἐτέρους εἶναι τῶν τέκνων, ὅτι μὴ αὐτοὶ εἶεν τὰ τέκνα. ... Οἷδα δὲ καὶ μέμνημαι πλείονα προσθεῖς τῶν συγγενῶν ὁμοιώματα. Καὶ γὰρ καὶ φυτὸν εἶπον ἀπὸ σπέρματος ἢ ἀπὸ ῥίζης ἀνελθόν, ἕτερον εἶναι τοῦ θθεν ἐβλάστησε, καὶ πάντως ἐκείνῳ καθέστηκεν ὁμοφυές, καὶ ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς βέοντα, ἕτερον σχῆμα καὶ ὄνομα μετεληφέναι· μήτε γὰρ τὴν πηγὴν ποταμόν, μήτε τὸν ποταμὸν πηγὴν λέγεσθαι, καὶ ἀμφοτέρω ὑπάρχειν· καὶ τὴν μὲν πηγὴν οἰονεῖ Πατέρα

εἶναι, τὸν δὲ ποταμὸν εἶναι ἐκ τῆς πηγῆς ὕδαρ. — Cf. *ibid.*, 19. 20. 23, 508. 509. 513. — *De Synodis*, 44, *PG.*, 26, 769 B. — Dionysius fidei catholicae penitus addictus erat; sed ex contentione refellendi Sabellianos Pentapolitanos, monarchiam divinam ita extollentes ut destruerent Trinitatem, quaedam minus caute protulerat de hierarchia personarum divinarum. De illo benignum iudicium Athanasii; severius iudicium Basilii, *De Spiritu S.*, 29, 72, *PG.*, 32, 201; *Ep.* 9, *PG.*, 32, 268-272.

Contra Dionysium Alexandrinum Dionysius Romanus vindicavit monarchiam divinam in individua Trinitate (Circa A. D. 260). Vide eius litteras ap. *Decr. Nic. Syn.*, 26, *PG.*, 25, 461 D aut 465 A; *DB.*, 48-51.

Sed paucis post annis quam vox ὁμοούσιος Romae vindicata erat, eadem vox reprehensa et damnata esse dicitur a Concilio Antiocheno, in causa Pauli Samosatani (A. D. 269). Deficiunt acta authentica illius concilii; res tamen videtur satis constare testimoniis saec. IV, sed varias habuit interpretationes.

a) Si credatur Athanasio et Basilio Caesareensi, vox ὁμοούσιος ideo damnata est a Concilio Antiocheno, quod a Paulo Samosateno infamata esset, tanquam inducens in Deo aliquam substantiam corpoream, quam inter se Pater et Filius partirentur.

Lege Athanasium, *De Synodis*, 42-45, *PG.*, 26, 768 A-773 A; maxime 45, 772 C : Οἱ μὲν γὰρ τὸν Σαμοσατέα καθελόντες, σωματικῶς ἐκλαμβάνοντες τὸ ὁμοούσιον, τοῦ Παύλου σοφίζεσθαι τε θέλοντος καὶ λέγοντος· Εἰ μὴ ἐξ ἀνθρώπου γέγονεν ὁ Χριστὸς Θεός, οὐκ οὐν ὁμοούσιός ἐστι τῷ Πατρὶ, καὶ ἀνάγκη τρεῖς οὐσίας εἶναι, μίαν μὲν προηγουμένην, τὰς δὲ δύο ἐξ ἐκείνης· διὰ τοῦτο εἰκότως εὐλαβηθέντες τὸ τοιοῦτον σόφισμα τοῦ Σαμοσατέως, εἰρήκασι μὴ εἶναι τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον. — Similiter Basilius (qui fortasse ab Athanasio pendet), *Ep.* 52, 1, *PG.*, 32, 393 A : Οἱ ἐπὶ Παύλῳ τῷ Σαμοσατεῖ συνελθόντες διέβαλον τὴν λέξιν ὡς οὐκ εὐχρον. Ἐφασαν γὰρ ἐκεῖνοι τὴν τοῦ ὁμοουσίου φωνὴν παριστᾶν ἔννοιαν οὐσίας τε καὶ τῶν 'απ' αὐτῆς· ὥστε καταμεριθεῖσαν τὴν οὐσίαν παρέχειν τοῦ ὁμοουσίου τὴν προσηγορίαν τοῖς εἰς ἃ διηρέθη. Τοῦτο δὲ ἐπὶ χαλκοῦ μὲν καὶ τῶν ἀπ' αὐτοῦ νομισμάτων ἔχει τινὰ λόγον τὸ διανόημα· ἐπὶ δὲ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Θεοῦ Υἱοῦ, οὐκ οὐσία πρεσβυτέρα οὐδ' ὑπερκείμενη ἀμφοῖν θεωρεῖται· ἀσεβείας γὰρ ἐπέκεινα τοῦτο καὶ νοῆσαι καὶ φθέγγεσθαι...

b) Si credatur Hilario et Basilio Ancyrano, vox ὁμοούσιος ideo damnata est a Concilio Antiocheno, quod a Paulo Samosa-

teno adhibita esset ad patrocinium suae haeresis, qua negabat distinctionem personarum divinarum.

Hilarius, *De Synodis*, 81, *PL.*, 10, 534 B : « Id addidistis, quod Patres nostri, cum Paulus Samosatenus haereticus pronuntiatus est, etiam homousion repudiaverint : quia, per hanc unius essentiae nuncupationem, solitarium atque unicum sibi esse Patrem et Filium praedicabat. Et hoc sane nunc quoque profanissimum Ecclesia recognoscit, Patrem et Filium in his nominum professionibus ad unionis ac singularis solitudinem negata personarum proprietate revocare. » — Similiter Basilius Ancyranus, apud Epiphanium, *H.*, 73, 12, *PG.*, 42, 428 AB.

Sed Athanasius fatetur, *Syn.*, 43, 768 C, se ipsas litteras Patrum Antiochenorum non vidisse, et significat se duci studio defendendae memoriae illorum ac reconciliandae sententiae Antiochenae cum sententia Nicaena. Hilarius e contra, totius rei gnarus, historicae veritatis tenacior merito iudicatur. Quod ostendit P. Galtier, *ὁμοούσιος de Paul de Samosate*; *RSR.*, 1922, p. 30-45. Quapropter probabilius censi potest vocem *ὁμοούσιος* propter acceptionem sabellianam damnatam esse Antiochiae, annis 56 antequam secundum aliam acceptionem facta est tessera orthodoxiae Nicaenae. Cf. G. Bardy, *Paul de Samosate*², p. 324-351, Louvain, 1929.

De causa Pauli Samosatēni, ampla bibliographia ap. Hefele-Leclercq, *Hist. des Conc.*, t. 1, p. 195-206.

Haeresim arianam denuntiabat Alexander Alexandriae episcopus, litteris scriptis ad Alexandrum CPTanum; ap. Theodoretum, *HE.*, 1, 3, *PG.*, 82, 888-909; cf. ed. Parmentier. p. 8-25. — Arius ipse haeresim suam declarabat litteris scriptis ad Eusebium Nicomediensem, cf. Theodoretum, *HE.*, 1, 4, *PG.*, 82, 909-912; ed. Parmentier, p. 25-27.

Fides catholica, *Nicaeae* definita (325), iterum proponebatur ab altero Concilio oecumenico, *CPoli* 381, paucis verbis mutatis. Utrumque symbolum habetur *DB.*, 54 et 86. Exhibetur hic synopsis partis christologicae.

Πιστεύομεν... εἰς ἓνα Κύριον		
Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ	,	τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς
γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς μονογενῆ,		γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων,
τοῦτός ἐστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς,		νῶν,

Θεὸν ἐκ Θεοῦ, | φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν
ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέν-
τα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ
Πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο,
τὰ τε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ·
τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ
διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελ-
θόντα | καὶ σαρκωθέντα, | ἐνανθρω-
πήσαντα, | παθόντα | καὶ ἀναστάντα
τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ἀνελθόντα εἰς οὐρα-
νούς, καὶ ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας
καὶ νεκρούς.

....

Τοὺς δὲ λέγοντας· Ἦν ὅτε οὐκ ἦν,
καὶ πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν, καὶ ὅτι
ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο, ἢ ἐξ ἑτέρας
ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι,
ἢ κτιστὸν ἢ τρεπτὸν ἢ ἄλλοιωτὸν τὸν
Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀναθεματίζει ἡ καθο-
λικὴ Ἐκκλησία.

[τά τε...

γῆ]

| ἐκ τῶν οὐρανῶν |

| ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας
τῆς παρθένου καὶ | | σταυρωθέντα
τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου
καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἀνασ-
τάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς
Γραφάς, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς
οὐρανοὺς, καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν
τοῦ Πατρὸς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον
μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς,
οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.

[Τοὺς δὲ...

Ἐκκλησία].

Ad historiam, cf. A. d'Alès, *Le Dogme de Nicée*; Paris, 1926.

THESIS VII

Iesus Christus fuit verus, non phantasticus homo.

Prolegomena.

Thesis statuitur contra veteres haereticos (gnosticos, marcionitas, manichaeos, priscillianistas..), qui communi nomine docetarum (a δοκεῖν, videri) censentur : attribuebant autem Christo corpus non verum, sed umbratile et phantasticum.

Error docetarum, nostra quidem aetate omnino obsoletus, non ita innocuus visus est Patribus qui cum Gnosticis decertarunt, ut Iustinus, Irenaeus, Tertullianus. Quomodo eiusmodi error potuerit oriri, vix intellegitur nisi attendatur propria condicio illorum temporum. Recenti enim memoria miraculorum Christi, libenter ei tribuebant homines quidquid naturam humanam superare videbatur : quo factum est ut

peccarent contra eius humanitatem. At postquam Christus humanae historiae insertus a longinquo consideratus est, saepius peccaverunt homines contra eius divinitatem. Nihilominus error docetarum a nobis negligi nequit, praesertim cum in illo fundamento historico nonnulli theoriam aliquam de christiani dogmatis historia exstruant. Vide Guillaume Herzog, *La Sainte Vierge dans l'histoire*, Paris, 1908 (*RHLR.*, 1907); la virginité *in partu*.

Probatur thesis.

I. *Evangelio*. — Inducitur Christus solitus se gerere ut homo inter homines a prima infantia usque ad mortem, ambulans, colloquens, convescens, dormiens, fatigatus ex itinere, esuriens et sitiens, moriens in cruce, sepultus.

Etiam genealogiae eius praesto sunt apud duos evangelistas (*Mt.*, 1, 1-16; *Lc.*, 3, 23-38), quibus perhibetur ortus ex stirpe regia David, et recensentur maiores eius secundum carnem. Quanquam ratio habetur patris adoptivi, non matris, id quidem iuxta consuetudinem Iudaeorum. Referri a *Mt.* genealogiam Ioseph consentiunt Patres, excepto (mirum!) Tertulliano, *De carne Christi*, 22, *PL.*, 2, 789 A et Victorino Pettaviensi, *In Apoc.*, 4, 7-10, *PL.*, 5, 324 D. Referri a *Lc.* etiam genealogiam Ioseph communiter consentiunt Patres inde ab Augustino, *De consens. evang.*, 2, 1, 2-2, 4, *PL.*, 34, 1071-2; dissensum autem utriusque genealogiae alii aliter explicant. Multi, auctore Iulio Africano, *Ep. ad Aristidem*, ap. Euseb., *HE.*, 4, 7, *PG.*, 20, 89-100, appellant legem leviratus (*Dt.*, 25, 5. 6). Ita Eusebius et Augustinus. Alii, post Grotium, P. Poussines, S. I., *De concordia Evangelistarum in genealogia Christi*, Tolosae, 1640, Bollandistas, in *Act. SS.*, 19 mart., putant a *Mt.* referri ordinem iuridicum successionis regiae, a *Lc.* genealogiam secundum carnem. Cf. *DA.*, art. *Marie*, t. 3, 144-5. Ceterum Mariam et ipsam fuisse de stirpe David libenter admittunt Patres, cum Iustino, *Dial.*, 43. 45. 100, Augustino, l. c., etc... — Recenseri a *Lc.* maiores non Ioseph sed Mariae, videtur statuisset auctor fragmenti quod sub nomine Hilarii edidit Mai, *NPB.*, 1, 477. Sed illa opinio evanuit, donec suscitata est ab Annio Viterbiensi, O. P., 1490. Habuit etiam nuper suos patronos, sive inter protestantes, ut B. Weiss, *Leben Jesu*², 1, 205, sive inter catholicos : P. Vogt,

S. I., *Der Stammbaum Christi bei den hl. Evangelisten Mt. u. Lk.*, Freib. i. B., 1907; J. M. Heer, *Die Stammbäume Jesu nach Mt. u. Lk.*, Freib. i. B., 1910 (de utroque opere referebat J. M. Lagrange, *Rev. Bibl.*, 1911, p. 443-451); J. Niessen, *Die Mariologie des hl. Hieronymus*, Münster i. W., 1903. Illam sententiam parum probabilem iudicabat M. Hetzenauer, O. M. Cap., *De genealogia Iesu Christi secundum Mt. et Lc.*, coll. *Lateranum*, 1922.

Conceptus (ex virgine) narratur accurate, *Lc.*, 1; nativitas, *Lc.*, 2 et *Mt.* 1.

Visus est more ceterorum hominum adolescere, teste *Lc.*, 2, 40.

Ipsum nomen « Filius hominis » certo designat hominem verum, quidquid est de significatione messiana, quae supra vindicata est (Thes. III).

Testimonium Evangelii confirmatur ab aliis scriptis NT. Paulus primo homini Adam, in quo omnes mortui sunt, solet opponere alterum hominem Christum, in quo omnes vivificantur, *Rom.*, 5, 15; 1 *Cor.*, 15, 21. 22; quod nullatenus intellexeretur si non esset uterque eodem nomine homo. Eundem testatur natum de David secundum carnem, *Rom.*, 1, 4; ex muliere, *Gal.*, 4, 4; crucifixum, 1 *Cor.*, 1, 23; 22; eundem surrexisse a mortuis, 1 *Cor.*, 15, 12 sqq. Quod si opponitur Christus Adamo tanquam homo caelestis terreno, 1 *Cor.*, 15, 47, id pertinet ad excellentem dignitatem et virtutem hominis coniuncti cum Deo in unitatem personae, non autem officit veritati carnis. Ostenditur autem, ratione carnis quam assumpsit, Mediator constitutus inter Deum et homines, 1 *Tim.*, 2, 5; compatiens infirmitatibus nostris, utpote tentatus per omnia pro similitudine absque peccato, *Hb.*, 2, 17; 4, 15.

Petrus commendat fidelibus exemplum quod Iesus praebuit in carne, cum peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, 1 *Pet.*, 2, 21-24.

Ioannes testatur ea quae ipse et alii audierunt et viderunt oculis suis et perspexerunt et manibus contrectaverunt de Verbo vitae, 1 *Io.*, 1, 1 sqq. Cf. apparitiones Christi redivivi *Lc.*, 24, 39; *Io.*, 20, 27-28.

A Iulio Africano commemorantur nonnulli δεσπόσυνοι, ita dicti ex propinquitate Domini secundum carnem. Ap. Euseb.,

HE., 1, 7, PG., 20, 97 A. Cf. Prat, in RSR., 1927, p. 127-138: *La parenté de Jésus*.

Christi Prosopographia, ap. E. von Dobschütz, *Christusbilder*, TU., 18, p. 293*-330* (1899).

II. *Patribus*. — Mature exortae fabulae Gnosticorum occasionem dederunt Patribus asserendi id quod hauserant ex Evangelio, et ostendendi docetismum repugnare non solum physice, sed etiam moraliter.

Ignatius martyr, *Smyrn.*, 4, 2: Εἰ γὰρ τὸ δοκεῖν ταῦτα ἐπράχθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, καὶ γὰρ τὸ δοκεῖν δέδεμαι. Τί δὲ καὶ ἐκ τὸν ἐκδοτον δέδωκα τῷ θανάτῳ, πρὸς πῦρ, πρὸς μάχαιραν, πρὸς θηρία; ἀλλ' ἐγγὺς μαχαίρας ἐγγὺς Θεοῦ, μεταξὺ θηρίων μεταξὺ Θεοῦ· μόνον ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἰς τὸ συμπαθεῖν αὐτῷ πάντα ὑπομένω, αὐτοῦ με ἐνδυναμοῦντος τοῦ τελείου ἀνθρώπου γενομένου. — Cf. 7, 1; *Tral.*, 10; *Magn.*, 11.

Irenaeus, *H.*, 5, 1, 2, PG., 7, 1122: « Vani sunt qui putative dicunt eum apparuisse: non enim putative haec, sed in substantia veritatis fiebant. Si autem, cum homo non esset, apparebat homo, neque quod erat vere perseveravit, Spiritus Dei, quoniam invisibilis est Spiritus ». Cf. 1, 7, 2; 3, 11, 3; 3, 22, 2-3, PG., 7, 513. 881 C. 956-7.

In *Odis Salomonis* nuper repertis (J. Labourt et P. Batiffol, *Les Odes de Salomon*, traduction française et introduction historique, Paris, 1911), aliquando indicata sunt quaedam vestigia docetismi; cf. Batiffol, *op. cit.*, p. 94-98. Num vere? Causa dubitandi praebetur a NT, ubi occurrunt similia; v. g. *Rom.*, 8, 3; *Phil.*, 2, 7; *Tit.*, 2, 11; 3, 4; *Io.*, 1, 14; 8, 58; coll. *Ps.*, 21, 7; *Is.*, 53, 2-7; *Act.*, 2, 23-27. — Cf. *Etudes*, 20 déc. 1911, p. 765-8.

Tertullianus, 3 *Adv. Marcionem*, 8. 11 et passim; 4 *Adv. M.*, 42. 43; 5 *Adv. M.*, 4. 7. 10. 17. 20 et passim; *De carne Christi*, 1. 5. 9 et passim. Cf. nostram *Théologie de Tertullien*, p. 185 sqq.

Athanasius, *Or. 3 c. Ar.*, 31. 32, PG., 26, 388 D-392.

Ambrosius, *De fide*, 3, 2, 7, PL., 16, 591 B: « Corporis est igitur, h. e. nostrum est, quod esurivit; nostrum est quod flevit, quod tristis fuit usque ad mortem. Cur ad divinitatem quae sunt nostra referimus? Corporis est, quod etiam factus asseritur. » — *De Inc.*, 6, 56, PL., 16, 832 C: « Nam quae erat causa Incarnationis, nisi ut caro, quae peccaverat, per se redimeretur? »

Augustinus, *De diversis quaestionibus* 83, 14, *PL.*, 40, 14 : « Si phantasma fuit corpus Christi, fefellit Christus; et si fefellit, veritas non est. Est autem veritas Christus; non igitur fuit phantasma corpus eius. »

III. *Auctoritate Ecclesiae.* — Errorem docetarum in Priscillianistis confixit *Concilium Toletanum, Libello* qui dicitur *Pastoris* (S. V?), *DB.*, 20 : « Hunc ergo Filium Dei, Deum natum a Patre ante omne omnino principium, sanctificasse uterum Mariae Virginis, atque ex ea verum hominem sine virili generatum semine suscepisse, duabus duntaxat naturis, i. e. deitatis et carnis, in unam convenientibus omnino personam, i. e. DNIC., nec imaginarium corpus aut phantasmatis alicuius in eo fuisse, sed solidum atque verum; hunc et esuriisse et sitiisse et doluisse et flevisse et omnes corporis iniurias pertulisse; postremo a Iudaeis crucifixum, mortuum et sepultum, et tertia die resurrexisse; conversatum postmodum cum discipulis suis, quadragesima die post resurrectionem ad caelum ascendisse; hunc filium hominis etiam Dei Filium, Deum omnis creaturae appellari... »

IV. *Ratione theologica.* — Post Irenaeum, *H.*, 3, 18, 7, *PG.*, 937; Augustinum, *De Trin.*, 13, 18, 23, *PL.*, 42, 1032; Anselmum, *Cur Deus homo*, 2, 6, *PL.*, 158, 404, rationem convenientiae cur Filius Dei humanam potissimum naturam ex stirpe Adae assumpserit, sic explicat S. Thomas, 3^a q. 4 a. 6 : « 1° quidem quia hoc videtur ad iustitiam pertinere, ut ille satisfaciatur qui peccavit. Et ideo de natura per ipsum corrupta debuit assumi id per quod satisfactio erat implenda pro tota natura; — 2° hoc etiam pertinet ad maiorem hominis dignitatem; dum ex illo genere victor diaboli nascitur, quod per diabolum fuerat victum; — 3° quia per hoc etiam Dei potentia magis ostenditur; dum de natura corrupta et infirma assumpsit id quod in tantam virtutem et dignitatem est promotum. »

De his plura in parte III^a.

De variis sectis Gnosticorum scripsit nuper Eugène de Faye, magna quidem eruditione, sed nimia indulgentia. *Gnostiques et Gnosticisme*², Paris, 1925, g^d-8°, 547 pp.

Scholion. — *Christus mortalis condicione naturae.*

Ut mori posset ac deberet, Christus habuit ex ipsa condicione naturae. Augustinus, *De peccatorum mer. et rem.*, 2, 29, 48, *PL.*, 44, 180 : « Quia in eo erat similitudo carnis

peccati, mutationes aetatum perpeti voluit ab ipsa exorsus infantia, ut ad mortem videatur etiam senescendo illa caro pervenire potuisse, nisi iuvenis fuisset occisus. Quae tamen mors in carne peccati inobedientiae debita redditur, in similitudine autem carnis peccati obedientiae voluntate suscepta est. » S. Thomas, *In 3 d.*, 16 q. 1 a. 2 : « Utrum in Christo fuit necessitas moriendi. — ... Erat in Christo necessitas patiendi etiam ratione personae, ex condicione finis, sc. si humanum genus redimendo liberare vellet; et ideo quidam dicunt Christum habuisse necessitatem patiendi, attendentes naturam humanam; quidam vero dicunt non habuisse talem necessitatem nisi ex condicione finis, attendentes personam divinam. Sed quia mors inest Christo ratione humanae naturae, ideo sicut simpliciter concedimus quod Christus mortuus est, ita similiter concedere possumus simpliciter quod necessitatem moriendi habuit non solum ex causa finali, sed etiam necessitatem absolutam, ut moreretur etiamsi non occideretur, ut quidam dicunt. Unde Augustinus... »

LIBER II

CHRISTUS DEUS-HOMO

THESIS VIII

Ex utraque natura, divina et humana, existit una persona Verbi incarnati, Deus-homo. In hoc consistit mysterium Incarnationis.

Prolegomena.

1. *De adversariis.* — Thesis attingit coniunctionem utriusque naturae, cuius veritas in Libro I demonstrata est. Statuitur autem contra omnes qui volunt Christum fuisse hominem purum, a Deo inhabitante singulariter consecratum, ut prophetam et plus quam prophetam, non tamen ipsum Deum, quod humana ratio confiteri reformidat. Adversarii statim dividuntur in duo agmina : a) *Unitariorum*, qui mysterium Trinitatis non admittunt, et ab illa negatione deveniunt in errorem christologicum. Hi possunt esse Iudaei ; sed non sunt christiani, cum dogma maxime necessarium fidei christianae excludant. b) *Trinitariorum*, qui confitentur Trinitatem, sed dividunt Christum, ita ut statuunt alium esse Filium Dei, alium filium hominis.

Uterque error ab origine Ecclesiae saeviit.

a) Inter *Unitarios*, commemorandi sunt saeculo II° veteres haeretici qui Christum faciebant purum hominem et negabant maternitatem Virginis. Nominari possunt Carpocrates, Cerinthus, Ebion — ; hic prae ceteris iudaizabat. De illis vide Pseudo-Tertullianum (Hippolytum?), *Adv. omnes haereses*, 3, seu *De praescr. haeret.*, 48, *PL.*, 2, 66 B-67 A ; ed. Kroymann, p. 219.

Adversarii Evangelii secundum Ioannem, de quibus Irenaeus, *H.*, 3, 11, 9, *PG.*, 7, 890 B-891 A ; quos saec. IV Alogos appellavit Epiphanius, *H.*, 51, *PG.*, 41, 887-954. Supra, p. 83.

Theodotiani, edocti a Theodoto Byzantino, qui aperte dicebant Christum purum hominem. Epiphanius, *H.*, 54; et his affines Melchisedechiani, Epiphanius, *H.*, 55.

Monarchiani saec. III, dicti etiam Patripassiani, Sabelliani : Noetus Smyrnensis; de quo, cf. Hippolytum, *Contra haeresim Noeti* fragmentum, *PG.*, 10, 803-830; Epiphanium, *H.*, 57; Sabellius, cf. Hippolytum, *Philosophumena*, 9, 12, *PG.*, 16, 3383-6; Epiphanium, *H.*, 62; Artemon, cf. Eusebium, *HE.*, 5, 28, *PG.*, 20, 512; Praxeas, cf. Tertullianum, *Adv. Praxean*, *PL.*, 2. — Eodem saeculo medio, illam haeresim instauravit Paulus Samosatenus, episcopus Antiochenus, homo nec fide nec moribus christianus, qui sententia episcoporum catholicorum sede privatus et ab Ecclesia eiectus est. Cf. Eusebium, *HE.*, 7, 27-29; Epiphanium, *H.*, 65, *PG.*, 42. Exstat monographia recens: G. Bardy, *Paul de Samosate*², Louvain-Paris, 1929.

Saec. IV, Photinus Sirmiensis episcopus, ex institutione Marcelli Ancyрани profectus, longius a veritate catholica aberravit, quapropter sede privatus est a concilio Sirmiensi (351). De initio illius erroris conferri possunt quae adversus Marcellum scripsit infamissimus Eusebius, *Contra Marcellum Libri II*; *De ecclesiastica theologia Libri III*; *PG.*, 24. — Th. Zahn: *Marcellus von Ankyra*, Gotha, 1867.

Multae postea sectae Unitariorum exortae sunt, quae nomen Christi retinerent sed fundamentum religionis christianae desererent; quarum historiam non vacat persequi. Nominabimus Socinianos saec. XVI, qui ceteros novatores illius saeculi cruditate sui rationalismi praetergressi sunt.

b) Inter *Trinitarios*, contra dogma Incarnationis varie peccarunt :

Saec. III, Origenes, cum ad ipsam Christi animam extendit suum dogma de praeexistentia animarum, ac statuit illam sanctissimam animam, propter singularem pietatem, Verbo divino coniungi meruisse. *Periarchon*, 2, 6, 3-5, *PG.*, 11, 211-213.

Novatianus, prae studio confutandi Docetas : etenim humanitatem Christi adeo asseruit ut faceret alium filium hominis, alium Filium Dei. *De Trinitate*, 24. 25, *PL.*, 932-936.

Maxime vero doctores scholae Antiochenae, saec. IV et V, auctores fuerunt dividendi Christi, ita ut statuerent ex una parte filium hominis, ex altera Filium Dei; unde χωρίζοντες

appellati sunt. Retinebant inter utramque naturam connexionem quandam seu συνάφειαν secundum affectum et operationem, moralem et dynamicam, non ontologicam.

Initiumprehendimus apud Diodorum Tarsensem († 392), cuius ex libro Κατὰ Συνουσιαστῶν (i. e. Contra Apollinaristas) habes fragmenta collecta (non satis accurate) *PG.*, 33, 1559-1562. Eiusdem scriptoris integrum Commentarium in Psalmos invenit et se editurum spondit L. Mariès; cuius vide *Le Commentaire de Diodore de Tarse sur les Psaumes*. Examen sommaire et classement provisoire des éléments de la tradition manuscrite (thèse), Paris, 1924. — Deinde Theodorus Mopsuestenus († 428) theoriam plene explicavit. Exstant eius *scripta exegetica* et *fragmenta dogmatica*, *PG.*, 66, 105-1020. *Commentariorum in X minores Epistolas Pauli* versionem latinam edidit H. B. Swete, Cambridge, 1880-1882, 2 vol. — Postremo Nestorius († 451), archiepiscopus CPTanus, ipsam Theodori Mopsuesteni theologiam multo arrogantius et pertinacius propugnavit; unde haereticus declaratus est. Scripta eius collegit ac latine expressit, seu potius accommodavit, Marius Mercator, saec. V. Reliquiarum Nestorii diligentior editor exstitit F. Loofs, *Nestoriana*, Halle, 1905. Nuper autem reperta est apologiae amarulentae, scriptae a Nestorio iam damnato, versio syriaca, quam edidit P. Bedjan, Paris, 1910; gallice expressit F. Nau : *Le livre d'Héraclide de Damas*, Paris, 1910; anglíce G. R. Driver et L. Hodgson, Oxford, 1925. Operae pretium est conferre scripta Cyrilli Alexandrini adversus Nestorium, collecta praesertim *PG.*, 76. 77; Mansi, *Concilia*, 4 et 5.

De Nestorio scriptum est nostra aetate in partes contrarias. F. Loofs, lutheranus, diligens collector Nestorianorum, iudicaverat Nestorium vere fuisse in illa sententia quae vulgo ei tribuitur; ceterum ingenio et moribus praestantiozem Cyrillo. *Nestoriana* (1905), p. 160. E contra, F. Bethune-Baker, anglicanus, vixdam reperto *Libro Heraclidis*, celebraverat Nestorium tanquam expertem labis nestorianae. *Nestorius and his teaching*, Cambridge, 1908. Magis sobria fuerunt iudicia virorum catholicorum, a quibus Nestorius agnitus est vere pater suae haeresis, M. Jugie, A. A., *Nestorius et la controverse nestorienne*, Paris, 1912; Chr. Pesch, S. I., *Nestorius als Irrlehrer*, Paderborn, 1921.

Ante Nestorium, eandem viam erroris ingressus erat bona fide Leporius monachus in Gallia; qui quidem postea, in Africam profugus, doceri se passus est et retractavit quae ingenue nimis et confidenter scripserat. Exstat eius *Libellus emendationis*, *PL.*, 31, 1215-1230, editus circa annum 426/7, subscribente Augustino. Monachum paenitentem Augustinus et alii Afri episcopi Gallis episcopis commendarunt. *Ep.* inter augustinianas 219, *PL.*, 33, 991-2. Augustinus ipse haud aspere cum illo egisse censendus est, ut probe conscius infirmitatis humanae : fatetur enim se de Incarnatione Verbi aliquando sensisse cum Photino, et amicum suum Alypium cum Apollinari. *Conf.*, 7, 19, 25, *PL.*, 32, 746. Magnorum episcoporum error et retractatio satis indicat difficultatem quaestionis.

Saec. VI, reliquias Nestorianismi eradicare aggressus est in Oriente imperator Iustinianus. Inde illa famosa contentio de *tribus capitulis* (h. e. de Theodori Mopsuesteni operibus; de Ibae Edesseni epistula ad Marim Persam; de Theodoreti scriptis ad Concilium Ephesinum pertinentibus). Pleraque monumenta inveniri possunt apud Mansi, *Concilia*, t. 9; aut *PL.*, 67. 68.

Saec. VIII, in Hispania, sub nomine Adoptianismi error Nestorianus fere suscitatus est ab Elipando Toletano et Felice Urgellitano episcopis. De quo Thes. XI.

Nec multum aberant a Nestorianismo quae saec. XII docuit Abaelardus, *Introductio ad Theologiam*, 3, 6, *PL.*, 178, 1107 AC. — Cf. Ps. Abaelardus, *Epitome Theologiae christianae*, 27, *PL.*, 178, 1737-8, ubi unionem hypostaticam quodam dynamismo contineri legitur. Portalié, *DTC.*, 1, 46. 47 (art. *Abélard*) et 443 (*Adoptianisme*).

Adoptianismum imprudenter subintroducebant Io. Hardouin, S. I. († 1729), *Commentarius in NT.*, Amstelodami, 1741; et eius discipulus Io. Berruyer, S. I. († 1758), *Histoire du peuple de Dieu*, 2^a pars, Hagae, 1753; 3^a pars, Hagae, 1757; cum in Domino Iesu inducerent non duas naturas, sed duo supposita. (Opera in Indicem relata). — Opus Berruyer videtur partim editum inscio ipso et praepositis eius. Cf. *DTC.*, art. *Hypostatique (Union)* (A. Michel), col. 551-2.

Ex placitis recentioris philosophiae profectus, et petita definitione personae ex conscientia psychologica, Ant. Guen-

ther (1863) propugnabat unionem naturarum « dynamico-organicam », non hypostaticam. *Vorschule zur spekulativen Theologie des positiven Christenthums*; t. 2, *Incarnations-theorie*, Vindobonae, 1829.

Antonius de Rosmini-Serbati putavit unionis hypostaticae rationem reddi per attemperationem quandam moralem humanitatis et divinitatis. Prop. 27 inter damnatas a Leone XIII, 14 dec. 1887, *DB.*, 1917.

Ex quibus omnibus manifestum fit quaestionem de unione hypostatica esse quaestionem apprime theologicam, in qua nisi fides quaerat intellectum, veritas facile amittitur. Quia autem agmen prius adversariorum errat proprie circa mysterium Trinitatis, posterius autem circa mysterium Christi, praecipua vis thesisi nostrae erit contra posterius agmen, ad convincendum errorem christologicum, proprium huius tractatus.

2. *De ratione naturae et personae.* — Quoniam tota thesis vertitur in consideratione naturae et personae, oportet utrumque terminum iam definiri, saltem pingui minerva; accuratiorem descriptionem res ipsa in aliis thesibus suppeditabit.

Natura, secundum apprehensionem communem, intelligitur aliquid in rerum ordine existens tanquam principium proximum operandi. Sic, quoniam in Domino Iesu Christo agnovimus operationes divinas et humanas, ei tribuimus naturam divinam et humanam, pro axioma noto : « operari sequitur esse ».

Notio personae est abstrusior : non enim a philosophia profana suppeditatur tanquam expolita et distincta a ratione naturae; sed ex observatione psychologica et ex sermone communi colligitur. Satis enim constat, secundum apprehensionem communem, nomine personae designari subiectum distinctum naturae rationalis, cuius sit dicere : *Ego*. Prae se fert autem has notas : habere proprium intellegere ac proprium velle; habere conscientiam sui propriam, qua se opponat ceteris positis extra se, ac se sibi, tanquam obiectum cognitum subiecto cognoscenti; esse sui iuris. Quodcumque prae se fert has notas est persona, aut certe pars personae. Praeterea notio personae infert aliquam rationem totius perfecti secundum se et incommunicabilis : siquidem intellegitur persona ut clausa et divisa a quolibet alio. Haec dicta sint ex psycho-

logia communi, non ad absolvendam descriptionem personae, sed ad incohendam : etenim natura nostra fert ut ex rebus humanis introducatur ad considerationem divinarum. Notio autem personae divinae qua talis non suppeditatur a Scriptura sacra, sed ex revelatione eruitur per rationem discursivam.

In exemplis humanis statim percipimus rationem personae habere aliquid excellens, quo melius sit esse praeditum quam non esse : in quo enim homo intellegit se esse personam, in hoc simul videt se praestare rebus sive inanimis sive animantibus, quae carent ratione et conscientia sui et libertate. Unde sponte tribuit rationem personae Deo ut excellenti. Haec attributio continetur omni descriptione attributorum divinorum. Nam cum cogitamus Deum sapientem et potentem et bonum et iustum, imputamus ei quandam virtutem consciam sui et liberam in diffusionem bonitatis suae et ultione iustitiae suae. Solus atheismus et pantheismus aversatur illam notionem Dei personalis, quae quidem in religionibus antiquis saepe deformata est a stulto anthropomorphismo aut a turpi fetichismo ; nunquam tamen abfuit, et apud summos philosophos, ut Platonem, splendide asseritur.

Religionis autem christianae proprium est ut notionem personae plene illustrarit tanquam distinctam a ratione naturae. Nam licet in revelatione mosaica aliqua indicia deprehendantur distinctionis personarum in Deo, haec obscura manserunt usque ad revelationem NTⁱ. Nunc in mysterio Christi clare apparet aliam esse naturam rationalem, aliam personam seu subiectum distinctum attributionis in illa natura. Nam persona Verbi divini aeterna est ; natura autem assumpta non exstitit ante assumptionem ; ergo non simpliciter confunditur cum persona assumente. In Trinitate autem divina, salva unitate naturae, personae multiplicantur, ita ut tres sint dicentes : *Ego*. — Hinc in persona Christi duae naturae copulantur, una fundamentalis, altera adsciticia, ita ut sit utriusque naturae unum *Ego*.

Breviter et apposite ad rem praesentem : natura est principium agendi ut *quo* ; persona est principium attributionis ut *quod*, ad quod pertinet ut dicat : *Ego*.

Nomen graecum personae *πρόσωπον* usu sermonis graeci praebebatur ; cf. iam apud LXX, *Lev.*, 19, 15. 32 ; *Dt.*, 10, 17 ; etc., hinc in NT, *Mt.*, 22, 16 ; *Mc.*, 12, 14 ; *Lc.*, 20, 21 ;

Act., 10, 34; *Rom.*, 2, 11, etc...; latine reddi solet : *persona*, ex usu theatri et fori. — Ex sermone philosophico postea inductum est nomen ὑπόστασις, quod quidem in NT iam legitur 2 *Cor.*, 9, 4; 11, 17; *Hb.*, 1, 3; 3, 14; 11, 1; sed alia significatione. Vulgata ubique reddidit : *substantia*; melius redderetur 2 *Cor.*, 9, 4; 11, 17; *Hb.*, 3, 14 : confidentia, expectatio; *Hb.*, 1, 3 : essentia; 11, 1 : fundamentum quaecumque, realitas. Ad usum theologicum accommodatio facta est a Patribus.

3. *De ratione mysterii.* — Nomine mysterii (μύειν, claudere — os vel oculos, — pertinet ad rationem secreti), generatim designatur res quae superat captum mentis nostrae. Sunt autem mysteriorum varia genera, in ordine naturae et supra ordinem naturae.

In ordine naturae, multa nobis ignota manent secundum suum esse, quae tamen existunt in profundo terrae aut in profundo maris aut in profundo caeli. Et haec quidem sunt materialia; sed multo plura nos latent quae sunt pure intelligibilia, ut secreta cordium. Secundum autem naturam intimam, omnia multo magis plena sunt mysteriorum : puta proprietates elementorum et cursus siderum; a fortiori quidditates rerum intelligibilium. De Deo demonstramus a posteriori eum esse et statuimus praecipua attributa eius; sed ipsius natura nos infinite superat. Non quo non sit ipse secundum se maxime intelligibilis; sed, ut ait post Aristotelem S. Thomas, 1 *CG.*, 3, « intellectus noster sic se habet ad prima entium, quae sunt manifestissima in natura, sicut oculus vespertilionis ad solem. » Mysteria stricto sensu sunt profunda Dei.

Supra ordinem naturae, quaedam innotescunt nobis per revelationem divinam secundum nudum factum, ut ea quae pendent a decreto Dei libero; et haec sunt mysteria lato sensu. Alia etiam innotescunt per revelationem quae, etiam cognita, penetrari non possunt : quia pertinent ad vitam intimam Dei trini secundum personas et ad eius communicationem per gratiam; haec sunt mysteria stricto sensu, inter quae primo numerantur Trinitas divina et Incarnatio Verbi.

	lato sensu	stricto sensu
Mysterium naturale		
— supernaturale		+

Cf. R. Garrigou-Lagrange, O. P., *De Revelatione*², t. 1, p. 174, Paris, 1921. H. Dieckmann, S. I., *De Revelatione christiana*, § 276 sqq., Friburgi Brisgoviae, 1930.

Probatur thesis.

A. Ex utraque natura existit una persona.

I. *Ex Scriptura.* — Afferri possunt multae Scripturae quibus homini Iesu imputantur quae Dei sunt. — *Mt.*, 16, 13; 16; *Lc.*, 1, 35; *Io.*, 1, 18; 3, 13; 5, 17; 8, 58; 10, 30; 17, 5. 14-16; *Act.*, 3, 15; 20, 28; *Rom.*, 1, 3; 8, 32; 9, 5; 1 *Cor.*, 2, 8; *Gal.*, 4, 4; 1 *Io.*, 1, 1-2; etc. — In locis evangelicis, animadvertente eundem appellari « Filium hominis », quod est hominis nomen; et Filium Dei singulari sensu. Similiter in locis apostolicis, idem appellatur Filius David secundum carnem et Filius Dei, aut Deus. — Ad intellegendum quid ferat unitas personae, cf. *Gal.*, 2, 20 : « Vivo... iam non ego, vivit vero in me Christus. » Ubi plenissima coniunctio secundum affectum asseritur; sed distinctio personarum manifesta est.

Pariter afferri possunt Scripturae quibus asseritur humanae naturae ab ipsomet Verbo Dei assumptio seu ad Verbum applicatio, ut *Io.*, 1, 14; aut divinae personae ad humanum habitum condescensio, ut *Phil.*, 2, 7; *Hb.*, 1, 6; 5, 8; 12, 2; etc.

Unde constat utriusque naturae propria de uno subiecto concreto praedicari.

Animadvertente poni *σάρξ* pro natura humana integra, partem a divinitate remotiorem pro toto; per manifestam synecdochen, cuius exempla non desunt in Scriptura. *Gen.*, 6, 3; *Is.*, 40, 6; *Ier.*, 17, 5; *Eccli.*, 14, 18-19 (LXX : 17-18); *Mt.*, 24, 22; *Lc.*, 3, 6; *Act.*, 2, 17; *Rom.*, 3, 20; 1 *Cor.*, 1, 29; 1 *Pt.*, 1, 24. Verbum Dei nihil passum est secundum se : est enim immutabile in sua aeternitate. Sed natura humana in tempore assumpta est ad esse personale Verbi divini.

II. *Ex Patribus*, ante et post exortam controversiam nestorianam confitentibus Deum-hominem Iesum Christum.

Ignatius, *Ad Polycarp.*, 3, 2 : Τὸν ἐπὲρ καιρὸν προσδόκα, τὸν ἄχρονον, τὸν ἀόρατον, δι' ἡμᾶς ὁρατόν, τὸν ἀψηλάφητον, τὸν ἀπαθῆ, τὸν δι' ἡμᾶς παθητόν, τὸν κατὰ πάντα τρόπον δι' ἡμᾶς ὑπομείναντα. Cf. Lebreton, *Trinité*, t. 2, p. 302 sqq. — *Ad Ephes.*, 7, 2 : Εἷς ἱατρός ἐστίν, σαρκικός τε καὶ πνευματικός, γεννητὸς καὶ ἀγέννητος, 'εν σαρκὶ γενόμενος Θεός, 'εν θανάτῳ ζωὴ ἀληθινή, καὶ 'εκ Μαρίας καὶ 'εκ Θεοῦ, πρῶτον παθητὸς καὶ τότε ἀπαθής, 'Ιησοῦς Χριστὸς ὁ Κύριος ἡμῶν. Lebreton, *ibid.*, p. 313-316.

2^a *Clementis*, 9, 5 : Χριστὸς ὁ Κύριος ὁ σώσας ἡμᾶς, ὃν μὲν τὸ πρῶτον πνεῦμα, ἐγένετο σὰρξ, καὶ οὕτω ἡμᾶς ἐκάλεσεν. Lebreton, p. 391.

Iustinus, 1 *Ap.*, 5, 4, *PG.*, 6, 336 B : Αὐτοῦ τοῦ Λόγου μορφωθέντος καὶ ἀνθρώπου γενομένου καὶ 'Ιησοῦ Χριστοῦ κληθέντος.

Irenaeus, *H.*, 3, 16, 6, *PG.*, 7, 925 C : « Huius Verbum unigenitus, qui semper humano generi adest, unitus et conspersus suo plasmati secundum placitum Patris et caro factus, ipse est Iesus Christus Dominus noster, qui passus est pro nobis et surrexit propter nos. » — Pro lat. *conspersus*, Grabe conicit graec. πεφυρμένος.

Tertullianus, *Ap.*, 21, *PL.*, 1, 399 B : « Deus est et Dei Filius, et unus ambo... Iste igitur Dei radius, ut retro semper praedicabatur, delapsus in virginem quandam et in utero eius caro figuratus, nascitur Homo Deo mistus. »

Origenes, *C. Celsum*, 2, 9, *PG.*, 11, 808 B-812 A, Koetschau, p. 135, 4-137, 10. Lege totum caput, unde paucum excerpimus. Ὡςπερ κατὰ μὲν τὸν 'Ιουδαίων λόγον, ὁ λέγων· 'Εγὼ Κύριος ὁ Θεὸς πάσης σαρκὸς (*Ier.*, 39, 27; cf. *Num.*, 27, 16), καὶ τό· 'Εμπροσθέν μου οὐκ ἐγένετο ἄλλος θεός, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔστι (*Is.*, 43, 10), ὁ Θεὸς εἶναι πεπίστευται, ὁργάνῳ τῇ ψυχῇ καὶ τῷ σώματι τοῦ προφήτου χρώμενος, κατὰ δὲ 'Ελληνας ὁ λέγων·

Οἶδα δ' ἐγὼ ψάμμου τ' ἀριθμὸν καὶ μέτρα θαλάσσης,

καὶ κωφοῦ ξυνήμι καὶ οὐ λαλέοντος ἀκούω (*Hrdt.*, 1, 47),

θεὸς νενόμισται διὰ τῆς Πυθίας λέγων καὶ ἀκούμενος· οὕτω καθ' ἡμᾶς ὁ Λόγος Θεὸς καὶ Θεοῦ τῶν ὄλων Υἱὸς ἔλεγεν ἐν τῷ 'Ιησοῦ τὸ· 'Εγὼ εἰμι ἡ δόξ καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ (*Io.*, 14, 6), καὶ τὸ· 'Εγὼ εἰμι ἡ θύρα (*Io.*, 10, 7), καὶ τὸ· 'Εγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς (*Io.*, 6, 51) καὶ εἴ τι ἄλλο τούτοις παραπλήσιον... Ταῦτα δὲ φαμεν οὐ χωρίζοντες τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τοῦ 'Ιησοῦ· ἐν γὰρ μάλιστα μετὰ τὴν οἰκονομίαν γεγένηται πρὸς τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα 'Ιη-

σοῦ... *Ibid.*, 3, 29, Koetschau, p. 226, 26. 27; 6, 47, Koetschau, t. 2, p. 119.

Athanasius, *Ep. ad Adelphium episcopum*, 5, *PG.*, 26, 1077 C : Οἱ γὰρ μὴ θέλοντες σάρκα γενόμενον τὸν Λόγον προσκυνεῖν, ἀχαριστοῦσι τῇ ἐνανθρωπήσει αὐτοῦ· καὶ οἱ διαιροῦντες τὸν Λόγον ἀπὸ τῆς σαρκὸς, οὐδεμίαν λύτρωσιν τῆς ἁμαρτίας γενέσθαι οὐδὲ κατάλυσιν τοῦ θανάτου νομίζουσι. — *Tomus ad Antiochenos*, 7, *PG.*, 26, 804 B; *Ep. ad Epictetum*, 2. 10. 11, *ib.*, 1053 C; 1065-1068. — Cf. E. Weigl, *Untersuchungen zur Christologie des hl. Athanasius*, Paderborn, 1914.

(Ps.) Athanasius, *C. Apollinar.*, 1, 12, *PG.*, 26, 1113.

Gregorius Nazianzenus, *Ep.* 101, *Ad Cledonium*, *PG.*, 37, 180 : Εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἄλλο μὲν καὶ ἄλλο τὰ ἐξ ὧν ὁ Σωτὴρ, ... οὐκ ἄλλος δὲ καὶ ἄλλος... Εἰ τις, ὡς ἐν προφῆτῃ, λέγοι κατὰ χάριν ἐνηργηκεῖν, ἀλλὰ μὴ κατ' οὐσίαν συνῆφθαι τε καὶ συνάπτεσθαι, εἴη κενὸς τῆς κρείττονος ἐνεργείας, μᾶλλον δὲ πλήρης τῆς ἐναντίας. — *Carmen de seipso*, v. 651, *ib.*, 1074 : Δύω φύσεις εἰς Χριστὸν ἐλθούσας ἓνα. — *Or.* 10, 4, *PG.*, 35, 832 A.

Gregorius Nyssenus, *C. Eunomium*, L. 4, *PG.*, 45, 672 A, interpretans *Phil.*, 2, 7.

Amphilochius Iconiensis, *Or. in Christi natalem*, 4, *PG.*, 39, 41 A : Ὡ ἀνθρωπότης ἡ τὸν Θεοῦ Λόγον σωματικῶς οὐσίασα!

Epiphanius, *H.*, 77, 29, *PG.*, 42, 685.

Ioannes Chrysostomus, *In Mt.* (3, 16), *H.* 12, 3, *PG.*, 57, 205-206, docet longe aliter apparuisse Filium Dei in natura humana et Spiritum sanctum in columba. — *De vidua duo obola in gazophylacium mittente*, *DP.*, 15, 1, p. 91-92.

Const. Ap., 8, 12, 31, ed. Funk, p. 506, 27 : Ὁ ἀχρόνως γεννηθεὶς ἐν χρόνῳ γεγέννηται.

Ad Cyrillum Alex. quod attinet, distinctius dicetur in thesi XII quam ἐνωσιν φυσικὴν (*anath.* 3) intellegat et opponat Nestorio.

Hilarius, *De Trinitate*, 10, 52, *PL.*, 10, 384 B, reiecta Aarii, Photini et aliorum sententia : « Inter has impias infirmasque sententias, Ecclesiae fides apostolicis imbuta doctrinis novit in Christo nativitatem, sed ignorat exordium. Scit dispensationem, sed nescit divisionem. Non partitur Christum Iesum, ut Iesus non ipse sit Christus; nec Filium hominis discernit a Dei Filio, ne Filius Dei forte non et Filius hominis intelligatur. Non absumit Filium Dei in Filium hominis. Neque tripartita

Christum fide scindit, cuius desuper texta vestis inscissa est; ut Iesum Christum et in Verbum et in animam et in corpus incidat, neque rursum Deum Verbum et in animam et in corpus absumat. Totum ei Deus Verbum est, totum ei homo Christus est; retinens hoc in sacramento confessionis suae unum, nec Christum aliud credere quam Iesum, nec Iesum aliud praedicare quam Christum. »

Ambrosius, *De Spiritu sancto*, 3, 11, 79, *PL.*, 16, 794D-795A : (*in Is.*, 66, 1) « Per scabellum terra intelligitur; per terram autem caro Christi, quam hodieque in mysteriis adoramus et quam Apostoli in Domino Iesu... adorarunt : neque enim divisus est Christus, sed unus; neque cum adoratur tanquam Dei Filius, natus ex Virgine denegatur. » — *De Incarnationis dominicae sacramento*, 6, 47. 48, *PL.*, 16, 830 CD : « Et hos igitur qui in phantasmate venisse Iesum praedicant, et illos condemnare debemus, qui adversa erroris linea non unum eundemque Filium Dei dicunt; sed alium esse qui ex Deo Patre natus sit, alium qui sit generatus ex Virgine; cum evangelista dicat quia *Verbum caro factum est*, ut unum Dominum Iesum, non duos crederes. Nonnulli etiam aliud Dei Verbum, aliud Dei Filium crediderunt; cum ipsum qui in principio erat Verbum apud Deum Patrem, in sua propria venisse evangelista testetur. Sunt autem qui tanquam ad unum prophetarum, ita ad Christum factum esse verbum arbitrati sunt, non ipsum esse Dei Verbum. Sed de nullo prophetarum dictum est quia *Verbum caro factum est*. Nullus prophetarum abstulit peccata mundi. De nullo alio dictum est : *Hic est Filius meus dilectus in quo complacui*. De nullo prophetarum legimus quod sit Dominus maiestatis, quod de Christo Apostolus dixit, quia Iudaei Dominum maiestatis crucifixerunt (1 *Cor.*, 2, 8). »

Hieronymus, *Ep.*, 120, 9, *Ad Hedibiam*, *PL.*, 22, 996 : « Crucifigitur ut homo, glorificatur ut Deus... Haec dicimus non quod alium Deum, alium hominem esse credamus, et duas personas faciamus in uno Filio Dei, sicut nova haeresis calumniatur; sed unus atque idem Filius Dei et Filius hominis est... » — *Comment. in Ieremiam*, L. 2, c. 15, 10, *PL.*, 24, 777 B : « Ne putemus gemituum vilitatem referri ad Verbum Dei, qui sit iste qui plangat, statim sequitur : *Vae mihi, anima; quia periit revertens a terra* : non quia dividamus

personas, ut impii faciunt; sed quo unus atque idem Filius Dei nunc iuxta carnem, nunc iuxta Verbum loquatur Dei. »

Augustinus, *Ep.* 137, 3, 11, *Ad Volusianum* (nondum christianum, A. D. 412), *PL.*, 33, 520, unitatem Christi explicat ex analogia compositi humani : « Sic autem quidam reddi sibi rationem flagitant quomodo Deus homini permixtus sit, cum hoc semel fieri oportuerit, quasi rationem ipsi reddant de re quae quotidie fit, quomodo misceatur anima corpori, ut una persona fiat hominis. Nam sicut in unitate personae anima unitur corpori ut homo sit, ita in unitate personae Deus unitur homini, ut Christus sit. In illa ergo persona mixtura est animae et corporis; in hac persona mixtura est Dei et hominis; si tamen recedat auditor a consuetudine corporum, qua solent duo liquores ita commisceri ut neuter servet integritatem suam; quanquam et in ipsis corporibus aeri lux incorrupta misceatur. Ergo persona hominis mixtura est animae et corporis; persona autem Christi mixtura est Dei et hominis. Cum enim Verbum Dei permixtum est animae habenti corpus, simul et animam suscepit et corpus. Illud quotidie fit ad procreandos homines; hoc semel factum est ad liberandos homines. Verumtamen duarum rerum incorporearum commixtio facilius credi debuit quam unius incorporeae et alterius corporeae. Nam si anima in sua natura non fallatur, incorpoream se esse comprehendit : multo magis incorporeum est Verbum Dei, ac per hoc Verbi Dei et animae credibilior debuit esse permixtio quam animae et corporis. Sed hoc in nobis ipsis experimur; illud in Christo credere iubemur. » — Similiter *Ep.*, 140, 4, 12, *Ad Honoratum* (nondum baptizatum, circa idem tempus), *PL.*, 33, 543 : « Nihil proinde aliud dictum est : *Verbum caro factum est*, quam si diceretur : Filius Dei Filius hominis factus est. *Qui cum in forma Dei esset*, sicut dicit Apostolus, *non rapinam arbitratus est esse aequalis Deo*; neque enim usurpationis erat, ut rapina diceretur, sed naturae inerat, ut esset aequalis; *semetipsum tamen exinanivit*, non formam Dei amittens, sed formam servi accipiens; *humiliavit semetipsum, factus oboediens usque ad mortem, mortem autem crucis*. Vides quemadmodum eundem hominem quem Deum commendat, ut persona una sit, ne non Trinitas sed quaternitas inducatur. Sicut enim non augetur numerus personarum cum accedit caro animae ut sit unus

homo, sic non augetur numerus personarum cum accedit homo Verbo, ut sit unus Christus. Legitur itaque : *Verbum caro factum est*, ut intellegamus huius personae singularitatem, non ut suspicemur in carnem mutatam divinitatem. » — *Enchiridion, ad Laurentium*, 35, 40 (A. D. 424), *PL.*, 40, 249-250 : « Proinde Christus Iesus Dei Filius est et Deus et homo. Deus ante omnia saecula, homo in nostro saeculo. Deus quia Verbum : *Deus enim erat Verbum*; homo autem quia in unitatem personae accessit Verbo anima rationalis et caro... »

Haec satis demonstrant etiam ante tempora Nestorii Patres multipliciter asseruisse unitatem personalem Christi et indicasse periculum viae qua Nestorius a vero aberravit. Confirmatur ex iis quae paulo ante damnationem Nestorii et statim post scripta sunt; quibus exorientis haeresis varia capita feriuntur. Nam et illa quae vulgo dicitur *communicatio idiomatum*, in una persona constanter vindicatur, et divisio Christi, per quam induceretur quaternitas pro trinitate, excluditur.

Leporius, Gallus monachus, in Africa edoctus ab Augustino, circa annum 426/7, *Libellum emendationis* edidit, in quo haec leguntur, 2-5, *PL.*, 31, 1223 C-1225 B : « ... Nunc, favente Domino, apertis quandoque oculis,... verum lumen aspiciamus..., et Iesum Christum Dominum non ut antea fallebamur, sed sicut est veritas, sincerissimo intuemur obtutu; atque iuxta symboli veritatem, id quod secundum priorem definitionem nostram, ubi non impietate aliqua, sed seducebamur errore, dicere verebamus de Maria Deum natum, nunc constantissime confitemur. Tamen quod Christum Filium Dei tunc etiam natum de sancta Maria negaremus et,... minime attendentes ad mysterium fidei, non ipsum Deum hominem natum, sed perfectum cum Deo natum hominem dicebamus; pertimescentes sc. ne divinitati conditionem assignaremus humanam; quasi, si cum homine Deus nasci non aspernaretur, ipse praeiudicio status sui nasci homo dedignaretur; aut illud poterat, sed hoc forte non poterat. Credo plane Deum hoc non posse quod non vult. Si nasci voluit, quae Deus voluit certissime credo quia potuit : quoniam status Dei nullum potest periculum sustinere. Nec homo propter nos factus, ut ederetur ex homine indignum habuit : quia nec ipsam hominem facere de qua homo nasceretur, duxit indignum. Si ergo, minimo

percipientes hanc potentiam Dei, sensu nostro et propria ratione sapientes, ne quasi inferiora se Deus agere videatur, ita hominem cum Deo natum esse dicamus, ut seorsum quae Dei sunt soli Deo demus, et seorsum quae sunt hominis soli homini reputemus, quartam manifestissime inducimus in Trinitate personam et de uno Filio Dei non unum sed facere incipimus duos Christos : quod a nobis ipse iam Dominus ac Deus Christus avertat. Ergo confitemur Dominum ac Deum nostrum Iesum Christum, unicum Filium Dei, qui ante saecula natus ex Patre est, novissimo tempore de Spiritu sancto et Maria semper virgine factum hominem Deum natum ; et confitentes utramque substantiam, Deum atque hominem inseparabilem pia credulitate suscipimus, et ex tempore susceptae carnis sic omnia dicimus quae erant Dei transiisse in hominem, ut omnia quae erant hominis in Deum venirent ; et hac intelligentia Verbum factum sit caro, non ut conversione aut mutabilitate aliqua coeperit esse quod non erat, sed ut potentia divinae dispensationis Verbum Patris nunquam a Patre discedens, homo proprie fieri dignaretur, incarnatusque sit Unigenitus secreto illo mysterio quod ipse novit : nostrum namque est credere, illius nosse. Ac sic ut ipse Deus Verbum, totum suscipiens quod est hominis, homo sit ; et assumptus homo, totum accipiendo quod est Dei, aliud quam Deus esse non possit... Caro igitur proficit in Verbum, non Verbum proficit in carnem ; et tamen verissime Verbum caro factum est. Sed, ut diximus, solum proprie personaliter, non cum Patre aut cum Spiritu sancto naturaliter : quia unigenitus Deus, Deus verus, qui cum Patre et Spiritu sancto unus est in natura, alter est in persona... Nascitur ergo nobis proprie de Spiritu sancto et Maria semper virgine Deus homo Iesus Christus Filius Dei ; ac sic in alterutrum unum fit Verbum et caro, ut manente in sua perfectione naturaliter utraque substantia sine sui praeiudicio, et humanitati divina communicent et divinitati humana participent ; nec alter Deus alter homo, sed idem ipse Deus qui et homo ; et vicissim homo qui et Deus Iesus Christus, unus Dei Filius et nuncupetur et vere sit... »

In Gallia, anno 430/1, Nestorium nondum damnatum sic reprehendebat Cassianus, *De Incarnatione Christi*, 5, 3, *PL.*, 50, 102 : « Ais ergo Christum Θεοδόχον imaginem appellandum, i. e. non propter se eum quia sit Deus, sed quia Deum

in se suscepit honorandum. Hoc modo ergo nihil inter eum et omnes qui fuerunt sanctos homines esse asseris, quia omnes utique sancti homines Deum in se habuerunt. Siquidem et in patriarchis Deum fuisse et in prophetis Deum locutum non ignoramus. Omnes denique non dico apostolos, martyres, sed omnes quoque sanctos Dei et servos Dei habere in se Spiritum Dei credimus, secundum illud : *Vos estis templum Dei vivi; sicut Deus dixit quia habitabo in eis* (2 Cor., 6, 16). Et iterum : *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis?* (1 Cor., 3, 16.) Et per hoc omnes theodochi sunt, ac sic hoc modo unctos admodum Christo similes et Deo pares dicis... »

Ex Hispania, anno 431, pii episcopi Vitalis et Constantius interrogabant Capreolum Carthaginensem, a concilio Ephesino edoctum, quid fides catholica recta teneret. *PL.*, 53, 848 C : « Quia sunt hic quidam qui dicunt non debere dici Deum natum. Nam et haec est fides eorum, hominem purum natum fuisse de Maria virgine, et post haec Deum habitasse in eo... » — Rescripsit Capreolus, *Ep.* 2, 2, 850 BC : « Quamvis christianis et devotis mentibus ipsa universalis Ecclesiae auctoritas plene sufficiat, nec vestra, quantum missus a vobis sermo perdocuit, in hac causa minor videatur assertio; ne tamen ego quoque petitioni atque interrogationi sanctae necessarium videar negare responsum, unam veramque doctrinam hanc esse confitemur, quam evangelica tenet ac tradit antiquitas; i. e. Dei Filium, Deum verum et hominem verum, unius prorsus atque inseparabilis esse personae; nec sicut in aliis patriarchis, prophetis, apostolis ceterisque sanctis et praeclarissimis viris habitavit aut habitat Deus, ita in Christum Iesum divinam illam plenitudinem velut extrinsecus credimus advenisse; sed proprio quodam atque ineffabili modo Filium Dei etiam filium hominis factum; ut, qui ingenua Patris substantia Unigenitus permanebat ac permanet, mirabiliter suscepto homine fieret *primogenitus in multis fratribus* (Rom., 8, 29); et qui erat in principio *Verbum et Verbum erat apud Deum et Deus erat Verbum, caro fieret et habitaret in nobis* (Io., 1, 1. 14). Ex quo igitur *mysterium quod absconditum fuit a saeculis* (Col., 1, 26) in Deo, coepit per angelum in utero Virginis operari, atque in ea *Sanctus Spiritus supervenit, et illi Virtus Altissimi obum-*

bravit (Lc., 1, 35), Deus in homine nasci dignatus est... »

Idem plenius explicat utroque *Commonitorio*, scripto ann. 434 in Gallia, Vincentius Lirinensis monachus. Vide praecipue *Commonit.*, 1, 13-15, *PL.*, 50, 655-658; 2, 29-33, *ib.*, 679-686; appellato etiam testimonio christianae antiquitatis.

III. *Decretis Ecclesiae.*

Fertur fragmentum *Epistolae Felicis I*, P. R. (269-274), *ad Maximum episcopum et clerum Alexandrinum*, quo docetur Dominum Nostrum Iesum Christum, ex Virgine Maria natum, non esse hominem a Deo assumptum, sed Deum perfectum. Οὐδὲ γὰρ ἀνθρώπον ἀνέλαβεν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, ἵνα ᾗ ἕτερος παρ' αὐτόν, ἀλλὰ Θεὸς ὢν τέλειος, γέγονεν ἅμα καὶ τέλειος ἀνθρώπος, σαρκωθεὶς ἐκ Παρθένου. Illud fragmentum, ad controversiam Pauli Samosatani spectans, est doctrinae omnino catholicae, et saepe in hac materia profertur; retinetur a *DB.* sub n. 52, non tamen sine iusta cautione; nam eius authenticia graviter suspecta est. Pervenit enim ad nos per manus Cyrilli Alexandrini, qui illud recitat, in *Apologia pro XII Anathematismis*, ad anath. 6, *PG.*, 76, 344; recitatum est pariter in Conc. Ephesino, ut genuinum. Sed videtur computandum inter documenta ex fraude Apollinaristarum orta (de quibus cf. *Thes.* XII, p. 164). Sane Apollinaristae nihil magis abhorrebant quam ne Filius Dei diceretur assumpsisse hominem, cum ipsi docerent assumpsisse partem duntaxat hominis, i. e. carnem sine anima, aut certe sine anima rationali. Hinc inter apocrypha iam communiter censetur illud fragmentum; cf. Caspari, *Alte und Neue Quellen*, p. 117 sqq., Christiania, 1879; Lietzmann, *Apollinaris von Laodicea*, fr. 186 et 187, Tübingen, 1904; G. Bardy, *Paul de Samosate*², p. 139-144; Loofs, *Paulus von Samosata*, p. 156, n. 1, *TU.*, 44, 5, Leipzig, 1924. — Aliunde animadvertendum est mentionem « hominis assumpti » non propriam esse Nestorianorum, sed frequenter occurrere etiam apud catholicos scriptores, ut ostendit inter alios P. Galtier, *De Incarnatione ac Redemptione*, p. 77-82, et habere posse interpretationem rectam. De hoc plura infra. Fragmento Felicis hanc mentionem deberi existimavimus propter antiquitatem.

Adversus Photinum, post decretum Antiochenum Eusebianorum (344) et duo decreta Mediolanensia catholicorum (345, 347), exstant varia decreta Ecclesiae; praesertim :

Damasus, in *Conc. Romano* (380?), *anath.* 5, *DB.*, 63 : « Anathematizamus Photinum, qui Ebionis haeresim instaurans, Dominum Iesum Christum tantum ex Maria confitetur. »

Conc. CPTanum I (381), *DB.*, 85.

Leo M., *Ep.* 59, 5, *Ad clerum et plebem CPTanae urbis* (mart. 450), *PL.*, 54, 871 B.

Conc. Bracarense (563), *anath.* 3, *DB.*, 233.

Adversus Nestorium appellata sunt vetera documenta : *Symbolum Nicaenum*, a Cyrillo Alex., *Ep.* 4, *PG.*, 77, 45; *Expositio*, quae ferebatur eorundem 318 Patrum, *adversus Paulum Samosatenum*, ap. Mansi, 5, 176 (potius apollinariae originis, cf. Bardy, *Paul de Samosate*², p. 134-139). Praecipua autem lis vertebatur circa XII anathematismos Cyrilli Alexandrini, qui, auctoritate accepta a Caelestino Romano Pontifice, dux fuit Concilii. Mansi, 4, 1081-1084, *DB.*, 113-124. Anathematizato Nestorio in 1^a Actione (22 iun. 431), et deposito (Mansi, 4, 1177 DE; 1212 C), anathematismi in Acta relati sunt, 1180 AB. Cum autem advenissent legati Sedis Apostolicae, rogante Arcadio episcopo legato, res gestae in 1^a Actione recitatae sunt de Actis. Ergo etiam ipsi anathematismi recitati. *Ib.*, 1289, Actione 2^a. In Actione autem 3^a, idem Arcadius confirmavit postulato legatorum satisfactum esse de Nestorii damnatione, 1293; eo tamen rogante, Acta sunt denuo recitata et probata. Ceterum eosdem anathematismos cum epistolis synodicis Cyrilli Concilium Chalcedonense (451) suscepit, « ad convincendas Nestorii vesanias, et ad interpretationem eorum qui salutaris symboli pio zelo nosse desiderant intellectum ». Mansi, 7, 113 C. — Amplius damnata ab Ephesino haeresi nestoriana (22 iul. 431), Mansi, 4, 1361 D-1364 B, inter Occidentales et Orientales concordia restituta non est nisi post moram fere biennii, protracto inter Cyrillum Alexandrinum et Ioannem Antiochenum litterarum commercio; anno tandem 433 in symbolum unionis consenserunt, quod legi potest in Cyrilli *Ep.*, 38, *PG.*, 77, 172 B-173 A.

Doctrinae Nestorii summa continetur contra-anathematismis quos pertinaciter opposuit anathematismis Cyrilli. Habentur latine ex Mario Mercatore, *PL.*, 48, 909-932. Inter utrumque, medii intercesserant orientales episcopi, rogante Ioanne Antiocheno, ac praecipue Theodoretus Cyrensis epis-

copus. Hinc duae series responsorum ad singula anathemata; quibus Cyrillus vicissim respondit. Cf. *PG.*, 76, 316-385 et 385-452. Pro Orientalibus calamum duxerat anonymus (Andreas Samosatenus?) sat pacate, eo praesertim consilio ut Cyrillum sibimetipsi opponeret; Theodoretus vehementius, eo animo ut venenum apollinarismi apud eum indicaret. Neutrum scriptum prodit mentem haereticam, sed theologiam ab alexandrina diversam. Cf. J. Mahé, *Les anathématismes de saint Cyrille d'Alexandrie et les évêques orientaux du patriarcat d'Antioche*; *RHE.*, 1906, 505-542.

Nam Alexandrini, in ariano conflictu Athanasium secuti, nihil magis caverant quam ne quis Christum creaturis adnumeraret; divinitatem eius omni ope inculcabant; omnem divisionem a Verbo incarnato repellebant, in unitate personae defixi erant. Antiocheni e contra, periculum Apollinarismi reformidantes, utriusque naturae integritatem et ab altera distinctionem diligenter tuebantur. Inde diversitas expositionis, quae apud sapientissimum quemque utriusque partis veritatem revelatam reliquerat intactam.

At Nestorius, dum solam ἔνωσιν κατὰ τὴν θέλησιν καὶ τὴν ἐνέργειαν, ἔνωσιν κατ' εὐδοκίαν admittit, et reicit ἔνωσιν κατ' οὐσίαν, *DP.*, 41, 9; 10, p. 304-305, non satisfacit revelationi. Neque dum scribit : μὴ Θεὸς ἀληθῶς, θεοφόρος δὲ μᾶλλον ἄνθρωπος ἦν ὁ Χριστός, ap. Cyrillum, *Adv. Nestor.*, 1,1, *PG.*, 76, 25 A. Ait tamen *ibid.*, 2, 12, 109 B : παντοκράτωρ τῇ συναφείᾳ Θεός. Sed quam συνάφειαν intellegat, statim declarat : σέβωμεν τὸν τῇ θεῇ συναφείᾳ τῷ παντοκράτορι Θεῷ συμπροσκυνούμενον ἄνθρωπον. Ipsa vox συμπροσκυνούμενον dualitatem adorationis prodit. Prorsus consona refert a Nestorio dicta Cyrillus, *Ep.* 40, *Ad Acacium Melitinae episcopum*, *PG.*, 77, 193 D : Χωρίζω τὰς φύσεις καὶ ἐνῶ τὴν προσκύνησιν. Locus Nestorii legitur in *Libro Heraclidis*, et ab ipso defenditur, n. 429-434, trad. Nau, p. 274-278. — In eodem opere Nestorius assidue inculcat unicum πρόσωπον post unionem; sed stante diversitate sive κατὰ φύσιν sive καθ' ὑπόστασιν sive κατ' οὐσίαν, ita ut πρόσωπον esset nomen concordiae, non unitatis ontologicae.

Catholicis exprobrare solebant Nestoriani χρεῖσιν sive σύγχυσιν naturarum qualem induxerant Ariani et Apollinaristae. Sed inde multum aberant catholici : tuebantur enim integritatem naturae, sine detrimento sui a Verbo assumptae.

De Nestorio animadvertit diversa iudicia hominum acatholicorum. Loofs (1905) iudicat Nestorium omnino nestorianum — et in hoc quidem praestantiorum Cyrillo. E contra, Bethune Baker (1908) iudicat alienum a nestorianismo.

Reliquias nestorianismi profligavit *Concilium CPlatinum* II, (553) XV *anathematismis*, DB., 213-228; maxime 4, 216.

De adoptianismo hispanico statuatur Thesis XI.

IV. *Ratione theologica.*

Quaestionem plenissime tractat S. Thomas 3^a p. q. 2, et positive et exclusivè; unde hauriemus quae maxime spectant ad rem praesentem.

1° quaestionem tractat positive, art. 2 : « Utrum unio Verbi incarnati sit facta in persona. — R^{dq} Omne quod inest alicui personae, sive pertineat ad naturam eius sive non, unitur ei in persona. Si ergo humana natura Verbo Dei non unitur in persona, nullo modo ei unitur. Et sic totaliter tollitur Incarnationis fides : quod est subruere totam fidem christianam. Quia igitur Verbum habet naturam humanam sibi unitam, non autem ad suam naturam divinam pertinentem, consequens est quod unio sit facta in persona Verbi, non autem in natura. »

Responsum unice nititur in illa nota intelligibili quam apprehensio communis primo detegit in persona : est enim persona subiectum distinctum naturae rationalis, totum secundum se et incommunicabile. Sane Verbum Dei, pro sua excellenti dignitate, est persona. Ergo, si habet naturam humanam sibi unitam, habet sibi unitam in persona. Non autem omne quod unitur in persona, unitur etiam formaliter in ratione personae : quapropter excludi oportet unionem pure accidentalem, ut imparem veritati fidei.

2° quaestionem tractat exclusive, art. 6 : « Utrum humana natura fuerit unita Verbo Dei accidentaliter. — R^{dq}..., ad huius quaestionis evidentiam, sciendum est quod circa mysterium unionis duarum naturarum in Christo, duplex haeresis insurrexit. Una quidem confundentium naturas : sicut Eutychetis et Dioscori, qui posuerunt quod ex duabus naturis est constituta una natura; ita quod confitentur Christum esse ex duabus naturis, quasi ante unionem distinctis; non autem in duabus naturis, quasi post unionem naturarum distinctione cessante.

« Alia vero fuit haeresis Nestorii et Theodoti Mopsuesteni separantium personas. Posuerunt enim aliam esse personam Filii Dei, et filii hominis. Quas dicebant sibi invicem esse unitas, 1° quidem, secundum inhabitationem, inquantum sc. Verbum Dei habitavit in illo homine sicut in templo; 2° secundum unitatem affectus : inquantum sc. voluntas illius hominis est semper conformis voluntati Dei; 3° modo, secundum operationem : prout sc. dicebant hominem illum esse Dei Verbi instrumentum; 4° secundum dignitatem honoris : prout omnis honor qui exhibetur Filio Dei exhibetur filio hominis, propter coniunctionem ad Filium Dei; 5° secundum aequivocationem, i. e. secundum communicationem nominum : prout sc. dicimus illum hominem esse Deum et Filium Dei. Manifestum est autem omnes istos modos accidentalem unionem importare.

« Quidam autem posteriores magistri, putantes se has haereses declinare, in eas per ignorantiam inciderunt. Quidam enim eorum concesserunt unam Christi personam, sed posuerunt duas hypostases, sive duo supposita; dicentes hominem quendam, compositum ex anima et corpore, a principio suae conceptionis esse assumptum a Dei Verbo. Et haec est 1^a opinio quam Magister ponit, *in 6 d. 3 Sent.* — Alii vero, volentes servare unitatem personae, posuerunt Christi animam non esse corpori unitam, sed haec duo, separata ab invicem, esse unita Verbo accidentaliter; ut sic non cresceret numerus personarum. Et haec est 3^a opinio quam Magister ibidem ponit.

« Utraque harum opinionum incidit in haeresim Nestorii. 1^a quidem, quia idem est ponere duas hypostases vel duo supposita in Christo, quod est ponere duas personas... (art. 3). Et si fiat vis in nomine personae, considerandum est quod etiam Nestorius utebatur unitate personae, propter unitatem dignitatis et honoris. Unde et V^a Synodus definit anathema eum qui dicit « unam personam secundum dignitatem, honorem et adorationem, sicut Theodorus et Nestorius insanientes scripserunt ». — Alia vero opinio incidit in errorem Nestorii, quantum ad hoc quod ponit unionem accidentalem. Non enim differt dicere quod Verbum Dei unitum est homini Christo secundum inhabitationem sicut in templo, sicut dicebat Nestorius; et dicere quod unitum fuit Verbum

homini secundum induitionem sicut vestimento, sicut dicit 3^a opinio. Quae etiam dicit peius aliquid quam Nestorius, quod anima et corpus non sunt unita.

« Fides autem catholica, medium tenens inter praedictas positiones, neque dicit esse unionem factam Dei et hominis secundum essentiam vel naturam; neque etiam secundum accidens; sed medio modo, secundum subsistentiam seu hypostasim. Unde in V^a Synodo legitur : « Cum multis modis unitas intelligatur, qui iniquitatem Apollinari et Eutychetis sequuntur, interemptionem eorum quae convenerunt colentes (i. e. interimentes utramque naturam), unionem secundum confusionem dicunt; Theodori autem et Nestorii sequaces, divisione gaudentes, affectualem unitatem introducunt; sancta vero Dei Ecclesia, utriusque perfidiae impietatem reiciens, unionem Dei Verbi ad carnem secundum compositionem confitetur, quod est secundum subsistentiam.

« Sic igitur patet quod 2^a trium opinionum quas Magister ponit, quae asserit unam hypostasim Dei hominis, non est dicenda opinio, sed sententia catholicae Fidei. Similiter etiam 1^a opinio, quae ponit duas hypostases, et 3^a, quae ponit unionem accidentalem, non sunt dicendae opiniones, sed haereses ab Ecclesia damnatae. »

Responsum eo spectat ut excludatur omnis modus unionis accidentalis, utpote non sufficiens et in haeresim Nestorii recidens. Constat autem duabus partibus.

Priore parte recensentur omnes modi unionis quos Nestorius posuit inter Verbum et naturam humanam : 1° hospitalis, penes inhabitationem ; 2° moralis, penes affectum ; 3° dynamicus, penes operationem ; 4° honorificus, penes dignitatem ; 5° nominalis, penes appellationem. Manifestum est omnes hos modos pure accidentales esse; requiritur autem substantialis, ut habeatur una persona, unum *ego*.

Posteriore parte, commemoratur descriptio Petri Lombardi *In 3 d. 6*, qua complexus est duas formas larvatas nestorianismi et ipsam Fidem catholicam de Incarnatione Verbi. Ordo descriptionis quem tenuit Lombardus non fortuitus censendus est, sed ad rerum naturam accommodatus : nam prior forma nestorianismi peccat per excessum in assertionem hominis Christi, posterior per defectum; doctrina catholica non sine certo consilio medium locum occupat. Secundum 1^{am} opinionem

quam refert Lombardus, id quod Verbum Dei assumpsit, est homo, i. e. suppositum humanum, independenter ab assumptione, et tale manet. Nec multum refert quod ponitur suppositum, i. e. subiectum logicum attributionis, non persona, i. e. subiectum ontologicum : nam in naturis rationalibus non differunt persona et suppositum. Haec opinio locum relinquit soli unioni penes dignitatem, et reducitur ad 4^m modum a Nestorio excogitatum. Secundum autem 3^{am} opinionem, id quod Verbum Dei assumpsit, ne post assumptionem quidem est homo, sed tantummodo elementa hominis, a Verbo assumente ita contenta ut praebeant externam speciem hominis. Haec opinio locum relinquit soli unioni secundum penetrationem, et reducitur ad 1^m modum a Nestorio excogitatum, seu potius ad aliquid peius, nam ipsam integritatem naturae assumptae non servat. Superest 2^a sententia, secundum quam id quod Verbum Dei assumpsit, in ipsa assumptione factum est homo, propter legitimum modum assumptionis, in quo elementa hominis concurrunt non quocumque modo, sed hierarchice ut requiritur ad veritatem hominis; non tamen factum est suppositum humanum nec persona humana. Nam licet omnis homo existens in rerum natura sit persona, eatenus tantum dici potest persona humana quatenus substitit ex ipsa condicione naturae humanae. Homo autem Christus substitit non ex ipsa condicione naturae humanae, sed ex condicione Verbi assumentis, cuius proprium est ut subsistat etiam in natura humana. Manet ergo eadem persona Verbi post Incarnationem subsistens in utraque natura.

Hinc habes quatenus dici possit Verbum Dei « assumpsisse hominem ». Non enim assumpsit hominem aliunde talem; sed quod assumpsit, id in ipsa assumptione factum est homo. Unde legitur in resp. ad 2^m : « Verbum Dei ab aeterno esse completum habuit secundum hypostasim vel personam; ex tempore autem advenit ei natura humana, non quasi assumpta ad unum esse prout est naturae, sicut corpus assumitur ad esse animae; sed ad unum esse prout est hypostasis vel personae. » Natura igitur assumptibilis, seu in signo priore ad assumptionem, non est homo; sed Verbum, quod assumpsit naturam humanam, assumendo factum est homo.

Cf. argumentationem Lombardi, 3 d., 10, 1, *PL.*, 192, 777, ed. Quaracchi, p. 593. 4; et commentarium R. P. V.

Héris, O. P., in hunc locum S. Thomae; Paris, 1927.

Hinc habes unde recte interpreteris quae, de homine assumpto sive suscepto a Filio Dei, passim occurrunt apud Patres, quorum dicta diligenter collegit P. Galtier, *De Incarnatione et Redemptione*, p. 77-82; et in ipso hymno *Te Deum*: « Tu ad liberandum suscepturus hominem, non horruisti Virginis uterum. » Homo enim est proprie nomen subsistentis in natura humana : unde apprime convenit Verbo Dei incarnato : Verbum enim ab aeterno subsistit in natura divina, et ex tempore in natura humana. Secundum autem accuratam verborum proprietatem, assumpta est natura humana, quae in ipsa assumptione facta est homo : nunquam enim fuit ἀνυπόστατος. Non assumptus est homo, si velis accurate loqui; quod monendum censuit S. Thomas, 3^a q. 4 a. 3 : « Utrum persona divina assumpserit hominem. — Rđq., sicut supra dictum est (a. 2), illud quod assumitur non est terminus assumptionis, sed assumptioni praeintelligitur. Dictum est autem (q. 3 a. 1 et 2) quod individuum in quo assumitur humana natura, non est aliud quam divina persona, quae est terminus assumptionis. Hoc autem nomen *homo* significat humanam naturam prout nata est in supposito esse; quia, ut dicit Damascenus (*FO.*, 3, 4 et 11), sicut hoc nomen *Deus* significat eum qui habet divinam naturam, ita hoc nomen *homo* significat eum qui habet humanam naturam. Et ideo non est proprie dictum quod Filius Dei assumpsit hominem, supponendo (sicut rei veritas se habet) quod in Christo sit tantum unum suppositum et una hypostasis. » Ergo illa asserta quae passim occurrunt in traditione catholica, imputanda sunt cuidam audaciae dictionis.

Ad hymnum *Te Deum* quod attinet, « *homo* » respicit primo naturam humanam collective sumptam, ad quam liberandam Filius Dei unum individuum suscepit de illa, et in illo salvum fecit totum genus humanum.

B. In unitate personae Dei hominis consistit mysterium Incarnationis.

I. *Scriptura* probatur, ex testimoniis supra allatis; disertissime autem ab Apostolo Paulo, 1 *Tim.*, 3, 16 : Καὶ δόξου-
μένως μέγα ἐστὶν τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον,

ὃς ἐφανερώθη ἐν σαρκί,

ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι,
 ὤφθη ἀγγέλοις,
 ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν,
 ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ,
 ἀνελήμφθη ἐν δόξῃ.

Var. lect. ΘC = θεός, codd. longe plerique. KLP; cursivi amplius 200; Nyss. Chrys. Didym. Theodoret.

OC = θς N A(?) F G; cursivi 17, 73, 191; versiones antiquae; Epiphan. Mops. Cyr. Al.

O = θ D

Vulgata : « *Et manifeste magnum est pietatis sacramentum* » (= mysterium). Sacramentum illud, seu mysterium, est persona Christi Redemptoris, de qua scriptum est, *Col.*, 2, 3 : « In quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi. »

« *Quod manifestatum est in carne* ». Cf. *Io.*, 1, 14 : « Et Verbum caro factum est. » *Rom.*, 16, 25. 26 : « Praedicationem Iesu Christi, secundum revelationem mysterii temporibus aeternis taciti, quod nunc patefactum est per Scripturas Prophetarum secundum praeceptum aeterni Dei. » *Col.*, 1, 26. 27 : « Mysterium quod absconditum fuit a saeculis et generationibus, nunc autem manifestatum est sanctis eius, quibus voluit Deus notas facere divitias gloriae sacramenti huius in Gentibus, quod est Christus. »

« *Iustificatum est in Spiritu* », h. e. virtute Spiritus sancti operantis resurrectionem Christi (ἐν instrumentale). Cf. *Rom.*, 8, 11 : « Quod si Spiritus eius, qui suscitavit Iesum a mortuis, habitat in vobis; qui suscitavit Iesum Christum a mortuis vivificabit et mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum eius in vobis. » Iustificatus autem dicitur quia veridicus inventus est. *Mt.*, 11, 19 : « Et iustificata est sapientia a filiis suis. »

« *Apparuit angelis* », non quodcumque modo, sed ut eorum adoratione dignus. *Phil.*, 2, 10 : « Ut in nomine Iesu omne genu flectatur, caelestium, terrestrium et infernorum. » *Hb.*, 1, 6 : « Et cum iterum introducit Primogenitum in orbem terrae, dicit : Et adorent eum omnes angeli Dei. »

« *Praedicatum est gentibus* ». Praedicatio Evangelii, declaratio Christi. *Act.*, 1, 8 : « Et eritis mihi testes in Ierusalem et in omni Iudaea et Samaria et usque ad ultimum terrae. » *Rom.*,

10, 17. 18 : « Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi. Sed dico : Numquid non audierunt? Et quidem in omnem terram exivit sonus eorum et in fines orbis terrae verba eorum. »

« Creditum est in mundo », h. e. ab hominibus, *Rom.*, 3, 19 : « Ut omne os obstruatur, et subditus fiat omnis mundus Deo. » Cf. *Rom.*, 10, 17.

« *Assumptum est in gloria* », per gloriosam in caelum ascensionem. *Act.*, 1, 2. 11 : « Praecipiens Apostolis per Spiritum sanctum, quos elegit, assumptus est... Hic Iesus, qui assumptus est a vobis in caelum, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in caelum. » *Phil.*, 2, 11 : « Et omnis lingua confiteatur quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris. »

His splendide declaratur consilium ab aeterno reconditum in profundis Dei, in tempore manifestum per Incarnationem Verbi et eius in terra opus salutare.

Cf. 1 *Cor.*, 2, 6-10; *Eph.*, 3, 8. 9.

Rom., 16, 25. 26 : κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου χρόνοις αἰωνίοις σσειγημένου, φανερωθέντος δὲ νῦν διὰ τε Γραφῶν προφητικῶν κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ εἰς ὑπακοὴν πίστεως εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντος...

II. A *Patribus* dicitur mirabile; et asseritur tum polemice, tum thetice.

(Ps.) Athanasius, *C. Apollinar.*, 1, 13, *PG.*, 26, 1116 B, notat Apollinaristarum commentum, ex formidine mysterii ortum.

Gregorius Nyss., *Or. catech.*, 11, *PG.*, 45, 44, analogiam naturae humanae appellat ad illustrandum aliquatenus mysterium.

Cyrillus Al., *Adv. Nestor.*, L. 3, *PG.*, 76, 112, soli simplicitati fidei praesto esse dicit traditionem mysterii.

Augustinus, *Ep.* 137, 2, 8, *Ad Volusianum*, *PL.*, 33, 519 : « Ipsa magnitudo virtutis eius, quae nullas in angusto sentit angustias, utrum virginalem non adventicio sed indigena puerperio fecundavit; ipsa sibi animam rationalem et per eandem corpus humanum, totumque omnino hominem in melius mutandum, nullo modo in deterius mutata coaptavit; nomen humanitatis ab eo dignanter assumens, divinitatis ei largiter tribuens. Ipsa virtus per inviolatae matris virginea

viscera membra infantis eduxit, quae postea per clausa ostia membra iuvenis introduxit (*Io.*, 20, 26). Hic si ratio quaeritur, non erit mirabile; si exemplum poscitur, non erit singulare. Demus Deum aliquid posse, quod nos fateamur investigare non posse. In talibus rebus tota ratio facti est potentia facientis. » — *CD.*, 9, 16, *PL.*, 41, 269-271, Incarnationem Domini opponit Apuleio, *De deo Socratis*; concludit, 16, 269 : « Non enim verum est quod idem Platoniceus ait dixisse Platonem : « Nullus deus miscetur homini ». Et hoc praecipuum eorum sublimitatis ait esse specimen, quod nulla attrectatione hominum contaminantur... » Ergo confitetur fides christiana aliquid maius quam quod philosophia cogitare potuit.

Leo M., *Serm.*, 29, *In Nativ. Dom.*, 9, 1, *PL.*, 54, 226 B : « Utamque substantiam in unam convenisse personam nisi fides credat, sermo non explicat... »

Fulgentius Ruspensis, *Ad Trasimundum regem Vandalorum* L. 1, De mysterio mediatoris Christi..., passim, 15. 16, *PL.*, 65, 238-240.

Rusticus diaconus, *Contra Acephalos*, *PL.*, 67, 1250, et ipse naturae humanae analogiam appellat et imparem fatetur mysterio.

III. *Documentis Ecclesiae.* — Verba Augustini *Ad Volusianum* laudantur a *Conc. Toletano* XI (675), *DB.*, 282.

Cyrellus autem Alexandrinus *anathematismo* 3 subiunxit explicationem. *PG.*, 76, 300 C : παραδόξως τε καὶ ἀρρήτως ἠνῶσθαι... ἀρρητον ἔνωσιν.

Ex documentis fidei constat dari quaedam mysteria supernaturalia strictissimo sensu, *Conc. Vatic.*, s. 3, c. 4, *DB.*, 1795-6, cum can. 1, *DB.*, 1816. Iam vero nemo dubitabit in eum numerum referre Trinitatem et Incarnationem. Id confirmatur decretis Pontificum recentiorum. Pius IX, *Ad Card. de Geissel*, archiep. Coloniensem, 15 iun. 1857, *DB.*, 1655, de Ant. Guenther; et *Ad archiep. Monaco-Frisingensem*, 11 dec. 1862, de Iac. Frohschammer, *DB.*, 1669. — Pius X, *Decr. Lamentabili*, iul. 1907, prop. 22. 64, *DB.*, 2022. 2064.

IV. *Ratione theologica.* — S. Thom., 4 *CG.*, 27 : « (Incarnatio) inter divina opera maxime rationem excedit : nihil enim mirabilius excogitari potest quam quod verus Deus Dei Filius fieret homo verus. » *De Pot.*, q. 6 a. 2 ad 9^m : « Miracula fiunt ad fidei confirmationem. Sed Incarnatio Verbi non est ad con-

firmationem fidei tanquam fidei argumentum, sed magis est sicut fidei obiectum. Ergo non est miraculum. » — Suaresius, *Disp.* 3 s. 1 n. 3: « Non potest humana vel angelica cognitione naturali evidenter cognosci seu demonstrari Incarnationem esse possibilem. Est communis theologorum. » — Billot, *De Verb. inc.* ⁷, p. 14.

Iudicium commune theologorum catholicorum de mysterio Christi egregie confirmant infelicia tentamina acatholicorum doctorum qui, dimissa traditione dogmatica, personam Christi explicare studuerunt ex aliqua theoria psychologiae recentioris; de quibus cf. L. de Grandmaison, *Jésus Christ*, t. 2, p. 202 sqq. Attende nominatim anglicanum W. Sanday, *Christologies ancient and modern*, Oxford, 1910, profectum ex theoria « inconscii »; — lutheranos R. Seeberg, *Wer war Jesus?* Leipzig, 1909; Fr. Loofs, *What is the truth about Jesus Christ*, Edinburgh, 1913; assignantes Christo scintillam divinitatis aliquam, sed dissolventes mysterium Hominis-Dei; W. Hermann, *Christlich-protestantische Dogmatik*², Berlin et Leipzig, 1909, de dogmate christologico simpliciter desperantem. A mysterio Christi longius et manifestius recedunt protestantes liberales, dum fidem dogmatum eliminant, ut Harnack, *Das Wesen des Christentums*, trad. fr. 1907, 8^e Conf., p. 178-9.

Scholion I. — *De homine dominico.*

Nemo mirabitur Patres aliquando minus accurate locutos esse, nondum motis controversiis. In illo numero rerum olim minus accurate dictarum, merito censetur illa appellatio Domini Nostri quae passim occurrit: Κυριακὸς ἄνθρωπος, *Dominicus homo*. Ita in *Expositione fidei* quae fertur S. Athanasii, 1 et 4, *PG.*, 25, 204 A; 205 C; apud Epiphanium, in *Anchorato*, 34, 37. 44. 78. 93, *PG.*, 43, 77 C; 84 B; 96 C; 164 D; 183 A et B; in *Ilaer.*, 69, 62, *PG.*, 42, 305 D; apud ipsum Augustinum, *De div. quaest.* 83, 36, 2 (A. D. 389/396), *PL.*, 40, 26; *De Serm. Domini in monte*, 2, 6, 20 (A. D. 393/396), *PL.*, 34, 1278; et passim.

Improprietatem dictionis iam notabat obiter Gregorius Nazianzenus, *Ep.* 101, *Ad Cledonium*, *PG.*, 37, 177 B. Num ea revera usus sit Athanasius, non constat; etenim *Expositio fidei* dubiae est authenticae; sed tamen eius nomine circumferebatur ante finem saec. IV, et videmus calumniam motam

esse adversus Hieronymum, quasi exemplar adulterasset. Cf. Rufinus, *De adulteratione librorum Origenis*, PG., 17, 629-630; Hieronymus, *Apologia adversus libros Rufini*, 2, 20, PL., 23, 444. — Augustinus autem, cum in operibus iuventutis ita scripsisset, senior semetipsum emendavit. Legimus enim in *Retract.*, 1, 19, 8 (A. D. 426/7), PL., 32, 616 : « Non video utrum recte dicatur homo dominicus, qui est Mediator Dei et hominum, homo Christus Iesus, cum sit utique Dominus : dominicus autem homo quis in eius sancta familia non potest dici? Et hoc quidem ut dicerem, apud quosdam legi tractatores catholicos divinorum eloquiorum. Sed ubicumque hoc dixi, dixisse me nollem. Postea quippe vidi non esse dicendum, quamvis non nulla possit ratione defendi. » Hanc Augustini retractationem laudat S. Thomas, 3^a q. 16 a. 3 : « De persona Filii Dei praedicatur *Deus* et *Dominus* essentialiter; et ideo non debet praedicari denominative, quia hoc derogat veritati unionis. Unde cum *dominicus* dicatur denominative a Domino, non potest vere et proprie dici quod homo ille sit dominicus, sed magis quod sit Dominus. »

Scholion II. — *De nominibus Incarnationis.*

Inter nomina Incarnationis quae occurrunt apud Patres, alia significant Dei condescensionem ad creaturam, alia assumptionem humanitatis ad Deum, alia oeconomiam salutis humanae. Unde apte distribuuntur in tres categorias.

1° *Dei condescensio ad creaturam.* — (Cf. *Io.*, 1, 14; *Phil.*, 2, 7; 1 *Tim.*, 3, 16 : φανέρωσις ἐν σαρκί; 2 *Tim.*, 1, 10 : ἐπιφάνεια; *Hb.*, 10, 5 : σώματος κατὰρτισμός). — Ignatius, *Eph.*, 7, 2 : ἐν σαρκὶ γενόμενος Θεός; — Iustinus, 1 *Ap.*, 32, 10; 66, 2; *Dial.*, 45, 4; 84, 2; 100, 2 : σαρκωποιηθείς; — Irenaeus, *II.*, 3, 19, 1 : σάρκωσις, ... σαρκοθεΐς; Irenaeus latinus, 1, 9, 3 : « Filius Dei incarnatus pro hominibus »; 3, 16, 2. 7; 3, 19, 1; 5, 18, 1 : « Verbum Dei incarnatum » (3, 21, 8, PG., 7, 953 B, virga Moysi dicitur « incarnata »); — Tertullianus, *Apol.*, 21 : « Caro figuratus nascitur homo Deo mixtus. » *Adv. Prax.*, 27 : « Sermo in carne »; — Cyprianus, *Testim.*, 2, 2, tit. : « De sacramento concarnationis eius »; — Novatianus, *Trin.*, 24 : « Verbum Dei incarnatum »; — Athanasius, *De Incarn.*, 54, PG., 25, 192 : Αὐτὸς γὰρ ἐνηνθρώπησεν ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν; *Or.* 2 c. *Ar.*, 10 : Θεὸς ἐν σαρκί; *De Incarn. et c. Ar.*, 8 : Αὐτὸς;

οὗν ἐστὶ Θεὸς σαρχοφόρος, καὶ ἡμεῖς ἄνθρωποι πνευματοφόροι; — Gregorius Naz., *Or.*, 21, 3 : Περὶ τὴν Χριστοῦ σάρκωσιν ἦτοι πρόληψιν.

Hinc pendent nomina apud Patres frequentata : θεάνθρωπος, θεάνδρος. (Ps.) Gregorius Naz., *Liturgia alexandrina*, PG., 36, 721 C : ἐξ αὐτῆς (τῆς Θεοτόκου) θεανθρωπωθείς. — (Ps.) Caesarius Naz., *Dial.*, PG., 38, 989. 1168 : Θεάνδρος. — Leontius Byz., *Adv. Nestorianos*, 4, 37, PG., 86, 1, 1708, accommodat nomen christianis : Ἡ οὖν καὶ τὰς λοιπὰς γυναῖκας πάσας, ἀνθρωποτόκους σὺν αὐτῇ λεγομένας, καὶ αὐτὰς ἀνάγκη θεανθρώπους τινὰς τεκεῖν κατὰ Χριστόν. — Cf. sis Sophocles, *Greek Lexicon of the roman and byzantine periods*, Boston, 1870; sed liber scatet exemplis apocryphis.

2° *Assumptio humanitatis ad Deum.* — (Cf. *Mt.*, 1, 23; *Lc.*, 1, 35; *Rom.*, 1, 3; 9, 5; *Hb.*, 1, 2-4). — Nomen ἀνθρωπόθετος, ab Apollinari, ut videtur, irridendi causa confictum, Gregorius Nyssenus suscipit et vindicat tanquam bonae acceptionis capax, velit nolit Apollinaris. *Adv. Apoll.*, 49, PG., 45, 1241-4. Reapse autem, vix propagatum est, neque carebat incommodo. Non enim praesupponitur assumptioni homo formatus. Cf. dicta in demonstratione thesis, A, sub finem.

3° *Oeconomia salutis humanae.* — (Initium a Paulo, *Eph.*, 1, 10; 3, 2. 9; *Col.*, 1, 25; 1 *Tim.*, 1, 4 : οἰκονομία). — Ignatius, *Eph.*, 18, 2 : Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκυσοφορήθη ὑπὸ Μαρίας κατ' οἰκονομίαν Θεοῦ ἐκ σπέρματος μὲν Δαυὶδ, Πνεύματος δὲ ἁγίου. — De usu antiquissimo vocis, cf. A. d'Alès, *Le mot οἰκονομία dans la langue théologique de saint Irénée; Rev. Ét. Grecques*, 1919, p. 1-9. — Eusebius, *HE.*, 1, 1, 17, PG., 20, 52 B : Ἀρξεται γέ μοι ὁ λόγος... ἀπὸ τῆς κατὰ τὸν Χριστόν ἐπινοουμένης ὑψηλοτέρας καὶ κρείττονος ἢ κατὰ ἄνθρωπον οἰκονομίας τε καὶ θεολογίας. — Athanasius, *Or. 2 c. Ar.*, 6, PG., 26, 160 B : (Ὁ Υἱὸς) αὐτὸς ἀτρεπτος μένων καὶ μὴ ἀλλοιούμενος ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ οἰκονομίᾳ καὶ τῇ ἐνσάρκῳ παρουσίᾳ. *Ibid.*, 9, 165 A; 12, 172 A; 45, 241 C; 51, 256 AB; 53, 260 B; 75, 305 BC; 76, 308 B, etc. — Gregorius Naz., *Or.*, 38, 8, PG., 36, 320 B : Οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ ταῦτα καιρός, ὅτι μὴ θεολογία τὸ προκείμενον ἡμῖν, ἀλλ' οἰκονομία (ita opponit Incarnationem Trinitati). Quam autem Graeci *oeconomiam*, Latini appellare solent *dispensationem*. Hilarius, *De Trinit.*, 10, 7, PL., 10, 348 A : « dispensationem carnis assumptae »; et passim; — Augustinus, *Serm.*, 237, 1, PL., 38, 1122 : « Dispensationem salutis nostrae, quod factus est homo pro inveniando homine, qui

Deus fecerat hominem »; *Serm.*, 264, 5, 1217 : « Dispensatio carnis Christi huic vitae fidelibus necessaria est, per quam tendant ad Dominum »; — Leporius, *Libell. emend.*, 7, *PL.*, 31, 1226 C : « Mysterium tantae dispensationis ».

THESIS IX

Beata Virgo Maria merito dicitur Deipara (θεοτόκος).

Thesis statuitur contra Nestorium, qui primo quidem aperte negavit Mariam dici posse Dei genitricem, postea ita emolli-vit sententiam suam ut nomen admitteret, rem excluderet. Vide sermones eius utcumque latine expressos apud Marium Mercatorem, *PL.*, 48. Impugnatur θεοτόκος, *S.*, 1, 6. 7; 3; 4, 1. 3; 5, 1. 2. 3; 12, 6. 7 (etiam cum nota haeresis). Χριστοτόκος sine controversia admittitur, 2, p. 765; 5, 8. 9; 12, 32; θεοδόχος magis commendatur, 7, 48. Tandem ad duritiem admittitur θεοτόκος, sed non sine ἀνθρωποτόκος, 5, 5; 12, 6. 7. 8. 9. 10. 11. 23. 31; 13, 7.

Qualis homo fuerit Nestorius, accipe ex Theodoro, *Haeret. Fab. Comp.*, 4, 12, *PG.*, 83, 433-6.

Ex eodem dicto. multi alii scandalum ceperunt. Vide *Ep.* Volusiani, inter augustinianas 135, 2, *PL.*, 33, 513-4; cum praeclara apologia Augustini, *Ep.*, 137, ib., 515-525 (A. D. 412).

De fide definita Ephesi (431).

Arg. I. *Fundamentum ex Scriptura.*

Lc., 1, 35. Verba angeli : Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ὅγιον κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ. Conceptus virgineus et partus annuntiatur.

Locus omnium codicum auctoritate et Patrum antiquorum traditione munitus, impugnatur critice : Harnack, *ZSNTW.*, 1901, p. 53-57, contendit insertum esse ab aliquo retractante narrationem Lucae. Dubia ex contextu narrationis et ex stilo petita confutata sunt a multis; v. g. A. Durand, *RPA.*, 1 dec. 1906, p. 57-177; etiam ab acatholicis, ut J. Gresham Machen, *The integrity of the Lucan narrative of the Annunciation*; *Princeton Theological Review*, oct. 1927, p. 529-588 (scriptore tenaci conceptus virginei, non autem virginitatis

post partum). — Ceterum mentio conceptus virginiei (quae est incredulis praecipua causa negandae ipsius divinae maternitatis) recurrit ante et post (1, 26-27; 2, 5; 3, 23); quapropter nihil proficit qui 1, 35 per vim evellere contendit.

Alia argumenta peti possunt ex *Gen.*, 3, 15; *Ps.*, 88, 37; *Is.*, 7, 14-16; *Rom.*, 1, 3; 9, 5; *Gal.*, 3, 16; 4, 4.

II. *Ex traditione Patrum*, in qua nitebatur definitio Ephesina.

Iam Ignatius martyr, *Eph.*, 18, 2: 'Ο Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκυοφορήθη ὑπὸ Μαρίας κατ' οἰκονομίαν Θεοῦ, ἐκ σπέρματος μὲν Δαυίδ, Πνεύματος δὲ ἁγίου. — Irenaeus, *H.*, 3, 21, 10, *PG.*, 7, 955 : « Verbum existens ex Maria. » — Cyrillus Al., in *Is.*, 7, 14 : Μήτηρ Κυρίου, *PG.*, 70, 204 B. — Alios multos reperies in *DA.*, art. *Marie, Mère de Dieu*, 156 sqq.

In synodo romana, coacta aestate 430 in causa Nestorii, Caelestinus Papa appellavit hymnum Ambrosii in Nativitate Domini :

« Veni, Redemptor gentium,

Ostende partum Virginis.

Miretur omne saeculum :

Talis decet partus Deo.» (Ed. Walpole, *Early latin Hymns*, 6, 8, Cambridge, 1922.)

III. *Ex definitione ephesina*, facta iuxta anathema 1 Cyrilli, *DB.*, 113 : Εἴ τις οὐχ ὁμολογεῖ Θεὸν εἶναι κατὰ ἀλήθειαν τὸν Ἐμμανουήλ, καὶ διὰ τοῦτο θεοτόκον τὴν ἁγίαν παρθένον· γεγέννηκε γὰρ σαρκικῶς σάρκα γεγονότα τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον, ἀ. ἐ. — Definitionem habes, *DB.*, 125. — Cf. *DA.*, t. 3, 195. 196.

Sententia Cyrilli plenissime declaratur libro *Adversus nolentes confiteri sanctam Virginem esse Deiparam*, *PG.*, 76, 255-292. Cf. A. Eberle, *Die Mariologie des hl. Cyrill von Alexandria*, Freiburg i. B., 1921.

Confirmatur definitio ephesina a Ioanne II, *Ep. Ad Senatores CPTanos*, mart. 534, *DB.*, 201-2; a *Conc. CPTano II* (553), anath., 6, *DB.*, 218; a *CPTano III* (681), *DB.*, 290; a Paulo IV, *Constt. Cum quorundam* (7 aug. 1555), adv. Socinianos, *DB.*, 993; a Benedicto XIV, *Professione fidei Orientalibus (Maronitis) praescripta*, *Constt. Nuper ad nos* (16 mart. 1743), *DB.*, 1462.

IV. *Ratione theologica.*

Fundamentum ponitur a S. Thoma, 3^a q. 16 a. 1 : « Utrum haec sit vera : Deus est homo. — Rd q... nomen significans naturam communem in concreto, potest supponere pro quolibet contentorum sub natura communi... Et ita hoc nomen *Deus*, ex ipso modo suae significationis, potest supponere pro persona Filii Dei... De quolibet autem supposito alicuius naturae potest vere et proprie praedicari nomen significans illam naturam in concreto; sicut de Socrate et Platone proprie et vere praedicatur *homo*. Quia ergo persona Filii Dei, pro qua supponit hoc nomen *Deus*, est suppositum naturae humanae, vere et proprie hoc nomen *homo* potest praedicari de hoc nomine *Deus*, secundum quod supponit pro persona Filii Dei. » — Hinc solvitur quaestio, 3^a q. 35 a. 4 : « Utrum B. Virgo debeat dici Mater Dei. — Rd q... cum in ipso principio conceptionis fuerit humana natura assumpta a divina Persona..., consequens est quod vere possit dici Deum esse conceptum et natum de Virgine. Ex hoc autem dicitur aliqua mulier alicuius mater, quod eum concepit et genuit. Unde consequens est quod Beata Virgo vere dicatur Mater Dei... » — Cf. J. Bittremieux, *De notione maternitatis BMV.*, ETL., 1924, p. 71-81.

Scholion. — *Ipsius vocis Θεοτόκος (Deipara) testes antiqui.*

Origenes († 253/5), *Selecta in Deuteronom.*, PG., 12, 813 C; (?) *In Rom.*, Tom. 1, si credatur Socrati, HE., 7, 32, PG., 67, 812, AB. — [*Epistola Dionysii adv. Paulum Samosatenum*, Mansi, 1, 1039-1088, apocrypham se prodit ex iis quae habet respicientia Conc. Nicaenum. Bardy, *Paul de Samosate*², p. 144-179]. — Pierius Alex. (circa 300), scripsit Λόγος περὶ τῆς Θεοτόκου, teste Philippo Sideta; Fragmentum editum a C. de Boor, in TU., 5, 2, p. 171, Leipzig, 1889. — Petrus Alexandrinus († martyr, 311), ex *Libro de Deitate*, fragm. D ap. Pitra, *Analecta sacra*, t. 4, p. 426 (1883), ex versione syriaca. — Alexander Alexandrinus († 328), *Ep. ad Alexandrum Cptanum* (circa 323), ap. Theodoretum, HE., 1, 3, PG., 82, 908 A; 18, 568 C. — Athanasius († 373), *Or. 3 c. Ar.*, 14. 29. 33, PG., 26, 349 C; 385 A; 393 AB; *De Incarn. Verbi Dei et c. Arianos*, 8. 22, PG., 26, 996 A; 1025 A; *Vita Antonii*, 36, PG., 26, 897 A; (?) *De Virginitate*, 3, PG., 28, 256 C. — *Acta Archelai apocrypha*, 34, PG., 10,

1483 D, ed. Beeson, 38, p. 55, 30. — *Epistula Dionysii Alexandrini ad Paulum Samosatenum apocrypha*, ap. Mansi, 1, 1061, AE; 1076 D; 1077 D; 1085 A (opus saec. IV). — Ps. Athanasius, *Or. 4. c. Ar.*, 32, *PG.*, 26, 517 B; Ps. Athanasius *c. Apollinar.*, 1, 4. 12. 13, *PG.*, 26, 1097 C; 1113 C; 1116 B. Ps. Athanasius, *Dial.*, 5, 11, *PG.*, 28, 1272 B. — Eustathius Antiochenus, *De tentationibus, fragm.* Syr. ap. Pitra, *Analecta Sacra*, t. 4, p. 210, cf. 441. [*Hom. christologica*, ed. Cavallera, 18]. — Eusebius Caesareensis († 340), *C. Marcelum*, 2, 1, *PG.*, 24, 777 B; *In Ps.*, 109, 4, *PG.*, 23, 1344 A; *De vita Constantini*, 3, 43, *PG.*, 20, 1104 A. — Constantinus imp. (?), *Or. ad sanctorum coetum*, 11, *PG.*, 20, 1265 A : Θεοῦ μήτηρ κόρη (locum tamen uncis inclusit Heikel, p. 168, 25). — Iulianus imp. († 362) appellationem Θεοτόκου solebat exprobrare christianis, texte Cyrillo Al., *C. Iulianum*, 8, *PG.*, 76, 924 D. — Basilus († 368), *Hom. in sanctam Christi generationem*, 3, *PG.*, 31, 1468 B. — Gregorius Nazianzenus († 389), *Or.* 29, 4, *PG.*, 36, 80 A; *Ep.*, 101, *PG.*, 37, 177 C; cf. *Carm. theol.*, 1, 10, 49, *PG.*, 37, 468. — Gregorius Nysseus († 394), *De Virginitate*, 13. 19, *PG.*, 46, 377 D; 396 B; *In diem natalem Christi*, *PG.*, 46, 1136 C; *In Christi resurrectionem*, *Or.*, (2) et 5, *PG.*, 46, 648 B; 688 C. — Cyrillus Hierosol., *Catech.*, 10, 19 (ann. 348), *PG.*, 33, 685 A; (Ps.) Cyrill. Hier., *Homilia in occursum Domini*, 2, *PG.*, 33, 1189 B (θεομήτωρ). — Didymus Alex. († 398), *De Trin.*, 1, 31; 2, 4; 3, 6. 41, *PG.*, 39, 421 B; 481 C; 484 A; 848 C; 988 D. — Epiphanius, *Ancor.*, 30. 75, *PG.*, 43, 72 B; 157 C. — Theodorus Mopsuestenus nomen admittit, rem enervat. *Fragm.* *PG.*, 66, 992 BC, cf. 997 BC. — Apud Ioannem Chrysostomum, rem invenies *In Mt.*, *H.*, 2, 2, *PG.*, 57, 25. 26; nomen frustra quaesivi in operibus genuinis. — Antiochus Ptolemaidis episcopus († 408) et Ammon Adrianopolitanus, teste Cyrillo Al., *De recta fide ad reginas*, 10, *PG.*, 76, 1213 C. — Theophilus Alex. († 412) et Atticus CPTanus († 425), teste Cyrillo Al., *Ep.* 14, *PG.*, 77, 97 AB. — Nilus monachus († circ. 430), *Ep.* 1, 263. 266; 2, 180; *PG.*, 79, 180 BD; 293 A. Cyrillus Alex., iam ante controversiam nestorianam, *In Ps.*, 61, 7, *PG.*, 69, 1117 B. — Proclus Cyzicenus, post CPTanus († 446), *PG.*, 65, 681 A. — Theodotus Ancyranus († 438/446) *Hom. lecta in Synodo*, 2, 3, *PG.*, 77, 1372; *Hom. in sanctam Dei-*

param, ed. M. Jugie, *PO.*, 19, 3 p. 318-335 (1925). — Ioannes Antiochenus († 441) ipse auctor fuerat Nestorio ne scandalizaretur verbo quod nemo inter ecclesiasticos doctores repudiasset, *Ep.*, 1, 4, *PG.*, 77, 1455 A. Et subscripsit symbolo idem nomen ferenti. *Ep.*, 38 inter cyrillianas, *PG.*, 77, 172 B. — Pariter subscripsit Theodoretus Cyrensis († 458). Cf. *Haer.*, *Fab. Comp.*, 4, 12, *PG.*, 83, 436 AC. — Isidorus Pelusiota († 440), *Ep.*, 1, 54, *PG.*, 78, 216 C-217 A.

Ephraem Syrus († circ. 373), *Opp.*, *gr.*, Romae, t. 3, pp. 524. 526. 543. 548. 551; Lamy, *Hymni et Sermones*, t. 2, p. 608, etc... — Rabbula, episcopus Edessenus († 435) Deiparam hymno celebraverat (gallice ap. Lagrange, *Mélanges d'Histoire religieuse*, p. 224, Paris, 1915). Neque unquam amaverat scripta Theodori Mopsuesteni. Nihilominus in Concilio Ephesino factionem nestorianam secutus est; sed statim post concilium pace inita cum Cyrillo, unitati catholicae adhaesit. Cf. P. Pecters, *La vie de Rabboula, évêque d'Edesse*, in *Mélanges Grandmaison*, *RSR.*, 1928, p. 186 sqq. — Patriarcha I. E. Rahmani scripsit: *Culte de la Sainte Vierge Marie dans l'Église syrienne d'Antioche*, Beyrouth, 1927.

Inter Latinos, post Tertullianum, *Ap.*, 21, Hilarius († 366) maternitatem divinam disertissime enuntiat, *Trin.*, 2, 25, *PL.*, 10, 66 C; *Hymnus* editus inter *Early latin Hymns* a A. S. Walpole, 1, v. 10-11, p. 6; Cambridge, University Press, 1922. — *Mater Dei* legitur apud Ambrosium († 397); *De Virginibus*, 2, 2, 7, *PL.*, 16, 209 A; *Mater Domini*, *ibid.*, 2, 2, 13, 210 C; *In Lc.*, L. 2, 25, *PL.*, 15, 1561 C: « Mater Domini Verbo feta, Deo plena est. » Cf. *De Virginitate*, 11, 65, *PL.*, 16, 282 C: « Maria... virgo concepit, virgo peperit... Dei Filium. » — Damasus, *Carm.*, 2. v. 10, *PL.*, 13, 376 B: « Auctorem paritura suum ». — Prudentius († circ. 410), *Cathemerinon*, 3, 151, *PL.*, 59, 806: « Edere Deum merita Virgo ». — Paulinus Nolanus († 431), *Poema* 25, 154, *PL.*, 61, 636 C: « Quae genuit salva virginitate Deum. » — Hieronymus († 420) rem saepe asserit, *In Is.*, 7, 15, *PL.*, 24, 110 A; *In Zach.*, 2, 8, *PL.*, 25, 477 C; *In Mt.*, 28, 2, 3, *PL.*, 26, 216 B; *In Gal.*, 2, 4, *PL.*, 26, 372. *Ep.*, 22, 19, *Ad Eustochium*, *PL.*, 22, 406: « Mater Domini, simplex, pura,... fecunda. » — Similia apud Augustinum († 430), *Serm.*, 291, 6, *PL.*, 38, 1319, etc... Apud Leporium, in *Libello emendationis*

(426/7), 2.3, *PL.*, 31, 1223 C. 1224 B. — Cassianus, *De Incarn.*, 2, 2, *PL.*, 50, 51 : « Dicis..., quisquis es ille haeretice qui Deum ex Virgine natum negas, Mariam matrem DNIC... matrem Dei appellari non posse... » 2, 5, 43 B : « Dei genitrix »; Cf. 4, 2, 77 B. — Nomen ipsum *Deipara* legitur apud Marium Mercatorem interpretem Nestorii († post 451), *PL.*, 48, passim.

Ex his manifestum fit qua fide Nestorius etiam post Concilium Ephesinum contendere potuerit appellationem Deiparae apud Patres non legi, sed inductam esse ab haeticis Christi divinitatem impugnantibus. Sane Apollinaris inter assertores Deiparae numeratur; nec mirum. Sed non in hoc fuit haeticus. — Lege Nestorii *Librum Heraclidis*, n. 255; Nau, p. 154.

Multas Patrum auctoritates recitavimus in *DA.*, art. *Marie*, col. 155-198.

THESIS X

Unionem hypostaticam consequitur legitima communicatio idiomatum.

Ilic tangitur caput totius erroris nestoriani : nihil enim magis abhorruit Nestorius quam communicationem proprietatum (ἀντίδοσιν ἰδιωμάτων) inter utramque naturam. Ἰδίωμα (proprietas) intellegitur id quod est alicuius naturae proprium; unde merito praedicatur de habente naturam. Quoniam Christus est subiectum utriusque naturae, divinae et humanae, de ipso recte praedicantur propria utriusque naturae. Quoniam autem subiectum denominari potest ex natura concrete sumpta (cf. S. Th. 3^a q. 16 a. 1, in Thes. IX), ideo alterutra natura concrete sumpta potest suscipere praedicta alterius naturae; ita ut dicatur : « Deus mortuus est. » — « Homo adoratur. »

Thesis demonstratur argumentis allatis in Thesi VIII et IX, ex quibus apparet legem illius praedicationis esse ut fiat in concreto. Non enim dicetur abstracte : « Divinitas mortua est. » — « Humanitas adoratur. »

Confirmantur argumenta.

I. *Ex Scriptura.* — *Rom.*, 1, 3-4; 2 *Cor.*, 8, 9; *Phil.*, 2, 6-10; *Col.*, 1, 16-18; 2, 9-10.

Cf. Prat, *Théologie de S. Paul*, t. 2⁶, p. 181-185.

II. *Ex Patribus.*

Irenaeus, *H.*, 5, 18, 1, *PG.*, 7, 1172 B : « Quoniam ipsum Verbum Dei incarnatum suspensum est super lignum, per multa ostendimus. »

Origenes, *Periarchon*, 2, 6, 3, *PG.*, 11, 212 A; Koetschau, p. 143, 6-17.

Tertullianus, *De carne Christi*, 5, *PL.*, 2, 760-761, urget contra Marcionem « stulta quae pertinent ad contumelias et passiones Dei... »

« Nonne vere crucifixus est Deus? nonne vere mortuus, ut vere crucifixus? nonne vere resuscitatus, ut vere sc. mortuus?... »

Athanasius, *Or. 3 c. Ar.*, 31. 32, *PG.*, 26, 388 D-392; *Ep. ad Epictetum*, 6, *PG.*, 26, 1060; *fragm. adv. Valentinum*, *PG.*, 26, 1224 BC.

Gregorius Nyssenus, *C. Apollinarium*, 21, *PG.*, 45, 1165 C-1168 A.

Cyrillus Alex., *Adv. Nestorium*, 3, 3, *PG.*, 76, 137 C.

Ephraem, *Sermo in Hebdomadam sanctam*, 6, 9, ed. Lamy, 1, 476.

Hilarius, *In Ps.*, 53, 12, *PL.*, 9, 344 BC.

Augustinus, *C. Serm. Arianorum*, 8, 6, *PL.*, 42, 688 fin.

Vigilius Tapsensis, *C. Eutychetem*, 2, 6-7, *PL.*, 62, 107-8.

Fulgentius Ruspensis, *Ad Trasimundum*, 3, 12, *PL.*, 65, 277.

III. *Ex decretis Ecclesiae.*

Inter *anathematismos Cyrilli*, attende praecipue 4.8.10. 11.12.

Olim turbas excitavit in Ecclesia assertum « Unus de Trinitate passus est », a Petro Fullone Antiocheno in monophysiticam haeresim detortum. Ea de re nonnulli Scythae monachi Romam profecti sunt, ut apud Hormisdam Pontificem suam fidem defenderent. Pontifex sententiam non tulit, sed significavit rem sibi displicere, *Ep.*, 70, *Ad Possessorem episcopum*, *PL.*, 63, 490-3. Et legati quidem Hormisdæ CPoli anno 519 assertum reprobarant; postea, remota sus-

picionem monophysismi, assertum probatum est ut conforme cum communicatione idiomatum : *Ep. Ioannis II ad senatores CPtanos* (534), *DB.*, 201; *Conc. Lateranense* sub Martino I (649), can. 2, *DB.*, 255.

IV. *Ratione theologica.*

S. Thomas, 3^a q. 16 a. 4 : « Utrum ea quae conveniunt filio hominis possint praedicari de Filio Dei, et e converso. » — Commemorat S. Doctor responsum esse negative a Nestorianis, affirmative a Catholicis. « ... Huius ratio est quia, cum sit eadem hypostasis utriusque naturae, eadem hypostasis supponitur nomine utriusque naturae, et ideo de homine possunt dici ea quae sunt divinae naturae, tanquam de hypostasi divinae naturae; et de Deo possunt dici quae sunt humanae naturae, tanquam de hypostasi humanae naturae. — Sciendum tamen quod in propositione in qua aliquid praedicatur, non solum attenditur quid sit illud de quo praedicatur praedicatum, sed etiam secundum quid de illo praedicetur. Quamvis ergo non distinguantur ea quae praedicantur de Christo, distinguuntur tamen secundum id secundum quod utrumque praedicatur : nam ea quae sunt divinae naturae, praedicantur de Christo secundum divinam naturam; ea autem quae sunt humanae naturae, praedicantur de eo secundum humanam naturam... » — a. 5 : « Utrum ea quae conveniunt filio hominis possint praedicari de divina natura, et de humana ea quae conveniunt Filio Dei. — Rđq... In mysterio Incarnationis non est eadem natura divina et humana; sed eadem est hypostasis utriusque naturae. Et ideo ea quae sunt unius naturae non possunt de alia praedicari secundum quod in abstracto significantur. Nomina vero concreta supponunt hypostasim naturae; et ideo indifferenter praedicari possunt ea quae ad utramque naturam pertinent, de nominibus concretis : sive illud nomen de quo dicuntur det intelligere utramque naturam, sicut hoc nomen *Christus*, in quo intelligitur et Divinitas ungens et humanitas uncta; sive solum divinam naturam, sicut hoc nomen *Deus* vel *Filius Dei*; sive solum naturam humanam, sicut hoc nomen *homo* vel *Iesus*... » — Ex his principiis solvuntur quaestiones propositae in sequentibus articulis, 6-12.

Quaedam autem possunt salva fide affirmari aut negari, prout respicitur persona aut natura. Sic in Evangelio Christus

dicatur unum cum Patre, quia persona eiusdem naturae divinae, *Io.*, 10, 30; et minor Patre, secundum naturam assumptam, *Io.*, 14, 28. — Creaturam dici non patitur S. Thomas sine addito, 3^a q. 16 a. 8, propter Arianos qui Christum faciebant puram creaturam; etenim cum haereticis ne nomina quidem debemus habere communia. — Subiectum esse Patri veritas ipsa Scripturae ostendit (*Is.*, 52, 13; 53, 41); et triplicem quidem subiectionem Christi ad Deum asserit S. Thomas, 3^a q. 20 a. 1 : secundum bonitatem (naturae creatae, ex quadam participatione divinae bonitatis); secundum servitutem (divina ordinatione constitutam); secundum obedientiam (voluntatis). Cf. *Hb.*, 10, 5-9; *Gal.*, 4, 4; *Phil.*, 2, 8. Sic solvitur quaestio multum vexata a scholasticis posterioribus : nam dici Christum Servum Dei sinebat Suaresius, In 3^{am} *Disp.*, 44, ed. Paris, 1866, t. 18; vetabat Vazquesius, *Disp.*, 80; Lugo ait litem esse de solo nomine, *De Incarn.*, *Disp.*, 28.

Scholion I. — *De circumincessionem naturarum in Christo.*

Propter unitatem personae, utraque natura alteri intime inexistit; non sane pari titulo, etenim divina natura penetrat omnia, non penetratur. Hanc mutuam praesentiam naturarum Patres consueverunt describere verbo περιχωρεῖν, unde nomen περιχώρησις, in usu profano versatum, inde a saec. V (Anaxagoras philosophus). Auctor, ut videtur, Gregorius Nazianzenus, *Ep.*, 101, 1, *Ad Cledonium*, *PG.*, 37, 181 C : κίρναμένων ὡς περ τῶν φύσεων, οὕτω δὲ καὶ τῶν κλήσεων, καὶ περιχωρουσῶν εἰς ἀλλήλας τῷ λόγῳ τῆς συμφύτας. — Leontius Byzantinus († 543), *C. Nestor. et Eutych.*, L. 2, *PG.*, 86, 1320 B : ἀντιπεριχωρεῖν. — Maximus confessor († 662), *Disputatio cum Pyrrho*, *PG.*, 91, 345 D : τῷ ἀπορρήτῳ τρόπῳ τῆς εἰς ἀλλήλας τοῦ Χριστοῦ φύσεων περιχωρήσεως. — Ioannes Damascenus, *FO.*, 4, 18, *PG.*, 94, 1184 CD : Διὰ γὰρ τῆς ἐνώσεως δηλοῦται τί ἔσχεν ἑκάτερον ἐκ τῆς τοῦ συνυφεστῶτος αὐτῷ ἀρμογῆς καὶ περιχωρήσεως. Διὰ γὰρ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν ἡ σὰρξ τεθεωῖσθαι λέγεται, καὶ Θεὸς γενέσθαι καὶ ὁμοθεὸς τῷ Λόγῳ· καὶ ὁ Θεὸς Λόγος σαρκωθῆναι καὶ ἄνθρωπος γενέσθαι καὶ κτίσμα λέγεσθαι καὶ ἔσχατος καλεῖσθαι· οὐχ ὡς τῶν δύο φύσεων μεταβληθεισῶν εἰς μίαν φύσιν σύνθετον· ἀδύνατον γὰρ ἐν μιᾷ φύσει ἅμα τὰ ἐναντία φυσικὰ γενέσθαι· ἀλλ' ὡς τῶν δύο φύσεων καθ' ὑπόστασιν ἐνωθεισῶν καὶ τὴν εἰς ἀλλήλας περιχώρησιν ἀσύγχυτον καὶ ἀμετάβλητον ἔχουσῶν. Ἡ δὲ περιχώρησις οὐκ ἐκ τῆς σαρκός, ἀλλ' ἐκ τῆς θεότητος γέγονεν· ἀμήχανον γὰρ τὴν σάρκα περιχωρῆσαι διὰ

τῆς θεότητος· ἀλλ' ἡ θεία φύσις ἀπαξ περιχωροῦσα διὰ τῆς σαρκός, ἔδωκε καὶ τῇ σαρκὶ τὴν πρὸς ταύτην ἀρρητον περιχώρησιν, ἣν δὴ ἔνωσιν λέγομεν· Cf. 3, 5, 1001 A; 3, 7, 1012 C; 3, 8, 1016 B; *C. Iacobitas*, 52, 1461 C; *C. Acephalos*, 4, PG., 95, 120 A. — Euthymius Zigabenus (post 1118), *Panoplia dogm.*, 7, PG., 130, 253 B.

Saepius autem habes rem sine nomine. Gregorius Nyss., *C. Eunomium*, 5, PG., 45, 705. — E Latinis, Fulgentius Ruspensis, *Ep.* 14, 30, *PL.*, 65, 420 C : « Sic enim humanam naturam Deus Unigenitus suscipere dignatus est, ut ipse sit Deus qui homo est, et idem sit homo qui Deus est. Proinde, sicut est plenitudo divinitatis in homine Christo, sic ibi est plenitudo humanitatis in Deo. »

S. Thomas passim describit illam praesentiam singularem secundum quam Deus coniungitur homini Christo, non tantum secundum similitudinem sicut omnibus creatis; nec tantum secundum gratiam, ut iustis; sed secundum esse. Ita *In 1 d.*, 37 q. 1 a. 2. Frustra autem apud illum quaesieris illud nomen quo theologi posteriores (iam S. Bonaventura) reddiderunt περιχώρησιν : *circumincessio* (*circuminsessio*).

Nomen postea translatum est ad theologiam Trinitatis, ubi viget plena et perfecta circumincessio divinarum personarum in unitate naturae. — Cf. Aug. Deneffe, S. I., *Perichoresis, Circumincessio, Circuminsessio*, ZSKT., 1923, p. 497-532; L. Prestige, Περιχωρέω and Περιχώρησις in the Fathers, JTS., 29, 115, april 1928, p. 242-252.

Scholion II. — Zwinglius nestorianus.

Dum refugit communicationem idiomatum, Zwinglius ad ipsum nestorianismum declinavit. Quod notari potest verbis Lutheri, *Opp.*, ed. Vitemb., t. 2, fol. 188 : « Hoc Cinglius vocat alloeosin, cum aliquid de Divinitate Christi dicitur quod tamen humanitatis proprium est, et contra. V. g., ubi in Scriptura dicitur (*Lc.*, 24, 26) : *Nonne haec oportuit pati Christum, et intrare in gloriam suam?* Ibi nugatur Cinglius quod vocabulum (Christus) hoc loco pro humana natura sumatur. Cave tibi, cave, inquam, tibi ab ista alloeosi; est enim larva quaedam diaboli, quae tandem talem Christum fingit, secundum cuius rationes ego certe nolim esse christianus. Hoc enim illa vult, quod Christus nihil amplius sit aut efficiat sua passione et vita, quam alius quispiam sanctus. Si enim persuaderi mihi patiar

ut credam solam humanam naturam pro me passam esse, profecto Christus mihi non magni pretii Salvator erit, sed ipse tandem salvatore eget... Re vera Filius Dei pro nobis est crucifixus, h. e. persona quae Deus est. Ipsa enim, ipsa, inquam, persona crucifixae est, secundum humanitatem... Si constabit alloeosis ut eam Cinglius proponit, in Christo duas personas esse necesse erit, divinam vid. et humanam... » — Cf. *Formulam Concordiae lutheranam*, in *Libris symbolicis Ecclesiae evangelicae*, ed. Berlin, 1857, p. 770. 771.

Scholion III. — *De conditione corporis Christi in morte.*

Corpus Christi in morte mansisse Divinitati unitum, iamdiu est sententia communis theologorum catholicorum. Et sententia contraria habet suspicionem erroris affinis nestorianismo : secundum quem sola anima uniretur immediate Divinitati, non autem totus homo. Ad opus mortis pertinet ut dissolvatur vinculum naturale animae et corporis, non vinculum supernaturale unionis hypostaticae, quo utrumque elementum hominis coniunctum est Verbo Dei.

Non tamen ita uniformis est in hoc sermo veterum Patrum, sive nonnulli rem minus diligenter considerarunt, sive mentem suam obscurius significarunt. Corpus Christi triduo mortis separatum fuisse a Divinitate censuisse visi sunt Eusebius, *Dem. ev.*, 4, 12, 13, *PG.*, 22, 281 D-284 A; 288 CD; Athanasius, *De Incarnatione Verbi*, 22, *PG.*, 25, 136 AB; Epiphanius, *H.*, 20, 2, *PG.*, 41, 276 D; 69, 62, *PG.*, 42, 305 C-308 B; Hilarius, *In Mt.* (27, 46), 33, 6, *PL.*, 9, 1074 B-1075 A; Ambrosius, *In Lc.*, (23, 46), 10, 127, *PL.*, 15, 1835 C-1836 A; Ps. Ambrosius, *De Trinit.* (seu *De Symbol. Ap.*), 13, *PL.*, 17, 525 A; Leporius, *Libell. emend.*, 9, *PL.*, 31, 1328 C-1229 A. Hi loci respiciunt potissimum verba Domini in cruce : « Deus meus, utquid dereliquisti me? » Sed in interpretatione dissentiunt optimi exegetae. De locis Athanasii et Hilarii, controversia mota est saec. XVII inter Petavium, S. I., et Coustantium, O. S. B., cum Petavius iudicaret Athanasium negasse separationem Verbi a corpore, Hilarium affirmasse; e contra Coustantius contenderet Athanasium affirmasse, Hilarium negasse. Totam illam materiam nuper accurate excussit doctus vir I. Lebon, Lovaniensis : *Une ancienne opinion sur la condition du Christ dans la mort*, *RHE.*, 1927, p. 5-42; 209-242. Omni-

bus perpensis, censuit utrumque affirmasse separationem : et Athanasium, ut visum erat Coustantio, et Hilarium, ut visum erat Petavio.

Sed res est eiusmodi ut dubitari possit num Patres illi vere ita senserint, et multo magis num habuerint de hoc firmam ratamque sententiam. Itane sibi persuaserunt corpus humanum ita coniunctum fuisse Divinitati ut ab ea vitam haberet tanquam a principio proprio et immediato? Hoc videtur parum credibile, praesertim de illis qui in eodem contextu diserte faciunt mentionem animae, ut Epiphanius, Ambrosius et Leporius. Quod autem dixerunt Deum a corpore humano recessisse, multipliciter intellegi potest. Intellegi potest 1° de contactu virtutis secundum quem Deus retinebat animam corpori unitam, et hoc omnes significarunt; 2° de contactu praesentiae secundum immensitatem divinam, et hoc nemo ex illis significavit; 3° de contactu praesentiae singularis secundum quam Verbum Dei habuit carnem sibi hypostatice unitam; et hoc aliquem ex illis Patribus significasse quis unquam demonstrabit?

Subtilior quaestio mota est sub Clemente VI (1352) de sanguine Christi in passione effuso, num mansisset unitus Divinitati : de quo sane non licet ratiocinari ut de corpore quod e sepulcro vivum surrexit. Perseverasse unionem affirmabant Praedicatores, negabant Minores. Illam contentionem sustulit sententia a Pio II 1 aug. 1464 edita, quam vide sis *DB.*, 718.

THESIS XI

Christus, etiam ut homo, est Filius Dei naturalis, nequaquam adoptivus.

Prolegomena.

Thesis statuitur maxime contra Adoptianistas Hispanos saec. VIII-IX. Occasione data, tanguntur etiam alii Adoptianistae.

Latitasse in Hispania saec. IV-V semina nestorianismi ostendunt, praeter librum *De similitudine carnis peccati*, nuper editum et Paciano Barcinonensi restitutum a Dom. Germano Morin, O. S. B. (*Études, Textes, Découvertes*, t. 1, Maredsous-Paris, 1913), litterae a Vitali et Tonantio (Constantio) Hispanis

scriptae ann. 431/2 (?) ad Capreolum Carthaginensem, Ephesi praeconem. *PL.*, 53, 847/9. Erupit autem ille error saec. VIII exeunte, in scriptis Elipandi episcopi Toletani, ex inepta contentione, ut videtur, impugnandi stultum haereticum Migetium. Migetius docebat triplicem Dei Incarnationem : unam Patris in Davide, alteram Filii in Iesu Christo, tertiam Spiritus sancti in Paulo, et secundum tres personas humanas distinguebat Trinitatem divinam. Elipandus, *Ad Migetium Ep.*, 1, 3, *PL.*, 96, 860 C-861 A. Hunc dum redarguit Elipandus, videtur dividere ipsum Christum et statuere alteram personam Filii Dei quae genita sit a Patre sine initio temporis, alteram quae facta sit ex semine David secundum carnem. *Ad Migetium Ep.*, 1, 7, 863C-864 A. Deinde eo usque processit ut diceret : « Qui non confessus fuerit Iesum Christum adoptivum humanitate et nequaquam adoptivum divinitate, et haereticus est et exterminetur. » Cf. *Epistolam Heterii Oxomensis episcopi et Beati abbatis ad Elipandum*, ib., 887-1030; in qua continetur symbolum fidei elipandianae, p. 916-919. Quod autem incohaverat Elipandus, constantius persecutus est Felix Urgellitanus episcopus, qui docuit Christum purum hominem natum, in baptismo demum adoptatum a Deo ac Deum nuncupative factum. Exstant eius verba apud Alcuinum, *Adv. Felicem Lib.* 4, 2, *PL.*, 101, 173 CD : « Secundo modo nuncupative Deus dicitur, sicut superius dictum est de sanctis praedicatoribus, de quibus Salvator Iudaeis ait : *Si enim illos dixit deos, ad quos Dei sermo factus* (Io., 10, 35); qui tamen non natura ut Deus, sed per Dei gratiam ab eo qui verus est Deus, deificati, dii sunt sub illo vocati : in hoc quippe ordine Dei Filius Dominus et Redemptor noster iuxta humanitatem, sicut in natura ita et in nomine quamvis excellentius cunctis electus, verissime tamen cum illis communicat, sicut et in ceteris omnibus, i. e. in praedestinatione, in electione, in gratia, in susceptione, in assumptione nominis servi, atque applicatione, seu cetera his similia, ut idem qui essentialiter cum Patre et Spiritu sancto in unitate deitatis verus est Deus, ipse in forma humanitatis cum electis suis per adoptionis gratiam deificatus fieret et nuncupative Deus. » Appellabant autem auctoritates Scripturae male intellectas : *Dt.*, 18, 15; *Is.*, 52, 13; *Mich.*, 6, 7; *Io.*, 14, 28; *Phil.*, 2, 1; 1 *Io.*, 2, 1. — Ex Patribus : Hilarium, Ambrosium, Hieronymum, Augusti-

num, Leonem M., Fulgentium, Isidorum, Eugenium Tolet., Ildefonsum, Iulianum Tolet. Cf. Elipandi *Ep.*, 4, *ad Albinum* (= Alcuinum), 8-10, *PL.*, 96, 872-74. — Ex liturgia mozarabica, quaedam recitantur in eadem *Ep.*, 11, 874 CD. Ubi adoptio = assumptio naturae (non adoptio personae). Eo subtilior aliquando distinctio, quod passim conseritur adoptio illa (impropria = assumptio naturae humanae a Christo) cum adoptione nostra (propria, qua facti sumus filii Dei per gratiam); unde « adoptivus homo Christi » ponitur pro assumpta natura. Cf. 874 CD-875 AB. Praecipua documenta huc pertinentia invenies *PL.*, 96 ad 104; melius *MGH.*, *Epistolae Merovingici et Karolini aevi*. — Brevem et utilem monographiam edidit Petrus Vuillermet, *Elipand de Tolède, Etude de Théologie historique* (Thesis facultatis theologiae Lugdunensis), Brignais, 1911. — Cf. etiam Mansi, *Concilia*, 8; Hefele-Leclercq, *Histoire des Conciles*, t. 3, 2.

Minus aperte Abaelardus adoptianismum christologicum induxit, dum statuit Filium Dei adoptivum quidem, non tamen sicut nos; quia sine peccato et conceptus et natus est, non renatus sicut nos. *In Rom.*, L. 1, *PL.*, 178, 795 C. — Etiam Scotus et Durandus defenderunt filiationem adoptivam, non tamen exclusive.

Subtilius disputaverunt nonnulli doctores scholastici s. XVI num, exclusa omni filiatione adoptiva, posset titulus statui filiationis naturalis distinctus a generatione aeterna, qui titulus esset in homine Christo consortium substantiale naturae divinae. Suarez, *In 3^{am}, Disp.* 49 s. 2 n. 30, ed. Paris, t. 18, 495 B : « Fatemur Christum, ut hominem, in eo sensu quo loquimur, sc. formaliter specificando naturam humanam, non dici Filium Dei cum eo rigore et proprietate quo dicitur Filius secundum naturam divinam; quia in quantum homo est minor Patre, unde non est ei aequalis nec in natura similis; dicitur ergo Filius secundum analogam rationem, quia per ipsammet filiationem naturalem, etiam in quantum homo, sanctificatur et ius habet ad divinam hereditatem, etiam in humanitate seu per humanitatem obtinendam; quae ratio filiationis, licet non sit tam propria et perfecta sicut est ipsa filiatio aeterna secundum se, est tamen perfectior quam sit filiatio hominum et angelorum per gratiam iustificantem... » — Similiter Vazquesius, *In 3^{am}, Disp.* 89 c. 14.

Contra Adoptianos Hispanos coacta sunt Concilia auctoritate Pontificum Hadriani I et Leonis III, agente etiam Carolo M. imperatore. Thesis, quatenus spectat ad exclusionem filiationis adoptivae, pertinet ad fidem catholicam.

Probatur thesis.

I. *Scriptura.* — Evangelia aperte significant Iesum Christum Dominum Nostrum esse Filium Dei titulo generationis aeternae; qui titulus in Baptismo Domini non constituitur, sed declaratur. Illa autem testimonia evangelica ita spectant ad personam Filii Dei, ut intellegenda sint de homine : siquidem homo erat quem videbant homines, et de quo testimonium perhibebatur.

Ipse quidem Dominus testimonium perhibuit de se et advocavit testimonium Patris, *Io.*, 8, 14-18 : Κἀν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, ἀληθὴς ἐστὶν ἡ μαρτυρία μου, ὅτι οἶδα πόθεν ἦλθον καὶ ποῦ ὑπάγω... Ἐγὼ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἑμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με πατήρ. Addidit autem, murmurantibus Iudaeis, se esse ante Abraham (*ib.*, 58). In eodem vero evangelio 1, 18, legitur esse Unigenitus Filius (vulg.), qui ea enarraverit quae viderit in sinu Patris. Μονογενὴς Θεὸς (var. Υἱὸς) ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.

II. *Patribus.* — Confitentur Christum Filium Dei natura, i. e. generatione, et opponunt eius generationem nostrae adoptioni.

Irenaeus, *H.*, 3, 19, 1, *PG.*, 7, 939 B : Εἰς τοῦτο γὰρ ὁ Λόγος ἄνθρωπος <ἐγένετο>... ἵνα ὁ ἄνθρωπος τὸν Λόγον χωρήσας καὶ τὴν υἰοθεσίαν λαβὼν, υἱὸς γένηται Θεοῦ (*lat.* « Propter hoc enim Verbum Dei homo, et qui Filius est Dei filius hominis factus est, commistus Verbo Dei, ut adoptionem percipiens fiat filius Dei. ») Hic locus citandus erat, quia saepe post Erasmus relatus est ad filiationem Christi adoptivam; sed immerito. Nam quae statim sequuntur, satis significant agi de adoptione nostra, non Christi. Sic enim habent : « Non enim poteramus aliter incorruptelam et immortalitatem percipere, nisi adunati fuissetus incorruptelae et immortalitati. Quemadmodum autem adunari possemus incorruptelae et immortalitati, nisi prius incorruptela et immortalitas facta fuisset id quod et nos; ut absorberetur quod erat corruptibile ab incorruptela et quod erat mortale ab immortalitate, ut filiorum adoptionem perci-

peremus? » Ceterum animadvertendum est locum multipliciter esse corruptum. Nam 1) littera graeca caret nonnullis verbis, quae ex versione latina possunt probabiliter restitui: ὁ Λόγος ἄνθρωπος <καὶ ὁ Υἱὸς Θεοῦ υἱὸς ἀνθρώπου ἐγένετο>, ἵνα... — 2) Ipsa versio latina aperte mutila est: quomodo enim intellegi potest « Filius Dei... commistus Verbo Dei »? Sed vulnus sanari potest, si reddantur verba quae habentur in graeco: « <ut homo> commistus Verbo Dei <et> adoptionem percipiens, fiat filius Dei. » — 3) Tandem editor Migne corripit quae in editione Massueti erant sana. Etenim Massuet ediderat: ἵνα ὁ ἄνθρωπος... τὴν υἰοθεσίαν λαβὼν υἱὸς γένηται Θεοῦ. Sed Migne pro υἱὸς scripsit Υἱός, ita ut ad Christum Dominum referret quae ad eum referri non posse plane viderat Massuetius, ed. Venet., 1734, fol., t. 1, p. 212. — Quam dedimus interpretationem adoptionis irenaeanae, ea omnino postulatur locis parallelis, ut iam saepe monuerunt viri in studio Irenaei versati. Cf. 4, praef., 4, 975 C: « Omnem dispositionem fecisse Filium Dei multis modis ostendimus, et manifestavimus neminem alium Deum appellari in Scripturis nisi Patrem omnium et Filium et eos qui adoptionem habent. » Unde manifestum est Filium non computari inter eos « qui adoptionem habent ». — 4, 20, 5, 1035 A: « Potens est in omnibus Deus, visus quidem tunc per Spiritum prophetiae, visus autem et per Filium adoptive, videbitur autem et in regno caelorum paternaliter: Spiritu quidem praeeparante hominem in Filio Dei, Filio autem adducente ad Patrem, Patre autem incorruptelam donante in vitam aeternam, quae unicuique evenit ex hoc quod videat Deum. » Hic nullatenus agitur de adoptione Filii Dei, sed de adoptione multorum filiorum, praeeparata quidem a Spiritu prophetiae qui Filium Dei unxit, procurata autem a Filio Dei qui adoptandos adduxit ad Patrem, consummata tandem à Patre qui adoptatos vita aeterna donabit in regno caelorum. Nullam aliam adoptionem novit Irenaeus.

Alexander Alexandrinus († 328), *Ep. ad Alexandrum Cptanum*, 7, PG., 18, 557 C: « Ἐξ ἧς ἔστιν ἰδεῖν τὴν υἰότητα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν οὐδέμιν ἐχουσιν κοινωνίαν πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν υἰότητα... Ἡ υἰότης αὐτοῦ κατὰ φύσιν τυγχάνουσα τῆς πατρικῆς θεότητος, ἀλέκτω ὑπεροχῇ διαφέρει τῶν δι' αὐτοῦ θέσει υἰοθετηθέντων.

Athanasius, *Or. 2 C. Ar.*, 59, PG., 26, 272-3, ostendit Υἱὸν φύσει, nos vero θέσει, κατὰ χάριν. — Cf. 61, 277. — *De*

Incarnatione Verbi et contra Arianos, 8, *PG.*, 26, 996 B.

Gregorius Naz., *Ep.* 101, *PG.*, 37, 180 B.

Epiphanius, *Ancor.*, 6, *PG.*, 43, 25 B.

Cyrillus Al., *De SS. Trinitate, Dial.*, 3, *PG.*, 75, 828 BD :

Πρέποι ἂν δὴ τότε δεδόσθαι νομίζειν τὸ ὄνομα τῷ Ἰϋῶ τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ὅτε καὶ σχῆμα τὸ καθ' ἡμᾶς ὑποδύς, ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, εἰς Ἰϋὸν ἐγράφετο Θεοῦ, θετὸς μεθ' ἡμῶν καὶ δι' ἡμᾶς, ὁ γνήσιος, ἵνα καὶ ἡμεῖς δι' αὐτόν, υἱοὶ τῆς ὑπὲρ φύσιν εὐκλείας ἐπιδραττόμενοι κοινωνοί. — Haec, spectato contextu, nullatenus significare possunt Filium Dei, cum esset genuinus ac natura Filius (γνήσιος), factum esse adoptivum (θετὸς), sed tantummodo amplexum esse condicionem adoptivorum propter nos, ac voluisse inseri familiae humanae, quae constat filiis adoptivis. Ipse sane sub humano habitu retinuit ius suum integrum, cum fieret nobis similis per omnia absque peccato. Ergo sine causa ille locus aliquando advocatus est ut Cyrillus computaretur patronus filiationis Christi adoptivae. Ceterum cf. *In Io.*, L. 1, *PG.*, 73, 153.

Hilarius, *Trin.*, 2, 27, *PL.*, 10, 68 B : « Parit virgo : partus a Deo est. Infans vagit : laudantes angeli audiuntur. Panni sordent : Deus adoratur. Ita potestatis dignitas non amittitur, dum carnis humilitas *adoptatur*. » Hunc locum olim Felix Urgellitanus adduxit in patrocinium suae haeresis, Alcuinus et Hincmarus respuerunt tanquam adulteratum : contenderunt enim legendum esse : *adoratur*. Sed nulla fuit causa respuendi locum, quem nulla fuerat Felici causa adducendi. Etenim « adoptare humilitatem carnis » est assumere humilitatem condicionis nostrae, non adoptare hominem Christum. Id statim apparet ex contextu, 28, 69 A : « Illud in universis virtutum et curationum generibus contuendum est, in carnis assumptione hominem, Deum vero in gestis rebus existere. » Manifestius autem ex aliis locis, ut 3, 11, 82 A : « Proclamat centurio cohortis et crucis custos : *Vere Dei Filius erat iste* (Mt., 27, 54)... Dominus dixerat : *Clarifica Filium tuum* (Io., 17, 1). Non solum nomine contestatus est esse se Filium, sed et proprietate, qua dicitur tuum. Multi enim nos filii Dei, sed non talis hic Filius. Hic enim et verus et proprius est Filius, origine, non adoptione; veritate, non nuncupatione; nativitate, non creatione. Ergo post clarificationem eius, veritatem confessio consecuta est. Nam verum Dei Filium centurio confite-
tur. »

Ambrosius, *De Incarnationis dominicae sacramento*, 8, 87, *PL.*, 16, 840 A, ostendere vult Christum esse Filium Dei natura. « In ipso usu nostro est adoptivus filius et verus filius. Adoptivum filium non dicimus filium esse natura; sed eum dicimus natura esse, qui verus est filius. »

Augustinus, *Contra Secundinum Manichaeum*, 5, *PL.*, 42, 581-2 : « Forte ineffabilis ac sacratissimae maiestatis primogenitum Iesum Christum esse dixisti, non secundum susceptionem hominis, in qua per adoptionem vocatos, sicut Apostolus dicit et sicut catholica credit fides, habere dignatus est quibus esset primogenitus (*Rom.*, 8, 29); sed potius secundum ipsam divinitatis excellentiam vis eum primogenitum intellegi, ut illa lumina in quibus regnat fratres eius sint, non facti a Patre per ipsum, sed geniti a Patre post ipsum... Lege itaque Scripturam; nusquam invenies de Christo dictum quod adoptione sit Filius Dei (*Rom.*, 8, 15. 23; *Gal.*, 4, 4; *Eph.*, 1, 5; 1 *Pt.*, 2, 9; 2 *Thes.*, 2, 12. 13)... In quantum autem accepimus potestatem filii Dei fieri, nec nos ex carne et sanguine, aut ex voluntate viri aut ex voluntate carnis, sed ex Deo, non quidem coaequante natura, sed adoptante gratia nascimur. » — *Ep.* 140, 4, 10. 11, *PL.*, 33, 541-2. — *In Io.*, *Tr.*, 7, 4, *PL.*, 35, 1439; 82, 4, 1844. — *CD.*, 21, 15, *PL.*, 41, 729. — *Enchir.*, 35. 41, *PL.*, 40, 250. 252.

Leporius, *Libell. emend.*, 6, *PL.*, 31, 1226 B.

Gennadius, *De eccles. dogm.*, 2, *PL.*, 58, 981.

Gregorius M., *Moral. in Iob*, 18, 52, 85, *PL.*, 76, 89 D.

— Fatendum est pauca quaedam ex Patribus afferri posse quae aliter sonent et suadere videantur filiationem adoptivam, sive ab ipsa Incarnatione Verbi sive a baptismo Domini. Ita *Ep. ad Diognetum*, 11, 5 : Οὗτος ὁ αἰεὶ, ὁ σήμερον ὕἱος λογισθεὶς (clausula *Epistolae ad Diognetum* apocrypha, aliquando ascribitur Hippolyto, cuius haec sunt, *Adv. Noet.*, 15, *PG.*, 10, 824 C : Οὗτε γὰρ ἄσαρκος καὶ καθ' ἑαυτὸν ὁ Λόγος τέλειος ἦν Ὑἱός, καίτοι τέλειος Λόγος ὢν, Μονογενής. Cf. nostram *Théologie de S. Hippolyte*, p. 25-27). — Novatianus, *De Trinitate*, 24, *PL.*, 3, 933 C-934 A : « Hic est enim legitimus Dei Filius, qui ex ipso Deo est, qui dum sanctum istud assumit et sibi filium hominis annectit et illum ad se rapit atque transducit, connexionem suam et permixtionem sociatam praestat, et Filium illum Dei facit, quod ille naturaliter non fuit; ut principalitas nominis istius *Filius*

Dei in Spiritu sit Domini, qui descendit et venit; ut sequella nominis in Filio Dei et hominis sit, et merito consequenter hic Filius Dei factus sit, dum non principaliter Filius Dei est. » — < Pacianus Barcinonensis >, *De similitudine carnis peccati*, ed. G. Morin, p. 122, 13-20 : « Hic Filius hominis per Dei Filium Dei esse Filius in Dei Filio promeretur; nec adoptio a natura seiungitur, sed natura cum adoptione coniungitur; quoniam, cum Verbum caro factum est, non per adsumptam decrevit adsumptor, sed in adsumente crevit adsumptio. Creaturae enim poterat per Creatorem infirmitatis substantia commutari; Creatoris autem in creaturam non poterat aeternitatis natura converti... » Olim sub nomine Hieronymi allegabatur ille locus, integro opere nondum invento et edito : cf. Elipandum, *Ep.*, 4, 8, *PL.*, 96, 872 D; Agobardum, *Adv. Felicem*, 34; 39, *PL.*, 104, 59 D; 66 A. Sed nihil simile apud Hieronymum. — Diodorus Tarsensis, *C. Synusiastas*, *PG.*, 33, 1560 C : Χάρτι υἱὸς ὁ ἐκ Μαρίας ἄνθρωπος, φύσει δὲ ὁ Θεὸς Λόγος. — Sed pauca dicta minus incauta scriptorum minus diligentium pondus universae traditionis catholicae non compensant. — De adoptione quam nonnulli volunt in Baptismo factam, cf. thes. III, p. 35.

III. Documentis Ecclesiae.

Adoptionismus videri poterat iam implicite damnatus in errore nestoriano; et ita visus est Hadriano I, scribenti ad eppos hispanos, *Ep. Institutio universalis* (785), *DB.*, 299; iterum ad eppos Galliae et Hispaniae, *Ep. Si tamen licet* (793), *DB.*, 309-310. Similiter eppi Franciae in *Concilio Francofordensi* congregati (794), *Ep. synodica ad Hispanos*, *DB.*, 311-313; 314. Idem fuit iudicium *Concilii Foroiuliensis* (796) sub Leone III, *DB.*, 3007; *Concilii Romani* sub eodem Pontifice (799), *Mansi*, 13, 1030.

Exstat confessio fidei Felicis Urgellitani qua haeresim suam eiuravit (799), *PL.*, 96, 881-888. Sed vir pertinax et versutus ad sedem suam reverti non est situs. Obiit Lugduni (818); etiam post mortem eius Agobardus Lugdunensis non neglexit scribere *Librum adversus Felicem Urgellitanum*, *PL.*, 104, 29-70.

Contra adoptionismum Abaelardi, *Conc. Senonense* (1140) sententiam tulit sub n. 5, *DB.*, 372.

Eaedem sententiae commemoratae sunt et confirmatae aliis

documentis Apostolicae Sedis : a Leone IX, *Symbolo fidei ad Petrum Antiochenum* (1053), *DB.*, 344; ab Alexandro III, *Ep. ad Willelmum archiep. Senonensem* (28 mai. 1170), Mansi, 22, 119, *PL.* (*Ep.*, 744), 200, 685 BC; *ad Willelmum archiep. Remensem* (18 feb. 1177), Mansi, 21, 1081, *PL.* (*Ep.*, 1273), 200, 1098 D; a Gregorio X, *Professione fidei Michaelis Palaeologi*, in *Conc. Lugdunensi* II (1274), *DB.*, 462.

IV. *Ratione theologica.* — Adoptio ex iure intellegitur extraneae personae in filium et heredem gratuita assumptio. Ergo adoptio nulla esse potest nisi personae extraneae. Quapropter Filius, cum non sit persona Patri extranea sed Unigenitus ex sinu eius, non est capax adoptionis. Quod amplius explicat S. Thomas, 3^a q. 23 a. 4 :

« Utrum Christus, secundum quod homo, sit Filius Dei adoptivus. — Rđq. filiatio proprie convenit hypostasi vel personae, non autem naturae. Unde et in 1^a parte dictum est (q. 33 a. 2 et 3) quod filiatio est proprietas personalis. In Christo autem non est alia persona vel hypostasis quam increata, cui convenit esse Filium per naturam. Dictum est autem supra (a. 3) quod filiatio adoptionis est participata similitudo filiationis naturalis. Non autem recipitur aliquid dici participative, quod per se dicitur. Et ideo Christus, qui est Filius Dei naturalis, nullo modo potest dici filius adoptivus. Secundum autem illos qui posuerunt in Christo duas personas vel duas hypostases seu duo supposita, nihil rationabiliter prohiberet Christum hominem dici filium adoptivum. »

Unde apparet etiam illos frustra laborare qui, praeter generationem aeternam qua constituitur Filius Dei, quaerunt aliud fundamentum filiationis, quod sit proprium Christi hominis. Illud enim fundamentum esset communicatio naturae divinae seu unio hypostatica, secundum quam Christus constitueretur heres bonorum divinorum et quodammodo filius totius Trinitatis; quae quidem filiatio posset convenire Patri aut Spiritui sancto, si carnem induisset. Verum illa communicatio naturae divinae pertinet ad ordinem operationis Dei ad extra, et propterea consequitur constitutionem personae divinae, non antecedit. Quapropter, licet non sit assumptio personae extraneae ac propterea non adoptio, nequit proprie fundare filiationem naturalem. Unicum fundamentum filiationis naturalis est generatio aeterna Filii Dei, cuius quidem actus extendi incipit ad

naturam humanam, accedente Incarnatione, quae de facto terminatur ad solam personam Filii, non Patris aut Spiritus sancti.

Movetur subtilior quaestio, « Utrum in Christo sint duae filiationes », una aeterna, altera temporalis. Et facile quis expectaverit responsum affirmativum, cum sint duae Christi nativitates et filiatio soleat consequi nativitatem. Accuratius autem distinguit Doctor angelicus, 3^a q. 35 a. 5 : «... Manifestum est quod non una et eadem nativitate Christus est natus ex Patre ab aeterno et ex Matre ex tempore; nec nativitas est unius speciei. Unde quantum ad hoc, oporteret dicere in Christo esse diversas filiationes, unam temporalem et aliam aeternam. Sed quia subiectum filiationis non est natura aut pars naturae, sed solum persona vel hypostasis, in Christo autem non est hypostasis vel persona nisi aeterna, non potest in Christo esse aliqua filiatio nisi quae sit in hypostasi aeterna. Omnis autem relatio quae ex tempore de Deo dicitur, non ponit in ipso Deo aeterno aliquid secundum rem, sed secundum rationem tantum... (1^a q. 13 a. 7); et ideo filiatio qua Christus refertur ad matrem non potest esse realis relatio, sed solum secundum rationem. Et sic quantum ad aliquid utraque opinio verum dicit. Nam si attendamus ad perfectas rationes filiationis, oportet dicere duas filiationes secundum dualitatem naturarum; si autem attendamus ad subiectum filiationis, quod non potest esse nisi suppositum aeternum, non potest in Christo esse realiter nisi filiatio aeterna. Dicitur tamen relative filius ad matrem relatione quae cointelligitur relationi maternitatis ad Christum; sicut etiam Deus dicitur Dominus relatione quae cointelligitur reali relationi qua creatura subicitur Deo : et quamvis relatio dominii non sit realis in Deo, dicitur tamen realiter Dominus ex reali subiectione creaturae ad ipsum. Et similiter Christus dicitur realiter filius Virginis matris ex relatione reali maternitatis ad Christum. » — Cf. *Quodlib.* 9 a. 4.

Forsitan miretur aliquis appellari « Servum Dei » in Scriptura (*Is.*, 42, 1; 52, 13, etc.) eum qui ne filius quidem adoptivus recte appelletur. Nam Servus Dei significat aliquid minus quam filius Dei, etiam adoptivus. Sed appellatio illa « Servus Dei » respicit humilitatem formae servilis quam accepit propter nos, non condicionem personae. Ceterum dictum est (*Thes.* II) Christum in VT non aperte designari solere ut

Filium Dei secundum naturam. Ad NT quod attinet, noli adducere huc *Gal.*, 4, 7 : qui locus, si Vulgatam latinam legas, videtur spectare ad Filium Dei unigenitum; reapse autem spectat ad nos filios adoptivos, ut manifestum est ex littera graeca. — Cf. Billot⁷, thes. 35.

THESIS XII

Subsistit Christus in duabus naturis integris, inconfuse, immutabiliter, salva proprietate utriusque naturae.

Prolegomena.

1. Statuitur thesis hinc contra *Arianos* et *Apollinaristas*, non observantes integritatem humanae naturae in Christo; illinc adversus *Eutychianos* seu *Monophysitas*, inducentes confusionem naturae divinae et humanae. Uterque error e diametro oppositus nestorianismo.

2. Arius († 336), dum impugnat divinitatem Christi, hanc viam tentavit, ut in homine Christo insereret aliquam immutatam divinitatem : negavit animam humanam (ψυχὴν) assumptam esse a Verbo Dei, statuit assumptam solam carnem, cui ipsum Verbum esset loco animae. Cf. Gregorius Naz., *Ep.* 101, *PG.*, 37, 184A; Epiphanius, *Ancor.*, 33, *PG.*, 43, 77; *Haer.*, 69, 49, *PG.*, 42, 277.

Apollinaris († circ. 390) longe alia mente, ut resisteret Antiochenis dividētibus Christum, quaesivit quomodo efficaciter vinculum substantiale Christi adstringeret : fecit carnem indigentem complemento ac fundamento in quo subsisteret, ac propterea animam et ipse abstulit, carne sola retenta. Hic error tangitur iam, omisso nomine Apollinaris, ab Athanasio, *Tomo ad Antioch.*, 7, A. D. 362), *PG.*, 26, 804; *Ep. ad Epictetum Corinthium* (6-7, 370/1), *ib.*, 1060-1; tum, addito nomine, a Ps. Athanasio *C. Apollinarium*, *PG.*, 26, 1093-1166; a Gregorio Naz., *Epp.*, 101 et 102, *Ad Cledonium*, *PG.*, 37; a Gregorio Nysseno, *Antirrheticus adv. Apollinarem*, *PG.*, 45, 1123-1278; ab Epiphanio, sub nomine *Dimoeitarum*, *Haer.*, 77, *PG.*, 42, 644-700. Interim Apollinaris commentum suum pristinum retractarat. Cum enim intellexisset aegre defendi posse illam partitionem Christi quam ipse admiserat (σδιμα, Λόγος) secundum dichotomiam aristotelicam

(σῶμα, ψυχή), dereliquit dichotomiam aristotelicam, ad trichotomiam platonice (σῶμα, ψυχή, νοῦς) se convertit et statuit νοῦς tantum deesse, cuius loco esset divinus Λόγος. Augustinus quidem aliquando contrarium ordinem indicavit, sed postea, re melius perspecta, docuit Apollinarem processisse a dichotomia ad trichotomiam, non vice versa. Confer *De div. qq.* 83, 80, *PL.*, 40, 93 (389/393) cum *Haer. ad Quodvultdeum*, 55, *PL.*, 42, 40 (428); *Op. imp. c. Iulianum*, 4, 47, *PL.*, 45, 1366 (429/430). Cum Augustino seniore contra Augustinum iuniorem consentiunt Epiphanius, Rufinus, *HE.*, 2, 20, *PL.*, 21, 526 C-527 B; Socrates, *HE.*, 2, 46, *PG.*, 67, 364 C. Sectam in trichotomia denique conquiesse constat ex testimonio Vitalis apollinaristae ap. Epiphanium, *H.*, 77, 23, *PG.*, 42, 673 C. — De Apollinari et eius secta accurate scripserunt G. Voisin, *Apollinarisme*, Louvain, 1901; Hans Lietzmann, *Apollinaris von Laodikeia und seine Schule*, Tübingen, 1904; valde leviter C. E. Raven, *Apollinarism*, Cambridge, 1923. — Conferri potest A. d'Alès, *Apollinaire. Les origines du monophysisme. RA.*, 1er mai 1926, p. 131-149.

3. Monophysismi auctor Eutyches monachus CPTanus († post 454). Postquam Conc. Ephesinum contra Nestorium asseruit unitatem personae in Christo, Eutyches archimandrita in eam partem ita incubuit ut tolleret distinctionem naturarum. Homo, ut videtur, aliquando pius, sed hebetis ingenii, adversus Nestorium vehementer egerat apud Theodosium II imp. Cf. Mansi, 5, 989; 6, 628. 713. Iam penitus addictus Dioscoro qui, post mortem Cyrilli, Ecclesiae Alexandrinae praepositus erat, mortuo Proclo CPTano et in eius locum suffecto Flaviano (446), Ecclesiam CPTanam ipse regere aggressus est, gratia imperatoris subnixus. Scripsit autem ad Leonem P. R. renasci nestorianismum. Eius litterae perierunt; sed extat prudens responsum Leonis Pontificis, *Ep.* 20, *Ad Eutychem CPTanum abbatem*, 1 iun. 448, *PL.*, 54, 713. De his rebus, cf. narrationem Nestorii, *Le Livre d'Héraclide*, 459-462; trad. Nau, p. 294-6. Contra Eutychem iam anno 447 scripserat Theodoretus tres Eranistae dialogos: Ἀτρεπτος. Ἀσύγχυτος. Ἀπαθής, *PG.*, 83. Tandem σύνοδος ἑνδημοῦσα CPoli cum haberetur de aliis rebus, Eusebius Dorylaeensis, qui ante annos 18 exstiterat accusator Nestorii, accusavit et ipse Eutychem. Hic damnatus est sententia

Concilii, 22 nov. 448; Mansi, 6, 748; *Le Livre d'Héraclide*, 462-466, trad. Nau, p. 296-8. — Res CPoli prudenter gestas laudavit Leo P. R., *Ep.*, 58, *Ad Flavianum*, 13 iun. 449, *PL.*, 54, 755-782. Partem dogmaticam, c. 3. 4, *PL.*, 763 A-767 B, habes *DB.*, 143-144. — Eutyches quidem iam appellaverat Pontificem Romanum, *Ep.* 21, 713-720. Scripsit pariter ad Petrum Chrysologum episcopum Ravennatem, cuius responsum habes, *Ep.* 25, 739-744. Plurimum autem spei in imperatoris ope collocaverat. — At Pontifex Romanus, a Flaviano de tota re probe edoctus, ei diligentiam suam spopondit *Ep.* 27, 21 mai., 751-2. Sed iam, instigante Eutychē, Theodosius II, 30 mart. 449, indixerat concilium oecumenicum. Concilium habitum est Ephesi, 8 aug. Ibi Dioscoro omnia agente, orthodoxia profligata est, Eutyches restitutus. De isto Concilio notum est Leonis iudicium, *Ep.* 95, 2, *Ad Pulcheriam Augustam*, *PL.*, 54, 943 B : « nec opus est epistolari pagina comprehendere quidquid in illo Ephesino non iudicio sed latrocinio potuit perpetrari »; cf. *Ep.* 85, 1, 923 AB; 90, 1, 933 AB; 139, 1, 1103 B. Subito moritur Theodosius II, 28 iul. 450; Pulcheria imperatrix, cum Marciano coniuge et imperatore, restituendae fidei operam dat. Inde *Conc. Chalcedonense*; definitio fidei edita 25 oct. 451.

Ad Epistolam Leonis dogmaticam acclamarant Patres in actione 2^a (10 oct.) : « Haec Patrum fides, haec Apostolorum fides... Petrus per Leonem ita locutus est! » Mansi, 6, 971 B. Eutyches autem in exilium pulsus, cum ab ipso exilio haeresim fovere non cessaret, egit Leo apud Marcianum imperatorem ut longius removeretur. *Ep.* 134, 2, 15 apr. 454, *PL.*, 54, 1095. Fuerat autem haec eius in Concilio protestatio : Ὁμολογῶ ἐκ δύο φύσεων γεγενῆσθαι τὸν Κύριον ἡμῶν πρὸ τῆς ἐνώσεως, μετὰ δὲ τὴν ἐνωσιν, μίαν φύσιν ὁμολογῶ. Mansi, 6, 744 B. Haec quidem nihil significant : etenim natura humana Christi ante unionem nulla fuit. — Cf. Theodoretus, *HFC.*, 4, 13, *PG.*, 83, 437; *Eranistes*, 2, 137. — M. Jugie, art. *Eutychès et Eutychianisme*, in *DTC.* (1912).

Post Concilium Chalcedonense, Monophysitarum sectae pullularunt, omnes Cyrilli Alexandrini auctoritate fretae, cum in persona ἐνωσιν φυσικὴν assererent, iuxta litteram anathematismi 3ⁱ. Anno 482, ut eas ad unitatem sui arbitrii reduce-

ret, edidit imperator Zeno *Henoticon*, quo approbabat Conc. Nicaenum et Ephesinum, damnabat Chalcedonense. Evagrius, *HE.*, 3, 14, *PG.*, 86², 2620 C-2625 A. Sed ea res auxit confusionem. Circa illud tempus apparuerunt :

Acephali, ita dicti quod a Petro Mongo, patriarcha Alexandrino monophysita, secesserant. Postea vero ad Severum accesserunt.

Phtartolatrae, cum Severo patriarcha Antiocheno, 512-518; † 538. Ita dicti quod condicionem corporis Christi passibilem et mortalem agnoscebant. Id quidem recte; cf. post Thesim VII, scholion. Sed iidem Conc. Chalcedonense reiciebant.

Aphtartodocetae seu *Phantasiastae*, cum Iuliano Halicarnassio et Gaiano patriarcha Alexandrino, post 536. Hi a Severo discesserant, cum docerent corpus Christi esse iure et natura impassibile, neque morti tradi potuisse nisi ex singulari quadam oeconomia divina. Accedunt quodam modo ad docetismum.

Ioannes Philoponus, grammaticus Alexandrinus s. VI, in suo *Διατητής*, propugnavit monophysismum et tritheismum. Admisit τρεῖς μερικὰς οὐσίας, μίαν κοινὴν οὐσίαν ex abstractione mentis.

De illis sectis potest conferri inter antiquos maxime Leontius Byzantinus, *De Sectis, Contra Severum; Contra Monophysitas*, *PG.*, 86 (Opus *De Sectis* fortasse adscribendum Theodoro Raithuensi, s. VII).

Severi opera graece non extant, si excipias fragmenta aliquot apud Eustathium monachum, *Ad Timotheum scholasticum de duabus naturis adv. Severum*, *PG.*, 86⁴, 901-942; *Orationem de Resurrectione Domini*, inter Opp. Gregorii Nysseni, *PG.*, 46, 627-652, et alia fragmenta edita a Mai. Syriace extant multo plura; unde 5 homiliae latine redditae, ap. Mai, *SVNC.*, 9, 742-759; *SR.*, 10, 1, 212-220; 6 homiliae gallice redditae a R. Duval, *PO.*, 4, 1, Paris, 1906. *Epistularum Liber VI*, continens 123 epistulas, ed. syr. et angl. ab E. W. Brooks, London, 1904, 2 in-4; etc... — Severum patriarcham a Cyrillo Alexandrino vix differre, nisi quatenus Concilio Chalcedonensi refragatur, ostendit J. Lebon, *Le monophysisme sévérien*, Louvain, 1909. — Documenta ad origines monophysismi spectantia edidit I. B. Chabot, *CSCO.*,

Scriptores Syri; Textus, 2^a series, t. 37, Paris, 1908. — Iuliani Halicarnassii mentem benigne interpretatus est R. Draguet, *Julien d'Halicarnasse, et sa controverse avec Sévère d'Antioche sur l'incorruptibilité du corps du Christ*, Louvain, 1924; severius atque, ut videtur, rectius M. Jugie, A. A., *Julien d'Halicarnasse et Sévère d'Antioche. Controverse sur la passibilité du corps du Christ; Échos d'Orient*, 1925. — Iustinianus imperator aphthartodoceta ostenditur a F. Loofs, *Die Ketzer der Justinians*, in « *Harnack Ehrung* », p. 232-248, Leipzig, 1921.

A nomine Iacobi Baradaei (episcopi Edesseni, 541), *Iacobitae* appellati sunt Monophysitae Syri, ac postea omnes Monophysitae.

In Occidente etiam apparuit aliqua umbra Monophysismi. Petrus Lombardus, *In 3 d.*, 10, *PL.*, 192, 777 disputat « An Christus, secundum quod homo, sit persona vel aliquid »; et in *Conc. Turonensi* 1163, Ioannes Cornubensis ad Alexandrum III detulit dogma quorundam asserentium « quod Christus non est aliquis homo et quod Christus, secundum quod homo, non est quid ». Mansi, 21, 1188 B.

Crudiores Monophysismum coluerunt Lutherani, maxime qui docuerunt *Ubiquismum*, ut iam s. XVI Flacius Illyricus († 1575), aut *Kenosim*, ut multi s. XIX. Iam Lutherus, in maiore de Cena Domini confessione, scripsit : « Christi unicum corpus tribus modis seu triplici ratione potest alicubi esse : 1° comprehensibili et corporali ratione, quali usus est cum in terris corporaliter conversaretur, cum certo loco secundum quantitatem suam circumscriberetur. Hoc modo etiam hodie uti potest, quoties ipsi visum fuerit, id quod post resurrectionem suam aliquoties fecit, et in novissimo die tali ratione praesentiae sese manifestabit... — Deinde alio incomprehensibili et spirituali modo alicubi esse potest, ut loco non circumscribatur, sed per omnes creaturas penetret, pro liberrima sua voluntate, quemadmodum (ut crassa quadam similitudine rem utcumque adumbrem) visus meus per aerem, lumen aut aquam penetrat, atque in iis rebus est, neque tamen loco circumscribitur... Hoc modo usus est Christus, cum resurgens e sepulcro clauso et obsignato prodiret, et quando per ianuas clausas ad discipulos ingrederetur, et sicut est in pane et vino Cenae, atque hoc modo creditur de sanctis-

sima virgine Maria, matre sua, natus esse. — Praeterea alicubi esse potest divino et caelesti modo, secundum quem cum Deo una est persona. Ea ratione creaturae longe illi praesentiores et penetratu faciliores sunt quam iuxta secundum modum... Est enim una inseparabilis persona cum Deo; ubi igitur Deus est, ibi ipsum quoque esse, aut fidem nostram falsam esse oportet... » — Verba relata in *Formula Concordiae* lutherana, 2^a p., 7, *De Cena Domini*, 98-102; *Libri symbolici Ecclesiae evangelicae*, Berolini, 1857, p. 752-754. Iam vero hoc 3um est idiomata naturarum non communicare, sed confundere. — De his plura in Scholiis post thesim.

Ex dictis intellegitur indoles propria Monophysismi, contraria Nestorianismo. Nestorianismus, antiochenae originis, rationalistis placuit; Monophysismus, mysticismo alexandrino imbutus, credentes praesertim ad se traxit. Fides catholica ab utroque extremo distat.

Asseruntur naturae integrae, adversus Apollinarem; inconfusae, immutabiles salva proprietate utriusque, adversus Eutychen.

Probatur thesis.

A. Subsistit Christus in duabus naturis integris.

De divina, non movetur quaestio; dicendum de humana.

I. *Ex Scriptura.* — Christus exercuit actus animae, et quidem rationalis. Non modo actus partis sensibilis, ut turbari, maerere, *Mt.*, 26, 37-38; *Io.*, 11, 33; 12, 27; sed actus excellentium virtutum: religionis, *Mt.*, 26, 36-44; *Io.*, 4, 22; 6, 11; humilitatis, *Mt.*, 11, 29; oboedientiae, *Io.*, 4, 34; religionis simul et oboedientiae, *Hb.*, 5, 7-9; humilitatis et oboedientiae, *Phil.*, 2, 8; *Lc.*, 23, 46. Adde quod locutus est sermone populari gentis suae, et ita quidem ut homines mirarentur ac dicerent: « Nunquam sic locutus est homo sicut hic homo. » (*Io.*, 7, 46.)

II. *Ex Patribus.* — Inter antiquos, non deest qui praevenit errorem Apollinaris diserte. Hippolytus, *C. Noet.*, 17, *PG.*, 10, 825 D: Θεὸς Λόγος ἀπ' οὐρανῶν κατήλθεν εἰς τὴν ἁγίαν παρθένον Μαρίαν, ἵνα σαρκωθεὶς ἐξ αὐτῆς, λαβὼν δὲ καὶ ψυχὴν τὴν ἀνθρωπίνην, λογικὴν δὲ λέγω, γεγονὼς πάντα ὅσα ἐστὶν ἄνθρωπος, ἐκτὸς ἁμαρτίας, σῶσῃ τὸν πεπτωκότα.

Alii multo plures exortum errorem confutaverunt. — Ps.

Athanasius, 1 *C. Ap.*, 3, *PG.*, 26, 1096, ostendit incohatum a multis veteribus haereticis : Marcione, Valentino, Manichæo, Sabellio, Paulo Samosateno, Ario.

Gregorius Nazianzenus, *Or.* 2, 23, *PG.*, 35, 432 B-433 A. *Ep.* 101, *Ad Cledonium*, *PL.*, 37, 181 C-184 : Εἴ τις εἰς ἄνουν ἄνθρωπον ἤλπιεν, ἀνόητος ὄντως ἐστί, καὶ οὐκ ἄξιος ὅλως σῶζεσθαι. Τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπευτον· ὃ δὲ ἤνεται τῷ Θεῷ, τοῦτο καὶ σώζεται. Εἰ ἡμῖς ἐπταίμεν ὁ Ἀδάμ, ἡμῖς καὶ τὸ προσειλημμένον καὶ τὸ σωζόμενον. Εἰ δὲ ὅλος, ὅλη τῷ γεννηθέντι ἤνεται, καὶ ὅλως σώζεται...

Gregorius Nyssenus per totum *Antirrheticum* acerrime exagitat haereticum. Imaginanti, ex 1 *Cor.*, 15, 47, corpus quoddam novi Adam caeleste, respondet ex eodem Apostolo, *Phil.*, 2, 20, Christum prius in forma Dei fuisse quam se ipsum exinaniret et habitu inveniretur ut homo; 11, *PG.*, 45, 1144 C-1145 A. — In quo tamen animadvertit Gregorio excidisse quod Apollinari imputavit errorem in quo reapse Apollinaris non fuit. Refert eius verba, 12, 1145 D : Καὶ προϋπάρχει, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος Χριστός, οὐχ ὡς ἐτέρου ὄντος παρ' αὐτὸν τοῦ Πνεύματος, τουτέστι τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὡς τοῦ κυρίου ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου φύσει θεοῦ Πνεύματος ὄντος. Scripsit autem τοῦ Κυρίου (ὁ Κύριος) ubi scribendum erat τοῦ κυρίου (τὸ κύριον), et putavit doceri ab Apollinari incarnationem Spiritus sancti. Sed non ita est. Docet Apollinaris praecipuum in Christo elementum (τὸ κύριον) esse Deum Verbum; id quidem recte. Errorem Gregorii notavit Lietzmann, *op. cit.*, p. 211, n. 27; tum etiam Brightman in *JTS.*, 29, p. 160, janv. 1928.

Amphilochius Iconiensis, *Ep. ad Seleucum*, restituente F. Cavallera, *RHE.*, 1907, p. 488-491.

Illam doctrinam illustrabat saec. V^o Nemesius Emesenus libro *De natura hominis*, *PG.*, 3, 40, 601 A-604 A, ex analogia compositi humani, appellata etiam auctoritate Porphyrii neoplatonici.

Alios multos invenies ap. Ed. Weigl, *Christologie vom Tode des Athanasius bis zum Ausbruch des nestorianischen Streites* (373-429), passim, München, 1925.

Ambrosius, *Ep.*, 48, 5, *Ad Sabinum*, *PL.*, 16, 1153 AB : « Adversus Apollinarem autem legitima circumspectio; ut confiteamur, sicut in Dei forma nihil ei defuit divinae naturae et plenitudinis, sic in illa forma hominis nihil defuisse quo imperfectus homo iudicaretur : qui ideo venit ut totum homi-

nem salvum faceret. Neque enim decebat ut, qui perfectum opus in aliis consummaverat, hoc imperfectum in se esse pateretur : si enim aliquid ei defuit, non totum redemit; fefellit igitur, qui dixit ideo se venisse ut totum hominem salvum faceret (cf. *Io.*, 7, 23)... »

Augustinus, *Epp.*, 137, 3, 9, 11, *Ad Volusianum*; 140, 4, 12, *Ad Honoratum*; *PL.*, 33, 519-520; 542-543. — *C. Serm. Arian.*, 9, 7, *PL.*, 42, 690.

Fulgentius Ruspensis, *Contra sermonem Fastidiosi*, 7, *PL.*, 65, 515 D.

III. *Documentis Ecclesiae*. — [Omittitur documentum Felicis I ad episcopum Alexandrinum, circa 270, *DB.*, 52, de quo iam Thesi VIII dictum est, subesse suspicionem fraudis apollinaristicae. Forsitan aliquis obiecerit dissipari suspicionem fraudis apollinaristicae ex ipso tenore documenti : ...Θεὸς ὢν τέλειος γέγονεν ἅμα καὶ τέλειος ἄνθρωπος, σαρκωθεὶς ἐκ παρθένου : quibus verbis asseritur integritas utriusque naturae. Sed ea erat versutia Apollinaristarum, ut nomine hominis perfecti — τέλειος ἄνθρωπος — intellexerent etiam compositum ex homine animali et Verbo Dei. Vide quae Epiphanio interroganti respondit Vitalis Apollinarista Antiochenus, apud Epiphanium; *H.*, 77, 22. 23, *PG.*, 42, 673. Ergo verba quae proferuntur ex documento Felicis I non sufficiunt ad dissipandam suspicionem fraudis apollinaristicae.]

Tomus Alexandrinus ad Antiochenos (362), 7, inter opera Athanasii, *PG.*, 26, 804.

Symbolum Epiphanii (373?), *Ancor.*, 120, *PG.*, 43, 234; *DB.*, 13 : τέλειον ἄνθρωπον.

Damasus, in *Conc. Romano* (380?) c. 7, *DB.*, 65, adhibito argumento soteriologico Patrum Cappadocum.

Conc. CPnum (oecum. II, 381), can. 1, *DB.*, 85 : Apollinaristis nominatim dicitur anathema.

Epistola dogmatica Leonis I ad Flavianum (449), *DB.*, 143 : « In integra ergo veri hominis perfectaue natura verus natus est Deus, totus in suis, totus in nostris. »

Conc. Chalcedonense (oecum. IV, 451), *DB.*, 148 : Ἐπόμενοι τοίνυν τοῖς ἁγίοις πατράσιν, ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν Ὑῖὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν συμφώνως ἅπαντες ἐκδιδάσκομεν, τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν θεότητι καὶ τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν ἀνθρωπότητι, Θεὸν ἀληθῶς καὶ ἄνθρωπον ἀληθῶς τὸν αὐτὸν ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ κατὰ

τὴν θεότητα καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, κατὰ πάντα ὅμοιον ἡμῖν χωρὶς ἁμαρτίας...

IV. *Ratione theologica.* — Iam propositum est argumentum soteriologicum Patrum (Naz. Ambr.) : Christus totum hominem assumpsit, ut totum redimeret. — S. Thomas ex ipsa rerum natura argumentatur, 3^a q. 5, a. 3 et 4 : « Haec positio (quod Filius Dei non assumpserit intellectum) repugnat veritati Incarnationis. Cum enim corpus proportionetur animae sicut materia propriae formae, non est vere caro humana quae non est perfecta anima humana, sc. rationali. » — *Q. unica de unione Verbi*, a. 1 : « Utrum unio Verbi facta sit in persona. — R^{dq.}, si non est facta unio in persona, sed solum secundum habitationem, secundum Nestorium, nihil novum in Christi incarnatione accidit. Quod vero facta sit unio in natura, secundum Apollinarem et Eutychem, est omnino impossibile : cum enim species rerum sint sicut numeri, in quibus addita vel subtracta unitate variant speciem., quaecumque natura est perfecta, impossibile est quod recipiat alterius naturae additionem ; vel, si reciperet, non esset eadem natura, sed alia. Divina autem natura est perfectissima, similiter etiam humana natura habet perfectionem suae speciei : unde impossibile est quod una alteri adveniat unione naturali. Et si esset possibile, iam id quod ex utroque constitueretur, neque esset natura divina neque humana ; et sic Deus esset neque homo neque Deus : quod est inconveniens. Relinquitur ergo quod humana natura non est unita Verbo neque accidentaliter neque essentialiter, sed substantialiter, secundum quod substantia significat hypostasim, et hypostatice vel personaliter. »

B. *Subsistit Christus... inconfuse, immutabiliter, salva proprietate utriusque naturae...*

I. *Iisdem Scripturis.*

II. *Patribus.* 1) *Ante Concilium Chalcedonense.*

Tertullianus, *Adv. Praxean*, 27, *PL.*, 2, 191-2, sub nomine *transfigurationis* excludit omnem immutationem naturae divinae. « Transfiguratio interemptio est pristini. Omne enim quodcumque transfiguratur in aliud, desinit esse quod fuerat, et incipit esse quod non erat ; Deus autem neque desinit esse neque aliud potest esse ; Sermo autem Deus, et Sermo Domini manet in aeternum, perseverando sc. in sua forma. Quem si

non capit transfigurari, consequens est ut sic caro factus intellegatur, dum fit in carne et manifestatur et videtur et contractatur per carnem, quia et cetera sic accipi exigunt. Si enim Sermo ex transfiguratione et demutatione substantiae caro factus est, una iam erit substantia Iesus ex duabus, ex carne et spiritu, mixtura quaedam, ut electrum ex auro et argento, et incipit nec aurum esse, i. e. spiritus, neque argentum, i. e. caro, dum alterum altero mutatur et tertium quid efficitur. Neque ergo Deus erit Iesus — Sermo enim desiit esse qui caro factus est; — neque homo : caro enim non proprie est qui Sermo fuit. Ita ex utroque neutrum est, aliud longe tertium est quam utrumque. Sedenim invenimus illum directo et Deum et hominem expositum... » — Lege totum caput. Secuti sumus ed. Kroymann, *CSELV.*, 47, p. 281 (1906).

Novatianus, *De Trinit.*, 13, *PL.*, 13, 908 CD, allatis Scripturis : « Ex duobus alterum constare debet. Cum enim manifestum sit omnia esse facta per Christum, aut ante omnia est quoniam *omnia per ipsum*, et merito et Deus est; aut, quia homo est, post omnia est, et merito per ipsum nihil factum est. Sed nihil per ipsum factum esse non possumus dicere, cum animadvertamus *omnia per ipsum facta esse* scriptum. Non ergo post omnia est, i. e. non homo tantum, qui post omnia est, sed et Deus, quoniam Deus ante omnia est... »

Athanasius, *Ep. ad Epictetum*, 2-4, *PG.*, 26, 1052 C-1057 B; *Fragm. contra Haereses*, *ibid.*, 1256 D-1257 A.

Eusebius, *De laudibus Constantini*, 14, *PG.*, 20, 1412.

Gregorius Naz., *Or.* 37, 2, *PG.*, 36, 284 C-285 A.

Amphilochius Iconiensis, *Ep. ad Seleucum*, restituente F. Cavallera, *RHE.*, 1907, p. 488-491.

Theophilus Alex., inter *Hieronymi Epp.*, 96, 3.4, *PL.*, 22, 777.

Ambrosius, *De Fide*, 2, 9, 77, *PL.*, 16, 576 B : « Servemus distinctionem divinitatis et carnis. Unus in utraque loquitur Filius Dei, quia in eodem utraque natura est. » — *De Incarn. dom. sacramento*, 5, 35-37, *PL.*, 16, 827 C-828 A. — *Hymn.*, 4, *PL.*, 16, 1411, (ed. Walpole, 6, 17-20, Cambridge, 1922) :

« Procedens de thalamo suo
Pudoris aula regia,
Geminae gigas substantiae,
Alacris ut currat viam. »

Apud Ambrosium primo occurrit appellatio *geminæ gigas substantiæ* (ex *Ps.*, 18, 6; cf. *De Incarn. dom. Sacr.*, 5, 35, 827 C), qua postea utentur Augustinus, Leporius, Cassianus, Facundus Hermianensis, Cassiodorus, alii. — Cf. J. De Ghellinck, *Note sur l'expression geminæ gigas substantiæ*, *RSR.*, 1914, p. 416-421.

Augustinus, *Serm.*, 92, 3, *PL.*, 38, 573 : « Accepistis et filium David et Dominum David : Dominum David semper, filium David ex tempore ; Dominum David natum de substantia Patris, filium David natum ex Maria virgine, conceptum de Spiritu Sancto. Utrumque teneamus. Unum horum nobis erit aeterna habitatio ; alterum horum nobis est a peregrinatione liberatio. Dominus enim noster Iesus Christus nisi dignatus esset fieri homo, perisset homo. Factus est quem fecit, ne periret quem fecit. Homo verus, Deus verus : Deus et homo totus Christus. Haec est catholica fides. Qui negat Deum Christum, Photinianus est ; qui negat hominem Christum, Manichaeus est. Qui confitetur Deum aequalem Patri Christum et hominem verum, passum vere, sanguinem fudisse verum — non enim veritas nos liberaret, si falsum pretium pro nobis daret ; — utrumque qui confitetur, Catholicus est. Habet patriam, habet viam... »

Vincentius Lirinensis, *Commonit.*, 1, 13, *PL.*, 50, 656.

Ioannes Antiochenus, *Ep. ad Cyrillum Al.*, inter cyrillianas 38, *PG.*, 77, 172 C-173 A.

Theodoretus, *HFC.*, 4, 13, *PG.*, 83, 437 ; *Eranistes, Dial.*, 1. 2. 3, *PG.*, 83, 27-318.

Quod autem sermo instituebatur de « mixtione Dei et hominis », potuit s. V^o praesertim creare scandalum infirmorum ; sed nondum exorta controversia, videbatur innocuum. Tertullianus, *Ap.*, 21 : « Nascitur homo Deo mixtus ». — Novatianus, *Trin.*, 24, agit de « permixtione » Filii Dei et filii hominis. — Ephraem, *Sermo de Domino nostro*, 33 ; Lamy, t. 1, 224 : « Duæ sunt naturæ, quarum una alteri immixta erat. » — Gregorius Naz., *Or.* 38, 13, *PG.*, 36, 325 C : ὁ τῆς καὶ τῆς μίξεως, ὃ τῆς παραδόξου κράσεως. — Augustinus, *Ep.* 137, 3, 11, *PL.*, 33, 520 : « Quomodo Deus hominis permixtus sit ». — Leporius, *Libr. emend.*, 3, *PL.*, 31, 1224 C : « Non tamen, quia incarnatus dicitur et immixtus, diminutio eius est accipienda substantiæ. Novit enim Deus sine sui corruptione misceri et tamen

in veritate misceri; novit in se ita suscipere ut nihil ei crescat augmenti, qui se ipse totum novit infundere, ut nihil accidat detrimenti. » — Non defenditur quod scripsit Origenes, *c. Cels.*, 3, 41, *PG.*, 11, 973 A : τὸ δὲ θνητὸν αὐτοῦ σῶμα καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἐν αὐτῷ ψυχὴν τῇ πρὸς (τὸν Λόγον) οὐ μόνον κοινωνίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐνώσει καὶ ἀνακράσει, ... εἰς Θεὸν μεταβεβηκέναι... μεταβαλεῖν εἰς αἰθέριον καὶ θείαν ποιότητα. In hoc enim videtur Origenes non satis respicere proprietatem utriusque naturae, in unitate personae salvam.

Sed tres Patres aliquando advocati sunt in patrocinium Monophysismi, de quibus necesse est agere distinctius : Hilarius Pictaviensis, Gregorius Nyssenus, Cyrillus Alexandrinus.

1° In *Hilario*, notata est species quaedam docetismi. Sic, *De Trin.*, 10, 23, *PL.*, 361 A-363 A : « Homo Iesus Christus unigenitus Deus, per carnem et Verbum ut hominis filius ita et Dei Filius, hominem verum secundum similitudinem nostri hominis, non deficiens a se Deo, sumpsit; in quo quamvis aut ictus incideret aut vulnus descenderet aut nodi concurrerent aut suspensio elevaret, afferrent quidem haec impetum passionis, non tamen dolorem passionis inferrent : ut telum aliquod aut aquam perforans aut ignem compungens aut aera vulnerans, omnes quidem has passiones naturae suae infert, ut foret, ut compungat, ut vulneret; sed naturam suam in haec passio illata non retinet, dum in natura non est vel aquam forari vel pungi ignem vel aerem vulnerari, quamvis naturae teli sit et vulnerare et compungere et forare. Passus quidem est Dominus Iesus Christus dum caeditur, dum suspenditur, dum crucifigitur, dum moritur; sed in corpus Domini irruens passio nec non fuit passio nec tamen naturam passionis exseruit; dum et poenali ministerio desaevit et virtus corporis sine sensu poenae vim poenae in se desaevientis excepit... » — Valde difficile est assequi mentem Hilarii, cum dividit passionem a natura passionis, sensum poenae a vi poenae. Attamen satis manifestum est illum non usque ad monophysismum pertingere. Nam in aliis locis aequè obscuris unum saltem clare docet : praesentem condicionem hominis Christi longe diversam fuisse a condicione ei promissa in gloria. Sic *Trin.*, 3, 16, *PL.*, 10, 85 BC (in *Io.*, 17, 1) : « Filius nunc caro factus orabat ut hoc Patri caro inciperet esse quod Verbum;

ut id quod de tempore est, gloriam eius quae sine tempore est claritatis acciperet; ut in Dei virtutem et Spiritus incorruptionem transformata carnis corruptio absorberetur... » — 11, 40, 425 B (in 1 *Cor.*, 15, 28) : « Non alia subiectionis causa est, quam ut omnia in omnibus Deus sit, nulla ex parte terreni in eo corporis residente natura, ut ante in se duos continens, nunc Deus tantum sit; non abiecto corpore, sed ex subiectione translato, neque per defectionem abolito, sed ex clarificatione mutato. » Veri simile est Hilarium quodam modo stoico intellexisse passionem, ita ut eum qui a passione non vinceretur, quodam modo expertem doloris assereret. Fatendum tamen est parum aptis verbis usum esse. — Cf. Stentrup, *De Verbo incarnato*, vol. 1, thes. 48, p. 789-794; ac praesertim Le Bachelet, in *DTC.*, art. *Hilaire* (1920), p. 2438-2449.

2° In *Gregorio*, notata est quaedam audacia sermonis, ubi describit gratiam unionis hypostaticae. Ita, *C. Apollinar.*, 42, *PG.*, 45, 1224 A, adhibita similitudine guttae aceti Oceano immissae : Τῆς δὲ σαρκός, τῇ ἰδίᾳ φύσει σαρκὸς οὔσης, μεταποιηθείσης δὲ πρὸς τὸ τῆς ἀφθαρσίας πέλαγος (2 *Cor.*, 5, 4)..., συμμετεβλήθη καὶ πάντα τὰ κατὰ τὴν σάρκα τότε φαινόμενα πρὸς τὴν θεῖαν τε καὶ ἀκήρατον φύσιν... — Similia *C. Eunom.*, 5, *PG.*, 45, 705. — Sed haec ex contextu facile explicantur, ubi manifestum est Gregorium meminisse et substantiae humanae quae perseveret, et eius condicionis quae sola mutetur in assumptione ad personam Verbi, et multo magis in eius glorificatione. Quod autem naturam humanam a divina pergat distinguere, liquet et ex his ipsis locis et ex aliis innumeris; v. g. *C. Apollinar.*, 55, *PG.*, 45, 1257.

Hilarius et Gregorius plane agnoscunt humanitatem Christi; sed vetant quidquam abiecte sentire de corpore quod sibi Verbum univit.

3° In *Cyrillo*, notata est assertio unius naturae in Christo : *anath.* 3, ait hypostases convenire καθ' ἑνωσιν φυσικὴν. Saepe alibi : Μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη; v. g. *De recta fide ad reginas*, 9, *PG.*, 76, 1212. Inde totus monophysismus profluxit.

Imprimis animadvertendum est verba ὑπόστασις, φύσις, a Cyrillo non distingui ea proprietate quam usus theologiae posterioris induxit in doctrinam de Verbo incarnato. Deinde assertum illud : Μία φύσις..., proferri ab illo bona fide tanquam

catholicae originis, cum revera videatur ab Apollinari conditum. Nam postquam christologia Apollinaris damnata est, et scripta eius evanuerunt, discipuli eius coeperunt abuti nominibus Patrum orthodoxorum ut placita magistri disseminarent. Libri apollinaristarum pseudepigraphi toto saeculo V^o saevierunt, donec tandem detecti sunt a Leontio Byzantino, a scriptore libri *De fraudibus Apollinaristarum*, a Iustiniano imperatore et a quibusdam aliis, quorum acumen eruditio nostrae aetatis comprobavit. Apollinari iam communi consensu restituuntur :

Pseudo-Athanasii *Epistola ad Iovianum imp.*, PG., 28, 532.

Pseudo-Athanasii *De Incarnatione Dei Verbi*, PG., 28, 89-96.

Pseudo-Felicii (P. R., 269-274) *Ep.* 4, PL., 5, 156.

Pseudo-Iulii (P. R., 337-352) *Epistolae VII*, PL., 8.

Pseudo-Gregorii Thaumaturgi Ἡ κατὰ μέρος πίστις, PG., 10, 1103-1124.

Alia praeterea scripta apollinaristicis scriptoribus restituntur. Animadvertendum scripta illa apud Migne legi emendatiora quam in editione critica Lietzmann : scriptores enim catholici, a quibus nobis transmissa sunt, quaedam correxerunt e fonte apollinaristico clare manantia, recentem haeresim spirantia; et editionem vulgatam innocuam fecerunt. Laudanda est diligentia hominum nostrae aetatis, a quibus scripta pseudepigrapha suae formae nativae restituta sunt.

De fraudibus Apollinaristarum, lege G. Voisin, *L'Apollinarisme*; H. Lietzmann, *Apollinaris von Laodicea*, p. 103 sqq. et passim; C. P. Caspari, *Alte und neue Quellen zur Geschichte des Taufsymbols und der Glaubensregel*, 24, Christiania, 1879. Breviter, A. d'Alès, *RA.*, 1er mai 1926, p. 101-104.

Καθ' ἔνωσιν φυσικὴν non imputamus fraudi Apollinaristarum : habet enim auctoritatem a traditione alexandrina. Ps. Athanasius, *C. Ap.*, 1, 10, PG., 26, 1109 B : ἀσύγχυτος φυσικὴ ἔνωσις τοῦ Λόγου πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γενομένην σάρκα.

Μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη iam anno 429 a Cyrillo profertur, auctore, ut putat, Athanasio ad Iovianum (Iovianus imperator, anno 363-4, afflictas a Iuliano Ecclesias restituit). Vide *De recta fide ad reginas*, 9, PG., 76, 1212; praeterea *Ep.* 17, *Ad Nestorium*, PG., 77, 116 C; *Ep.* 40, *Ad Acacium Melitinae episcopum*, 192 D; *Ep.* 44, *Ad Eulogium presbyterum CPTanum*, 225; 45 et 46, *Ad Succensum episcopum*,

232 CD; 241 B; 244 AB; *Adv. Nestorium. L. 2, prooem., PG.*, 76, 60D-61A; etc... Ceterum Cyrillus ita asserit unionem naturarum in unam substantiam (= personam), ut omnino retineat distinctionem. Vide *Ep. 4, Ad Nestorium, PG.*, 77, 45 C: Ἐφη ἡ ἁγία καὶ μεγάλη σύνοδος... ὅτι διάφοροι μὲν αἱ πρὸς ἐνότητα τὴν ἀληθινὴν συναχθεῖσαι φύσεις, εἷς δὲ ἐξ ἀμφοτέρων Χριστὸς καὶ Υἱός· οὐχ ὡς τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνηρημένης διὰ τὴν ἔνωσιν, ἀποτελεσασῶν δὲ μᾶλλον ἡμῖν τὸν ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ Υἱόν, θεότητός τε καὶ ἀνθρωπότητος, διὰ τῆς ἀφράστου καὶ ἀπορρήτου πρὸς ἐνότητα συνδρομῆς. — Praeterea, *Scholia de Incarnatione*, c. 11, *PG.*, 75, 1381 B; *Glaphyra in Lev.*, *PG.*, 69, 576 B. Ad interpretationem accuratam celebratae formulae, cf. quae scripsit saeculo post Leontius Byzantinus, *Capita XXX contra Severum*, c. 17, *PG.*, 86², 1905 CD, ubi tres interpretationes commemorat: unam per puram *reciprocationem* (κατὰ ἀντιστροφὴν), ut cum dicitur una esse natura aeris antequam statua cudatur et postquam statua cusa est; alteram per mutationem (κατὰ τροπὴν οὐσίας), ut cum dicitur una esse natura aquae liquidae et congelatae; tertiam, cum dicitur una esse natura Verbi, ad quam accessit caro. Prima et secunda interpretatio sunt Apollinaris et Eutychis; tertia (quam tradit ipse Cyrillus, *Ep. 40, Ad Acac.*, *PG.*, 77, 192 D et passim), est catholica. — Confirmatur ex Leontii c. 16, *ibid.*, C.

Et hanc fuisse Cyrilli mentem constat ex toto opere eius. — Sed exorto monophysismo, periculum formulae notat Leo P. R., litteris datis ad Paschasinum episcopum Lilybetanum, 24 iun. 452. *Ep. 88, 1, PL.*, 54, 927. Interpretationem catholicam authentice tradidit Concilium CPTanum II anno 553, can. 8, *DB.*, 220.

2) *Post Concilium Chalcedonense.*

Patres ita impugnant monophysismum, ut a Cyrilli sententia non recedant.

Leontius Byzantinus († circ. 543), *Adv. Nestorianos et Eutychianos Libri III*, *PG.*, 86¹, 1267-1396; *Capita XXX contra Severum*, 86², 1901-1916; (?) *De Sectis*, maxime act. 8, *PG.*, 86¹, 1251-1258.

Theodorus Rhaituensis (init. s. VIII), *De Incarnatione*, *PG.*, 91, 1492 sqq.

Ephraem Antiochenus († circ. 545), ap. Photium, *Bibl., cod.* 228-9, *PG.*, 103, 957-1024.

Eulogius Alexandrinus († circ. 606), ap. Photium, *Bibl.*, cod. 230, *PG.*, 103, 1023-1088.

Sophronius Hierosolymitanus (634-8), *Ep. synodica ad Sergium*, *PG.*, 87³, 3147-3200.

Maximus Martyr († 662), *Disputatio adversus Pyrrhum*, *PG.*, 91, 287-354.

Boetius († 524), *Liber de persona et duabus naturis*, 5-7, *PL.*, 64, 1347-1352.

Facundus Hermianensis († 547), *Pro defensione trium capitulorum...*, *PL.*, 67, 527-852.

Rusticus diaconus († post 552), *Contra Acephalos*, *PL.*, 67, 1167-1254.

Liberatus diaconus († 566), *Breviarium causae Nestorianorum et Eutychianorum*, *PL.*, 68, 969-1052.

Alia multa documenta ad hanc historiam illustrandam pertinentia invenies in *Doctrina Patrum de Incarnatione Verbi* : florilegio graeco, circa tempus Concilii CPTani III (680) compilato ; ed. Diekamp, Münster in Westf., 1907.

Fraudi autem Apollinaristarum haud absimilis est fraus Monophysitarum, qua apocrypha Dionysio Areopagitae, Pauli Apostoli discipulo, imputasse dicuntur. Illa scripta, quae continentur *PG.*, 3 et 4, Severo patriarchae Antiocheno monophysitae (512-518, † 538) adscribit P. Jos. Stiglmayr, S. I., *Der sogenannte Dionysius Areopagita und Severus von Antiochien*; in *Scholastik*, vol. 3 (1928), p. 1-27; 161-189. Continent doctrinam non crude monophysiticam, sed faventem monophysismo, propter silentium de Conc. Chalcedonensi; quae tamen reduci possit ad sanum intellectum. Exemplo sint quae, post Cyrillum Alex., *Scholia de Incarnatione Unigeniti*, 9, *PG.*, 75, 1377 D, tradit Ps. Dionysius *Ep. 4, Ad Caium monachum*, *PG.*, 3, 1072 C, de unica operatione in Christo : Θεανδρικὴ ἐνέργεια. Silet Ps. Dionysius de duabus naturis, et prae oculis habet unum fasciculum operationum quas ad unam φύσιν sine ὑπόστασιν (nam haec nomina apud eum idem sonant) refert. Retinet tamen proprietates utriusque naturae, ita ut eius verba catholice explicari possint, ut revera explicata sunt s. VII a S. Maximo Confessore. Sed in operibus quae Severus proprio nomine edidit, ad monophysismum trahebantur, ut ostendit Stiglmayr, *op. laud.* — De his plura in Thesi XIII.

III. *Documentis Ecclesiae.*

Prae ceteris nominanda est Epistola dogmatica Leonis ad Flavianum et Decretum Chalcedonense.

Epistola Leonis (3 iun. 449), *DB.*, 144 : «... Assumpta est de matre Domini natura, non culpa; nec in Domino Iesu Christo, ex utero virginis genito, quia nativitas est mirabilis, ideo nostri est natura dissimilis. Qui enim verus est Deus, idem verus est homo, et nullum est in hac unitate mendacium, dum invicem sunt et humilitas hominis et altitudo Deitatis. Sicut enim Deus non mutatur miseratione, ita homo non consumitur dignitate. Agit enim utraque forma cum alterius communione quod proprium est; Verbo sc. operante quod Verbi est et carne exsequente quod carnis est. Unum horum coruscat miraculis, aliud succumbit iniuriis. Et sicut Verbum ab aequalitate paternae gloriae non recedit, ita caro naturam nostri generis non relinquit. »

Decretum Chalcedonense (45), *DB.*, 148 : (Ὁμολογῶν... ἐκδιδάσκουεν...) πρὸ αἰώνων μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα κατὰ τὴν θεότητα, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν ἡμερῶν τὸν αὐτὸν δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου τῆς θεοτόκου κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Χριστὸν Ὑῖὸν Κύριον μονογενῆ ἐν δύο φύσεσιν ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαίρετως, ἀχωρίστως γνωριζόμενον, οὐδαμοῦ τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνηρημένης διὰ τὴν ἔνωσιν, σωζομένης δὲ μᾶλλον τῆς ιδιότητος ἐκατέρας φύσεως, καὶ εἰς ἓν πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν συντρεχούσης, οὐκ εἰς δύο πρόσωπα μεριζόμενον ἢ διαιρούμενον, ἀλλ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Ὑῖὸν μονογενῆ Θεὸν Λόγον, Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν...

Animadvertite omnino legendum ἐν δύο φύσεσιν, non ἐκ δύο φύσεων ut ferunt nonnulli codices et ipsa editio Mansi, 7, 116 B. Nam de hoc posteriore nulla unquam fuit controversia. Tota lis in hoc puncto vertebatur, num post unionem existeret Christus in duabus naturis, ut fert versio latina et ut postulat omnis status quaestionis. Ipsa epistola Flaviani ad Theodosium ferebat ἐν δύο φύσεσιν, teste ipso Mansi, 6, 541 B; adde confessionem episcoporum Illyricorum in ipso Concilio, *Ibid.*, 7, 32 B. — Cf. Rusticus, *Contra Acephalos*, *PL.*, 67, 1236 C, et passim.

De fontibus decreti Chalcedonensis, cf. F. E. Brightman, *JTS.*, 29, p. 164. 5, iun. 1928. Constat omnia ad mentem Cyrilli exacta esse.

Adverbia autem Chalcedonensia dividenda sunt, bina et bina; cum ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως pertineant ad damnationem Eutychis, ἀδιαίρετως, ἀχωρίστως ad confirmandam damnationem Nestorii.

Gelasius, P. R. (492-6), *De duabus naturis in Christo*, DB., 168. Ap. Thiel, *Tract.* 3, 3, p. 532.

Anastasius II, P. R. (496-8), *Fides, ex Ep. ad Laurentium de Lignido*, TDC., 700-1. Ap. Thiel, *Ep.* 3, 2, p. 625-6.

Orientalis Ecclesiae Ad Symmachum Papam Epistola de formulis ex duabus et in duabus naturis, « Bonus ille » (512), TDC., 704 : « ... Nos enim, o sanctissime et beatissime Symmache, eundem esse existimamus et *ex duabus naturis* et *in duabus naturis*, et non, sicut illi dicunt, ex duabus naturis unam naturam post adunationem, in duabus autem subsistentibus naturis cum unitate non pati confiteri... » Ap. Thiel, *Ep.* 12, 10, p. 715.

Conc. CPTanum II (553), can. 5, DB., 217, cum confirmasset decretum Chalcedonense, can. 7, DB., 219, vetuit distingui naturas plus quam τῇ θεωρίᾳ μόνῃ, omnino iuxta institutionem Cyrilli, *Ep.* 46 (*Ad Succensum*, 2), 4, PG., 77, 245 A : κατὰ μόνην τὴν θεωρίαν (similitudo affertur hominis viventis, in quo anima et corpus non separantur nisi cogitatione). Et can. 8 confirmatur doctrina Ephesina, DB., 220.

Conc. Toletanum IV (633), TDC., 723; VI (638), TDC., 724.

Conc. Lateranense sub Martino I (649), can. 5, DB., 258, sancivit ipsam formulam cyrillianam : « Si quis secundum sanctos Patres non confitetur proprie et secundum veritatem unam naturam Dei Verbi incarnatam, per hoc quod incarnata dicitur nostra substantia perfecte in Christo Deo et indiminue absque tantummodo peccato significata, condemnatus sit. »

Fides Leonis III P. R. (809), TDC., 756 (= PL., 102, 1031 D-1032 A) : « ... Deum verum confitemur conceptum et Deum verum natum, eundem verum hominem unum Christum Filium Dei unigenitum, per primum et perfectum in duabus naturis in unius personae singularitate impassibilem et passibilem, mortalem atque immortalem... »

Nicephorus CPTanus, *Antirrheticus adv. Constantinum Copronymum* (811), 1, 40, PG., 100, 300 D.

IX. *Ratione theologica.*

S. Thomas, 3^a q. 2 a. 1 : « Utrum unio Verbi incarnati sit facta in natura. — Rdq. ad huius quaestionis evidentiam oportet considerare quid sit natura... Nomen naturae a nascendo... Nunc loquimur de natura secundum quod natura

significat essentiam vel quod quid est, sine quidditatem speciei. — Hoc autem modo accipiendo naturam, impossibile est unionem Verbi incarnati esse factam in natura. Tripliciter enim aliquid unum ex duobus vel pluribus constituitur. Uno modo ex duobus integris remanentibus... (qui modus non facit unum per se, sed per accidens tantum). — Alio modo fit aliquid unum ex perfectis, sed transmutatis fit mixtum; et sic aliqui dixerunt unionem Incarnationis esse factam per modum commixtionis. Sed hoc non potest esse: 1° quidem, quia natura divina est omnino immutabilis..., unde nec ipsa potest converti in aliud, cum sit incorruptibilis; nec aliud in ipsam, cum ipsa sit ingenerabilis... — Tertio modo fit aliquid ex aliquibus non permixtis vel permutatis, sed imperfectis: sicut ex anima et corpore fit homo; et similiter ex diversis membris unum corpus constituitur. Sed hoc dici non potest de Incarnationis Mystério: 1° quidem, quia utraque natura est secundum rationem suam perfecta; divina sc. et humana; 2° quia divina et humana natura non possunt constituere aliquid per modum partium quantitativarum, sicut membra constituunt corpus; quia natura divina est incorporea; neque per modum formae et materiae, quia divina natura non potest esse forma alicuius, praesertim corporei; sequeretur etiam quod species resultans esset communicabilis pluribus, et ita essent plures Christi; 3° quia Christus non esset humanae naturae neque divinae. Differentia enim addita variat speciem, sicut unitas numerum... »

Sic excluditur illa monstruosa unitas in qua nec Dei nec hominis ratio servaretur. Tota enim traditio christiana testatur, sicut veritatem, ita etiam integritatem utriusque naturae in Christo.

Scholion I. — *De Ubiquismo lutherano.*

Cum Monophysismo connectitur Ubiquismus, error ex immodica communicatione idiomatum ortus, ad plenam naturarum confusionem extensus. Initium deprehendimus in Luthero (vide prolegomenon 3, sub finem); discipuli eius longius in hac via processerunt; maxime Brenz, *De personali unione duarum naturarum in Christo*, Tübingen, 1561; *De maiestate DNIC ad dexteram Patris*, Francofordiae, 1563; Chemnitz, *De duabus naturis in Christo*, Iena, 1570; Selnecker,

De paedagogia spirituali, Iena, 1570; I. Wigand, *De communicatione idiomatum*; Flacius Illyricus († 1575), etc. Exempla invenies in *Formula Concordiae* lutherana (A. D. 1577), Pars 1, c. 8, 11; Pars 2, c. 7, 98. 102; c. 8, 27. 28. 39. 43. *Libri symbolici Ecclesiae evangelicae*, ed. Berolini, 1857, p. 608; 752-754; 767-8; 770-771.

Responsum in promptu est : Christus, cum in terris ageret secundum condicionem corporum, non ubique aderat praesentia corporea (*Io.*, 11, 15. 32), quamquam ubique aderat immensitate divina. Deus Verbum utique aderat ubique, habens corpus; sed non ratione corporis. Cf. Fulgentius Ruspensis, *Ad Trasimundum*, 2, 17, *PL.*, 65, 265 A : « Unus idemque homo localis ex homine, qui est Deus immensus ex Patre. »

Cf. Petavius, 10, 7 sqq.; Stentrup, *th.* 37, p. 662-665; A. Michel, in *DTC.*, art. *Hypostatique (Union)*, 542-9.

Scholion II. — *De Kenosi* — qui error est cum superiore coniunctus.

Species nova Monophysismi, in qua detrimentum patitur non humana natura, sed divina; affinis non docetismo aut apollinarismo, sed magis arianismo. Error ortus ex falsa interpretatione *Phil.*, 2, 7. Nomen quidem κένωσις habet optimam interpretationem, et ita legitur apud Gregorium Nazianzenum, *Or.* 37, 2. 3, *PG.*, 36, 284 C-285 B : « Ο ἦν ἐκένωσε, καὶ ὁ μὴ ἦν προσέλαβεν... Ἄλλ' ἐπειδὴ κενοῦται δι' ἡμᾶς, ἐπειδὴ κατέρχεται (κένωσιν δὲ λέγω τὴν τῆς δόξης οἷον ὑφ' ἐσίν τε καὶ ἐλάττωσιν), διὰ τοῦτο χωρητὸς γίνεται. Haec igitur est vera exinanitio, humanae naturae assumptio et divinae condescensio, nullatenus autem deminutio, quam fides catholica cogitari vetat. S. Thomas, *In Phil.*, 2, *Lect.* 2 : « Hoc est intelligendum secundum assumptionem eius quod non habuit, sed non secundum evacuationem eius quod habuit. Sicut enim descendit de caelo, non quod desineret esse in caelo, sed quia incepit esse novo modo in terris; sic etiam se exinanivit non deponendo divinam naturam, sed assumendo naturam humanam. »

At Lutherus, semel admissa confusione naturarum, viam aperuit falsissimae doctrinae de persona Christi. Transtulit enim « Kenosin » a natura divina ad humanam, interpretando *Phil.*, 2, 7 non de illa condescensione Verbi divini assumentis

naturam humanam, sed de quadam abnegatione voluntatis humanae Christi, interdicentis sibi usu divinorum attributorum, quae pleno iure possideret; « formam servi » intellexit non ipsam naturam humanam, quam Christus semel assumptam nunquam dimisit, sed infirmitatem naturae quam in resurrectione deposuit. Hoc admissio, poterant incrementa sapientiae et gratiae in Christo, non modo secundum manifestationem externam, sed etiam secundum rei veritatem, pro lubitu assignari. Ita *Concordia lutherana*, p. 1 c. 8, 11, *Libri symbolici Ecclesiae evang.*, Berolini, 1857, p. 608 : « Eam maiestatem ratione unionis personalis semper Christus habuit, sed in statu suae humiliationis sese exinanivit, qua de causa re vera aetate, sapientia et gratia apud Deum atque homines profecit. Quare maiestatem illam non semper, sed quoties ipsi visum fuit, exercuit, donec formam servi, non autem naturam humanam, post resurrectionem plene et prorsus deponeret... » Hoc initium falsae Kenosis, quae inter lutheranos aliquandiu floruit, nunc autem inter ipsos adeo derelicta est ut paene mortua dici possit ac « mythologiae magis quam theologiae imputetur ». Ita Fr. Loofs, *What is the truth about Jesus Christ*, p. 222-226, Edinburgh, 1913.

Nihilominus extra coetus lutheranos propagatum est illud commentum saec. XIX, inter omnes quos dogma Chalcedonense offendit. Nonnulli eo usque processerunt ut dicerent Verbum Dei in Incarnatione suam divinitatem deposuisse. Cf. A. Arnal, *La personne du Christ et le rationalisme allemand contemporain*, p. 415, Paris, 1904. Inter Anglicanos evoluta est Kenosis per multos gradus et species. Nominari potest inter moderatae Kenosis assertores Ch. Gore, *The doctrine of the person of Christ*, Edinburgh, 1912; Bethune Baker, *JTS.*, 15, p. 108, oct. 1913, statuit nulla alia ratione sartam tectam esse posse experientiam Christi humanam ac fidem divinitatis eius. De illa theoria conferri possunt, e protestantibus König, *Die Menschwerdung Gottes*, Mainz, 1844; Thomasius, *Christi Person und Werk*, t. 2, Erlangen, 1857; Loofs, art. *Kenosis*, in *RE.*²; inter catholicos, Waldhauser, *Die Kenose und die neuere prot. Theologie*, Mainz, 1912; Bauer, *Die neuere prot. Kenosislehre*, Paderborn, 1917; Schumacher, *Christus in seiner Praeexistenz und Kenose*, Romae, 1914; Gaudel, art. *Kénose*, *DTC.* (1925);

Prat, *TP.*, t. 17, p. 383-6; L. de Grandmaison, *Jésus Christ*, t. 2, p. 204-206.

THESIS XIII

Duae sunt Christi naturales operationes, divina una, altera humana; agente utraque forma cum alterius communione quod ipsius proprium est.

Prolegomena.

Nestorius, cum ederetur Tomus Leonis ad Flavianum (449) etiam tum superstes, Leoni plausit tanquam ultori suo, et hanc esse suam sententiam asseruit. *Lib. Heraclid.*, n. 513-519, trad. Nau, p. 327-330; cf. Jugie, p. 310-312. Mortuus est autem ante Concilium Chalcedonense. Sane non plausisset decreto Chalcedonensi (451), ubi et τῶν φύσεων διαφορά et μία ὑπόστασις asseritur.

Sed Monophysismus multorum animos infecerat, et post Concilium Chalcedonense magna pars Orientis defecit ab Ecclesia, clamando reviviscere Nestorianismum. Illa febris saec. VII induit formam Monothelismi, quo asserebatur una Christi operatio (ἐνέργεια) aut una voluntas (θέλημα). Haberi poterant Monothetae ut iam damnati in Arianis, Apollinaristis, Eutychianis. Confusionem aggravarunt binae litterae Honorii P. R. ad Sergium CPtanum datae anno 633 et 634; ad quas accesserunt monumenta imperatorum byzantinorum temere dogmatizantium: *Ecthesis Heraclii* anno 638 edita Sergio auctore, neque μίαν ἐνέργειαν neque δύο dici patiebatur; omnino asserebat ἐν θέλημα. *Typus Constantis II*, anno 648 editus auctore Paulo, longius a fide catholica recessit, eliminando non modo duplicem voluntatem sed duplicem operationem, et omnem controversiam proscribendo. Auctores monothelismi Cyrum patriarcham Alexandrinum († 643), Sergium patriarcham CPtanum († 638), Pyrrhum et Paulum et ipsos patriarchas CPtanos, Theodorum Pharanitam nominatim damnavit (649) Martinus I, P. R., qui, ea de causa in exsilium eiectus, aerumnis confectus mortuus est. Martini sententiam confirmavit et explicavit Agatho P. R. et *Concilium CPnum III* (oecumen. VI), anno 680-1.

Monumenta huc pertinentia habes pleraque ap. Mansi,

vol. 10 et 11; praecipua ap. Kirch, *Enchir. font. Histor. eccl. ant.*, n. 949-980. — Amplus apparatus in *Doctrina Patrum*, ed. Diekamp.

Probatur thesis.

I. *Scriptura*. — Inter argumenta certissima naturae humanae in Christo, numerantur indicia voluntatis et operationis humanae, ut a divina distinctae.

Maxime agonia in horto, *Mt.*, 26, 39-42 = *Mc.*, 14, 36 = *Lc.*, 22, 42.

Mt., 11, 29 (« mitis et humilis corde »); 27, 34 (in cruce indicium humani arbitrii dedit, cum potatus aceto libere recusavit).

Mc., 7, 24 (voluntas humana inefficax).

Io., 1, 43 (« Sequere me »); 4, 34 (« Meus cibus ut faciam voluntatem Patris »); 5, 30 (« Non quaero voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me. ») 6, 38-40 (id.); 8, 29 (« Ego quae placita sunt ei facio semper »); 10, 18 (« Hoc mandatum accepi a Patre meo »); 12, 49; 14, 31; 17, 4 (id.).

2 *Cor.*, 13, 4 (« Crucifixus est ex infirmitate; sed vivit ex virtute Dei »); *Phil.*, 2, 8 (« Humiliavit semetipsum, factus oboediens usque ad mortem, mortem autem crucis »); *Hb.*, 3, 2 (« Fidelis ei qui fecit illum, sicut et Moyses »); 5, 7. 8.

II. *Patribus*.

Athanasius, *Or. 3 c. Ar.*, 31-34; 56-57, *PG.*, 26, 389-396; 440-444; *Ep. 4, Ad Serap.*, 14, *PG.*, 26, 656-657A; *De Incarn. et c. Ar.*, 21, *PG.*, 26, 1021 C.

Gregorius Naz., *Or. 30*, 12, *PG.*, 36, 117 C-120 B; 38, 15, 328.

Ioannes Chrysostomus, *C. Anomoeos, de consubst.*, II., 7, 6, *PG.*, 48, 765-6; *De vidua duo obola conferente*, *DP.*, 15, 1, p. 91-92.

Cyrillus Al., *Thesaurus, assert.*, 32, *PG.*, 75, 453 BC; *Scholia de Incarnatione Unigeniti*, 9, *De carbone*, *PG.*, 75, 1377 D-1380 B (haec sufficiunt ad perimendum omnem monophysismum); *In Io.* (6, 54), *L. 4*, *PG.*, 73, 577 CD; (12, 27), *PG.*, 74, 88 D.

(Ps.) Dionysius, *Ep. 4, Ad Caium Monachum*, *PG.*, 3, *Fragm.*, 1072 C.

Hic animadvertit illam quae a Patribus appellari solet dei-

virilis operatio : Cyrillus, *PG.*, 73, 577 D : μίαν τε καὶ συγγενῇ δι' ἄμφοιν ἐνέργειαν; Dionysius, *PG.*, 3, 1072 C : ἀνδρωθέντος Θεοῦ καινὴν τινὰ τὴν θεανδρικὴν ἐνέργειαν. His nominibus et similibus designatur propria operatio Verbi incarnati patrantis miracula; in qua divina quidem natura se habet ut fons virtutis omnipotentis, humana autem ut canalis eiusdem virtutis; quanquam autem una dicitur secundum se operatio, nullatenus excludit, immo requirit consortium utriusque naturae per unicam virtutem operantis. Hoc animadvertes in notissimo scholio *de carbone*, ubi carbo quidem humanae naturae, ignis divinae figuram gerit, procedit autem operatio ignis per carbonem ad comburendum; ita Christus Redemptor virtute divina salutem nostram per carnem assumptam operatur. Simile exemplum ducit Maximus martyr ab operatione gladii igniti, *Disp. c. Pyrrho*, *PG.*, 91, 336 D-340 A.

Illorum verborum : θεανδρικὴ ἐνέργεια interpretationes historicae sunt non pauciores quam tres, inter se valde diversae.

Una *monophysitica*, secundum quam asseritur illius operationis unum principium *quod*, atque etiam unum principium *quo* : quatenus illa operatio non modo uni subiecto imputatur, sed etiam ab uno principio proximo operandi prodire intellegitur, quod principium sit natura quaedam nova, ex divina et humana conflata.

Altera *catholica*, secundum quam asseritur illius operationis unum principium *quod*, sed duplex principium *quo*, cum debita quidem hierarchia, ita ut natura divina se habeat ut causa principalis, natura humana ut causa instrumentalis, agens ex virtute divinae. Ita in omni opere salutis humanae, in quo humanitas Christi est instrumentum divinitatis. Hanc interpretationem vindicavit Maximus martyr et probabilem ostendit.

Tertia, quae dici potest *areopagitica*, est inter primam et secundam media : secundum quam asseritur illius operationis unum principium *quod*, et principium *quo* negligitur. Hoc fit dum distinctio proprietatum utriusque naturae observatur, sed non investigatur principium proximum unde prodit operatio; tantummodo ad unum principium *quod* refertur totus fasciculus operationum, sine ulla hierarchia neque ullo respectu ad diversitatem naturarum. Manifestum est eiusmodi considera-

tionem non esse haereticam, sed ambiguam : potest enim ad 1^{am} aut ad 2^{am} deflecti. Veri simile est scriptorem areopagiticorum constituisse in illo 3° gradu. Sed Severus patriarcha monophysita, dum utitur auctoritate *Ep.* 4^a ad Caium, illam trahit ad monophysismum. — Cf. Stiglmayr, *Scholastik*, 1928, p. 175 sqq. Saec. VII et post, multum confusionis peperit diversitas interpretationum.

In illo certamine eminuerunt Sophronius patriarcha Hierosolymitanus (634-8), cuius *Epistolam dogmaticam ad Sergium CPtanum*, datam anno 634, *Concilium œcumenicum VI* suscepit, *PG.*, 87³, 3147-3200; Maximus Martyr, *Acta Disputationis cum Pyrrho habitae*, *PG.*, 91, 287-354; Anastasius Sinaita († circ. 700), *Hodegos*, *PG.*, 89, 35-310. His consona scripserunt s. VIII, Ioannes Damascenus, *FO.*, 3, 14. 19. 20, *PG.*, 94, 1036 BC; 1080-1; s. XI, Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 21, *PG.*, 130, 1117-1120.

Inter Latinos, his consona docuerant Ambrosius, *In Lc.* (22, 42), 10, 60; *PL.*, 15, 1819; <Pacianus>, *De similitudine carnis peccati*, ed. G. Morin, p. 137-143; Leporius, *Libell. emend.*, 9, *PL.*, 31, 1228.

III. *Documentis Ecclesiae.* — Quaestio iam in *Epistola Leonis ad Flavianum* plene decisa habebatur; sed accesserunt alia documenta.

Martinus I, P. R., *Conc. Lateranensi* (649), *DB.*, 254-274. — Eiusdem Pontificis *Epistola ad Constantem imp.*, de damnatione Monothelismi, *PL.*, 87, 137-146.

Agatho, P. R., *Epistola dogmatica ad Imperatores*, post Concilium Romanum (680), Mansi, 11, 233-316; pars, *DB.*, 288. Hanc epistolam Concilium CPtanum suscepit : « Per Agathonem Petrus loquebatur », *Sermo acclamatorius ad imper.*, Mansi, 11, 665 D. — Sub eodem Pontifice, *Concilii CPtani III definitio* (681), *DB.*, 289-293.

De causa Honorii Papae.

Honorius, P. R. (625-638), a Sergio patriarcha CPtano, Monophysitarum dogmate imbuto, appellatus iudex illius controversiae, binas ad eum litteras dedit, quibus visus est Monotheletis plus aequo indulgere. Quapropter post mortem notatus est a Conc. CPtano III, tanquam proditor veritatis;

eamque sententiam Concilii œcumenici VI confirmarunt Concilia œcumenica VII et VIII. Unde non tam contra ipsum quam contra Pontificis Romani infallibile magisterium crimen saepe conflatum est; cum ab aliis, tum maxime ab Ign. Döllinger, *Die Papstfabeln des Mittelalters* (München, 1863).

Ex utraque epistola referemus verba praecipui momenti.

Ex priorē epistola, data anno 633 : « ... Intuentes satis provide circumspecteque Fraternitatem Vestram scripsisse, laudamus novitatem vocabuli auferentem quod posset scandalum simplicibus generare... Confitentes Dominum Iesum Christum, mediatorem Dei et hominum, operatum divina mediante humanitate Verbo Dei naturaliter unita, eundemque operatum humana ineffabiliter atque singulariter assumpta carne, discrete, inconfuse atque inconvertibiliter plena divinitate..., ut nimirum stupenda mente mirabiliter manentibus utrarumque naturarum differentiis cognoscatur uniri... Unde unam voluntatem fatemur DNIC¹.; quia profecto a divinitate assumpta est nostra natura, non culpa; illa profecto quae ante peccatum creata est, non quae post praevaricationem vitiata... »

Ex posteriore epistola, data anno 634 : « ... Quantum ad dogma ecclesiasticum pertinet, quae tenere vel praedicare debemus propter simplicitatem hominum et amputandas inextricabiles quaestionum ambages..., non unam vel duas operationes in Mediatore Dei et hominum definire, sed utrasque naturas in uno Christo unitate naturali copulatas, cum alterius communione operantes atque operatrices confiteri debemus; et divinam quidem quae Dei sunt operantem, et humanam quae carnis sunt exsequentem, non divise neque confuse aut convertibiliter Dei naturam in hominem et humanam in Deum conversam edocentes, sed naturarum differentias integras confitentes... »

Conc. CPTanum III sedit a 7 nov. 680 ad 16 sept. 681. Antea Romae habitum erat Concilium episcoporum 125, cuius exstat epistola ad imperatorem Constantinum IV delata a legatis pontificiis qui Concilio CPTano interfuerunt. Mansi, 11, 285-316. Prior epistola Honorii recitata est in Concilio CPTano, actione 12^a, 22 Mart. 681; Mansi, 11, 537-524. Posterior recitata est actione 13^a, 28 mart. 681, Mansi, 11, 579-582. Tum utraque publice igni tradita est.

Authentiam negarunt Gravina, Coster, Bellarminus, Sfondrate, alii. Et sane in eiusmodi documenta fraudes quandoque irrepserunt. Sic exemplar epistolae Sophronii Hierosolymitani († 638) ad Sergium Cptanum, quod codice Vaticano 2200 (ann. 750/850) continetur, aperte corruptum se prodit : dicit enim anathema monotheletis qui tum nondum noti erant, fortasse etiam nondum nati, nam Concilio Cptano 681 interfuerunt (Macarius Antiochenus, Stephanus eius discipulus, Polychronius monachus...); vide ed. Diekamp, p. 271. Sed quod attinet ad litteras Honorii, suspicio caret fundamento.

Neutra quidem epistola continet haeresim monotheleticam. Prior asserit « unam voluntatem DNIC »; sed ex contextu, id apte intellegitur de una moraliter voluntate, propter perfectam voluntatum concordiam in Christo, quam omnes catholici profitentur; nihil ad unam *physice* voluntatem, quam asserunt haeretici; — laudatur Sergius Cptanus quod « novitatem vocabuli abstulerit, quod posset scandalum simplicibus generare », non quod docuerit unam physice voluntatem. Posterior epistola etiam facilius a crimine haeresis defenditur. Sed utraque premitur crimine imprudentis oeconomiae; nam status controversiae requirebat assertionem veritatis catholicae, non oeconomiam silentii. Igitur Honorius nihil admisisse ipse convincitur adversus fidem catholicam. Ita iudicavit Ioannes IV, P. R. (640-642), qui, post brevem Severini pontificatum, in eius locum successit; missa ad Constantinum III Heracleonem *pro Honorio apologia* (inter *Collectanea Anastasii Bibliothecarii*, PL., 129, 562) et *litteris ad Pyrrhum Cptanum* datis; ita Martinus (649-655) et Agathio (678-681), Pontifices monotheletismo infensissimi; ita Maximus Martyr, *Disp. c. Pyrrho et Ep. ad Marinum presbyterum*, PG., 91; alii.

Laboriosius est defendere anathema quo memoria Honorii perculsa est a Concilio oecumenico VI, ad quod anathema accedunt etiam litterae eiusdem Concilii ad Agathonem papam; tum etiam (mortuo interim Agathone) litterae Leonis II papae (682-3) ad Constantinum IV imperatorem. Et aliquando durum dilemma conficitur (cf. C. Gore, *Roman catholic claims*, p. 103-104): aut Honorius papa docuit haeresim, et actum est de infallibilitate Romani Pontificis;

aut Honorius papa non docuit haeresim, et actum est de infallibilitate Concilii oecumenici.

Sed re vera dilemma caret vi. Nam Honorius papa non docuit haeresim, ut supra dictum est; Concilium autem oecumenicum notavit memoriam Honorii, non quod docuisset haeresim, sed quod defuisset officio suo, remissius agendo erga illos qui docebant haeresim. Vide documenta Concilii, actione 13^a (28 mart. 681), Mansi, 11, 556 C; actione 18^a (16 sept. 681), *ibid.*, 656; 665 A.

Ipse Agatho papa (678-681), quo sedente Concilium oecumenicum VI^m habitum est, illi contumeliae non consensit; sed eo inscio memoria Honorii in iudicium vocata est. Postquam autem mortuus est nondum scriptis aut certe nondum acceptis litteris Concilii quibus memoria Honorii infamabatur, Leo II papa (682-3), qui decreta Concilii sancivit, notavit in Honorio non haeresim (ut fert calumnia), sed inertiam in resistendo : τῇ βεβήλῳ προδοσίᾳ μὴ ἀνδρῶν... παρεχώρησε. Ita fert eius Epistola ad Constantinum IV imp. Mansi, 11, 733 A; *PL.*, 96, 410 A. Sed latinus interpretis vim verborum plane corrumpit; scripsit enim : « profana proditione immaculatam fidem subvertere conatus est »; quod longe aberrat a vero, nam verba graeca apte redderentur : « profana proditione violari passus est », ita ut proditio imputetur non Honorio, sed illis quorum perfidiae Honorius non restitit efficaciter. Nihilominus Honorius variis documentis ecclesiasticis nominatus est inter fautores haeresis : litteris eiusdem Leonis II *ad episcopos Hispaniae*, *PL.*, 96, 414; *ad Ervigium regem Hispaniae*, *ibid.*, 419; *Concilio oecum.* VII (787), Mansi, 13, 729 E; VIII (869), Mansi, 16, 181 A; *Libro Diurno Pontificum Romanorum*, c. 2 tit. 9, *PL.*, 105, 52 A. — Cf. etiam *Librum Pontificalem*, de Leone II, ed. Duchesne 1, 359; *PL.*, 128, 847. In *Breviario romano*, 28 iun., die festo S. Leonis II, in lectionibus IIⁱ nocturni, nominabatur Honorius inter haereticos usque ad saec. XVIII.

De tota hac materia, cf. art. *Honorius* in *DA.* (F. Cabrol); Io. Chapman, O. S. B., *The condemnation of pope Honorius*, London, 1907 (Catholic truth Society).

IV. *Ratione theologica.* — Omnem speciem et omnem actum voluntatis, pro integritate naturae humanae, Christo vindicat S. Thomas, 3^a q. 18.

A. 1. « Utrum in Christo sint duae voluntates. — Rdq... in VI^a Synodo, apud CP. celebrata, determinatum est oportere

dici quod in Christo sint duae voluntates... Manifestum est enim quod Filius Dei assumpsit humanam naturam perfectam... Ad perfectionem autem humanae naturae pertinet voluntas, quae est naturalis eius potentia, sicut et intellectus... Unde necesse est dicere quod Filius Dei humanam voluntatem assumpserit cum humana natura. Per assumptionem autem humanae naturae, nullam diminutionem passus est Filius Dei in his quae pertinent ad divinam naturam, cui competit voluntatem habere... Unde necesse est dicere quod in Christo sint duae voluntates, una sc. divina et alia humana. »

2. « Utrum in Christo fuerit aliqua voluntas sensualitatis praeter rationis voluntatem. — Rdq... Filius Dei humanam naturam assumpsit cum omnibus quae pertinent ad perfectionem ipsius naturae. In humana autem natura includitur etiam natura animalis, sicut in specie includitur genus. Unde oportet quod Filius Dei assumpserit cum humana natura etiam ea quae pertinent ad perfectionem naturae animalis; inter quae est appetitus sensitivus, qui sensualitas dicitur; et ideo oportet dicere quod in Christo fuit sensualis appetitus, sive sensualitas. Sciendum est etiam quod sensualitas sive sensualis appetitus, in quantum est natus oboedire rationi, dicitur rationale per participationem... Et quia voluntas est in ratione,... pari ratione potest dici quod sensualitas sit voluntas per participationem. »

3. « Utrum in Christo fuerint duae voluntates quantum ad rationem. — Rdq... voluntas quandoque accipitur pro potentia et quandoque pro actu. Si ergo voluntas accipiatur pro actu, sic oportet in Christo ex parte rationis ponere duas voluntates, i. e. duas species actuum voluntatis. Voluntas enim... et est finis, et est eorum quae sunt ad finem, et alio modo fertur in utrumque. Nam in finem fertur simpliciter et absolute, sicut in id quod est secundum se bonum; in id autem quod est ad finem, fertur cum quadam comparatione, secundum quod habet bonitatem ex ordine ad aliud. Et ideo alterius rationis est actus voluntatis secundum quod fertur in aliquid quod est secundum se volitum, ut sanitas, quod a Damasceno... vocatur *θέλησις*, i. e. simplex voluntas, et a magistris vocatur voluntas *ut natura*; et alterius rationis est actus voluntatis secundum quod fertur in aliquid quod est volitum solum ex ordine ad alterum, sicut est sumptio medicinae; quem quidem voluntatis

actum Damascenus vocat βούλησιν, i. e. consiliativam voluntatem, a magistris autem vocatur voluntas *ut ratio*. Haec autem diversitas actus non diversificat potentiam, quia uterque actus attendit ad unam communem rationem obiecti, quod est bonum. Et ideo dicendum est quod, si loquamur de potentia voluntatis in Christo, est una sola voluntas humana essentialiter et non participative dicta; si vero loquamur de voluntate quae est actus, sic distinguitur in Christo voluntas quae est ut natura, quae dicitur θέλησις, et voluntas quae est ut ratio, quae dicitur βούλησις. »

4. « Utrum in Christo fuerit liberum arbitrium. — Rdq... in Christo fuit duplex actus voluntatis : unus quidem quo eius voluntas ferebatur in aliquid sicut secundum se volitum, quod pertinet ad rationem finis; alius autem secundum quem eius voluntas ferebatur in aliquid per ordinem ad aliud, quod pertinet ad rationem eius quod est ad finem. Differt autem... electio a voluntate, in hoc quod voluntas, per se loquendo, est ipsius finis, electio autem eorum quae sunt ad finem. Et sic simpliciter voluntas est idem quod voluntas ut natura. Electio autem est idem quod voluntas ut ratio, et est proprius actus liberi arbitrii... Et ideo, cum in Christo ponatur voluntas ut ratio, necesse est etiam ponere electionem, et per consequens liberum arbitrium, cuius actus est electio. »

Q. 19, similiter argumentatur de operatione proprie humana, quae Christo denegari non potest, siquidem (a. 1) : « In Christo humana natura habet propriam formam et virtutem, per quam operatur; et similiter divina. » — (a. 2) : « Illa operatio dicitur esse simpliciter humana, quae a ratione procedit per voluntatem, quae est rationis appetitus... Sed in homine Iesu Christo nullus erat motus sensitivae partis, qui non esset ordinatus a ratione... Et ideo multo magis est una operatio in Christo quam in quocumque alio homine. »

Secundum illam doctrinam S. Thomae, potest omnis operatio Christi legitimo sensu appellari deivirilis quoniam procedit a Deo homine, agente utraque forma cum alterius communi quod proprium est. Praecipue tamen illo nomine designari solet illud genus operationis in quo humana natura se habet ut instrumentum divinae, ad opus superans vires creaturae; et primo quidem opus humanae salutis. S. Thomas, 3^a q. 19 a. 3 et 4. Cf. Billot⁷, post thesim 31 Corollarium, p. 333-7.

Sententiam Monotheletarum benignius interpretatus est Vazquez, *In 3^{am}, Disp. 73 c. 1 § 3*. Statuit eos : 1. Non distinxisse ἐνέργειαν et θέλησιν; 2. θέλησιν intellexisse nudum actum volendi, non ipsum principium volendi. E contra Petavius ostendit : 1. ἐνέργειαν et θέλησιν in illa controversia distingui tanquam actum imperatum et elicitedum; 2. statui a Monotheletis unum principium volendi, idque divinum. *De Incarnatione*, L. 8, c. 4 et 5; cf. Stentrup, *Verb. Inc.*, 1, thes. 50.

Scholion I. — *De concordia voluntatum in Christo.*

Quaestio necessario occurrit meditati de agonia Christi in horto. Ad ordinandam illam materiam, prae oculis habe quasdam distinctiones.

1. Alia est pura inclinatio naturae (θέλημα φυσικόν, voluntas ut *natura*), alia electio (θέλημα ὑποστατικόν, γνωμικόν, voluntas ut *ratio*).

2. Alia est voluntas condicionata et inefficax, alia absoluta et efficax.

3. Voluntas est naturae ut principii *quo*; personae ut principii *quod*.

His positis, quaerenti num in Christo fuerit contrarietas voluntatum, respondetur :

1. Inclinatio naturae potuit esse contraria voluntati Patris, siquidem natura de se inclinata erat ad bonum suum proprium et refugiebat praesentem dolorem. Non quo dentur in Christo actus rationi repugnantes (nullam enim patitur legem peccati, iuxta *Rom.*, 7); aut actus praevertentes rationem (omnes enim potentiae sunt perfectissime ordinatae); sed naturae humanae laboriosum fuit ordinare se ad tolerantiam doloris, quem Christus acerbissimum experiri voluit, non modo in parte sensitiva, sed etiam in parte intellectiva, iuxta voluntatem divinam Patris ac suam. — *Hb.*, 5, 7; *S. Th.*, 3^a q. 21 a. 4 ad 1^m. — Attende propositionem Fenelonianam 13^{am}, ab Innocentio XII reprobata 12 mart. 1699, *DB.*, 1339.

2. Fuit in Christo voluntas condicionata et inefficax, ut calix passionis transiret; absoluta autem et efficax, ut totum fieret sicut Deus volebat.

3. Fuit in Christo, sicut duplex voluntas, ita etiam duplex volitum secundum quid; unum autem volitum simpliciter, propter oboedientiam voluntatis humanae absolutissimam erga

voluntatem divinam. Omnis enim difformitas unius ab altera in persona Filii Dei repugnat metaphysice. Ordinabat autem se ad oboediendum Deo, non ex aliqua deliberatione, sed sine ulla deliberatione aut conflictu rationum. — Cf. S. Th., 3^a q. 18 a. 5 et 6; q. 46 a. 7 et 8.

Scholion II. — *Regulae quaedam a Patribus statutae de operationibus Christi.*

1. Operationes Christi sunt unius operantis.

2. Nihilominus duae sunt operationes diversae, una divina, altera humana.

3. Non operatur una natura seorsim ab altera, sed « agit cum alterius communione quod proprium est ». Leo M., *Ep. ad Flavianum*, DB., 144. — Cf. eiusdem Pontificis *Serm.* 54, 2, PL., 54, 319 C-320 A; Ioannes Damasc., *FO.*, 3, 19, PG., 94, 1080.

4. In illis operationibus quae propter συνεέργειαν proprie dicuntur θεωνόμοιαι, sedulo distingue quid sit naturae humanae ut instrumenti, quid divinae ut causae principalis. Maximus, *Disp. c. Pyrrho*, PG., 91, 337 D (gladius ignitus).

5. In illis operationibus quae sunt propriae naturae humanae, omnia reguntur nutu et arbitrio Verbi divini, penes quem est τὸ ἡγεμονικόν. Damascenus, *FO.*, 3, 15, 1060 B.

6. In illis operationibus quae excedunt modum humanum et pertinent ad salutem nostram, humana natura se gerit ut instrumentum Verbi divini.

7. In ceteris, quae non pertinent ad salutem nostram, Verbum divinum agit sine instrumento humano. Rusticus, *Disp. c. Acephalos*, PL., 67, 1191 BC.

8. Non ita per assumptam naturam agit Deus Verbum, ut ei fons existat totius activitatis; adeoque homo dici nequit simpliciter ἐνεργούμενος (ut propheta aliquis in actu prophetae). Gregorius Naz., *Ep.* 101, PG., 37, 180; Cyrillus Al., *anath.* 7, cum explicationibus.

Cf. Petavius, 8. 11; Stentrup, Thes. 51.

THESIS XIV

Hypostasis Christi, formaliter spectata, dicenda est composita, compositionem intellegendo quae sit non ex diversis constitutio, sed unius ad alterum accessio.

Prolegomena.

1. Quaestio a Patribus practice soluta, a doctoribus medii aevi ad scholasticum acumen deducta.

Patres cum viderent trahi naturam humanam ad consortium personae divinae, non poterant non agnoscere aliquam ex utraque compositionem. Et hoc ingenue dixerunt, contra Photinum, Nestorium et alios, dividentes Christum sive admitcentes solam harmoniam utriusque partis et unionem accidentalem. Simul autem caverunt ne viderentur admittere compositionem ex imperfectis, cum Ario et Apollinari, aut ex commutatis cum Eutyche.

Doctores medii aevi in diversas sententias abierunt, cum nomen partis diverse acciperent. Ps. Abaelardus, spectato nudo facto Incarnationis, rotunde dicit, *Epitome Theologiae christianae*, 24, PL., 178, 1733 B : « Si non essent partes, in aliquod conficiendum non convenirent, sed conveniunt in unam personam. » Ex adverso S. Bonaventura nomen partis in illa materia reformidat, tanquam solis perfectibilibus aptum. *In 3d.*, 6 a. 1 q. 2 : « Verbum calumniabile est... In persona enim Christi non est compositio proprie dicta. »

2. Hypostasis Christi formaliter spectata non est simpliciter idem ac hypostasis Christi materialiter spectata. Materialiter enim spectata, est ipsa hypostasis Verbi aeterni, quae aliquando fuit sine humanitate; formaliter autem spectata ut Christi, includit respectum ad humanitatem assumptam. Respectus ille est rationis tantum, sed pertinet ad conceptum formalem Verbi ut incarnati. Non potest denegari compositio, si accipiatur hypostasis Christi *θεωρία μόνη*, ut aiunt Patres graeci, secundum id quod conceptus eius formalis includit. Sed modus compositionis controverti potest, pro diversa consideratione illius hypostasis Verbi quae, immutata in se manens, acquirit respectum extrinsecum ad humanitatem creatam.

Caietanus audacter admittit, *In 3*, q. 2 a. 4, « compositionem ex his »; et addit, q. 3 a. 1 ad 3^{am} : « Persona Filii Dei est

vere persona humana; et in quantum est persona humana, constituitur per naturam humanam, ita quod natura humana in Christo non constituit Filii Dei personam quatenus est persona, sed quatenus est persona humana. » Alii e contra identitatem personae divinae perseverantem prae oculis habent. Ita Tiphanius, *De hypostasi et persona*, c. 65, 17, ed. Paris. 1881, p. 400, recitat 3 propositiones Caietani, 4 Medinae, 1 Vazque-sii, quas iudicat intolerabiles.

3. Nos primo commemorabimus quae Patres caverunt ne persona Filii Dei ullatenus videretur venire in compositionem alicuius totius, quod ingrederetur ut pars. Deinde afferemus quae ex traditione Patrum et Scholasticorum commendant notionem personae secundum suam singularem rationem compositae.

A. *Excluditur compositio « ex his », quasi constitutiva personae.*

Recolantur omnia quae Thesi XII dicta sunt contra Arianos, Apollinaristas, Eutychianos, quaerentes novam aliquam personam constantem ex humanitate imperfecta et divinitate, aut ex humanitate et divinitate commutata.

Multis aliis locis rationem partis a Verbo Dei repellunt.

Augustinus, *C. Maximinum Arianorum episcopum*, 2, 10, 2, *PL.*, 42, 765 : « Christus una persona est geminae substantiae, quia et Deus et homo est. Nec tamen Deus pars huius personae dici potest. »

Cyrillus Alex., 'Εκ τοῦ κατὰ Συνουσιαστῶν Λόγου, *DP.*, 5, 2, p. 33 (*PG.*, 76, 1429 C) : Δεῖ γὰρ τῇ πάντων ἐπέκεινα καὶ ἀνωτάτῳ φύσει σώζεσθαι καθαρῶς τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀσυμμιγῆς ἐτέρῳ, καὶ τὸ μὴ συντεθεῖσθαι δοκεῖν ἐν γὰρ τοῖς καθ' ἑαυτὴν, ἡγουν προσθήκης δεδεῆσθαι τινος καὶ ἀσυμφοῦς αὐτῇ πράγματος εἰς κοινωνίαν ἔλθειν τὴν ἐν ταυτότητι φύσεως ἡγουν ὁμοουσιότητα. — Huc pertinent omnia quae Thes. XII dicta sunt de condicione propria illius excellentis Personae quae, ab aeterno existens, in tempore traxit naturam humanam ad consortium sui Esse. Quod multipliciter declarat Cyrillus : *In Io.*, 10, 30, *PG.*, 74, 24, ὑπόστασις μία τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένου ; *Ep.* 45, *Ad Succ.*, *PG.*, 77, 232 : μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην, etc.

Eulogius Alex., *Synegoriae*, *PG.*, 86², 2956 C-2957 B (= *DP.*, 29, 15, p. 212, 27-213, 2), allatis auctoritatibus Cyrilli Alex., *Ep.* 45, *Ad Succensum*, et 50, *Ad Valerianum*, *PG.*, 77,

232 B et 257 B : Τὸ δὲ τὸν Χριστὸν εἶναι ἀμφοτέρα, τί ἕτερόν ἐστιν ἢ δύο εἶναι φύσεις τὸν Χριστόν; οὐ γὰρ εἶπεν ἐνταῦθα ἐξ ἀμφοτέρων εἶναι τὸν Χριστόν, ἀλλ' ὅτι ἀμφοτέρά ἐστιν ὁ Χριστὸς εἰς ὧν.

B. *Admittitur compositio « huius ad hoc ».*

Non apparet repugnantia in illo modo compositionis secundum quem hypostasis Verbi, immutata in se manens, in consortium sui Esse trahit naturam humanam integram, non ut ipsa aliquid acquirat, sed ut de suo beneficiat. Et huiusmodi compositionem suadent varia asserta Patrum.

Tertullianus, *Ap.*, 21 : « Homo Deo mixtus ».

Origenes, *C. Cels.*, 1, 66, *PG.*, 11, 784 B, Koetschau, p. 119, 21 : Σύνθετόν τι χρῆμά φαμεν αὐτὸν γεγενῆσθαι.

Athanasius, *Or. 2 c. Ar.*, 10, *PG.*, 26, 168 C : Οἱ μὲν ἀνθρώποι ἕνεκα τοῦ εἶναι καὶ ὑφ'εστάναι σάρκα περιβέβληνται· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἕνεκα τοῦ ἀγιάζειν τὴν σάρκα γέγονεν ἄνθρωπος.

Gregorius Naz., *Ep.* 101, *PG.*, 37, 180 A : Τὰ γὰρ ἀμφοτέρα ἐν τῇ συγχράσει, Θεοῦ μὲν ἐνανθρωπήσαντος, ἀνθρώπου δὲ θεωθέντος, ἡ ὅπως ἂν τις ὀνομάσῃς.

Ἐκθεσις τῶν τῇ ἁγίων Πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ κατὰ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως (apocryph. s. IV), Mansi, 5, 176 BE, *DP.*, 2, 14, p. 14, 10 : Ἐν πρόσωπον σύνθετον ἐκ θεότητος οὐρανόθεν καὶ ἀνθρωπείας σαρκός.

Augustinus, *Serm.* 293, 7, *PL.*, 38, 1332 : « Ipse Deus, Deus manet; accedit homo Deo, et fit una persona, ut non sit semi-deus, quasi parte Dei Deus et parte hominis homo, sed totus Deus et totus homo. »

Cyrillus Alex., *De ador. in spiritu*, *PG.*, 68, 621 A : συντίθεταιί πως. — *Glaph. in Lev.*, *PG.*, 69, 560 : συντίθεται ὥσπερ ἐκ δυοῖν; *Quod unus sit Christus*, *PG.*, 75, 1292. — Cf. Weigl, *Christologie vom Tode des Athanasius bis zum Ausbruch des nest. Streites*, p. 140 et passim.

Conc. C Ptanum II (553), can. 4, *DB.*, 216 : ἔγνωσαν τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸς σάρκα ἐμψυχομένην ψυχῇ λογικῇ καὶ νοερά, κατὰ σύνθεσιν ἡγουν καθ' ὑπόστασιν γεγενῆσθαι; can. 7, 219 : τὸν ἀριθμὸν τῶν φύσεων... ἐξ ὧν καὶ συνετέθη.

Sophronius Hierosolymitanus, *Ep. ad Sergium C Ptanum*, *PG.*, 87³, 3164 D : Μίαν αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν λέγομεν σύνθετον.

Maximus martyr, *Ep.* 15, *PG.*, 91, 556-560 = *DP.*, 21, 9, p. 137-138 : Ὑπόστασιν... μίαν τοῦ Λόγου... πρότερον μὲν ἀπλῆν τε καὶ ἁσύνθετον, ὕστερον δὲ... γενομένην κατ' ἀλήθειαν σύνθετον.

Conc. Lateranense sub Martino I (649), can. 6, *DB.*, 259 :
« Ex duabus naturis substantialiter unitis... unum eundemque
Dominum et Deum Iesum. »

Ioannes Damascenus, *FO.*, 3, 5. 7; *PG.*, 94, 1000; 1008. 9 :
Σύνθετον γενέσθαι τὴν πρότερον ἀπλῆν οὖσαν τοῦ Λόγου ὑπόστασιν· σύνθετον
δὲ ἐκ δύο τελείων φύσεων.

Multas alias auctoritates invenias in *DP.*, c. 29.

S. Thomas, advocata auctoritate Damasceni, 3^a q. 2 a. 4 :
« Utrum persona vel hypostasis Christi post Incarnationem
sit composita. — Rđq. persona vel hypostasis Christi duplici-
ter potest considerari : uno modo secundum illud quod est in
se; et sic est omnino simplex, sicut et natura Verbi; alio modo
secundum rationem personae vel hypostasis, ad quam perti-
net subsistere in aliqua natura; et secundum hoc, persona
Christi subsistit in duabus naturis. Unde, licet sit ibi unum
subsistens, est tamen ibi alia et alia ratio subsistendi; et
sic dicitur persona composita, inquantum unum duobus sub-
sistit. » — q. 3 a. 1 ad 3^m : « Natura humana non constituit
personam divinam simpliciter; sed constituit eam secundum
quod denominatur a tali natura. Non enim ex natura humana
habet Filius Dei quod sit simpliciter, cum fuerit ab aeterno;
sed solum quod sit homo. Sed secundum divinam naturam
constituitur persona divina simpliciter. Unde persona divina
non dicitur assumere divinam naturam, sed humanam. »

Ex his intellegitur quare Christus non dicatur proprie per-
sona humana, quamvis sit persona subsistens in natura humana.
Non enim ab illa natura humana habet ut subsistat simpliciter,
et propterea non denominatur ab illa. Sed a divina natura
habet ut subsistat simpliciter, et propterea denominatur a
divina natura.

Cf. Billot⁷, thes. 6, p. 118-123.

THESIS XV

Unio hypostatica Verbi divini cum humanitate non perficitur inhaesione naturae humanae secundum suum esse creatum in Verbo; neque exclusionem alicuius modi physici qui naturam humanam separatam constitueret in ratione personae; sed iuxta doctrinam S. Thomae, in Scriptura et Patribus solide fundatam, formale unionis hypostaticae consequitur assumptionem naturae humanae ad ipsum Esse increatum Verbi divini.

Prolegomena.

Quoniam dictum est de ipso facto unionis hypostaticae et de scopulis utrimque vitandis, hinc nestorianismi quo scinditur unitas personae, illinc monophysismi quo inducitur confusio naturarum, reliquum est ut investigetur modus. Quapropter aggredimur quaestionem metaphysicam de formali constitutivo illius unionis. Id proprie agimus, ut sermone theologico apto reddamus id quod traditur nobis per divina oracula: *Io.*, 1, 14; *Phil.*, 2. 6. 7. Sic magis penetrabitur ratio mysterii. Analogiis rerum naturalium utemur quantum patitur excellentia infinita divinae Personae; ac praecipue quidem illa analogia quae minus impar ceteris invenitur scrutando mysterio; i. e. analogia unionis naturalis existentis inter corpus et animam in composito humano: cui analogiae Patres plurimum tribuerunt. Insigne exemplum Nemesii Emeseni, eandem analogiam adducentis et appellantis auctoritatem Porphyrii neoplatonici. *De natura hominis*, 3, *PG.*, 40, 604 A. Neque tamen contendemus mysterium per hanc viam penitus explicari posse, quasi revelatio divina nihil invexisset in metaphysicam quod mirum ac novum videri posset. Sane imprudenter ageret qui in tanta re praefigeret terminos a priori considerationi theologiae.

Quaedam autem praemitti necesse est ex ontologia.

1. De uno et esse. — Subsistere.

Quoniam de unitate Christi quaestio instituitur, prae oculis habenda est relatio universalis *unius* ad *esse*. S. Thomas, 1^a q. 76 a. 2 ad 2^m: « Unumquodque hoc modo habet unitatem quo habet esse; et per consequens idem est iudicium de multiplicatione rei et de esse ipsius. » Esse autem bifariam accipitur: aut per modum copulae verbalis, aut ad signifi-

candum actum essendi. 1^a q. 3 a. 4 ad 2^m; *Quodl.* 9 q. 2 a. 3. Hic agitur de esse quatenus significat actum essendi. Secundum ontologiam Aristotelis, a S. Thoma retentam et evolutam, *In 3 d.*, 6 q. 2 a. 2: « Impossibile est quod unum aliquid habeat duo esse substantialia; quia unum fundatur super ens: unde, si sint plura esse, secundum quae aliquid dicitur ens simpliciter, impossibile est quod dicatur unum. » Inter esse et non esse, non datur medium; sed non omnium, quorum est esse, est etiam subsistere.

Subsistere dicitur id quod habet actum essendi proprium, ita ut existat per se, distinctum ab omni alio. 1^a q. 29 a. 2: « Illa subsistere dicimus quae non in alio, sed in se existunt. » Ab illa definitione statim excluditur omne accidens, aut pars materialis substantiae. 1^a q. 75 a. 2 ad 2^m: « Per se agere, convenit per se existenti. Sed per se existens quandoque potest dici aliquid si non sit inhaerens, ut accidens, vel ut forma materialis, etiamsi sit pars. Sed proprie et per se subsistens, quod neque est praedicto modo inhaerens neque est pars. Secundum quem modum, oculus aut manus non posset dici per se subsistens, et per consequens nec per se operans. Unde et operationes partium attribuuntur toti per partes. Dicimus enim quod homo videt per oculum et palpat per manum; aliter quam calidum calefacit per calorem; quia calor nullo modo calefacit proprie loquendo. Potest igitur dici quod anima intelligit, sicut oculus videt. Sed magis proprie dicitur quod homo intelligat per animam. » Unde apparet ad rationem perfecte subsistentis pertinere etiam rationem totius per se completi.

Subsistens completum alicuius naturae appellatur generatim *suppositum* illius naturae. Ex dictis constat animam separatam, quamvis per se subsistat, non habere rationem suppositi aut personae: caret enim complemento corporis, ad quod retinet naturalem habitudinem ad perficiendum unum per se, quod est homo. *In 3 d.*, 5 q. 3 a. 2 ad 3^m: « Anima rationalis dicitur hoc aliquid, per modum quo esse subsistens est aliquid, etiamsi habeat naturam partis; sed ad rationem personae exigitur ulterius quod sit totum et completum. » Non autem omnis natura completa habet rationem suppositi aut personae, sed tantummodo illa quae per se seorsim subsistat. Ex confusione inter naturam et suppositum orti sunt errores

inter se contrarii Nestorii et Eutychis, ut iam notabat Boetius, *Lib. de persona et duabus naturis*, c. 5, *PL.*, 64, 1347CD; et post eum alii plurimi. S. Thomas, *In 3 d.*, 5 q. 1 a. 3: « Nestorius, qui ponit duas in Christo personas, ex hoc deceptus... quia credidit idem esse personam et naturam; unde credidit, cum sint duae naturae in Christo, quod sint duae personae; et ex eodem fonte processit error Eutychetis, qui cum audivit unam personam in Christo, aestimavit unam naturam; et ex eodem fonte contra Trinitatem processit error Arii et Sabellii. »

Unde satis apparet quaestionis gravitas, ac necessitas investigandi quid intersit inter naturam et personam, seu suppositum.

2. *De natura et supposito.*

Quoniam unio divinae naturae et humanae fit in unio supposito divino, i. e. in persona Verbi, ad eius rationem explicandam necesse est investigare relationem quae universim intercedit in creatis, inter naturam et suppositum.

α. — Id persaepe attingit S. Thomas, ita quidem ut universim doceat in solo Deo non distingui suppositum a natura nisi ratione; in creatis omnibus distingui etiam re. Quod ita intelligendum est: in solo Deo nihil supervenire naturae communi ad constituendum suppositum, sed ex essentiali fecunditate divini Esse, supposita divina inter se opponi et distingui per relationes originis; in creatis autem omnibus aliquid supervenire naturae communi ad constituendum suppositum: i. e. saltem *esse*, receptum in essentia creata, quod fit etiam in formis puris, seu spiritibus angelicis; praeterea in omnibus compositis ex materia et forma, principia materialia per quae suppositum individuatur in sua specie. Quod ut manifestum fiat, operae pretium erit recitare ex Doctore Angelio locos illustres.

1^a q. 39 a. 1: « Divina simplicitas hoc requirit quod in Deo sit idem essentia et suppositum; quod in substantiis intellectualibus nihil est aliud quam persona... Sed..., sicut relationes in rebus creatis accidentaliter insunt, ita in Deo sunt ipsa essentia divina. Ex quo sequitur quod in Deo non sit aliud essentia quam persona, secundum rem; et tamen quod personae realiter distinguantur. Persona enim... significat relationem prout est subsistens in natura divina. Relatio autem

ad essentiam comparata non differt re, sed ratione tantum. Comparata autem ad oppositam relationem, habet virtute oppositionis realem distinctionem. Et sic remanet una essentia et tres personae. » — 3^a q. 17 a. 1 : « Natura, secundum se considerata, prout in abstracto consideratur, non vere potest praedicari de supposito seu persona, nisi in Deo, in quo non differt quod est et quo est. » — *In 1 d.*, 5 q. 1 a. 1 : « In creaturis actus sunt suppositorum, et essentia non agit, sed est principium actus in supposito : non enim humanitas generat, sed Socrates virtute suae naturae. In creaturis autem essentia realiter differt a supposito ; et ideo nullus actus proprie de essentia praedicatur nisi causaliter. In divinis autem essentia realiter non differt a supposito, sed solum ratione, sive quantum ad modum significandi : quia suppositum est distinctum et essentia est communis. Et ideo in divinis quaecumque praedicantur de supposito non secundum modum quo differt ab essentia, praedicantur etiam de essentia : dicimus enim quod essentia creat et gubernat, et huiusmodi. » — *Quodlib.* 2 q. 2 a. 4 : « Cuicumque potest aliquid accidere quod non sit de ratione suae naturae, in eo differt res et quod quid est, sive suppositum et natura. Nam in significatione naturae includitur solum id quod est de ratione speciei ; suppositum autem non solum habet haec quae ad rationem speciei pertinent, sed etiam alia quae ei accidunt ; et ideo suppositum signatur per totum, natura autem sive quidditas ut pars formalis. In solo autem Deo non invenitur aliquod accidens praeter eius essentiam, quia suum esse est sua essentia., et ideo in Deo est omnino idem suppositum et natura. In angelo autem non est omnino idem, quia aliquid accidit ei praeter id quod est de ratione suae speciei, quia et ipsum esse angeli est praeter eius essentiam seu naturam ; et alia quaedam ei accidunt, quae omnino pertinent ad suppositum, non autem ad naturam. » Et ibid. ad 1^m : « Non solum in compositis ex materia et forma invenitur aliquod accidens praeter essentiam ipsius speciei, sed etiam in substantiis spiritualibus quae non componuntur ex materia et forma ; et ideo in utrisque suppositum non est omnino idem quod ipsa natura. Hoc tamen est aliter et aliter in utrisque... »

β. — Verumtamen animadvertendum est S. Thomam aliis locis videri assertum illud restringere, ac docere suppositum

a natura distingui in rebus utique ex materia et forma compositis, non autem in simplicibus. 1^a q. 3 a. 3 : « In his quae non sunt composita ex materia et forma, in quibus individuatio non est per materiam individualement, i. e. per hanc materiam, sed ipsae formae per se individuuntur, oportet quod ipsae formae sint supposita subsistentia. Unde in eis non differt suppositum et natura. Et sic... Deus. » — *In 3 d.*, 5 q. 1 a. 3 : « In simplicibus non differt re natura et persona : quia natura non recipitur in aliqua materia per quam individuetur, sed est per se subsistens; tamen inquantum considerantur essentialia rei, sic dicimus ibi naturam; inquantum autem invenitur ibi aliquid subsistens, sic dicimus personam. » — *De Pot.*, q. 9 a. 1 : « In rebus ex materia et forma compositis, essentia non est omnino idem quod subiectum; unde non praedicatur de subiecto : non enim dicimus quod Socrates sit sua humanitas. In substantiis vero simplicibus, nulla est differentia essentiae et subiecti, cum non sit eis materia individualis naturam communem individuans, sed ipsa essentia in eis est subsistentia. » Cf. a. 3 ad 4 et 5. Etc... 4 *CG.*, 55 ad 4, 2 : « Convenientius assumpta est hominis natura quam angelica; quia in homine aliud est natura et aliud persona, cum sit ex materia et forma compositus, non autem in angelo, qui immaterialis est. »

Inter utramque seriem assertorum, manifesta viget antinomia, neque primo aspectu apparet quomodo haec possint redigi ad unitatem.

γ. — Sed si quis diligenter conferat auctoritates S. Thomae ex omni operum genere collectas, intelleget contrarietatem non existere in ultimo iudicio, sed in modo considerandi; neque retractari a S. Doctore quod universim statuit de distinctione suppositi et naturae in creatis, sed, data occasione, interdum explicari et temperari, ita ut inter duas series assertorum appareat concordia.

Nam primo quidem docet passim illam distinctionem non in solis compositis ex materia et forma inveniri, sed in illis *maxime* animadverti. 3^a q. 2 a. 2 : « Natura significat essentiam speciei, quam significat definitio. Et si quidem in his quae ad rationem speciei pertinent nihil aliud adiunctum inveniri posset, nulla necessitas esset distinguendi naturam a supposito naturae, quod est individuum subsistens in natura

illa : quia unumquodque individuum subsistens in natura aliqua esset omnino idem cum sua natura. Contingit autem in quibusdam rebus subsistentibus inveniri aliquid quod non pertinet ad rationem speciei, sc. accidentia et principia individuantia : sicut *maxime* apparet in his quae sunt ex materia et forma composita. Et ideo in talibus etiam secundum rem differt natura et suppositum; non quasi omnino aliqua separata, sed quia in supposito includitur natura ipsa speciei et superadduntur quaedam alia quae sunt praeter rationem speciei. Unde suppositum significatur ut totum, habens naturam sicut partem formalem et perfectivam sui. Et propter hoc in compositis ex materia et forma, natura non praedicatur de supposito : non enim dicimus quod hic homo sit sua humanitas. Si qua vero res est in qua omnino nihil est aliud praeter rationem speciei et naturae suae, sicut est in Deo, ibi non est aliud secundum rem suppositum et natura, sed solum secundum rationem intellegendi : quia natura dicitur secundum quod est quaedam essentia; eadem vero dicitur suppositum secundum quod est subsistens. » In quo attende accuratam proprietatem sermonis : cum docet S. Thomas distinctionem suppositi et naturae in compositis ex materia et forma « *maxime* apparere », satis insinuat etiam in aliis reperiri, i. e. in formis immaterialibus. Omissa autem diserta mentione formarum immaterialium, transit ad considerationem Suppositi divini, quia in theologia Incarnationis sola consideratio hominis et Dei opportuna est. — *Quaestio de unione Verbi incarnati*, a. 1 : « Ad intelligendum quid sit persona, considerandum est quod, si aliqua res est in qua non sit aliud quam essentia speciei, ipsa essentia speciei erit per se individualiter subsistens; et sic in eiusmodi re idem esset realiter suppositum et natura, sola ratione differens, in quantum sc. natura dicitur prout est essentia speciei, suppositum vero in quantum per se subsistit. Si vero aliqua res sit intra quam, praeter essentiam speciei quam significat definitio, sit aliquid aliud, vel accidens vel materia individualis, tunc suppositum non erit omnino idem quod natura, sed habebit se per additionem ad naturam, sicut apparet *praecipue* in his quae sunt ex materia et forma composita. » Attende ultima verba : si « apparet *praecipue* in his quae sunt ex materia et forma composita », ergo non in his unice. De hoc loco omnino

eadem dici possunt ac de superiore. — *In 1 d.*, 34 q. 1 a. 1 : « In illis in quibus aliud est essentia quam hypostasis vel suppositum, oportet quod sit aliquid materiale per quod natura communis individuetur et determinetur ad hoc singulare. Unde illam determinationem materiae, *vel alicuius quod loco materiae se habeat*, addit in creaturis hypostasis supra essentiam et naturam : unde non omnino ista in creaturis idem sunt. In Deo autem non est natura ipsius subsistens per aliquod ad quod determinatur sicut per materiam, sed per seipsam est subsistens, et ipsum suum esse : unde natura est ipsum quod substitit et esse in quo subsistit ; et propter hoc in Deo omnino idem est quo est et quod est. » Unde apparet determinationem naturae communis, per quam individuatur, fieri posse non tantummodo per materiam, sed etiam per « *aliquid quod loco materiae se habeat* » ; i. e. per esse in essentiam receptum. Et id spectat ad formas immateriales, in quibus etiam suppositum non est omnino idem ac natura.

Praeterea, aliquando exponit S. Thomas accurate quatenus in diversis creaturis diversa sit distinctio suppositi et personae. Ita maxime *Quodlib.* 2 q. 2 a. 4, ad 1^m : « Non solum in compositis ex materia et forma invenitur aliquod accidens praeter essentiam ipsius speciei, sed *etiam* in substantiis spiritualibus, quae non componuntur ex materia et forma ; et ideo in utrisque suppositum non est omnino idem quod ipsa natura. Hoc tamen est aliter et aliter in utrisque. Dupliciter autem aliquid accipitur ut accidens praeter rationem rei. Uno modo, quia non cadit in definitione significante essentiam rei, sed tamen est designativum vel determinativum alicuius essentialium principiorum : sicut rationale accedit animali, utpote praeter definitionem eius existens, et tamen est determinativum essentiae animalis, unde est essenziale homini et de ratione eius existens. Alio modo accedit aliquid alicui, quia nec est in eius definitione nec est determinativum alicuius essentialium principiorum, sicut albedo accedit homini. His ergo quae sunt composita ex materia et forma, accedit aliquid praeter rationem speciei existens, utroque modo... Substantiis vero immaterialibus creatis accidunt quidem aliqua praeter rationem speciei, quae non sunt determinativa essentialium principiorum, ut dictum est ; non tamen accidunt eis aliqua quae sunt determinativa essentiae speciei : quia

ipsa natura speciei non individuatur per materiam sed per se ipsam, ex hoc quod talis forma non est nata recipi in aliqua materia, unde per se ipsam non est multiplicabilis, neque praedicabilis de pluribus. Sed quia non est suum esse, accidit ei aliquid praeter rationem speciei, sc. ipsum esse, et alia quaedam quae attribuuntur supposito et non naturae, propter quod suppositum in eis non est omnino idem ac natura. » Haec est igitur ultima radix distinctionis inter suppositum et naturam : ipsum *esse*, quod inter principia essentiae seu naturae non computatur, sed tamen imputatur supposito, ut habenti rationem totius. Ibid., ad 2^m : « Non omne quod accidit alicui praeter rationem speciei est determinativum essentiae ipsius, ut oporteat illud poni in ratione eius, sicut dictum est ; et ideo, licet ipsum esse non sit de ratione suppositi, quia tamen pertinet ad suppositum et non est de ratione naturae, manifestum est quod suppositum et natura non sunt omnino idem, in quibuscumque res non est suum esse. » Cf. *De Anima*, a. 17 ad 10^m. — Describi autem *esse* per modum accidentis, non miraberis si memineris 1^a q. 3 a. 4 : « Esse est actualitas omnis formae vel naturae. »

Hinc intelleges diversitatem sermonis quo utitur S. Thomas in illa materia, pro diversa consideratione naturae. Nam aliquando considerat ipsam naturam purissime, secundum id quod continet ratio essentiae absoluta. Et tunc necessario dicit in solo Deo suppositum non distingui re a natura ; quia in solo Deo esse est de ipsissima ratione essentiae ; unde sequitur in solo Deo suppositum nullatenus distingui a natura, nisi ratione.

Alias autem considerat naturam magis concrete, secundum condicionem existendi ; et tunc distinctio suppositi et naturae apparet, obscurius in naturis pure spiritualibus, distinctius in aliis.

In naturis pure spiritualibus, quae per se ipsas individuantur, nihil quidem invenitur intra ipsam rationem essentiae, qua natura subsistens distinguatur a non subsistente, sed extra rationem essentiae invenitur ipsum esse, ad illam accedens sicut actus ad potentiam ; qui licet non sit de ratione naturae, imputatur supposito et pertinet ad suppositum, non quidem ut pars formalis (nam ipsa natura est pars formalis suppositi, *Quodlib.* 2 q. 2 a. 4 in corp.), sed ut constitutivum quasi mate-

riale suppositi. Et id quidem sufficit ut universim dicatur etiam in formis immaterialibus suppositum re distinguere a natura. Ad quod supervenire possunt quaedam accidentia spiritualia, per quae suppositum ultra distinguitur a natura. Nam si angelus aliquis eliciat actum intellectus aut voluntatis, ille actus sane non erit de ipsa essentia angeli, sed tamen pertinebit ad suppositum angelicum. *Esse* autem est primum quod intellegit S. Thomas « loco materiae se habere ». — Cf. 1^a q. 50 a. 4.

In naturis autem concretis ex materia, per quam individuantur, multo distinctius apparet distinctio suppositi et naturae. Nam ad constitutiva suppositi pertinet materia signata, quae non est de ratione speciei. Ad quam supervenire possunt accidentia multiplicis generis. Ex his principiis individuantibus, multo clarius quam ex ipso esse, apparet quid intersit inter suppositum et naturam.

Quia autem in naturis pure spiritualibus suppositum nominat simpliciter rationem essentiae, non ita autem in naturis concretis ex materia et forma, S. Thomas distinctionem suppositi et naturae aliquando negligit in naturis pure spiritualibus, non autem in naturis concretis ex materia et forma. Nam de angelo dici potest quod est sua angelitas; non autem de homine quod sit sua humanitas. Nihilominus stat eius assertum universale: in nulla natura creata est omnino idem suppositum et natura.

Unde manifestum fit rationem suppositi, quamvis aliquando per negationes declaretur, non posse reponi in aliquo negativo, sed esse perfectionem apprime positivam. Perfectionem sane non ordinis essentialis, sed quae accedat ad essentiam, eamque faciat subsistere per se actu proprio, non inhaerere alteri. De quo plura infra.

3. *De persona.*

Persona est suppositum naturae rationalis. Id significat celebris definitio Boetii († 524), *Lib. de persona et duabus naturis*, c. 3, *PL.*, 64, 1343 CD: « Persona est naturae rationalis individua substantia. »

Nomen ab usu theatri et fori traductum. Graece, πρόσωπον de divinis invenitur inde ab Hippolyto, *C. Noet.*, 7. 14. 16, *PG.*, 10, 813 A. 821 A. 825 C; latine *persona*, ap. Tertullianum, *Adv. Prax.*, 3. 4. 5. 7. 8. 9. 10. 11 sqq., *PL.*, 2, 158 sqq.

Postea inductum est nomen ὑπόστασις, originis metaphysicae, ad significandam proprietatem subsistendi. Origenes, *In Io.*, L. 2, 6, PG., 14, 128 A (Preuschen, 10, p. 65, 16) : Ἡμεῖς μέντοι γε τρεῖς ὑποστάσεις πειθόμενοι τυγχάνειν, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Verum diu incertum mansit quid interesset inter ὑπόστασιν et οὐσίαν, cum definitio Nicaena utramque vocem, nullo expresso discrimine, usurpasset, DB., 54. Utriusque proprietatem explicare studuit Basilius Caesareensis, praeclara *Epistola ad fratrem Gregorium*, A. D. 369/370 : *Ep.*, 38, PG., 32, 325-340. Ὑπόστασιν Latini posteriores quandoque interpretati sunt : *subsistentiam*; ita Rufinus, *HE.*, 1, 29, PL., 21, 499-500. Universim illa nomina designant subiectum individuum. Leontius Byzantinus, *C. Nestorianos et Eutychianos*, L. 1, PG., 86¹, 1280 A : Ἡ μὲν φύσις τὸν τοῦ εἶναι λόγον ἐπιδέχεται, ἥ δὲ ὑπόστασις καὶ τὸν τοῦ καθ' ἑαυτὸν εἶναι. Faustus Reiensis (Pseudo-Paschasius), *Lib. de Spiritu Sancto*, 2, 4, PL., 62, 29 C : « Persona res iuris est, substantia res naturae. »

S. Thomas boetianam definitionem personae suam fecit ac saepe interpretatur. 3^a q. 2 a. 2 : « Quod est dictum de supposito, intelligendum est de persona in creatura rationali vel intellectuali; quia nihil aliud est persona quam rationalis naturae individua substantia, secundum Boetium. » Vindicat autem personae rationem totius ac completi. 3^a q. 16 a. 12 ad 2^m : « Substantia individua, quae ponitur in definitione personae, importat substantiam completam per se subsistentem separatim ab aliis : alioquin manus hominis posset dici persona, cum sit substantia quaedam individua; quia tamen est substantia individua sicut in alio existens, non potest dici persona; et eadem ratione nec humana natura in Christo, quae tamen potest dici individuum, vel singulare quoddam. » *In 3d.*, 5 q. 2 a. 1 ad 2^m : « Triplex incommunicabilitas est de ratione personae, sc. partis, secundum quod est completum, et universalis, secundum quod est subsistens, et assumptibilis, secundum quod id quod assumitur transit in personalitatem alterius et non habet personalitatem propriam. Non est autem contra rationem personae communicabilitas assumentis. » Sane personalitas, quamvis per voces negationis aliquando declaretur, sicut ipsa Dei natura, est perfectio apprimè positiva. 1^a q. 29 a. 3 : « Persona significat id quod est perfec-

tissimum in tota natura, sc. subsistens in rationali natura. »
 1^a q. 30 a. 4 : « Quidam dixerunt quod est communitas negationis, propter hoc quod in definitione personae ponitur incommunicabile. Quidam autem dixerunt quod est communitas intentionis, eo quod in definitione personae ponitur individuum... Sed utrumque horum excluditur per hoc quod hoc nomen persona non est nomen negationis neque intentionis, sed nomen rei. »

4. *De essentia et esse.*

Quoniam iam intellectum est (ex prolegomeno 2), secundum ontologiam S. Thomae, in ipso actu essendi fundari distinctionem suppositi et naturae in omni creatura, reliquum est ut pressius investigetur relatio quae in omni creatura intercedit inter essentiam et esse. Etenim persona Verbi, quae connaturaliter subsistit in natura divina, ideo invenitur posse subsistere praeterea in natura humana, iuxta dogma catholicum, quia potest illam naturam assumere ac fundare in semetipsa et terminare in linea subsistendi; adeo ut illa natura assumpta non subsistat actu subsistentiae humanae sibi connaturali, sed subsistat supernaturaliter actu subsistentiae divinae. Hoc ipsum significat unio hypostatica, formaliter spectata.

Sed statim apparet consequens. Ut natura humana terminetur in linea subsistendi a persona divina, oportet inveniatur interminata a persona humana : secus enim terminaretur bis, personaretur bis; aliis verbis, fieret assumptio non naturae humanae, sed personae per se subsistentis : quae est ipsa haeresis Nestorii. Hinc necessitas inquirendi quomodo possit natura humana carere actu subsistentiae humanae sibi connaturali. Qui quoniam in ipso actu essendi fundatur, statim occurrit, ut mera hypothesis, ideo fieri posse quoniam careat illa natura humana actu essendi sibi connaturali. Ut autem possit illo carere, oportet ab eo distinguatur secundum rem. Id consequens vidit S. Thomas nec reformidavit : plane enim quadrabat cum principiis quae habebat aliunde constituta in ontologia. Haec principia commemoranda sunt.

Fundamentalis est, in ontologia aristotelicothomistica, theoria de actu et potentia, in qua cum aliae partes philosophiae vertuntur, tum praecipue quae pertinent ad compositionem ex materia et forma, ex essentia et esse. Cum enim appareat rationem substantiae consistere in indivisibili,

statuendus est uniuscuiusque substantiae unus actus seu forma substantialis. Similiter, cum appareat nihil esse medium inter esse et non esse, statuendum est uniuscuiusque rei unum esse, intellegendo ultimam rei actualitatem. In quo maxime percipitur discrimen Dei et creaturae. Deus enim, utpote infinitus, solus habet esse undequaque incircumscriptum : eius enim essentia in omni linea dicit esse, et est actus purus essendi. Res autem creatae habent esse coartatum ad certas essentiae notas, et cogitandae sunt per modum actus recepti in aliqua potentia subiectiva. Id quidem in Platonis ontologia aliquo modo adumbratum, ab Aristotele non perspectum, a Neoplatonicis et Boetio et Avicenna praeformatum, saeculo demum XIII° ad maturitatem perductum est, maxime a S. Thoma, qui theoriam multipliciter illustravit. Illam autem profert ut apprime obiectivam, ut quae spectet non ad ordinandos conceptus nostros, sed ad rerum naturam penetrandam. Ex innumeris locis, unum proferamus prae ceteris insignem antiquitate. Legitur in *Opusc. De ente et essentia*, c. 5 : « Omnis essentia vel quidditas potest intelligi sine hoc quod aliquid intelligatur de esse suo : possum enim intelligere quid est homo, vel phoenix, et tamen ignorare an esse habeat in rerum natura. Ergo patet quod esse est aliud ab essentia vel quidditate, nisi forte sit aliqua res cuius quidditas sit ipsum suum esse; et haec res non potest esse nisi una et prima, quia impossibile est ut fiat plurificatio alicuius nisi per additionem alicuius differentiae, sicut multiplicatur natura generis in species, vel per hoc quod forma recipitur in diversis materiis, sicut multiplicatur natura speciei in diversis individuis, vel per hoc quod unum est absolutum et aliud in aliquo receptum; sicut, si esset calor separatus, esset aliud a calore non separato, ex ipsa sua separatione. Si autem ponetur aliqua res quae sit esse tantum, ita ut ipsum esse sit subsistens, hoc esse non recipiet additionem differentiae, quia iam non esset esse tantum, sed esse et praeter hoc forma aliqua; et multo minus recipiet additionem materiae, quia iam non esset esse subsistens, sed materiale. Unde relinquitur quod talis res quae sit suum esse non potest esse nisi una. Unde oportet quod, in qualibet alia re praeter eam, aliud sit esse suum et aliud quidditas vel natura seu forma sua. » Cf. *In Boetium de hebdom.*, L. 2; *In 1 d.*, 19 q. 2 a. 2; *De Veritate* q. 27 a. 1 ad 8^m; *De*

spiritualibus creaturis, a. 1; 1^a q. 3. 4. 7; 44 a. 1; 54 a. 1 et 3; 2 CG., 52-54, etc... Hanc esse certissimam sententiam S. Thomae, et verba eius accipi oportere ut sonant, nuper ostendebat historice vir in cognitione doctrinae scholasticae versatissimus, M. Grabmann, *Doctrina S. Thomae de distinctione reali inter essentiam et esse, ex documentis ineditis saec. XIII illustratur*; in *Actis Hebdomadae thomisticae* Romae celebratae 19-25 nov. 1924, p. 131-190, Romae, 1924. Ibi consentientes habes de re historica adversarios et defensores celebratae distinctionis, aemulos et discipulos S. Thomae. Ceterum ipsa auctoritas Ecclesiae inter theses S. Thomae adscriptas ac magistris propositas die 27 iul. 1914 hanc statuit sub n. 3° : « Quapropter in absoluta ipsius esse ratione unus subsistit Deus, unus est simplicissimus; cetera cuncta, quae ipsum esse participant, naturam habent qua esse coartatur, ac tanquam distinctis principiis essentia et esse constant. » — Verum in quaestionem cum omni doctrina S. Thomae conser-tam non vacat hic excurrere; tantummodo indicabimus ex infinito numero scriptorum quibus illa attingitur : P. Géný, S. I., *Le problème métaphysique de la limitation de l'acte*, *Revue de Philosophie*, 1919, p. 129-156; E. Hugon, O. P., *Les vingt-quatre thèses thomistes*, Paris, 1922; G. Mattiussi, S. I., *Les points fondamentaux de la philosophie thomiste*; ex lingua italica gallice reddidit J. Levillain, Paris, 1926; M. D. Roland-Gosselin, O. P., *Le de ente et essentia de S. Thomas d'Aquin*, Le Saulchoir, Kain, 1926.

5. *Referuntur singulae sententiae.*

Fons dissensionis primarius est diversitas in describenda ipsa unione hypostatica passive spectata, h. e. tractione naturae humanae ad esse hypostaticum Filii Dei. Fons secundarius est diversitas in describenda ratione metaphysica personae. Inde theologi abierunt in multiplices sententias, quae ad quatuor reduci possunt :

I. Sententia Scoti et Tiphani.

II. Sententia Caietani.

III. Sententia Suaresii.

IV. Sententia Capreoli et Cardinalis Billot.

I. *Sententia Scoti et Tiphani.*

Horum theologorum proprium est ut doceant humanam Christi naturam eo ipso formaliter destitui personalitate humana, quod secundum suum esse creatum inseratur Esse increato Filii Dei et ab eo sustentetur. Docent enim illam naturam, munitam suo esse creato, ultra esse in potentia ut dependeat ab Esse increato Filii Dei; non quidem secundum aptitudinem naturalem, sed secundum aptitudinem supernaturalem, ex potentia oboedientiali. Et per illam dependentiam actualem, spoliari personalitate humana quam haberet connaturaliter si independenter existeret. In describenda autem ratione personae creatae varie elaborant, cum alii puris negationibus contenti sint, alii studeant assignare aliquid positivum quo personalitas constituatur.

Ioannes Duns Scotus, O. F. M. († 1308), *In 3d.*, 1 q. 1 a. 9 : « Distinguendum est inter dependentiam actualem, potentialem et aptitudinalem; et hoc vocando aptitudinalem quae semper, quantum est de se, esset in actu, quomodo grave aptum natum est esse in centro, ubi semper esset, quantum est de se, nisi esset impeditum; et potentialem voco absolute illam ubi nulla est impossibilitas ex repugnantia vel impossibilitate terminorum, et ista possibilitas potest esse quandoque respectu potentiae activae supernaturalis, non tamen naturalis. Licet igitur sola negatio dependentiae actualis non sufficiat ad rationem personae, neque independentia tertia possit poni in natura creata ad Verbum (nulla enim est natura vel entitas creata cui repugnet contradictorie dependere ad Verbum), tamen negatio dependentiae aptitudinalis potest concedi in natura creata personata in se ad Verbum, alioquin violenter quiesceret in persona creata, sicut lapis violenter quiescit sursum; et ita ista negatio, sc. non dependentia, non quidem actualis tantum sed et actualis et aptitudinalis talis, complet rationem personae in natura intellectuali et suppositi in alia natura creata; nec tamen haec independentia aptitudinalis ponit repugnantiam ad dependentiam actualem, quia licet non sit aptitudo talis naturae ad dependendum, est tamen aptitudo obedientiae, quia natura illa est in perfecta obedientia ad dependendum per actionem agentis supernaturalis; et quando datur sibi talis dependentia, personatur

personalitate illa ad quam dependet; quando autem non datur, personatur in se ista negatione formaliter, et non aliquo positivo addito ultra illam entitatem positivam qua est haec natura. » Ergo humana natura Christi ideo caret personalitate creata quia actu dependet a Verbo, cum ad ita dependendum nullam habuerit aptitudinem nisi obedientiae. Ceterum, *In 3d.*, 6 q. 1 : « Persona non dicit nisi duplicem negationem ultra esse naturae; ergo quantumcumque persona tollatur, esse naturae non tolletur. » Ceterum, *Quodlib.* 19, 18, ed. Paris, 1895, t. 26, p. 287 A : « Si esset aliqua entitas positiva qua natura esset in se personata, illa entitas esset assumpta a Verbo, et tunc natura in Christo esset personata simul duplici personalitate; quod est impossibile... »

Huius theoriae Scotus non tam auctor habetur quam excultor; nam aliquid simile iam proposuerat cancellarius Parisiensis Godofridus de Fontibus († 1290), argumentans contra S. Thomam; cf. Godofridi *Scholion* editum a P. A. Uccellio, in nota ad 4 *CG.*, 40, ed. Migne, 1858, p. 1058. Eandem fere viam ingressi sunt theologi Nominales, ut Ockam, *Quodl.* 4 q. 11; Biel, *In 3d.*, 1 q. 1, coll. 1 d., 30 q. 4. De quibus cf. Terrien, *De unione hypostatica*, p. 198-199.

In hanc partem inclinat Gregorius de Valentia, S. I. († 1603), *Commentar. theol.*, t. 4, *Disp.* 1 q. 17, punctum unicum, p. 305. 306, Lugduni, 1603.

Illam sententiam Claudius Tiphanius, S. I. († 1641), diligenter excoluit, deditque operam ut pro conceptu personae negativo positivum proferret. *Declaratio ac defensio scholastica doctrinae Patrum Doctorisque Angelici de hypostasi et persona*; ed. 1^a Mussiponti, 1634; 2^a Parisiis, 1881. C. 14, vindicat hypostasi triplicem perseitatem : « Sicut triplex est ens in alio, seu triplex inalieta opposita hypostasi, ita huius triplex est perseitas. Una quae ei inest ut est substantia, qua opponitur accidenti eiusque modo essendi in alio. Altera, qua est singularis, prima et individua, qua opponitur modo essendi in alio universalis et secundarum substantiarum. Tertia, qua est tota et integra, per quam opponitur modo essendi in alio per modum partis. Ex quibus tribus perseitibus integratur ratio hypostasis... » C. 23, argumentatur : rationem totius, et per consequens rationem hypostasis, amitti posse non sola detractioe alicuius intrinseci, sed

etiam accessione alicuius extrinseci; et id confirmat discurrendo per varia totorum genera quae existunt in rerum natura. « Cum totalitas et integritas substantiae... sit de essentia hypostasis et personae, eiusque specifica differentia, qua differt a substantia singulari non hypostasi, ut sunt partes in toto : ea posita vel sublata, hypostasim tolli vel poni necesse est. Haec vero in rebus creatis ponitur et tollitur detractio et additione, seu divisione ac unione cum alio. Omne enim totum finitum et creatum suam totalitatem amittit, non solum absentia et detractio alicuius quod ei inerat, sed, manentibus omnibus quae inerant, sola adiectione alicuius quo melius et perfectius fiat... » C. 24, hoc assertum applicat ad analysim personae Christi. « Ecclesiae catholicae fides est, quod in Christo Domino una tantum est persona, eaque non humana neque composita ex humana natura et divina,... sed ipsa simplex et aeterna Verbi divini persona, tota est Christi persona et non alia. Haec autem veritas et doctrina fidei sine exclusione ullius formae aut modi realis ab humanitate, posita tantum distinctione rationis inter naturam et hypostasim, atque adeo per solam unionem et additionem personae Verbi ad substantiam naturae humanae, rectissime intelligitur et facillime explicatur. » Ceterum omnino negat posse humanitatem Christi existere ipsa existentia Verbi divini, et ita sensisse S. Thomam. Id putat excludi triplici argumento, C. 36 : 1° oporteret Verbum gerere munus causae aut materialis aut formalis aut efficientis aut finalis : quae omnia repugnant; — 2° Humana Christi natura vere est creata et facta de nihilo. Creatio autem non potest terminari ad existentiam divinam; ergo ad humanam; — 3° Si humanitas Christi, quia assumpta est a Verbo, existeret per existentiam divinam, pari iure sequeretur omnes eiusdem humanitatis potentias, omnes actus, omnia dona et accidentia, tam naturalia quam supernaturalia, existere per existentiam divinam; quod videtur perabsurdum.

Haec theoria summis viris placuit et adhuc placet. Inter illos nominari possunt :

Dionysius Petavius, S. I. († 1652), *Theologica Dogmata; De Incarnatione*, 3, 13, 3, ed. Venet., 1757, t. 4, p. 133 B : « Quamvis humanitas (Christi) propriam habeat, ut passim vocant, existentiam, tamen ne puncto quidem temporis actu

est et existit, nisi subsistens in Verbo et eius modificata proprietate personali. »

Ludovicus Thomassinus, Or. († 1695), *Dogmata Theologica; De Incarnatione Verbi*, 3, 18, 1, ed. Venet., 1730, t. 1, p. 201 B.

Theologi Wirceburgenses, S. I. (s. XVIII), ita rem explicant, *De Incarn.*, n. 257 : « Si iam quaeris quomodo humanitas dependeat a Verbo (terminante, ut aiunt, seu sustentante), respondeo dependentiam illam posse explicari per influxum sustentativum Verbi in esse humanitatis; similem illi..., demptis tamen imperfectionibus, quem praebet subiectum accidenti et materia formae materiali : sicut enim hae formae producuntur cum dependentia a subiecto et materia, et, nisi in illas continuo subiectum influeret, interirent, nisi Deus extraordinarie eas conservaret; sic humanitas Christi est producta cum dependentia a Verbo et eius sustentativo influxu; ut, si Verbum ita sustentare humanitatem desineret, haec interiret, nisi Deus concursu extraordinario illum influxum suppleret. Dixi : demptis imperfectionibus :... Verbum enim non sustentat humanitatem ita ut respectu eius subiectum sit. »

Card. I. B. Franzelin, S. I. († 1886), *De Verbo incarnato*, thes. 31-34, ed. 5, Romae, 1902.

F. A. Stentrup, S. I. († 1898), *Praelectiones dogmaticae de Verbo incarnato*, vol. 1, thes. 32, Oeniponte, 1882.

Chr. Pesch, S. I. († 1925), *Praelectiones dogmaticae*, vol. 4, pars 1, sectio 2, art. 1, Prop. 6-9. Friburgi Brisgoviae.

Io. Muncunill, S. I., *Tractatus de Verbi divini Incarnatione*, Disp. 3 a. 1; Disp. 5 a. 3, p. 88 sqq.; 176 sqq.; Matriti, 1905.

B. I. Otten, S. I., *Institutiones dogmaticae*, Tom. 3, Pars 1, Sectio 3, art. 2. Thes. 11-12. Chicago, 1922.

J. M. Dalmau, S. I., *De ratione suppositi et personae secundum S. Thomam*. Barcinone, 1923, p. 18 : « Sola distinctione secundum significandi modum retenta, simplicissime ascendit S. Thomas ad ineffabilem assumptionem naturae humanae ad Verbi divini hypostasim declarandam. Nam hac sola unione ad quid superius perfectissimum natura humana individua Christi Domini, quae secus suppositum esset, non nisi partis rationem retinet, non est totum, non completum quid et integrum : unde Angelicus saepius exemplum adhibet

manus aut pedis hominis, quae hoc solo non sunt supposita quod partes sunt. Non igitur opus est distinctione stricte aut positive reali, vel aliquo addito ad naturam in suppositis creatis, ut possit intelligi assumpta natura non persona... Quare S. Doctor de humana natura Christi, etsi individua, saepe loquitur simpliciter ut de humana natura in statu absoluto considerata respectu aliorum hominum... » — Nihil autem magis abhorret cl. theologus quam ut dicatur Christus unico Esse constare eoque divino. Cf. quae scripsit ibid., p. 23 sqq.; postquam auctoritates S. Thomae adduxit mira diligentia et probitate.

P. Galtier, S. I., *De Incarnatione et Redemptione*, Parisiis, 1926, p. 189 : « Complectitur persona non tantum essentialia principia quae continentur in significatione quidditatis rei, sed etiam quidquid est de ratione naturae concretae, seu extra causas positae. Identificatur igitur cum natura, quae plena essendi perfectione donetur. Tali porro perfectione ea sola natura donari censetur, quae esse habeat non tantum materialiter sed etiam formaliter, i. e. quae illud habeat sibi vere, proprie et exclusive *suum*, ita ut existat ab omni alio prorsus independens et constituat se ipsa totum completum et conclusum. Aliis verbis, constitutivum formale personae est illa ipsa ratio totietatis et independentiae. — Iam vero ea praecise est notio personae, quam ratio apprehendit ubique vigere. Tum in divinis tum etiam in creatis, persona exinde dignoscitur quod detur totum in se clausum proptereaue ab omni alio distinctum. Suppositum imo in genere eatenus adesse agnoscitur, quatenus stat, in rerum natura, aliquod totum in se clausum : quod satis est alii toti inseri, etiam per accidens, ut iam non dicatur suppositum. Sic, in artefactis, totum, et non partes quibus constat, habetur ut suppositum. Sic etiam, in naturalibus, arbor pomifera ideo, non obstante diversitate specifica trunci et ramorum, dicitur esse una arbor et unum suppositum, quia, una cum surculo frugifero, aliunde sibi inserto, unum totum est. » P. 192 : « Suppositum Verbi divini... naturam humanam assumpsit, extendendo ad illam virtutem suam hypostaticam eamque sic faciendo suam. Assumendo igitur evexit illam ad ordinem ontologicum supernaturalem et actuavit potentiam eius obedientialem. Nec in composito sic exorto duplex datur suppositum. » Fidenter autem pronuntiat,

Thes. 16, p. 197 : « Theologico quidem fundamento caret omnis sententia, quae assumit naturae humanae in Christo deesse aliquid positivi, quod apud ceteros homines omnino adsit; at intrinseca insuper repugnantia laborant sententiae quae tenent illi deesse existentiam seu esse creatum, praesertim si velint illud suppleri formaliter, in ratione subsistentiae, ab ipsa Verbi existentia. »

II. Sententia Caietani.

Thomas de Vio Caietanus, Magister generalis O. P., cardinalis († 1534), in positione thesisi longissime recessit a Scoto. Vir strenue metaphysicus aciem mentis defixit in condicione propria naturae assumptae a Verbo Dei, diversissima sane a condicione naturae per se ipsam personatae. Hinc, secutus S. Thomam, fundamentum unionis hypostaticae reposuit in unitate actus essendi increati, excluso esse creato naturae humanae. Rationem autem personae universim suo modo descripsit, tanquam aliquid apprime positivum, naturae superadditum in signo priore ad ipsum actum essendi; et ab exclusionem illius positivi superadditi petiit explicationem condicionis naturae humanae, non per se ipsam sed in Verbo Dei personatae.

In 3^{am} q. 4 a. 2, ed. Romae 1773 fol., t. 7, p. 90 B-91 A : « ...Ex doctrina S. Thomae habetur inter naturam et suppositum in creatis talem tantamque esse differentiam, ut suppositum sit primum subiectum actus essendi in rerum natura, natura non; et similiter, quod suppositum sit subiectum filiationis realis, natura non; ita quod, si natura sine suo supposito poneretur, non esset subiectum actus essendi, nec esset subiectum filiationis. Et primum quidem dicit Auctor inferius in q. 17 a. 2 per totum, ubi in resp. ad 1^m dicit haec verba : *Esse consequitur naturam, non sicut habentem esse, sed qua aliquid est; personam autem sive hypostasim, sicut habentem esse.* Secundum autem dicit inferius q. 35 a. 5 per totum, ubi in resp. ad 1^m dicit haec verba : *Nativitas temporalis causaret in Christo temporalem filiationem realem, si esset ibi subiectum huiusmodi filiationis capax...* Ex hoc autem quod haec humanitas et hic homo sic differunt, quod illa secundum rem neque actus essendi neque filiationis realis est

capax nisi ratione huius hominis, ut per se primo subiecti utriusque, oportet dicere quod aliqua realis differentia sit inter hanc humanitatem et hunc hominem; ita quod aliquid reale includat hic homo quod non includat haec humanitas; qua realitate hic homo habeat quod sit susceptivum tam actus essendi quam filiationis realis, cuiusque realitatis defectu haec humanitas deficiat ab hoc quod est esse susceptivum per se primo actus essendi et filiationis temporalis. Nam haec differentia in rerum natura est, et secundum constitutivum per se primo subiecti filiationis realis, sive actus essendi. Et propterea, non potest reduci ad differentiam secundum modos intelligendi aut significandi, nec ad differentiam secundum extra connotata, quaecumque sint illa, quoniam haec differentia praevenit omnia extrinseca et modos intelligendi et significandi; nec ad differentiam penes negationes, quoniam negatio non est constitutiva subiecti entitatis realis, quamvis sit concomitans et circumloquens constitutivum illud quandoque, quoniam subiectum entitatis realis ut sic, purum ens reale in se esse sufficit: negatio enim, cum nihil formaliter sit, non dat formaliter alicui enti esse capax entitatis realis. Sed si haec humanitas et hic homo ita se habent, quod huic humanitati in rerum natura repugnat esse per se primo susceptivum harum extrinsecarum entitatum realium, sc. actus essendi vel filiationis, et huic homini convenit, oportet aliquid positivum reale claudi in hoc homine, quod non clauditur in hac humanitate, quo fiat per se primo susceptivum huius rei cuius illa non est capax...

« Est igitur personalitas realitas constitutiva personae ut sic; et ideo ad eam consequuntur negationes et repugnantiae ad esse quo et esse partem, et capacitates ad personales realitates, ut sunt actus essendi et filiatio et quod est, et habens esse, et reliqua quae hypostasi attribuuntur. Est autem huiusmodi realitas in genere substantiae reductive, sicut reliquae realitates constitutivae substantiarum, ut rationale et huiusmodi; quamvis non sit differentia proprie loquendo, sed est terminus ultimus ac, ut sic, purus naturae substantiae. » — Cf. In 3 q. 2 a. 2, p. 34, ad 1^m dubium, de angelis.

Hanc descriptionem fere sequuntur Salmanticenses, addito nomine *modi* (quod apud Caietanum illo loco non legitur). *Tract. 21, De Incarnatione, Disp. 8 dub. 1 § 2 n. 7. 9, ed.*

Paris., t. 14, p. 5 A-7 B (1879) : ... « Haud obscure colligitur quod in creatis subsistentia addat aliquid positivum supra naturam, quod ab ipsa ante intellectum distinguitur. Sic docet S. Thomas supra q. 2 a. 2 et infra q. 4 a. 2, et alibi frequentissime... Et quidem esse aliquid positivum ostenditur : tum ex effectu quem causat, nempe constituere essentiam sive naturam totalem sistentem in se seu per se..., qui effectus est positivus, ut per se liquet. Tum etiam quia, sicut est proprium inhaerentiae constituere accidens in alio, sic est proprium subsistentiae constituere substantiam in se et per se ; sed inhaerentia est aliquid positivum additum accidenti, ergo et subsistentia est aliquid positivum additum substantiae. Tum praeterea quia, licet subsistentia conferat naturae incommunicabilitatem, ...et haec significet negationem essendi in alio, nihilominus praedicta negatio debet fundari in aliquo positivo, ut commune est omnibus negationibus ; non autem fundatur in sola natura totali, sed debet supponere naturam terminatam et completam per subsistentiam., ergo idem quod prius. Tum insuper quoniam subsistentia in divinis non importat formaliter primario negationem, sed quid positivum : alias, personae divinae constituerentur et distinguerentur realiter per solas negationes, quod est ridiculum : cum ergo subsistentia creata habeat suam propriam rationem per analogiam ad divinam, sequitur quod sit aliquid positivum. Tum denique et urgentius, quia personalitas Verbi supplet subsistentiam creatam humanitatis in Christo ; sed non supplet negationem : alias nihil suppleret ; ergo subsistentia creata humanitatis (et idem est de aliis) aliquid positivum importat...

« Evincunt etiam praedicta motiva illud positivum, quod subsistentia addit supra naturam, non esse accidens, sed aliquid substantiale : quoniam ex natura substantiali et subsistentia fit unum per se, nempe suppositum aut persona ; repugnat autem ex substantia et accidenti fieri unum per se : ergo subsistentia non est accidens, sed quid substantiale. Accedit supposita constitui et distingui per subsistentias : cum ergo suppositum ut tale sit de genere substantiae, oportet subsistentiam esse aliquid substantiale...

« Si autem inquiras an subsistentia sit entitas vel modus, Dominicus de Marinis, 1 p. q. 3 a. 3 c. 2, censet esse entitatem, sive entitative distingui a natura, et pro eadem opinione refert

Caietanum... Sed non minus commune inter Thomistas et magis probabile censemus quod subsistentia sit praecise modus naturae : quoniam eius quasi formalis effectus est ita terminare et modificare naturam ut constituat concretum alteri supposito incommunicabile.; ad modificandum autem naturam non requiritur entitas, sed sufficit quidam modus... »

N. B. Caietanus ipse « modum subsistentiae » aliquando nominat. In 1 q. 30 a. 4 : « Aliquis homo et persona non eodem modo idem significant : quoniam persona ex parte modi, sc. subsistentiae, aliquis vero homo ex parte naturae particularizationis adiuncto modo significat. »

Sententia Caietani est in schola O. S. D. frequentior ; non tamen unica, ut infra dicitur.

Ferrariensis († 1528).

Medina († 1580), In 3 q. 4 a. 2.

Bannez († 1604), In 1 q. 3 a. 3.

Zumel, O. Merc. († 1607), *Variae Disputationes*.

Ioannes a S. Thoma († 1644), *Philosophia naturalis*, 1 q. 7 a. 5 ; In 3^{am} p. q. 2 Disp. 4 a. 1, n. 4-6, *Cursus Theologicus*, ed. Lugduni, 1663, fol., vol. 6, p. 64 B-65 A : « Naturae quae non sunt ipsum esse sicut Deus, si habent esse, debent habere illud mediante subsistentia vel supposito ; quia, quandiu aliquid est dependens ab ulteriori termino in quo existat, non prius debet supponi in se existens et deinde dependens ab altero et quaerens aliud cui innitatur ; sed mediante eo a quo dependet, debet illi venire esse ; et quia pars naturae vel natura dependet a termino incommunicabilitatis, seu subsistentiae, ut sit, ideo mediante subsistentia habet esse et existentiam, non vero prius existentiam deinde subsistentiam... »

Billuart († 1757), *De Incarnatione*, Diss. 4 a. 3.

A. M. Lépiciér, O. S. B. M. V., *Tractatus de Incarnatione Verbi*, In q. 2 et 4, Paris, 1905.

Ed. Hugon, O. P., *Le mystère de l'Incarnation*, p. 176-9, Paris, 1913 ; id., *Les notions de nature, substance et personne*, *Revue Thomiste*, 1908, p. 753-769.

S. Szabó, O. P., in *Xeniis thomisticis*, editis Romae anno 1925, t. 2, p. 381 : « Subsistentia connaturaliter ex principiis naturae creatae, utpote eius ultima perfectio et complementum in linea essentiae, causatur. Proprium est Christo quod per-

sona subsistens in natura humana eius non sit causata ex principiis humanae naturae eius (3^a q. 16 a. 12 ad 1^m). Esse autem, quod ponit id quod est, seu ens, extra nihil, non potest causari a principiis essentialibus rei, sed convenit rei a causa extrinseca, cum nulla res sufficiat ad hoc quod sit sibi causa essendi, si habeat esse causatum. Ergo impossibile est quod esse sit id quod est, i. e. suppositum, seu, abstracte loquendo, quod actus subsistentiae sit actus existentiae. Insuper, subsistentia, ut quid naturae concretae, praedicatur « in quid » et « primo modo dicendi per se » de substantia prima. Est enim pars formalis, qua haec natura est revera substantia completa et simpliciter ultimo terminata in linea naturae. Actualitas enim existentiae non est de ratione ipsius substantiae seu essentiae individualis, et ideo praedicatur de illa non per se, sed per accidens, sumendo « per accidens » pro eo quod est praeter essentiam rei. Impossibile est ergo affirmare existentiam esse idem ac subsistentiam. Nec S. Thomas bene intellectus tale quid docuit... »

III. *Sententia Suaresii.*

Fr. Suarezius, S. I. († 1617), sequitur quendam eclecticismum. Consentit enim cum Scoto dum retinet esse creatum naturae humanae in Christo; cum Caietano, dum rationem personae reponit in aliquo modo superveniente naturae physice; sed modum illum describit aliter ac Caietanus, non ut supervenientem in linea essentiae in signo priore ad esse, sed extra lineam essentiae, post ipsum esse. Negat autem distinctionem realem essentiae et esse, et totam hanc theoriam inserit ontologiae propriae. Non enim aedificat cum S. Thoma in fundamento unius Esse in Christo, sed, admissa perseverantia duplicis esse, unius increati alterius creati, utriusque unionem explicat per exclusionem modi subsistentiae qui in natura humana suppleatur a Verbo Dei.

Disp. Metaph., Disp. 34, s. 4 n. 23, ed. Paris., 1866, t. 26, p. 374: « Dico ergo... personalitatem ad hoc dari naturae, ut illi det ultimum complementum in ratione existendi, vel (ut ita dicam) ut existentiam eius compleat in ratione subsistentiae, ita ut personalitas non sit proprie terminus aut modus naturae secundum esse essentiae, sed secundum esse existen-

tiae ipsius naturae... Nam existere ex se solum dicit habere entitatem extra causas seu in rerum natura; unde de se indifferens est ad modum existendi innitendo alteri ut sustentanti, et ad modum existendi per se sine dependentia ab aliquo sustentante; unde illi opponitur inexistere vel inesse, dicitque determinatum modum existendi in alio. Igitur quandiu existentia non est terminata per modum existendi in se et per se, adhuc est incompleta et in statu quasi potentiali, et ideo ut sic non potest habere rationem subsistentiae. Rursus, si afficiatur modo existendi in aliquo a quo sustentetur et pendeat, etiam habet statum incompletum, quia est in alio a quo pendet, et ad compositionem alicuius completi entis ordinatur. Tunc igitur existentia naturae substantialis erit complete terminata, quando fuerit affecta modo existendi per se : hic ergo modus complet rationem subsistentiae creatae; ille ergo habet propriam rationem personalitatis seu supposititalitatis. Ideoque merito dicitur esse terminus aut modus naturae secundum esse existentiae, quia secundum esse essentiae iam natura est omnino completa neque indiget alia determinatione, praesertim cum iam supponatur contracta usque ad individuationem et singularitatem; sic igitur concepta secundum esse essentiae proxime ac immediate indiget (ut modo concipiendi nostro loquamur) existentia, qua fiat ens actu; postquam vero est essentia in actu, solum indiget modo existendi in se ac per se; hic ergo ultimus est terminus naturae secundum existentiam eius, et hoc est proprium munus supposititalitatis... » — Quod autem modus subsistentiae distinguatur re a natura, magis declaratur *In 3^m q. 2 a. 8, Disp. 8 s. 1, n. 21, t. 17, p. 337 A* : « Imprimis de humanitate seu anima et subsistentia propria, censeo fieri per actiones vel effectiones aliquo modo in re distinctas et separabiles. Et quidem, si verum est subsistentiam resultare effective a natura, res est clara, quia illa resultantia quoddam genus effectationis est, distinctum ab ipsa creatione, cum et sit a distincto principio proximo et tendat ad terminum ex natura rei distinctum, et de potentia absoluta suspendi et impediri possit, manente creatione et termino eius. Si autem subsistentia non manat active a natura, sed sit etiam a solo creante vel generante, sic etiam distincta erit effectio, quamvis principium agens vel creans non sit distinctum, quia et termini sunt distincti et unus ad alterum

simpliciter praesupponitur ordine naturae; denique etiam hoc modo est prior effectio a posteriori de potentia absoluta separabilis. Et ratio sumitur ex dictis, quia natura non pendet a subsistentia ut a propria causa vel principio, sed ut a conditione consequente ipsam, et ideo per distinctam effectiorem consequitur vel coniungitur illi, licet per naturalem concomitantiam dicatur fieri per modum unius... » — De modis universim, cf. *Disput. Metaph.*, 7.

Hanc sententiam, a Toletio († 1596) adumbratam, evolverunt Vazquez († 1604), Lugo († 1660), alii.

Fr. Toletus, S. I. († 1596), In 3^{am} q. 17 a. 2, ed. Romae, 1870, t. 3, p. 244-7.

G. Vazquez, S. I. († 1604), In 3^{am}, Disp. 31-33, ed. Antverp., 1621, t. 1, p. 281-298; maxime Disp. 31, 6, p. 289.

Io. de Lugo, S. I. († 1660), *De Incarnatione dominica*, Disp. 11.12, ed. Lugduni, 1633, p. 177-220.

Cf. Urráburu, S. I., *Ontologia*, Disp. 5, 2, 2.

IV. *Sententia Capreoli et Cardinalis Billot.*

Huic sententiae inscribimus nomina clarorum interpretum qui illam vulgarunt aut suscitaverunt; non quo ab ipsis creatam opinemur: est enim, ut nobis videtur, ipsamet sententia Doctoris Angelici. Sed quoniam in illa re auctoritas S. Thomae appellatur etiam ab aliis qui aliter sentiunt, nominatim a Caietano et a Tiphano, nolumus illam litem dirimere quasi a priori. Satis erit interim referre ingenue theoriam absolutam, simplicitate ac profunditate insignem, ad nos propagatam tanquam fructum traditionis antiquae, ad suam maturitatem perductum ope ontologiae thomisticae. Quo fundamento, quaeretur infra.

Multi thomistae veteres et recentiores, cum Ioanne Capreolo, O. P. († 1444), principe thomistarum, nullum modum subsistentiae seu personalitatis a natura distinctum admittunt, sed retinent fundamentum sancti Thomae et unitatem suppositi repetunt ab ipso actu essendi, seu a praesenti actualitate quam solus praestare potest fundator totius esse Deus. Vident enim vinculum unitatis frustra quaeri in linea essentialium, et tamen non esse nihil; illud reperiri putant in linea ipsius esse et describunt non tanquam partem formalem totius (quod

tamen aliquando eis immerito imputatur), sed ut connotatum singulare compositi theandrici, consecutivum actionis divinae evocantis humanitatem Christi ad ordinem rerum existentium.

Capreolus, *Defensiones theologiae Divi Thomae Aquinatis*, *In 3d.*, 5 q. 3 a. 2, adversus argumenta Aureoli. Turonibus, 1904, t. 5, p. 110 AB : « Non dicimus quod natura in rebus materialibus sit suppositum, nec quod compositum ex natura et ex esse sit suppositum, sed quod aliquid medium est suppositum, sc. individuum naturae stans sub tali esse. In talibus enim individuum addit supra naturam et suppositum supra individuum. In angelis vero dicimus quod suppositum est non aliquid tertium constitutum ex natura et esse, sed natura stans sub esse. Ex esse enim et essentia nullum vere unum tertium resultat. Et de hoc S. Thomas, 2 *Quodlib.*, a. 3 in sol. 1^a... Et inducit illa ad ostendendum quomodo angelus componitur ex essentia sua et ex esse suo : quae compositio magis proprie dicitur compositio *cum his* quam compositio *ex his*. Dico ergo quod, quia ex natura individuata et ex esse non resultat aliquod tertium vere unum, ideo aggregatum illud non proprie dicitur persona ; nisi forte distinguamus, sicut de albo, quod album est duplex, sc. denominativum et formale. Illa etiam persona vel suppositum potest dici dupliciter : 1° modo denominative, et sic suppositum dicitur illud individuum quod per se subsistit ; 2° modo formaliter, et sic suppositum dicitur compositum ex tali individuo et ex sua per se subsistentia. » — *In 3d.*, 6 q. 1 a. 3 § 1, in sol. argumenti Scoti, p. 117 A : « Nec naturae humanae nec animae humanae, dum est coniuncta, debetur proprie existere ; sed supposito in quo sunt, debetur tale esse, per se et primo, formis autem quasi per accidens et secundo. Et ideo non oportet quod creatio animae Christi terminetur ad aliquod esse existentiae per se et seorsum correspondens ipsi animae, sed ad esse suppositi divini. Nec est inconveniens aliquam novam productionem terminari ad esse antiquum... Nec est de ratione productionis quod per ipsam aliquid novum esse producat. Sufficit enim communicatio esse sine eius productione ; sicut etiam in individuarum personarum productione, nullum esse actualis existentiae producit. In creatione ergo animae Christi, esse divinum communicatur ipsi animae et non producit... »

Ipsa Caietanus aliquando ita senserat, cum litterae Doctoris Angelici simpliciter inhaereret. Scripsit enim in opere primae iuventutis, *De Ente et Essentia*, c. 5 q. 8, ed. Bergomi, 1590, p. 336 B-337 A : « Notandum est quod, cum nomine naturae intelligatur id quod per definitionem significatur, nomine autem suppositi individuum habens illam quidditatem, secundum triplicem gradum substantiarum in universo tripliciter invenitur differentia suppositi a natura. — In substantiis siquidem materialibus, suppositum differt a natura dupliciter secundum rem, et ultra hoc secundum rationem. Differt 1° modo intrinsece : quia aliquod reale suppositum sibi intrinsecum includit quod non includit natura, sc. principia individuationis. Si enim Socrates definiretur, in eius definitione poneretur haec materia, quae non ponitur in definitione naturae humanae. Differt 2° extrinsece, et quia aliquod reale extrinsecum sibi includit suppositum, sc. esse actuale existentiae, quod non includit natura : existentia enim primo est actus suppositi, cuius est fieri, quae tamen caderet in definitione Socratis, si definiretur. Differt 3° secundum rationem, ut patet. — In substantiis autem separatis aliis a Prima, suppositum differt a natura duobus modis tantum, sc. extrinsece secundum rem, et secundum rationem. Nihil enim reale intrinsecum sibi includit suppositum in eis, quod non includat natura : quia non individuatur per aliquod positivum contrahens naturam specificam, quod sit velut differentia individualis supposito intrinseca, sicut est in substantiis materialibus. Sed quia in eis ... existentia differt realiter a natura, quae primo... est actus suppositi, ideo suppositum in eis differt extrinsece a natura : addit enim extrinsece realitatem existentiae. Differt 2° secundum rationem, ut patet. — In Deo vero glorioso, suppositum uno modo tantum differt, sc. secundum rationem : Quia nec natura divina individuatur per additum, nec existentia sua distincta est realiter ab eius essentia ; unde patet quod utraque pars dubii est vera aliquo modo, et quod in substantiis separatis differunt secundum rem et quid est et id cuius est, quia extrinseca differentia differunt secundum rem ; et quod sint idem, quia non differunt per aliquam intrinsecam differentiam realem. Hanc autem esse mentem S. Thomae, diligenter intuenti dicta eius locis allegatis facile innotescere potest. »

Si quaeratur quo ratiocinio ductus Caietanus systema quod iunior defenderat, in opere *De ente et essentia*, senior dereliquerit et novum systema protulerit in Commentario Summae Theologiae, responderi potest coniciendo Caietanum in id potissimum animum intendisse ut quam accuratissime definiret quid adderet suppositum supra naturam, neque plane conquievisse in his quae universim respondet S. Thomas, suppositum in omni creato supra naturam

addere saltem esse. Hinc coepisse in ipsa linea essentiae quaerere aliquid quo suppositum a natura discerneretur, et sane consideravisse quae monet S. Thomas, in compositis ex materia et forma suppositum addere supra rationem speciei materiam signatam. Sed materia signata pertinet ad ipsam naturam concretam, nequit ergo esse illud quod suppositum supra naturam addit. Rursus subtiliore consideratione attendit Caietanus in supposito quasdam proprietates ex ipsis naturae principiis enascentes (cf. supra, in expositione sententiae II). Inde hausit conceptum universalem complementi cuiusdam ad naturam accedentis in signo priore ad ipsum esse; quod aliquando appellat « modum subsistentiae ». — Verum hoc dici nequit ex ipsius S. Thomae doctrina recto tramite deductum. Nam S. Thomas constanter docet suppositum in ipso esse fundari, non illud praevertere; nequit ergo intelligi modus subsistentiae ad naturam accedens in signo priore ad ipsum esse.

Sententia Capreoli et Billot procedit ex duabus praemissis : 1. Ex mysterio Incarnationis, divinitus revelato; 2. Ex notione personae, qualis explicatur a S. Thoma.

1. Mysterium Incarnationis. — « Verbum caro factum est », *Io.*, 1, 14. Id non significat : « Verbum mutatum est in carnem » (Eutyech.); — neque : « Verbum superinduit carnem extrinsecus » (Nestor.); — bene vero : « Verbum assumpsit carnem in communionem suae subsistentiae. » Subsistentia autem est ipsum esse hypostaticum.

2. Notio personae secundum S. Thomam. — Secundum S. Thomam, *Quodl.* 9 q. 2 a. 3 ad 2^m : « Esse est id in quo fundatur unitas suppositi; unde esse multiplex praeiudicat unitati essendi. » Quod universim pronuntiatur de supposito, convenit singulariter personae, siquidem persona nihil aliud est quam suppositum naturae rationalis (cf. proleg. 3). Quapropter nequit esse unius personae multiplex esse simpliciter — quamvis possit esse multiplex secundum quid, quatenus unum esse simpliciter complet in ratione subsistendi naturam assumptam : ita unum esse simpliciter fit secundum quid duplex. Non autem posset complere in ratione subsistendi naturam assumptam, si illa iam inveniretur completa per suum esse connaturale, et talis maneret : tum enim illa natura subsisteret, nec posset assumi. Sed ipsum esse increatum Verbi, quod est Verbi ab aeterno, communicatur naturae assumptae eamque sustentat in semetipso.

Id docet S. Thomas ex professo, 3^a q. 17 a. 2 et locis parallelis, *In 3d.*, 4 q. 1 a. 2 qc. 1; 6 q. 2 a. 2. 4; *Comp. Theol.*, c. 210.211; etc.

Ita fere Cardinalis d'Aguirre († 1699), insigne lumen O. S. B., *S. Anselmi Theologia*, ed. primo Salmanticae, 1678-1681. Vide editionem romanam, 3 fol., t. 2 (1689), Disp. 75; maxime s. 5, n. 48, p. 424 B-425 B.

Hanc sententiam e quodam neglectu suscitaverunt theologi nostrae aetatis, inter quos nominandi videntur :

J. B. Terrien, S. I., *S. Thomae Aquinatis doctrina sincera de unione hypostatica Verbi Dei cum humanitate.*, Paris, 1894.

Em. Card. Billot, S. I., cuius haec sunt verba, *De Verbo incarnato*⁷, thes. 7, p. 139-141 :

« Non sequitur dogma fidei esse, secundum nos, quod una sit in Christo existentia; sed sequitur tantum unitatem actus essendi obiective contineri iuxta S. Doctorem in doctrina quae asserit unionem secundum subsistentiam, et quae est de fide. Quod etiam nunc foret notum in terminis, nisi circa sensum vocis *subsistentia* suborta esset apud posteriores theologos opinio diversitas. Si enim dicas subsistentiam ultimo compleri per negationem assumptionis, adhuc poteris multiplicare substantiales existentias, non multiplicando subsistentias; et idem etiam continget si subsistentiam definias modum naturae existenti superadditum. Sed si subsistentia nihil aliud est quam propria substantiae existentia, statim apparet quod in uno subsistente substantialis existendi actus omnino multiplicari nequit. Porro haec est subsistentiae notio, quae per communem hominum sensum datur, et quam retinet doctrina a nobis nunc asserta. Vult igitur doctrina ista, conformiter ad principia superius tradita de natura et supposito, non esse in humanitate assumpta creatum actum substantialis existentiae, sed personale esse Verbi ei communicari eo modo quo communicari potest esse subsistens. Ideo *ipsum esse Verbi supplet proprium esse humanitatis*, sed modo eminentiori. Supplet, inquam, pro quanto praestat humanitati consistere in natura rerum : non quidem tribuendo formaliter aut quasi formaliter realitatem specificam essentiae seu naturae (hoc enim esset omnino absurdum); sed gerendo vices alterius principii sine quo natura creata extra causas

constare nullatenus potest. Supplet tamen eminentiori modo, quia esse Verbi nec recipitur in humanitate, nec contrahitur ad eam, nec qualibet alia ratione mutatur, sed semper subsistendo in seipso (idem enim est in Verbo quo subsistitur et quod subsistit), sustentat naturam creatam. Quapropter Verbum extendit ad humanitatem suam subsistendi actum, per hoc solum quod humanitas a Deo producta est et conservatur, non sub proprio esse ipsius, sed ut communicata hypostasi Verbi, cuius increata existentia eidem humanitati est loco esse proprii. Et ideo, cum omnis natura substantialis sit ut quo subsistitur tanquam ratione exigitiva subsistentiae, contingit ibi aliquid omnino singulare. Nam alias, natura est suo proprio individuo ratio subsistendi in hac vel illa specie; hic autem humanitas non est suo individuo subsistendi ratio, eo quod proprium esse substantiale ei non adiungitur, sed est Verbo ratio subsistendi secundum ipsam, quia proprius subsistendi actus suppletur per subsistentiam Verbi. Atque hinc tandem fit ut Filius Dei incipiat exercere, etiam in natura assumpta, suum personalem existendi actum, iam nunc in appropriata sibi humanitate existens. Quisquis autem in humana natura existit, sine dubio homo vere dicitur et est. »

L. Janssens, O. S. B., *Tractatus de Deo-Homine*, t. 1, 1^a pars, p. 626 sqq., Friburgi Brisgov., 1901.

G. Van Noort, *Tractatus de Deo Redemptore*⁴, Prop. 3, Hilversum (in Hollandia), 1925.

A. Michel, art. *Hypostase et Hypostatique (Union)* in *DTC.*, col. 423 sqq., 1921.

R. Welschen, O. P., *Le concept de personne d'après S. Thomas*, *Rev. Thomiste*, 1914, p. 128-142; 1919, p. 1-26.

M. de la Taille, S. I., *Actuation créée par acte incréé*, *RSR.*, 1928, p. 260-268.

N. B. Illa sententia aliquando ita describitur quasi faceret in supposito creato ipsum *esse* formam subsistentiae. Id quidem non defendimus, neque putamus defendi a S. Thoma. S. Thomas quidem adeo non facit *esse* formam subsistentiae, ut contra tribuat naturae creatae munus causae *quasi-formalis*; unde sequitur *esse* gerere potius munus causae *quasi-materialis*. Vide *Quodlib.* 2 q. 2 a. 4, recitatum supra in prolegomeno 2; unde apparet suppositum creatum habere a natura

suam formam ac distinctionem. Sed quia *esse* (quamvis non sit de ratione suppositi) pertinet ad suppositum, dicimus formale unionis hypostaticae consequi ipsam assumptionem naturae humanae ad esse suppositi divini.

Ut paucis omnia complectamur, dicamus commune esse illis 4 sententiis ut in Verbo incarnato agnoscat unum subsistere, propter unitatem suppositi, et duplex esse secundum quid, propter distinctionem naturam. Cetera differunt :

Scot. Tiphani. — Duplex esse simpliciter.

Caiet. — Unum esse simpliciter; modus essentiae exclusus.

Suares. — Duplex esse simpliciter; modus existentiae exclusus.

Capreol. Billot. — Unum esse simpliciter.

His positis, *probatur thesis*, discurrendo per praedictas sententias.

I. *Expenditur sententia Scoti et Tiphani.*

Huius sententiae laus est quod sobrie philosophatur, nec vult admittere quidquam nisi solidis argumentis fultum. Sed in ea merito notatur quod unionis hypostaticae affirmat quidem veritatem, sed fundamentum ontologicum non assignat.

Assignat utique fundamentum in eo consistens quod Christus, ex utraque natura, divina et humana, constans, habet rationem totius. Sed unde ratio totius exoriatur, omittit dicere. Iuxtapositio non facit unionem; neque penetratio accidentalitatis facit unionem substantialem. Non apparet quomodo Deus homini uniatur aliter quam in aliquo viro sancto, propheta aut apostolo, cui sese eximie communicarit. Diversitas facile agnoscitur in gradu unionis; non diversitas in genere, quae requiritur ut salvum sit dogma Dei hominis. Fatebitur omnis christianus Christum esse Vitem, nos palmites.

Sane assignatur aliqualis ratio unitatis, sed negativa. Ponitur una natura iuxta alteram, et asseritur unitas compositi. Quod si una natura alteram relinqueret, manifestum est dissolutum iri unitatem compositi. Sed nunc, quid facit unitatem? Vinculum requiritur, et quidem ontologicum. Non assignatur autem, nisi forte dynamicum, penes solam operationem. Operatio Christi duplex est, non secus ac

natura. Non redditur ratio unitatis, si ponatur tantummodo unam naturam subdi alteri tanquam instrumentum. Sane humanitas Christi est instrumentum divinitatis, sed coniunctum. Recte asseritur instrumentum; restat ut demonstretur coniunctum; coniunctum autem aliter quam omnes iusti de quibus scribitur, *Rom.*, 8, 14 : « Qui Spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei. »

Non satis apparet quomodo illa sententia superet sententiam quam 3° loco posuit Lombardus, *In 3 d.*, 6, et quam notavit S. Thomas, 3^a q. 2 a. 6, tanquam recidentem in errorem Nestorii. — Cf. *Thes.* VIII. — Plane satisfacit illa sententia Concilio Chalcedonensi; num etiam Ephesino?

Nonnullis patronis illius sententiae debetur haec laus quod recte viderunt quanti momenti esset ratio ipsius *esse* in ontologia S. Thomae. Ita praecipue Tiphanius, qui in hoc a Scoto longe recessit. Scribit enim, c. 6 n. 7, ed. Paris, p. 28 : « (S. Thomas) existentiam in creaturis omnibus re distinguit ab essentia : id enim vel negare vel in dubium revocare, hominis est aut impudentis aut in eius doctrina peregrini. » Sed ipsi infeliciter accidit ut, propter quendam sive nominalismum sive nihilismum metaphysicum, fructus uberrimos tantae veritatis agnitae negligeret. Igitur id quod est in ontologia S. Thomae summum ac difficillimum, Tiphanius ultro devoravit; nihil inde traxit ad illustrationem mysterii christologici. Quaestio illa de distinctione inter essentiam et esse, inter defensores illius sententiae incassum agitur : erga distinctionem realem, quam Scotus vehementer abhorret, Tiphanius autem facile amplectitur, systema ipsum indifferenter se habet. De hoc plura in solutione obectorum contra 4^{am} sententiam.

Quod autem in patrocinium illius sententiae Tiphanianae S. Thomas aliquando advocatur, id adscribendum est errori exegetico manifesto. Verum est S. Thomam non agere omnia simul. Nam primo analysim instituit in linea essentiarum, neque invenit ullum modum physicum quo suppositum creatum perficiatur et quem excludi oporteat ut natura possit assumi ad suppositum altius. Hinc illa : *In 3 d.*, 6 q. 1 a. 2 ad 5^m : « Hoc quod facit coniunctum ex anima et corpore esse hominem, non est, praeter animam et corpus et unionem, aliquid positivi; sed ex hoc ipso quod ipsum completum ex anima et

corpore non adiungitur alteri subsistenti in natura composita, sequitur quod coniunctum sit homo. Unde, si Christus humanam naturam quam assumpsit deponeret, ex hoc ipso esset homo illud coniunctum ex duabus substantiis. » Cf. 3^a q. 4 a. 2 ad 2^m, etc. Eiusmodi asserta, quae multa occurrunt apud S. Thomam, significant id quod S. Doctor tenuit constantissime, naturam non personari per aliquid pertinens ad rationem speciei aut ab illa dimanans. Sed hoc posito, accedit S. Thomas ad assignandum fundamentum unionis hypostaticae, et illud reponit, secundum suam ontologiam, in linea ipsius esse. *Quodl.* 9 q. 2 a. 3 ad 2^m : « Esse est id in quo fundatur unitas suppositi; unde esse multiplex praeiudicat unitati essendi. » In sola linea ipsius esse invenitur vinculum compositi theandrici quale assignari oportet; h. e. non dynamicum, sed vere ontologicum.

Recte viderunt defensores sententiae tiphaniae suppositum a natura non distingui per aliquid ad lineam essentialium pertinens; sed non viderunt distingui per aliquid extra lineam essentialium positum. Utrumque asserit S. Thomas pari constantia. Sermo autem eius aliquando procedit secundum lineam essentialium purae, aliquando secundum lineam naturae concretae: unde ille dualismus qui in prolegomeno 2 notatus est. Semper tamen meminit esse pertinere ad suppositum, ut partem quasi materialem. Tiphaniatae, quoniam nolunt quidquam interesse inter naturam concretam et suppositum, non vident naturam concretam praecisive esse in potentia ad alterutrum: ad esse creatum secundum potentiam connaturalem, et ad esse increatum secundum potentiam oboedientialem. Nequit autem ingredi hypostasim Filii Dei, nisi Filius Dei extendat ad ipsam suum actum hypostaticum, quo fiat aliquid non dynamicum sed ontologicum unum.

Illius sententiae, sive describitur per crudas negationes cum Scoto, sive per assertiones praecipue verbales cum Tiphano, maxime proprium videtur ut ipsam unionem hypostaticam magis postulet quam attingat. Solutio offertur verbalis; realis requiritur. Si verum fatendum est, dicemus ex omnibus sententiis quae de praesenti quaestione libere defenduntur in scholis catholicis, hanc videri minime efficacem ad tuendum mysterium. Habet utique probabilitatem extrinsecam irrecusabilem ex claris auctoribus; probabilitas interna

minus apparet. Quapropter, ut obsequamur Petro Apostolo iubenti nos paratos esse semper ad satisfactionem omniposcenti nos rationem de ea quae in nobis est spe (*I Pet.*, 3, 15), ad alias sententias convertimur.

II. *Expenditur sententia Caietani.*

Caietanus plane intellexit condicionem prorsus singularem naturae humanae in supposito divino existentis, et dedit operam ut metaphysicam suppositi penitus scrutaretur. Praeterea, sapienter retinuit fundamentum ontologicum a S. Thoma positum, h. e. unum esse simpliciter in supposito divino. Quod autem advexit de suo, h. e. modum subsistentiae in omni supposito creato existentem, et quidem medium inter essentiam et esse, tanquam ab utroque distinctum, id non videtur probatum, nec feliciter repertum. Merito dixerit aliquis evenisse Caietano contrarium eius quod evenit Tiphano : videtur enim laborare non nominalismo, sed potius hypertrophia quadam metaphysica.

Nam entitas illa, sive modus suppositivitalitatis aut subsistentiae, vix cogitabilis est et chimaerae similis. Non invenitur ei locus in supposito, sive consideras lineam essentiae, sive lineam existentiae. Si pertineat ad principia essentiae (quod omnino non vult S. Thomas), non apparet quomodo potuerit assumi natura, non assumpto illo modo : natura enim assumpta est integra, iuxta Epistolam dogmaticam S. Leonis ad Flavianum : « In integra ergo veri hominis perfectaue natura, verus natus est Deus, totus in suis, totus in nostris. » Si autem pertineat ad lineam existentiae (quod excludit Caietanus), non demonstratur eius utilitas. Cur enim non esset natura in potentia proxima ad subsistendum, sine illo complemento? Ceterum complementum illud intellegitur conferri non naturae iam existenti, sed in ipso actu quo natura educitur ad esse, ita ut non appareat distinctio essendi et subsistendi.

Neque tantum sine causa inventus videtur esse ille modus subsistentiae, sed etiam contra principia manifesta S. Thomae. Sic enim legitur, 3^a q. 4 a. 2 ad 2^m : « Naturae assumptae non deest personalitas propter defectum alicuius quod ad perfectionem humanae naturae pertineat, sed propter additionem

alicuius quod est supra humanam naturam, quod est unio ad divinam personam. » — *In 3d.*, 5 q. 3 a. 3 ad 3^m : « Separatio dat utrique partium totalitatem, et in continuis dat etiam utrique esse in actu : unde, supposito quod hominem deponeret, subsisteret homo ille per se in natura rationali, et ex hoc ipso acciperet rationem personae. » — *In 3d.*, 6 q. 1 a. 2 ad 5^m : « Hoc quod facit coniunctum ex anima et corpore esse hominem, non est praeter animam et corpus et unionem aliquid positive; sed ex hoc ipso quod ipsum completum ex anima et corpore non adiungitur alteri subsistenti in natura composita, sequitur quod coniunctum sit homo. Unde, si Christus humanam naturam quam assumpsit deponeret, ex hoc ipso esset homo illud coniunctum ex duabus substantiis. » — Quae ut imparia sunt ad adstruendum conceptum suppositi negativum ad mentem Tiphani, ita efficacia inveniuntur ad evertendum modum substantialem Caietani.

Quod autem Caietanus sapienter egerit recedendo a semita iuventutis suae et admittendo, inter essentiam et esse, subsistentiam ab utroque distinctam, valde dubium est. Auctoritates S. Thomae quas appellat evincunt utique esse pertinere ad suppositum aliter quam ad naturam : ad suppositum ut quod, ad naturam ut qua; sed non evincunt subsistentiam et esse distingui plus quam ratione.

III. *Expenditur sententia Suaresii.*

Eclectismus Suaresii laudandus est quod agnoscit diversam condicionem naturae humanae assumptae et separatae; in qua diversitate consistit vis unionis hypostaticae.

Laudandus etiam quod conatur explere defectum sententiae Scoti : quam ob rem appellat, cum Caietano, modum aliquem personalitatis.

Laudandus etiam quod modum personalitatis non inserit inter essentiam et esse, sed supervenire facit naturae existenti; in quo videtur sapientior Caietano. Ad rem, Terrien, *De unione hypostatica*, p. 197 : « Hinc enim prius est esse quam accipere modos; illinc vero nihil confert esse creati carentia ad hoc quod humanitas Christi sua propria personalitate privetur; quando quidem per Caietanum, esse non est sed subsistentia,

qua in creatis persona absolvitur. » Suaresius abstinuit conatu ingenti et inutili.

Systema logice compactum est; sed infeliciter recedit a fundamento, quod est unicum esse, dum praeter esse increatum Verbi divini admittit alterum esse simpliciter, idque creatum, naturae humanae. Quod damnum non videtur efficaciter compensari per considerationem modi personalitatis.

Dicet aliquis : alia esset condicio hominis Christi subsistentis per se, alia est condicio hominis Christi subsistentis in Verbo Dei; ac propterea necesse habemus admittere cum Suaresio aliquem modum substantialem unionis, vi cuius humanitas Christi constituatur subsistens in Verbo. — Ad haec respondemur : 1° Plane agnoscimus condicionem singularem humanitatis Christi subsistentis in Verbo. Et ultro concedimus modum suaresianum unionis, proprium naturae assumptae, felicius inventum esse quam modum caietanicum personalitatis, proprium solius naturae assumptibilis, non assumptae. Sed 2° Utilitatem illius modi non videmus. Nam semel admissa humanitatem Christi, sui esse connaturalis expertem, subsistere ipso Esse increato Verbi, condicio eius singularis multo facilius et, ut nobis videtur, verius explicatur.

Addi potest universim totam illam considerationem modorum non multum luminis introducere in metaphysicam; siquidem tot multiplicare modos et omnia modis et modorum modis peragere, in philosophia res valde ludicra videtur. Sane facilius est tam subtile ingenium admirari quam ei confidere; nam in rebus divinis non tam persuadet ingeniositas quam simplicitas.

Ceteri interpretes eiusdem sententiae neque robore neque perspicuitate cum Suaresio comparari possunt; adversus eos a fortiori valent argumenta quae Suaresio opponuntur.

IV. *Expenditur sententia Capreoli et Cardinalis Billot.*

In expendenda illa sententia, quae procedit ex ontologia S. Thomae, pro praeambulo accipi potest quod statuit Doctor Angelicus, 3^a q. 2 a. 9 : « Utrum unio duarum naturarum in Christo sit maxima unionum. — R. d. q. unio importat coniunctionem aliquorum in aliquo uno. Potest ergo unio Incarnationis dupliciter accipi : uno modo ex parte eorum quae coniunguntur,

alio modo ex parte eius in quo coniunguntur. Et ex hac parte, huiusmodi unio habet praeeminentiam inter alias uniones : nam unitas personae divinae, in qua uniuntur duae naturae, est maxima; non autem habet praeeminentiam ex parte eorum quae coniunguntur. » Et ad 3um, docet unitatem divinae personae esse maiorem quam unionem animae et corporis in nobis. Addit autem : « Ipse homo, quantum ad aliquid, est in Filio magis quam Filius in Patre : in quantum sc. idem supponitur in hoc quod dicitur *homo* prout sumitur pro Christo, et in hoc quod dicitur *Filius Dei*; non autem est idem suppositum Patris et Filii. »

Haec plane significant unitatem Verbi incarnati esse summam, secundum rationem formalem subsistendi : quamvis enim infinite differat natura assumpta a persona assumente, secundum rationem formalem subsistendi natura assumpta est magis unum cum Filio quam Filius cum Patre.

His dictis in principio totius inquisitionis, divertit S. Thomas ad exploranda varia capita doctrinae de Christo. Agit de modo unionis ex parte personae assumentis; ex parte naturae assumptae; de gratia Christi; de scientia animae Christi; de potentia animae Christi; de defectibus quos Christus in humana natura assumpsit; de consequentibus logice unionem.

Hinc procedit S. Thomas ad investigandum quotuplex esse in Christo.

3^a q. 17 art. 2 : « *Utrum in Christo sit tantum unum esse.* — R^{dq.}, quia in Christo sunt duae naturae et una hypostasis, necesse est quod ea quae ad naturam pertinent in Christo sint duo, quae autem pertinent ad hypostasim in Christo sint unum tantum. Esse autem pertinet et ad naturam et ad hypostasim; ad hypostasim quidem, sicut ad id quod habet esse, ad naturam autem sicut ad id quo aliquid habet esse. Natura enim significatur per modum formae, quae dicitur ens ex eo quod ea aliquid est; sicut albedine est aliquid album, et humanitate est aliquid homo. Est autem considerandum quod, si est aliqua forma vel natura quae non pertineat ad esse personale hypostasis subsistentis, illud esse non dicitur esse illius personae simpliciter, sed secundum quid : sicut esse album est esse Socratis non in quantum est Socrates, sed in quantum est albus. Et huiusmodi esse nihil prohibet multiplicari in una hypostasi vel persona : aliud enim est esse quo Socrates est albus, et quo Socrates est musicus. Sed illud esse quod pertinet ad ipsam hypostasim vel personam secundum se, impossibile est in una hypostasi

vel persona multiplicari; quia impossibile est quod unius rei non sit unum esse. Si igitur humana natura adveniret Filio Dei non hypostatice vel personaliter, sed accidentaliter, sicut quidam posuerunt, oporteret ponere in Christo duo esse : unum quidem secundum quod est Deus, aliud autem secundum quod est homo : sicut in Socrate ponitur aliud esse secundum quod est albus, et aliud secundum quod est homo; quia esse album non pertinet ad ipsum esse personale Socratis; esse autem capitatum et esse corporeum et esse animatum, totum pertinet ad unam personam Socratis; et ideo ex omnibus his non fit nisi unum esse in Socrate; et si contingeret quod post constitutionem personae Socratis advenirent Socrati manus vel pedes, vel oculi, sicut accidit in caeco nato, ex his non accresceret Socrati aliud esse, sed solum relatio quaedam ad huiusmodi; quia sc. diceretur esse non solum secundum ea quae prius habebat, sed etiam secundum ea quae sibi postmodum advenirent. Sic igitur, cum humana natura coniungatur Filio Dei hypostatice vel personaliter... (q. 2 art. 5 et 6), et non accidentaliter, consequens est quod secundum humanam naturam non adveniat ei novum esse personale, sed solum nova habitudo esse personalis praeexistentis ad naturam humanam; ut sc. persona illa iam dicatur subsistere non solum secundum divinam naturam, sed etiam secundum humanam.

Non videtur potuisse dici clarius, ipsum esse divinum fundare unitatem personae Christi, et illam unitatem dissolutum iri si, pro uno esse divino diverse se porrigente ad utramque naturam, ponatur duplex esse, unum divinum et increatum, alterum humanum et creatum. Ceterum omne dubium dissolvit solutio obiectionum :

« Ad 1^m..., esse consequitur naturam, non sicut habentem esse, sed sicut qua aliquid est; personam autem sive hypostasim consequitur sicut habentem esse. Et ideo magis retinet unitatem secundum unitatem hypostasis, quam habeat dualitatem secundum dualitatem naturae. » — Ergo dualitatem essendi facit secundum quid dualitas naturae; sed unitatem essendi facit simpliciter unitas hypostasis : quod non intellexeretur si non esset in causa unicum esse hypostasis divinae. Ceterum illud esse est ipsa natura divina, identice, sola ratione ab illa distinctum.

« Ad 2^m..., illud esse aeternum Filii Dei, quod est divina natura, fit esse hominis, in quantum humana natura assumitur a Filio Dei in unitatem personae. » — Ergo *non assumitur*

humana natura habens esse humanum, siquidem ipsum esse aeternum Filii Dei... fit esse hominis. Repugnat autem, secundum principia S. Thomae, concursus duplicis esse in unam personam hominis. Quod si quis obiciat unitatem fieri secundum esse hypostasis, non secundum esse naturae divinae, illam cavillationem iam dissolvit S. Thomas :

« Ad 3^m... (coll. 1^a q. 3 a. 3 et 4, q. 39 a. 1), quia persona divina est idem cum natura, in personis divinis non est aliud esse personae praeter esse naturae ; et ideo tres personae non habent nisi unum esse. Haberent autem triplex esse, si in eis esset aliud esse personae et aliud esse naturae. »

Verumtamen Tiphanius in hac quaestione Summae, sicut in multis aliis locis S. Thomae, visus est sibi reperire esse creatum hominis. Etenim c. 35 n. 3 p. 187, sic refert verba angelici Doctoris : « Considerandum est quod, si est aliqua forma quae non pertineat ad esse personale hypostasis subsistentis, illud esse (h. e. illius forma, vel illa forma cum sua existentia) non dicitur esse illius personae simpliciter, sed secundum quid : sicut esse album non est esse Socratis in quantum est Socrates, sed secundum quod est albus ; et huiusmodi esse non prohibet multiplicari in una hypostasi vel persona. » Et hoc applicat ad humanitatem Christi, quam negat pertinere proprie ad hypostasim et personam Christi.

Hic vehementer attende, et distingue quid Tiphanius fideliter retulerit ex S. Thoma, et quid addiderit de suo uncis inclusum, lectore autem non monito, quasi res nulli dubio esset obnoxia. « *Hoc est, illius formae vel illa forma cum sua existentia.* » Haec glossa Tiphani omnino nihil significat nisi Tiphani non intellexisse verba S. Thomae quae referebat. Etenim sibi persuasit agi de aliqua forma inserta hypostasi subsistenti et invehenti in illam hypostasim suam propriam existentiam. Verum totus discursus S. Thomae eo unice tendit ut excludatur eiusmodi phantasia. Plane enim meminit S. Thomas quod scripsit *Quodl.* 9 q. 2 a. 3 ad 2^m : « Esse est id in quo fundatur unitas suppositi ; unde esse multiplex praeiudicat unitati essendi. » Unde sequitur eatenus posse aliquid inseri alicui supposito, quatenus participat illius esse : esse enim suppositi porrigitur ad illam formam inserticiam, et fit secundum illam esse suppositi secundum quid : quod confirmatur infra, exemplo partis sub-

stantialis, manus aut pedis, supervenientis personae Socratis : illa manus aut ille pes non superveniret personae Socratis cum esse suo, sed inciperet existere ipso esse personali Socratis, quod quidem fieret secundum hoc esse Socratis secundum quid. Quorsum haec? Ut intellegatur discrimen formae supervenientis accidentaliter (sic albedo) et formae supervenientis personaliter, h. e. secundum ipsissimam rationem personae (sic humanitas Christi ad Verbum). Prior supervenit cum suo esse, altera non. Haec omnia eo colligant ut appareat humanitatem Christi non potuisse inseri hypostasi Verbi cum suo esse creato; hoc enim intrinsece repugnat; sed ita inserta est ut esse divinum, quod est esse personale Verbi, fieret esse secundum quid hominis Christi, exclaso quolibet alio esse. Hoc ipsum significat responsio S. Thomae in eodem art. 2 ad 4^m. Obiciebatur enim animam humanam Christi dare esse corpori, utpote formam eius; non autem esse divinum, sed creatum. Respondet S. Thomas ita quidem futurum fuisse si humanitas Christi creata esset ut persona distincta; sed quoniam creata est in hypostasi Verbi, non posse communicare aliud esse quam quod accepit a Verbo. Sic enim :

« Ad 4^m... Anima Christi dat esse corpori, in quantum facit ipsum actu animatum : quod est dare ei complementum naturae et speciei. Sed si intelligatur corpus perfectum per animam absque hypostasi habente utrumque, hoc totum compositum ex anima et corpore, prout significatur nomine humanitatis, non significatur ut *quod est*, sed ut *quo aliquid est*. Et ideo ipsum esse est personae subsistentis, secundum quod habet habitudinem ad talem naturam; cuius habitudinis causa est anima, in quantum perficit humanam naturam informando corpus. »

Verum, ne quid S. Thomae temere adscribatur, operae pretium erit illam quaestionem illustrare ex analogia, et in simili argumento deprehendere processum eius mire sibi constantem. Omnia fundantur in principio apud S. Thomam inconcusso, de unitate actus substantialis in omni existente. Exempla multa sunt. Legatur v. g. eius *Quaestio unica de Spiritualibus creaturis*, art. 3, ubi id quaerit : *Utrum substantia spiritualis, quae est anima humana, uniatur corpori per medium*. Id praecipue agitur num, sicut Platonicis placuit,

anima spiritualis coniungatur corpori ut movens moto : quo admissio, nihil prohibet energiam animae descendere ad corpus per gradus multiplices, ut fit in aliqua machina ; et id suadere potest multiplicitas operationum intellectivarum, sensiti-
varum, vegetativarum. Quominus id admittat S. Thomas, obstat manifesta unitas compositi humani, quod per animam spirituales constituitur in certo gradu entis. Hinc Doctor angelicus cum Aristotele vindicat unitatem formae substantialis in homine. Quod si obiciatur multiplicitas operationum, responsum praesto est : posse uni formae superiori imputari quidquid in substantiis minoris dignitatis per formas inferiores multiplices administretur. Unde sic pronuntiat : « *In hoc homine non est alia forma substantialis quam anima rationalis, ita quod per eam homo non solum est homo, sed animal et vivum et corpus et substantia et ens.* » Instar principii inconcussi stat : *Cuicumque formae substernitur aliquod ens actu quocumque modo, illa forma est accidens.* Ita ille de composito naturali.

Porro, ut se habet forma substantialis ad substantiam, ita se habet esse ad essentiam, tanquam ultimum complementum eius. Utrumque stat in indivisibili. Et sicut una forma substantialis est instar multarum formarum inferiorum, ita etiam unum esse simpliciter est instar multorum esse.

Id quidem argumento topico confirmari potest. In 1^a, S. Thomas describit multiplicem operationem animae humanae, et universim statuit, q. 76 a. 5 ad 3^m : « *Anima intellectiva, quamvis sit una secundum essentiam, tamen propter sui perfectionem est multiplex in virtute.* » Tum accuratius, q. 78 a. 1 : « *Est quaedam operatio animae quae in tantum excedit naturam corpoream, quod neque etiam exercetur per organum corporale, et talis est operatio animae rationalis. Est autem alia operatio animae infra istam, quae quidem fit per organum corporale, non tamen per aliquam corpoream qualitatem. Et talis est operatio animae sensibilis... Infima autem operationum animae est quae fit per organum corporeum et virtute corporeae qualitatis... et talis est operatio animae vegetabilis.* » Porro nemo suspicabitur S. Thomam tribuere homini, praeter animam intellectivam, animam sensibilem distinctam et animam vegetabilem distinctam ab anima rationali, quanquam utriusque mentionem

facit, assignando operationes earum proprias, quae per unicam animam intellectivam exercentur. A pari, non est existimandus tribuere Christo, praeter esse ipsius Verbi, esse creatum hominis, quanquam mentionem facit duplicis esse secundum quid. Hinc interpretare illa, 3^a q. 17 a. 2 : « *Illud esse quod pertinet ad ipsam hypostasim vel personam secundum se, impossibile est in una hypostasi vel persona multiplicari, quia impossibile est quod unius rei non sit unum esse... Sic igitur, cum humana natura coniungatur Filio Dei hypostatice vel personaliter,...et non accidentaliter, consequens est quod secundum humanam naturam non adveniat ei novum esse personale, sed solum nova habitudo esse personalis praeexistentis ad naturam humanam...* »

Haec habitudo nihil rei ponit in Verbo divino, ut per se patet; sed aliquid ponit in natura humana, quae trahitur ad esse personale Verbi divini, actuantis illam ac terminantis in ratione essendi. Hinc etiam interpretaberis responsum ad 4^m : ubi nulla invenitur suspicio alicuius esse quod non sit proprium personae subsistentis; sed illud ipsum esse quod est proprium Verbi aeterni, per animam extenditur ad ipsum corpus, ut ipsi det animari et esse.

Quod si res alta et recondita videatur, ut re vera est, prae oculis habeantur haec :

1. Creatio nihil ponit in Deo, sed ponit creaturam in esse.
2. Sanctificatio hominis nihil ponit in Deo, sed ponit in homine, prae potentia eius obedientiali, quoddam accidens spirituale, quod est « consortium divinae naturae ». Verba sunt non S. Thomae, sed Apostoli Petri, 2 *Pet.*, 1, 4.
3. Unio hypostatica nihil ponit in Verbo Dei, sed trahit naturam ad esse personale Verbi, actuantis illam ac terminantis in ratione essendi; non sane per modum causae formalis, sed per communicationem sui substantialem. De hac mirabili operatione, cf. M. de la Taille, S. I., *Actuation créée par Acte incréé*; in *RSR.*, 1928 (*Mélanges Grandmaison*), p. 260-268; id., *Entretien amical d'Eudore et de Palamède sur la grâce d'union*; *Rev. Apol.*, janv. et fév. 1929.

Contra haec omnia, obicitur S. Thomae *Quaestio unica de unione Verbi incarnati*, qua videtur asserere non unum esse Christi, sed duo. De hoc, in Scholio I post thesim.

Iam vero videndum ex Patribus quomodo illa doctrina

S. Thomae non sit caelitus delapsa tanquam aliquid inconnexum cum antiquitate christiana, sed ab eo ad maturitatem perducta tanquam fructus genuinus traditionis catholicae.

Sollemne est Patribus, praesertim Graecis, ut doceant humanam Christi naturam inexistere Verbo ab eoque sustentari; Latinis, ut doceant ipsa assumptione creari. Pauca exempla e multis.

Hippolytus, *Adv. Noet.*, 15, *PG.*, 10, 825 A : Οὐθ' ἡ σὰρξ καθ' ἑαυτὴν δίχα τοῦ Λόγου ὑποστήναι ἡδύνατο, διὰ τὸ ἐν Λόγῳ τὴν σύστασιν ἔχειν.

Epiphanius, *H.*, 77, 29, *PG.*, 42, 685 : Λόγον ἀπ' οὐρανῶν ἐλθόντα, εἰς ἑαυτὸν δὲ ὑποστήσαντα τὴν σάρκα.

Augustinus, *Ep.* 137, 3, 11, *Ad Volusianum*, *PL.*, 33, 520. — *Contra Serm. Arianorum*, 8, 6, *PL.*, 42, 688 : « Nec sic assumptus est ut prius creatus post assumeretur, sed ut ipsa assumptione crearetur. »

Leo M., *Ep.* 35, 3, *Ad Iulianum Coum*, *PL.*, 54, 807 C : « Natura quippe nostra non sic assumpta est ut prius creata post assumeretur, sed ut ipsa assumptione crearetur. »

Cyrillus Alex., *Contra Theodoretum pro defensione anath.* 1, *PG.*, 76, 397 BC : Ἐπιθυμῆν δ' ἂν ἡδέως αὐτοῦ· πότερα δὴ τὴν ἔνωσιν τοῦ Λόγου πρὸς τὸ ἀνθρώπινον, ἤγουν τὴν πρὸς τὸ ἅγιον σῶμα τὸ καὶ ψυχωθὲν νοερώς, πεπεράχθαι φησὶν κατὰ τὴν ἀλήθειαν, ἢ τοῖς ἄλλοις ὁμοῦ καὶ αὐτὸς κατὰ συνάφειαν σχετικὴν δουλοπρεποῦς καὶ ἀνυποστάτου μορφῆς πρὸς ἐνυπόστατον καὶ θείαν μορφήν, ἢ καθ' ἕτερον τρόπον, κατὰ μόνην τῆς υἰότητος τὴν ὁμωνυμίαν καὶ κατὰ τὴν ἰσότητά των ἀξιωματικῶν; — *Adv. Nestor.*, 1, 1, *PG.*, 76, 20 C : Ἀμαθίας τε ὁμοῦ καὶ τῆς εἰς ἄχρον ἡκούσης δυσσεβείας ἀπόδειξιν ἐναργῆ, τὸ καὶ γοῦν οἰηθῆναι μόνον τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρός Λόγον εἰς ἀρχὴν τοῦ εἶναι κεκληῖσθαι δευτέραν, ἤγουν τῆς ἰδίας ὑπάρξεως ῥίζαν ὥσπερ τινα τῆς ἁγίας Παρθένου τὴν σάρκα λαβεῖν.

Ps. Dionysius, *Ep.* 4, *Caio monacho*, *PG.*, 3, 1072 C : Οὐδὲ ἄνθρωπος ἦν, οὐχ ὡς μὴ ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς ἐξ ἀνθρώπων, ἀνθρώπων ἐπέκεινα, καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀληθῶς ἄνθρωπος γεγονώς.

Facundus Hermianensis, *Pro defens. trium cap.*, 11, 7, *PL.*, 67, 818 B : « Semper ad Dei Verbi subsistentiam humanitas illa pertinuit, nunquamque sibi velut in propria persona subsistit, assumptis subsistentiam nacta et in illam nascendo transiens vel transeundo nascens, cui causa oriendi totumque quod orta est, ipsa fuit assumptio. »

Rusticus Diaconus, *Contra Acephalos*, *PL.*, 67, 1198 B :

« Deus illam humanam naturam nunquam sua praesentia atque gubernatione depositam reliquit... et super semetipso eam fundavit. » 1239 D : « Illa humanitas non in semetipsa, in Verbo habet subsistentiae rem. » 1240 C : « Haec, comparatione Verbi, non est ut subiectum, sed ut accidens. » 1249 B : « Hoc non de substantia, sed de subsistentia dixi. Ad divinam vero substantiam sive naturam caro collata, nihilominus substantia et natura est. »

Theodorus presbyter Rhaituensis, *De Incarnatione*, PG., 91, 1493 A : Πῶς οὖν αὕτη ἡ ἐν Χριστῷ ἀνθρωπότης ἐν ἰδιαζούσῃ ὑποστάσει καθ' ἑαυτὴν οὐποτε γενομένη, ἀλλ' ἐν τῷ προσλαβομένῳ αὐτὴν Θεῷ Λόγῳ τὸ εἶναι τε καὶ ὑποστῆναι λαχούσα, ὑπόστασις ἂν λεχθεῖη ποτέ;

Sophronius Hierosolymitanus, *Ep. Synod. ad Sergium*, PG., 87³, 3161 BC : Σαρκοῦται γοῦν ὁ Λόγος καὶ Θεὸς τὸ ἡμέτερον οὐ προπλασθείσῃ σαρκὶ συναπτόμενος... Ἄμα γὰρ σὰρξ, ἅμα Θεοῦ Λόγου σὰρξ· ἅμα σὰρξ ἔμψυχος λογικὴ, ἅμα Θεοῦ Λόγου σὰρξ ἔμψυχος λογικὴ· ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ οὐ καθ' ἑαυτὴν ἔσχε τὴν ὑπαρξιν.

Maximus martyr, *Ep. 15, ad Cosmam diaconum Alex.*, PG., 91, 560 BC : Οὐκοῦν οὐχ ὑπόστασις ἡ τοῦ Θεοῦ Λόγου καθέστηκε σὰρξ... ἀλλ' ἐνυπόστατος, ὡς ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτὸν λαβοῦσα τοῦ εἶναι τὴν γένεσιν, καὶ αὐτοῦ γενομένη καθ' ἑνωσιν σὰρξ, καὶ πρὸς αὐτὸν καθ' ὑπόστασιν ἐνιζομένη, τῷ λόγῳ τῆς τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἀφοριζούσης αὐτὴν ἰδιότητος. Καὶ σαφέστερον εἰπεῖν, αὐτοῦ τοῦ Λόγου καθ' ὑπόστασιν ποιουμένη τὸ ἴδιον.

Ioannes Damascenus, FO., 3, 22, PG., 94, 1088 B : Εἰ ἀληθῶς ἠνώθη τῷ Θεῷ Λόγῳ ἡ σὰρξ ἐξ ἄκρας ὑπάρξεως, μᾶλλον δὲ ἐν αὐτῷ ὑπῆρξε καὶ τὴν ὑποστατικὴν πρὸς αὐτὴν ἔσχε ταυτότητα, πῶς οὐ τελείως κατεπλούτησε πᾶσαν σοφίαν καὶ χάριν.

Ex his locis inter alios innumeros similes delectis, plerique respiciunt ipsam unionem (Hipp. Epiph. Cyril. Dion. Rustic. Sophr. Damasc.), alii assumptionem (Aug. Leo. Fac.); de nonnullis ambigi potest utram potius respiciant. (Cyril. Theod. Maxim.) Omnium commune est ut ostendant creationem humanitatis Christi terminari in ipso Verbo tanquam sustentante naturam creatam. Non quo ipsa creatio sit formaliter assumptio aut unio : ratione enim distinguuntur. Cf. S. Th., 3^a q. 2 a. 8 : « Utrum unio Verbi incarnati sit idem quod assumptio.—Rdq... unio importat relationem quandam divinae naturae et humanae, secundum quod conveniunt in una persona. Omnis autem relatio quae incipit esse ex tempore, ex aliqua mutatione causatur ; mutatio autem consistit in actione et passione.

Sic ergo dicendum est quod 1^a et principalis differentia inter assumptionem et unionem est quod unio importat ipsam relationem, assumptio autem actionem, secundum quam dicitur aliquis assumens; vel passionem, secundum quam dicitur aliquid assumptum. Ex hac autem differentia accipitur 2° alia differentia: nam assumptio dicitur sicut in fieri, unio autem sicut in facto esse... Ex eodem etiam sequitur 3^a differentia: quod relatio, praecipue aequiparantiae, non magis se habet ad unum extremum quam ad aliud; actio autem et passio diversimode se habent ad agens et patiens et ad diversos terminos. Et ideo assumptio determinat terminum a quo et ad quem: dicitur enim assumptio, quasi ab alio ad se sumptio. Unio autem nihil horum determinat: unde indifferenter dicitur quod humana natura est unita divinae et e converso. Non autem dicitur divina natura assumpta ab humana, sed e converso; quia humana natura adiuncta est ad personalitatem divinam, ut sc. persona divina in humana natura subsistat. »

Haec omnia eo collineant ut sive assumptio humanae naturae sive unio utriusque naturae intellegatur tanquam aliquid apprime positivum, ad ipsum Esse Verbi divini terminatum. Viderint qui admittunt esse creatum humanitatis, quomodo traditioni Patrum satisfaciant. In unico Esse Verbi divini fundari humanitatem Christi, est commune apud Patres.

Sententiam sub numero IV expositam defendimus, non quidem ut necessariam, sed ut aptissimam ad quietandum animum, sicut multis visa est, et optime quadrantem cum traditione Patrum. Neque distinctionem essentiae et esse assignamus ut fundamentum totius philosophiae christianae: multi enim viri sapientissimi sine illa christiane philosophati sunt, immo sine ulla eius suspicione asseruerunt dogma catholicum. Sed illam tuemur ut apicem totius ontologiae thomisticae et singulariter theologiae thomisticae de Verbo incarnato.

Hac igitur mente accedimus ad solutionem obiectionum.

1. Obicitur necessitas esse creati in natura humana Christi: Quidquid creatur, habet esse creatum (Scot. Suar. Tiph.).

Resp. 1) distinctione suppeditata ab Aug., Leone M., etc.:

Quidquid creatur modo communi, habet esse creatum, C.

— — assumptione ad suppositum divinum, N.

Id quidem non intellegimus ita ut assumptio sit formaliter

creatio; nam ratione distinguuntur, et ratione quidem prius est creari quam assumi. Sed est quaedam creatio quae terminatur ad suppositum praeexistens. Habetur quaedam analogia in transsubstantiatione eucharistica, quae terminatur ad corpus Christi praeexistens, ipsum expers mutationis. 3^a q. 75 a. 2 : « Relinquitur quod non possit aliter corpus Christi incipere esse de novo in hoc sacramento, nisi per conversionem substantiae panis in ipsum. » — Cf. *In 3d.*, 6 q. 1 a. 3, Capreolus citatus supra, p. 212.

2) distinctione inter esse creatum et esse creati.

Quidquid creatur, habet esse creati, C.

— — — — — creatum, subdistinguitur ut supra.

3) negando naturam humanam Christi stricto sensu creari. Verius enim *fit. Rom.*, 1, 3; *Gal.*, 4, 4. — Sed hoc responsum non solvit difficultatem.

2. Obiciuntur definitiones Ecclesiae, secundum quas Verbum Dei assumpsit naturam humanam integram (*Chalcedon.*).

Natura destituta suo esse connaturali, non esset integra.

Resp. 1) retorquendo definitiones Ecclesiae, secundum quas Verbum non assumpsit personam (*Ephes.*).

Si nihil positivi assignatur in quo persona a natura differat, non apparet quomodo potuerit natura assumi, non assumpta persona. Sed quia persona differt a natura ut subsistens, potuit natura sine suo esse connaturali assumi ad subsistendum in Verbo.

2) negando naturam, esse suo connaturali destitutam, iam non esse integram. Non est integra in linea existentiae, C.

— — — — — essentiae, N.

Integrum est in linea essentiae id quod respondet definitioni speciei. Definitio autem praescindit ab esse et non esse.

3. Obicitur repugnantia illius muneris quod imputatur Verbo tanquam terminanti ac sustentanti naturam humanam : ad nullum genus causae revocari potest.

Negatur repugnantia, cum eiusmodi munus efficaciter defendatur ex analogiis fidei, praesertim divinae naturae se communicantis homini sanctificato per quoddam sui consortium (2 *Pet.*, 1, 4), accidentale illud quidem, sed verum et physicum. Illa communicatio nullo utique genere causae continetur, sed eminentius supplet munus causae formalis.

Cf. Terrien, *op. cit.*, p. 157-160; Billot⁷, p. 141; de La Taille, *RSR.*, 1928, p. 253-268.

4. Obicitur fragilitas et incredibilitas illius postulati de distinctione reali inter essentiam et existentiam in ente finito, in quo totum systema vertitur; quod postulatum genuini thomistae nolebant imputari S. Thomae; et affertur auctoritas Hervaei de Nedellec, Mag. gen. O. P. († 1323), qui scripsit *In 3 d.*, 6 q. 1, ed. Venetiis 1505 f. 6 v : « Dicunt aliqui quod, licet necessarium esset esse sequi naturam humanam, tamen, quia assumpta est ad esse alterius suppositi, ideo caret in Christo proprio esse, quia impossibile est in eodem supposito esse plura esse substancialia, quia tunc essent plura supposita. Et volunt imponere hoc sancto Thome, quia videntur verba sua hoc sonare, quia secundum eum impossibile est in eodem supposito esse plura esse simpliciter. Hanc vero positionem credo non esse veram nec esse de mente sancti Thome... »

Resp. illud postulatum non ita fragile neque ita incredibile visum esse claris magistris, qui de summa re a S. Thoma dissentiebant, ut Tiphano (cuius verba supra recitata sunt) et Molinae. Visum autem esse firmum ac necessarium aliis multis, ac primo quidem scholae thomisticae fere universae per sex saecula (1). Afferri possunt auctoritates antiquiores ipso Hervaeo Natali. Petrus de Tarantasia, O. P., i. e. Innocentius V, Pont. Max. († 1276), *In Sent.*, 3 d., 6 q. 3 a. 2, ed. Tolosae 1552 fol., p. 47 A : « Licet Christi unicum sit esse, potest tamen habere respectum ad diversa secundum diversa : nam secundum quod est esse simpliciter, habet respectum ad divinam essentiam; secundum quod fit esse hominis, habet respectum ad diversa. » — Aegidius Romanus, E. S. A. († 1316), *De Ente et Essentia*, 9, codex Avenionensis 256 fol. 112 : « Licet non ex multo tempore de hoc multae theologorum opiniones fuerint, magni tamen non opinanter proponunt quod in creaturis esse et essentia realiter non differunt; nos tamen

(1) Haec dicta sint propter illos qui testimonium antiquitatis libenter appellant. Ceterum plane meminimus eorum quae, post Boetium, monet S. Thomas, 1^a q. 1 a. 8 ad 2^m : « Locus ab auctoritate quae fundatur super ratione humana est infirmissimus. » Cf. egregium commentarium Mich. Riquet, *S. Thomas et les « Auctoritates » en Philosophie. Archives de Philosophie*, III, 2, p. 117-155 (1925).

sententiam hanc tenemus quod realiter differunt, eo quod huiusmodi dictum magis quietet intellectum nostrum. » — Bernardus de Gannato († 1303), *Quodlib.* 4 q. 1, ap. Capreolum, ed. Turonibus, t. 5, p. 116 B : « Esse existentiae simpliciter est esse; quod debetur supposito sicut enti, naturae autem vel formae sicut principio. Unde eius est existere simpliciter cuius est esse simpliciter. Et ideo, cum in Christo non ponamus nisi unum suppositum, non possumus ponere in eo nisi unum esse existentiae simpliciter... » — Remigii Florentini, O. P. († 1319), S. Thomae Aq. discipuli ac Dantis Alighieri magistri, *Tractatus « de uno esse in Christo »*, ex cod. Florentino editus a M. Grabmann in *Miscellanea Tomista*, ed. *Estudis Franciscans*, Barcelona, 1924, p. 257-277.

Si plura cupis, cf. quae scripsimus apologetice in *DA.*, art. *Thomisme* (1), col. 1697-1713.

Scholion I. — *Quaestio unica de Unione Verbi incarnati.*

Ideo in controversiam vocatur haec quaestio, quia aliquando visa est exhibere sententiam diversam ab illa quae supra tradita est tanquam manifesta sententia S. Thomae, et asserere duplex esse in Christo, unum increatum, alterum creatum. Hinc profecti, nonnulli putaverunt non ex ceteris paginis S. Thomae interpretandam esse hanc quaestionem, sed ex hac quaestione ceteras paginas; aut etiam Doctorem Angelicum sententiam mutasse et sub finem vitae conquiesse in illa sententia quam haec quaestio exhibet. Ante omnem disputationem, referendus est locus qui prae ceteris in utramque partem trahitur.

(1) Contra illum articulum multa scripta sunt quae responsione non indigent; sed repellenda est quaedam inanis suspicio. Quoniam articulus constat duabus partibus, una philosophica de sylloge propositionum ab Ecclesia laudatarum, altera theologica de unione hypostatica, persuasit sibi aliquis totum conscriptum esse, non ad apologiam documenti ecclesiastici, quae perficitur priore parte, sed ad illustrandam sententiam privatam, quae posteriore parte continetur. Quod multum abest a vero. Poterat, ommissa divinatione, fides adhiberi verbis meis. Dixi enim apertissime ideo conscriptam esse priorem partem articuli ut defenderetur documentum venerabile in Ecclesia; posteriorem vero per accidens ideo conscriptam esse ut illa prior egregio exemplo confirmaretur. Suspicio contraria omni fundamento carebat. Cetera omitto.

Art. 4 : « *Utrum in Christo sit unum tantum esse.* — R. d. q... ex eodem dicitur aliquid esse unum et ens. Esse enim proprie et vere dicitur de supposito subsistente : accidentia enim et formae non subsistentes dicuntur esse in quantum eis aliquid subsistit... Considerandum est autem quod aliquae formae sunt quibus est aliquid ens non simpliciter sed secundum quid, sicut sunt omnes formae accidentales; aliquae autem formae sunt quibus res subsistens simpliciter habet esse, quia videlicet constituunt esse substantiale rei subsistentis. In Christo autem suppositum subsistens est persona Filii Dei, quae simpliciter substantificatur per naturam divinam, non autem simpliciter substantificatur per naturam humanam : quia persona Filii Dei fuit ante humanitatem assumptam, nec in aliquo persona est augmentata seu perfectior per naturam humanam assumptam. Substantificatur autem suppositum aeternum per naturam humanam in quantum est hic homo; et ideo, sicut Christus est unum simpliciter propter unitatem suppositi, et duo secundum quid propter duas naturas, ita habet unum esse simpliciter propter unitatem suppositi, et duo secundum quid propter duas naturas, ita habet unum esse simpliciter propter unum esse aeternum aeterni suppositi. Est autem et aliud esse huius suppositi, non in quantum est aeternum, sed in quantum est temporaliter homo factum : quod esse etsi non sit esse accidentale, quia homo non praedicatur accidentaliter de Filio Dei..., non tamen est esse principale sui suppositi, sed secundarium. Si autem in Christo essent duo supposita, tunc utrumque suppositum haberet proprium esse sibi principale; et sic in Christo esset simpliciter duplex esse. »

Huius quaestionis mentio deest in veteribus catalogis Sⁱ Thomae, et articuli 4ⁱ tenor aliquo modo discrepat a tenore 3^{ae} q. 17 a. 2 et locorum parallelorum : plus enim tribuit considerationi duplicis esse secundum quid, quam unius esse simpliciter. Hinc iamdiu quorundam suspensiones movit. Caetan^{us} quidem, in 3 q. 17 a. 2, aspernatur « quaestiunculam vix cognitam inter opera auctoris et longe ante factam. Quae rationabilius creditur colligendo condita inter schedulas disputationum, quam unquam edita a D. Thoma. Constat enim... imperfectissime materiam unionis tractare et per hoc dissonare ab aliis quaestionibus disputatis eiusdem, et rationibus multum debilibus uti... » Cardinalis Billot, *De Verbo incarnato*⁷, p. 138, aegre concedit q. de unione Verbi incarnati, etsi nec stylum nec rationem S. Thomae redoleat,

adhuc tamen ad probatam eius doctrinam *de uno esse* reduci posse, ut ostendit I. B. Terrien... Opus tamen genuinum censuerunt Quetif et Echard, *Scriptores O. P.*, t. 1, p. 288-9; probabilius etiam P. Mandonnet, *Des écrits authentiques de S. Thomas d'Aquin*², p. 131-7, Friburgi Helvet., 1910. Iam omnis suspicio deponenda est, postquam Fr. Pelster, S. I., plane demonstravit, ex codd. mss., inde ab initio s. XIV aut etiam fine XIII, *q. de unione Verbi* in codicibus Angliae, Galliae, Italiae, Germaniae contineri inter authentica opera Doctoris Angelici. *La quaestio disputata de saint Thomas « De Unione Verbi incarnati. » Sa date et son importance. Archives de philosophie*, III, 2, p. 198-245 (1925). Accipiamus ergo ut S. Thomae quod ipsius est. Sed duo animadvertenda :

1° Non omnium oculis apparet tanta diversitas inter utramque expositionem S. Thomae, quantam adesse iudicant qui, propter illam diversitatem, quaestionem *de Unione* inter apocrypha relegandam censuerunt. Legitur enim 3^a q. 17 a. 2 sub finem : « Secundum humanam naturam non advenit Filio Dei novum esse personale, sed solum nova habitudo esse personalis praeexistentis ad naturam humanam » ; in *quaest. de Unione* : « Christus habet unum esse simpliciter propter unitatem suppositi et duo secundum quid propter duas naturas. » Haec inter se non tam differunt secundum rem quam secundum modum loquendi. Nam utrimque tenetur unum esse simpliciter, quod est esse aeternum aeterni suppositi ; quae autem in Summa dicitur « nova habitudo esse praexistentis », in *q. de Unione* dicitur « alterum esse secundum quid ». Diversitas sermonis non tanti est ut obscurare debeat consensum utriusque scripti de summa re. Consensum autem de summa re manifestum faciunt verba quaestionis, in principio : « Esse proprie et vere dicitur de supposito subsistente ». Quapropter, ut ingenue fatemur, semper promptissimi fuimus ad agnoscendum in utraque manum Doctoris Angelici. Ita visum est aliis multis, inter quos nominabimus M. de La Taille, *Rev. Apol.*, fév. 1929, p. 142-143.

2° Quod autem studiis palaeographicis controversiam vexatissimam diremit, amplas gratias agemus R. P. Pelster. Non ideo subscribemus his quae de chronologia scriptorum S. Thomae statuit contra omnem traditionem. Statuit enim quaestionem *de Unione* scriptam esse a S. Thoma sub finem vitae, cum

Lutetiae iterum versaretur, i. e. anno 1269-1272, et quidem post ipsam 3^{ae} q. 17 a. 2, qua quaestione semper visa est definitiva eius sententia contineri. Id codicibus antiquis non probatur, et contra omnem veri speciem adinventum est. Nam genus opusculi magis redolet iuventutem Doctoris Angelici, ut iam Caietano visum est, et institutionem B. Alberti Magni, qui de eodem argumento simillime scripsit, *In 3 d.*, 6 a. 5 : *An in Christo sit unum esse simpliciter*; ed. Lugdun., 1651, t. 15, p. 75B-76A. Neque ullum indicium apparet mutationis factae in extremis in mente S. Thomae, ad cuius plenam maturitatem pertinet 3^a pars Summae Theologicae. De illa quaestione chronologica, vide quae scribebamus in *DA.*, art. *Thomisme*, col. 1707 (ed. 1928).

Scholion II. — *Quatenus a philosophia graeca manuduci possimus in intellectione huius mysterii.*

Quatenus a philosophia graeca manuduci possimus in intellectione unionis hypostaticae, breviter inquiremus servato ordine nostrorum prolegomenorum.

1. *De uno et esse.* — Ad Platonis disciplinam pertinet quod unum fundatur super ens, atque ens et unum convertuntur. Etenim omnem multiplicitatem rerum refert ad unitatem idearum subsistentium, unde participant quidquid sunt. *Phaedo*, 49, p. 100 DE; *Rep.*, VI, 19, p. 508 E-509 C, etc... Cum autem duae extitissent philosophiae, una Ioniorum intenta in fluxum ac diversitatem rerum, altera Eleatarum intenta in eorum soliditatem et constantiam, Plato sequitur Eleatas; ita quidem ut crudum eorum monismum temperet, advocata theoria idearum, et vindicet notionem *unius*, tanquam elementum universale et necessarium existendi et cogitandi. Lege eius *Parmenidem*; maxime conclusionem, 26, p. 165 E-166 C.

2. *De natura et supposito.* — Distinctio naturae et suppositi non invenitur ut talis formata apud philosophos graecos. Cum autem ex utriusque confusione ortae sint pleraeque haereses antiquae, aliquando traducitur apud Patres Aristoteles ut pater omnium haeresium. Legantur, inter alios, Leontius Byzantinus († circ. 543), *De Sectis*, 5, *PG.*, 86, 1232 D-1233 B; Anastasius Sinaita († post 700), *Hodegos*, 9, *PG.*, 89, 148 B. Verum aequius fuerit accusare illos qui abusi sunt Aristotele male lecto aut male intellecto. Sane Aristoteles suspicatus non

est posse existere plura individua in una natura concreta, — ut fert mysterium Trinitatis; nec posse concurrere duas naturas integras in unum individuum, — ut fert mysterium Incarnationis. Sed tamen descripsit individuum existens ut substantiam primam; naturam communem ut substantiam secundam; discrimen utriusque accurate notavit. Plane docuit nomen substantiae primo ac per se convenire substantiae completae, non alicui parti eius. Cf. maxime *Categor.*, 5, p. 2A-3A. Describitur substantia prima ut quae neque de subiecto praedicetur neque in subiecto sit, i. e. quae careat subiecto sive praedicationis sive inhaesionis; substantia secunda, ut quae careat subiecto inhaesionis, non autem praedicationis, ut species et genus, quae de individuis praedicantur; pars substantiae, ut quae careat subiecto praedicationis, non autem inhaesionis: existit enim in toto. Haec si observata fuissent, poterant viam sternere sanae expositioni dogmatis. Plane scit Aristoteles aliud esse Socrati esse Socratem et aliud esse hominem, cf. *Metaph.*, 6, 11, p. 1037 A 21-B 7; et universim deesse naturae specificae condiciones quibus individuetur; quod maxime apparet in compositis ex materia et forma, *Met.*, 7, 3, p. 1043. Habebant igitur in illa philosophia multae partes dogmatis ubi apte inscrerentur; quod praestitit in schola Philosophi institutus S. Thomas. — Cf. Stentrup, *De Verbo incarnato*, t. 1, thes. 20.

3. *De persona.* — Ad terminologiam, attende nomen ὑπόστασις non legi apud Platonem; apud Aristotelem occurrere, non autem illa significatione quae theologis familiaris facta est. Significat basim aliquam seu fulcrum, *De part. anim.*, 2, 16, p. 659 A 24; tranquillitatem (aquarum), *Meteorol.*, 2, 8, p. 368 B 12; rem, ut opponitur speciei (Ps. Aristost.), *De mundo*, 4, p. 395 A 30.

4. *De essentia et esse.* — Celebratae distinctionis originem nonnulli sibi visi sunt reperire in philosophia graeca, et quidem apud Aristotelem; sed non veris indiciis. Aristoteles sane vidit aliud significari cum definitur res, aliud cum dicitur existere in rerum natura; sed non eo usque processit ut in ipsa re extra causas posita ostenderet compositionem ex potentia et actu, tanquam elementis re distinctis. Ultra distinctionem rationis non processit, *Analyt. Post.*, B, 7, p. 92 B, 8-25.

Alii verisimilius auctoritatem Boetii appellarunt; et sane

vera distinctio continetur hoc loco, *De Hebdomadibus*, PL., 64, 1311 C : « Omne simplex esse suum et id quod est, unum habet. Omni composito aliud est esse, aliud ipsum est. » Sed ex omni sermone Boetii apparet nomine *esse* designari formam qua compositum habet ut sit, non ipsum formaliter esse.

Inter Arabes peripateticos, Avicenna († 1036) viam novam ingressus est cum ex ipsa possibilitate essentiae creatae collegit eam non esse nihil, ad eamque accedere divinitus esse, et quidem ut quoddam accidens. *Opera*, ed. Venetiis, 1508; *Metaphysica*, 8, 4, p. 99 J : « Omne habens quidditatem causatum est, et cetera alia, excepto necesse Esse, habent quidditates quae sunt per se possibiles esse; quibus non accedit esse nisi extrinsecus; primus igitur non habet quidditatem. »

Boetio et Avicenna ducibus, Gulielmus Arvernus († 1248) primus e scholasticis distinctionem clare protulit, *De Trinitate* (*Opp.*, ed. Orléans, 1674, t. 2), c. 2 p. 2 b : « Secunda intentio huius quod est *esse*, est illud quod dicitur per hoc verbum *est* de unoquoque, et est praeter uniuscuiusque rationem. In nullo autem ratione accipitur esse, quidquid imaginati fuerimus, sive hominem, sive asinum, sive aliud, et in ratione eius esse intelligamus : eo solo excepto de quo essentialiter dicitur. » — Masново, *Guglielmo d'Auvergne*, Milano, 1930.

De tota quaestione, cf. eruditum opus D. Roland-Gosselin, O. P., *Le De Ente et Essentia de S. Thomas d'Aquin*, Kain, 1926 (*Bibliothèque Thomiste*, VIII).

Ex dictis apparet philosophiam christianam, cuius nobilissimum opus fuit explicatio dogmatis christologici, saeculorum praeteritorum hereditate crevisse. Praecipua autem merita Platonis in metaphysica unius et entis; Aristotelis in metaphysica substantiae singularis et universalis; peripateticorum mediaevalium in metaphysica substantiae creatae qua talis.

THESIS XVI

Incarnatio active spectata est trium personarum divinarum efficienter; solius autem Verbi terminative.

Prolegomena.

Incarnatio, cum sit opus quoddam Dei ad extra, potest spectari dupliciter : aut active, ratione personae assumentis;

aut passive, ratione naturae assumptae. De sola Incarnatione active spectata quaestio instituitur.

Potest autem in opere Incarnationis attendi formaliter efficientia aut terminus efficientiae. Si ipsa efficientia formaliter attendatur, imputabitur toti Trinitati, quae in Incarnatione Verbi operatur per modum unius. Si terminus, imputabitur soli Verbo, quod solum assumit ad se naturam humanam. Est autem terminus formalis operis unio hypostatica utriusque naturae in una persona Verbi divini; de qua in Thesi XV.

Thesis est de fide secundum utramque partem.

A. Incarnatio formaliter spectata est operatio communis trium personarum divinarum.

Incarnatio formaliter spectata, seu assumptio naturae humanae ad esse personale Verbi divini, est quaedam operatio Dei ad extra. Atqui omnis operatio Dei ad extra procedit indivisim a tribus personis. Ergo.

Ad m. Illa coniunctio trium personarum in operando signatur passim in NT. Sic *Mt.*, 28, 19 : baptismus est opus commune totius Trinitatis. *Io.*, 5, 17-21; 10, 29-30; 14, 7-11. 23. *Rom.*, 8 : operatio Dei in animabus iustis.

Non excluditur ordo personarum in operando, sicut non excluditur in essendo, *Io.*, 1, 3; 14, 16. 26; 15, 26; 2 *Cor.*, 13, 13. Patres autem antiquissimi ac Graeci universim signabant praesertim ordinem personarum; Latini post Augustinum unitatem principii operantis ut quo. Augustinus, *De Trin.*, 1, 4, 7, *PL.*, 42, 824 : « Pater et Filius et Spiritus sanctus, sicut inseparabiles sunt, ita inseparabiliter operantur. » *Serm.*, 71, 16, 26, *PL.*, 38, 459 : « Inseparabilis intelligatur operatio Trinitatis; ita ut, cum operatio Patris dicitur, non eam sine Filio et Spiritu sancto intelligamus operari; et cum operatio Filii, non sine Patre et Spiritu sancto; et cum operatio Spiritus sancti, non sine Patre et Filio : satis notum est recte credentibus... »

Et id multis Ecclesiae decretis sancitum est. *Conc. Romanum* sub Damaso (380), anath., 19. 20, *DB.*, 77. 78; *Conc. CPTanum* II (553), can. 1, *DB.*, 213; *Conc. Bracarense* II (563), *DB.*, 231 : « Tres personas unius substantiae et virtutis ac potestatis »; *Conc. Lateranense* (649), can. 1, *DB.*, 254; *Conc. Toletanum* XI (675), *DB.*, 284 : « Incarnationem quoque huius

Filii Dei tota Trinitas operasse credenda est, quia inseparabilia sunt opera Trinitatis. » *Conc. Lateranense* IV (1215), c. *Firmiter*, DB., 429 : « Unigenitus Dei Filius Iesus Christus a tota Trinitate communiter incarnatus. » *Conc. Lugdunense* II (1274), *Professio Michaelis Palaeologi*, DB., 461 : « Credimus sanctam Trinitatem, Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unum Deum omnipotentem totamque in Trinitate deitatem coessentialem et consubstantialem, coaeternam et coomnipotentem, unius voluntatis, potestatis et maiestatis, creatorem omnium creaturarum... » Leo XIII, *Encycl. «Divinum illud munus»* (9 mai. 1897), *TDC.*, 610.

S. Thomas, 1^a q. 45 a. 6 : « Utrum creare sit proprium alicuius personae. — Rdq. creare est proprie causare sive producere esse rerum. Cum autem omne agens agat sibi simile, principium actionis considerari potest ex actionis effectu. Ignis enim est qui generat ignem. Et ideo creare convenit Deo secundum suum esse, quod est eius essentia, quae est communis tribus personis. Unde creare non est proprium alicui personae, sed commune toti Trinitati... »

Id tamen non prohibet quin operatio communis toti Trinitati approprietur alicui personae, propter singularem convenientiam illius operationis cum nota propria illius personae. Et exemplum habemus statim e Scriptura. Nam quia nota propria Spiritus sancti est amor, in illo singulari opere amoris quod est Incarnatio Verbi, dicitur Spiritus sanctus superventurus in Virginem, *Lc.*, 1, 35; *Mt.*, 1, 18. Quod exemplum secuti sunt Patres in multis, ita ut inseparabiles in operando personas Trinitatis ostenderent, servata uniuscuiusque proprietate. Athanasius, *Ep. 1 Ad Serap.*, 20, *PG.*, 26, 576 D-577 A. Augustinus, *Trin.*, 5, 14, 15, *PL.*, 42, 921 : « Fatendum est Patrem et Filium principium esse Spiritus sancti, non duo principia : sed sicut Pater et Filius unus Deus et ad creaturam relative unus Creator et unus Dominus, sic relative ad Spiritum sanctum unum principium ; ad creaturam vero Pater et Filius et Spiritus sanctus unum principium, sicut unus Creator et unus Dominus. »

Conc. Toletanum XI (675), DB., 281; *Toletanum* XVI (693), DB., 296; Leo XIII, *loc. cit.*

S. Thomas, statim post verba iam allata ex 1 q. 45 a. 6 : « Deus est causa rerum per suum intellectum et voluntatem,

sicut artifex rerum artificiarum. Artifex autem per verbum in intellectu conceptum et per amorem suae voluntatis ad aliquid relatum operatur. Unde et Deus Pater operatus est creaturam per suum Verbum, quod est Filius, et per suum Amorem, qui est Spiritus sanctus. Et secundum hoc processiones personarum sunt rationes productionis creaturarum, in quantum includunt essentialia attributa, quae sunt scientia et voluntas. » — q. 39 a. 7 : « ...Sicut similitudine vestigii vel imaginis in creaturis inventa utimur ad manifestationem divinarum personarum, ita et essentialibus attributis; et haec manifestatio personarum per essentialia attributa appropriatio nominatur... »

B. Incarnatio terminative spectata est solius Verbi.

Incarnatio terminative spectata est illius personae quae incarnatur. Atqui solum Verbum incarnatur.

Constat m. ex Evangelio, quo solus Filius narratur conceptus et natus ex Virgine, *Mt.*, 1, 18; *Lc.*, 1, 35; *Io.*, 1, 4; 3, 16, etc. et ex epistolis Apostolorum, *Gal.*, 4, 4; *Hb.*, 1, 2; 1 *Io.*, 1, 1-3; etc.

Hic adversarios habemus omnes monarchianos, patripasianos, sabellianos, photinianos, priscillianistas..., quos Patres confutarunt. Iam Clemens Alex., in *Excerptis Theodoti* haec notat, 10, *PG.*, 9, 661 A (allato *Mt.*, 18, 10) : Πρόσωπον δὲ Πατρὸς ὁ Υἱός, δι' οὗ γινώσκεται Πατήρ. — Vide Hippolytum *Adv. Noetum*; Tertullianum *Adv. Praxean.* — *Sermo Nestorii* latine redditus a Mario Mercatore, 12, 16, *PL.*, 48, 856 C-857 A : « Hanc ergo Photinus adversus Paulum distantiam habet; istam vero Sabellius ad Photinum : quia Sabellius Υἱοπάτωρ dicit ipsum Filium quem Patrem, et ipsum Patrem quem Filium, Photinus vero Λογοπάτωρ. Photinus vero... deitatem Verbi non habet; Sabellius autem dicit quidem Filium, non autem dicit substantiam Filii in proprietate consistere... » — *De Trinitate fidei catholicae liber*, e secta Priscillianiprofectus, ed. G. Morin, *Etudes, Textes, Découvertes* (1913), p. 193, 25-26 : « Ait enim Apostolus (?) : *Nomen Patris est Filius, itemque Filii Pater.* »

Contra hos tota traditio catholica vindicat distinctionem personarum, et opus Incarnationis terminatum ad solam personam Filii. Sit pro omnibus S. Thomas, 3^a q. 3 a. 4 : « Utrum una persona possit assumere naturam creatam, alia non assu-

mente. — Rđq... assumptio duo importat : sc. actum assumendi et terminum assumptionis. Actus autem assumentis procedit ex divina virtute, quae communis est tribus personis; sed terminus assumptionis est persona... Et ideo id quod est actionis in assumptione commune est tribus personis; sed id quod pertinet ad rationem termini, convenit ita uni personae quod non alii. Tres enim personae fecerunt ut humana natura uniretur personae Filii Dei. »

Movetur autem difficultas ex nostra thesi XV, in qua formale constitutivum unionis hypostaticae reposuimus in eo quod natura humana trahitur ad ipsum Esse increatum Verbi divini. Unde argumentum conficitur : Esse increatum Verbi divini est ipsum Esse totius Trinitatis. Ergo secundum illam sententiam, necesse est totam Trinitatem incarnari. Ita Pesch, 4³, §§ 111-113.

Ad haec respondemus :

1° Difficultas illa non est propria sententiae quam defendimus, sed communis omnium sententiarum quaecumque tuentur personarum consubstantialitatem, adeoque inhaeret fidei catholicae. Etenim, quocumque modo explicatur unio hypostatica, si fides catholica servatur, debet hoc assumi pro fundamento : naturam humanam in unitatem personae coniungi Verbo divino, h. e. personae habenti naturam divinam. Natura autem divina est identice ipsum Esse divinum, nec distinguitur nisi ratione a personae habente illud esse. Ergo parum refert utrum natura humana cogitetur existere esse creato ratione prius quam ingrediatur esse hypostaticum Verbi divini, an ingredi illud esse hypostaticum immediate et subsistere virtute ipsius Esse increati. Nam utrimque remanet explicandum quomodo possit natura humana uniri Esse divino nec tamen uniri omni personae habenti illud Esse. Responsum petitur a distinctione personarum secundum oppositionem relativam; sed id quod nobis obicitur est ad illud responsum omnino indifferens, neque ullatenus ad rem pertinet. — Vide expositionem Damasceni, appellantis auctoritatem Athanasii et Cyrilli. *FO.*, 3, 6, *PG.*, 94, 1008; et post eum, S. Thomae, 3^a q. 3 a. 2.

2° Explicatur responsum. Licet in Deo non distinguantur persona et natura secundum rem, distinguantur secundum rationem; et necesse est ita distinguere, si nolumus redire ad sabellianismum. Potest autem natura divina cogitari dupliciter : aut ut aliquid commune et absolutum, in quo proprietates

relativae personarum fundantur; aut distincte ut existit in una persona, praecisione facta ab aliis. Hoc posteriore modo cogitanda est, si tentamus intellegere quomodo possit natura humana uniri divinae prout existit in persona Verbi, non autem prout existit in Patre et Spiritu sancto. Nam perseitas personae facit naturam divinam, praecise ut existit in una persona, incommunicabilem ceteris. Igitur unitur natura humana divinae praecise quatenus haec existit in Verbo, h. e. secundum relativum. Cave autem hoc sic intellegas ut reduplices super relativum et personam divinam evacues a natura divina. Quod videtur accidisse Chr. Pesch statuenti: « Hypostasis est perfectio notionalis. » (§ 111.) — Hoc omnino negandum est, si intellegatur, iuxta vim propriam vocis, perfectio abstracta. Nam eiusmodi abstractio non retineret personam Verbi neque naturam divinam, neque quicquam concretum quocum humana natura posset uniri. Sed retine hypostasim concretam naturae divinae, et distingue, cum Billot⁷, Thes., 11, p. 179, ab *esse ad* relationis, quae est proprietas mere relativa, *esse in* eiusdem relationis, secundum quod perficitur insertio naturae humanae in personam divinam. Hoc explicat S. Thomas, 1^a q. 28 a. 2, reiecta imaginatione Gilberti Porretani, qui cogitaverat relationes divinas velut essentiae affixas: « ... Quidquid autem in rebus creatis habet esse accidentale, secundum quod transfertur in Deum habet esse substantiale: nihil enim est in Deo ut accidens in subiecto; sed quidquid in Deo est, est eius essentia. Sic igitur ex ea parte qua relatio in rebus creatis habet esse accidentale in subiecto, relatio realiter existens in Deo habet esse essentiae divinae, idem omnino ei existens. In hoc vero quod ad aliquid dicitur, non significatur aliqua habitudo ad essentiam, sed magis ad suum oppositum. Et sic manifestum est quod relatio realiter existens in Deo est idem essentiae secundum rem, et non differt nisi secundum intelligentiae rationem; prout in relatione importatur respectus ad suum oppositum, qui non importatur in nomine essentiae. Patet ergo quod in Deo non est aliud esse relationis et essentiae, sed unum et idem. » Ergo procul abigenda omnis imaginatio triplicis esse in Deo relativi, quae pertinet ad tritheismum; sed retinenda sola notio catholica unius Esse absoluti, quod diverse possident tres inter se distincti per relationes oppositas.

Scholion. — *De incarnatione personarum divinarum secundum potentiam absolutam.*

Moventur a S. Thoma variae quaestiones, q. 3 a. 5 : Utrum alia persona divina potuerit humanam naturam assumere, praeter personam Filii; — 6 : Utrum duae personae divinae possint assumere unam et eandem numero naturam; — 7 : Utrum una persona divina possit assumere duas naturas humanas. — Quaestionibus affirmative solutis, ostenditur (a. 8) maior convenientia Incarnationis Filii.

THESIS XVII

Unionem hypostaticam consequitur plenitudo gratiae singularis, imo secundum quid infinita. Hinc constituitur Christus caput omnium hominum et angelorum.

Prolegomena.

1. Gratia universim intellegitur donum Dei indebitum. Secundum amplissimam significationem verbi, ipsa dona naturae habent rationem gratiae, utpote indebita accipienti. Praecipue vero intellegitur gratia supernaturalis, ordinans hominem ad aeternam possessionem Dei per visionem intuitivam. Attendi potest aut voluntas dantis aut ipsum donum. Hinc variae partitiones.

1 ^o Gratia	{	increata : Deus ipse communicans se homini,
sive in via, sive in patria.
		creata : donum aliquod, perficiens hominem
sive in via, ad acquisitionem salutis
aeternae,
sive in patria, ad possessionem Dei
(lumen gloriae). 1 ^a 2 ^{ae} q. 110 a. 1.
		gratum faciens : praestat hominem acceptabi-
lem et amicum Deo.
2 ^o Gratia	{	gratis data : praestat hominem aptum ad
ministerium Dei et adiuven-
tum proximi, commendando
illum hominibus (gratia ser-
monis, charismata externa).
		1 ^a 2 ^{ae} q. 111.

3° Gratia { habitualis, seu sanctificans : qualitas supernaturalis, animae inhaerens et constituens hominem iustum, amicum Deo, heredem bonorum aeternorum. 1^a 2^{ae} q. 110 a. 2.
 actualis : auxilium transiens ad operandum salutariter.

2. Hic praecipue spectatur gratia creata, gratum faciens, habitualis. Omnem autem gratiam, quae invenitur in Christo, reducimus ad tria capita : a) gratiam increatam unionis hypostaticae; de qua iam supra egimus.

b) gratiam creatam omnino singularem, quae consequitur unionem hypostaticam. Haec est simul gratum faciens, quia confert Christo gratiam accidentalem ex unione hypostatica redundantem, et gratis data, quia foris se prodit per dona singularia. Quamvis autem creata, habet ex persona Filii Dei quandam infinitatem.

c) gratiam capitis, qua constituitur Christus caput corporis Ecclesiae, fons universalis bonorum caelestium. — 3^a q. 2 a. 10; q. 7. 8; *Qq. disp. de Ver.*, 29.

3. Imprimis animadverte nullam posse moveri quaestionem de gratia consequente formaliter personam Christi, qui est Filius Dei natura, non gratia. Tota igitur quaestio versatur circa naturam humanam, et maxime repellendus est error Nestorii qui, admittendo unionem *κατ' ἐὶδοξιν*, sustulit ipsam unionem hypostaticam. Contra hunc asserebat Cyrillus Alexandrinus ius Filii Dei, habentis omnia quae Patris sunt, *Thes. assert.*, 23, *PG.*, 75, 380 D-381 B. Ceterum idem Cyrillus admittebat, spectata natura humana, recte institui sermonem de gratia : contingit enim illi naturae ut assumatur ad gratiam increatam unionis hypostaticae et consequenter accipiat omnem plenitudinem gratiae creatae. *Thes. assert.*, 20, *PG.*, 75, 333.

Thomassinus fere solus ita loquitur ut videatur gratiam creatam honoris causa praetermittere. *De Incarn. Verbi*, 6, 5, 3-4. ed. Venet., 1730, t. 1, 395. Minime quidem illum fugit existere in anima Christi dona gratiae creatae; sed cum praesto sint duo modi loquendi de illa sanctissima anima, unus per communicationem idiomatum, alter secundum proprietatem naturae humanae, illum priorem libentius adhibet tanquam Domino digniorem atque honorificentiore; poste-

riorem parcius et quasi excusando. Porro, secundum communicationem idiomatum, omnia divina dicuntur Christo naturalia: secundum autem proprietatem naturae humanae dicuntur gratia, quia indebita. Illic posterior loquendi modus est apprimè fundatus et in theologica catholica communiter receptus.

A. Ipsa unio hypostatica describitur ut gratia.

Haec est unctio divinitatis qua Christus unctus est, *Ps.*, 2, 2; *Is.*, 61; *Lc.*, 4, 18; *Io.*, 10, 36; *Rom.*, 1, 4; 9, 5.

Quod Patres multipliciter explicarunt. Augustinus, *Enchiridion*, 40, 12, *PL.*, 40, 252 : « Profecto modus iste quo natus est Christus de Spiritu sancto non sicut Filius et de Maria virgine sicut filius, insinuat nobis gratiam Dei, qua homo nullis praecedentibus meritis in ipso exordio naturae suae quo esse coepit, Verbo Deo copularetur in tantam personae unitatem, ut idem ipse esset Filius Dei qui filius hominis et filius hominis qui Filius Dei; ac sic in naturae humanae susceptione fieret quodam modo ipsa gratia illi homini naturalis, quae nullum peccatum posset admittere. Quae gratia propterea per Spiritum sanctum fuerat significanda, quia ipse proprie sic est Deus ut dicatur etiam Dei donum. » — *Praedest. sanct.*, 15, 30, *PL.*, 44, 981-2 : « Praeclarissimum lumen praedestinationis et gratiae ipse Salvator, ipse Mediator Dei et hominum homo Christus Iesus : qui ut hoc esset, quibus tandem suis vel operum vel fidei praecedentibus meritis natura humana quae in illo est comparavit? Respondeatur quaeso : ille homo, ut a Verbo Patri coaeterno in unitatem personae assumptus, Filius Dei unigenitus esset, unde hoc meruit?... »

S. Thomas, 3^a q. 2 a. 10 : « Utrum unio Incarnationis sit per gratiam. — R^dq., si gratia Dei accipiatur ipsa voluntas Dei gratis aliquid faciens vel gratum seu acceptum aliquem habens, unio Incarnationis facta est per gratiam, sicut et unio sanctorum ad Deum per cognitionem et amorem. Si vero gratia dicatur ipsum gratuitum Dei donum, sic ipsum quod est humanam naturam esse unitam personae divinae, potest dici quaedam gratia, in quantum nullis praecedentibus meritis hoc est factum, non autem ita quod sit aliqua gratia habitualis qua mediante talis unio fiat. » — q. 6 a. 6 : « Utrum Filius Dei

assumpserit humanam naturam mediante gratia. — Rdq. in Christo ponitur gratia unionis et gratia habitualis. Gratia ergo non potest intelligi ut medium in assumptione humanae naturae, sive loquamur de gratia unionis, sive de gratia habituali. Gratia enim unionis est ipsum esse personale quod gratis divinitus datur humanae naturae in persona Verbi : quod quidem est terminus assumptionis. Gratia autem habitualis, pertinens ad specialem sanctitatem illius hominis, est effectus quidam consequens unionem, secundum illud, *Io.*, 1, 14 : *Vidimus gloriam eius quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiae et veritatis*. Per quod datur intelligi quod ex hoc ipso quod ille homo est Unigenitus a Patre, quod habet per unionem, habet plenitudinem gratiae et veritatis. Si vero intelligatur gratia ipsa voluntas Dei aliquid gratis faciens vel donans, sic unio facta est per gratiam, non sicut per medium, sed sicut per causam efficientem. »

B. In Christo plenitudo gratiae singularis, imo secundum quid infinita.

Is., 11, 2. 3; 42, 1 sqq., coll. *Mt.*, 12, 18; *Is.*, 61, coll. *Lc.*, 4, 18.

Col., 1, 19 : Ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησεν πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι. — 2, 9. 10 : Ὅτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς, καὶ ἐστὲ ἐν αὐτῷ πεπληρωμένοι. — Cf. *Rom.*, 15, 29; *Eph.*, 1, 23; 3, 19; 4, 13. — Hic apex paulinae christologiae. Nomen illud Πλήρωμα significat cumulum perfectionum ad essentiam divinitatis pertinentium. In hominibus quidem iustis habitat Deus, non tamen plene nec corporaliter, quia non in unitatem substantiae convenit. At in humanitate Christi plene, propter unitatem substantiae; ex qua plenitudine etiam in nos redundat. — Cf. Prat, *TP.*, 1⁷, p. 352-8.

Io., 1, 16 : Ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν, καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος. Interpretandum ex 1, 14 : Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ... πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. Iterum 1, 17, gratia signatur tanquam donum proprium Christi, post legem quam dedit Moyses. Tota pagina illustrat Verbum incarnatum fontem gratiae omnis. Neque apparebit ultra nomen gratiae in illo evangelio (tamen 2 *Io.*, 3; *Ap.*, 1, 4; 22, 21). Sed perpetuo ostenditur Christus ipse fons gratiae semper exundantis (χάριν, ἀντὶ χάριτος).

Idem invenies 1, 32. 33; 3, 34 : οὐ γὰρ ἐκ μέτρου δίδωσιν (ὁ Θεός) τὸ Πνεῦμα. Haec verba plerique exegetae interpretantur de Deo, Spiritum Filio non ad mensuram largiente. Ita Augustinus, *Tract.*, 14, 11, *PL.*, 35, 1509. At Cyrillus Alex. de ipso Christo interpretatur, *PG.*, 73, 280 B : Χορηγεῖ δὲ πᾶσιν ὁ Υἱός, ὡς ἐξ ἰδίου πληρώματος... ἐπειδὴ περ ἀνεδείχθη καὶ χορηγός, ὁ ἅλος ἂν εἴη δέπουθεν ὅλον ἔχων οὐσιωδῶς ἐν ἑαυτῷ —; et hanc exegesis sequuntur multi recentiores. Cf. Lebreton, *OT*⁶, p. 531.

Haec plenitudo debetur Filio quia Patri consubstantialis est. Athanasius, *De Synod.*, 51, *PG.*, 26, 784 AB.

S. Thomas quaerit, 3^a q. 7 a. 1 : « Utrum in anima assumpta a Verbo fuerit gratia habitualis »; et respondet affirmative propter tria : « 1° Propter unionem animae illius ad Verbum Dei...; 2° propter nobilitatem illius animae, cuius operationes oportebat propinquissime attingere ad Deum per cognitionem et amorem...; 3° propter habitudinem Christi ad genus humanum... » — *Ibid.*, a. 10, quaerit « Utrum plenitudo gratiae sit propria Christo »; et distinguit duplicem plenitudinem : unam obiectivam, ex parte gratiae ipsius; alteram subiectivam, ex parte habentis gratiam. « Ex parte quidem ipsius gratiae, dicitur esse plenitudo ex eo quod aliquis pertingit ad summum gratiae et quantum ad essentiam et quantum ad virtutem : quia sc. habet gratiam et in maxima excellentia qua potest haberi, et in maxima extensione ad omnes gratiae effectus. Et talis plenitudo est propria Christo. Ex parte subiecti, dicitur gratiae plenitudo quando aliquis habet plene gratiam secundum suam conditionem : ... Et talis plenitudo non est propria Christo, sed communicatur aliis per Christum. » Eiusmodi plenitudo fuit in Beata Virgine, quam salutavit angelus « gratia plenam »; in Stephano martyre et in aliis qui dicuntur gratia pleni. — Gratia autem Christi fuit infinita, non quidem simpliciter, quod soli Deo competit, sed (a. 11) « secundum propriam rationem gratiae. Et sic gratia ipsa potest dici infinita eo quod non limitatur : quia sc. habet quidquid potest pertinere ad rationem gratiae. » — Hinc patet responsum ad ultimam quaestionem, a. 12 : « Utrum gratia Christi potuerit augeri. — R^{dq}. aliquam formam non posse augeri contingit dupliciter : uno modo ex parte subiecti, alio modo ex parte illius formae... Finis autem gratiae est unio creaturae rationalis ad Deum. Non potest autem esse nec intelligi maior

unio creaturae rationalis ad Deum, quam quae est in persona. Et ideo gratia Christi pertingit usque ad summam mensuram gratiae. Sic ergo manifestum est quod gratia Christi non potuit augeri ex parte ipsius gratiae. Sed neque ex parte ipsius subiecti. Quia Christus, secundum quod homo, a primo instanti suae conceptionis fuit verus et plenus comprehensor. Unde in eo non potuit esse gratiae augmentum, sicut nec in aliis beatis : quorum gratia augeri non potest, eo quod sunt in termino. » Igitur Christus a primo suae conceptionis instanti nunquam crevit gratia, quamvis creverit merito. — Praecedat autem unio hypostatica gratiam habituales per omnem modum (a. 13) « 1° quidem secundum ordinem principiorum utriusque. Principium enim unionis est persona Filii assumens humanam naturam, quae secundum hoc dicitur missa esse in mundum (*Io.*, 3, 17) quod humanam naturam assumpsit. Principium autem gratiae habitualis, quae cum caritate datur, est Spiritus sanctus, qui secundum hoc dicitur mitti quod per caritatem mentem inhabitat. Missio autem Filii, secundum ordinem naturae, prior est missione Spiritus sancti ; sicut ordine naturae Spiritus sanctus procedit a Filio et a sapientia dilectio. Unde et unio personalis secundum quam intelligitur missio Filii, est prior, ordine naturae, gratia habituali, secundum quam intelligitur missio Spiritus. — 2° accipitur ratio huius ordinis ex habitudine gratiae ad suam causam. Gratia enim causatur in homine ex praesentia divinitatis, sicut lumen in aere ex praesentia solis... *Ez.*, 43, 2... — 3° ratio huius ordinis assumi potest ex fine gratiae. Ordinatur enim ad bene agendum. Actiones autem sunt suppositorum et individuum... Unde actio, et per consequens gratia ad ipsam ordinans, praesupponit hypostasim operantem. Hypostasis autem non praesupponitur in humana natura ante unionem (q. 4. a. 2. 3). Et ideo gratia unionis, secundum intellectum, praecedat gratiam habituales. »

Neque pugnat cum dictis id quod legitur in evangelio de profectu pueri Iesu in gratia secundum aetatem, *Lc.*, 2, 52 : *Καὶ Ἰησοῦς προέκοπτεν ἐν τῇ σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ καὶ χάριτι παρὰ Θεῶ καὶ ἀνθρώποις.* Nam profectus ille totus pertinuit ad manifestationem externam, non ad incrementum doni interni. Ratio est in promptu. Donum gratiae est opus solius Dei, perfectum a principio, nec habet quicquam commune cum evolutione orga-

nica. Omnino lege Athanasium, *Or. 3 c. Ar.*, 51-53, *PG.*, 26, 429-436; Augustinum, *C. Maximinum Arianorum episcopum Lib. 2, 23, 7, PL.*, 42, 802.

At *Ps.*, 44, 8 non pertinet ad unctionem Christi in Incarnatione, sed ad posteriorem gloriam et coniunctionem cum Ecclesia. Corluy, *Spicilegium Biblicum*, 2, p. 21 : « Unctio haec est metaphorica, non ea quam ipso incarnationis instante humanitati Christi contulit divinitas, quippe cuius causa meritoria minime fuit rectitudo regiminis eius; sed ea quam Deus Filii sui humanitati contulit in ascensione primum, et plenissime conferet in fine mundi per participationem gloriae divinitatis. » — Cf. *ibid.*, 180.

Lege G. Mattiussi, S. I., *Infinità della grazia in NSGC., Gregorianum*, t. 1, p. 372-393; 513-557 (1920); L. de Grandmaison, *DA.*, t. 2, p. 1390-1 (n. 188); *Jésus Christ*, t. 2, p. 116-121.

C. *Christus caput omnium hominum et angelorum.*

Gratia capitis sola ratione differt ab illa plenitudine Christi de qua actum est sub B; sed consideratur ut diffusa ex Christo, quod est caput, in fideles, quae sunt membra corporis Ecclesiae. Hinc nominis illius : *Christus*, duplex acceptio : una physica, de ipso Domino Iesu; altera moralis; de Ecclesia, qui Christus est mysticus.

Posterior acceptio, originis paulinae, invenitur iam in magnis Epistolis Apostoli, sed non ut ab ipso excogitata : repetitur enim ex ipso ore Domini, compellantis Saulum in itinere Damasceno : « Saule, Saule, quid me persequeris? » (*Act.*, 9, 5; 22, 8; 26, 15). Hinc in 1 *Cor.*, 12, 4-27, ubi agitur de divisione gratiarum, describitur Ecclesia tanquam unum corpus constans multis membris, ac tandem in fine : 12, 27 : Ὑμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους : Vos estis corpus Christi et membra < unusquisque > pro parte < sua > (Vulg. : « et membra de membro », quasi ἐκ μέλους, quod difficiliter intelligitur.) Cf. praeterea 2 *Cor.*, 5, 17-21 (nova creatura, ex redemptione Christi); *Gal.*, 3. 16. 26. 27 (opus fidei et baptismi); *Rom.*, 6, 2-5 (baptismus Christi, sepultura cum Christo); 11, 16-24 (insertio Christo mystico); 12, 4. 5 : Καθίπερ γὰρ ἐν ἐνὶ σώματι πολλὰ μέλη ἔχομεν, τὰ δὲ μέλη πάντα οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει προᾶξιν, οὕτως αἱ πολλοὶ ἐν σῶμά ἐσμεν ἐν Χριστῷ, τὸ δὲ καθ' εἰς ἀλλήλων μέλη;

Col., 1, 18. 19; Καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας; 2, 9. 10. 19; *Eph.*, 1, 10. 22. 23; 4, 13. 15. 16 : Ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ, Χριστός, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συνθιβαζόμενον διὰ πάσης ἀφῆς τῆς χορηγίας κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἐνὸς ἐκάστου μέρους τὴν αὐξήσιν τοῦ σώματος ποιεῖται εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ. 23. 24. — Haec omnia eo collineant ut describatur oeconomia gratiae in uno corpore Christi mystici, cuius Spiritus sanctus anima est, Christus autem caput, fideles membra.

Huc pertinet etiam formula ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ et similes, fere propriae Pauli (164 exempla in Epistolis; nullum apud *Synopticos*, *Iacobum*, *Iudam*, *Heb.*, 2 *Petr.*, exempla plus minus similia 6 in *Act.*, 1 in 1 *Petr.*, 24 in scriptis iohannis). Huius quidem formulae praecipua ac quasi technica significatio refertur ad nostram in Christum mysticum immersionem sive insertionem, ac vitam in ipso et de ipso. Rarius significatur vita iuxta Christi Evangelium, aut etiam, ex quodam hebraismo, operatio nostra in virtute Christi (*Phil.*, 4, 13) : quae sunt acceptiones attenuatae. Praecipua significatio respondet vi locali praepositionis graecae ἐν. — De his omnibus, cf. Prat, *TP.*, t. 2⁶, p. 341-362; note M, p. 476-480 (la formule *Dans le Christ Jésus*); A. Deissmann, *Die NTliche Formel in Christo Iesu*, Marburg, 1892; R. Plus, *Dans le Christ Jésus*, Toulouse, 1923; *Le Christ dans nos frères*, Toulouse, 1924.

Quod apud Paulum declaratur per similitudinem corporis mystici, idem apud Ioannem declaratur per allegoriam vineae mysticae, vitam instillantem in suos palmites. *Io.*, 15, 2-7. Cf. 14, 20-24; 17, 21-23.

Petrus autem brevi et praegnantem verbo adumbravit mysterium vitae divinae in animabus iustis, 2 *Pt.*, 1, 4 : Δι' ὧν τὰ τίματα καὶ μέγιστα ἡμῶν ἐπαγγέλματα δωδότηται, ἵνα διὰ τούτων γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως.

Ad angelos quod attinet, Christi principatum asseruit Paulus, *Eph.*, 1, 10. 20-22; *Col.*, 1, 15-18. Non tamen asseruisse videtur a Christo in angelos derivari gratiam eo modo quo derivatur in nos, ab Ipso qui est unus ex nobis. — Cf. Prat, *TP.*, t. 1⁷, p. 349-352. Vitemus ergo somnia Origenis, *In Io.*, (1, 1) *L.*, 1, 40, *PG.*, 14, 93 AB, Preuschen 35, p. 45, 21-30.

Magis sobrie et vere, Methodius Olympius, *Conv. X Virginum*, 1, 4, *PG.*, 18, 44 C : Ἐπεπε γὰρ τῷ ἀρχιερεὶ καὶ ἀρχιπροφῆτῃ

καὶ ἀρχαγγέλω τούτῳ καὶ ἀρχιπαρθένῳ προσαγορευθῆναι. — *Ib.*, 3, 8, 9, 72 C-76 C. — Ed. Bonwetsch, p. 12, 19, 20; p. 35-38.

Athanasius, *Or.*, 1 C. *Ar.*, 46, *PG.*, 26, 108 AB.

Augustinus, *Praedest. sanct.*, 15, 31, *PL.*, 44, 982-983 : « ...Sicut ergo praedestinatus est ille unus, ut caput nostrum esset, ita multi praedestinati sumus ut membra eius essemus. Humana hic merita conticescant, quae perierunt per Adam; et regnet quae regnat Dei gratia per ICDN., unicum Dei Filium, unum Dominum... »

S. Thomas, 3^a q. 8 a. 1 : « Utrum Christo, secundum quod est homo, competat esse caput Ecclesiae. — Rdq., sicut tota Ecclesia dicitur unum corpus mysticum per similitudinem ad naturale corpus hominis, secundum quod diversa membra habent diversos actus, ut Apostolus docet., ita Christus dicitur caput Ecclesiae secundum similitudinem humani capitis. In quo tria possumus considerare; sc. ordinem, perfectionem et virtutem... Haec autem tria competunt Christo spiritualiter : 1° enim, secundum propinquitatem ad Deum, gratia eius altior et prior est, etsi non tempore : quia omnes alii acceperunt gratiam per respectum ad gratiam ipsius... (*Rom.*, 8, 29). 2° vero, perfectionem habet quantum ad plenitudinem omnium gratiarum... (*Io.*, 1, 14). 3°, virtutem habet influendi gratiam in omnia membra Ecclesiae (*Io.*, 1, 16). Et sic patet quod convenienter dicitur Christus caput Ecclesiae. » — a. 4 : « Utrum Christus, secundum quod homo, sit caput angelorum. — Rdq., ubi est unum corpus, necesse est ponere unum caput. Unum autem corpus similitudinarie dicitur una multitudo ordinata in unum secundum distinctos actus sive officia. Manifestum est autem quod ad unum finem, qui est gloria divinae fruitionis, ordinantur et homines et angeli. Unde corpus Ecclesiae mysticum non solum consistit ex hominibus, sed etiam ex angelis. Totius autem huius multitudinis Christus est caput : quia propinquius se habet ad Deum et perfectius participat dona ipsius, non solum quam homines, sed etiam quam angeli; de eius influenza non solum homines recipiunt, sed etiam angeli... *Eph.*, 1, 20 sqq., *Ps.*, 8, 8; *Mt.*, 4, 11. » — Cf. *In 3d.*, 13 q. 2 a. 2 sol. 1. — Discrimen autem signat de merito, *De Ver.*, q. 29 a. 7 : « Utrum Christus aliis mereri potuerit. — Resp. ad 5^m : Dq., sicut mereri est viatoris, ita non nisi pro viatore aliquis mereri potest : quia oportet ut ei pro quo quis meretur, aliquid desit

corum quae sub merito cadunt. Angeli autem non sunt viatores quantum ad praemium essenziale, et ideo quantum ad hoc nihil eis meruit. Sunt autem aliquo modo viatores respectu praemii accidentalis, in quantum nobis ministrant, ad quod valet eis meritum Christi; unde dicitur, *Eph.*, 1, 10, quod per eum restaurantur quae in caelis et quae in terra sunt. »

Haec omnia quo magis scrutatus fueris, eo plenius intelleges de gratia Christi non licere nobis quicquam humile cogitare, sed illam supra omnem ordinem gratiarum purae creaturae datarum esse contemplandam, tanquam fontem inexhaustum unde aquae salutis in omnem creaturam profluunt.

THESIS XVIII

Praeter scientiam divinam, agnoscenda est in Christo triplex scientia humana : beata, infusa et acquisita.

Prolegomena.

1. Distinctio duplicis scientiae in Christo, unius divinae, alterius humanae, est corollarium immediatum thesisi nostrae XII et XIII. Etenim duplicem naturam sequitur duplex operatio, etiam intellectus, ergo duplex scientia. Id pertinet ad fidem implicite definitam in Concilio Chalcedonensi.

2. Patres, a Scriptura sacra et Traditione edocti, constantissime asseruerunt communicationem Filii non intermissam in scientia Patris. Exortae autem sunt haereses quae detraxerunt de scientia Filii, aliter et aliter : Ariani, dum faciunt Filium minorem Patre; Nestoriani, dum dividunt Christum, et faciunt hominem Iesum expertem scientiae a Deo communicatae. Hi abusi sunt illis Scripturae locis qui videntur Filio aliquid nescientiae imputare. Contra illos, Patres, maxime Athanasius, Basilius, Gregorius Nazianzenus, Gregorius Nyssenus, Ambrosius, Cyrillus Alexandrinus vehementer egerunt, ita ut omnem speciem ignorationis a divina natura repellerent, in humanam conicerent; qua ex argumentatione illud commodi sequebatur quod divinitas Christi ponebatur in tuto; sed scientia humana poterat obscurari, et dignitas hominis Iesu aliquid detrimenti capere. Non tamen statim iudicandi sunt illi Patres veram nescientiam imputasse Christo, si, extra argumentationem illam ad homines, mentem suam plenius declarant.

Ex principiis Nestorianismo contrariis profecti, Agnoetae monophysitae s. VI, auctore quodam Themistio diacono Alexandrino, absorpta natura humana in divinam, divinam Christi scientiam venerabantur, humanam negligebant. Contra quos egerunt Eulogius Alexandrinus et Gregorius Magnus.

Christum vere ignorantem fecerunt nonnulli Monarchiani aut Adoptianistae, ac multo magis Modernistae nostrae aetatis.

3. De scientia Christi humana Patres egerunt quodam modo in globo. Scholasticorum fuit illam scientiam partiri ratione originis in beatam, infusam et acquisitam. Scientia beata immediate connectitur cum unione hypostatica; scientia infusa computatur inter dona consequentia unionem hypostaticam; scientia acquisita oritur ex humano experimento. Exemplum insigne doctrinae revelatae, in Scriptura implicite consignatae, per rationem theologicam evolutae. Non tamen eadem nota uniuscuiusque partis. Agnoscendam esse in Christo scientiam beatam, est proximum fidei. Scientia infusa longe communius asseritur; sed in explicatione differunt auctores. Scientia acquisita communiter defenditur, non quidem ut qua didicerit Christus aliquid quod non scivisset ante, sed qua inceperit idem scire aliter.

In priore parte, agimus de scientia Christi humana in globo, cum Patribus; in posteriore parte, scholasticam partitionem triplicis scientiae adhibemus et confirmanus.

A. Agnoscenda est in Christo scientia humana.

I. *Scriptura* multipliciter constat: ex toto quidem Evangelio manifestum est Christum uti aliqua scientia quae pertineat ad suam naturam humanam. Accedunt explicitae declarationes.

Mt., 11, 27. — Locus iam supra expositus (in thes. V, p. 57). Ex contextu manifestum est agi de scientia a Patre accepta, et quidem humana, ut reveletur hominibus. Unde invitat omnes Dominus ut ad se veniant (28) et iugum suum tollant (29). Quod fit dum adhaerent Iesu, et doctrinam ab ipso traditam accipiunt ut normam vitae. Id fecerunt discipuli, imprimis Petrus, qui propter revelationem divinitus acceptam laudatus est (16, 17). Huius revelationis Mediator Dominus. — Cf. *Mt.*, 24, 35; *Io.*, 1, 18; 3, 31-36; 4, 21-24 (ad

mulierem samaritanam); 6, 46 (ad Capharnaumitanos), 8, 38 (Iudaeos); 10, 10; 17, 6-8, etc. Dedit autem specimen doctrinae, et puer in templo, ita ut stuperent omnes, *L.*, 2, 47; et vir, ita ut admirarentur turbae, *Mt.*, 7, 28. 29; *Lc.*, 11, 27; *Io.*, 7, 46.

Ipsa fons et largitor totius sapientiae divinae, 1 *Cor.*, 1, 24. 25. 30; *Eph.*, 3, 19; *Col.*, 2, 2. 3 : ἵνα παρακληθῶσιν αἱ καρδίαι αὐτῶν, συνδιδάσθόντες ἐν ἀγάπῃ καὶ εἰς πᾶν πλοῦτος τῆς πληροφορίας τῆς συνέσεως, εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ, Χριστοῦ, ἐν ᾧ εἰσιν πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ γνώσεως ἀπόκρυφαι.

II. Inter *Patres*, ante Conc. Nicaenum vix movetur quaestio de scientia Christi. Origenes tamen distinguit scientiam divinam et humanam; humanae incrementum admittit, ita ut fluctuet inter duas interpretationes : unam realem, alteram (cui magis addictus videtur) allegoricam, de incremento scientiae in Christo mystico, h. e. in Ecclesia. Adversus Arianos et Apollinaristas, *Patres saec. IV* humanam Christi scientiam vindicant; defectum apparentem illius scientiae parum elucidant. Augustinus intellexit diversam esse rationem infirmitatum quas Christus propter salutem nostram assumpsit, et nescientiae, quae non solum est poena peccati, sed etiam incitamentum peccati; plenam Christo homini scientiam vindicat; verba Scripturae specie tenus contraria interpretatur aut de sola manifestatione externa aut de Christo mystico, h. e. de Ecclesia. Augustinum sequuntur Latini posteriores; nonnunquam usque ad aliquem excessum. Graeci, cum Cyrillo Alexandrino, eadem verba Scripturae interpretantur aut de sola manifestatione externa, aut de origine divina scientiae humanae vere existentis in Christo, aut de aliqua ignorance in superficie animae.

Operae pretium visum est auctoritates antiquas de scientia Christi congerere, servato solo ordine temporum; inde prudens lector poterit ad usum suum haurire prout opus fuerit, et illa elementa ratione ordinare.

Iustinus, *Dial.*, 35, *PG.*, 6, 549 C. — Irenaeus, *H.* 2, 28, 6-8; 5, 18, 3, *PG.*, 7, 808-811. 1174. — Clemens Al., *Paedag.*, 1, 6, 32. 33, *PG.*, 8, 289 A; Stählin, 1, 109; *Strom.*, 1, 17, 87, *PG.*, 8, 801 C; St., 2, 56. — Origenes, *In Ps.*, 21, 10, *Sel.*, *PG.*, 12, 1256; *In Ier.*, H., 1, 7. 8; 8, 8, *PG.*, 13, 264. 265. 345 A; *In Mt. Ser.*, 55, *PG.*, 13, 1686A-1687C; *In*

Lc., *H.*, 19, *PG.*, 13, 1849 C; *In Io.*, (1, 5) *L.*, 2, 21, *PG.*, 14, 160 D; *Pr.*, p. 83, 27-31; (4, 32), *L.*, 13, 34, *PG.*, 14, 457 D-460 A; *Pr.*, p. 259, 17-21; *C. Cels.*, 2, 13; 3, 33; 4, 32; *PG.*, 11, 821-824; 961 C; 1076 C-1077 A. — Tertullianus, *Adv. Marc.*, 4, 35, *PL.*, 2, 447 A. — Alexander Alexandrinus, *Ep.* 1, 9, *PG.*, 18, 561 BC. — Athanasius, *Or. 1 c. Ar.*, 6, 7, *PG.*, 26, 24; *Or. 3 c. Ar.*, 37, *PG.*, 26, 401 C-404 C; 42-49, 412-428; 51-53, 429-436; *Ep. 2 Ad Serap.*, 8, 9, *PG.*, 26, 621-624; *De Incarn. et c. Ar.*, 7, *PG.* 26, 993 C. — Pseudo-Athanasius, *Sermo maior de fide*, 17, 18, *PG.*, 26, 1272 BC. — Basilus, *In Ps.*, 44, 5, *PG.*, 29, 397 BC; *Ep.* 8, 6, 7 (an Evagrii Pontici? cf. R. Melcher, *Der 8 Brief des B. ein Werk des Evagrius Ponticus*, Münster, 1923), *PG.*, 32, 256 A-257 A; *Ep.* 236, *Ad Amphilocho.*, 1, *PG.*, 32, 876-880. — Ps. Basilus, *4 Adv. Eunomium*, 3, *PG.*, 29, 696 BC. — Gregorius Naz., *Or.*, 30, 5, 12, 15, 16, *PG.*, 36, 108, 109, 117 C, 124 AC; *Or.*, 43, 38 (*In laudem Basilii*), *PG.*, 36, 548 BC; *Ep.* 101, *PG.*, 37, 180 B-181 A. — Gregorius Nyss., *Adv. Apollinar.*, 24, *PG.* 45, 1176; 28, *ib.*, 1185; *C. Eunomium*, *L.* 6, *PG.* 45, 736 BD. — Amphilochoius Iconiensis, *In Mc.*, 13, 32, *fragm.*, *PG.*, 39, 104 A; *In Lc.*, 2, 52, *fr.*, *ibid.*, 105 A (Athanasio tribuuntur in *DP.*, ed. Diekamp, 108, 109). — Eustathius Antiochenus, *Fragmenta ap. Theodoretum*, *PG.*, 18, 677 BC; *ap. Facundum (pro def. trium cap.*, 11, 1, *PL.*, 67, 795 AB), *PG.*, 18, 691 C. — Didymus Alex., *De Trin.*, 3, 22, *PG.*, 39, 916-921; *In Ps.*, 68, 6, *ibid.*, 1453 A. — Epiphanius, *H.*, 66, 33, *PG.*, 42, 85 B; 69, 43-47, 269-276; 77, 26, 677 D-680 A; *Ancorat.*, 19-21; 31, 39, 78, *PG.*, 43, 52-56; 72-73; 88; 164-5. — Theodorus Mopsuestenus, *Lib. 7 De Incarn. Filii Dei*, *fragm.*, *PG.*, 66, 980 A. — Ioannes Chrysost., *In Mt.*, *H.* 77, 2, *PG.*, 58, 703; *In Io. H.* 47, 2, *PG.*, 59, 265-6. — Ephraem Syrus, *Evang. Concordant. Expos.*, Venet., 1876, p. 16. — Hilarius, *Trin.*, 9, 62, 75; 10, 8, *PL.*, 10, 330 C-331 B; 341B-343; 348. — Ambrosius, *De fide ad Gratianum* (A. D. 378/9), 2, 7, 8, 56-59; 5, 16-18, 193-222, *PL.*, 16, 571 A-572 A; 688-695; *De Incarnationis dominicae sacramento* (382), 7, 72-76, *PL.*, 16, 837 *Expos. in Luc.* (385/9), *PL.*, 15, 1576 C. — Hieronymus, *Ep.*, 36, 15, *Ad Damas.*, *PL.*, 22, 459; *In Mt.* (24, 36), *L.* 4, 24, *PL.*, 26, 181; *Dial. adv. Pelag.*, 2, 14, 17, *PL.*, 23, 550 C; 553 A; *Anecd. Maredsol.*, 3, 2, p. 365-6; 3, p. 21-2. — Augustinus, *De Gen.*

c. Manich. 1, 22, 34, *PL.*, 34, 190; *De div. qq.* 83, 60, 65, 75, *PL.*, 40, 48, 59, 87; *De Trin.*, 1, 12, 23, *PL.*, 42, 837; 13, 19, 24, 1033; *De pecc. mer. et rem.*, 2, 29, 48, *PL.*, 44, 180; *Enarrationes in Ps.*, 6, 1; 15, 5, 8; 36; 49, *PL.*, 36, 90, 145, 355, 567; *In Io.*, *Tract.*, 14, 10, *PL.*, 35, 1508-9; 49, 20, 1755; *Serm.*, 97, *PL.*, 38, 589; *Ep.* 199, *Ad Hesychium Salonitanum de fine saeculi*, maxime 6, 16, *PL.*, 33, 910; ad quam epistolam remittit Augustinus, *CD.*, 20, 5, 4, *PL.*, 44, 664; *C. Maximin.*, *Arian. episc.*, 2, 23, 7, *PL.*, 42, 802. — Leporius, *Libellus emendationis*, 6, 10, *PL.*, 31, 1225, 1229 C; collata Augustini *Ep.* 219, *PL.*, 33, 991. — Cyrillus Alex., *Thesaurus assert.*, 22, 28, *PG.*, 75, 367-380; 421-430; *Dial.*, *Quod unus sit Christus*, *PG.*, 75, 1332; *Adv. Nestorium*, 3, 4, *PG.*, 76, 153; *Adv. Anthropomorphitas*, 14, *PG.*, 76, 1101-4; *De Incarnatione Domini*, 21, *PG.*, 75, 1457 AB. — Isidorus Pelusiota, *Ep.* 117, *PG.*, 78, 261 A. — Nestorius, *Le livre d'Héraclide*, trad. Nau, p. 59, 62, 216; cf. Jugie, 105-107. — Theodoretus, *Contra anathematismos Cyrilli*, anath. 4, *PG.*, 76, 412; *In Ps.*, 15, 7, *PG.*, 80, 961 C; *In Ier.*, 11, 19, *PG.*, 81, 576 C; *In Hb.*, 2, 18; 4, 15, *PG.*, 82, 697 A; 708 D; *Eranistes*, 2, *PG.*, 83, 152; *H. F. C.*, 5, 13, *ibid.*, 497 BC; *Ep.* 151, *PG.*, 83, 1425 A; *Pentalog.*, *PG.*, 84, 69-72. — Leo M., *Serm.* 63, 4, *PL.*, 54, 355 BC; *Ep.* 35, 3, 807 C. — Fulgentius Ruspensis, *Ad Trasimundum*, 1, 8; 3, 18, *PL.*, 65, 231-232; 282; *Ep.* 14, q. 3, *PL.*, 65, 415-424. — Cassiodorus, *In Ps.*, 9, 40; 138, 5; *PL.*, 70, 91 C-92 C; 985 D. — Vigilius Tapsensis, *C. Eutycheten*, 5, 7, 12, 13, *PL.*, 62, 139 C; 143 CD; *C. Arianos*, etc., 47, 49, *PL.*, 62, 228-9. — Ps. Vigilius, *De Trin.*, 11, *PL.*, 62, 303-304. — Facundus Hermianensis, *Pro def. trium cap.*, 11, 1, *PL.*, 67, 795-7. — Liberatus, diaconus Carthaginiensis, *Breviarium causae Nestorian. et Eutychian.*, 19, *PL.*, 68, 1034 AB. — Leontius Byzantinus, *C. Nestorian. et Eutychian.*, L. 3 (*Adv. Incorrupticolas*), 32, *PG.*, 86, 1373 B. — (?) (Ps.) Leontius, *De Sectis*, 5, 6; 10, 3; *PG.*, 86, 1232 D; 1261 D-1264 B. — Themistius diaconus, agnoita, *DP.*, c. 41, 39-41. — Eulogius Alex., ap. Photium, *Cod.* 230, *PG.*, 103, 1080 D-1084 C. — Gregorius M., *Ep.*, 10, 35, *Ad Eulogium*, *PL.*, 77, 1092; 10, 39, 1096-8 (*MGH.*, *Registrum*, *Epp.*, 10, 14 et 21, t. 2, p. 248-9 et 256-8). — Timotheus presbyter Cptanus, *De receptione haereticorum*, *PG.*, 86, 1, p. 41 B; 57 B. —

Isidorus Hispalensis, *Etym.*, 8, 5, 68, *PL.*, 82, 304 BC; *Qq. in VT.*, *Exod.*, 42, 3, *PL.*, 83, 308 D; *Sentt.*, 1, 3, 1, *PL.*, 83, 543 A. — Sophronius Hierosolymitanus, *Ep. Synod. ad Sergium*, *PG.*, 87³, 3192 CD. — Maximus Martyr, *Quaestiones et dubia*, 66, *PG.*, 90, 837 D-840 A; *Opuscula theologica et polemica*, *PG.*, 91, 217-221; *Disp. c. Pyrrho*, *PG.*, 91, 308 D. — Anonymus in *DP.*, c. 16, p. 104. 105. — Ioannes Damascenus, *FO.*, 3, 22, *PG.*, 94, 1085 C-1088 B; *De Haeresibus Liber*, 85, *PG.*, 94, 756 B; *De duabus voluntatibus*, 38, *PG.*, 95, 177 B; *Adv. Nestorian.*, 27, *PG.*, 95, 201 CD. — Nicephorus CPTanus, *Antirrheticus adv. Constantinum Copronymum*, 50, *PG.*, 100, 328; *Apologet. pro sacris imaginibus*, 76, *PG.*, 100, 796. — Photius, *Bibl., Cod.*, 230, *PG.*, 103, 1080-1084. — Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, 11, *PG.*, 130, 636. — Alcuinus, *De fide SS. Trinitatis*, 2, 11, *PL.*, 101, 30 B-31 A. — Anselmus, *Cur Deus homo*, 2, 13, *PL.*, 158, 413. — Bernardus, *In Cant. Serm.* 56, 1, *PL.*, 183, 1047; *Tractatus de gradibus humilitatis*, 10-12, *PL.*, 182, 946 D-948 C.

III. *Documenta Ecclesiae* habentur implicita in damnatione Arianorum, Apollinaristarum, Nestorianorum, Monophysitarum, Monotheletarum. Explicita, non ante *Epistolam Gregorii M. ad Eulogium CPTanum*, de die et hora iudicii (*Mc.*, 13, 32). Partem habes *DB.*, 248. Attende verba : « ... Diem ergo et horam iudicii scit Deus et homo; sed ideo, quia Deus est homo. Res autem valde manifesta est, quia quisquis Nestorianus non est, Agnoita esse nullatenus potest. » Hic distinguendum est assertum dogmaticum a statu historico quaestionis, qui Pontifici plane perspectus non fuit : etenim Agnoitae Themistiani ad haeresim pervenerant non per viam Nestorianismi dividendo naturas, sed per viam Eutychianismi, omne bonum imputando divinae, et humanam faciendo infirmam, sicut est nostra. Aliquis error in describendo statu historico quaestionis eo facilius admittitur, quod rescriptum dogmaticum Gregorii M. ad Eulogium non est definitio fidei.

Themistius agnoita anathematizatus est in *Conc. Romano* sub Martino I (649), can. 18, *DB.*, 271. — Cf. Mansi, 10, 1117 BD; 1120 D-1121 A. — Iterum in *Conc. CPTano III* (681). Cf. Mansi, 11, 441 D (actio 10); 501 BC (actio 11).

· Blasphemias Modernistarum de scientia Christi damnavit

Pius X, *Decreto Lamentabili* (3 iul. 1907), n. 32-35, *DB.*, 2032-5. Temeraria asserta quorundam Benedictus XV, *Decr. S. Officii* (5 iun. 1918), *DB.*, 2183-2185.

IV. *Ratio theologica* proponitur a S. Th., 3^a q. 9 a. 1 : « Utrum in Christo fuerit aliqua scientia praeter divinam. — Rđq... Filius Dei humanam naturam integram assumpsit : i. e. non corpus solum, sed etiam animam ; non solum sensitivam, sed etiam rationalem. Et ideo oportuit quod haberet scientiam creatam, propter tria : 1° quidem, propter animae perfectionem. Anima enim, secundum se considerata, est in potentia ad intelligibilia cognoscenda... Quod autem est in potentia, est imperfectum nisi reducat ad actum... Et ideo oportuit in Christo esse aliquam scientiam praeter divinam. — 2° quia, cum quaelibet res sit propter suam operationem..., frustra haberet Christus animam intellectualem, si non intelligeret secundum illam. Quod pertinet ad scientiam creatam. — 3° quia aliqua scientia creata pertinet ad animae humanae naturam, sc. illa per quam naturaliter cognoscimus prima principia... Nihil autem naturalium in Christo defuit, quia totam naturam suscepit... Et ideo in VI « Synodo damnata est positio negantium in Christo esse duas scientias vel duas sapientias. »

Naturam assumpsit Christus integram cum physice tum moraliter, ad quam pertinet etiam plenitudo scientiae. Cf. q. 15 a. 3 : « Utrum in Christo fuerit ignorantia. — Rđq., sicut in Christo fuit plenitudo gratiae et virtutis, ita in ipso fuit plenitudo omnis scientiae. Sicut autem in Christo plenitudo gratiae et virtutis excludit peccati fomitem, ita plenitudo scientiae excludit ignorantiam, quae scientiae opponitur. Unde, sicut in Christo non fuit fomes peccati, ita non fuit in eo ignorantia. »

B. *Multiplex scientia humana Christi.*

a) *Scientia beata.* — Haec prae ceteris est extra omnem controversiam ponenda. Probatur :

I. *Scriptura.* — Ex plenitudine gratiae et veritatis quae est in Christo. *Io.*, 1, 14. 16-18 : Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας... Ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν... ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωϋσέως ἐδόθη, ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακεν· μονογενὴς Θεὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.

Ad criticam verborum, cf. supra, Thes. V, p. 66-68. Non assereretur illa plenitudo tam accurate, si non oporteret verba accipi ut sonant. Plenitudo illa veritatis eiusmodi est ut describatur tanquam donum Filio ab ipso Patre collatum pro singulari familiaritate quae existit inter Patrem et Filium; opponitur dono Legis, quam accepit Moyses a Domino tanquam servus. Collata est illa plenitudo coram, siquidem proprium est Filii videre Patrem, cuius in sinu habitat, et accepta ab Ipso proferre. Si non videret Filius faciem Patris, non distingueretur a prophetis, qui saepe acceperunt verba Domini et mandata ad homines perferenda.

Eadem visio commemoratur passim in eodem evangelio tanquam fons totius revelationis christianae. Cf. 3, 11-14; 31-34; 5, 37-47; 8, 26-29; 37-38; 54-58; 17, 3, etc.

Confirmatur ex aliis evangeliiis : *Mt.*, 11, 27; *Lc.*, 10, 22; *Mt.*, 28, 18-20, et ex epistolis Apostolorum.

Hb., 3, 5. 6, iterum opponit Christum Moysi, et condicionem Filii in domo sua condicioni famuli in domo domini sui : Καὶ Μωϋσῆς μὲν πιστὸς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ὡς θεράπων εἰς μαρτύριον τῶν λαληθησομένων. Χριστὸς δὲ ὡς υἱὸς ἐπὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ... Cf. 10, 23; 12, 22; *Eph.*, 2, 21...

II. *Patribus.* — Multipliciter descripserunt condicionem Verbi incarnati, sic apparentis in terra ut caelum non descruerit. Augustinus, *Pecc. mer. rem.*, 1, 31, 60, *PL.*, 44, 144 : « Per distantiam divinitatis et infirmitatis, Filius Dei manebat in caelo, filius hominis ambulabat in terra; per unitatem vero personae, qua utraque substantia unus Christus est, et Filius Dei ambulabat in terra, et idem ipse filius hominis manebat in caelo. »

In hanc partem nonnulli etiam abundarunt. Fulgentius Ruspensis vindicat animae Christi plenam divinitatis notitiam; quod quidem verum est si intellegas plenam conscientiam suae deitatis; falsum, si comprehensionem naturae divinae. *Ep.*, 14, *Ad Ferrandum*, q. 3, 26, *PL.*, 65, 416 B : « Quia Unigenitus Deus aequalis est Patri, nec potest totum nosse Filium qui totum non noverit Patrem, caveamus ne, cum anima Christi totum Patrem nosse non creditur, ipsi uni Christo ex aliqua parte non solum Patris, sed etiam sui et Spiritus sancti cognitio denegetur : perquam vero durum est et a sanitate fidei prorsus alienum, ut dicamus animam Christi non

plenam suae deitatis habere notitiam, cum qua naturaliter unam creditur habere personam. » 29, 419 C : « Non ergo existimo illi animae in aliquo plenam divinitatis deesse notitiam, cuius una est persona cum Verbo ; quam sic sapientia suscepit, ut eadem Sapientia ipsa sit ; quae rerum omnium in tantum facta est domina, ut cum ipsa divinitate sua, una sit in Trinitate persona, i. e. Christus crucifixus, quem Dei Virtutem Deique Sapientiam Paulus apostolus praedicat (1 Cor., 1, 24). »

Verba Fulgentii partim sua fecit Alcuinus, *De Trin.*, 11, *PL.*, 101, 30-31.

Hugo Victorinus videri potuit in verbis accedere ad quendam monophysismum. *De sapientia animae Christi*, *PL.*, 176, 853 A : « ... Erat igitur plenitudo divinitatis in anima Christi ; erat et plenitudo sapientiae in anima Christi ; et ex plenitudine sapientiae plene sapiens erat anima Christi. — Ergo, inquit, tantam sapientiam habet anima Christi quantam Deus habet. — Quid facit comparatio, ubi unus solus est ? Una est sapientia Dei, qua sapiens est anima Christi, nec participando sapiens est, ut hoc vel illud in illa et per illam sapiat, sed plenitudinem habendo, ut totum possideat. Non ergo dicamus tanta aut quanta ; sed dicamus : tota sapientia Dei in anima Christi est, et ex tota sapientia Dei anima Christi sapiens est ; nec tamen aequalis Deo anima Christi est, quia sapientia Dei non est. Porro longe aliud est sapientia sapere, et aliud sapientiam esse ». . .

Non multum aliter Petrus Lombardus, *Sentt.*, 3 d., 14, *PL.*, 192, 783-784 ; Albertus M., in h. l. ; Alexander Halensis, *Summa*, 3^a q. 13 a. 7.

Sed si qui loquendo nonnunquam modum excesserunt, eo magis patet Ecclesiae in hanc partem consensus, nedum obscuretur.

III. *Documentis Ecclesiae.* — Congregatio S. Officii, interrogata num posset tuto doceri prop. 1 (*DB.*, 2183) : « Non constat fuisse in anima Christi inter homines degentis scientiam quam habent iusti, seu comprehensores », die 5 iun. 1918, respondit : « Negative ». — Ergo secundum gravissimum Sanctae Sedis iudicium, constat fuisse in Christo scientiam beatam.

IV. *Ratione theologica.* — S. Th. 3^a q. 9 a. 2 : « Utrum in Christo fuerit scientia beatorum vel comprehensorum. —

Rdq. illud quod est in potentia, reducitur in actum per id quod est actu... Homo autem est in potentia ad scientiam beatorum, quae in visione Dei consistit, et ad eam ordinatur sicut ad finem : est enim creatura rationalis capax illius beatæ cognitionis, in quantum est ad imaginem Dei. Ad hunc autem finem beatitudinis homines reducuntur per Christi humanitatem, secundum *Hb.*, 2, 10... Et ideo oportuit quod cognitio ipsa in Dei visione consistens excellentissime Christo homini conveniret : quia semper causam oportet esse potiore causato. » — Quod si quis obiciat eiusmodi scientiam esse supra naturam animae rationalis, respondet id non simpliciter esse verum : posse enim animam rationalem secundum se perfici per lumen participatum a natura divina, ut videat Deum per essentiam. Ibid., ad 3^m : « Visio seu scientia beata est quodammodo supra naturam animae rationalis, in quantum sc. propria virtute ad eam pervenire non potest. Alio vero modo est secundum naturam ipsius : in quantum sc. per naturam suam est capax eius, prout sc. ad imaginem Dei facta est... Sed scientia increata est omnibus modis supra naturam animae humanae. »

Apparet autem quaedam contradictio in hoc quod Christus fuerit simul viator et comprehensor. Respondet S. Doctor non secundum idem fuisse Christum viatorem et comprehensorem. q. 15 a. 10 : « Aliquis dicitur viator ex eo quod tendit in beatitudinem, comprehensor autem dicitur ex hoc quod iam beatitudinem obtinet... (1 *Cor.*, 9, 24; *Phil.*, 3, 12). Hominis autem beatitudo perfecta constitit in anima et corpore. : in anima quidem, quantum ad id quod est ei proprium, secundum quod mens videt et fruitur Deo; in corpore vero, secundum quod corpus « resurget spirituale, et in virtute et in gloria et in incorruptione » (1 *Cor.*, 15, 42 sqq.). Christus autem, ante passionem, secundum mentem plene videbat Deum..., et sic habebat beatitudinem quantum ad id quod est proprium animae. Sed quantum ad alia, deerat ei beatitudo : quia et anima eius erat passibilis, et corpus passibile et mortale... Et ideo, simul erat comprehensor, in quantum habebat beatitudinem animae propriam, et simul viator, in quantum tendebat in beatitudinem secundum id quod ei de beatitudine deerat. »

Hoc posito, manifeste sequitur visionem beatam in anima

Christi secundum tempus aequari cum ipso tempore vitae, ita ut in primo instanti conceptionis existere coeperit, neque unquam intermissa fuerit, q. 34 a. 4 : « Non fuit conveniens ut Christus in sua conceptione acciperet gratiam habituales tantum absque actu : accepit enim gratiam non ad mensuram... Gratia autem viatoris, cum sit deficiens a gratia comprehensoris, habet mensuram minorem respectu gratiae comprehensoris. Unde manifestum est quod Christus in primo instanti suae conceptionis accepit non solum tantam gratiam quantam comprehensores habent, sed etiam omnibus comprehensoribus maiorem. Et quia gratia illa non fuit sine actu, consequens est quod actu fuerit comprehensor, videndo Deum per essentiam clarius ceteris creaturis. » Visio a primo conceptionis instanti incepta, ne ipso quidem tempore passionis interrumpi potuit, secundum partem quidem animae superiorem; quamvis in parte inferiori vehementer saevierit dolor sensibilis, q. 46 a. 8.

De obiecto scientiae beatae agit accurate S. Thomas, 3^a q. 10. Et primo quidem excludit comprehensionem divinae essentiae, quae non cadit in intellectum finitum (a. 1). Deinde quaerit (a. 2) utrum anima Christi in Verbo cognoscat omnia. Et respondet distinguendo, cum *omnia* possit accipi dupliciter. Uno modo proprie : ut distribuatur pro omnibus quae quocumque modo sunt vel erunt vel fuerunt, vel dicta vel facta vel cognita a quocumque, secundum quodcumque tempus. Et sic dicendum quod anima Christi in Verbo cognoscit omnia. Unusquisque enim intellectus creatus in Verbo cognoscit, non quidem omnia simpliciter, sed tanto plura quanto perfectius videt Verbum; nulli tamen intellectui beato deest quin cognoscat in Verbo omnia quae ad ipsum spectant. Ad Christum autem et ad eius dignitatem spectant quodammodo omnia... — Alio modo omnia potest accipi magis large : ut extendatur non solum ad omnia quae sunt actu secundum quodcumque tempus, sed etiam ad omnia quaecumque sunt in potentia nunquam reducta ad actum. Horum autem quaedam sunt solum in potentia divina; et huiusmodi non omnia cognoscit in Verbo anima Christi : hoc enim esset comprehendere omnia quae Deus potest facere; quod esset comprehendere divinam virtutem, et per consequens divinam essentiam; virtus enim quaelibet cogno-

scitur per cognitionem eorum in quae potest. Quaedam vero sunt non solum in potentia divina, sed etiam in potentia creaturae. Et huiusmodi omnia cognoscit anima Christi in Verbo. Comprehendit enim in Verbo omnis creaturae essentiam, et per consequens potentiam et virtutem et omnia quae sunt in potentia creaturae.

De illa materia conferri potest Sadoc Szabó, O. P., *De scientia beata Christi commentatio theologica*; inter *Xenia Thomistica* edita Romae, 1925, t. 2, p. 349-491; ubi ampla bibliographia.

b) *Scientia infusa*. — Praeter scientiam beatam, communius tribuitur animae Christi quaedam scientia viatoris per species divinitus infusas. Haec autem duplex esse potest :

α) scientia supernaturalis per se infusa : haec superat omnem vim et appetitum naturae, ita ut solo Dei beneficio concedi possit. Ad hanc scientiam (entitative supernaturalem) pertinet cognoscere res spirituales per conceptus proprios, aut futura contingentia libera.

β) scientia per accidens infusa : haec per se quidem non superat omnem vim et appetitum naturae; reapse tamen singulari Dei beneficio conceditur propter fines ipsi notos. Ad hanc scientiam (entitative naturalem, supernaturalem secundum modum) pertinet v. g. repentina cognitio sermonis ignoti, et similia.

Aliquando profertur S. Bonaventura tanquam patronus scientiae per accidens tantum infusae. Reapse autem plus requirit, ut patet legenti *Breviloquium*, p. 4 c. 6 : « De plenitudine vero sapientiae Christi in intellectu, hoc tenendum est quod in Verbo incarnato, Christo sc. Domino nostro, fuit omnis sapientiae plenitudo, non solum quantum ad cognita, verum etiam quoad modum cognoscendi et differentias. In Christo namque fuit cognitio sempiternalis ex parte deitatis, cognitio sensibilis ex parte sensualitatis et carnis, cognitio scientialis ex parte mentis et spiritus. Et haec fuit triplex, quaedam sc. per naturam, quaedam per gratiam, et quaedam per gloriam. Unde sapientiam habuit et ut Deus et ut homo; et ut comprehensor et ut viator; et ut illuminatus per gratiam et ut recte formatus per naturam; et ita in universo fuerunt in Christo quinque modi cognoscendi. 1us est secundum divinam

naturam; et hoc modo cognoscit omnia actualia et potentialia, finita et infinita, cognitione actuali et comprehensiva. 2us est per gloriam; et hoc modo cognovit omnia actualia et finita, cognitione actuali et comprehensiva, infinita vero cognitione habituali vel excessiva. 3us est per gratiam; et hoc modo cognovit omnia spectantia ad humani generis redemptionem. 4us est secundum naturam integram, cuiusmodi fuit in Adam, et hoc modo cognovit omnia quae spectant ad universi constitutionem. 5us est secundum sensibilem experientiam; et hoc modo cognovit omnia quae veniunt ad organa sensuum, secundum quem modum dicitur quod didicit, ex his quae passus est, obedientiam (*Hb.*, 5, 8). » In hac quinquepartita enumeratione, manifestum est membrum 3^m pertinere ad scientiam per se infusam, membrum autem 4^m ad scientiam per accidens infusam. Lege etiam Bonaventuram, *In 3d.*, 14. — De diversitate interpretationis, cf. Suaresium, *Disp.* 25, s. 3; P. Jérôme, O. F., *Etudes franciscaines*, 1921, p. 210-234; 317-343; J. Bittremieux, *ibid.*, 1922, p. 308-326.

Scientiam Christi per se infusam tuetur Doctor Angelicus duplici argumento, uno communi, altero proprio. Argumentum commune ducitur ex dignitate animae Christi, cui debetur omnis praerogativa ad quam est in potentia. Est in potentia autem ad omnia intelligibilia, et in actum reducitur per species intelligibiles; ergo oportet ei species intelligibiles divinitus infundi, quae nisi divinitus infundi non possunt : haec est cognitio quam Augustinus agnoscit etiam in angelis, et opponit alteri cognitioni secundum quam cognoscunt res in Verbo Dei, tanquam cognitionem vespertinam cognitioni matutinae, *De Gen. ad. litt.*, 4, 22-24, 39-41, *PL.*, 34, 311-313. Ita S. Th., 3^a q. 9 a. 3; ac distinctius q. 11 a. 1 : « Utrum per scientiam inditam vel infusam Christus cognoverit omnia. — R^dq... conveniens fuit ut anima Christi per omnia esset perfecta, per hoc quod omnis eius potentialitas sit reducta ad actum. Est autem considerandum quod in humana anima, sicut in qualibet creatura, consideratur duplex potentia passiva : una quidem per comparisonem ad agens naturale; alia vero per comparisonem ad agens primum, qui potest quamlibet creaturam reducere in actum aliquem altiorum, in quem non reducitur per agens naturale; et haec consuevit vocari potentia obedientiae in creatura. Utraque autem

potentia animae Christi fuit reducta in actum secundum hanc scientiam divinitus inditam. Et ideo secundum eam anima Christi 1° quidem cognovit quaecumque ab homine cognosci possunt per virtutem luminis intellectus agentis : sicut sunt quaecumque pertinent ad scientias humanas ; 2° vero per hanc scientiam cognovit Christus omnia illa quae per revelationem divinam hominibus innotescunt : sive pertineant ad donum sapientiae, sive ad donum prophetiae, sive ad quodcumque donum Spiritus Sancti. Omnia autem ista abundantius et plenius ceteris cognovit anima Christi. Ipsam tamen Dei essentiam per hanc scientiam non cognovit, sed solum per primam... »

Contra efficaciam huius argumenti, obici potest ipse splendor scientiae beatae, quae defectum infusae facile supplere poterat.

Alterum idque efficacius argumentum ducitur ex condicione propria Christi cui, utpote comprehensori, eiusmodi scientia fuit connaturalis, q. 11 a. 2 : « Utrum anima Christi potuerit intelligere secundum scientiam inditam vel infusam, non convertendo se ad phantasmata. — Rđq. Christus in statu ante passionem fuit simul viator et comprehensor... Et praecipue quidem conditiones viatoris habuit ex parte corporis, in quantum fuit passibile; conditiones vero comprehensoris maxime habuit ex parte animae intellectivae. Est autem haec conditio animae comprehensoris, ut nullo modo subdatur suo corpori aut ab eo dependeat, sed totaliter ei dominetur : unde et post resurrectionem ex anima gloria redundabit in corpus. Ex hoc autem anima hominis viatoris indiget ad phantasmata converti, quod est corpori obligata, et quodammodo ei subiecta et ab eo dependens. Et ideo animae beatae, et ante resurrectionem et post, intelligere possunt absque conversione ad phantasmata. Et hoc quidem oportet dicere de anima Christi, quae plene habuit facultatem comprehensoris. »

Cf. Suarez, *Disp.* 27-29 ; Stentrup, *thes.* 70-71.

c) *Scientia acquisita.* — Acquisita dicitur illa scientia quae comparatur experimento humano. Ipsa quidem evangelia legenti cogitationem iniciunt eiusmodi scientiae : inducunt enim Dominum Iesum interrogantem, mirantem, in multis se gerentem ut qui nesciat et discat ; lege *Lc.*, 2, 49 ; 8, 30 ; *Mt.*,

8, 26; 9, 4. 5; 15, 34; 26, 39. 40. *Mc.*, 6, 6.38; 7, 18; 9, 21; 11, 13; *Io.*, 6, 5; 11, 34; 12, 27; 18, 34; 21, 15-17, etc... Sed tamen eadem evangelia legentem monent ne speciei externae inhaereat, et ut meminerit Dominum nihil ignorare; lege *Mt.*, 17, 25. 26; *Mc.*, 2, 8; *Io.*, 2, 25; 11, 42, etc... Et hoc plane intellexerunt Patres, qui asseruerunt Dominum ideo interrogare solitum ut audientes doceret. Athanasius, *Or.*, 3 c. *Ar.*, 37, *PG.*, 26, 401-404 C, de Lazaro : Πρῶτον μὲν οὖν τοῖς ἀσεβοῦσι τοῦτο ῥητέον, πόθεν νομίζουσιν ἀγνοεῖν αὐτόν; οὐ γὰρ ὁ ἐπερωτῶν πάντως καὶ ἀγνοῶν ἐπερωτᾷ· ἀλλ' ἐξεστι τὸν εἰδότα ἐρωτᾷν περὶ ὧν ἐπίσταται. Augustinus, *In Io.*, *Tr.* 49, 20, *PL.*, 35, 1755 : « Scisti quia mortuus sit, et ubi sit sepultus ignoras? Et ista significatio est, quia sic perditum hominem quasi nescit Deus. Non ausus sum dicere : Nescit; quid enim ille nescit? sed quasi nescit. » Et haec persuasio de omniscientia Domini adeo inoleverat traditioni christianae, ut ipse S. Thomas aliquando negaverit in Christo scientiam acquisitam. *In 3 d.*, 14 a. 3 q. 5 ad 3^m : « Per lumen intellectus agentis in Christo non fuit aliqua species de novo recepta in intellectu possibili eius; sed fuit facta conversio nova ad species quae erant in phantasia; sicut est in eo qui habet habitum sciendi eorum quae imaginatur vel videt. » Et iterum, *In 3 d.*, 18 a. 3 ad 5^m : « Christus non habebat a sensibus acceptam scientiam, sed infusam; et ita habitus scientiae perfectae poterat esse etiam cum infirmitate organorum... » Sed idem S. Thomas, ut philosophus, intellexit non posse operationem naturalem in Christo esse frustra; quapropter emendavit quod antea scripserat, et vindicavit scientiam acquisitam, non quidem ut de re ignota, sed ut novo modo comparatam. Unde in 3^a q. 9 a. 4 : « Utrum in Christo fuerit aliqua scientia experimentalis acquisita. — Rdq... nihil eorum quae Deus in nostra natura plantavit, defuit humanae naturae assumpta a Verbo Dei. Manifestum est autem quod in humana natura Deus plantavit non solum intellectum possibilem, sed etiam intellectum agentem. Unde necesse est dicere quod in anima Christi non solum intellectus possibilis, sed etiam intellectus agens fuerit. Si autem in aliis « Deus et natura nihil frustra fecerunt », ... multo minus in anima Christi aliquid fuit frustra. Frustra autem est quod non habet propriam operationem, cum « omnis res sit propter suam operationem »... Propria autem operatio intellectus agentis est

facere species intelligibiles actu, abstrahendo eas a phantasmatibus ... Sic igitur necesse est dicere quod in Christo fuerunt aliquae species intelligibiles per actionem intellectus agentis in intellectu possibili eius receptae. Quod est esse in ipso scientiam acquisitam, quam quidam experimentalem vocant. Et ideo, quamvis aliter alibi scripserim, dicendum est in Christo scientiam acquisitam fuisse. Quae proprie est scientia secundum modum humanum, non solum ex parte recipientis subiecti, sed etiam ex parte causae agentis : nam talis scientia ponitur in Christo secundum lumen intellectus agentis, quod est humanae naturae connaturale. Scientia autem infusa attribuitur animae humanae secundum lumen desuper infusum : qui modus cognoscendi est proportionatus naturae angelicae. Scientia verò beata, per quam ipsa Dei essentia videtur, est propria et connaturalis soli Deo... » — Idem plenius explicatur per totam q. 12; maxime a. 2 : « Utrum secundum scientiam acquisitam vel experimentalem Christus profecerit. — Rdq. duplex est profectus scientiae : unus quidem secundum essentiam : prout sc. ipse habitus scientiae augetur. Alius autem secundum effectum : puta si aliquis, secundum eundem et aequalem scientiae habitum, primo minora aliis demonstret, et postea maiora et sublimiora. Hoc autem 2º modo, manifestum est quod Christus in scientia et gratia profecit, sicut et in aetate...; sed quantum ad ipsum habitum scientiae, manifestum est quod habitus scientiae infusae in eo non est augmentatus, cum a principio plenarie sibi fuerit omnis scientia infusa. Et multo minus scientia beata in eo augeri potuit... Si igitur, praeter habitum scientiae infusum, non sit in anima Christi habitus aliquis scientiae acquisitae, ut quibusdam videtur et mihi aliquando visum est, nulla scientia in Christo augmentata fuit secundum suam essentiam, sed solum per experientiam, i. e. per conversionem specierum intelligibilium inditarum ad phantasmata... Sed quia inconueniens videtur quod aliqua naturalis operatio intelligibilis Christo deesset, cum extrahere species intelligibiles a phantasmatibus sit quaedam naturalis actio hominis secundum intellectum agentem, conueniens videtur hanc etiam actionem in Christo ponere. Et ex hoc sequitur quod in anima Christi aliquis habitus scientiae fuit qui per huiusmodi abstractionem potuerit augmentari : ex hoc sc. quod intel-

lectus agens, post primas species intelligibiles abstractas a phantasmatibus, poterat etiam alias abstrahere. »

Conclusio totius thes.

In materia alta et infinita, imprimis animadvertite toto caelo distare positionem traditionis catholicae a positione rationalistarum nostrae aetatis. Rationalistae nostrae aetatis, qui in Christo hominem tantum agnoscunt, tribuunt ei scientiam acquisitam tantum; infusam addunt qui aliquid divini in eo suspicantur; beatam prorsus ignorant omnes. Traditio catholica, praeter scientiam divinam, vindicat Christo scientiam humanam, et primo quidem beatam, tanquam necessario nexu coniunctam cum unione hypostatica. Ita Patres Ecclesiae. Deinde qui magis philosophice rem considerarunt, asserunt communiter scientiam infusam; recentiores theologi concorderet etiam scientiam acquisitam.

Ignorantiae labem, tanquam a peccato ortam, a Redemptore vehementer repellunt Patres, ut Augustinus, *Pecc. mer. et rem.*, 2, 29, 48, *PL.*, 44, 180 : « Venit in similitudinem carnis peccati, ut evacuaret corpus peccati, in quo infirmissimo nulli usui congruis vel idoneis infantilibus membris, anima rationalis miserabili ignorantia praegravatur. Quam plane ignorantiam nullo modo crediderim fuisse in infante illo in quo Verbum caro factum est ut habitaret in nobis, nec illam ipsius animi infirmitatem in Christo parvulo fuerim suspicatus quam videmus in parvulis. »

Igitur praestantior Christi hominis scientia nullatenus connexa fuit cum evolutione organismi, sed a principio perfecta, neque ad illam extenditur illa *Kenosis* de qua Apostolus, *Phil.*, 2, 7. Quod autem incrementum quoddam scientiae signatur quibusdam locis NT, id partim pertinet ad manifestationem externam, partim ad acquisitionem scientiae experimentalis. Ad solam manifestationem externam pertinet incrementum sapientiae secundum aetatem, de quo *Lc.*, 2, 52. Ad acquisitionem scientiae experimentalis pertinet quod legitur *Hb.*, 5, 8, de oboedientia passionis. In hoc audiendus est mysticus Bernardus, *In Cant.* (2, 9), *Serm.*, 56, 1, *PL.*, 183, 1047 AB : « Caro paries est, et appropriatio Sponsi, Verbi Incarnatio. Porro cancellos et fenestras per quas perspicere perhibetur,

sensus, ut opinor, carnis et humanos dicit effectus, per quos experimentum capit omnium humanarum necessitatum. Denique *languores nostros ipse tulit et dolores nostros ipse portavit*. Humanis ergo affectionibus sensibusque corporeis pro foraminibus usus est et fenestris, ut miserias hominum homo factus experimento sciret, et misericors fieret. Sciebat et ante, sed aliter. Sciebat denique virtutem oboediendi ipse Dominus virtutum, et tamen, teste Apostolo, *didicit, ex his quae passus est, oboedientiam*. In hunc modum et misericordiam didicit, etsi misericordia Domini ab aeterno. Docet hoc quoque idem gentium doctor, ubi eum asserit *tentatum per omnia pro similitudine absque peccato, ut misericors fieret* (*Hb.*, 4, 15). Videsne factum esse quod erat, et quod noverat didicisse, et sibi apud nos quaesivisse rimas et fenestras, per quas calamitates nostras diligentius exploraret? Tot autem in nostro ruinoso et pleno rimarum pariete invenit foramina, quot nostrae infirmitatis et corruptionis in suo corpore sensit experimenta. »

Quod autem se gessit ad modum nescientis, immo aliquando se nescire asseruit, id pertinebat ad personam quam gerebat Praeceptor noster, ut ad imbecillitatem generis nostri se accommodaret. Quod maxime animadvertitur in effato de die iudicii, *Mc.*, 13, 32. Ad rem Augustinus, *Enarr. in Ps.*, 36, 1, 1, *PL.*, 36, 355 : « Quia Dominus Noster Iesus Christus magister nobis missus est, etiam Filium hominis dixit nescire illum diem, quia in magisterio eius non erat ut per eum sciretur a nobis. Neque enim aliquid scit Pater quod Filius nescit : cum ipsa scientia Patris illa sit, quae sapientia eius est ; est autem sapientia eius, Filius eius, Verbum eius. Sed quia nobis scire non proderat, quod quidem ille noverat qui nos docere venerat, non tamen hoc quod nobis nosse non proderat, non solum sicut magister aliquid docuit, sed sicut magister aliquid non docuit. Tanquam enim magister sciebat et docere quod proderat et non docere quod oberat. Sic autem quodam genere locutionis nescire Filius dicitur quod non docet, i. e. nescire dicitur quod nescire nos facit, quomodo quotidie loquimur, modo quodam locutionis, ut dixi. » — Cf. iterum sis Bernardum, *Tractatus de gradibus humilitatis*, 10, *PL.*, 182, 946 D-947 B.

De tota thesi, cf. egregiam notam I. Lebreton, *Origines du dogme de la Trinité*⁶, note C : *Mc.*, 13, 32. *L'ignorance du*

jour du jugement, p. 559-590 (1927). — Elzear Schulte, O. F. M., *Die Entwicklung der Lehre des menschlichen Wissen Christi bis zum Beginne der Scholastik*, Paderborn, 1914. — Ios. Marić, *De Agnoetarum doctrina*, Zagreb, 1914; *Das menschliche Nichtwissen kein soteriologisches Postulat*, Zagreb (Agram), 1916.

LIBER III

CUR DEUS HOMO

seu

CHRISTUS DEI ET HOMINUM MEDIATOR

THESIS XIX.

Christus Incarnatione constituitur Mediator inter Deum et homines. Eius mediatio spectat praecipue ad Redemptionem generis humani.

Prolegomena.

Mediator appellatur qui inter duos intercedit medius. Duplex autem genus mediationis : physicum et morale. Mediator physicus seu naturalis intellegitur qui vinculo ontologico coniungit utrumque extremum. Mediator moralis seu officiosus, qui, ratione muneris quod exercet, amicitiam conciliat inter personas; eiusmodi munus est personae.

Mediatio moralis non necessario requirit physicam, neque physica moralem; sed moralis bene fundatur in physica. Angelus, ex condicione suae naturae interiectus inter Deum et hominem (*Ps.*, 8, 6), potest in quibusdam assumi ut mediator, ut apparet in theophaniis biblicis. Cf. *Act.*, 7, 53; *Gal.*, 3, 19; *Hb.*, 1, 14. Philonis Λόγος excogitatus est ad explendum intervallum inter Deum transcendentem et homines. Mediator VT Moyses, *Ex.*, 31, 18; 33, 5, etc... *Gal.*, 3, 19. 20. Mediatores sacerdotes levitici, *Ex.*, 28, 1; et prophetae, *Dt.*, 18, 15. 18; rex David, 2 *Sam.*, 6, 18. Μεσίτην appellat Iob, 9, 33. Omnis autem pontifex, ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur mediator, *Hb.*, 5, 1.

Christus ipsa Incarnatione constituitur inter Deum et homines Mediator physicus simul et moralis, titulo prorsus

singulari. Eius autem mediatio spectat praecipue ad reconciliandam inter Deum et homines amicitiam, post inimicitias quae consecutae sunt peccatum Adae, *Gen.*, 3, 15 : hoc est opus Redemptionis per Christum.

Mediationem physicam tollunt qui negant mysterium Christi; sive non confitendo alterutram naturam, ut Ariani et Monophysitae; sive dissolvendo utriusque naturae vinculum ontologicum, ut Nestoriani. Mediationem moralem tollunt qui eam in solo exemplo Christi collocant, ut multi Protestantes liberales; alii e contra illam supra modum extollunt, opera vitae christianae dampnando tanquam inutilia, ut Lutherus. Ipsam Redemptionem tollunt qui negant peccatum originale, ut Pelagiani.

Fides catholica ita agnoscit Christum primogenitum in multis fratribus (*Rom.*, 8, 29), ut simul meminerit Ipsum solum natura Filium, ceteros adoptivos; Ipsum solum Redemptorem, ceteros ab Ipso redemptos.

Probatur thesis.

A. Christus mediator physicus.

Col., 1, 15-19 : Ὁς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως... ὃς ἐστὶν ἀρχή, πρωτότοκος ἐκ νεφρῶν, ἵνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων, ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησεν πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι.

Declarantur ab Apostolo immediata consecratoria Incarnationis : Christus Filius Dei, secundum naturam divinam refert perfectissimam imaginem Patris invisibilis. Appellatur Primogenitus omnis creaturae, non tanquam unus de numero creatorum, sed tanquam prior omnibus, iure aeternae generationis. Secundum autem naturam humanam, Primogenitus ex mortuis, h. e. princeps redemptionis nostrae, Primogenitus in multis fratribus (*Rom.*, 8, 29), Primitiae dormientium (1 *Cor.*, 15, 20), Primogenitus mortuorum (*Ap.*, 1, 5), in omnibus primatum tenens, iure divinitatis cuius plenitudinem in Ipso corporaliter inhabitare Deo complacuit (*Col.*, 2, 9). — Prat, *TP.*, 1⁷, p. 345-7; Lebreton, *OT*⁶, p. 399-400.

Cf. *Hb.*, 2, 7, ex *Ps.*, 8, 6.

Illius mediationis consilium interpretatur Augustinus, *Ep.*, 137, 3, 9, *Ad Volusianum*, *PL.*, 33, 519 : « Iam illud, quod in somnos solvitur et cibo alitur et humanos sentit affectus, hominem persuadet hominibus, quem non consumpsit utique, sed

assumpsit. Ecce sic factum est; et tamen quidam haeretici, perverse mirando laudandoque eius virtutem, naturam humanam in eo prorsus agnoscere noluerunt, ubi est omnis gratiae commendatio, quae salvos facit credentes in se, profundos thesauros sapientiae et scientiae continens et fide mentes imbuens, quas ad aeternam contemplationem veritatis incommutabilis provehat. Quid si Omnipotens hominem ubique formatum non ex materno utero crearet, sed repentinum inferret aspectibus? quid si nullas ex parvulo in iuventam mutaret aetates, nullos cibos, nullos caperet somnos? Nonne opinionem confirmaret erroris, nec hominem verum suscepisse ullo modo crederetur; et dum omnia mirabiliter facit, auferret quod misericorditer fecit? Nunc vero ita inter Deum et homines mediator apparuit, ut in unitate personae copulans utramque naturam, et solita sublimaret insolitis et insolita solitis temperaret. »

Richardus Victorinus, *De Verbo incarnato*, 8, *PL.*, 196, 1004 A : « Quomodo, quaeso, verus et perfectus inter Deum et hominem mediator esset, qui cum alterutro commune aliquid non haberet? E contra vero nulla mediatio validior, nulla firmitior esse posset quam quae fieret per illum qui utriusque naturae particeps esset. Ecce quomodo ex ratione colligitur quomodo oportuit Mediatorem Dei et hominum verum Deum et verum hominem esse. »

S. Thomas, 3^a q. 26 a. 2 : « Utrum Christus, secundum quod homo, sit Mediator Dei et hominum. — Rđq. in mediatore duo possumus considerare : 1° quidem rationem medii; 2° officium coniungendi. Est autem de ratione medii quod distet ab utroque extremorum. Coniungit autem mediator per hoc quod ea quae unius sunt, deferat ad alterum. Neutrum autem horum potest convenire Christo secundum quod Deus, sed solum secundum quod homo. Nam secundum quod Deus, non differt a Patre et Spiritu sancto in natura et potestate dominii. Nec etiam Pater et Spiritus sanctus aliquid habent quod non sit Filii; ut sic possit id quod est Patris vel Spiritus sancti, quasi quod est aliorum, ad alios deferre. Sed utrumque convenit ei inquantum est homo : quia secundum quod est homo, distat et a Deo in natura, et ab hominibus in dignitate et gratiae et gloriae. Inquantum etiam est homo, convenit ei coniungere homines Deo, praecepta et dona Dei hominibus exhibendo et pro homi-

nibus Deo satisfaciendo et interpellando. Et ideo verissime dicitur mediator secundum quod homo. »

B. *Christus mediator moralis.*

Col., 1, 20 : Καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτόν, εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, δι' αὐτοῦ εἶτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς εἶτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Hic finis mediationis qua Christus fungitur, ut omnia convertantur ad Ipsum tanquam ad principium suae beatitudinis; quo fiet ut pax, peccato hominis turbata in terra, per sanguinem Christi in terra fusum restituatur et omnia contineat, sive in terra sive in caelo, in Christo fundata. — Prat, *TP.*, t. 2⁶, p. 107-109.

Idem declaratur adhibito ipso nomine μεσίτης, 1 *Tim.*, 2, 5. 6 : Εἷς γὰρ Θεός, εἷς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων. — Prat, *TP.*, t. 2⁶, p. 199-200.

Id nomen de Christo non adhibetur alibi in NT, nisi *Hb.*, 8, 6; 9, 15; 12, 24, ubi salutatur Christus NTⁱ mediator. Opponitur autem Moysi, qui appellatur VTⁱ mediator, *Gal.*, 3, 19. 20, et Abrahae, qui sine mediatore Promissum a Deo accepit. Nam inter Promissum et Legem hoc interest : Promissum habuit rationem doni gratiosi, ad quod opus non fuit mediatore; Lex habuit rationem Pacti seu Foederis inter Deum et populum electum initi, per ministerium angelorum, in manu Moysi mediatoris. Inter Moysi autem et Christi mediationem, tantum interest quantum inter famulum unius diei et Dominum aeternum. — Prat, *TP.*, 2⁶, p. 115-117.

Mediatio Christi multipliciter declaratur in epistolis paulinis : *Rom.*, 3, 30; 5, 15-21, 40, 12; 1 *Cor.*, 1, 30; 2 *Cor.*, 5, 19; *Gal.*, 4, 4; *Tit.*, 3, 4-6; et in evangelio iohannino, *Io.*, 1, 12-13; 14, 6; 15, 9; 17, 22. 23. In epistola 1^a Ioannis, mediator appellatur Παράκλητος, 1 *Io.*, 2, 1; cf. *Rom.*, 8, 34; *Hb.*, 7, 25; *Io.*, 14, 16.

Illius mediationis virtutem *Patres* passim asseruerunt :

Irenaeus, *H.*, 3, 18, 7, *PG.*, 7, 937 AB : Ἦνωσεν οὖν... τὸν ἄνθρωπον Θεῷ. Εἰ γὰρ... μὴ συνηνῶθη ὁ ἄνθρωπος τῷ Θεῷ, οὐκ ἂν ἤδυνήθη μετασχεῖν τῆς ἀφθαρσίας. Ἐδει γὰρ τὸν μεσίτην Θεοῦ τε καὶ ἀνθρώπων, διὰ τῆς ἰδίας πρὸς ἑκατέρους οἰκειότητος, εἰς φιλίαν καὶ ὁμόνοιαν τοὺς ἀμφοτέρους συναγαγεῖν καὶ Θεῷ μὲν παραστήσαι τὸν ἄνθρωπον, ἀνθρώποις δὲ γνωρίσαι τὸν Θεόν.

Origenes, *C. Cels.*, 3, 28, *PG.*, 11, 956 CD, ed. Koetschau, t. 1, p. 226, 6-18; *In Io.*, 1, 11, *PG.*, 14, 41 B; Preuschen, 9, p. 15, 13-16.

Athanasius, *De Incarn. et c. Ar.*, 22, *PG.*, 26, 1024 B: *Or. 2 c. Ar.*, 7. 59, *PG.*, 26, 161. 273.

Augustinus, *CD.*, 9, 15, 1. 2, *PL.*, 41, 268. 9 : « Si autem... omnes homines, quandiu mortales sunt, etiam miseri sint necesse est, quaerendus est medius qui non solum homo verum etiam Deus sit; ut homines ex mortali miseria ad beatam immortalitatem huius medii beata mortalitas interveniendo perducatur. Quem neque non fieri mortalem oportebat neque permanere mortalem. Mortalis quippe factus est, non infirmata Verbi divinitate, sed carnis infirmitate suscepta... Nec tamen ob hoc mediator est quia Verbum : maxime quippe immortale et maxime beatum Verbum longe est a mortalibus miseris ; sed mediator per quod homo : eo ipso utique ostendens ad illud non solum beatum verum etiam beatificum bonum non oportere quaeri alios mediatores, per quos arbitremur nobis perventionis gradus esse moliendos : quia beatus et beatificus Deus factus particeps humanitatis nostrae compendium prae-buit participandae divinitatis suae. Neque enim nos a mortalitate et miseria liberans ad angelos immortales beatosque ita perducit ut eorum participatione etiam nos immortales et beati simus, sed ad illam Trinitatem cuius et angeli participatione beati sunt. Ideo quando in forma servi, ut mediator esset, infra angelos esse voluit, in forma Dei supra angelos mansit : idem in inferioribus via vitae, qui in superioribus vita. » — *Ibid.*, 10, 32, 312-316; 11, 2, 318. — *Conf.*, 10, 43, 68, *PL.*, 32, 808; *Serm.* 47, 12, 21, *PL.*, 38, 310; *Ep.* 137, 3, 12, *PL.*, 33, 520-1; *In Io. Tr.* 28, 1, *PL.*, 35, 1622. — Mediator praedestinatus, *De dono persever.*, 24, 67, *PL.*, 45, 1033-4. — Cf. Portalié, art. *Augustin*, col. 2367-8.

Leo M., *Ep.* 124, 3, *Ad Monachos Palaestinos*, *PL.*, 54, 1064.

Fulgentius Ruspensis, *Ad Trasimundum*, L. 1, *PL.*, 65, 223-244; *Ep.* 14, q. 4, 424-427 (Per ICDN).

Mediationis principalitatem S. Thomas soli Christo vindicat, 3^a q. 26 a. 1 : « Utrum esse mediatorem Dei et hominum sit proprium Christo. Rđq. ad mediatoris officium proprie pertinet coniungere et unire eos inter quos est mediator : nam extrema

uniuntur in medio. Unire autem homines Deo perfecte quidem convenit Christo, per quem homines sunt reconciliati Christo... (2 Cor., 5, 19). Et ideo solus Christus est perfectus Dei et hominum mediator, inquantum per suam mortem humanum genus Deo reconciliavit... (1 Tim., 2, 5. 6). Nihil tamen prohibet aliquos alios secundum quid dici mediatores inter Deum et homines : prout sc. cooperantur ad unionem hominum cum Deo dispositive vel ministerialiter. »

Eadem doctrina documentis Ecclesiae multipliciter consignata est; inter quae sufficiat commemorasse :

Conc. Florentinum sub Eugenio IV, *Decr. pro Iacobitis* 1441), *DB.*, 711.

Conc. Tridentinum, s. 5, *Decr. de peccato originali* (17 iun. 1546), 3, *DB.*, 790 : « Si quis hoc Adae peccatum, quod origine unum est, et propagatione, non imitatione, transfusum omnibus inest unicuique proprium, vel per humanae naturae vires vel per aliud remedium asserit tolli quam per meritum unius Mediatoris DNIC, qui nos Deo reconciliavit in sanguine suo, factus nobis iustitia, sanctificatio et redemptio (1 Cor., 1, 30)..., A. S. »

C. Mediatio Christi spectat praecipue ad Redemptionem generis humani.

Ex dictis constat moralem Christi mediationem, quae est proprie dicta et reconciliationis efficax mediatio, fundari in mediatione physica, et ab hac habere suam dignitatem ac suum pretium. Sed quia Patres ac theologi aliquando unam, aliquando alteram in fronte suae expositionis collocant, operae pretium erit explicare quid utraque conferat ad oeconomiam Redemptionis.

Utraque mediatio, seu potius uterque aspectus unius mediationis Christi, suas partes habuit in Redemptione generis humani; ita ut mediationi physicae magis respondeat illa quae dicitur redemptio physica; mediationi morali illa quae dicitur redemptio moralis. Quibus nominibus designari solent duae expositiones systematicae unius et eiusdem dogmatis.

Redemptio physica intellegitur secundum quam natura hominis, peccato vulnerata, restituitur in suam integritatem physicam. Est igitur quaedam sanatio, cuius ratio postulat ut vulneri naturae idoneum remedium adhibeatur. Hoc fit dum

natura divina, infinita virtute pollens ad sanandum, assumit naturam humanam in unitatem personae Verbi : propter contactum illum et consortium naturae divinae, natura illa singularis, quam Verbum assumpsit de stirpe Adae, efficitur integra ut in prima institutione generis humani, et fons integritatis quae redundare possit in singulos homines, si ipsi se disponant ad percipiendum fructum sanationis in persona Christi perfectae. Merito appellatur illa redemptio physica, secundum quam Verbum Dei operatur per virtutem suae naturae, quae nullam compatitur infirmitatem ex peccato ortam, sed consumit virus peccati, in Christo absolutissime, in ceteris filiis Adae prout se prae buerint sanandos. Hinc Christus efficitur physice alter Adam, vi ipsius Incarnationis (*Io.*, 1, 14; *1 Cor.*, 15).

Redemptio moralis intellegitur secundum quam homo, morti aeternae addictus propter peccatum primi parentis, restituitur in ius amissum et amicitiam Dei. Hoc fit dum Christus, caput iuridicum totius generis humani effectus pro sua dignitate, culpam primi parentis compensat per suam liberam oboedientiam, cuius meritum infinitum est pro dignitate personae merentis, et imputatur toti generi cuius illa persona est caput. Inde evadunt sancti et amici Dei quotquot sese disponunt ad percipiendum beneficium compensationis a Christo persolutae. Merito appellatur illa redemptio moralis, quia est indolis ethicae et iuridicae : versatur enim in reparatione divinae offensae et in reconciliatione generis humani per illam offensam alienati a Deo : ad quam reparationem et reconciliationem confert omnis operatio Christi hominis et mors in cruce (*Rom.*, 5; *Phil.*, 2).

Una redemptio non est exclusiva alterius, sicut etiam una mediatio non est exclusiva alterius; sed moralis in physica fundatur. Titulus communis est unio hypostatica utriusque naturae in Christo. Vi unionis hypostaticae, constituitur Christus mediator physicus et incipit operari tanquam mediator moralis, donec, accedente ad humilitatem Incarnationis oboedientia crucis, consummarit opus Redemptionis sibi a Patre mandatum.

Quantum Patres uni et alteri redemptioni tribuerint, ex proximis thesibus magis intellegetur. Totum complexi sunt Patres Graeci cum descripserunt mirabilem Dei miserentis

συγκατάβασις, i. e. condescensionem ad creaturam. Vide praecipue Athanasium, *De Incarn. Verbi*, 8, PG., 25, 109 AB; 15, 121 C; Ioannem Chrysostomum, *In Gen.*, Hom. 17, 1, PG., 53, 134. 135, Hom. 18, 3, 152; Hom. « *Quod Christus sit Deus* », 8, PG., 48, 823; Hom. « *Si possibile est* », 3, PG., 51, 36; etc. — Cf. H. Pinard de la Boullaye, *La thèse de la condescendance*, RSR., 1919, p. 197 sqq.

THESIS XX

Dogma Redemptionis in sacrificiis omnium Gentium obscure adumbratum, in VT praeformatum, a Christo authentice promulgatum, in Epistolis Apostolorum plenissime declaratur.

Prolegomena.

1. *Dogma* hic accipitur cum significatione technica quae inter theologos non ita pridem inolevit, ut de re a Deo revelata, ab Ecclesia authentice proposita fidelibus. Nam vetus significatio verbi fuit : *opinio*. Cf. exempla veterum philosophorum : Plato, *Rep.*, 7, 16, p. 538 C; Aristoteles, *Metaph.*, K, 6, p. 1062 B 25; Diogenes Laertius, *Vitae Philosophorum*, 3, *Plato*, 33, ed. Cobet, Paris-Didot 1850, p. 80, 27-31. — Eandem significationem referunt Patres graeci et latini. *Did.*, 11, 3; *Ep. Barnab.*, 1, 6; 9, 7; 10, 1. 9. 10; Ignatius, *Magn.*, 13, 1; *Ep. ad Diogn.*, 5, 3; Iustinus, 1 *Ap.*, 7, 3, 26, 6. 7, PG., 6, 337 A; 369 A; Origenes, *C. Cels.*, 2, 12; PG., 11, 817 A, ed. Koetschau, 1, 141, 2-5, etc. Irenaeus latinus, *H.*, 2, 27, 1, PG., 7, 803 A : « Sic enim apud nullum erit regula veritatis; sed quanti fuerint qui absolvent parabolas, tantae videbuntur veritates pugnantes semet invicem et contraria sibimet dogmata statuentes, sicut et gentilium philosophorum quaestiones. » Ubi manifestum est dogmata opponi regulae veritatis. Tertullianus de metempsychosi scripsit, *An.*, 33, *PL.*, 2, 705 B : « Iudicii nomine vindicatur hoc dogma, quod animae humanae pro vita et meritis genera animalium sortiantur. » Augustinus, *Quaestion. evangel.*, 1, 11, *PL.*, 35, 1326 : « Granum sinapis ob fervorem fidei, vel quod dicatur venena expellere, maius fit omnibus oleribus, i. e. dogmatibus. Dogmata autem sunt placita sectarum, i. e.

quod placuit singulis sectis. » Sub finem s. V, Gennadius presbyter massiliensis scripsit Librum *de ecclesiasticis dogmatibus*, quo doctrinam Ecclesiae adversus varias haereses vindicat. Huius libri passim meminit S. Thomas; nomen *dogma* ipse vix adhibet. Frequentatur autem a theologis recentioribus (Petavio, Thomassino, etc...) et a documentis Sedis Apostolicae. Cf. indicem *DB*.

2. Nomen redemptionis, in VT frequens (לָדַם, הָדַם, LXX : λύτρωσις), primario quidem significat liberationem soluto pretio; secundario speciem quamlibet liberationis ab aliqua afflictione. Exemplo sit lex primogenitorum, *Num.*, 18, 15-17; et cf. Homerum, *Il.*, 1, 13. Translata significatione, adhibetur de liberatione a malo physico potissimum; raro a malo morali culpae (excipe *Ps.*, 24, 22; 129, 7. 8). In reditu ab exsilio cantatur *Ps.*, 84 : « Benedixisti, Domine, terram tuam, avertisti captivitatem Iacob... Misericordia et veritas obviaverunt sibi; iustitia et pax osculatae sunt. » In reversione prophetarum Aggaei et Zachariae ab exsilio, *Ps.*, 110, 9 : « Redemptionem misit populo suo. » Deus ipse appellatur λυτρωτής *Ps.*, 18, 15; 77, 35, etc. Ex *Is.*, 52, 3 : « Gratis venundati estis, et sine argento redimemini », apparet nullum inimicis Israel ius acquiri ex eo quod eis traditus est Israel in servitutem poenae. Cf. *Dt.*, 32, 30.

Ἀπολύτρωσις vocabulum fere proprium NT¹ (in VT, excipe *Dan.*, 4, 29 (31), LXX; aliter Theodotion). Usus autem NT universim respondet acceptioni VT, h. e., significatur universim liberatio ab aliquo malo, non universim liberatio soluto pretio. De S. Paulo dubium motum est num aliquando menti eius obversaretur solutio pretii. Verum omne dubium tollit 1 *Tim.*, 2, 6 : ὁ θεὸς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων. — Cf. Iosephum, *Al.*, 14, 7, 1.

In NT occurrunt verba eiusdem radicis :

ἀπολύτρωσις : *Lc.*, 24, 28; *Rom.*, 3, 24; 8, 23; 1 *Cor.*, 1, 30; *Eph.*, 1, 7. 14; 4, 30; *Col.*, 1, 14; *Hb.*, 9, 15; 11, 35.

λύτρωσις : *Lc.*, 1, 68; 2, 38; *Hb.*, 9, 12.

λύτρον : *Mt.*, 20, 28 = *Mc.*, 10, 45.

ἀντίλυτρον : 1 *Tim.*, 2, 6.

λυτρωτής : *Act.*, 7, 35 (de Moyse).

λυτρωῶ : *Lc.*, 24, 21; *Tit.*, 2, 14; 1 *Pt.*, 1, 18.

λύω : *Ap.*, 1, 5 (aliter vulg.).

Eadem significatione adhibentur :

ἀγοράζω : 1 *Cor.*, 6, 20; 7, 23; 2 *Pt.*, 2, 1; *Ap.*, 5, 9; 14, 3. 4.

ἐξαγοράζω : *Gal.*, 3, 13; 4, 5 (praeter *Eph.*, 5, 16; *Col.*, 4, 5).

περιποιῶμαι : *Act.*, 20, 28.

Thesis eo potissimum spectat ut ostendatur dogma Redemptionis non a Paulo confictum, ut multis rationalistis placuit, sed a Christo vere traditum. In theologia Redemptionis, duplex cavendus excessus : unus, ut parvi pendatur vocabulum usu utriusque Testamenti consecratum ad significandum opus salutis humanae; alter, ut ex ipso vocabulo summa doctrinae repetatur; quod non fert indoles eius metaphorica. Invecta est metaphora ex VT in NT, non sine causa. Oportebat enim inici mentibus hominum cogitationem afflictionis summae ac restitutionis in integrum. Nullam autem maiorem afflictionem cogitare poterant homines illius aetatis quam servitutem et exilium. Israel maxime, utrumque expertus, libertatem et patriam toto pectore amplectebatur. Inde forma salutis proposita hominibus, sub peccato venundatis et a patria caelesti extorribus.

Probatur thesis.

A. *Dogma Redemptionis in sacrificiis omnium Gentium obscure adumbratum.*

In angustiis quas passae sunt omnes Gentes, et omni genere sacrificiorum quibus Deum implorarunt, merito intellegimus figurari unicum Sacrificium quo Filius Dei redempturus erat orbem terrarum. Nam si Pater omnipotens non reliquit Gentes sine argumentis suae divinitatis, et Paulus Apostolus ait « omnem creaturam ingemiscere et parturire, dum adoptionem filiorum Dei expectat » (*Rom.*, 8, 22.23), quanto potiore iure in actu sacrificii, qui supremus est actus religionis, agnoscimus testimonium animae naturaliter christianae et umbram veri Sacrificii.

B. *Dogma Redemptionis in VT praeformatum.*

Praeformatum dicimus, utique pro indole populi carnalis et terrae inhaerentis, qui revelationem crucis ferre non poterat. Propterea haec ei tradita sunt in mysterio. Mansit autem velamen super cor eorum (2 *Cor.*, 3, 15), usque ad tempus

revelationis Christi; cum tamen esset mysterium obiective consignatum in Scripturis, quod nos agnoscimus, revelata facie gloriam Domini speculantes (ib., 18).

In ipso capite Genesis (3, 15), scriptum est de inimicitiiis quas ponet Deus inter semen serpentis ac semen mulieris, ac de huius victoria. Illarum quidem inimicitiarum vestigia deprehenduntur passim, *Iob.*, 1, 7; 2, 2; *Tob.*, 6, 14.15; *Sap.*, 2, 24.25. Ac describitur misera condicio hominis sub peccato laborantis, *Gen.*, 6, 5; *Ps.*, 50, 7; 57, 4; *Iob.*, 14, 4 (eccl.); non tamen occurrit mentio diserta peccati communis, nisi valde sero, *Eccli.*, 25, 33 : « A muliere initium factum est peccati, et per illam omnes morimur. »

Vaticinia prophetarum de redemptione Israel supra recensita sunt (Thes. I). De redemptione autem per patientiam et mortem Messiae praestanda, vix cogitatum est ante tempora Isaiae, ab illaque cogitatione vulgus abhorrebat. Sane res erat Iudaeis non inaudita, Deum patientia conciliari posse; recolantur verba fratris septimi inter Macchabaeos : 2 *Macc.*, 7, 37; adde apocryphum 4 *Macc.*, 17, 22; sed quod unius patientia peccata multorum deleri possent, id erat in VT singulare, nec fere legebatur nisi *Is.*, 52-53, cuius loci messiana vis non erat vulgo perspecta. Saec. demum II° post Christum, rabbini distinxerunt duos Messias : unum filium Ioseph, qui pugnaret et occideretur, dum vias alteri parat; alterum filium David, qui per patientiam vinceret. Apud Iustinum, Trypho Iudaeus, argumentatione christiani perstrictus, fatetur vaticinatos esse prophetas de Messiae patientia; ut autem ostendatur sibi illum esse Iesum Christum, postulat. Vide *Dialogum*, 36. 39. 89. 90, et passim. *PG.*, 6. — Athanasius, *Or. 2 c. Ar.*, 15, *PG.*, 26, 177.

Quatenus in scriptis rabbinicis mentio reperiretur Messiae patientis, disputatum est in varias partes. Affirmavit Wünsche, *Die Leiden des Messias*, Leipzig, 1870; negavit Dalman, *Der leidende Messias*, Leipzig, 1887; iterum, 1888.1891. — Lagrange, *Le Messianisme chez les Juifs*, p. 236-251, Paris, 1909 (potius cum Dalman contra Wünsche). — Cf. etiam Ferd. Weber, *Jüdische Theologie*², §§ 79-81, Leipzig, 1897. — Israel Lévy, *Le sacrifice d'Isaac et la mort de Jésus*, *Rev. Études Juives*, 1912, ex fontibus rabbinicis ostendit vim piacularum sacrificii Isaac (Akeda) iam initio aerae christianae

agnitam inter Iudaeos; negat illam persuasionem ex Ecclesia in Synagoga migrasse. — A. Médebielle, *L'expiation dans l'Ancien et le Nouveau Testament*, Vol. 1, *L'AT*. Rome; Institut Biblique oriental, 1924.

Ad revelationem autem DNIC. pertinebat ut membra prophetiae disiecta inter se connecterentur et ipse innotesceret tanquam Messias et Redemptor per mortem crucis.

C. Dogma Redemptionis a Christo authentice promulgatum.

Illam promulgatio ad tria capita revocari potest:

α) Oracula Christi de sua passione ac morte.

β) Disertam propositi sui declarationem: *Mt.*, 20, 28 = *Mc.*, 10, 45.

γ) Institutionem sanctissimae Eucharistiae.

α) *Oracula Christi de sua passione ac morte.* — De illorum interpretatione, in tres partes abeunt critici:

1. Alii iudicant esse vaticinia ex eventu, a christianis conficta. — Wrede, Pfleiderer, Réville, Loisy...

2. Alii summam rem retinent ut historicam; sed volunt retractatam esse ab evangelistis et amplificatam, ut fides conciliaretur divinitati Christi.

3. Alii narrationi evangelicae fidem simpliciter adiciunt. Ita catholici, et alii non pauci.

Apte autem distinguuntur quae pertinent ad priorem ministerii partem, et quae ad posteriorem, interiecta confessione Petri. Haec posteriora testimonia longe plura sunt et illustriora.

α) *Pars prior ministerii.* — Ut iam dictum est Thesi III, opinio invaluit inter criticos recentiores Iesum, initio praedicationis suae, indulsisse cuidam optimismo, cum regnum affectaret, imminentis sibi mortis negligens; deinde, crescente Pharisaeorum invidia, paulatim intellexisse paratam sibi necem; huius persuasionis recentis vestigia reperiri in Evangelio pauca, eaque sero inserta. — In quo animadvertendum est opinionem illam non fundari in Evangelio: id intellet quisquis opus Christi a principio attenderit ac studuerit assequi quid Christus de se suaque missione senserit et quam condicionem praedicandi Evangelii discipulis proposuerit. Ad illius operis oeconomiam pertinebat ut redemptio per crucem consummanda primum verbis involutis proponeretur, ac pos-

tea tantum aperte praediceretur. Quod ex his indiciis colligi potest :

1. Cum duae praesto essent interpretationes de persona et opere Messiae, una splendida et gloriosa in monumentis apocalypticis (Daniel, Henoch), altera humilis et laboriosa in vaticinio Isaiae de servo Iahveh, Iesus Christus ad hanc posteriorem se conformavit a principio praedicationis suae. Recordare Beatitudines, *Mt.*, 5. Paupertatem spiritus, sui abnegationem, mansuetudinem assidue commendavit; sibi suisque angustias praedixit. Scribae profitenti : « Magister, sequar te quocumque ieris », respondit proposita condicione sui sequendi : « Vulpes foveas habent et volucres caeli nidos; Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet » (*Mt.*, 8, 19.20). Non passus est Dominus efferri se cupiditate regni terreni aut ostentatione virtutis divinae; sed respondit tentanti : « Non tentabis Dominum Deum tuum. » Mitis et humilis corde (*Mt.*, 11, 29) in incepto perseveravit, donec laboriosae vitae mors acerbissima cumulum imposuit.

2. Ubi praedicandum Evangelium mandat sive XII Apostolis (*Mt.*, 10, 5-42; *Mc.*, 6, 7-13; *Lc.*, 9, 1-6), sive LXXII discipulis (*Lc.*, 10, 1-24), summam vitae asperitatem praecipit tanquam iis necessariam qui ministri futuri sint Redemptionis. In quo animadvertite ad primam Apostolorum missionem satis tuto referri quae leguntur *Mt.*, 10, 5-15, quibus ad amussim respondent *Mc.*, 6, 7-13; *Lc.*, 9, 1-6; non ita quae leguntur *Mt.*, 10, 16-42. Unde verisimile fit non haec omnia uno loco et tempore esse prolata, sed propter affinitatem argumenti ab evangelista in unum sermonem esse conflata. Suspiciari licet Dominum in ipsa discipulorum institutione servasse aliquam oeconomiam, ita ut doceret eos primum quantum possent in nomine suo; deinceps, quantum oporteret eos pro nomine suo pati. Quod si ita est, ad priorem institutionem pertinet *Mt.*, 10, 14 : « Et quicumque non receperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes foras de domo vel civitate, excutite pulverem de pedibus vestris »; ad posteriorem, logion eschatologicum, *Mt.*, 10, 23 : « Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam. Amen dico vobis, non consummabitis civitates Israel donec veniat Filius hominis. »

3. Ad priora tempora ministerii non sine fundamento refertur allegoria de sponso auferendo et praedictio de signo Ioniae;

ita ut etiam illa tempora non caruerint mentione mortis Domini.

In utroque loco edisserendo, agemus honeste ac liberaliter, non ut sententiam definitam per fas et nefas statuamus, sed ut id quod est probabile candide sequamur.

Allegoria de sponso auferendo immerito traducitur ut vaticinium ex eventu. Habetur enim apud tres synopticos (*Mt.*, 9, 14.15; *Mc.*, 2, 18-20; *Lc.*, 5, 33-35), et quidem in illa parte quae videtur pertinere ad tempora antiquiora confessione Petri. Sponsi autem nomine designatur Christus etiam alibi : in parabola X virginum, *Mt.*, 25, 1-13; apud Ioannem, 3, 29 (verba Baptistae : « Qui habet sponsam, sponsus est; amicus autem sponsi, qui stat et audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi »); cf. *Ap.*, 19, 7-22, 17. Sed parabola X virginum in suspicionem vocatur, quia apud solum *Mt.* legitur (omittitur a *Mc.*; obiter tangitur a *Lc.*, 12, 35.36); verba Baptistae, quia apud solum *Io.* leguntur. Verum haec sunt iniqua praeiudicia, non firma argumenta. Non maioris ponderis est contradictio quam reperire sibi visus est Wrede inter *Mt.*, 9, 15 (*Mc.*, 2, 20) et *Mt.*, 16, 21 (*Mc.*, 8, 31). Quod enim dicitur Iesus post confessionem Petri coepisse admonere discipulos de itinere suo hierosolymitano et imminente passione (ἡρξάτο δεικνύειν), hoc significat eum tum demum coepisse de illis rebus aperte loqui tanquam proximis, non autem excludit mentionem antea obiter et obscure factam, ut de rebus longinquis. Non desunt in Evangelio aliae praedictiones de rebus longinquis factae, ut illa Simeonis, *Lc.*, 2, 34. Ergo nihil affertur quod fidem eventus apud tres synopticos signati critice labefactet. — Ceterum non diffitemur totam illam pericopen *Mc.*, 2, 1-3, 6 videri potuisse conflata ex multis elementis temporis incerti (2, 1-12 : paralyticus sanatur; 13-14 : vocatur Levi; 15-17 : Iesus cum publicanis discumbit; 18-20 : interrogatur cur discipuli non ieiunent; 21-22 : vinum novum in utres novos mittendum; 23-28 : sabbatum propter hominem; 3, 1-6 : manus arida restituta). Pro hoc statu quaestionis, argumentum non multum urgemus. Verumtamen, quantum possumus conicere, allegoria de sponso auferendo pertinet ad tempora priora ministerii. — Cf. C. Van Crombrughe, *De soteriologiae christianae primis fontibus*, p. 54-58; Lovanii, 1905.

Praedictio de signo Ionae cum mentione resurrectionis

(ergo etiam mortis) Domini aperte connectitur ab evangelista *Mt.*, 12, 38-42 : « Tunc responderunt ei quidam de Scribis et Phariseis, dicentes : Magister, volumus a te signum videre. Qui respondens ait illis : Generatio mala et adultera signum quaerit; et signum non dabitur ei, nisi signum Ioniae prophetae. Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus. Viri Ninivitae surgent in iudicio cum generatione ista, et condemnabunt eam : quia paenitentiam egerunt in praedicatione Ioniae. Et ecce plus quam Ionas hic. Regina Austri surget in iudicio cum generatione ista et condemnabit eam : quia venit a finibus terrae audire sapientiam Salomonis, et ecce plus quam Salomon hic. » Haec autem leguntur in illo evangelio c. 12, ante confessionem Petri, quae legitur c. 16. Non est series narrationis turbanda sine aliquo indicio; ergo a priori verisimile est quae narrantur c. 12 prius gesta esse quam quae narrantur c. 16. Unde, secundum sententiam inter catholicos longe communioem, habemus hoc loco mentionem mortis Domini ab ipso praedictae, prioribus temporibus eius ministerii. — Verumtamen si ab hoc loco, qui est unicus in evangeliis, convertamur ad alios locos NTⁱ, videbimus signum Ioniae connecti non cum morte Domini, sed cum eius praedicatione (quae connexio non deest etiam *Mt.*, 12, 42). Hoc maxime apparet *Lc.*, 11, 29-32 : « Turbis autem concurrentibus, coepit dicere : Generatio haec, generatio nequam est : signum quaerit, et signum non dabitur ei, nisi signum Ioniae prophetae. Nam sicut fuit Ionas signum Ninivitis, ita erit et Filius hominis generationi isti. Regina Austri surget in iudicio cum viris generationis huius, et condemnabit illos : quia venit a finibus terrae audire sapientiam Salomonis : et ecce plus quam Salomon hic. Viri Ninivitae surgent in iudicio cum generatione hac et condemnabunt illam : quia paenitentiam egerunt ad praedicationem Ioniae; et ecce plus quam Ionas hic. » Confirmatur ex *Mt.*, 16, 1-4 = *Mc.*, 8, 11-13, ubi connectitur signum Ioniae cum sola praedicatione Iudae ad Ninivitas. Confirmatur iterum ex dictis in synedrio a falsis testibus, *Mt.*, 26, 61 = *Mc.*, 14, 58; et a Iudaeis iuxta crucem, *Mt.*, 27, 40 = *Mc.*, 15, 29. Quae verba ab evangelista Ioanne 2, 18-22 connectuntur cum verbis a Domino prolati de corporis sui eversione et intra triduum

restitutione. Cf. verba Stephano, obiecta, *Act.*, 6, 13. 14. Hinc orta est interpretatio, cuius clarus exegeta Maldonatus († 1583) dux exstitit : signum Ionae datum generationi nequam, non esse resurrectionem Domini, sed eius praedicationem. Hoc semel admissio, sequetur connexionem quae *Mt.*, 12, 40 invenitur inter signum Ionae et mortem ac resurrectionem Domini, imputandam esse non Domino tunc praedicanti, sed evangelistae narranti et explicanti. Quo posito, iam non poterit afferri *Mt.*, 12, tanquam argumentum mortis ac resurrectionis Domini ab Ipso praedictae ante confessionem Petri, et deficiet argumentum quod ex signo Ionae advocatum est de prioribus temporibus ministerii. Haec solutio Maldonati suos sequaces nacta est inter catholicos, ut Van Crombrugghe, *op. cit.*, p. 58-67; Van Hoonacker, *Les douze petits prophètes*, p. 320-5, Paris, 1908. Verumtamen solutionem traditioni magis conformem, retinent catholici longe plerique; nonnulli etiam acatholici, ut T. Zahn, *Das Evangelium des Mt.*, *ausgelegt*, p. 473, Leipzig, 1910. — Lege L. de Grandmaison, art. *Jésus Christ*, § 417, *DA.*, t. 2, 1509-1510; *Jésus Christ*, t. 2, p. 435-441. — Pro hoc statu quaestionis, argumentum sane non deserimus; sed non ultra modum urgemus tanquam apodicticum praedictionis ad priora ministerii tempora pertinentis.

Sit autem haec summa conclusionis : Christum iam prioribus ministerii sui temporibus mortem suam piacularem diserte praedixisse, argumentis criticis non spernendis defenditur.

b) *Pars posterior ministerii.* — Incipit a confessione Petri, quam concorditer referunt tres Synoptici (*Mt.*, 16, 13-20; *Mc.*, 8, 27-30; *Lc.*, 9, 18-21). Abundat autem disertis praedictionibus mortis imminens. Ac primo quidem

Mt., 16, 21 *Mc.*, 8, 31 *Lc.*, 9, 22

Ἡρξάτο (*Mt.*, *Mc.*) signat, ut dictum est, initium disertae et gravioris praedictionis, non omnis praedictionis (ergo non contradicatur his quae attulimus de priore parte ministerii). Aliae multae subsecutae sunt praedictiones, inter quas quatuor eminent communes tribus synopticis :

<i>Mt.</i> , 17, 22	<i>Mc.</i> , 9, 31 (vulg. 30)	<i>Lc.</i> , 9, 44
20, 18	10, 33	18, 31
21, 39-42	12, 8-10	20, 15-17
26, 24	14, 21	22, 22

Attende, *Mc.*, 9, 31, usum imperfecti, significativum crebrae repetitionis : ἐδίδασκεν, ἔλεγεν; praesens significativum eventus imminantis : παραδίδοται; cf. *Mt.*, 26, 45; de illo aramaismo, P. Joëon, S. I., *Verbum salutis*, t. 5, p. 166; Paris, 1930. — *Mt.*, 21, 42 et parall., appellatur *Ps.*, 117, 22. Idem, 1 *Pt.* 2, 6-8.

Apud unumquemque synopticum, longe frequentiores prae-dictiones. Exemplo sit Marcus :

- 8, 31 sqq. post confessionem Petri, ad discipulos.
- 9, 9-13 post transfigurationem, ad Petrum, Iacobum et Ioannem e monte descendentes.
- 9, 30-32 ad discipulos, in itinere per Galilaeam.
- 10, 32-34 ad duodecim, ascendendo Ierosolymam.
- 10, 35-40 ad filios Zebedaei, in eodem itinere.
- 10, 41-45 ad decem, statim post.
- 12, 1-12 ad sacerdotes et scribas, in templo.
- 13, maxime 20-26 ad Petrum et Iacobum et Ioannem et Andream, oratio apocalyptica.
- 14, 6-8 Bethaniae, in domo Simonis leprosi.
- 14, 18-21 ad duodecim, in Cena, de proditore.
- 14, 25 sqq. ad eosdem, in Cena, de negatione Petri.
- 14, 42 ad Petrum et Iacobum et Ioannem in horto, de proditore.

Tam clara oracula, litterae evangeliorum multipliciter inserta, leges criticae non sinunt avelli ex ipsis visceribus narrationis. Ostendunt autem deliberatam voluntatem obviam eundi morti.

Nec iustae sunt criminationes quae adversus illa motae sunt.

Frequens assertio necessitatis (δεῖ...) incusatur tanquam interpolata ex disciplina Pauli Apostoli in narrationem evangelicam. Sane haec assertio frequentius recurrit apud Lucam, comitem Pauli Apostoli, quam in ceteris scriptis apostolicis, nec tantum in narratione passionis (*Lc.*, 13, 33; 17, 25; 22, 37; 24, 7. 26. 44); sed etiam alibi (2, 49; 4, 43; 9, 22; 19, 5; adde *Act.*, 3, 21; 17, 3; 1 *Cor.*, 15, 25). Sed cum dicit Lucas, v. g. 22, 37 : Τοῦτο τὸ γεγραμμένον δεῖ τελεσθῆναι ἐν ἐμοί, nihil aliud dicit quam quod tam saepe legitur apud *Mt.*, Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου, *Mt.*, 1, 22; cf.

2, 15. 23; 4, 14; 8, 17... In illa mentione decreti divini iam prope ad executionem adducti, nihil nec philologice nec psychologice mirum.

Parabola de vinitoribus homicidis (sic dicta a tribus synopticiis, *Mt.*, 21, 33; *Mc.*, 12, 1; *Lc.*, 20, 9; ab omnibus autem relata, *Mt.*, 21, 33-46; *Mc.*, 12, 1-12; *Lc.*, 20, 9-19) incusatur tanquam non parabola sed allegoria; ab indole parabolarum Domini aliena, ab aliquo scriptore christiano conficta ad exemplar *Is.*, 5, *Mt.*, 22 (missio famulorum), *Ps.*, 117, 22. 23, et *Mt.*, 24. 25 (sermo apocalypticus). Sed mirum quo acumine illi critici legem evangelistis praescribant, et damnent tanquam apocrypham paginam tam multis Scripturarum analogiis commendatam : de ficu arefacta, *Lc.*, 13, 6; scelus Pharisaeorum, *Mt.*, 23, 27, etc. Solebat autem Dominus parabolas proponere turbis, et aliquando discipulis explicare, ut *Mt.*, 13, 3 sqq.; cum principibus autem sacerdotum ac senioribus populi, quorum alienus erat intellectus, magis ad allegoriam sermonem convertere.

Versus *Lc.*, 22, 37, ubi Dominus diserte appellat *Is.*, 53, 12, tanquam de se scriptum, incusatur tanquam insertus fraudulenter, ad similitudinem *Lc.*, 4, 17-21. Sed hic versus rationem reddit mutationis paulo post in animis discipulorum factae, nedum solvat nexum sententiae. Quae leguntur *Lc.*, 22, 35-38 de nova condicione militandi Christo, ac de duobus gladiis, propria sunt huius evangelii; ponuntur autem statim post praedictam negationem Petri. Gladii in horto dstricti et auriculae abscissae meminerunt quatuor evangelistae (*Mt.*, 26, 51; *Mc.*, 14, 47; *Lc.*, 22, 50; *Io.*, 18, 10); Petrum percussisse tres synoptici omittunt, solus Ioannes nos docuit. Quae Dominus in mentione gladii insinuavit allegorice, periculum imminere et obviam morti eundum, discipuli sane non intellexerant. Res ingenue refertur ut non intellecta. Ipsa obscuritas narrationis commendat candorem evangelistae. Ita Knabenbauer, Plummer, alii exegetae.

Agonia in horto et vox desperantis in cruce (*Mt.*, 27, 46; *Mc.*, 15, 34) incusatur tanquam indigna Filio Dei, ab iis qui indignanter ferunt infirmitates nostras ab eo susceptas. Sed magis admiranda sapientia et humanitas Dei, qui voluit Filium suum per omnia fieri nostri similem absque peccato (*Hb.*, 4, 15). Vox autem in cruce emissa, ex *Ps.*, 21, 2, plena sane est

desolationis, sed nihil continet desperationis. Apte Ambrosius, *in Lc.*, L. 10, 56-7, *PL.*, 15, 1817 D-1818 B : « Haerent plerique hoc loco, qui tristitiam Salutaris ad argumentum inolitae potius a principio quam susceptae ad tempus infirmitatis inclinant, et naturalis sensum cupiunt detorquere sententiae. Ego autem non solum excusandum non puto, sed etiam nusquam magis pietatem eius maiestatemque demiror; minus enim contulerat mihi, nisi meum suscepisset affectum. Ergo pro me doluit, qui pro se nihil habuit quod doleret; et sequestrata delectatione divinitatis aeternae, taedio meae infirmitatis afficitur. Suscepit enim tristitiam meam, ut mihi suam laetitiam largiretur; et vestigiis nostris descendit usque ad mortis aerumnam, ut nos suis vestigiis revocaret ad vitam. Confidenter ergo tristitiam nomino, quia crucem praedico : neque enim speciem Incarnationis suscepit, sed veritatem. Debuit ergo et dolorem suscipere, ut vinceret tristitiam, non excluderet. Neque enim habent fortitudinis laudem qui stuporem magis vulnerum tulerint quam dolorem : *Homo enim in plaga, et sciens*, inquit, *ferre infirmitates* (*Is.*, 53, 3). Nos vult erudire ut, quia in Ioseph didiceramus carcerem non timere, mortem vincere disceremus in Christo; et, quod est amplius, quemadmodum futurae mortis maestitiam vinceremus... »

Ergo persona Christi in evangeliiis sibi constat, et ad mortem crucis pervenit non tanquam ad exitum improvisum, sed tanquam ad apicem vitae redemptricis certo consilio susceptae.

β) *Diserta propositi messiani declaratio* : *Mt.*, 20, 28 = *Mc.*, 10, 45 :

Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθεν διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν.

Locus summi momenti, qui si semel recipiatur, iam non poterit Redemptio Christi simpliciter dimitti ut commentum paulinum. Agendum igitur 1° de authenticia; 2° de interpretatione.

1° *De authenticia*. — Impugnatus est locus ab iis qui genuinum esse Domini dictum nolebant; imprimis a Baur; tum a multis, sed diversimode. Alii nihil in hoc paulini suspicabantur : ita Wernle, Harnack, Joh. Hoffmann. Alii cum extremum paulinismum Marco imputarent, etiam hunc locum paulinum, i. e. non historicum, statuerant : ita post Tubingenses, J. H.

Holtzmann, Loisy, Andersen. Authentiam strenue defenderunt, praeter catholicos, nonnulli protestantes, ut A. Ritschl, *Die christliche Lehre von der Rechtfertigung und der Versöhnung*, t. 2^a, p. 41-51; Lobstein, *La sainte Cène*, p. 74, Lausanne, 1889; H. Monnier, *La mission historique de Jésus*, p. 290-4, Paris, 1906. Impugnatur littera his praecipue argumentis :

a) Acuti exegetae, qui Marcum extremo paulinismo addictum statuunt, non satis consentiunt inter se quid maxime Paulo acceptum referat Marcus. Haec autem praecipue indicantur : frequens mentio necessitatis Christo incumbentis (δσϊ); velum templi scissum, *Mc.*, 15, 38; parata universis salus, *Mc.*, 13, 10; 14, 9 sqq.; quaedam praeterea ex terminologia. A. Resch, *Der Paulinismus und die Logia Jesu*, TU. NF., 12, Leipzig, 1904, sibi persuasit Paulum prae manibus habuisse collectionem quandam dictorum aramaicorum unde hauriret; in eo numero fuisse dictum illud quod *Mc.*, 10, 45 repraesentet : בן האדם נתן נפשו כפר תחת רבים.

b) Argumentum ducitur etiam adversus authentiam, ex silentio Lucae, qui locum tam insignem praetermissurus non fuerit, si illum non ignorasset.

c) Obicitur etiam nomen Filii hominis. Ita maxime Joh. Weiss, qui nomen putat apprime messianum, negat autem Iesum illo uti potuisse nisi sub vitae suae finem, cum antea conscius non fuisset messianitatis suae. *Das älteste Evangelium*, Göttingen, 1908.

Ad haec respondetur :

a) Indicia paulinismi apud *Mc.* non videntur certa, neque propria illius evangelistae. *Is.*, 53, 11. 12 plane haberi potest ut fons *Mc.*, 10, 45 et 1 *Tin.*, 2, 6. Ipse Apostolus, 1 *Cor.*, 15, 3. 4, testatur se a traditione non scripta pendere; habeturque eadem traditio consignata passim in NT etiam extra epistolas paulinas; v. g. 1 *Pt.*, 1, 18. 19; 2, 21. 22. 24; *Act.*, 2, 23-4; 3, 13-26; 8, 30-35; 10, 34. Evangelistae quidem synoptici voluerunt esse narratores rerum evangelicarum, non interpretes Pauli. Dato autem, non concessio, praesto fuisse Paulo illam collectionem dictorum aramaicorum quae gratis assumitur, veri similis esset *Mc.*, 10, 45 fluxisse ex *Mt.* aramaico, quam ex illo fonte prorsus ignoto. — Cf. Lagrange, *Évangile de S. Marc*, p. CXL-CL

b) Silentium Lucae non est tale quale dicitur. Etenim occur-

rit locus similis in narratione ultimae Cenaе, *Lc.*, 22, 23-27, ubi Dominus compescit ambitiosam suorum contentionem de primatu, proposito exemplo humilitatis suae : ἐγὼ δὲ ἐν μέσσοις ὑμῶν εἰμι ὡς ὁ διακονῶν (27). Ceterum constat inter omnes Lucam prae manibus habuisse evangelium Marci, cum scriberet suum evangelium; neque erat in *Mc.*, 10, 45 quidquam quod illum posset offendere, cum alibi idem dixerit. Sane, si Marcus dicendus est paulinizare, etiam et amplius Lucas, assiduus comes Apostoli. Cur dictum *Mc.*, 10, 45 non legatur suo loco apud *Lc.*, revera nescimus. Tutius est causam non assignare.

c) Nomen Filii hominis non constat fuisse necessario messianum, imo potius constat non fuisse necessario messianum, sed tantummodo idoneum ad significandum, ex adiunctis, dignitatem messianam. Cf. dicta in thesi III^a. Ergo fundamentum obiectionis corrui. Haberet autem aliquam umbram fundamenti si nunquam aut raro legeretur id nomen in evangeliiis ante ultima tempora vitae Christi. Sed non ita est. Tota traditio synoptica testatur Iesum usum esse illo nomine, agentem cum discipulis, etiam ante confessionem Petri. Satis erit proferre exempla ex Marci evangelio : 2, 9-12. 27. 28; 8, 31. 32. 38; 9, 9. 12. 13. 30. 31; 10, 32-34. 42-45; 13, 26; 14, 21. 41. 42. 62. Plura numerantur exempla ante *Mc.*, 10, 45 quam post. Simile experimentum ex *Mt.*, 20, 28 peti potest. Ergo tota illa argumentatio in vacuo vertitur.

2° *De interpretatione.* — Propositum Christi redemptorium hoc loco declaratur, eiusque summa reponitur in morte vicaria pro multis; verba sunt adeo distincta ut alii interpretationi non relinquatur locus.

Λύτρον ἀντὶ πολλῶν necessario significat pretium pro multis solutum.

Occurrit λύτρον in VT (LXX) 20 locis (17 numero plur., 3 sing.). Respondet autem variis vocabulis hebraicis :

כֶּפֶר (6) *Ex.*, 21, 30 a; 30, 12; *Num.*, 35, 31. 32; *Prov.*, 6, 35; 13, 8.

פֶּדָה (7) *Ex.*, 21, 30 b; *Lev.*, 19, 20; *Num.*, 3, 46. 48. 49. 51; 18, 15.

גֹּאֵל (5) *Lev.*, 25, 24. 26. 51. 52; 27, 31.

בֹּחֵר (1) *Is.*, 45, 13.

() *Num.*, 3, 13.

Aptissime respondet hebr. כֶּפֶר, quod quidem 13 locis occur-

rit, et varie redditur : λύτρον (6) ; praeterea, ἀλλάγμα, *Is.*, 43, 3 ; ἀντάλλαγμα, *Am.* 5, 12 ; ἐξίλασμα, 1 *Sam.*, 12, 3 ; *Ps.*, 48, 8 (LXX) ; περικάθαρμα, *Prov.*, 21, 18 ; δῶρον, *Iob*, 36, 18. — Cf. Hatch and Redpath, *A Concordance of the Septuagint*, p. 890 (Oxford, 1895) ; Médebielle, t. 1, p. 9 sqq.

At Alb. Ritschl, *Die christliche Lehre von der Rechtfertigung und Versöhnung*³, Bonn, 1889, vult כפר accipi physice pro operimento, iuxta proprietatem heb. כפר, *Ex.*, 25, 17 : Καὶ ποιήσεις ἱλαστήριον ἐπίθεμα χρυσοῦ καθαροῦ... (propitiatorium arcae), cf. *Ps.*, 64, 4 ; 31, 1. 2 (LXX). Et interpretatur non de commutatione aliqua, sed de insigni exemplo cuius splendore omnis iniquitas humana obnubiletur. Id sane mire quadrat cum commento Reformatorum de peccato non delendo, sed tegendo. — Verum systema satis confutatur assyriacis monumentis nuper inventis, quibus confirmata est acceptio radicis כפר pro ipsa redemptione seu commutatione. — Cf. S. N. Langdon, *Expository Times*, 22, p. 320-5 (1911) ; Médebielle, p. 69. Ceterum Médebielle recte vidit hoc loco כפר apte repraesentare λύτρον, in hoc sapientior quam G. Hollmann.

G. Hollmann, *Die Bedeutung des Todes Jesu nach seinen eigenen Aussagen, auf Grund der synoptischen Evangelien*, Tübingen und Leipzig, 1901, verbis aramaicis ex conjectura restitutis, accepit λύτρον non pro כפר, ut vulgo fit, sed pro פדיון aut pro פורקן, et interpretatus est de solo exemplo : Christum exemplo mortis suae voluisse efficaciter convertere quos exempla vitae suae et praedicatio non convertissent ; ponendo autem animam suam, exemisse multos a necessitate ponendae animae suae. — Verum, antequam ad fontem aramaicum coniciendo regrediamur, ratio reddenda est verborum graecorum NT, ut iacent. Habet autem verbum λύτρον, ex contextu et ex locis parallelis, interpretationem obviam, non in linea exempli, sed in linea commutationis. Cf. ex VT, *Ex.*, 21, 30 λύτρα τῆς ψυχῆς ; *Lev.*, 25, 51 : λύτρα αὐτοῦ ; *Num.*, 35, 31 : λύτρα περὶ ψυχῆς ; 32 : λύτρα τοῦ φυγεῖν, i. e. pretium solutum ut in urbem refugii abire liceret, etc. Ex NT, *Mc.*, 8, 37 : Τί γὰρ δοῖ ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ; 1 *Tim.*, 2, 6 : (ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς) ὁ δὸς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων ; *Eph.*, 1, 7 : Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων ; etc. — Cf. Iosephus, *A. I.*, 14, 7, 1 : (Eleazarus sacerdos Crasso appetenti omne aurum templi)

τὴν δοκὸν τὴν χρυσῇν λύτρον ἀντὶ πάντων ἔδωκεν. Lucianus, *Deorum dialogus*, 4, 2 (Ganymedes ad Iovem), Ὑπισχνούμαί σοι... κριὸν τεθύσεσθαι λύτρα ὑπὲρ ἐμοῦ.

Omnino retinenda est vis praepositionis ἀντί, quae significat commutationem. Praesertim cum iam illa aetate coepisset abire in desuetudinem et locum concedere praepositioni ὑπέρ, minus distinctae significationis. — *Mt.*, 2, 22 : Ἀκούσας δὲ (Ἰωσήφ) ὅτι Ἀρχέλαος βασιλεύει τῆς Ἰουδαίας ἀντὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἡρώδου, ἐφοβήθη ἐκεῖ ἀπελθεῖν. 5, 38 : Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος. 17, 27 : Δὲς (τὸν στατήρα) αὐτοῖς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. — Cf. *Lc.*, 11, 11; *Io.*, 1, 16; *Rom.*, 12, 17; 1 *Cor.*, 11, 15; 1 *Thes.*, 5, 15; *Hb.*, 12, 2. 16; *Iac.*, 4, 15; 1 *Pt.*, 3, 9. Haec omnia pertinent ad substitutionem aut ad retributionem. (Ἀνθ' ὧν, ἀντὶ τούτου significat retributionem aut causam moventem : *Lc.*, 1, 20; 12, 3; 19, 44; *Act.*, 12, 23; 2 *Thes.*, 2, 10; *Eph.*, 5, 31.)

Coniungi autem ἀντὶ πολλῶν non immediate cum λύτρον (ut fert manifesta connexio verborum), sed cum ἤλθεν (ut placuit Ritschl, B. Weiss) aut cum δοῦναι (Hollmann), violentum est.

Ceterum ad ipsum fontem dicti evangelici aditus patet. *Is.*, 53, 12 : Διὰ τοῦτο αὐτὸς κληρονομήσει πολλούς, καὶ τῶν ἰσχυρῶν μεριεῖ σκῦλα· ἀνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη καὶ αὐτὸς ἀμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκε καὶ διὰ τὰς ἀνομίας αὐτῶν παρεδόθη. — Deest utique vox λύτρον, sed plane exprimitur res per illam vocem significata. Πολλῶν autem non apponit restrictionem numero redemptorum, sed locum relinquit ulteriori declarationi, quae invenitur *Rom.*, 5, 12; 1 *Tim.*, 2, 6. Non omnia sunt a quolibet dicto Scripturae postulanda. Similiter *Mt.*, 26, 28; *Mc.*, 14, 24. Summa res declaratur verbis Ioannis Baptistae, *Io.*, 1, 29 : Ἰδὲ ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ, ὁ αἵρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου.

Ergo vel ex illo solo loco evangelico *Mt.*, 20, 28 = *Mc.*, 10, 45, aperte colligitur id fuisse propositum Iesu Christi ut morte sua peccata hominum efficaciter expiaret eosque Deo reconciliaret.

γ) *Institutio sanctissimae Eucharistiae.*

Mt., 26, 26-29; *Mc.*, 14, 22-25; *Lc.*, 22, 15-20; 1 *Cor.*, 11, 23-26.

Adeatur volumen de SS. Eucharistia, thes. I, ubi hic locus diligenter exponitur, et significatio sacrificii propitiatorii vindicatur.

D. Dogma Redemptionis in epistolis Apostolorum plenissime declaratum.

Penetrandum in ipsa viscera mysterii, duce praesertim Apostolo Paulo, qui est eius non, ut multis Reformatoribus placuit, auctor, sed scrutator illustratus a Spiritu sancto. Ipse « Hebraeus ex Hebraeis, secundum Legem Pharisaeus » (*Phil.*, 3, 5) « iuxta pedes Gamaliel eruditus iuxta veritatem paternae Legis » (*Act.*, 22, 3), dogma christianum pro rabbinica institutione, qua erat imbutus, evolvit. Theologia paulina, in revelatione VT radicata, cum historia evangelica artissime conserta, utrique superstruitur, ut opus fidei quaerentis intellectum mysterii christiani. Multis illa quidem constat elementis, quae neque Sermo in monte neque aliae partes evangeliorum exhibent.

Illius theologiae veluti cardo est dogma Redemptionis. Tam multiplicibus autem rationibus evolvitur ut difficile ad unitatem redigantur omnia Apostoli documenta. Summa res in eo consistit ut miserae conditioni et servituti hominum sub peccato afflictorum opponatur beata condicio et libertas quam Redemptor attulit. Hinc duae partes :

α) De servitute peccati.

β) De libertate per Christum.

α). *Servitus peccati*. His fere capitibus comprehendendi potest :

1. *Universalitas peccati*. — Peccatum invasisse genus humanum ostendit Apostolus, appellata historia mundi et auctoritate Scripturarum. Maxime initio Epistolae ad Romanos (scriptae Corinthi, hieme 56). Praemissis quibusdam de elementis fidei in Christum (1, 1-7), ac de fide Romanorum (1, 8-17), quae annuntiatur in universo mundo, alloquitur primo Gentes (1, 18-32), postea Iudaeos (2, 1-3, 21). Gentes, quia veritatem Dei in iniustitia detinent, tanquam inexcusabiles tradidit Deus in reprobum sensum. Iudaei frustra in Lege sua gloriantur, si per praevaricationem Legis Deum inhonorant. De universis concludit (3, 22-27) paratam utrisque redemptionem in Christo Iesu. Similia *Eph.*, 2, 1-3, 11. 12; *Gal.*, 2, 15.

2. *Lex peccati*. — Ab Adamo principium peccati et mortis. *Rom.*, 5, 12-14. Assumitur peccatum Adae tanquam notum ex *Gen.* Idem peccato viam aperuit et factus est posteris exemplum peccandi. Δι' ἐνός ἀνθρώπου ἡ ἀμαρτία εἰς τὸν κόσμον

εἰσῆλθεν, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διῆλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον. Patres Graeci plerique accipiunt ἐφ' ᾧ, secundum proprietatem linguae suae, tanquam conjunctionem, = *quia*, cf. 2 *Cor.*, 5, 4; *Phil.*, 3, 12; Patres Latini cum Chrysostomo accipiunt pronomen masculino genere, tanquam dictum de uno homine, *in quo* omnes peccaverint. Haec posterior interpretatio, distinctior priore, litterae graecae non adversatur, nec recedit a mente Apostoli (Cf. *Rom.*, 5, 18; 1 *Cor.*, 15, 22). Θάνατος primario quidem significat mortem corporis, cf. *Gen.*, 2, 17; 3, 19; praeterea, *Sap.*, 2, 24 : « Invidia autem diaboli mors introivit in orbem terrarum. » Sed ipsum peccatum infert mortem animae praesentem et reatum mortis aeternae. *Conc. Arausicanum II* (529), can. 2, *DB.*, 175; *Conc. Tridentinum*, s. 5 (17 iun. 1546) can. 1-5, *DB.*, 788-792.

3. *Multiplex servitus hominum.* — Homines peccato et morti addicti, ultra patiuntur servitutem et Legis et carnis. Legis, quatenus, accidente institutione divina, accedit etiam gravitas delicto, *Rom.*, 5, 20; *Gal.*, 3, 19-25 : Lex paedagogus populi electi, ut omnes iustificarentur ex fide in Christum. Carnis, quatenus caro concupiscit adversus spiritum et occasionem dat merendi per gratiam. *Rom.*, 7; *Gal.*, 5, 19. Ita factum est ut homines superarent elementa doctrinae mundanae ac mosaicae (στοιχεῖα τοῦ κόσμου, ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα; *Gal.*, 4, 3. 9; *Col.*, 2, 8. 20; *Hb.*, 5, 12) et Deo servire inciperent in spiritu. — Prat, *TP.*, t. 1⁷, p. 214-222; t. 2⁶, p. 126-8; 507-9.

β) *Redemptio a peccato.*

Nihil iam damnationis in illis quos Christus iustificavit et per baptismum sibimet inseruit, *Rom.*, 8, 1 : Οὐδὲν ἄρα νῦν κατάκριμα τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Non quo omnes iam hostes vicerint ipsi : nondum enim salvi sunt nisi spe, *Rom.*, 8, 24 : Τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν. Sed iam Spiritu Dei aguntur, iam sunt filii Dei, *Rom.*, 8, 14; iusti ipsa iustitia quae ex fide est Christi Iesu, *Phil.*, 3, 9; liberi, libertate qua Christus eos liberavit, *Gal.*, 4, 31. Quomodo tanta mutatio facta sit, explicari potest per tria capita, quae tribus capitibus servitutis opponantur :

1. *Principium Redemptionis.* — A Deo ipso est illud principium, iustitia Dei in salute hominem manifesta. Nomine iustitiae intellegitur hic primario attributum divinum; secun-

dario, Dei donum in hominibus. Attributum divinum, iustitia qua Deus ipse iustus est, fides in servandis promissis et voluntas in omnes homines benefica. In VT, iam multipliciter declaratur : *Dt.*, 32, 4; *Iudic.*, 5, 11; *Ps.*, 30, 2; 47, 11; 50, 16; 68, 28; 97, 2; 118, 40; 142, 1. 11; *Os.*, 2, 18-21; *Mich.*, 6, 5; *Zach.*, 8, 8; *Is.*, 30, 18; 45, 8. 13. 21. 23-25; 51, 6-8; 56, 1. Paulus eiusdem attributi meminit, *Rom.*, 3, 5. 25. 26.

Donum Dei quo iustos facit homines. Ita in VT, *Hab.*, 2, 4 : « Iustus autem in fide sua vivet »; locus accommodatus in NT, *Rom.*, 1, 17; *Gal.*, 3, 11; *Hb.*, 10, 38. Doni divini meminit Paulus praeterea *Rom.*, 3, 21. 22. 24. 26. 28. 30; 4, 3. 5. 9. 10. 11. 13; 9, 30; 10, 3; 2 *Cor.*, 5, 21; *Gal.*, 2, 16; 3, 8. 24; *Phil.*, 3, 9. Lege *Rom.*, 6, 4-20; *Eph.*, 4, 20-24. — Extra Paulum, raro; attende tamen *Mt.*, 6, 33; *Iac.*, 1, 20. — Intellegenda est autem iustitia non extrinsecus imputata (quam volunt Protestantes reperire 2 *Cor.*, 5, 19), sed homini inhaerens, ad mentem Tridentini, s. 5, c. 5, *DB.*, 792; s. 6. c. 3. 6. 7. 16, *DB.*, 795. 798. 799. 800. 809. — Cf. Prat, *TP.*, t. 2⁶ n. W, p. 545-550.

2. *Lex Redemptionis.* — A Christi morte et resurrectione, principium vitae aeternae. *Rom.*, 3, 25 : Ὁν προσέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι, εἰς ἐνδείξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων. — *Gal.*, 3, 13 : Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου : de quo loco acute notat Epiphanius, adv. Marcionem, *H.*, 42, 8, *PG.*, 44, 705 D, Apostolum scripsisse : ἐξηγόρασεν, non ἡγόρασεν : Christus enim non emit (neque rapuit) rem alienam, sed redemit suam.

Christus autem, iuxta Apostolum, auctor exstitit gratiae abundantioris quam fuit iniquitas Adae. *Rom.*, 5, 20 : Οἷ δὲ ἐπλέοναsen ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις. Opponuntur inter se unus et unus, multi et multi; unus determinate (τοῦ ἐνός); multi determinate (οἱ πολλοί); in quo potior est vis articuli determinantis quam adiectivi determinati. Sane οἱ πολλοί nequit intelligi : *plerique*, sed ad *omnes* pertinet (cf. *Rom.*, 5, 18; 1 *Cor.*, 15, 22; 2 *Cor.*, 5, 14. 15). Idem genus locutionis agnoscendum est quod occurrit *Rom.*, 12, 5 : οἱ πολλοὶ ἐν σῶμά ἐσμεν », (*nos*) multi unum corpus sumus; 1 *Cor.*, 10, 17. Priori Adae, causae mortis, opponitur alter Adam, primogenitus e mortuis (*Col.*, 1, 18); primitiae dormientium (1 *Cor.*, 15, 20); spiritus vivificans, πνεῦμα ζωοποιῶν, 1 *Cor.*, 15, 45. — Lege totum caput 1 *Cor.*, 15;

et de parallelismo, cf. A. Vitti, S. I., *Christus Adam. Biblica*, 1926, p. 121-145.

Mire describitur opus Redemptionis, 2 *Cor.*, 5, 21 : Τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ. *Gal.*, 3, 13 : Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ Νόμου γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα. — Cf. *Rom.* 8, 3. — His locis respicitur locus *Dt.*, 21, 23, de maledictione pendentis in ligno. Quomodo autem Christus sit factus pro nobis peccatum, aliter interpretati sunt Patres Graeci, aliter Latini. Latini intellexerunt Christum ideo factum peccatum, quia factum hostiam pro peccato. Ita Ambrosiaster, *PL.*, 17, 298 BC; Pelagius, *PL.*, 30, 786 C; Augustinus, *Enchiridion*, 14, 13. *PL.*, 40, 293. *C. Maximinum*, 1, 2, *PL.*, 42, 784, etc. Sed haec interpretatio non videtur probabilis, utpote in LXX non fundata et scriptoribus NT ignota. Recentiores fere omnes sequuntur interpretationem Patrum Graecorum, qui intellexerunt Christum sanctissimum factum esse consortem hominum peccatorum, ut ipsi participes fierent eius propitiationis et sanctitatis. Cf. Ioannem Chrysostomum, In 2 *Cor.*, *H.*, 11, 3, *PG.*, 61, 478-9. — Prat, *TP.*, t. 2⁶, p. 244. Id sane significare nequit Christum reum peccati factum esse et eo nomine poenam meruisse, bene vero suscepisse onus peccati et ut talem satisfecisse iustitiae vindicativae pro hominibus reis.

3. *Multiplex libertas filiorum Dei.* — Iterum iterumque Romanos admonet Apostolus ipse non accepisse spiritum servitutis iterum in timore, bene vero spiritum adoptionis filiorum, qui spiritus est libertatis. (*Rom.*, 8, 14. 15. 16.) Quamquam libertas illa nondum plena est : tunc demum consummabitur cum creatura, liberata a vinculis corporis, potietur gloria filiorum Dei (*Rom.*, 8, 21). Sed tamen iam evasit servitutem Legis propter praedicationem Evangelii, et servitutem carnis propter inhabitantem in se Spiritum Dei (*Gal.*, 4, 4 sqq.); et in hac libertate triumphat (*Gal.*, 4, 31). Ubi enim Spiritus Domini, ibi libertas (2 *Cor.*, 3, 17). Per Spiritum inserta est corpori mystico Christi, *Rom.*, 6, 3; 8, 14-17; 9, 4; 12, 11; 1 *Cor.*, 6, 17; 12, 4. 27; 2 *Cor.*, 3, 18; 13, 13; *Gal.*, 3, 16. 27; 5, 16. 25; *Eph.*, 1, 22; 4, 4. 12-16; 5, 23; *Phil.*, 2, 1; *Col.*, 1, 18. 19; 2, 10; neque ullam vim creatam novit qua separari possit a Christi caritate, *Rom.*, 8, 37-39.

De his omnibus et de formula paulina ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, qua

doctrina de Christo mystico saepissime repraesentatur, cf. dicta in thesi XVII, de Christo capite Ecclesiae. — Ceterum, cf. Prat, *TP.*, t. 2⁶, p. 257-277; 359-362.

Si conferantur epistolae paulinae cum evangeliiis synopticis, apparet diversitas in systematica elaboratione, non in re ipsa. Evangelistae synoptici erant homines aut parum litterati (Mt., Mc.), aut certe non multum versati in iudaicis disciplinis (Lc.). Quapropter nihil aliud eis propositum fuit nisi ut res gestas ingenue narrarent ac semen Evangelii animis hominum inicerent. Paulus autem, pro sua rabbinica institutione, evangelicum semen animo suo conceperat ac foverat, antequam illud spargeret; quo factum est ut una cum verbo Evangelii spargeret quandam theologiam. Nihilominus appellare non cessavit traditionem acceptam a Domino (1 *Cor.*, 11, 26; 15, 3; *Gal.*, 1, 9. 11. 12; *Phil.*, 4, 9; *Col.*, 2, 6; 1 *Thess.*, 2, 13; 2 *Thess.*, 2, 15; 3, 6), conformem illam quidem traditioni ceterorum Apostolorum (*Gal.*, 2, 9), quamvis nonnulla privatim sibi revelata fateretur (2 *Cor.*, 12, 1; *Gal.*, 1, 11. 12. 18; 2, 2). Quod igitur de suo addidit Apostolus Paulus praedicationi communi, addidit ut legitimam explicationem, non ut adulterationem historiae evangelicae. — Cf. volumen *de SS. Eucharistia*, thes. I, p. 13-15. Prat, in *DA.*, art. *Paul (Saint) et le Paulinisme*.

Epistola ad Hebraeos, paulina spiritu etiamsi non verbis, tota eo spectat ut opus Redemptionis describat in forma Sacrificii, quo veteres oblationes Synagogae abrogatae sunt, nova oblatio Ecclesiae data. NT ostenditur perfectius quam VT, « Nihil enim ad perfectum adduxit Lex; Introductio veromelioris spei, per quam proximamus ad Deum. » (7, 19.) Igitur cum per Prophetas Deus annuntiaret Novum Foedus, in quo unusquisque Legem ferret scriptam in corde suo et remissionem peccatorum acciperet, iam Veteris abolitionem praedixit. Nunc illud Foedus peremptum est; in eius locum successit Foedus Novum a Christo inductum (7, 18; 8, 6); cuius excellentia maxime in praestanti Sacerdotii maiestate et Sacrificii efficacia cernitur. Christus sacerdos in aeternum ceteris sanctitate praestans (1-7), una oblatione sanguinis sui reseravit caelum, eoque ingressus mediator aeternam redemptionem perfecit (9, 12). Adhibita similitudine ritualis levitici ad percellendas mentes Iudaeorum, celebrantur laudes illius sanguinis quo deletur peccatum. Vide maxime 9, 11-15; 12, 24. Hoc

prorsus paulinae institutionis; cf. *Gal.*, 1, 4; 2, 20; *Rom.*, 3, 25; 5, 9; 8, 3; 1 *Cor.*, 5, 7; 11, 25; *Eph.* 1, 7; 2, 13; 5, 2. 25. 26...

Actus Apostolorum continent orationes Apostoli Petri (2, 14-36; 3, 12-26; 4, 9-12; 10, 34-43; 11, 1-17; 15, 7-21); Apostoli Pauli (13, 16-41; 17, 22-31; 22, 1-21; 24, 10-21; 26, 1-23); Stephani (7, 2-53); concorditer asserentium : 1. scelus Iudaeorum; 2. mandatum executioni, per eorum scelus, consilium Dei de salute humani generis; 3. remissionem peccatorum in nomine Iesu Christi. Haec fidem primarum Ecclesiarum repraesentant, evangelicae veritati et paulinae theologiae consonam. Christus appellatus est in *Hb.*, 2, 10 : ἀρχηγός τῆς σωτηρίας; 12, 2 : τῆς πίστεως ἀρχηγός καὶ τελειωτής. In *Act.* autem appellatur a Petro, 3, 15 : ἀρχηγός τῆς ζωῆς; 5, 31 : ἀρχηγός καὶ σωτήρ.

Consensus Petri et Ioannis cum Synopticis et Paulo breviter indicatur.

De epistolis paulinis notum est Petri iudicium, 2 *Pet.*, 3, 16 : « in quibus sunt quaedam difficilia intellectu, quae indocti et instabiles depravant, sicut et ceteras Scripturas. » Nihil mirum si theologiae paulinae Petrus exstitit interpres planior et apertior quam ipse Paulus. Id animadvertes in mentione oboedientiae et aspersionis sanguinis Christi, 1 *Pt.*, 1, 2 : κατὰ πρόγνωσιν Θεοῦ Πατρός, ἐν ἁγιασμῷ Πνεύματος, εἰς ὑπακοὴν καὶ ῥαντισμὸν αἵματος Ἰησοῦ Χριστοῦ; cf. *Rom.*, 8, 29; *Hb.*, 12, 24; — redemptionis, cuius pretium sanguis Agni immaculati, 1, 18. 19 : οὐ φθαρτοῖς, ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ, ἐλυτρώθητε ἐκ τῆς ματαίας ὑμῶν ἀναστροφῆς πατροπαράδοτου, ἀλλὰ τιμίῳ αἵματι ὡς ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου Χριστοῦ; cf. 1 *Cor.*, 6, 20; 7, 23; *Hb.*, 9, 14; — mortis Christi pro peccatis nostris, 3, 18 : Χριστὸς ἅπαξ περὶ ἁμαρτιῶν ἀπέθανεν, δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων, ἵνα ὑμᾶς προσαγάγῃ τῷ Θεῷ, θανατωθεὶς μὲν σαρκί, ζωοποιηθεὶς δὲ πνεύματι; cf. *Rom.*, 6, 10; *Eph.*, 2, 18; *Hb.*, 9, 28; 10, 10; — emptionis nostrae, quam ingrati spernunt, 2 *Pt.*, 2, 1 : τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς Δεσπότην ἀρνούμενοι, cf. 1 *Cor.*, 6, 20; 7, 23; *Gal.*, 3, 13; 4, 5; — servitutis veteris, libertatis nomine palliatae 2, 19 : ἐλευθερίαν αὐτοῖς ἐπαγγελλόμενοι, αὐτοὶ δοῦλοι ὑπάρχοντες τῆς φθορᾶς· ὃ γὰρ τις ἡττηται, τούτῳ δεδούλωται; cf. *Rom.*, 6, 16; 8, 21.

Ioannes Apostolus, epistolarum paulinarum sane ignarus, cum eis mire concinit; ita tamen ut minus tribuat redemptioni

per sanguinem, plus vitae quam Christus communicat ac luci quam diffundit. Huius propria est appellatio Verbi, *Io.*, 1, 1; (? 17, 6); 1 *Io.*, 1, 1. 2; in Apocalypsi coniuncta cum mentione sanguinis, *Ap.*, 19, 13 : Καὶ περιβεβλημένος ἱμάτιον βεβαμμένον αἵματι, καὶ κέκληται τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Non sine causa cum mentione Verbi statim connectitur mentio vitae, quae est lux hominum, *Io.*, 1, 4 : ad vitam enim venit per lucem; ipse autem Christus et vitam (14, 6) et lucem mundi (8, 12) se appellat; haec est vita aeterna ut ipsum cognoscant (17, 3). Propria etiam Ioannis appellatio Agni, quae cum ablatione peccatorum et cum memoria paschalis sacrificii coniungitur. Bis in Evangelio, *Io.*, 1, 29 : Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, cf. 36; fere tricies in Apocalypsi, 5, 6. 8. 12. 13; 6, 1. 16; 7, 9. 10. 14. 17; 12, 11; 13, 8. 11; 14, 1. 4. 10; 15, 3; 17, 14; 19, 7. 9; 21, 9. 14. 22. 23. 27; 22, 1. 3. 14 (vulg.); cf. Paulum, 1 *Cor.*, 5, 7; *Eph.*, 5, 2, etc... Appellationem Agni solus Petrus habet cum Ioanne communem semel, 1 *Pt.*, 1, 19; ad rem autem quod attinet, cf. *Io.*, 3, 14. 15. 16. 17, etc., *Ap.*, 1, 5; 7, 14, etc... Paulinam institutionem prope contingit mentio vaticinii Caiphae, *Io.*, 11, 50-53; 18, 14; advocacionis qua Christus fungitur, 1 *Io.*, 2, 1. 2 : Παράκλητον ἔχομεν πρὸς τὸν Πατέρα, Ἰησοῦν Χριστὸν δίκαιον. Etiam appellationes potestatum diabolicarum prae se ferunt apud utrumque theologum NT manifestam affinitatem : ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, *Io.*, 12, 31; 14, 30; 16, 11, cf. *Eph.*, 2, 2; 6, 12; *Col.*, 1, 13. Ceterum praeceperant Synoptici, *Mt.*, 9, 34 : ὁ ἄρχων τῶν δαιμονίων; 12, 24; *Mc.*, 3, 22, *Lc.*, 10, 18; 11, 15; 22, 53 : ἡ ἐξουσία τοῦ σκότους, etc.

Haec de multis pauca, ut plane eluceat doctrinam de Redemptione nostra ad hereditatem christianam antiquissimam pertinere, nedum sit inventum unius Apostoli.

Debetur enim illa doctrina soli revelationi divinae, homini tradita iam ab exordio generis nostri (*Gen.*, 3, 15). Latitavit semen verbi divini per multa saecula in genere humano ac praesertim in agro iudaico. Deinde ab ipso Domino copiosius effusum, post eius mortem ac resurrectionem effloruit illud semen in NT, et iam tum suos fructus edidit, maxime inter Gentes, operante Spiritu sancto in Paulo et in ceteris praeconibus Evangelii; plerisque tamen Iudaeis refragantibus, ita ut Antiochiae in Pisidia dixerint Paulus et Barnabas : « Quoniam... indignos vos iudicatis aeternae vitae, ecce

convertimur ad gentes » (*Act.*, 13, 46). Nihil autem ei accrevit ex mysteriis ethnicorum, ut placet nonnullis ex iis qui de historia religionum scripserunt; sive advocantur mysteria syroaegyptiaca sive persica. Paulus enim, quem vel maxime, inter praecones Evangelii, volunt illis mysteriis addictum fuisse, ab eis alienissimus fuit. Nec quicquam probat nomen mysterii ab eo frequentatum, Ioanni ignotum (si excipias *Ap.*, 1, 20; 10, 7; 17, 5. 7). Nam ubi utitur Apostolus illo nomine, intellegit arcana Dei, non illam colluviem fabularum et rituum, partim inanum, partim obscaenorum, quae circa illam aetatem in Oriente saeviit; a qua illum vehementer abhorruisse necesse est si de illa iam christianus audivit; si autem nondum christianus, non potuit per illam viam ad christianam fidem pervenire.

Inter syncretistas nostrae aetatis nominandi sunt : A. Loisy, *Les mystères païens et le mystère chrétien*, Paris, 1919; R. Reitzenstein, *Das iranische Erlösungsmysterium*, Bonn, 1921.

Responderunt, inter alios : E. Jacquier, *Les mystères païens et S. Paul*, *DA.*, t. 3, 946-1014 (1920); L. de Grandmaison, *Les mystères païens et le mystère chrétien; Études*, t. 173, 515-532 (5 déc. 1922); *Jésus Christ*, t. 2, p. 535-561.

THESIS XXI

Ad explicandum opus Christi redemptorium singulariter apta invenitur theoria satisfactionis vicariae, in Scriptura fundata, a Patribus passim adumbrata, a doctoribus scholasticis plene constituta, definitionibus Ecclesiae commendata. — Illa quidem satisfactio Deo, nullatenus diabolo persoluta est.

Prolegomena.

1. Agitur hic de Redemptione active spectata, quatenus est opus ipsius Christi. — De Redemptione passive spectata, quatenus peragitur in unoquoque fidelium, agetur suo loco. (Thes. XXVI.)

2. Thesis eo spectat ut dogma Revelationis, in NT consignatum, explicetur iuxta traditionem catholicam. Quoniam autem multi sunt aspectus dogmatis, illa explicatio singulariter apta iudicabitur, qua efficacissime formalis aspectus dogmatis exhibebitur.

Etenim diversitas aspectuum respondet diversitati causarum secundum quas unicus actus Redemptionis consideratur. Consideratur aliquando ut opus gratiae et misericordiae, ut adoptio filiorum Dei et salus aeterna. Aliquando ut mediatio Christi in oblatione Sacrificii Deo, in resurrectione nostra, in illuminatione nostra. Aliquando ut passio Christi, facti pro nobis oboedientis usque ad mortem. Aliquando ut instauratio omnium in Christo, ut nostra cum Deo reconciliatio et peccatorum ablatio. — Opus gratiae et misericordiae respondet causae finali et motivae Redemptionis : unde adoptio nostra et salus in aeternum parata, *Io.*, 1, 12; 3, 16; *Rom.*, 8, 29, 32. Mediatio Christi respondet causae efficienti nostrae salutis : operatur enim ut Sacerdos Novi Testamenti in oblatione sui Sacrificii, *Hb.*, 9, 11-15; ut Auctor vitae in resurrectione nostra, *Io.*, 1, 4-14; 10, 10; *Rom.*, 5, 17-21; ut lumen mundi in illuminatione nostra, *Io.*, 1, 9; 8, 12. Passio Christi respondet causae materiali expiationis pro peccato, *Phil.*, 2, 8; *Hb.*, 13, 12. Instauratio omnium in Christo respondet causae formali Redemptionis per quam omnia in formam legitimam sunt redacta, *Eph.*, 1, 10; homo Deo reconciliatus est, *Rom.*, 5, 10; 2 *Cor.*, 5, 18-20; peccatum mundi sublatum est, *Io.*, 1, 29. 36. Omnia haec pertinent ad plenam descriptionem Redemptionis active spectatae; si quis autem rationem formalem premere voluerit, in ultimo consistet. Hanc rationem formalem verissime exhibet satisfactio vicaria Christi Domini Nostri pro peccatis generis humani, ut ostendemus. Quam eatenus dicimus theoriam quatenus est a scholasticis doctoribus plene constituta; secundum autem summam rem, non est theoria, sed doctrina communis.

3. Satisfacere alteri dicitur qui ad illius arbitrium praestat aliquid acceptabile pro solutione debiti aut reparatione offensae. Vocabulum in iure romano usurpatum. Sic in iure belli, *Cic.*, *Verr.*, 2, 1, 31 : « (Solebat) in qua civitate legatus populi romani violatus esset, nisi publice satisfactum esset, ei civitati bellum indici. » Caesar, *BG.*, 6, 9 : « Caesar Ubiorum satisfactionem accepit. » In re civili, *Dig.*, 13, 7, 9 : « Omnis pecunia exsoluta esse debet, aut eo nomine satisfactum esse. Satisfactum autem accipimus, quemadmodum voluit creditor, licet non sit solutum. »

Nomen satisfactionis in ipsa Scriptura sacra non legitur,

neque fore apud Patres, ea quidem significatione de qua hic agitur, compensationis seu obsequii ab ipso Christo praestiti Deo pro peccatis hominum; bene vero significatione operis poenalis ab homine peccatore assumpti ad expianda sua peccata. Ita iam Tertullianus, *De Paen.*, 7, *PL.*, 1, 1242 A : « Habes cui satisfacias, et quidem volentem. » 9, 1243 B : « Huius igitur paenitentiae... quanto in arto negotium est, tanto operosior probatio, ut non sola conscientia praeferatur, sed aliquo etiam actu administretur. Is actus, qui magis graeco vocabulo exprimitur et frequentatur, exomologesis est, qua delictum Domino nostrum confitemur, non quidem ut ignaro, sed quatenus satisfactio confessione disponitur, confessione paenitentia noscitur, paenitentia Deus mitigatur. » Cyprianus, *De Laps.*, 17, ed. Hartel, p. 249 : « Dominus orandus est, Dominus nostra satisfactione placandus est », etc... — De Christi quidem pro nobis satisfactione, permultis agitur locis Scripturae et Patrum; sed nondum illo nomine. Nomen fere a S. Anselmo († 1109) introductum est in theologiam Redemptionis, ut infra dicetur; post id tempus, in usum communem est receptum. Theologia graeca recentior ad instar latinae dixit : ἱκανοποίησις.

Vicaria dicitur satisfactio, quoniam pro homine reo a Christo innocente persoluta est.

Post aetatem scholasticam, in partes contrarias de satisfactione Christi abierunt Reformatores : Lutherus per excessum, Socinus per defectum. Lutherus satisfactionem Christi adeo extulit ut omnem paenitentiam hominis supervacaneam diceret : *Art. Smalcald.*, Pars 3 art. 3 n. 38. Socinus omnem satisfactionem obiectivam reiecit, solum exemplum Christi retinuit. Inter utrumque medius, doctus Grotius (1583-1645) scripsit : *Defensio fidei catholicae de satisfactione Christi*, Hagae comitis, 1617. Quo opere, rationalismum Socini impugnat, in Redemptione Christi rationem iustitiae legalis vindicat, quae in ipsa condonatione delicti aliquid iustae compensationis Legi divinae praestari iubet.

Catholica autem Traditio non puro legalismo continetur, sed liberalitate Dei, qui humanitatis nostrae fieri dignatus est particeps.

4. Ex ipsa rei natura satis manifestum est soli Deo, cui iniuria per peccatum hominis illata est, satisfieri potuisse.

Sed propter quaedam dicta minus accurata Patrum, qui personam diaboli historiae Redemptionis humanae incaute consociarunt, quasi in hominis castigatione aliquod ius suum exerceret, dicendum erit in fine thesisi de partibus diaboli, et removenda quaevis cogitatio satisfactionis ei, quasi ex iure, persolutae.

Probatur thesis.

A. Theoria satisfactionis vicariae in Scriptura fundata.

Recolantur documenta in thesi superiore recitata; maxime :

Is., 53, 4-12 : « Vere languores nostros ipse tulit et dolores ipse portavit... Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra; disciplina pacis nostrae super eum, et livore eius sanati sumus. Omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit, et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum. Oblatus est quia ipse voluit et non aperuit os suum; sicut ovis ad occisionem ducetur et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum... Propter scelus populi mei percussi eum... Et Dominus voluit conterere eum in infirmitate. Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longaeum et voluntas Domini in manu eius dirigetur. Pro eo quod laboravit anima eius, videbit et saturabitur. In scientia sua iustificabit ipse iustus servus meus multos et iniquitates ipsorum ipse portabit. Ideo disperdiam ei plurimos et fortium dividet spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suam et cum sceleratis reputatus est, et ipse peccata multorum tulit et pro transgressoribus rogavit. » Expende singula verba, quibus instantè assertitur unius pro peccatis multorum voluntarie suscepta passio; et attende v. 7 mentionem victimae (ovis, agni), occidenti aut tondenti traditae.

Ex evangeliiis synopticis, recordare praesertim *Mt.*, 20, 28 = *Mc.*, 10, 45; locum insignem ac minime suspectum, quo Filius hominis ostendit se paratum dare animam pro multis; — dare, sc. Deo, cui soli dari poterat; et quidem redemptionem loco multorum, *λύτρον ἀντὶ πολλῶν*, iuxta proprietatem praepositionis *ἀντὶ*, quam evangelistae non invenerunt apud Paulum ita positam, sed adhibuerunt ut redderent ipsam Domini mentem discipulis declaratam. — Attende praeterea verba quibus Isaiae oraculum appellatur, *Mt.*, 8, 17; *Mc.*, 15,

28; *Lc.*, 22, 37. — Ac tandem recordare verba Domini in institutione SS^{ae} Eucharistiae.

Ex evangelio Ioannis recordare praecipue utrumque locum de Agno Dei, 1, 29. 36, satis efficaciter significantem datum iri victimam ut tolleret peccatum mundi. Quanquam in mentione agni, solam animi innocentiam significari nonnulli contendunt, et appellant *Ps. Salom.*, 8, 28 : Καὶ οἱ ἔσθιοι τοῦ Θεοῦ ὡς ἀρνία ἐν ἀκακίᾳ ἐν μέσῳ αὐτῶν. Sed haec interpretatio rationem non reddit verborum *Io.*, 1, 29 : Ἴδε ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, quae aperte spectant ad expiationem delicti. Ceterum controverti potest unde Baptista hanc appellationem duxerit : num ex sacrificio agni perpetuo et quotidiano? an potius ex agno paschali (cuius certo meminerunt Paulus, Petrus, et ipse Ioannes in Apocalypsi)? an tandem ex *Is.*, 53, 7? Quaecumque est origo appellationis, oblationem alicuius victimae respicit. Sine causa autem diceretur haec interpretatio repugnare indoli Ioanni Baptistae aliunde cognitae : cum tam pauca Baptistae verba noverimus, quis audeat a priori definire quid in illam indolem cadere possit, quid non? — Ex eodem evangelio, recordare praeterea mentionem amoris quo « sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret », — sane ad mortem crucis (3, 16); ac triplicem mentionem a Domino factam suae exaltationis a terra (3, 14; 8, 28; 12, 32). Haec sufficiant ut appareat illud evangelium non unice versari in contemplatione ipsius Incarnationis Domini, et vitae quam attulit, et lucis qua illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, sed etiam in contemplatione crucis paratae et satisfactionis Deo debitae. — Adde ex epistola Ioannis locos minime ambiguos, quibus dicitur Christus factus propitiatio pro peccatis nostris. 1 *Io.*, 2, 2 : Καὶ αὐτὸς ἱλασμός ἐστιν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, οὐ περὶ τῶν ἡμετέρων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ οἴου τοῦ κόσμου. 4, 10 : Οὐχ ὅτι ἡμεῖς ἡγαπήκαμεν τὸν Θεόν, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἡγάπησεν ἡμᾶς καὶ ἀπέστειλεν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἱλασμὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. Adde ex Apocalypsi mentiones Agni Dei fere triginta, inde a principio, 1, 5 : Τῷ ἀγαπῶντι ἡμᾶς καὶ λύσαντι ἡμᾶς ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ (vulg. *qui lavit*); usque ad finem, 22, 14 : Μακάριοι οἱ πλύνοντες τὰς στολὰς αὐτῶν (vulg. add. : *in sanguine Agni*).

Ex epistolis paulinis, multa spectant ad recapitulationem — sive instaurationem — omnium in Christo; *Eph.*, 1, 10 :

ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς; cf. *Col.*, 1, 16. Ad reconciliationem in sanguine eius, *Rom.*, 5, 8-10 : Συνίστησιν δὲ τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην εἰς ἡμᾶς ὁ Θεὸς ὅτι ἔτι ἁμαρτωλῶς ὄντων ἡμῶν Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανεν. Πολλῷ οὖν μᾶλλον δικαιοθέντες νῦν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ σωθησόμεθα δι' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀργῆς. Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες καταλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῷ μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ; cf. 2 *Cor.*, 5, 18-20. Ad redemptionem a peccatis, 1 *Cor.*, 15, 3 : Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς Γραφάς. *Gal.*, 2, 20 : Ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀγαπήσαντός με καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ. *Tit.*, 2, 14 : Ἐδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἵνα λυτρώσεται ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνομίας καὶ καθάρσῃ ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον. Etc... — Ep. ad *Hebraeos* idem inculcat assidue, 10, 12, et passim. — De Christo altero Adam et de generis humani in eo instauratione, cf. *Thesim superiorem*, p. 298.

Ex 1 *Pet.*, 3, 18 : Χριστὸς ἅπαξ περὶ ἁμαρτιῶν ἀπέθανεν, δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων, ἵνα ὑμᾶς προσγάγῃ τῷ Θεῷ, θανατωθεὶς μὲν σαρκί, ζωοποιηθεὶς δὲ πνεύματι. Ubi habes et satisfactionem pro peccatis, et mortem iusti vicariam pro iniquis, et passionem carnis pro vita spiritus.

Ex his indiciis, inter alia multa, merito colligitur theoriam qua Redemptio Christi describitur tanquam satisfactio vicaria pro hominibus reis Deo oblata, in Scriptura vere fundari.

B. *Theoria satisfactionis vicariae a Patribus passim adumbrata.*

Patres Apostolici de Redemptione non philosophantur, sed Scripturae inhaerent.

Didache, 10, 2.

Ep. *Barnabae*, 5, 1. 2. 6. 7; 6, 11; 7, 2. 3; 12, 1; 14, 4, ex *Is.*, 53, 7 et aliis VT locis, Redemptionis nostrae figuras propheticas explicat.

Clemens Romanus, *Ad Corinth.*, 7, 4; 12, 7; 21, 6; 49, 6, et..., virtutem sanguinis pro nobis fusi persequitur. 16, recitat partem *Is.*, 53 et *Ps.*, 21.

Ignatius Antiochenus, in scriptis Pauli Apostoli et Ioannis Apostoli versatus, utramque lineam theologiae de Redemptione attingit : physicam, *Eph.*, 7, 2; 19, 1; *Magn.*, 9, 1; etc..., moralem saepius : *Eph.*, 1, 1; 20, 1; *Magn.*, 11; *Tral., inscr.*; 2, 1; *Rom.*, 6, 1; *Philad., inscr.*; 4, 1. *Smyrn.*, 1, 1. 2; 2, 1;

etc... Ex ipsa Redemptione obiectiva veritatem Incarnationis confirmat. — Cf. M. Rackl, *Die Christologie des hl. Ignatius*, p. 128-130. Freib. i. B., 1914.

Polycarpus, *Ad Philip.*, moralem praesertim lineam persequitur. *Inscr.*; 1, 2; 2, 1; 3, 2; 7, 1; 8, 1; 9, 2, 12, 3. — Cf. *Martyrium Polycarpi*, 17, 2.

Hermas laboriosam scit fuisse Redemptionem. *Sim.*, 5, 6, 2.

Epist. ad Diognetum vicariam unius pro multi satisfactionem egregie explicat, 9, 1-5, duce praesertim Paulo.

E Patribus Apologetis, solus Iustinus mysterium Redemptionis accurate exposuit, et quidem tripliciter :

a) ut remedium morbi, 2 *Ap.*, 13; *Dial.*, 17. 24. 43. 91. 95. 137. *PG.*, 6, 468 A; 512 B; 528 C; 568 A; 693 B; 702. 792.

b) ut pretium pro redemptione nostra persolutum; *Dial.*, 40 (Agnus). 41. 81. 89. 95. 117. 134. *PG.*, 6, 561-4; 669 A; 702; 749 A; 788 B.

c) ut purgationem a sordibus peccati; 1 *Ap.*, 32; *Dial.*, 13. 41. 54. 111. 116. *PG.*, 6, 380 B; 501; 564; 593 C; 733 A. 744 B.

Mirum quod nonnulli asserunt ignotam fuisse Iustino theoriā ecclesiasticam de Redemptione; apud eum unice occupari Christum in docendis hominibus ac revincendo diabolo. Ita Aubé, *S. Justin, philosophe et martyr*, Paris, 1861. Sane neque in 1^a Apologia, ad Antoninum Pium, neque in 2^a, ad Senatum Romanum, locus erat accuratae expositioni dogmatis; sed tamen habetur 1 *Ap.*, 50, 401 B, substitutio iuridica Christi pro nobis (ex *Is.*, 53); similiter *Dial.*, 40. 95, 561. 702 (agnus paschalis; maledictio crucifixi); causa nativitatis Christi et crucis, salus generis humani, *Dial.*, 88, 685 C, etc... Fragmentum e syntagmate Iustini adv. Marcionem, apud Irenaeum, *H.*, 4, 6, 2, *PG.*, 7, 987 C : « Ab uno Deo, qui et hunc mundum fecit et nos plasmavit, et omnia continet et administrat, unigenitus Filius venit ad nos, suum plasma in semetipsum recapitulans. » — Cf. A. L. Feder, S. I., *Iustins des Martyrers Lehre von Jesus Christus*, p. 180-212; Freiburg i. B., 1906.

Post aetatem Apologetarum, Patres in theologia Redemptionis distinctiores vias inierunt. Viam moralem seu iuridicam ingressi sunt plerique, sive Graeci sine Latini, qui pretium mortis Christi maxime attenderunt cum Paulo Apostolo (*Rom.*, 5; *Phil.*, 2). Haec est propria via satisfactionis vica-

riae. Viam physicam tenuerunt nonnulli, cum Ioanne Apostolo (Io., 1, 14) : e Graecis Irenaeus, Origenes, Athanasius, Gregorius Nyssenus ; e Latinis, ii qui plurimum debent graecae institutioni : Hilarius et Ambrosius. Hi ipsius Incarnationis virtutem medicinalem extollunt. Fuerunt etiam qui sequerentur quandam viam exemplarem, contemplando doctrinam et exempla Christi, qui illuminator exstitit humani generis (Io., 1,9) : ita Clemens Alexandrinus et Origenes. Hae viae non ita distinctae sunt ut non inveniuntur coniunctae in scriptis plerorumque Patrum ; sed quid nonnulli Patres proprium habeant summatim indicamus.

Irenaeus, ex *Eph.*, 1, 10 profectus, describit opus Incarnationis tanquam recapitulationem quandam omnium in Christo. Sic *H.*, 3, 16, 6, *PG.*, 7, 925 C-926 A : « Unus igitur Deus Pater... et unus Christus Iesus Dominus noster, veniens per universam dispositionem et omnia in semetipsum recapitulans. In omnibus autem est et homo, plasmatio Dei ; et hominem ergo in semetipsum recapitulans, est invisibilis visibilis factus, et incomprehensibilis factus est comprehensibilis, et impassibilis passibilis, et Verbum homo, universa in semetipsum recapitulans ; uti, sicut in supercaelestibus et spiritalibus et invisibilibus princeps est Verbum Dei, sic et in visibilibus et corporalibus principatum habeat, in semetipsum principatum assumens et apponens semetipsum caput Ecclesiae, universa attrahat ad semetipsum apto in tempore. » Haec sane pertinent ad redemptionem physicam. Ceterum Irenaeus ignarus non est redemptionis iuridicae et moralis, sed unam cum altera temperat. Sic 5, 1, 1, 1121 BD : « Verbum potens et homo verus, sanguine suo rationabiliter redimens nos, redemptionem semetipsum dedit pro his qui in captivitatem ducti sunt. Et quoniam iniuste dominabatur nobis apostasia, et cum natura essemus Dei omnipotentis, alienavit nos contra naturam, suos proprios faciens discipulos ; potens in omnibus Dei Verbum et non deficiens in sua iustitia, iuste etiam adversus ipsam conversus est apostasiam, ea quae sunt sua redimens ab ea ; non cum vi, quemadmodum illa initio dominabatur nostri, ea quae non erant sua insatiabiliter rapiens ; sed secundum suadellam, quemadmodum decebat Deum suadentem, et non vim inferentem, accipere quae vellet ; ut neque quod est iustum confringeretur, neque antiqua plasmatio Dei deperiret. Suo igitur

sanguine redimente nos Domino et dante animam suam pro nostra anima et carnem suam pro nostris carnibus, et effundente Spiritum Patris in adunionem et communionem Dei et hominis..., perierunt omnes haereticorum doctrinae. » Irenaeus, igitur plane scit virtutem sanguinis Christi ad satisfaciendum pro nobis. De universa eius soteriologia, cf. A. d'Alès, *La doctrine de la récapitulation en saint Irénée*, RSR., 1916, p. 185-211; J. Chainé, *Le Christ Rédempteur d'après saint Irénée*, Le Puy, 1919 (Thesis Lugdunensis).

Hippolytus, ab Irenaeo institutus, multum tribuit instaurationi generis humani per ipsam Filii Dei Incarnationem. *Fragm. in Canticum Moysis*, ap. Theodoretum, *Eranistes*, 2, PG., 83, 173; ed. Achelis, p. 83. — Gallice ap. d'Alès, *Théologie de S. Hippolyte*, p. 181, Paris, 1906.

Clemens Alexandrinus in descriptione gnosis christianae aliquando ita immoratur ut paene oblitus videatur redemptionis obiectivae. *Protr.*, 11, 111-112, PG., 8, 228 C-229 A, ed. Stählin, t. 1, p. 78, 25-79, 12; *Paedag.*, 1, 8; 12, PG., 332. 369; *In 1 Io.* (1, 1) *fragm.*, PG., 9, 735. Alibi autem mortis Christi ita meminit ut paene ipsis verbis tradat satisfactionem vicariam. *Paedag.*, 2, 2, 4, PG., 8, 409 B, Stählin, p. 167, 28-29 : Αιττὸν δὲ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου· τὸ μὲν ἔστιν αὐτοῦ σαρκικόν, ᾧ τῆς φθορᾶς λελυτρώμεθα, τὸ δὲ πνευματικόν, τοῦτ' ἔστιν ᾧ κεχρίσμεθα; *Str.*, 4, 7-9, PG., 8, 1253-1285; praecipue vero QDS., 23, PG., 9, 628 C-629 A, Stählin, t. 3, 174, 31-175, 20, et passim. — Cf. T. Rütger, *Die Lehre von der Erbsünde bei Clemens von Alexandria*, c. 6 : *Das Heilwirken des Logos*, p. 88-107. Freib. i. B., 1922.

Origenes omnes aspectus dogmatis attigit et copiose illustravit. Quod ait Ritschl, *Die christliche Lehre von der Rechtfertigung und Versöhnung*, t. 1, p. 6, eum in quadam gnosi reponere summam Redemptionis, falsissimum invenitur. Rectius Harnack, *DG.*, t. 1^a, p. 135. Exponitur ab illo victoria Christi per vim emittentis in libertatem illos qui detinebantur in potestate diaboli. *In Io.* (1, 29), L. 6, 37, PG., 14, 296 B-300 A, ed. Preuschen, 55-57, p. 163, 34-165, 28; exemplum oboedientiae usque ad mortem crucis, *Periarchon*, 3, 5, 6, PG., 11, 330 D-331 B, ed. Koetschau, p. 276, 12-277, 21; heroica pro suis devotio, *C. Cels.*, 1, 54-56, PG., 11, 760 C-764 A, Koetschau, p. 105-107 (ubi interpr. *Is.*, 52, 13-53, 8); 3, 32,

961 A, Koetschau, p. 229; 8, 43, 1580 D-1581 B, Koetschau, t. 2, p. 257, 24-258, 12; vicaria satisfactio per immolationem Christi qui est Agnus Dei, *In Num.*, H. 24, 1, PG., 12, 756 C-758 D; *In Io.* (11, 50), T. 28, 14, PG., 14, 720 D-721 A, Preuschen, 18, p. 413, 5-17. Ceterum efficaciam mortis Christi non disiungit ab exemplo quod hominibus praebuit imitandum si pervenire voluerint ad salutem, *In Rom.*, L. 4, 12, PG., 14, 1002-1004. Cf. C. Verfaillie, *La doctrine de la justification dans Origène, d'après son commentaire de l'Ep. aux Romains*, p. 50-57, Strasbourg, 1926. Redemptioni autem physicae multum tribuit. Sic C. Cels., 3, 28, PG., 11, 956 D, Koetschau, p. 226, 13-16 : 'Απ' ἐκείνου ἤρξατο θεῖα καὶ ἀνθρωπίνη συνυφαίνεσθαι φύσις, ἣν ἡ ἀνθρωπίνη τῇ πρὸς τὸ θεῖον κοινωνίᾳ γένηται θεία οὐκ ἐν μόνῳ τῷ Ἰησοῦ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς μετὰ τοῦ πιστεύειν ἀναλαμβάνουσι βίον ἐν Ἰησοῦς ἐδίδαξεν... *In Io.*, (1, 1), 1, 11, PG., 14, 41 B, Preuschen, 9, p. 15, 12-14 : Πᾶς ὁ συμμόρφος γενόμενος τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ λαμβάνει τὸ ζῆν τῷ Θεῷ. Τίς δὲ διστάζει, εἰ αὐτοδικαιοσύνη ἀγαθὸν ἐστὶ καὶ αὐτοαγιασμός καὶ αὐτοαπολύτρωσις. Cf. J. Wirtz, *Die Lehre von der Apolytrosis, untersucht nach den hl. Schriften und den griechischen Schriftstellern bis auf Origenes einschliesslich*. Trier, 1906.

Athanasius in soteriologia pendet ab Irenaeo et Origene. Ab Irenaeo praesertim physicum dogmatis aspectum, ab utroque moralem edoctus est. Opere *De Incarnatione Verbi*, PG., 25, 95-144, causas Incarnationis assignat duas : 1° Instaurandum genus humanum per ipsius Christi integritatem; 7. 8. 13. 14. — 2° Restituendam hominibus notitiam Dei, 11-16. 21. 22. Redemptoris personam et opus describit, 9. 22. 26. 27. Totum comprehendit *Or. 1 c. Ar.*, 39, PG., 26, 92-93. Præcipue autem inculcat necessitatem Incarnationis ut nos deificemur. *De Incarn.*, 54, PG., 25, 192 A; quod opus est gratiae divinae, *Or.*, 2 c. *Ar.*, 51, 256 B; *Or. 3 c. Ar.*, 23-25, 372-376; *Ep. ad Adolph.*, 1, PG., 26, 1072; *De Incarn. Verbi et c. Ar.*, 3, PG., 26, 989. Ad id requiritur contactus utriusque naturae, *Or. 2 c. Ar.*, 60. 70, 276. 296; *Or. 3 c. Ar.*, 33. 57, 393. 444; *Ep. ad Adolph.*, 6, 1080 C. — Ceterum Athanasius necessitatem docet ipsius satisfactionis vicariae. *Or. 2 c. Ar.*, 66, 288 B : Ἐπειδὴ τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, τοὔτεστιν ὁ ἀνθρώπος, τέλειος κτισθείς, ἐλλιπὴς γέγονε διὰ τῆς παραβάσεως καὶ γέγονε τῇ ἁμαρτίᾳ νεκρός, ἀπρεπὲς δὲ ἦν μένειν τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ ἀτελές..., διὰ τοῦτο ὁ τέλειος τοῦ Θεοῦ Λόγος τὸ

ἀτελές περιτίθεται σῶμα καὶ λέγεται εἰς τὰ ἔργα κτίζεσθαι, ἵνα, ἀνθ' ἡμῶν τὴν ὀφειλὴν ἀποδιδούς, τὰ λείποντα τῷ ἀνθρώπῳ δι' ἑαυτοῦ τελειώσῃ. *Mortis redemptricis meminit : In illud : « Omnia mihi tradita sunt »*, 2, *PG.*, 25, 212, etc.; resurrectionis et ascensionis, *Or.* 1 c. *Ar.*, 45, *PG.*, 26, 104 C-105 B. — Cf. Sträter, *Die Erlösungslehre des hl. Athanasius*, p. 140-193; Freiburg i. B., 1894; V. Cremers, S. I., *De Verlossingsidee bij Athanasius den Groote*. Turnhout, 1923.

Eusebius, *Dem. ev.*, 10, 1, *PG.*, 22, 724-5. Christus vicarias peccatorum poenas solvit.

Basilius, *In Ps.*, 7, 2, *PG.*, 29, 232 B-233 A; *In Ps.*, 48, 3, 4, 437-440. Magno Redemptore opus fuisse.

Gregorius Nazianzenus, *Or.* 1, *In S. Pascha*, 5. 6, *PG.*, 35, 400 AB; *Or.* 30, 20, *PG.*, 36, 132 A; *Or.* 45, 9. 22, 633. 658, satisfactionis vicariae clarus assertor.

Gregorius Nyssenus, *Or. catech. M.*, 16. 17. 25. 32, *PG.*, 45, 49-53. 65 D. 80. Praecipuum momentum ponit in redemptione physica. — Cf. J. Lenz, *Jesus Christus nach der Lehre des h. Gregorius von Nyssa*. Trier, 1925.

Epiphanius, *Ancor.*, 93, *PG.*, 43, 185-8. Christi passio nobis imputata. — *H.*, 38, 8, *PG.*, 41, 665 A; 39, 8, 676, opinatur diabolus ante Incarnationem Domini expectasse aliquam sibi partem futuram in misericordia Dei; postquam autem intellexit se Redemptionis exsortem, tum demum, spe salutis abiecta, incepisse omne genus blasphemiarum adversus Dominum evomere. — *H.*, 66, 79, *PG.*, 42, 153, interpretatur *Gal.*, 3, 13.

Ioannes Chrysostomus, *In 2 Cor.*, 5, 21, *Hom.* 11, 3, *PG.*, 61, 478 : Christus pro nobis peccatum factus, sua oboedientia et ignominia nobis salutem comparavit.

Cyrillus Alexandrinus, totius dogmatis memor, *In Io.* (14, 21), *L.* 9, *PG.*, 74, 273-281, explicat ἀνακεφαλαίωσιν de qua *Eph.*, 1, 10, ita ut ad eam revocet totum Incarnationis consilium, eiusque modos assignat duos : 1. Deus damnavit peccatum in carne, *Rom.*, 8, 3.4, quatenus illud ultra saevire prohibuit, atque enervavit; 2. Restituit homini Spiritum quo in prima condicione afflatus fuerat, et renovavit faciem terrae. — In *Rom.*, 8, 3, videt liberationem animae peccatricis, *PG.*, 74, 817; in *2 Cor.*, 5, 5, 941, abiectionem corruptionis; in *Hb.*, 2, 14, sanationem naturae humanae in Christo, 965 A. — Cf. J. Mahé, in *DTC.*, art. *Cyrille d'Alexandrie*, col. 2512;

Weigl, *Die Soteriologie des hl. Cyrill von Alexandria*, p. 83-246, Mainz, 1905.

Ioannes Damascenus, *FO.*, 4, 13, *PG.*, 94, 1136-7, humanae salutis oeconomiam complectitur circa mysterium crucis. — *In Eph.*, 1, 10, *PG.*, 95, 824 D-825 A, de recapitulatione omnium in Christo.

Inter Patres Latinos, paulo minor est diversitas, sed non minor consensus in assertione satisfactionis vicariae.

Tertullianus ostendit Christum et in natiuitate sua emundatorem carnis et in vita praeconem veritatis et in morte authenticum Pontificem Dei Patris. *De carne Christi*, 16, *PL.*, 2, 781 A : « Ergo, inquis, si nostram induit, peccatrix fuit caro Christi. — Noli constringere explicabilem sensum. Nostram enim induens, suam fecit; suam faciens, non peccatricem fecit. » — *Ap.*, 21, *PL.*, 1, 394.395 : « Venit igitur, qui ad reformandam et illuminandam (disciplinam) venturus a Deo praenuntiabatur, Christus ille Filius Dei. Huius igitur gratiae disciplinaeque arbiter et magister, illuminator atque deductor generis humani Filius Dei annuntiabatur. » — *De Bapt.*, 11, *PL.*, 1, 1212 C : « (Baptismus Christi) dari non poterat nondum adimpleta gloria Domini nec instructa efficacia lavacri per passionem et resurrectionem; quia nec mors nostra dissolvi posset nisi Domini passione nec vita restitui sine resurrectione ipsius. » — *De fuga in persecutione*, 12, *PL.*, 2, 114 B : « Ut autem redimas hominem tuum nummis, quem sanguine suo redemit Christus, quam indignum Deo! » — *De Pud.*, 22, *PL.*, 2, 1027 B : « Quis alienam mortem sua solvit, nisi solus Dei Filius? Nam et in ipsa passione liberavit latronem. » — Cf. d'Alès, *Théologie de Tertullien*, p. 199-200, Paris, 1905.

Cyprianus totus pertinet ad redemptionem iuridicam et moralem. Nomen redemptionis, etymologice acceptum, coniungit cum opere nostrae salutis, *Hab. virg.*, 2, p. 188, 21-23; *Ad Demetr.*, 26, p. 370, 15-17; *Epp.*, 55, 22, p. 639, 15; 63, 14, p. 713, 8. Idem nomen coniungit cum operibus hominis satisfactoriis, ut eleemosyna. *Hab. Virg.*, 11, p. 195, 24. Saepe meminit satisfactionis Deo praestandae; *Laps.*, 14. 17. 25. 28. 29. 30. 31. 32. 34. 36; *Epp.*, 55, 11. 26. 27. 28, etc.; semel diserte satisfactionis quam praestamus per Christum, *Ep.*, 11, 5, p. 499, 14-20 : « Quod si pro nobis ac pro delictis

nostris ille et laborat et vigilat et precatur, quanto nos magis insistere precibus et orare et primo ipsum Dominum rogare, tunc deinde per Ipsum Deo Patri satisfacere debemus! Habemus advocatum et deprecatorem pro peccatis nostris Iesum Christum Dominum et Deum nostrum, si modo nos in praeteritum peccasse paeniteat. » Fortasse hunc locum prae oculis habuit Harnack cum scripsit, *DG.*, t. 1⁴, p. 614 n., « Ferner sei bemerkt dass Tertullian von dem Menschen den Ausdruck « satisfacere Deo » gebraucht hat..., nicht aber m. W. von dem Werke Christi. Sehr häufig ist derselbe bei Cyprian (für die Bussleitungen), *der ihn auch von Christus gebraucht hat.* » Ultima verba eatenus vera sunt quatenus semel scripsit Cyprianus hominem posse Deo satisfacere per Christum; quod autem Christus pro homine Deo satisfaciatur, neque illo loco neque ullo alio loco apud Cyprianum legitur. — Cf. nostram *Théologie de S. Cyprien*, p. 274-6, Paris, 1922.

Hilarius, a Graecis eruditus, varios dogmatis aspectus miscet. Medicinam naturae humanae impensam, *In Ps.*, 13, 7, n. 3, 4, *PL.*, 9, 293 D-297 B; passionem sponte toleratam, *In Ps.*, 53, 7, n. 12, *PL.*, 9, 344 C : « Quanquam passio illa non fuerit conditionis et generis, quia indemutabilem Dei naturam nulla vis iniuriosae perturbationis offenderet, tamen suscepta voluntarie est, officio quidem ipsa satisfactura poenali, non tamen poenae sensu laesura patientem. » Ubi animadvertit verbum *satisfacere* adhibitum non quidem ea proprietate qua dicitur satisfieri Deo, sed tamen de satisfactione quam requirit iustitia poenalis, quasi eiusmodi iustitia in Christum innocentissimum cadere posset. — Sacrificium crucis, *In Ps.*, 53, 8, n. 13, *PL.*, 9, 345 AB; dispensationem paternae voluntatis in cruce, *Trin.*, 2, 24, *PL.*, 10, 66 A.

Ambrosius distinctius exhibet Christum satisfaciendum Patri, tanquam ex sententia legitima. *In Ps.*, 37, 53, *PL.*, 14, 1036 C : « Sunt autem qui putant utrumque Psalmum (37 et 68) ex persona Christi esse decursum, qui pro nostris peccatis satisfaciebat Patri. » — *De fuga saeculi*, 7, 44, *PL.*, 14, 589 CD : « Ideo suscepit Iesus carnem ut maledictum carnis peccatricis aboleret, et factus est pro nobis maledictum, ut benedictio absorberet maledictionem, integritas peccatum, indulgentia sententiam, vita mortem. Suscepit enim et mortem,

ut impleretur sententia, satisfaceret iudicato : maledictum carnis peccatricis usque ad mortem. » — *In Lc.*, 6, 109, *PL.*, 15, 1698 C : « Quoniam nullus hominum tantus esse potuit qui totius peccata tolleret mundi,... idcirco non unus e plebe, non unus e numero, sed Filius Dei a Deo Patre electus est, qui, cum supra omnes esset, pro omnibus se posset offerre... » — *De fide ad Gratianum*, 3, 2, 8, *PL.*, 16, 591 C (interpretatur 1 *Tim.*, 2, 5.6) : « Redemptio nostra per sanguinem, remissio per potestatem, vita per gratiam. » — *De Incarnationis dominicae sacramento*, 6, 54-56, *PL.*, 16, 832 AC : « Ex nobis accepit quod proprium offerret pro nobis, ut nos redimeret ex nostro, et quod nostrum non erat, ex sua nobis divina largitate conferret... De nostro sacrificium, de suo praemium est... Didicistis igitur quia sacrificium de nostro obtulit. Nam quae erat causa Incarnationis, nisi ut caro, quae peccaverat, per se redimeretur? Quod peccaverat ergo, hoc redemptum est. » — In quibus animadvertes, praeter vestigia quaedam theoriae physicae, sententiam apprime iuridicam.

Ambrosiaster, *In Rom.*, 3, 25. 26, *PL.*, 17, 80; *In 1 Cor.*, 7, 23, 221 B : « Tam caro empti sumus, ut a nullo redimi potuissemus nisi a Christo, qui omnium dives est. Qui ergo pretio emitur, magis servire debet, ut aliquatenus vicem reddat emptori. A Deo ergo empti, i. e. a Christo, servi hominum esse non debent. » — *In 2 Cor.*, 5, 21, 298 C : « Quoniam oblatus est pro peccatis, non immerito peccatum factus dicitur : quia et hostia, in Lege, quae pro peccatis offerebatur, peccatum nuncupabatur. »

Hieronymus, *In Is.*, 53, *L.* 14, *PL.*, 24, 505-514.

Augustinus omnia, quae apud alios occurrunt disiecta, apte connexa exhibet. Causam finalem Incarnationis, *De catechiz. rud.* (A. D. 400), 4, 7, *PL.*, 40, 314 : « Quae autem maior causa est adventus Domini, nisi ut ostenderet Deus dilectionem suam in nobis, commendans eam vehementer? Quia, cum adhuc inimici essemus, Christus pro nobis mortuus est (*Rom.*, 5, 9). » — *Pecc., mer. rem.* (A. D. 412), 1, 26, 39, *PL.*, 44, 131, de toto opere Redemptionis : « Commodius esse arbitror acervatim cogere quae occurrere potuerint, vel quae sufficere videbuntur, quibus appareat Dominum lesu[m] Christum non aliam ob causam in carne venisse ac forma servi accepta factum oboedientem usque ad mortem crucis,

nisi ut hac dispensatione misericordissimae gratiae omnes, quibus tanquam membris in suo corpore constitutis caput est ad capessendum regnum caelorum, vivificaret, salvos faceret, liberaret, redimeret, illuminaret, qui prius fuissent in peccatorum morte, languoribus, servitute, captivitate, tenebris constituti, sub potestate diaboli principis peccatorum; ac sic fieret mediator Dei et hominum, per quem, post inimicitias impietatis nostrae, illius gratiae pace finitas, reconciliaremur Deo, in aeternam vitam ab aeterna morte quae talibus impendebat erepti.» — *De Trin.* (400-416), summam Redemptionis reponit in actu sacrificii pro nobis oblatis, 4, 13, 17, *PL.*, 42, 899-900 : « Morte sua quippe uno verissimo sacrificio pro nobis oblato, quidquid culparum erat unde nos principatus et potestates ad luenda supplicia iure detinebant, purgavit, abolevit, extinxit; et sua resurrectione in novam vitam nos praedestinos vocavit, vocatos iustificavit, iustificatos glorificavit ». 13, 10, 14-11, 15, *PL.*, 42, 1025, docet Redemptionem convenientissime factam per sanguinem Christi. — *C. Iulian.* (421), 3, 3, 9, *PL.*, 44, 706-7, ipsam rationem Redemptionis explicat : « Quomodo potest intelligi ista redemptio nisi a malo, redimente illo qui redimit Israel ab omnibus iniquitatibus eius (*Ps.*, 129, 8)? Ubi enim redemptio sonat, intelligitur et pretium; et quod est hoc, nisi pretiosus sanguis Agni immaculati Iesu Christi (1 *Pt.*, 1, 18.19)? De hoc autem pretio quare sit fusum, quid interrogamus alium? Redemptor ipse respondeat, dicat ipse mercator : *Hic est, inquit, sanguis meus qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum* (*Mt.*, 26, 28). » — Ipsius Redemptoris opus accuratius scrutatur, *Enchiridion* (421), 108, *PL.*, 40, 282-3 : « Neque per ipsum liberaremur unum Mediatorem Dei et hominum hominem Iesum Christum, nisi esset et Deus. Sed cum factus est Adam, homo sc. rectus, mediatore opus non erat. Cum vero genus humanum peccata longe separaverunt a Deo, per Mediatorem, qui solus sine peccato natus est, vixit, occisus est, reconciliari nos oportebat Deo usque ad carnis resurrectionem in vitam aeternam : ut humana superbia per humilitatem Dei argueretur ac sanaretur, et demonstraretur homini quam longe a Deo recesserat, cum per incarnatum Deum revocaretur et exemplum oboedientiae per hominem Deum contumaci homini praeberetur, et Unigenito

suscipiente formam servi, quae nihil ante meruerat, fons gratiae panderetur; et carnis etiam resurrectio redemptis promissa in ipso Redemptore praemonstraretur, et per eandem naturam, quam se decepisse laetabatur, diabolus vinceretur. » — Haec omnia simul sumpta perficiunt corpus quoddam doctrinae, ad cuius ipsa viscera pertinet assertum Redemptoris de suo sanguine fuso in remissionem peccatorum. — Cf. Portalié, art. *Augustin*, *DTC.*, 1, 2373-4; J. Rivière, *Le dogme de la Rédemption chez saint Augustin*, Paris, 1928.

Leo M., *Serm.* 64 (*De passione Domini*, 13), 3, *PL.*, 54, 359 B-360 A : « Effusio enim pro iniustis sanguinis iusti tam potens fuit ad privilegium, tam dives ad pretium, ut si universitas captivorum in Redemptorem suum crederet, nullum tyrannica vincula retinerent (*Rom.*, 15, 20... *Eph.*, 5, 2)... Quod unquam sacrificium sacratius fuit quam quod verus Pontifex altari crucis per immolationem suae carnis imposuit? Quamvis enim in conspectu Domini multorum sanctorum pretiosa mors (*Ps.*, 115, 15), nullius tamen insontis occisio propitiatio fuit mundi... nec alterius quisquam debitum suo fine persolvit, cum inter filios hominum solus DNIC exstiterit, in quo omnes crucifixi, omnes mortui, omnes etiam sint suscitati; de quibus ipse dicebat (*Io.*, 12, 32)... »

Fulgentius Ruspensis, *Ad Trasimundum*, L. 1, 12. 13, *PL.*, 65, 236-7. — *Ep.*, 17, 4, 8, *PL.*, 65, 456 C : « Necessarium admodum fuit ut misericors Dominus et iustus, iniquitatis humanae vestigia deleturus, in ipso conceptu sibi humanam naturam dignaretur immaculatam immaculatus unire, ubi eam consueverat per inflictam peccati originalis maculam suae parti dominioque diabolus vindicare. » — Haec magis ad physicam redemptionem spectant.

Caesarius Arelatensis, *Hom.* 5, *De Paschate*, *PL.*, 67, 1052 C : « Cum per primam transgressionem Adae origini et morti obnoxii teneremur, perspicuens ex alto Deus in quo essemus genere debitores vitae, qualitates captivitatis reparavit munus redemptionis : i. e. ut pro debita morte offerret indebitam. »

Gregorius M., *Moral. in Iob*, 4, 16, 31 (in 3, 5), *PL.*, 75, 653 B : « Quid est ergo quod beatus Iob ad obscurandum diem pravae delectationis postulat umbram mortis, nisi quod

ad delenda peccata ante Dei oculos, Dei et hominum mediatorem requirit, qui solam pro nobis mortem carnis susciperet, et veram mortem delinquentium per umbram suae mortis deleret? »

De tota illa traditione Patrum, cf. eruditum opus Ioannis Rivière, *Le dogme de la Rédemption. Essai historique*, Paris, 1905.

C. Theoria satisfactionis vicariae a doctoribus scholasticis plene constituta.

Theoriam satisfactionis vicariae primus systematice proposuit S. Anselmus episcopus Cantuariensis († 1109), duobus libris quos inscripsit *Cur Deus homo*, *PL.*, 158, 359-432. Priore libro, respondet infidelibus quos passio Christi scandalizat; posteriore libro ostendit ad immutabilitatem decretorum divinorum pertinere ut Filius Dei carnem assumat et debitum hominis vice hominis solvat. Ex utroque libro pauca verba exscribemus :

L. 1, c. 11, 376-7 : « Non est aliud peccare quam Deo non reddere debitum... Sic ergo debet omnis qui peccat honorem, quem rapuit, Deo solvere; et haec est satisfactio, quam omnis peccator debet Deo facere. »

12, 377 B : « Dimittere peccatum non est aliud quam non punire, et quoniam recte ordinare peccatum sine satisfactione non est nisi punire, si non punitur, inordinatum dimittitur... Deum vero non decet aliquid in suo regno inordinatum dimittere... Igitur non decet Deum peccatum sic impunitum dimittere... »

13, 378-9 : « Nihil minus tolerandum est in rerum ordine quam ut creatura Creatori debitum honorem auferat; non solvat quod aufert... Necesse est ergo ut aut ablati honor solvatur, aut poena sequatur : alioquin aut sibi ipsi Deus iustus non erit, aut ad utrumque impotens erit : quod nefas est vel cogitare... »

L. 2, c. 1, 401 : « Deus non fecit (naturam) rationalem frustra... Simili ratione probatur quia ad hoc accepit (natura rationalis) potestatem discernendi, ut odisset et vitaret malum ac amaret et eligeret bonum, atque maius bonum magis diligere et amaret... Ad hoc itaque factam esse rationalem naturam certum est, ut summum bonum super omnia amaret et

eligeret, non propter aliud, sed propter ipsum : si enim propter aliud, non ipsum sed aliud amat... Quapropter rationalis natura iusta est facta, ut summo bono, i. e. Deo, fruendo beata esset : homo ergo, qui rationalis natura est, factus est iustus ad hoc ut Deo fruendo beatus esset. »

5, 402 C : « Sed si ita est, videtur quasi cogi Deus, necessitate vitandi indecentiam, ut salutem procuret humanam. »

6, 403-4 : « Hoc autem fieri nequit nisi sit qui solvat Deo pro peccato hominis, aliquid maius quam omne quod praeter Deum est... Nihil autem est supra omne quod Deus non est, nisi Deus... Non ergo potest hanc satisfactionem facere nisi Deus... Sed nec facere illam debet, nisi homo : alioquin non satisfacit homo... Si ergo, ut constat, necesse est ut de hominibus perficiatur illa superna civitas, nec hoc esse valet nisi fiat praedicta satisfactio, quam nec potest facere nisi Deus nec debet nisi homo, necesse est ut eam faciat Deus homo. »

11, 411-2 : « Si homo per suavitatem peccavit, annon convenit ut per asperitatem satisfaciat? Et si tam facile victus est a diabolo, ut Deum peccando exhonoreret, ut facilius non posset, nonne iustum est ut satisfaciens Deo pro peccato, tanta difficultate vincat diabolus ad honorem Dei, ut maiori non possit? Annon est dignum quatenus qui se sic abstulit Deo peccando ut se plus auferre non posset, sic se det Deo in satisfaciendo ut magis se non possit dare?... Nihil autem asperius aut difficilius potest homo ad honorem Dei sponte et non ex debito pati, quam mortem; et nullatenus seipsum potest homo magis dare Deo, quam cum se morti tradit ad honorem illius... Talem ergo oportet eum esse, qui pro peccato hominis satisfacere volet, ut mori possit si velit. »

14, 415 : « Cogita etiam quia peccata tantum sunt odibilia quantum sunt mala, et vita ista tantum amabilis est quantum est bona... Unde sequitur quia vita ista plus est amabilis quam sint peccata odibilia... Si ergo dare vitam est mortem accipere, sicut datio huius vitae praevalet omnibus hominum peccatis, ita et acceptio mortis. »

Huius schematis nonnullae partes merito iudicabuntur rigidiores, maxime quae pertinent ad necessitatem satisfactionis (1, 12). Quae tamen ab Anselmo ita temperantur ut intellegenda sit quaedam summa honestas, non vera necessitas. Ita, 2, 5, 403 C : « Cum dicimus Deum aliquid facere quasi

necessitate vitandi inhonestatem, quam utique non timet; potius intelligendum est quia hoc facit necessitate servandae honestatis : quae sc. necessitas non est aliud quam immutabilitas honestatis eius, quam a se ipso et non ab alio habet; et ideo improprie dicitur necessitas. » Et expressius, *Med.* 11, 764 C : « An aliqua necessitas coegit ut Altissimus sic se humiliaret, et Omnipotens ad faciendum aliquid tantum laboraret? Sed omnis necessitas et impossibilitas eius subiacet voluntati. Quippe quod vult necesse est esse; et quod non vult, impossibile est esse. Sola ergo voluntate; et quoniam voluntas eius semper bona est, sola fecit hoc bonitate. »

Licet autem et anselmianae theoriae formam retinere et ipsam naturam requisitae satisfactionis altius scrutari. Imprimis non est interpretanda abiecte et materialiter, ut quaedam « satisfactio », sed aestimanda ex magnitudine amoris qui in voluntaria susceptione passionis declaratur.

Inter aequales Anselmi, aliquid simile protulit Radulphus Ardens (is qui crucem sumpsit ann. 1101). *Hom.* 10, *In Natali Domini*, *PL.*, 155, 1700 : « 4^a causa et utilitas nostra, quare Christus apparuit, est redemptio et emundatio et satisfactio generis humani. Redemptio a potestate diaboli per sanguinem Christi, emundatio a delictis per baptismum, satisfactio per virtutem et opera virtutum. » Ceterum credibile non videtur Radulphum non legisse opus Anselmi. Cf. quae scripsit sub 3^a causa.

Satisfactionis anselmianae crisim instituerunt multi, de quibus cf. P. Ricard, O. S. B., *De satisfactione Christi, in tractatum S. Anselmi « Cur Deus homo »*, Lovanii, 1914. Sane ab antiqua Ecclesiae doctrina et a iure Romano eius origo repeti potest.

Tertullianus, *De Pud.*, 2, *PL.*, 2, 985 A : « Omne delictum aut venia expungit aut poena : venia ex castigatione, poena ex damnatione. » Sulpicius Severus, *Dial.*, 2, 10, *PL.*, 20, 208 D : « Fornicatio deputatur ad poenam, nisi satisfactione purgatur. » Iam in VT agitur de « pretio sanguinis », *Num.*, 35, 31; cf. Touzard, in *DA.*, t. 3, 853. Aberrant a proposito qui in illa re appellant germanicum « Wergeld », ut Ritschl, t. 1, p. 40.

Anselmi vestigiis plus minus institerunt :

Honorius Augustodunensis († 1120), *Elucidarium*, 1, 16 :

« De satisfactione Deo exhibenda pro ea injuria. » 17 :
 « Necessitas Incarnationis Verbi ad eam satisfactionem exhibendam. » — *PL.*, 172, 1121.1122.

Hugo a S. Victore († 1141), *De Sacramentis christianae fidei*, 1, 8, 4, *PL.*, 176, 308 CD.

At Roscellinus († post 1120) in *Ep.* 15, *ad Abaelardum*, satisfactionem anselmianam oppugnabat, auctoritatibus Augustini et Leonis M. adductis. *PL.*, 178, 362.

Abaelardus († 1142), rationalista in theologia, Redemptionem obiectivam enervavit, operationem Christi salutarem in solo exemplo constituit. Scandalum cepit ex eo quod nonnulli ius quoddam daemonis n homine lapso temere assererent. Et in hoc quidem reprehendendus non est. Indignatus est praeterea quod gratiae Dei fines imponderentur, et diceretur Deus exigere pretium veniae reis concedendae, sanguinem Filii sui innocentis, quasi ei non liceret peccatum gratis condonare. Negavit non modo ius daemonis — in hoc rectus —; sed etiam potestatem — in hoc nimius. Summam Redemptionis nostrae in hoc reposuit, quod ad veram filiorum Dei libertatem vindicati, coeperimus servire Deo ex amore potius quam ex timore. Per quod assertum tollitur peccatum originis. Vide errores a Concilio Senonensi (1140) notatos, n. 4.6.9, *DB.*, 371.373.376. — Abaelardus, *In Rom.*, 3, 19-26, *L.* 2, *PL.*, 178, 836; discipulus eius anonymus, *Epitome Theologiae christianae*, c. 23 : *Cur Deus homo*, *PL.*, 178, 1730 B-1732 A. — Idem tamen Abaelardus aliis locis rectius procedit, cum Scripturae inhaeret.

Abaelardo primus restitit Gulielmus S. Theodorici abbas, *Disp. adv. Petrum Abaelardum*, *PL.*, 180, 249-282. Lege c. 7, 269-276. Iterum, *Disp. catholicorum Patrum adv. dogmata Petri Abaelardi*, ib., 283 sqq. Maxime autem pro redemptione obiectiva decertavit S. Bernardus, qui Abaelardum ad eiurandos errores compulit. *Tractatus de erroribus Petri Abaelardi*, 6-9 (15-26), *PL.*, 182, 1065-1072. Ita 9, 25, 1072 AB : « Tria quaedam praecipua in hoc opere nostrae salutis intueor : formam humilitatis, in qua Deus semetipsum exinanivit; caritatis mensuram, quam usque ad mortem et mortem crucis extendit; redemptionis sacramentum, quo ipsam mortem, quam pertulit, sustulit. Horum duo priora sine ultimo sic sunt ac si super inane pingas. Magnum profecto et

valde necessarium humilitatis, magnum et omni acceptione dignum caritatis exemplum; sed non habent fundamentum, ac proinde nec statum, si desit redemptio. » Idem accurate, *Ad milites Templi*, 11, 25-27, *PL.*, 182, 935 D-937 A. — Habetur Abaelardi *Apologia* seu *fidei confessio*, *PL.*, 178, 105. — Gaufridus Antissiodorensis (fere 1120-1200), primo Abaelardi discipulus, deinde Bernardi notarius et post eum abbas Claravallensis, placita prioris magistri reiecit, *Serm.* 8, *De Resurrectione*, *PL.*, 180, 331 : « Ergo mihi aliquando magistrum fuisse recorder qui cum pedibus et intestinis nil amplius de agno paschali aut ipse vorans aut discipulis exhibens, et se pariter et suos non modica eius parte fraudabat. Siquidem pretium redemptionis evacuans, nil aliud nobis in sacrificio dominicae passionis commendabat nisi virtutis exemplum et incentivum amoris... Benedictus Dominus qui mihi simul et vobis magistrum postea dedit meliorem, per quem prioris redarguit ignorantiam, insolentiam confutavit. Ille enim, tanquam verus Hebraeus, avide prorsus vorabat et vorandum nobis sollicite commendabat caput cum pedibus et intestinis : sic imitandum praedicans Dominum patientem, sic redamandum amantem, ut principalem huius sacrificii causam velut Agni caput redemptionem in eo profiteretur et adoraret humanam. »

A nihilismo soteriologico Abaelardi aliquid traxerunt :

Robertus Pullus, *Sentt.*, 3, 13, *PL.*, 186, 778; 4, 13-15, 820-822.

Rolandus Bandinelli (= Alexander III, P.R., 1159-1181), *Sentt.*, pp. 152.153.157.159, Freib. i. B., ed. Gietl, 1891.

Sed anselmianam satisfactionem retinuerunt et excoluerunt, praeter Bernardum Claravallensem :

Ernaldus Bonae Vallis abbas, *Liber de cardinalibus operibus Christi*, 9, *PL.*, 189, 1659 A : « Caiphas mortem tuam pro inimico populo satisfacturam, cum esset anni illius pontifex, prophetaverat. »

Richardus a S. Victore († circa 1173), *De Verbo incarnato, ad Bernardum Claravallensem*, 8, *PL.*, 196, 1003 A : « Si sola misericordia, nulla autem interveniente iustitia, post lapsum amissa seu etiam promissa reciperet, aeternum deiectionis suae opprobrium sustineret. Semper nempe posset ei diabolus impropere in eo quod obtineret nihil iuris habere.

et sic constaret nec antiquam dignitatem recuperasse. Ubi autem non esset plena primae dignitatis reparatio, nec plena restauratio. Ut ergo posset homo resurgere iuxta rationem iustitiae, opus erat satisfactione. Adhuc et istud ad illud accedit quoniam, si homo nullam satisfactionem exsolveret, etiamsi nullum exterius exactorem culpaе haberet, mordentis conscientiae exactionem et confusionis notam ad plenum nunquam deleret. »

Gilbertus Foliot, episcopus Londinensis († 1187), *Expositio in Cant.*, PL., 202, 1162 AB.

Alanus de Insulis († 1203), *De articulis catholicae fidei*, 3, 3.5, PL., 210, 610 D-611 B.

Mirum quod Aug. Sabatier asserere potuit satisfactionem anselmianam post auctoris mortem paene evanuisse, donec ab Aquinate suscitata est! *La doctrine de l'expiation et son évolution historique*, p. 58. 59, Paris, 1903.

Petrus Lombardus († 1160), quodammodo inter Anselmum et Abaelardum medius, docet, *Sentt.*, 3 d. 18, 5, PL., 192, 794 : « Ad quid ergo voluit pati et mori...? Pro te, non pro se. Quomodo ergo pro me? Ut ipsius passio et mors tibi esset forma et causa. Forma virtutis et humilitatis, causa gloriae et libertatis. Forma Deo usque ad mortem oboediendi; et causa tuae liberationis ac beatitudinis. » — Forma virtutis (pars subiectiva); causa gloriae (pars obiectiva). Nomen satisfactionis apud eum non repperi; bene vero rem. Redemptionem obiectivam explicat cum Anselmo, d. 18, 5, p. 795; subiectivam cum Abaelardo, d. 19, 1, 796; utramque plene cum Augustino, d. 20, 1, 799.

Alexander Halensis († 1245) satisfactionem anselmianam in scholas invexit. Quod ipsi articulorum tituli satis significant. *Summa Theologiae*, p. 3^a, q. 1 m. 4 : « An natura humana reparari potuerit absque satisfactione peccati per quod lapsa est. » — m. 5 : « Si homo ex se satisfacere potuerit pro suo peccato. » art. 1. « An homo satisfacere possit per se pro peccato aliquo. » art. 2. « An homo satisfacere possit per se pro peccato originali. » — m. 6 : « Si satisfactio pro originali per aliam creaturam quam per hominem fieri potuerit. » art. 1. « An satisfactio pro primi hominis peccato per angelum aliquem fieri potuerit. » art. 2. « An et per aliquam aliam creaturam ab angelis fieri potuerit isthaec eadem peccati primi

hominis satisfactio. » — ed. Venetiis, 1575, vol. 3. — *Ibid.*, q. 18, agit de passione Christi, m. 5 art. 2 : « An Christi passio tanta fuerit ut assumptam satisfactionem adaequarit. »

Bonaventura Anselmi et Halensis vestigia premit, ita quidem ut eorum rigorem aliqua humanitate temperet. Lege *In 3d.*, 18. 19. 20. Exemplum temperamenti, in recusatione necessitatis anselmianae. *In 3d.*, 20 q. 6 ad 4^m : « Potuit liberare per viam misericordiae, nec in hoc fuisset factum praecudicium iustitiae. Et ita, si sine satisfactione genus humanum liberasset, non propter hoc contra iustitiam fecisset. » — Cf. Romano Guardini, *Die Lehre des hl. Bonaventura von der Erlösung*, Düsseldorf, 1921. — Quod omnis satisfactio hominis fundetur in satisfactione Christi et inde accipiat virtutem, magis explicat Doctor seraphicus, *In 4 d.*, 15.

Thomas, 3^a q. 48, *De modo passionis Christi quantum ad effectum*, quaerit art. 1 : « Utrum passio Christi causaverit nostram salutem per modum meriti », et respondet affirmative, quia fideles sunt cum Christo una persona : sed « Christo data est gratia non solum sicut singulari personae, sed in quantum est caput Ecclesiae, ut sc. ab ipso redundaret ad membra ; et ideo opera Christi hoc modo se habent tam ad se quam ad sua membra, sicut se habent opera alterius hominis in gratia constituti ad ipsum... » — Deinde quaerit art. 2 : « Utrum passio Christi causaverit nostram salutem per modum satisfactionis » ; quae consideratio, sicut prior, imo etiam manifestius, ordinis est iuridici. « Rđq. ille proprie satisfacit pro offensa, qui exhibet offenso id quod aequae vel magis diligit quam oderit offensam. Christus autem, ex caritate et oboedientia patiēdo, maius aliquid Deo exhibuit quam exigeret recompensatio offensae humani generis : 1° quidem propter magnitudinem caritatis ex qua patiebatur ; 2° propter dignitatem vitae suae quam pro satisfactione ponebat, quae erat vita Dei et hominis ; 3° propter generalitatem passionis et magnitudinem doloris assumpti. Et ideo passio Christi non solum sufficiens sed etiam superabundans satisfactio fuit pro peccatis humani generis... (1 Io., 2, 2). » — Consideratio satisfactionis non confunditur cum consideratione aliorum modorum secundum quos passio Christi salutem nostram operata est, sed eos apte inter se connectit. Meritum (art. 1) signat id quod acquiritur operanti. Sacrificium (art. 3) signat gratiam quam illicit

a Deo. Redemptio (art. 4 et 5) signat solutionem pretii. Efficientia (art. 6) signat operationem instrumenti sub causa principali. Omnia autem haec conveniunt in voluntaria oblatione sui ad mortem, per quam Christus suis impetravit a Deo gratiam pro insigni dono sui ipsius, et exstitit instrumentum iustificationis nostrae; et sic complent modum satisfactionis Deo datae, in qua formaliter perficitur Redemptio nostra.

Ratio satisfactionis proprie pertinet ad iustitiam commutativam, secundum quam offertur iusta compensatio pro offensa. Satisfactio autem Deo praestita maxime cernitur in actu sacrificii, quod genus obsequii soli Deo impenditur. Unde Redemptio fuit Sacrificium, et quidem perfectissimum, analogum princeps in genere sacrificii. S. Thomas, 3^a q. 48 a. 3: « Utrum passio Christi operata sit per modum sacrificii. — R^{dq}. sacrificium proprie dicitur aliquid factum in honorem proprie Deo debitum (cf. Aug., *CD.*, 10, 6, *PL.*, 41, 283-4)..., Christus autem... « seipsum obtulit in passione pro nobis »; et hoc ipsum quod voluntarie passionem sustinuit, Deo maxime acceptum fuit, utpote ex caritate maxima proveniens. Unde manifestum est quod passio Christi fuerit verum sacrificium (cf. Aug., *CD.*, 10, 20, 298)... Ut cum quatuor considerentur in omni sacrificio, ut ait Aug. (*Trin.*, 4, 14, 19, *PL.*, 42, 901), sc. « cui offeratur, a quo offeratur, quid offeratur, pro quibus offeratur, idem ipse unus verusque Mediator per sacrificium pacis reconcilians nos Deo, unum cum illo maneret cui offerebat, unum in se faceret pro quibus offerebat, unus ipse esset qui offerebat et quod offerebat. »

Analysis autem scholastica neque omnem doctrinam salutis fundat in solo nomine Redemptionis, quod esset ineptum, neque illud nomen negligit, quod esset indignum. — Cf. A. d'Alès, *Le dogme catholique de la Rédemption*, in *Études*, t. 135, p. 170-197, 20 avril 1913; *Le sens de la Rédemption*, in *Rev. Apolog.*, t. 33, p. 163-174, 1 nov. 1921. Chr. Pesch, S. I., *Das Sühneleiden unseres göttlichen Erlösers*, Freib. i. B., 1916.

Num esset locus ipsi iustitiae vindicativae in opere Redemptionis, quaesitum est. Causa dubitandi est quod poena, ut talis, non cadit in innocentem; Dominus autem Iesus Christus est innocentissimus. Et sane ita est. Nihilominus Dominus Iesus voluit ingredi consortium humanitatis nostrae, quae

poenae peccati subiacebat. Hinc « attritus est propter scelera nostra...; posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum...; posuit pro peccato animam suam. » (*Is.*, 53, 5, 6. 10). (Deus) « eum, qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur iustitia Dei in ipso. » (2 *Cor.*, 5, 21). « Redemit nos de maledicto. » (*Gal.*, 3, 13.) Hinc negari nequit Deum effudisse in Innocentem iram quam peccatores meruerant. Et hoc merito notat S. Thomas, 3^a q. 47 a. 3 ad 1^m : « Innocentem hominem passioni et morti tradere contra eius voluntatem, est impium et crudele. Sic autem Deus Pater Christum non tradidit, sed inspirando ei voluntatem patiendi pro nobis. In quo ostenditur et Dei severitas, qui peccatum sine poena dimittere noluit, quod signat Apostolus dicens : *Proprio Filio suo non pepercit*; et bonitas eius in eo quod, cum homo sufficienter satisfacere non posset per aliquam poenam quam pateretur, ei satisfactorem dedit; quod signavit Apostolus dicens : *Pro nobis omnibus tradidit illum* (*Rom.*, 8, 32); et *Rom.*, 3, 25 dicit : *Quem... proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius*. » Quod attinet ad severitatem Dei, cf. 2^a 2^{ae} q. 157 a. 2 ad 1^m : « Severitas attenditur circa exteriorem inflictionem poenarum. » 3^a q. 22 a. 3 : « Macula quidem culpae deletur per gratiam, qua cor peccatoris convertitur ad Deum; reatus autem poenae totaliter tollitur per hoc quod homo Deo satisfacit. Utrumque autem horum efficit sacerdotium Christi... (*Rom.*, 3, 24; *Is.*, 53, 4). »

Lutherus autem illam doctrinam corripit, dum satisfactionem Christi ita extollit ut damnet paenitentiam christianam. *Articuli Smalcaldici*, part. 3 art. 3, *De paenitentia* 38 (*Libri symbolici Ecclesiae evangelicae*, ed. Berolini 1857, p. 327) : « Sic et satisfactio non potest esse incerta, quia non est nostrum incertum et peccato contaminatum opus, sed est passio et sanguis immaculati et innocentis Agni Dei, qui tollit peccata mundi. » Calvinus id adgravavit. *Instit. christ. relig.*, 2, 16, 10, ed. Amstelodami, 1667, p. 132 : « Verum de Christi descensu ad inferos seposita ratione symboli, certior expositio quaerenda est; et nobis ex Dei verbo constat non modo sancta et pia, sed plena quoque eximiae consolationis. Nihil actum erat si corporea tantum morte defunctus fuisset Christus; sed operae simul pretium erat, ut divinae ultionis severitatem sentiret : quo et irae ipsius intercederet et

satisfaceret iusto iudicio. Unde etiam eum oportuit cum infernorum copiis aeternaeque mortis horrore, quasi consertis manibus, luctari... » Lutheri autem discipuli, de satisfactione Christi disserentes non secundum dignitatem personae, sed secundum qualitatem et quantitatem passionis, magistri sui placita exasperarunt usque ad blasphemiam et insaniam. Ioannes Gerhard (1582-1637), *Loci theologici*, 17, 2, 54 : « Quomodo enim peccata nostra vere in se suscepisset ac perfectam satisfactionem praestitisset, nisi iram Dei individuo nexu cum peccatis coniunctam vere sensisset? Quomodo a maledictione Legis redemisset factus pro nobis maledictio, nisi iudicium Dei irati persensisset? » Quenstedt (1617-1688), *Theologia didacticopolemica*, 3, p. 146 : « Sensit mortem aeternam, sed non in aeternum. Aeterna ergo mors fuit, si spectes essentiam et intensionem poenarum; sin respicias infinitam personae patientis sublimitatem, non tantum aequipollens, sed et omnes omnium damnatorum aeternas mortes infinities supergrediens fuit. Hanc ipsam vero mortem aeternam cruciatusque infernales non post, sed ante mortem temporalem, in horto Oliveti et in cruce sustinuit Salvator. »

In extremum oppositum tendens, Faustus Socinus († 1604) obiectivam satisfactionem Christi de medio tulit. Negata enim Christi divinitate, statuit eatenus dici posse nos redemisse Christum, quatenus ut non peccaremus effecisset; idque effectum sola vi doctrinae et exempli. *De Christo servatore*, c. 1 : « Censeo ego et orthodoxam sententiam esse arbitror Iesum Christum ideo servatorem nostrum esse, quod salutis aeternae viam nobis annuntiarit, confirmarit et in sua ipsius persona tum vitae exemplo tum ex mortuis resurgendo manifeste ostenderit; divinae autem iustitiae, per quam nos peccatores damnari meremur, pro peccatis nostris neque illum satisfecisse neque ut satisfaceret opus fuisse. » — Cf. Stenstrup, *De Verbo incarnato*, t. 2, thes. 19.

Socino vehementer contrarius, Hugo Grotius († 1645) confitetur divinitatem Christi, essentiam autem Redemptionis reponit in demonstratione quadam iustitiae legalis. *Defensio fidei catholicae de satisfactione Christi*, 1, 1, p. 2, Hagae Comitum, 1617 : « Deus, motus sua benignitate ut nobis insigniter beneficeret, sed obstantibus peccatis quae poenam merebantur, constituit ut Christus volens, ex sua erga

homines caritate, cruciatus gravissimos et mortem cruentam atque ignominiosam ferendo, poenas penderet pro peccatis nostris, ut salva divinae iustitiae demonstratione nos, intercedente vera fide, a poena mortis aeternae liberaremur. »

Ex dictis satis patet responsum traditionis catholicae, reponentis essentiam Redemptionis in obiectiva quadam compensatione, fundata in summa perfectione actus ex caritate imperati, et infinita dignitate personae.

De his et aliis deformationibus doctrinae catholicae, cf. quae disseruimus apologetice, in *DA.*, art. *Rédemption*, maxime col., 564-582 (1924).

D. Theoria satisfactionis vicariae definitionibus Ecclesiae commendata.

Nulla quidem definitione fidei sancita est theorica anselmiana; sed satisfactio vicaria plus minus implicite continetur multis documentis Ecclesiae.

Iam *Anath. 10 Cyrilli Alexandrini* (Ephesi, 431), *DB.*, 122 : Ἀρχιερέα καὶ ἀπόστολον τῆς δόξης ἡμῶν γεγενῆσθαι Χριστὸν ἡ θεία λέγει Γραφή, προσκεκομμέναι τε ὑπὲρ ἡμῶν εἰς ὁσμὴν εὐωδίας τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. (*Hb.*, 3, 1; *Eph.*, 5, 2)... — Cf. *anath. 12, DB.*, 124.

Conc. Toletanum XI (675), *DB.*, 286 : « In... suscepti hominis forma iuxta evangelicam veritatem sine peccato conceptus, sine peccato natus, sine peccato mortuus creditur, qui solus pro nobis peccatum est factus (2 *Cor.*, 5, 21)... »

Conc. Carisiacum (853), c. 4, *DB.*, 319.

Conc. Lateranense IV sub Innocentio III (1215), c. *Firmiter*, *DB.*, 429 : « pro salute humani generis in ligno crucis passus et mortuus... »

Conc. Lugdunense II sub Gregorio X (1274), *Professio fidei Michaelis Palaeologi*, *DB.*, 462.

Clemens VI, *Bulla Iubilaei*, 25 ian. 1343, *DB.*, 552 (De infinitis Christi meritis et thesauro militantis Ecclesiae).

Leo X, *Bulla « Cum postquam »*, ad *Legatum Caietanum de Vio*, 9 nov. 1518, *DB.*, 3051 (De Indulgentiis).

Conc. Tridentinum, s. 5 sub Paulo III (17 iun. 1546), c. 3, *DB.*, 790 : « Si quis hoc Adae peccatum, quod origine unum est et propagatione, non imitatione, transfusum omnibus inest unicuique proprium, vel per humanae naturae vires vel per aliud remedium asserit tolli quam per meritum unius

mediatoris DNIC., qui nos Deo reconciliavit in sanguine suo, factus nobis iustitia, sanctificatio et redemptio (1 *Cor.*, 1, 30)... A. S. » — S. 6 sub Paulo III (13 ian. 1547), c. 2, *DB.*, 794 : « Quo factum est ut caelestis Pater, Pater misericordiarum et Deus totius consolationis (2 *Cor.*, 1, 3), Christum Iesum Filium suum et ante Legem et Legis tempore multis sanctis Patribus declaratum ac promissum, cum venit beata illa plenitudo temporis (*Eph.*, 1, 10; *Gal.*, 4, 4), ad homines miserit, ut et Iudaeos, qui sub Lege erant, redimeret, et Gentes, quae non sectabantur iustitiam, iustitiam apprehenderent (*Rom.*, 9, 30), atque omnes adoptionem filiorum reciperent. Hunc proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius, pro peccatis nostris (*Rom.*, 3, 25) non solum autem pro nostris, sed etiam pro totius mundi (1 *Io.*, 2, 2). » — C. 7, *DB.*, 799 : « ... Iustificationis causa... meritoria dilectissimus Unigenitus suus, DNIC., qui, cum essemus inimici (*Rom.*, 5, 10), propter nimiam caritatem qua dilexit nos (*Eph.*, 2, 4), sua sanctissima passione in ligno crucis nobis iustificationem meruit et pro nobis Deo Patri *satisfecit*... » — C. 16, *DB.*, 809. — Can. 10, *DB.*, 820.

Paulus IV, *Const.* « *Cum quorundam* » (7 aug. 1555), *DB.*, 993 : « Reprehenduntur (Sociniani) asserentes « ... Dominum ac Deum nostrum Iesum Christum non subiisse acerbissimam crucis mortem ut nos a peccatis et ab aeterna morte redimeret et Patri ad vitam aeternam reconciliaret... ».

Pius V, *Bull.* « *Ex omnibus afflictionibus* » (1 oct. 1567), *Prop. Baii* 19, *DB.*, 1019 (de dignitate personae et operum valore); 59, *DB.*, 1059 (de satisfactione nostra et Christi).

Catechismus ex decreto Conc. Tridentini iussu Pii V editus, pars 2, De sacramento Paenitentiae, n. 53; ed. Tornaci 180, p. 235.

Innocentius X, *Prop. Cornelii Iansenii* 5^a, proscripta 31 mai. 1653, *DB.*, 1096 : « Semipelagianum est dicere Christum pro omnibus omnino hominibus mortuum esse aut sanguinem fudisse. »

Alexander VIII, *Inter errores Iansenistarum damnatos decreto S. Officii*, 7 dec. 1690, n. 4, *DB.*, 1294 : « Christus dedit semetipsum pro nobis oblationem Deo, non pro solis electis, sed pro omnibus et solis fidelibus. » — Cf. prop. sequentes.

Clemens XI, *Constt.* « *Unigenitus* » (8 sept. 1713), *Inter errores Paschasii Quesnel*, n. 59, *DB.*, 1409 : « Oratio impiorum est novum peccatum; et quod Deus illis concedit, est novum in eos iudicium. »

In Conc. Vaticano, doctrina de satisfactione vicaria Christi proposita erat definienda. Exstat schema constitutionis dogmaticae de fide catholica contra multiplices errores ex rationalismo derivatos Patrum examini propositum; c. 14. *Acta, Coll. Lacensis*, t. 7, 515. — *Schema reformatum*, 4, 7. 8, p. 561 : « ... Vere igitur Christus Iesus, Mediator Dei et hominum, unus moriens pro omnibus divinae iustitiae pro nobis satisfecit et, deleto chirographo quod erat contrarium nobis, exspolians principatus et potestates, ex vetusta nos servitute in filiorum libertatem vindicavit... Haec vero vis satisfaciendi pro peccatis omnium et merendi nobis iustificationis gratiam et hereditatem passioni Redemptoris inerat propterea quod humani eius actus valorem habebant secundum dignitatem personae divinae per assumptam naturam operantis... » — can. 5, p. 566 C : « Si quis affirmare praesumpserit satisfactionem vicariam, unius sc. Mediatoris pro cunctis hominibus, iustitiae divinae repugnare, A. S. » — can. 6 : « Si quis non confiteatur ipsum Dei Verbum in assumpta carne patiendo et moriendo, pro peccatis nostris Deo potuisse satisfacere vel vere et proprie satisfecisse nobisque gratiam et gloriam meruisse, A. S. » — Illa quidem documenta, interrupto Concilio relicta, carent auctoritate Ecclesiae; sed mentem Patrum satis declarant.

Leo XIII, *Encycl.* « *Tametsi futura* » (1 nov. 1900), *Acta*, t. 20, p. 298 : « ... Sane cum divini venisset maturitas consilii, unigenitus Filius Dei, factus homo, violato Patris numini cumulatissime pro hominibus uberrimeque satisfecit de sanguine suo, tantoque redemptum pretio vindicavit sibi genus humanum... (1 *Pt.*, 1, 18. 19). Ita omnes in universum homines potestati iam imperioque suo subiectos, quod cunctorum ipse et conditor est et conservator, vere proprieque redimendo vere fecit iuris sui. Non estis vestri : empti enim estis pretio magno... »

Pius X, *Decr.* « *Lamentabili* » (3 iul. 1907), prop. proscripta n. 38, *DB.*, 2038 : « Doctrina de morte piaculari Christi non est evangelica, sed tantum paulina. »

E. Satisfactio Deo, nullatenus diabolo persoluta.

Satisfactionem Deo soli persolvi potuisse, qui peccato offensus erat, res ipsa satis monet; de satisfactione diabolo persoluta Scriptura nihil innuit, eaque res impia videtur et insana. Neque Patres universim quidquam eiusmodi cogitarunt, praesertim cum probe meminissent Redemptionem nostram habere rationem cuiusdam Sacrificii, Sacrificium autem offerri Deo, nullatenus diabolo. Nihilominus, secundum consuetudinem sermonis humani, Scriptura utitur quibusdam figuris. Illis figuris nonnulli Patres potuerunt decipi, aut etiam eis abuti. Quo factum est ut inepta quaedam dramaturgia eis imputaretur, a scriptoribus maxime acatholicis, ut Aug. Sabatier, *La doctrine de l'expiation et son évolution historique*, p. 47 sqq.; partim etiam catholicis, ut H. Oxenham, *Histoire du Dogme de la Rédemption*, p. 153 sqq. trad. fr. par J. Bruneau, Paris, 1909.

Ut appareat illa crimina longe praetergredi fines veritatis, necesse est totam quaestionem ventilare; quod iam praestitit accurate J. Rivière, *Le Dogme de la Rédemption, Étude historique*, V^e partie, p. 373-486.

Ipse Dominus aliquando descripserat diabolum tanquam « fortem », « fortem armatum » habentem potestatem domus suae, donec a fortiore superveniente deturbatur, *Mt.*, 12, 29; *Lc.*, 11, 22. Et ab Apostolis saepe appellatus est diabolus nominibus imperium huius mundi significantibus. Sic a Ioanne, referente verba Domini, ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, *Io.*, 12, 31; 14, 30; 16, 11; a Paulo, ὁ ἄρχων τῆς ἐξουσίας τοῦ αἵρος, *Eph.*, 2, 2; cf. *Col.*, 1, 13 : ἡ ἐξουσία τοῦ σκότους. Idem Apostolus fideles instruit ad certamen spirituale, *Eph.*, 6, 12 sqq. : Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Ipsum autem peccatum, cui genus humanum in primo parente succubuit, constituit genus humanum in condicione servitutis, ut testantur Paulus et Petrus Apostoli. *Rom.*, 6, 16 : Οὐκ οἶδατε ὅτι ὃ παριστάνετε ἑαυτοὺς δούλους εἰς ὑπακοήν, δοῦλοί ἐστε ὃ ὑπακούετε, ἥτοι ἁμαρτίας εἰς θάνατον ἢ ὑπακοῆς εἰς δικαιοσύνην; tum Apostolus gratias agit Deo quod, qui antea servi fuerint peccati, peccato renuntiarint et iustitiae se addixerint. Petrus condicionem servitutis agnoscit in eis qui victi sint a corruptione, 2 *Pt.*, 2, 19 : Ὡ γάρ τις ἡττηται, τοῦτ' δεδούλωται.

Sed quamvis servitus peccati sit secundum se gravior quam servitus communis, ex cuius comparatione denominatur, non potest fundare verum dominium in possessore fraudulento et violento, qualis est diabolus. Sicut autem in qualibet parabola aut similitudine biblica, ita etiam in hac distinguendum est id quod in comparationem trahitur, ab adiunctis, in quibus comparatio necessario claudicat. V. g., proponitur a Domino exemplum dispensatoris infidelis, et laudatur hominis prudentia et industria, non infidelitas. *Lc.*, 16, 8 : « Et laudavit dominus villicum iniquitatis, quia prudenter fecisset. » Sic in re praesenti retinenda est condicio servilis quae consequitur peccatum, omittendum dominium diaboli, quod in peccato fundari nequit.

Id non satis respexerunt nonnulli Patres, qui aliquod ius diaboli minus prudenter confinxerunt, non tam ut theologi quam dum agunt cum populo populariter. « Ius diaboli » a Patribus triplici potissimum forma propositum est.

a) *Forma iuridica*. — Haec sola ius proprie dictum assignat. Antiquior est ceteris, nec unquam multum propagata est.

Nullum apud Patres Apostolicos vestigium, ubi ipsum thema Redemptionis tangitur; — cf. Ignatius, *Eph.*, 18, 2; 19, 1. — Neque apud Apologetas; quanquam Iustinus inducit Christum orantem ne anima sua in potestatem diaboli tradatur (!) *Dial.*, 105, *PG.*, 6, 721 AB.

Huc pertinere aliquando dictus est Irenaeus; sed immerito, ut videtur, *H.*, 3, 18, 7, *PG.*, 7, 937 AB : Ἦνωσεν οὖν... τὸν ἄνθρωπον τῷ Θεῷ. Εἰ γὰρ μὴ ἄνθρωπος ἐνίκησε τὸν ἀντίπαλον τοῦ ἀνθρώπου, οὐκ ἂν δικαίως ἐνικήθη ὁ ἐχθρός. Πάλιν τε, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ἐδωρήσατο τὴν σωτηρίαν, οὐκ ἂν βεβαίως ἔσχομεν αὐτήν. Καὶ εἰ μὴ συνηνώθη ὁ ἄνθρωπος τῷ Θεῷ, οὐκ ἂν ἡδυνήθη μετασχεῖν τῆς ἀφθαρσίας. — Ex verbo δικαίως aliquando ductum est argumentum alicuius iuris in diabolo existentis. Sed nullum ius in diabolo existens significatur. Tantummodo significat Irenaeus in restitutione hominis Deum aequissimo iure agere voluisse etiam cum diabolo, ita ut diabolus oppressor hominis non potentia divina sed ipsius hominis virtute revinceretur. Quod ita restitueretur homo, Deus utique debuit sibi ac suae eximiae aequitati, non diabolo. Cf. 3, 23, 1, 960 A-961 A; 5, 1, 1, 1120 B-1121 A; 5, 2, 1, 1123 B-1124 B; 5, 16, 3, 1168 AC; 5, 17, 1, 1169 A; 5, 21, 1-3, 1179-1182. —

Ita P. Galtier, *RSR.*, 1911, p. 1-24; 1912, p. 345-355; contra J. Rivière, *BALAC.*, 1911, p. 169-200; Dörholt, *TR.*, 1911, 27 iun., p. 317, cum Galtier; Wirtz, *op. cit.*, p. 102 sqq.

Nullum vestigium apud Tertullianum, non obstantibus *Fug.*, 2. 12; *Carn. Chr.*, 17; quae protulit H. Rashdall, *The idea of Atonement in christian Theology*, p. 251. 2; 261, London, 1919. — Contra, Rivière recte, *Rev. Sc. Rel.*, 1926, p. 199-216.

Origenes merito assignatur auctor illius mythologiae secundum quam sanguis Christi diabolo traditus esset, ut pretium nostrae salutis. Logice colligeretur etiam sanguinem circumcisionis diabolo offerri oportuisse; quae tamen non est Origenis sententia, *In Io.* (1, 29), *L.*, 6, 35, *PG.*, 14, 292-3; ed. Preuschen, 6, 53, p. 161, 30-162, 12. Sed de sanguine passionis vide quae scripsit, *In Rom.* (2, 26-29), *L.* 2, 13, *PG.*, 14, 911 BD : « Nunc iam nobis ad eos sermo dirigatur qui Christo quidem credunt, sed Legem non recipiunt et Prophetas. Fatemini sine dubio verum esse quod scriptum est in Epistola Petri : Quia redempti sumus non corruptibili pretio argenti et auri, sed pretioso sanguine Unigeniti (1 *Pt.*, 1, 18. 19). Si ergo pretio empti sumus, ut etiam Paulus astipulatur (1 *Cor.*, 6, 20; 7, 23), ab aliquo sine dubio empti sumus, cuius eramus servi, qui et pretium poposcit quod voluit, ut de potestate dimitteret quos tenebat. Tenebat autem nos diabolus, cui distracti fueraus peccatis nostris. Poposcit ergo pretium nostrum sanguinem Christi. Verum donec Iesu sanguis daretur, qui tam pretiosus fuit ut solus pro omnium redemptione sufficeret, necessarium fuit eos qui instituebantur in Lege, unumquemque pro se, velut ad imitationem quandam futurae redemptionis, sanguinem suum dare; et propterea nos, pro quibus completum est pretium sanguinis Christi, non necesse habemus pro nobis ipsis pretium, i. e. sanguinem circumcisionis offerre... » — In 3, 24, *L.* 3, 7, 945 BC : « Videamus attentius quid sibi velit Redemptio quae est in Christo Iesu. Redemptio dicitur id quod datur hostibus pro his quos in captivitate detinent, ut eos restituant pristinae libertati. Detinebatur ergo apud hostes humani generis captivitas peccato tanquam bello superata : venit Filius Dei, qui factus est nobis non solum sapientia a Deo et iustitia et sanctificatio, sed et redemptio (1 *Cor.*, 1, 30), sicut et Petrus in epistola sua scribit

(1 *Pt.*, 1, 18. 19)... » — In 5, 8. 9, *L.* 4, 11, *PL.*, 14, 1000 BD : « Quomodo autem Christus pro nobis mortuus sit, et quomodo, cum sit Agnus Dei, tulerit peccatum mundi et infirmitates nostras portaverit et pro nobis doluerit, saepe a nobis in aliis dicta sunt locis, ubi adhibuimus et ea quae in saecularibus historiis feruntur, quod etiam apud ipsos nonnulli pestilentias vel turbines aliaque his similia perhibentur morti se obiciendo repulisse, et patriam vel gentem suam imminentis cladis excidio liberasse. Quae quidem quam vere scripta sint vel quid rationis habeant, si vera sunt, Dei est nosse solius. Nullus tamen ipsorum de quibus ista narrantur, ne ficto quidem sermone totius mundi peccata absolvisse perhibetur, nisi Iesus solus, qui cum esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinanivit (*Phil.*, 2, 6. 7), et secundum voluntatem Patris forma servi suscepta, obtulit victimam pro universo mundo, tradens sanguinem suum principi huius mundi, secundum sapientiam Dei, quam nemo principum huius mundi cognovit : si enim cognovissent, nunquam Dominum maiestatis crucifixissent (1 *Cor.*, 2, 8), nec sanguis ille, quem sitierant, non tam sitim quam vires eorum exstingeret regnumque destrueret, nec accideret eis illud quod Dominus in Evangelio dicit : Ecce nunc princeps huius mundi iudicatus est (*Io.*, 16, 11), et illud : Ecce videbam Satanam sicut fulgur cadentem de caelo (*Lc.*, 10, 18). » — Illa quidem mythologia, secundum quam sanguis Christi diabolo traditus esset in pretium nostrae redemptionis, intolerabilis est. Noli tamen illam interpretari crude et ut sonat; siquidem ipse Origenes adhibuit quaedam temperamenta. Nam : 1. Quod hic innuere videtur, sanguinem circumcisionis diabolo offerri solitum, omittit, ubi agit ex professo de circumcisione; cf. *C. Cels.*, 5, 48, *PG.*, 11, 1256-7; Koetschau, t. 2, p. 52-53. Ceterum Origenes plane scit genus humanum propter peccatum aere alieno gravari erga Deum, non erga diabolum. Vide interpretationem *Col.*, 2, 14 : *De Or.*, 28, 5, *PG.*, 11, 525 B, Koetschau, t. 2, p. 378, 9. — 2. Ius diaboli, qualecumque fuit, scit a Domino peremptum esse non ex aliquo pacto, sed aperta vi. In *Io.*, (1, 29), *L.* 6, 37, *PG.*, 14, 296 C-297 A, Preuschen, 55, p. 164. — 3. Quantum imputandum sit figuris sermonis apud Origenem, difficile est definire; sed cum vocat diabolum homicidam, sane tropice loquitur, In *Io.* (8, 44), *L.* 20, 21,

PG., 14, 632; Preuschen, 25, p. 361. Etiam cum morti ius aliquod vindicat, *In Rom.* (5, 17), *L.* 5, 3, *PG.*, 14, 1026 C : « Per delictum morti regnum datur, nec potest regnare in aliquo nisi ius regni accipiat ex delicto », id quoque tropice dictum. Merito censebitur Origenes illam theoriam de iure diaboli, sicut alia multa, quasi tentabundus viam iactasse; et prae oculis habebuntur quae monet ipse, *Periarchon*, 1, *praef.*, 3, *PG.*, 11, 116 B-117 A; Koetschau, p. 9, 1-11.

Origenis mythologia plus minus seduxit quosdam summos viros : Basilium, Gregorium Nyssenum, per illos Ambrosium; resistantibus aliis, ut Gregorio Nazianzeno ac postea Ioanne Damasceno.

(Iuridicum commentum venditionis diabolo factae egregie confutat Adamantius, *De recta in Deum fide*, 1, *PG.*, 11, 1756 C-1757 B; ed. Van de Sande Bakhuyzen, p. 52, 10-54, 16).

Basilius, *In Ps.*, 48, 7 c. 3, *PG.*, 29, 437 BC, consensum diaboli in Redemptionem imaginatur.

Gregorius Nyssenus, *Catech. M.*, 22. 23, *PG.*, 45, 60 C-61 B, similiter; 24-26, p. 64-69. — (contradicente Gregorio Nazianzeno, *Or.*, 45, 22, *PG.*, 36, 653 AB; Ioanne Damasceno, *FO.*, 3, 27, *PG.*, 94, 1096 B-1097 A).

Ambrosius, *Ep.* 41, 7. 8, *Ad sororem*, *PL.*, 16, 1115 AC; *De Iacob et vita beata*, 1, 3, 10, *PL.*, 14, 602 D-603 A; *In Ps.*, 36, 22, c. 46, *PL.*, 14, 989 C.

b) *Forma politica*. — Sic appellari potest theoria secundum quam ostenditur diabolus sua fraude deceptus, ex divina providentia poenas dans rei male gestae (théorie de l'abus de pouvoir). Fingunt illi Patres diabolum, fretum victoria quam de Adamo adeptus est, incepisse audacius aggredi genus humanum; tum ausum esse oppugnare ipsum Filium Dei, ac propter illud facinus privatum esse illis quos captivos tenebat. Iam manifestius apparet non persuasioni verae sed ingenio scriptoris imputandam esse illam fabulam, quam summi Patres composuerunt.

Ioannes Chrysostomus, *In Io.* (12, 25-32), *H.* 67, 2. 3, *PG.*, 59, 372-3; *In Rom.*, 8, *H.* 13, 5, *PG.*, 60, 514.

Cyrillus Alex., *De Incarnatione Domini*, 11, *PG.*, 75, 1433 D-1436 A.

Theodoretus, *De Providentia*, 10, *PG.*, 83, 760 CD.

Ps. Dionysius, *Eccles. Hierarch.*, 3, 11, *PG.*, 3, 441 A.

Ioannes Damascenus, *FO.*, 3, 1, *PG.*, 94, 981 C-984 A :
 Αὐτὸς γὰρ ὁ Δημιουργός τε καὶ Κύριος τὴν ὑπὲρ τοῦ οἰκείου πλάσματος
 ἀναδέχεται πάλην, καὶ ἔργῳ διδάσκαλος γίνεται· καὶ ἐπειδὴ θεότητος ἐλπιδι
 ὁ ἐχθρὸς δελεάζεται τὸν ἄνθρωπον, σαρκὸς προβλήματι δελεάζεται, καὶ δεικνύ-
 ται ἡμῖν τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ σοφόν, τὸ δίκαιον τε καὶ τὸ δυνατόν τοῦ Θεοῦ...
 — 18, 1072 B.

Hilarius, *In Ps.*, 68, 7, *PL.*, 9, 475 A; *In Mt.*, 3, 3. 4, *PL.*, 9, 929 B-930 B.

Pacianus, *Sermo de Baptismo*, 4, *PL.*, 13, 1092 AC.

Ambrosiaster, *In Rom.*, 3, 24, *PL.*, 17, 80 A : « Permisit se diabolo saevienti, sed impraesio. Putans autem se Christum posse retinere, veluti accepit eum : sed quia virtutem eius ferre non potuit, omnes quos tenebat simul cum illo amisit. »
In 5, 20, 99; *In 7*, 8, 109 B; *In Gal.*, 1, 4, 340 B; *In Col.*, 2, 15, 431.

Augustinus docet a Deo eximia quadam iustitia ordinari ruinas peccatorum, ut in ipso malitiae regno divinae bonitatis forma resplendeat. *De libero arbitrio* (circ. ann. 388), 3, 10, 29, *PL.*, 32, 1285 : « ...Servata est ergo in utroque peccato iustitia Domini punientis. Nam et illud appensum est aequitatis examine, ut nec ipsius diaboli potestati negaretur homo, quem sibi male suadendo subiecerat : iniquum enim erat ut ei quem ceperat non dominaretur; nec fieri ullo modo potest ut Dei summi et veri perfecta iustitia, quae usquequaque portenditur, deserat etiam ordinandas ruinas peccantium. Et tamen, quia minus peccaverat homo quam diabolus, idipsum ei valuit ad reparandam salutem quod principi huius mundi, partis sc. huius mortalis atque infimae, h. e. principi omnium peccatorum et praeposito mortis, usque ad mortalitatem carnis addictus est... » Igitur 1) quoniam homo diabolo se subdidit peccando, subdetur ei in poena; 2) quoniam plus peccavit diabolus quam homo, carebit venia qua non carebit homo. Id quidem pertinet ad illud aequissimum ius quo uti voluit Dominus etiam cum diabolo. — *Trin.* (400-416), 13, 14, 18, *PL.*, 42, 1028 : « Quae est igitur iustitia, qua victus est diabolus? Quae, nisi iustitia Iesu Christi? Et quomodo victus est? Quia, cum in eo nihil morte dignum inveniret, occidit eum tamen. Et utique iustum est ut debitores quos tenebat, liberi dimittantur, in eum credentes quem sine ullo debito occidit... Numquid isto iure

acquistissimo diabolus vinceretur, si potentia Christus cum illo agere, non iustitia voluisset? Sed postposuit quod potuit, ut prius ageret quod oportuit. Ideo autem illam esse opus erat et hominem et Deum. Nisi enim homo esset, non posset occidi; nisi Deus esset, non crederetur noluisse quod potuit, sed non potuisse quod voluit... Et iustitia ergo prius, et potentia postea diabolum vicit: iustitia sc., quia nullum peccatum habuit et ab illo iniustissime est occisus; potentia vero, quia revixit mortuus, nunquam postea moriturus (*Rom.*, 6, 9). » 13, 15, 19, 1029: « In hac redemptione tanquam pretium pro nobis datus est sanguis Christi, quo accepto diabolus non ditatus est, sed ligatus. » — *Enchiridion* (421), 49, *PL.*, 40, 255-6: « In aqua baptizari voluit a Ioanne, non ut eius iniquitas ulla dilueretur, sed ut magna commendaretur humilitas. Ita quippe nihil in eo baptismus quod ablueret, sicut mors nihil quod puniret, invenit; ut diabolus veritate iustitiae, non violentia potestatis oppressus et victus, quoniam ipsum sine ullo peccati merito iniquissime occideret, per ipsum iustissime amitteret quos peccati merito detinebat. » — Facete magis quam vere dicitur, *Serm.* 130, 2 (*In Io.*, 5, 5-14), *PL.*, 38, 726: « Servi tui sumus, creatura tua sumus; fecisti nos, redemisti nos. Emere potest quisque servum suum, creare non potest; Dominus autem servos suos et creavit et redemit: creavit ut essent, redemit ne semper captivi essent. Incidimus enim in principem huius saeculi, qui seduxit Adam et servum fecit et coepit nos tanquam vernaculos possidere. Sed venit Redemptor et victus est deceptor. Et quid fecit Redemptor noster captivatori nostro? Ad pretium nostrum tetendit muscipulam crucem suam; posuit ibi quasi escam sanguinem suum. Ille autem potuit sanguinem istum fundere, non meruit bibere. » Cf. *Serm.* 134, 5, 6, 745; 263, 1, 1210. — Praeterea *Serm.* 181, 5, 7, *PL.*, 38, 983, de « tendicula crucis ». Cf. Rivière, *Le dogme de la Rédemption chez saint Augustin*, Paris, 1928.

Leo M., *Serm.* 22, 3. 4, *PL.*, 54, 196. 197: « Hoc ipsum..., quod Christus nasci elegit ex virgine, nonne apparet altissimae fuisse rationis; ut sc. natam humano generi salutem diabolus ignoraret, et spiritali latente conceptu, quem non alium videret quam alios, non aliter crederet natum esse quam ceteros?... »

Fulgentius Ruspensis, *Trin.*, 9, *PL.*, 65, 505 C.

Caesarius Arelatensis, *Hom.* 3, *De pasch.*, *PL.*, 67, 1048 D-1049 B.

Gregorius M., *Moral. in Iob* (26, 12), *L.* 17, 30, 46. 47, *PL.*, 76, 32, 33.

c) *Forma litteraria.* — A forma a) plurimum distat, a forma autem b) aliquando vix. Manifestius autem pertinet ad solum ornamentum sermonis.

Ps. Eusebius Emisenus, *Or.* 1, *PG.*, 86, 509-526.

Gregorius M., *Moral. in Iob* (40, 19), 33, 7, 14, *PL.*, 76, 680 BC : « ... Diabolus... in hamo Incarnationis captus est, quia dum in illo appetiit escam corporis, transfixus est aculeo divinitatis... »

In eiusmodi exemplis, iam de nullo iure diaboli sermo esse potest.

Superest autem ut paucis indicemus quomodo illa lis de iure diaboli tandem composita sit inter Scholasticos.

Anselmus quidem recte ostendit ex peccato hominis nullum ius diabolo accrescere potuisse. Totus autem in vindicando iure Dei occupatur. *Cur Deus homo*, 1, 7, *PL.*, 158, 367 AB : « Sed et illud quod dicere solemus, Deum sc. debuisse prius per iustitiam contra diabolum agere, ut liberaret hominem, quam per fortitudinem..., non video quam vim habeat... » 2, 20, 430 A : « Deus non egebat ut de caelo descenderet ad vincendum diabolum, neque ut per iustitiam ageret contra illum ad liberandum hominem ; sed ab homine Deus exigebat ut diabolum vinceret, et qui per peccatum Deum offenderat, per iustitiam satisfaceret. Siquidem diabolo nec Deus aliquid debebat nisi poenam, nec homo nisi vicem, ut ab illo victus illum revinceret ; sed quidquid ab illo exigebatur, hoc Deo debebat, non diabolo. »

Abaelardus autem, in eandem partem incumbens, eo usque progressus est ut ipsum Redemptionis opus tanquam impium et indignum Deo traduceret. *In Rom.*, *L.* 2, *PL.*, 178, 835 C-836 A : « Numquid mors innocentis Filii in tantum Deo Patri placuit, ut per ipsum reconciliaretur nobis, qui peccando commisimus propter quod innocens Dominus est occisus ? Nec nisi hoc maximum fieret peccatum, illud multo levius potuit ignoscere, nec nisi multiplicatis malis tantum bonum facere ? In quo etiam iustiores facti sumus per mortem Filii Dei quam ante eramus, ut a poenis iam liberari debeamus ? Cui etiam

pretium sanguinis datum est ut redimeremur, nisi ei in cuius potestate eramus, i. e. ipsius, ut dictum est, Dei qui suo nos tortori commiserat? Neque enim tortores, sed domini eorum captivorum pretium componunt aut suscipiunt. Quomodo enim pretio hos captivos dimisit, si ipse prius hoc pretium exegerit aut instituerit ut captivos dimitteret? Quam vero crudele et iniquum videtur ut sanguinem innocentis in pretium aliquod quis requisierit, aut ullo modo ei placuerit innocentem interfici, nedum Deus tam acceptam Filii sui mortem habuerit ut per ipsam universo reconciliatus sit mundo? » — Discipulus eius Ps. Abaelardus, *Epitome Theologiae christianae*, 23, PL., 178, 1731 A : « Venit ergo Filius Dei, non ut hominem de potestate diaboli redimeret, cum nec ipse diabolus pretium aliquod inde reciperet, imo hominem nunquam reconciliatum Deo vellet, sed ut eum a servitute peccati, dilectionem suam ei infundens, redimeret, seipsum pretium et hostiam puram Patri offerendo et solvendo. » — Haec parum christiana visa sunt Gulielmo abbati S. Theodorici, *Disp. adv. Abaelardum*, 7, PL., 180, 269 sqq., et S. Bernardo. Hic confusionem ab Abaelardo inductam inter ius, quod diabolo nullum est, et potestatem, quae a Deo diabolo concedi potuit, dissolvit. *Ep.* 190, *Ad Innocentium II, De erroribus Abaelardi*, 5, 14, PL., 182, 1065 B : « Non diabolus qui invasit, non homo qui meruit, sed iustus Dominus qui exposuit. Non enim a potestate sed a voluntate iustus iniustusve quis dicitur. Hoc ergo diaboli quoddam in hominem ius, etsi non iure acquisitum, sed nequiter usurpatum, iuste tamen permissum. Sic itaque homo iuste captivus tenebatur, ut tamen nec in homine nec in diabolo illa esset iustitia, sed in Deo. » — Hinc *Conc. Senonense* damnavit (1140) propositionem Abaelardi 4^{am}, Mansi, 21, 568 D : « Quod Christus non assumpsit carnem ut nos a iugo diaboli liberaret. » — Sed tamen Bernardus plus aequo concessit theoriae iuridicopoliticae Patrum, cum scripsit, *In Annunt. BMV.*, *Serm.* 2, 3, PL., 183, 391 D : « Consilio et fortitudine [Dominus] de manu adversarii [nos] liberavit. Consilio, siquidem pristino iure privavit hostem, data potestate ut manus iniceret innocenti; fortitudine praevaluit ne violenter posset retinere redemptos. » *In Cant.*, *Serm.* 20, 3, PL., 183, 868 : « Seductorem universitatis serpentem arte utique sanctiore delusit; ... iunxit affectioni sapientiam qua tyrannum deci-

peret. » In varias partes abierunt theologi saec. XII : Rolandus, *Sentt.*, ed. Gietl, p. 158-162, et Robertus Pullus, *Sentt.*, 4, 13. 14, *PL.*, 186, 820-1, magis cum Abaelardo; Hugo a S. Victore, *De Sacramentis*, 2, 1, 2, *PL.*, 176, 372, et Petrus Lombardus, *Sentt.*, 3 d. 19, 1-3, *PL.*, 192, 795-6, magis cum Bernardo.

Sapientius illam litem diudicat S. Thomas, 3^a q. 48 a. 4 : « Per peccatum dupliciter homo obligatus erat : 1° quidem servitute peccati (*Io.*, 8, 34; 2 *Pt.*, 2, 19)... Quia igitur diabolus hominem superaverat, inducendo eum ad peccatum, homo servituti diaboli addictus erat. 2° quantum ad reatum poenae, quo homo erat obligatus secundum Dei iustitiam; et hoc etiam est servitus quaedam... Quia igitur passio Christi fuit sufficiens et superabundans satisfactio pro peccato et reatu poenae generis humani, eius passio fuit quasi quoddam pretium, per quod liberati sumus ab utraque obligatione. Nam ipsa satisfactio qua quis satisfacit sive pro se sive pro alio, pretium quoddam dicitur quo seipsum vel alium redimit a peccato et a poena... (*Dan.*, 4, 24). Christus autem satisfecit, non quidem pecuniam dando aut aliquid huiusmodi, sed dando id quod fuit maximum, seipsum sc. pro nobis. Et ideo passio Christi dicitur esse nostra redemptio. » — Ad 3^m : « ... Quia redemptio requirebatur ad hominis liberationem per respectum ad Deum, non autem per respectum ad diabolum, non erat pretium solvendum diabolo, sed Deo. Et ideo Christus sanguinem suum, qui est pretium nostrae redemptionis, non dicitur obtulisse diabolo, sed Deo. »

THESIS XXII

Redemptio generis humani nulla absoluta necessitate requirebatur, sed fuit purum divinae gratiae beneficium.

Prolegomena.

1. Thesis iam partim praecoccupata thesi XXI, in consideratione satisfactionis anselmianae, sed hic plenius proponenda, ut appareat quid beneficii contulerit in genus humanum gratuita Dei liberalitas, et ut via sternatur inquisitioni de universa causa Incarnationis (Thes. XXIII).

2. Cum autem Redemptio universim significet liberationem soluto pretio, duplex quaestio institui potest :

1) Quaeri potest in abstracto, i. e. extra hypothesim Incarnationis, num potuerit genus humanum aut liberari nullo pretio soluto, aut nullatenus liberari.

2) Quaeri potest in concreto, i. e. posita Incarnatione, num potuerit genus humanum liberari non tanto pretio soluto quantum Christus persolvit.

Brevius : quaeri potest aut de necessitate Redemptionis aut de necessitate Passionis. Omissa interim quaestione posteriore, priorem attingimus. Sed sicut argumenta pro necessitate Passionis valent a fortiori pro necessitate Incarnationis, ita etiam argumenta contra necessitatem Redemptionis valent a fortiori contra necessitatem Passionis. Negamus requisitam fuisse ullam redemptionem necessitate absoluta, antecedente liberum decretum Dei. Unde sequitur potuisse Deum aut condonare peccatum sine tali redemptione, aut relinquere genus humanum in suo peccato; non tamen tradere hominem cruciatibus inferni sine culpa sua. Ut enim ait S. Thomas, *De Malo*, q. 5 a. 2 : « Quod detrimentum patiatur aliqua persona in his quae sunt supra naturam, potest contingere vel ex vitio naturae vel ex vitio personae; quod autem detrimentum patiatur in his quae sunt naturae, hoc non videtur posse contingere nisi propter vitium proprium personae. » — Cf. Suaresium, *De Gratia, Prolegom.*, 4, 9, 12, ed. Paris., 1857, t. 7, p. 217 A. — Igitur tota Redemptio imputanda est gratuita Redemptoris liberalitati. Ceterum summam convenientiam, imo hypotheticam necessitatem asserimus (Thes. XXIV).

3. Thesis inter theologos communis et certa.

Argumentum I. — *Ex Scriptura*, vindicante libertatem Dei in administratione huius mundi ac praesertim primatum gratiae divinae in omni opere Redemptionis.

Argumentum duci potest ex *Is.*, 53, 7 : « Oblatus est quia ipse voluit », admissio quod locus spectet ad passionem Christi. Nam si ex aliqua necessitate absoluta antecedente decretum Dei liberum illa passio requireretur, moraliter, imo etiam metaphysice, repugnaret ut humana Christi voluntas non consentiret. Ergo nulla necessitate absoluta requirebatur

passio Christi. — Argumentum indirectum habet suam vim. Forsitan autem aliquis obiecerit posse intellegi Christum oblatum esse volentem, i. e. cum voluntate, non ex voluntate, ita ut verbo volendi significetur non formaliter libertas actus, sed eius physica entitas; quemadmodum dicitur Pater volens gignere Filium, h. e. voluntate naturali, non libera.

Melius argumentum ducitur ex NT, declarante consilium Dei et Christi, in missione Filii et in passione.

Io., 3, 16-18; 10, 17-18.

Rom., 3, 24.25; 5, 8-11; 9, 14-18; *Eph.*, 2, 3-9; 5, 2; *Phil.*, 2, 6-8; *Hb.*, 10, 5-9.

Arg. II. — *Ex Patribus.*

Ep. ad Diognetum, 9, 2-5, locus ex Paulo, Petro, Iacobo concinnatus.

Athanasius, *Or. 2 c. Ar.*, 68, *PG.*, 26, 292 A : Ἡδύνατο καὶ μὴδ' ὅλως ἐπιδημήσαντος αὐτοῦ μόνον εἰπεῖν ὁ Θεὸς καὶ λῦσαι τὴν κατάραν. — Ἀλλὰ σκοπεῖν δεῖ τὸ τοῖς ἀνθρώποις λυσιτέλουν, καὶ μὴ ἐν πᾶσι τὸ δυνατὸν τοῦ Θεοῦ λογίζεσθαι.

Gregorius Naz., *Or. 19*, 13, *PG.*, 35, 1060 A : Ἄνθρωπος ἐγένετο δι' ἡμᾶς καὶ δούλου μορφὴν ἀνεδέξατο καὶ ὑπὲρ τῶν ἀνομιῶν ἡμῶν ἤχθη εἰς θάνατον. Ταῦτα μὲν ὁ Σωτήρ, καὶ τῷ θελήματι μόνον, ὡς Θεός, σῶσαι δυνάμενος, ἐπεὶ καὶ τὰ πάντα προστάγματι συνεστήσατο· μείζον δὲ καὶ δυσωπητικώτερον εἰσήνεγκεν ἡμῖν, τὴν συμπάθειαν καὶ τὸ ὁμότιμον.

Cyrillus Alex., *De Incarnatione Domini*, 18, *PG.*, 75, 1448 C.

Theodoretus, *Graecarum affectionum curatio*, 6, *PG.*, 83, 985 A.

Ioannes Damascenus, *FO.*, 3, 18, *PG.*, 94, 1072 B.

Augustinus, *De agone christiano*, 11, 12, *PL.*, 40, 297 : « Sunt autem stulti qui dicunt : Non poterat aliter Sapientia Dei homines liberare nisi susceperet hominem et nasceretur de femina et a peccatoribus omnia illa pateretur? Quibus dicimus : Poterat omnino; sed si aliter faceret, similiter vestrae stultitiae displiceret. » — *Trin.*, 13, 10, 13, *PL.*, 42, 1024. — *De natura et gratia*, 5, *PL.*, 44, 250.

Leo M., *Serm. 22 (in Nativitate Domini)*, 2), 3, *PL.*, 54, 196 B : « Verax namque misericordia Dei, cum ad reparandum humanum genus ineffabiliter ei multa suppeterent, hanc potissimum consulendi viam elegit, qua ad destruendum opes diaboli non virtute uteretur potentiae, sed ratione iustitiae. »

Argumentum III. — *Theologicum*. Nullum attributum divinum restitutionem hominis lapsi requirebat absolute.

Non iustitia. — Eatenus enim requireretur Redemptio necessitate iustitiae absoluta, quatenus homo lapsus retineret aliquod ius in bonis salutis. Atqui omne ius huiusmodi repugnat in statu composito peccati : sive intellegitur peccatum originis (cadit enim sub iustitiam vindicativam titulo naturae communis); sive intellegitur peccatum actuale (cadit enim sub eandem iustitiam titulo personali). Sane autem Deus nemini faceret iniuriam si dimitteret gratis peccatum in se admissum. S. Thomas, 3^a q. 46 a. 2 ad 3^m.

Non bonitas. — Nam illa ratio si urgeretur, omnino eneraret iustitiam Dei vindicativam, ac statueret oportere omne delictum manere impunitum. Quod est facere Deum inertem ac propterea non bonum moraliter.

Non sapientia. — Eatenus enim simpliciter frustraretur sapientia divina, si consilium Dei in creatione hominis totum deficeret. Deus autem « ordinat ruinas peccantium », ut legitur *De lib. arb.*, 3, 10, 29, *PL.*, 32, 1285-6 (locus in thesi superiore recitatus sub E, p. 337). Neque ulla res magis commendat sapientiam divinam, quae novit quomodo etiam de malis bona faciat. *Civ. Dei*, 22, 1, 2, *PL.*, 41, 751 : « Cum praesciret angelos quosdam per elationem, qua ipsi sibi ad beatam vitam satisfacere vellent, tanti boni desertores futuros, non eis ademit hanc potestatem, potentius et melius iudicans etiam de malis bene facere quam mala esse non sinere. » *Enchirid.*, 11, *PL.*, 40, 236 : « Neque enim Deus omnipotens..., rerum cui summa potestas, cum summe bonus sit, ullo modo sineret mali aliquid esse in operibus suis, nisi usque adeo esset omnipotens et bonus, ut bene faceret et de malo. » — Cf. G. Philips, *La raison d'être du mal d'après saint Augustin*, p. 46 et passim; Louvain, 1927.

Hinc Redemptionem necessariam fuisse negat S. Thomas, nisi hypothetice, 3^a q. 46 a. 1 : « ... necessitate finis, qui quidem potest tripliciter intelligi : 1° quidem ex parte nostra, qui per eius passionem liberati sumus (*Io.*, 3, 14); 2° ex parte ipsius Christi, qui per humilitatem passionis meruit gloriam exaltationis (*Lc.*, 24, 26); 3° ex parte Dei, cuius definitionem circa passionem Christi, praenuntiata in Scripturis et praefigurata in observantia VT, oportebat impleri (*Lc.*, 22, 22;

24, 4). » — Cf. a. 2 ad 3^m : « Haec iustitia dependet ex voluntate divina, ab humano genere satisfactionem exigente pro peccato; nam, si voluisset absque omni satisfactione hominem a peccato liberare, contra iustitiam non fecisset. Ille enim iudex non potest salva iustitia culpam sine poena dimittere, qui habet punire culpam in alium commissam, puta vel in alium hominem vel in totam rem publicam sive in superiorem principem. Sed Deus non habet aliquem superiorem, sed ipse est supremum et commune bonum totius universi. Et ideo si dimittat peccatum, quod habet rationem culpae ex eo quod contra ipsum committitur, nulli facit iniuriam... »

Similiter S. Bonaventura, *In 3 d.*, 20 q. 6 : « ... Potuit (genus humanum) liberari per viam misericordiae; nec in hoc fuisset factum praeiudicium iustitiae, si hoc facere voluisset. Potuisset enim omnia demerita delere et hominem in priori statu constituere, nec remansisset aliquid inordinatum in universo nec etiam impunitum. Peccatum enim fert poenam suam secum, per quam ordinatur; et ita, si sine satisfactione genus humanum liberasset, non propter hoc contra iustitiam fecisset. »

In contrarium assertur auctoritas unius aut alterius Patris. Irenaeus, *H.*, 3, 23, 1, *PG.*, 7, 960 B, videtur salutem Adae quasi ex necessitate vindicare : « Si enim qui factus fuerat a Deo homo ut viveret, hic amittens vitam laesus serpente qui depravaverat eum, iam non reverteretur ad vitam sed in totum proiectus esset morti, victus esset Deus et superasset serpentis nequitia voluntatem Dei. Sed quoniam Deus invictus et magnanimis est, magnanimum quidem se exhibuit ad correctionem hominis et probationem omnium...; per secundum autem hominem alligavit fortem et diripuit eius vasa et evacuavit mortem, vivificans eum hominem qui fuerat mortificatus. » — Sed locus polemicus (contra Tatianum) vindicat tantummodo summam convenientiam salutis ipsius Adae, ne consilium Dei frustraretur, posita Redemptione; non vindicat necessitatem Redemptionis generis humani.

Anselmus, *Cur Deus homo*, passim, v. g. 1, 4; 16; 2, 4.5, *PL.*, 158, 365.381.402.403, videtur asserere quandam necessitatem Redemptionis, ne frustretur primum decretum Dei. — Id iam ei vitio vertebat Roscelinus, in *Ep. ad Abaelardum*,

PL., 178, 362. Necessitas autem quam asserit Anselmus, hypothetica est : necessitas constantiae Dei in decretis suis, ut apparet ex ipsius verbis, 2, 5, 403 : « Quae sc. necessitas non est aliud quam immutabilitas honestatis eius, quam a seipso et non ab alio habet; et idcirco improprie dicitur necessitas... » 2, 18, 421 : « Nulla necessitas sive impossibilitas praecedit eius velle aut nolle. » 424 : « Voluntatem eius nulla praecessit necessitas. » Quapropter Anselmum plus minus excusant clari theologi : ita Petavius, *De Incarn.*, 2, 13, 10, ed. Venet., 1757, t. 4, p. 88 A. — Verba tamen duriora fatetur Bainvel, art. *Anselme*, *DTC.*, 1, 1346.

IV. *Decreta Ecclesiae.* — Pius II, *Constt.* « *Cum sicut* » (15 dec. 1459), damnavit propositionem Zanini de Solcia, canonici Pergamensis, 4, *DB.*, 3031 : « Iesum Christum non pro redemptione ob amorem humani generis, sed stellarum necessitate passum et mortuum esse. »

Pius V (1567), prop. Baii 55, *DB.*, 1055 : « Deus non potuisset ab initio talem creare hominem qualis nunc nascitur. » — Quod si talem creare potuit, potuit etiam talem sua culpa factum non restituere. Hominis autem ita creati quatenus futura fuerit condicio aeterna, non est nostrum iudicare. Sane sententia Iudicis mittentis in ignem aeternum damnatos, non valet extra hypothesin Revelationis nostrae. Homini autem ad beatitudinem supernaturalem impari, poterat Deus, pro sua benignitate, providere finem aliquem ordinis naturalis.

THESIS XXIII

Redemptio generis humani ita fuit Incarnationis finis primarius, ut probabilius censi possit, si Adam non peccasset, vi praesentis decreti Incarnationem futuram non fuisse.

Prolegomena.

1. Postquam constitutum est Incarnationem Verbi divini ad redemptionem generis humani ordinatam esse (Th. XIX. XX. XXI), decretam autem non ex aliqua necessitate sed ex pura liberalitate Dei (Th. XXII), quaeri potest quid potissimum secuta sit voluntas Dei in ferendo illo decreto (les considérants du décret). Non quo imaginemur Deum ad volen-

dum motum esse aliquo bono extra se; etenim « Universa propter semetipsum operatus est Dominus » (*Prov.*, 16, 4); sed quia Deus omnia vult ordinate, merito investigatur quis sit ordo et nexus obiectivus volitorum a Deo.

Hoc est investigare tenorem historicum decreti divini, ut assignetur finis operis; nam finis operantis ipse Deus est. Cf. S. Th., 1^a q. 19 a. 4; q. 103 a. 2. Qui autem omnia propter semetipsum vult Deus, vult unum esse propter aliud. Hinc merito quaeritur causa proxima Incarnationis, qualis innotescit ex decreto nobis revelato. Sane decretum illud, secundum se simplex, est virtualiter multiplex propter fines inter se connexos quos respicit: gloriam Dei, qui finis omnia complectitur (*Io.*, 17, 4); consummationem hominum in unitatem Dei (*Io.*, 17, 23); institutionem hominum secundum doctrinam evangelicam (*Io.*, 17, 8); exemplum Christi (*Io.*, 17, 3). Finis tamen primarius ac proximus a Scripturis assignatur Redemptionis generis humani.

2. Attende positionem omnino concretam quaestionis, quae spectat ad tenorem decreti de Incarnatione Verbi historica. Non enim quaerimus absolute quid, si homo non peccasset, Deus facere potuisset; sed quam causam revelaverit facti sui. Si quis autem quaesierit absolute et in abstracto: « Si Adam non peccasset, venissetne Christus? » ingenue fatebimur nos nescire, neque ad nos id pertinere. Etenim de consiliis Dei tantum scire volumus quantum ipse revelavit. Revelatio divina est de Incarnatione historica, non de Incarnatione possibili. De Incarnatione historica quaeri potest quatenus causae assignentur in Scripturis divinis et Traditione. De Incarnatione possibili quaeri non potest nisi ex humano ingenio. Quapropter quaestionem abstractam libenter permittimus illis quibus tantum est otii ut illam agitent.

De quaestione concreta, quam solam prae oculis habemus, duo maxime sunt responsa. Secundum unum responsum, redemptio generis humani ita fuit Incarnationis finis primarius, ut extra illum finem primarium non adsit iusta causa asserendi futuram fuisse Incarnationem. Secundum alterum responsum, extra considerationem Redemptionis quam peccatum Adae requirebat, adsunt iustae causae asserendi, si Adam non peccasset, nihilominus futuram fuisse Incarnationem. Prior sententia inter Patres sola regnavit et in Schola manet

communior, praecipue inter discipulos S. Thomae. Posterior placuit summis ac sanctis viris, et post Scotum invaluit maxime in Ordine S. Francisci. Priorem sententiam sequimur, ut in Scriptura et Traditione magis fundatam; posteriorem non sequimur, sed ultro veneramur tanquam piam et probabilem, dummodo observet illam modestiam propter quam S. Thomae et S. Bonaventurae placuit. Nam si Traditionem ita negligat ut velit sola probabilis videri, iam non videbitur pia nec probabilis; neque de illa disputamus.

3. Post sacc. XIII, exortae sunt variae accommodationes et temperationes utriusque sententiae; inter quas mentione dignae videntur quas proposuerunt Suarez, Molina, Salmanticenses. Sane inter omnes constat, si homo non peccasset, Incarnationem futuram non fuisse in carne passibili. Sed hoc constituto communi consensu, alii in alias abeunt sententias. Thomistae quidem communiter docent Incarnationem decretam esse post absolutam praevisionem peccati; Scotistae opinantur decretum absolutum Incarnationis antecedere illam praevisionem; sed ut satisfaciant dictis Scripturae contrariis, addunt post illam praevisionem supervenire alterum decretum de modo Incarnationis, faciendae in carne passibili. Hanc duplicitem Suaresius ad quandam complexionem redegit, admitendo duplex decretum adaequatum, utrumque sufficiens ad effectum Incarnationis. *De Incarn.*, *Disp.* 5, ed. Paris., t. 17, p. 197-266. Rem aliter explicat Molina, *In* 1^{am} q. 23 a. 5 *Disp.*, 1 a. 7, et *append.* (= m. 8), ed. Venetiis, 1594, p. 531-9, statuendo non duo decreta, sed unum decretum complexivum, quo et Creatio et Redemptio propter Christum decernatur. Non multum aliter Salmanticenses, *De Incarn.*, *Tr.* 21, *Disp.*, 2, ita ordinant signa rationis et mutuam relationem causarum, ut Christus sit simpliciter primo volitus in ratione finis *cuius gratia*, salus autem hominum in ratione finis *cui*. Ad solutionem Molinae accedebat nuper P. Galtier, *De Incarnatione et Redemptione*, § 549 sqq.

4. Thesis nostrae duae partes : prior absoluta, qua vindicamus Redemptionem finem primum Incarnationis, tanquam doctrinam de fide definita; posterior relativa, qua sententiam quidem thomistarum defendimus ut firmiorem, argumenta autem alterius sententiae copiose referimus, propter honorem doctorum qui illam partem secuti sunt.

Probatur thesis.

A. Redemptio generis humani finis primarius Incarnationis.

Ille merito habetur ut finis primarius Incarnationis, qui ab omni traditione christiana aut solus aut prae ceteris assignatur. Atqui ita assignatur Redemptio generis humani.

I. *A Scriptura.* Recolantur auctoritates adductae in thes. XIX-XXI. Paucae commemorabuntur :

Mt., 20, 28 = *Mc.*, 10, 45 : Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθεν διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι, καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν.

Lc., 19, 10 : Ἦλθεν γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός.

Io., 3, 16. 17 : Οὕτως γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπολῇται ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. Οὗ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν εἰς τὸν κόσμον ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. — 10, 10 : Ἐγὼ ἦλθον ἵνα ζωὴν ἔχωσιν καὶ περισσὸν ἔχωσιν.

Haec sunt verba ipsius Verbi incarnati de se. Non aliter de ipso discipuli.

Rom., 8, 3. 4; *Gal.*, 4, 4; 1 *Tim.*, 1, 15 : Πιστὸς ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος, ὅτι Χριστὸς Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι. *Hb.*, 2, 14. 15 : Ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινωνήκεν αἵματος καὶ σαρκός, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχεν τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τοῦτ' ἐστὶν τὸν διάβολον, καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας. *Hb.*, 10, 3-9. — 1 *Io.*, 3, 5. 8 : Οἴδατε ὅτι ἐκεῖνος ἐφανερώθη ἵνα τὰς ἁμαρτίας ἄρῃ... Εἰς τοῦτο ἐφανερώθη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου. *Io.*, 4, 9. 10 : ... Ἀπέστειλεν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἰλασμὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν.

II. Patribus.

Clemens, 1 *Cor.*, 7, 4; 49, 6. — Ignatius, *Ad Polyc.*, 3, 2. — Polycarpus, *Philip.*, 8, 1. — *Ep. ad Diogn.*, 9, 2.

Iustinus, 2 *Ap.*, 13, *PG.*, 6, 468 A : Δι' ἡμᾶς ἀνθρώπους γέγονεν, ὅπως καὶ τῶν παθῶν τῶν ἡμετέρων συμμέτοχος γενόμενος, καὶ ἴασιν ποιήσεται.

Irenaeus, *H.*, 5, 14, 1, *PG.*, 7, 1161 A : « Si enim non haberet caro salvari, nequaquam Verbum Dei caro factum esset. Et si non haberet sanguis iustorum inquiri, nequaquam sanguinem habuisset Dominus. » — *Id.*, *Dém. de la Préd. Ap.*, 31. 86, trad. Barthoulot, *RSR.*, 1916, p. 390. 421.

Tertullianus, *De carn. Chr.*, 14, *PL.*, 2, 777 C : « Ut hominem gestaret Christus, salus hominis fuit causa, sc. ad restituendum quod perierat. Homo perierat, hominem restitui oportebat. Ut angelum gestaret Christus, nihil tale de causa est. » *Ib.*, 16, 780-1. — *De Pud.*, 22, *ibid.*, 1027 B : « Dei Filius... in ipsa passione liberavit latronem. Ad hoc enim venerat ut ipse a peccato purus et omnia sanctus pro peccatoribus obiret. »

Hippolytus, *De Antichristo*, 4, *PG.*, 10, 732 B; ed. Achelis, p. 6.

Origenes, *In Io.* (1, 1), 1, 22, *PG.*, 14, 57 C; melius Preuschen, 1, 20, p. 25, 2-7 : Εἰ γὰρ καθ' ὑπόθεσιν ἡ γυνή μὴ ἡπάτητο καὶ ὁ Ἀδὰμ μὴ παραπεπτῶκει, κτισθεὶς δὲ ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ κεκρατῆται τῆς ἀφθαρσίας, οὐτ' ἂν εἰς χροῦν θανάτου καταβεβῆκει οὐτ' ἂν ἀπέθανεν οὐκ οὕσης ἀμαρτίας, ᾧ διὰ τὴν φιλανθρωπίαν αὐτὸν ἐχρῆν ἀποθανεῖν (*Rom.*, 6, 10). — Haec per se negant tantum, si Adam non peccasset, futuram fuisse Incarnationem in carne passibili; sed nullatenus asserunt neque innuunt futuram fuisse Incarnationem in carne impassibili, ut nonnulli assumunt. — *In Num.*, *Hom.* 24, *PG.*, 12, 757 D-758 A : « Pone, v. g., non fuisse peccatum : si non fuisset peccatum, non necesse fuerat Filium Dei agnum fieri, nec opus fuerat eum in carne positum iugulari, sed mansisset hoc quod in principio erat Deus Verbum : verum quoniam introiit peccatum in hunc mundum, peccati autem necessitas propitiationem requirit, et propitiatio non fit nisi per hostiam, necessarium fuit provideri hostiam pro peccato... »

Constantinus imperator, *Oratio ad Sanctorum coetum*, 16, *PG.*, 20, 1280 C; plenius ed. Heikel, p. 176 : Προεῖρητο δὲ καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἐνσωματώσεως, < φανερὰ δ' ἦν καὶ ἡ αἰτία τῆς σαρκώσεως αὐτοῦ >, ὅπως τὰ ἐκ τῆς ἀδικίας τε καὶ ἀκολασίας ἐκφύοντα γεννήματα, λυμαινόμενα τοῖς δικαίοις ἔργοις καὶ τρόποις, ἀναιρεθῇ. (Verba inclusa < > desunt in *PG.*)

Eusebius, *De laudibus Constantini*, 13, *PG.*, 20, 1408 B; ed. Heikel, p. 241, 7 (descripta misera condicione generis humani, a daemoniis vexati) : Αἰτία δ' ἦν αὐτῷ τῆς ἐνταυθοῖ παρουσίας τὰ δεδηλωμένα...

Athanasius, *Or. 1 c. Ar.*, 41, *PG.*, 26, 96 C-97 B : Δι' ἡμᾶς δὲ ὕστερον οὗτος ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο... (ὁ Πατὴρ) ὑπερύψωσεν αὐτόν, οὐχ ἵνα αὐτὸς ὑψωθῇ· ὕψιστος γάρ ἐστιν· ἀλλὰ ἵνα αὐτὸς μὲν ὑπὲρ ἡμῶν δικαιο-

σύνη γένηται, ἡμεῖς δὲ ὑψωθῶμεν ἐν αὐτῷ. — *Ib.*, 48, 49, 112, 113. — *Or.* 2 c. *Ar.*, 54, 261 B : Προηγείται γὰρ τοῦ γενέσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον ἢ τῶν ἀνθρώπων χρεία, ἥς ἄνευ οὐκ ἂν ἀνεδύσχετο σάρκα. — *Ib.*, 55, 261 D-264 A : Διὰ τὸ μαρτυρῆσαι ἄρχ, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδέξασθαι θάνατον, καὶ διὰ τὸ ἀναστῆσαι τοὺς ἀνθρώπους, καὶ λῦσαι τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, ἐλήλυθεν ὁ Σωτήρ, καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία τῆς ἐνσάρκου παρουσίας. — 56, 268 A : Τὸ δὲ γενέσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ μὴ τῶν ἀνθρώπων ἢ χρεία γέγονεν αἰτία. — 75, 305 C. — *Or.* 3 c. *Ar.*, 39, 408 A : Τί δὲ καὶ ἐπεδήμει καὶ ἐγένετο σὰρξ ὁ Λόγος,... τοῦτο ἰουδαϊκόν ἐστι τὸ φρόνημα. Εἰ δ' ἵνα λυτρώσῃται τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἐπεδήμησεν ὁ Λόγος, καὶ ἵνα αὐτοὺς ἀγιασῇ καὶ θεοποιήσῃ γέγονεν ὁ Λόγος σὰρξ., τίνι λοιπὸν οὐκ ἐστὶ φανερόν ὅτι ταῦθ' ἄπερ εἰληφέναι λέγει, ὅτε γέγονε σὰρξ, οὐ δι' ἑαυτὸν ἀλλὰ διὰ τὴν σάρκα λέγει,... etc.

Gregorius Nazianzenus, *Or.* 30, 2, *PG.*, 36, 105 B : Τίς δὲ τῆς ἀνθρωπότητος ἦν δι' ἡμᾶς ὑπέστη ὁ Θεός, αἰτία; Τὸ σωθῆναι πάντως ἡμᾶς. Τί γὰρ ἕτερον; — *Or.* 40, 45, 424 B : Πίστευε τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν πρῶταῖον Λόγον, τὸν γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀχρόνως καὶ ἄσωμάτως, τοῦτον ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν γεγενῆσθαι διὰ σὲ καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου, ἐκ τῆς παρθένου προελθόντα Μαρίας, ἀρρήτως καὶ ἀρुπαίως., ὅλον ἄνθρωπον, τὸν αὐτὸν καὶ Θεόν, ὑπὲρ ὅλου τοῦ πεπονηότος, ἵνα ὅλοι σοι τὴν σωτηρίαν χαρίσῃται, ὅλον τὸ κατὰκριμα λύσας τῆς ἀμαρτίας..

Epiphanius, *Ancor.*, 93, *PG.*, 43, 185 D-188 A : 'Απὸ τῆς ἡμῶν σαρκὸς ἀνέλαθεν ὁ Κύριος ἐλθὼν τὴν σάρκα, καὶ ἄνθρωπος γέγονεν ἡμῖν ὁμοῖος ὁ Θεὸς Λόγος· ἵνα ἐν τῇ θεότητι δώρῃ ἡμῖν τὴν σωτηρίαν, καὶ ἐν τῇ αὐτοῦ ἀνθρωπότητι πάθῃ ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων, πάθος διὰ τῷ πάθους λύσας καὶ θάνατον διὰ θανάτου τοῦ ἰδίου θανατώσας.

<Pacianus>, *De similitudine carnis peccati*, ed. G. Morin, p. 126, 13-18 : « Mortuus et sepultus est, quod Adam de transgressione promeruit : quia si vitale custodisset edictum, mortuus non fuisset; si mortuus non fuisset, nec Dominus veniendi causam habuisset in carnem, quoniam nec patrono indigebat integritas nec medico aeternitas nec redemptore libertas. »

Ambrosius, *De Incarn. dom. sacramento*, 6, 56, *PL.*, 16, 832 C : « Quae erat causa Incarnationis, nisi ut caro, quae peccaverat, per se redimeretur? »

Augustinus, *Serm.* 174, 2, *PL.*, 38, 940 : « Si homo non perisset, Filius hominis non venisset. Ergo perierat homo; venit Deus homo, et inventus est homo. » *Ib.*, 7, 8, 944 : « Quare venit in mundum? Peccatores salvos facere. Alia

causa non fuit quare veniret in mundum. Non cum ad terram merita nostra bona, sed peccata duxerunt. » — *Serm.* 175, 1, 945 : « Nulla fuit causa veniendi Christo Domino, nisi peccatores salvos facere. Tolle morbos, tolle vulnera, et nulla causa est medecinae. » — *In Ps.* 119, 2, *Enarr.*, *PL.*, 37, 1598 : « Quia cecidit Adam, ideo descendit Christus. » — *Pecc. mer. rem.*, 1, 26, 39, *PL.*, 44, 131 : « Commodius esse arbitror acervatim cogere quae occurrere potuerint vel quae sufficere videbuntur, quibus appareat Dominum Iesum Christum non aliam ob causam in carne venisse ac forma servi accepta factum obedientem usque ad mortem crucis, nisi ut hac dispensatione misericordissimae gratiae omnes, quibus tanquam membris in suo corpore constitutis caput est ad capessendum regnum caelorum, vivificaret, salvos faceret, liberaret, redimeret, illuminaret, qui prius fuissent in peccatorum morte, languoribus, servitute, captivitate, tenebris constituti, sub potestate principis peccatorum; ac sic fieret mediator Dei et hominum, per quem, post inimicitias impietatis nostrae, illius gratiae pace finitas, reconciliaremur Deo in aeternam vitam, ab aeterna morte quae talibus impendebat erepti. »

Leo M., *Serm.* 77 (*De Pentec.*, 3), 2, *PL.*, 54, 412 C : « Si homo ad imaginem et similitudinem Dei factus in suae honore naturae mansisset, nec diaboli fraude deceptus a lege sibi posita per concupiscentiam deviasset, Creator mundi creatura non fieret. » — *Cf. Ep.* 28, 2 (*Ad Flavianum*), *ib.*, 759 A.

Ps. Primasius, in *Hb.*, 10, 5, *PL.*, 68, 749 C : « Tunc dixi : Ecce venio per Incarnationis mysterium, ut meo sacrificio redimam genus humanum. »

Cyrillus Alex. quaestionem agit accurate, *In Io.*, *L.* 9, *PG.*, 74, 273-276. Sic summam proponit, 273 D : Προδηλον οὖν ἄρα καὶ πᾶσιν, οἷμαι, διαφανές, ὅτι τούτων ἕνεκα δὴ μάλιστα τῶν αἰτιῶν, Θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχων, ἄνθρωπος γέγονεν ὁ Μονογενής, ἵνα δηλονότι κατακρίνῃ μὲν τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί, νεκρώσῃ δὲ τῷ ἰδίῳ θανάτῳ τὸν θάνατον, καὶ υἱοὺς ἡμᾶς ἀποδείξῃ Θεοῦ, πρὸς τὸ ὑπὲρ φύσιν ἀξίωμα τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς γῆς ἀναγεννήσας ἐν Πνεύματι. — *Cf. ibid.*, *L.* 5, *PG.*, 73, 756 A. — *Thesaurus assert.*, 15, *PG.*, 75, 293-6.

Andreas Cretensis, *Or.* 10, *In Exaltationem S. Crucis*, *PG.*, 97, 1020 C : Εἰ μὴ σταυρός, οὐκ ἂν ὁ Χριστὸς ἐπὶ γῆς. Καὶ εἰ μὴ Χριστὸς ἐπὶ γῆς, οὐκ ἂν Παρθένος, οὐκ ἂν γέννησις Χριστοῦ δευτέρᾳ οὐδ' ἂν ἐν ἀνθρώπῳ Θεός.

Haec testimonia, quorum numerus facile augeri potest, ostendunt veterem Ecclesiae traditionem in hanc partem manifeste inclinatum. Multa autem ex his sunt dogmatice dicta, ita ut sententiam magisterii ordinarii minime obscuram exhibeant. — Accedit testimonium liturgiae romanae sabbato sancto, in benedictione cerei paschalis : « O felix culpa, quae talem ac tantum meruit habere Redemptorem ! »

III. *Symbolis fidei.* — Nullam aliam Incarnationis causam assignant antiquissima symbola Ecclesiae.

Symbolum Nicaenum : Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα καὶ σαρκωθέντα, ἐνανθρωπήσαντα...

Et ita etiam nunc cantamus in Symbolo Nicaeno-CPtano : « qui *propter nos homines et propter nostram salutem* descendit de caelis, et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine et homo factus est... »

Ergo secundum considerationem absolutam, manifestum est Incarnationis finem primum fuisse Redemptionem generis humani; intellegendo finem primum illum qui sine ambiguitate cernitur in prima fronte doctrinae christianae.

B. *Incarnatio probabilius non futura si Adam non peccasset.*

In hac parte agemus tria :

a) Statuetur fundamentum sententiae quam ut probabiliorum sequimur.

b) Proferentur auctoritates quae contrariam sententiam faciunt venerabilem.

c) Expendentur nonnulla argumenta illius sententiae.

a) *Statuitur fundamentum sententiae quam ut probabiliorum sequimur.*

Illa sententia fundatur in auctoritatibus Scripturae et Patrum, quae decretum Incarnationis ita connectunt cum peccato, ut peccatum videatur *condicio sine qua non* Incarnationis.

Auctoritates Scripturae nonnullae recitatae sunt sub A. Sed eorum vim adversarii declinare conantur, dicendo haec scripta esse de adventu in carne passibili. Verum quod, si Adam non peccasset, fuisset nihilominus Christi adventus in carne impassibili, a Scriptura non innuitur, et gratis assumitur. Ergo auctoritates allatae permanent in suo robore.

Nuper autem protulit P. A. Lemonnyer, O. P., locum Scripturae in hac controversia minus saepe adhibitum, cuius efficacia per illud responsum declinari non potest. *Cur Deus homo?* (*Xenia thomistica*, t. 2, p. 311-318, Romae, 1925). Legitur locus 1 *Cor.*, 15, 20-28, et spectat ad regnum Christi terrestre, ut ad finem proximum et maxime proprium Incarnationis. De quo laudatus scriptor sic concludit, p. 318 : « Videtur quod sub nomine regni Christi, loquendo simpliciter, potius deberet venire triumphans eius regnum quam militans, supposito praesertim quod Christus non factus esset homo propter reparationem peccati. Mirandum est ergo quod S. Paulus e contra loquatur de regno militanti sicut de vero proprioque Christi regno. Tacite regnum Christi simpliciter dictum cum destructione peccati connectit atque identificat. Hoc autem nihil aliud est quam ipsam Incarnationem Filii Dei ad reparationem peccati ordinare, sicut ad proprium finem rationemque determinantem. Necesse ergo videtur dicere quod Christus, cuius regnum proprie, quinimo simpliciter dictum, in impugnatione peccati agitur, proprie etiam atque simpliciter loquendo in mundum venit ut genus humanum a servitute peccati liberaret. »

Auctoritates Patrum sub A recitatae habent saepe vim exclusivam, ita ut aliam causam praeter eversionem peccati non modo non asserant, sed etiam repellant. Audi maxime Irenaeum, Tertullianum, Origenem, Eusebium, Athanasium, Gregorium Nazianzenum, Epiphanium, Pacianum, Ambrosium, Augustinum, Leonem M., Andream Cretensem. Necesse est omnes hos Patres — et alios cum eis — errasse, si sententia nostra non est vera. Ad horum Patrum auctoritatem accedit auctoritas minime ambigua Concilii Nicaeni. — Hoc fundamentum videtur firmissimum.

Ita visum est doctoribus scholasticis quorum iudicia in Thesi XXI retulimus. Maxime vero S. Thomae; qui quidem non primo impetu illam sententiam arripuit, sed ei deliberate adhaesit in plena maturitate sui ingenii. Nam iunior scripserat, *In 3 d.*, 1 q. 1 a. 3 : « Utrum, si homo non peccasset, Deus fuisset incarnatus. — Rđq. huius quaestionis veritatem solus ille scire potest qui natus et oblatus est quia ipse voluit. Ea enim quae ex sola voluntate Dei dependent, nobis ignota sunt, nisi in quantum nobis innotescunt per auctoritates

Sanctorum, quibus Deus suam voluntatem revelavit. Et quia in canone Scripturae et in dictis sanctorum expositorum haec sola assignatur causa Incarnationis, redemptio sc. hominis a servitute peccati, ideo quidam probabiliter dicunt quod, si homo non peccasset, Filius Dei homo non fuisset... Alii vero dicunt quod, cum per Incarnationem Filii Dei non solum liberatio a peccato, sed etiam humanae naturae exaltatio et totius universi consummatio facta sit, etiam peccato non existente, propter has causas Incarnatio fuisset; et hoc etiam probabiliter sustineri potest. » Senior vero illam dubitationem iuventutis suae dimisit et in manifestam Scripturae ac Patrum sententiam concessit. Scripsit enim in *Summa Theologica*, 3^a q. 1 a. 3 : « Utrum, si homo non peccasset, Deus incarnatus fuisset. — Rdq. aliqui circa hoc diversimode opinantur. Quidam enim dicunt quod, etiamsi homo non peccasset, Dei Filius incarnatus fuisset. Alii vero contrarium asserunt. Quorum assertioni magis assentiendum videtur. Ea enim quae ex sola Dei voluntate proveniunt supra omne debitum creaturae, nobis innotescere non possunt nisi quatenus in sacra Scriptura traduntur, per quam divina voluntas nobis innotescit. Unde, cum in sacra Scriptura ubique Incarnationis ratio ex peccato primi hominis assignetur, convenientius dicitur Incarnationis opus ordinatum esse a Deo in remedium contra peccatum; ita quod, peccato non existente, Incarnatio non fuisset; quamvis potentia Dei ad hoc non limitetur : potuisset enim etiam peccato non existente Deus incarnari. »

Non diversum iudicium S. Bonaventurae, *In 3 d.*, 1 a. 2 q. 2 : « Quis horum modorum melior sit, novit iste qui pro nobis incarnatus est. Quis etiam horum alteri praeponendus sit, difficile est videre, pro eo quod uterque modus catholicus est et a viris catholicis sustinetur. Uterque etiam modus excitat animam ad devotionem secundum diversas considerationes. Videtur autem I^{us} modus magis consonare iudicio rationis; II^{us} tamen, sicut apparet, plus consonat pietati fidei : 1° quia auctoritatibus Sanctorum et sacrae Scripturae magis concordat : nam tam N. quam VT, ubi de Filii descensu loquuntur, generis humani liberationis rationem reddunt; quod patet singula discurrendo. Sancti etiam hoc dicunt, sicut patet in auctoritatibus supra positis. Et ideo, si divina eloquia nobilissimam et praecipuam Incarnationis rationem assignant, et

nihil etiam a nobis dicendum est praeter ea quae nobis ex sacris eloquiis clarent, ideo magis videtur pietati fidei consonum, quod praecipua Incarnationis ratio sit liberatio generis humani, quam aliter sentire. »

Ita Thomistae communiter, et alii multi ex diversis scholis. Paucos proferemus :

Caetanús, O. P. († 1534), *In 3^{am} q. 1 a. 3* : « ... Quia nemo novit quae sunt Dei nisi Spiritus Dei (1 Cor., 2, 11), oportet ad Scripturas sacras devenire, si noscere volumus quod de facto Deus ordinavit Incarnationem futuram, sive Adam peccet sive non. Nos enim, quia ex Scriptura non habemus Incarnationem nisi redemptivam, dicimus quod, licet potuisset Deus velle Incarnationem etiam sine Redemptione futuram, de facto tamen noluit eam nisi sic, quia ipse non aliter revelavit suam voluntatem, quae ex sola ipsius revelatione cognosci potest. »

Petavius, S. I. († 1652), *De Incarnatione*, 2, 17, 7, ed. Venet., 1757, t. 4, p. 95 A : « Superest alterum caput de duobus quae initio proposui, an ita conveniens aut etiam necesse fuerit ad liberandos a peccato et servandos homines carnem a Deo suscipi, ut, etsi peccatum non esset, nihilominus incarnatus fuisset. Haec quaestio fuse magnaue contentione disputatur in scholis. Sed nos altercatione semota, quae in antiquiore theologia hoc loco nulla est, paucis illam explanabimus. Mihi idem quod et S. Thomae in hac qualicumque controversia placet : sic ad remedium humani generis ac peccatorum expiationem Dei Filium cum carne venisse, ut si nemo peccasset, venturus omnino non fuisset. Quod eo sensu defendimus uti nullam significationem nec ullum documentum capi dicamus, sive ex litteris sacris sive ex aliis theologicorum decretorum regulis, unde aliud affirmare prudenter liceat... » (sequuntur auctoritates).

Thomassinus, Or. († 1695), *De Incarnatione Verbi*, 2, 6, ed. Venet., 1730, t. 1, p. 112 A : « Primum ergo hoc uno ex cardine religatum pendet totum illud arcanum, quod Incarnatio Verbi non tam ut provectio ad gloriam quam ut exinanitio ad carnem, ad crucem, ad mortem pensitanda sit. Et quanquam caro, crux, mors nobilitentur et consecrentur Verbi ad eas deiectione, ipsa tamen Incarnatio Verbi et praedestinatio Verbi incarnandi, nonnisi inanitionem et

divini fastigii ad ima inclinationem primo et per sese sonat. Nam Verbum a Patre exiens, a semetipso pene digrediens, non in aucupium gloriae sed in mortem, in ignominiam veniebat. Gloria enim et vita et maiestas ipsemet est; a semetipso ergo exire, id vero erat ignominiam, mortem inopiamque ambire. Id ergo posterius est peccato, id nostrae imputandum est culpaе, causa huius rei penes nos est : suam nobis Verbum incarnatum debet mortem et ignominiam et exinanitionem... »

S. Alphonsus de Liguori († 1787), *Dissertatio de Praedestinatione DNIC.*, nunc primum edita cum vers. lat., introduct. et annotationibus R. P. W. M. Van Rossum, C. SS. R., Romae, 1896 (32 pp. 8°). Sententiam S. Doctoris sic complectitur editor, p. 10 : « Docet S. Doctor Christum praedestinatum fuisse post et propter praevisum peccatum, et impugnat opinionem tum Verbi incarnati ante praevisum peccatum et independentem ab eo, tum praedestinationis Redemptoris ante lapsum praevisum, sed cum ordine et connexionē ad illum. »

Alias auctoritates invenies in *DTC.*, art. *Incarnation, cause finale*, col. 1482-1507.

b) *Proferuntur auctoritates quae sententiam faventem Incarnationi in omni hypothesis faciunt venerabilem.*

Huius sententiae indicia non deprehendimus ante saec. XII.

Ruperti Tuitiensis, O. S. B. († 1135), sententia videtur ambigua. Hinc enim legitur in *De operibus Spiritus Sancti*, 2, 6, *PL.*, 167, 1610 D : « Dicant... peccatores fideles, peccatores paenitentes : Etsi quidem multum tibi debemus, nos, Deus Christe, quia homo factus es, at tu econtra multum nobis debes, homo Christe, quia propter nos in Deum assumptus es. Nam nisi fuisset peccatores, causa cur tu assumi in Deum deberes nulla fuisset. » Illinc vero, *De gloria et honore Filii hominis*, 13, *PL.*, 168, 1628 D : « Cum de sanctis et electis omnibus dubium non sit quod nascituri forent omnes usque ad praefinitum numerum, secundum propositum Dei quo ante peccatum benedicens : *Crescite*, ait, et *multiplicamini* (*Gen.*, 1, 28), et absurdum sit putare quod propter eos, ut nascerentur, peccatum necessarium fuerit, quid de isto Capite et Rege omnium angelorum et hominum sentiendum,

nisi quod et ipse maxime causam necessariam non habuerit ipsum peccatum ut homo fieret ex hominibus, *delicias* suae caritatis habiturus *cum filiis hominum* (*Prov.* 8, 31). »

Honorius Augustodunensis († post 1150?) distinctius dicit, *Libello octo quaestionum*, 2, *PL.*, 172, 1188 B : « Si Christus in primo statu venisset, nec ipse nec homo unquam moreretur, sed iam deificatus completo numero ordinis decimi angelis associaretur : quod utique factum esset, si homo tentatus non peccasset. Sed Christus hominem peccaturum et per hoc moriturum praescius, ideo in secundo statu venire et mori voluit, ut hominem de morte redimeret et ad statum vitae reduceret. Et ideo dicitur pro humana redemptione venisse, quia nisi ipse moriendo mortem nostram destrueret, nunquam homo post culpam statum vitae reciperet... »

Illam doctrinam in scholas invexerunt Alexander Halensis et Albertus Magnus.

Alexander, in *Summa*, p. 3 q. 2 a. 11 m. 13, sic arguetur : « An, si natura humana per peccatum lapsa non esset, adhuc fuisset ratio et convenientia ad Incarnationem... Et ostenditur quod sic... » Ed. Venet., p. 11.

Albertus, *In 3 d.*, 20 a. 4, quaerit « Utrum, si homo non peccasset, Filius Dei incarnatus fuisset. » — Allatis rationibus in utramque partem, sic concludit : « In hac quaestione solutio incerta est; sed quantum possum opinari, credo quod Filius Dei factus fuisset homo etiamsi nunquam fuisset peccatum.... Tamen nihil de hoc asserendo dico, sed credo hoc quod dixi magis concordare pietati fidei. »

Ab illa sententia recesserunt Alexandri discipulus S. Bonaventura et Alberti discipulus S. Thomas; sed tamen eos vel ipsa magistrorum suorum reverentia admonuit ne quid durius adversus illam dicerent.

At Scotus († 1308) aperte statuit thesim de praedestinatione Christi in omni hypothesi. *Reportata Parisiensia*, *In 3d.*, 7 q. 4: « Utrum Christus sit praedestinatus esse Filius Dei. » Ed. Paris., 1894, t. 23, p. 301 A-364 B : 4. 5. « ...Dico quod lapsus non fuit causa praedestinationis Christi; imo si nec fuisset angelus lapsus nec homo, adhuc fuisset Christus sic praedestinatus, imo etsi non fuissent creandi alii quam solus Christus. Illud probo, quia omnis ordinate volens, primo vult finem, deinde immediatius illa quae sunt fini immediatiora; sed Deus

est ordinatissime volens, igitur sic vult; igitur primo vult se et omnia intrinseca sibi; immediatius quantum ad extrinseca est anima Christi, igitur ad quodcumque meritum et ante quodcumque meritum praevidit Christum sibi esse uniendum in unitate suppositi... Dico igitur sic: 1. Deus diligit se; 2. diligit se aliis, et iste est amor castus; 3. vult se diligi ab alio qui potest eum summe diligere, loquendo de amore alicuius extrinseci; et 4. praevidit unionem illius naturae quae debet eum diligere, etsi nullus cecidisset. — Quomodo igitur sunt intelligendae auctoritates Sanctorum, ponentium quod Christus non fuisset mediator nisi aliquis fuisset peccator? et multae aliae auctoritates quae videntur sonare in contrarium? — Dico quod gloria est ordinata animae Christi et carni, sicut potest carni competere, et sicut fuit collata animae in assumptione; ideo statim fuisset collata carni, nisi quod propter maius bonum illud dilatum fuisset, ut per Mediatorem, qui potuit et debuit, redimeretur genus humanum a potestate diaboli; quia maius bonum fuit gloria animarum beatarum quam gloria carnis Christi; et ideo in 5 instanti vidit Mediatorem venientem passurum ac redempturum populum suum; et non venisset ut Mediator, ut passurus, ut redempturus, nisi aliquis prius peccasset; neque fuisset gloria carni dilata nisi fuissent redimendi, sed statim fuisset totus Christus glorificatus. »

Hactenus ipse Scotus, primatum in praedestinatione Christo vindicans. Scotistae autem, magistri placita praetergressi, addiderunt assumpturum fuisse carnem etiamsi homo non peccasset. Ita communiter theologi O. F. M.

Hanc viam ingressus est Dionysius Carthusianus († 1471), *In 3d.*, 1q. 2.

Luisius Legionensis, O. S. A. († 1591), *De Incarnatione*, q. 3.

Huic sententiae aliquid largitur Suaresius, *De Incarn.*, *Disp.* 5 s. 2 n. 34, ed. Paris., t. 17, p. 231 B: « Hinc sequitur: si inter se conferamus voluntatem Incarnationis et voluntatem permittendi peccatum, in genere causae finalis voluntatem Incarnationis fuisse priorem; quia licet comparando has voluntates ad totum universum... inter illas voluntates ordo non sit, imo se habeant ad modum unius simplicis voluntatis, tamen, comparando inter se obiecta talium voluntatum, ordi-

nem inter se habent, ut hoc quasi finis sit, illud vero medium, haec intentio, illa electio... » — Quod est statuere Incarnationis duos fines adaequatos, non sine unius ad alterum ordine; ita ut, si Adam non peccasset, etiamsi vi praesentis decreti venturus non fuisset ut Redemptor, tamen vi eiusdem decreti venturus fuisset, ad perfectionem universi.

Hanc Dei Providentiam in decernenda primo Filii sui Incarnatione ac postmodum nostra per eundem Redemptione, mira prae ceteris suavitate explicavit S. Franciscus Salesius († 1622), *Traité de l'amour de Dieu*, L. 2 c. 4, éd. d'Annecy, 1894, t. 4, p. 99-102.

Isaac Habert († 1668), *Theologia Patrum Graecorum vindicata circa universam materiam gratiae*, 1, 4. 5, ed. Wirceburgi 1863, p. 28.

Salmanticenses, *Tract.* 21, *Disp.* 2 n. 5, ed. Paris., 1878, t. 13, p. 267, praesupponunt « nullam esse repugnantiam in eo quod Deus ita voluerit Incarnationem propter eius intrinsicam excellentiam et tanquam omnium aliorum finem proximum *cuius gratia*, quod nihilominus etiam voluerit eandem Incarnationem propter remedium peccati, et salutem hominum tanquam propter finem *cui*, sive effectum; ita quod inter haec fuerit ex parte obiecti mutua dependentia, quatenus Incarnatio esset prior in ratione finis *cuius gratia* quam nostra salus, haec vero esset prior Incarnatione in genere finis *cui* et in ratione causae materialis... » Hoc posito, n. 6, p. 268, duo distinguunt signa rationis: « unum in quo omnia possibilia omnesque eorum connexiones et combinationes possibiles sub esse tantum possibili per scientiam simplicis intelligentiae perfecte cognovit; alterum vero, in quo ex omnibus possibilibus cognitis, illum rerum ordinem cum illis combinationibus ac dependentiis, prout sibi placuit, elegit, approbavit, absolute decrevit et vidit. »

E recentioribus mysticis multi: Faber, *Le saint Sacrement*; Gay, *Élévations sur la vie de N.-S. J.-C.*; Bougaud, *Le christianisme et les temps présents*, etc...

Honoratus del Val, O. S. A., *Sacra Theologia dogmatica*, vol. 2, p. 159-172, Matriti, 1906.

Inter Scotistas nostrae aetatis, non parva diversitas animadvertitur. Sunt qui a S. Thomae et S. Bonaventurae assertis vix recedant cum probabilitatem Incarnationis in omni hypo-

thesi tuentur. Exemplo sint P. Raymond, O. M. C., *Le motif de l'Incarnation*. Duns Scot et l'école scotiste. *Études Franciscaines*, t. 28, août-octobre 1912; P. Jean Baptiste du Petit-Bornand, O. M. C., *Sur la primauté de N.-S. J.-C. et sur le motif de l'Incarnation*, Paris, 1900 et 1922. Alii fundamenta sententiae ad nostra usque tempora frequentioris convellenda iudicant; quod tentavit P. Francesco M. Risi dell' Ordine di S. Gio di Dio, quatuor amplis voluminibus, *Sul motivo primario della Incarnazione del Verbo*, Roma, 1898; recentius P. Chrysostome, O. F. M., pleno volumine, *Le motif de l'Incarnation et les principaux thomistes contemporains*, Tours, 1921; et quibusdam opusculis: *Le motif de l'Incarnation et les « Études » des RR. PP. Jésuites*, Tours, 1922; *Le motif de l'Incarnation au XXe siècle*, Orléans, 1924; *Cur Deus homo*, Paris, 1926.

Extra Ecclesiam catholicam, illa sententia est valde rara, non tamen omnino inaudita. Inter Graecos orthodoxos, eam non invenit P. de Meester, O. S. B., cf. *Bessarione*, t. 26, p. 271 (1922); attamen P. M. Jugie, A. A., nominat Gregorium Palamas († 1360) et Nicolaum Cabasilas († 1371), cf. *Echos d'Orient*, 1919, p. 387. — Apud Reformatores, aliquid simile cogitarunt qui cum Hegel totum christianismum a priori dialectice exstruere tentarunt. Lege de his anglicanum P. Carnegie Simpson, *Le fait du Christ*, trad. fr., p. 169-174. Paris, 1907.

Attamen concedendum videtur quod ait Rev. Dom. L. Janssens, *De Deo homine*, part. 1, p. 46, Friburgi Brisgov., 1901: « Inspecta tota historia controversiae, negari nequit opinionem cui S. Thomas potius adversatur, maiore nunc gaudere probabilitate extrinseca, imo eam magis ac magis patronis atque asseclis ditari quam tempore Angelici. » Sed quibus rationibus id fiat, tandem quaerendum est.

c) *Expenduntur nonnulla argumenta illius sententiae.*

Illam sententiam, quantum videre possumus, laborat inopia argumentorum vere efficacium. Iam diximus eius semina frustra quaeri ante saec. XII. Argumentatio autem qua nunc utitur, videtur interdum procedere a falsis suppositis, sive appellat Scripturam, sive Patres, sive rationem theologicam.

1° Appellatur Scriptura, ubi exhibetur Christus fundamentum totius creationis, caput praedestinationis et gloriae. *Prov.*,

8, 22; *Eccli.*, 24, 5; *Col.*, 1, 15. 16; *Hb.*, 2, 10; *Rom.*, 8, 29; *Eph.*, 1, 4. 5. Propter Christum igitur et infinitam eius maiestatem, tota creatio et praedestinatio et gloria.

Accedit quod primaeva matrimonii institutio ante lapsum hominis (*Gen.*, 2, 24) iam repraesentabat mysticam unionem Christi cum Ecclesia (*Eph.*, 5, 31. 32); quod sacramentum non videtur primus homo ignorasse. Cf. Augustinum, *De nupt. et concup.*, 1, 21, *PL.*, 41, 427; Thomam 2^a 2^{ae} q. 2 a. 7. Ergo in primaeva matrimonii institutione decretus erat Christus, i. e. in signo priore ad lapsum hominis.

Sed illa argumentatio partim procedit a falsa exegesi. Nam, ut supra ostensum est (*Th.* V, p. 61. 66. 85), *Prov.*, 8, 22 et *Col.*, 1, 15. 16 oportet exponi de Christo secundum naturam divinam, neque ad hominem transferri nisi per communicationem idiomatum. Quanquam, in aestu controversiae arianæ, hæc sunt exposita secundum naturam humanam; non sine periculo, nam illa argumentatio ad homines poterat retorqueri. Ita enim implicabatur Filius Dei ordini historico huius creationis, ut existimatio divinae Sapientiae et Potentiae minui posset, ac persona Christi detrimentum caperet. Restituta vera exegesi, fundamentum obiectionis evanescit. De *Eccli.*, 24, 5, nullum dubium esse potest.

Hb., 2, 10; *Rom.*, 8, 29; *Eph.*, 1, 4. 5 referuntur ad Christum secundum naturam humanam. Et sane Christus est caput praedestinationis et gloriae nostrae, ut Primogenitus; sed non propterea praedestinatus sine ullo respectu ad fratres quos per eum Pater adoptavit.

Ad *Gen.*, 2, 24 quod attinet, potuit Adamo revelari id quod erat in intentione divina absoluta. Erat autem in intentione divina absoluta mysterium Christi et Ecclesiae, de quo *Eph.*, 5, 31. 32. Non est ideo confundendus ordo intentionis divinae in propagatione generis humani cum ordine executionis per revelationem Adamo factam: potuit in executione fieri revelatio etiam de re non pertinente ad primum ordinem intentionis divinae.

2° Appellantur Patres; difficile quidem, prae multitudine assertorum contrariorum quae apud eos leguntur. Etiam illi Patres qui interpretantur *Prov.*, 8, 22 secundum naturam humanam, omnino asserunt unicam Incarnationis causam fuisse salutem hominum. Ita Athanasius, Augustinus, etc... cf.

sprau. — Unus aut alter locus indiget explicatione, ad excludendas falsas intellectiones.

Irenaeus, *H.*, 3, 22, 3, *PG.*, 7, 958 B : « Ipse est qui omnes gentes exinde ab Adam dispersas et universas linguas et generationem hominum cum ipso Adam in semetipso recapitulatus est. Unde et a Paulo typus futuri dictus est ipse Adam : quoniam futuram circa Filium Dei humani generis dispositionem in semetipsum fabricator omnium Verbum praeformaverat, praeformante Deo primum animale hominem, vid. ut a spiritali salvaretur. Cum enim praeexisteret salvans, oportebat et quod salvaretur fieri, ut non vacuum sit salvans. » — Hic praesupponitur Christus decretus, et quidem ut salvans : ergo praesupponitur decreta Redemptio, contra Scoti hypothesisim.

Tertullianus, *De carnis resurrectione*, 6, *PL.*, 2, 802 BC : « Quodcumque enim limus exprimebatur, Christus cogitabatur homo futurus, quod et limus et caro Sermo, quod et terra tunc... (*Gen.*, 1, 26; *Phil.*, 2, 6)... Ita limus ille iam tunc imaginem induens Christi futuri in carne, non tantum Dei opus erat, sed et pignus. » — Haec ad vindicandam carnis dignitatem contra contemptus docetarum, non ad asserendum ordinem aliquem in decretis divinis. Sc., Deo fingenti primum hominem adfuit cogitatio Christi aliquando futuri; non ideo cogitatio Incarnationis decretae absolute, citra praevisionem peccati. Sane, cum Deus formavit primum hominem, lapsurum praevidit.

Cyrillus Alex., *Thesaurus assert.*, 15, *PG.*, 75, 272 C (in *Prop.*, 8, 22) : ... Εἰ τοίνυν δι' ἡμᾶς γέγονεν ὁ Υἱός, καὶ οὐχ ἡμεῖς δι' αὐτόν, ἐσόμεθα πάντως αὐτοῦ τελειότεροι, ὥσπερ καὶ Ἀδὰμ. τῆς γυναικὸς τῆς δι' αὐτὸν γενομένης. Ἀλλὰ τοῦτο ἄτοπον· οὐκ ἄρα κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱός, οὐδὲ γέγονε δι' ἡμᾶς· ἀλλὰ φύσει Θεὸς ὑπάρχων, ὡς ὁ Πατήρ, τῇ οἰκείᾳ δυνάμει καὶ ἡμᾶς εἰς τὸ εἶναι παράγαγεν. — Hic locus aliquando adhibitus est ad demonstrandum nos existere propter Christum, non Christum propter nos. Sed error est manifestus : nullatenus agitur de Christo ut tali, seu de Verbo incarnato, sed de Verbo Dei simpliciter, seu de Filio Dei simpliciter, et hic negatur esse creatura, quod de Christo ut tali negari non potest. Locus eo spectat unice ut Filius Dei demonstretur Deus. Unde manifeste sequitur Filium Dei non existere propter nos, sed nos propter Filium Dei.

3° Appellatur ratio theologica, sive ad enervandam argumentationem nostram, sive ad statuendam thesim adversam.

Argumentatio nostra nullum detrimentum capit ex rationibus oppositis, siquidem inhaeret ipsi litterae Scripturae sacrae et Patrum, secundum obviam significationem acceptae, et in ea fundatur. Non fundatur in expositione systematica alicuius thomistae. Quapropter eiusmodi expositiones defendere supersedemus; non quo parvi faciamus illas, sed quia, etiamsi ruerent, staret Scriptura sacra et starent Patres.

Sed Symbolum Nicaenum adversus nos retorquetur. Cum enim in his verbis : *Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis*, Cardinalis Billot, post multos alios, vidisset argumentum sententiae quam defendimus, ita ei responsum est :

« Ces paroles, qui sont toujours citées comme une preuve décisive contre le scotisme, lui sont au contraire très favorables. Nous pouvons supposer, en effet, que le Concile en disant que Dieu s'est incarné *pour nous* et *pour notre salut* a voulu parler de deux choses distinctes. Surtout dans un symbole, on emploie les mots nécessaires et on évite les répétitions inutiles. S'il n'y pas ici pure répétition, il faut traduire ce texte ainsi : Dieu s'est incarné pour élever l'homme à l'ordre surnaturel et pour le racheter, c.-à-d. que la gratification de l'homme et sa rédemption, par suite du péché, sont deux bienfaits de l'Incarnation. » Ita P. Chrysostome, *Le motif de l'Incarnation et les principaux thomistes contemporains*, p. 254. 5.

Nescio num cuiquam haec verba persuasura sint. Sed argumenta quibus fulciuntur non quietant animum. P. Chrysostome, p. 256, appellat Opusculum S. Thomae *de Symbolo Apostolorum*, in quo legit, art. 3 : « Origenes dixit quod Christus est natus et etiam venit in mundum, ut etiam salvaret daemones : unde dixit daemones omnes esse salvandos in fine mundi. Sed hoc est contra sacram Scripturam (*Mt.*, 25, 41); et ideo ad hoc removendum additur : *Qui propter nos homines* — non propter daemones — *et propter nostram salutem* : in quo quidem magis apparet amor Dei ad nos. » — Fatendum est hanc paginam S. Thomae magis describere id quod divina Providentia praestare potuit aptis temporibus ad tutelam fidei christianae, quam quod Patres Nicaeni re vera praestiterunt; abundat enim erroribus historicis et chrono-

gicis. Patres Nicaeni occupati fuerunt in repellendo errore christologico Arii; quid agitaverint de errore Origenis circa salutem daemonum aut de errore Ebionis aut de errore Valentini, plane nescimus; de errore Photini et de errore Apollinaris, qui multis annis post exorti sunt, plane scimus eos nihil agitasse. Multo minus attigerunt errorem Euty-chetis et errorem Nestorii, quorum idem articulus mentionem habet. Haec vitia illius paginae sunt vitia illius aetatis, non hominis, et in S. Thoma habent veniam; in hominibus autem nostrae aetatis non habent veniam. Nam ex documentis saec. IV satis manifestum fit verba *propter nostram salutem* non declarare aliud quam quod verbis *propter nos homines* iam declaratum erat, sed idem expressius.

Veniamus ad argumentationem qua Incarnatio extra hypothesim peccati adstruitur.

α) Validissimum censetur argumentum metaphysicum Scoti, *In 3 d.*, 7, q. 4 n. 4 : « Omnis ordinate volens, primo vult finem, deinde immediatius illa quae sunt fini immediatiora; sed Deus est ordinatissime volens, igitur sic vult; igitur primo vult se et omnia intrinseca sibi; immediatius quantum ad extrinseca est anima Christi, igitur ad quodcumque meritum et ante quodcumque meritum praevidit Christum sibi esse uniendum in unitate suppositi. » — Vim argumenti bene videmus si agatur de voluntate humana, cuius operatio est discursiva, sicut operatio intellectus humani; propterea voluntatis humanae est velle primo finem, post finem media; et primo quidem media propiora fini, deinde remotiora. In divina autem voluntate, cuius operatio est simplicissima, ita ut uno actu velit finem et media, finem ex mediis et media ad finem, non videmus vim argumenti. Nam si semel admittatur Deum in decernenda Incarnatione Filii sui agere ex libera voluntate, non ex necessitate naturae, tota ordinatio intrinseca decreti ipsi permittenda est, sicut ipsum decretum; neque imponenda sunt illi perfectissimae voluntati signa rationis secundum nostrum modulum.

β) Succedit argumentum morale : Verbum incarnatum, caput totius creationis, non debere pendere a nutu creaturae, et quidem peccaminoso. Quod sic effert Scotus, *ibid.* « Si lapsus esset causa praedestinationis Christi, sequeretur quod summum opus Dei esset occasionatum tantum... » — Iterum

respondebimus pro libertate divina : dummodo summa causarum et effectuum conspiret ad finem ultimum, eorum ordo physicus non definitur aliqua necessitate interna, neque necessario conformatur ordini dignitatis. Si Deo indignum non videtur ad peccatorum conversionem ordinare sanctitatem apostolorum ac fortitudinem martyrum, cur ei indignum videatur ad redemptionem totius humani generis ordinare Incarnationem Filii sui? Non est humano sensu de rebus divinis decernendum.

γ) Tandem affertur argumentum logicum : contradictorium videri ut omnia creata ordinentur ad Incarnationem Filii Dei, et ipsa Incarnatio Filii Dei ordinetur ad remissionem peccati. — Respondebimus obiectionem procedere ex variis confusionibus. Omnia creata ordinari ad Incarnationem Filii Dei, potest intelligi dupliciter : aut secundum ordinem dignitatis aut secundum ordinem finalitatis. Secundum ordinem dignitatis, assertio est vera : nam Filius Dei incarnatus apex est totius creationis ; et hic ordo reducitur ad genus causae formalis. Secundum ordinem finalitatis, assertio est falsa : multa enim sunt in mundo quae non conspirant ad ipsam Incarnationem, ut quae post Incarnationem evenerunt, et alia infinita. Incarnatio autem Filii Dei ad remissionem peccati ordinatur secundum ordinem finalitatis, ut docent Scripturae. Porro nihil prohibet duo inter se mutuo ordinari secundum diversas lineas causalitatis, ut multis exemplis patet.

Ceterum, si quis contendat in amplitudine boni quod Deus quaesivit mittendo Filium suum in mundum comprehendi etiam excellentiam Incarnationis per se spectatae, minime contradicimus ; dummodo suus servetur locus verbis Domini docentis nos de causa propter quam Ipse venit in mundum : « Sic enim Deus dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret ; ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam aeternam. » (Io., 3, 16).

THESIS XXIV

Incarnatio Verbi, quamvis non absolute necessaria, fuit convenientissima, imo hypothetice necessaria, cum decrevisset Deus pro peccatis generis humani satisfactionem exigere adaequatam.

Prolegomena.

1. Cf. praenotata ad thes. XXII et XXIII, de redemptione generis humani non absolute necessaria.

2. Cf. etiam praenotata ad thes. XXI, de satisfactione quam sibi Deus comparare voluit. — Satisfactionem adaequatam intellegimus quae vere sit par offensae, ita ut condonatio delicti sequatur ex vera iustitia.

A. Incarnatio non absolute necessaria.

Arg. — Ex revelatione, nullus Incarnationis finis certo innotescit nisi redemptio generis humani (Thes. XXIII). Atqui redemptio generis humani nulla absoluta necessitate requirebatur (Thes. XXII).

Ergo ipsa Incarnatio nulla absoluta necessitate requirebatur.

Illa quidem est communis condicio operum Dei ad extra, ut nulla absoluta necessitate requirantur. Ex qua condicione non excipitur Verbi incarnatio.

B. Incarnatio convenientissima.

Probatur dupliciter : a) consequenter ad creationem.

b) consequenter ad lapsum hominis.

a) *Consequenter ad creationem generis humani.* — Hoc damus Scotistis, nullum maius decus accedere posse creationi quam ut Deus e creatis comparet sibi perfectissimum adoratorem. Quod factum est, cum Verbum Dei ad esse suum hypostaticum assumpsit naturam humanam. Hue afferri possunt omnia argumenta partis scotisticae in thesi XXIII; quae, et si veritatem Incarnationis extra hypothesim peccati non evincunt, evincunt certe convenientiam.

S. Thomas, 3^a q. 1 a. 1 : « Utrum fuerit conveniens Deum incarnari. — Rđq. unicuique rei conveniens est illud quod competit sibi secundum rationem propriae naturae : sicut

homini conveniens est ratiocinari, quia hoc convenit sibi in quantum est rationalis per suam naturam. Ipsa autem natura Dei est bonitas : unde quicquid pertinet ad rationem boni, conveniens est Deo. Pertinet autem ad rationem boni ut se aliis communicet... Unde ad rationem summi boni pertinet quod summo modo se creaturae communicet. Quod quidem maxime fit per hoc quod naturam creatam sic sibi coniungit ut una persona fiat ex tribus, Verbo, anima et carne... Unde manifestum est quod conveniens fuit Deum incarnari. »

Appellat autem S. Thomas Augustinum, *Trin.*, 13, 17, 22, *PL.*, 42, 1031; et in resp. ad 4^m, *Ep. Ad Volusianum*, 137, 2, 4, *PL.*, 33, 517. — De triplici modo quo potest Deus se communicare creaturae, cf. commentarium Caietani in 3 q. 1 a. 1.

Neque dicatur indignum esse Deo ingredi compositum ad modum partis : haec enim obiectio proficiscitur a falso supposito, ut satis demonstratum est *Thes.* XIV. Sed insigne beneficium confertur in creaturam. Vide *In 3 d., prooem. in Eccle.*, 1, 7.

b) *Consequenter ad lapsum hominis.* — Ex Incarnatione commendantur varia attributa divina : sapientia, potentia, iustitia, praecipue vero bonitas et misericordia erga hominem lapsum. Quod Scriptura testatur, *Tit.*, 3, 3-7, et Patres multipliciter celebrant.

Irenaeus, *H.*, 3, 18, 7, *PG.*, 7, 937.

Athanasius, *De Inc. Verbi*, 6-9, *PG.*, 25, 105-112. — *Or. 2 c. Ar.*, 68, *PG.*, 26, 292 A : Ἀλλ' ἡδύνατο, φασί, καὶ κτίσματος ὄντος τοῦ Σωτῆρος, μόνον εἰπεῖν ὁ Θεὸς καὶ λῦσαι τὴν κατάραν. Τὸ αὐτὸ δ' ἂν ἀκούσαιεν καὶ αὐτοὶ παρ' ἐτέρου λέγοντος Ἡδύνατο καὶ μὴδ' ὅλως ἐπιδημήσαντος αὐτοῦ, μόνον εἰπεῖν ὁ Θεὸς καὶ λῦσαι τὴν κατάραν. Ἀλλὰ σκοπεῖν δεῖ τὸ τοῖς ἀνθρώποις λυσιτελοῦν καὶ μὴ ἐν πᾶσι τὸ δυνατόν τοῦ Θεοῦ λογίζεσθαι...

Ambrosius, *De Incarn. dominicae sacramento*, 6, 56, *PL.*, 16, 832 C : « Quae erat causa Incarnationis, nisi ut caro, quae peccaverat, per se redimeretur? Quod peccaverat igitur, hoc redemptum est. Non est ergo immolata divinitas Verbi, quia non peccaverat divinitas Verbi... sed carnem assumpsit, ut spoliū carnis exueret, atque in semetipso et manubias diaboli crucifigeret et trophaea virtutis erigeret. »

Augustinus, *Trin.*, 13, 10, 13, *PL.*, 42, 1024 : « Parum est

sic refellere ut istum modum quo nos per Mediatorem Dei et hominum hominem Christum Iesum Deus liberare dignatur, asseramus bonum et divinae congruum dignitati; verum etiam ut ostendamus non alium modum possibilem Deo defuisse, cuius potestati cuncta aequaliter subiacent; sed sanandae nostrae miseriae convenientiorem modum alium non fuisse nec esse oportuisse. Quid enim tam necessarium fuit ad erigendam spem nostram, mentesque mortalium conditione ipsius mortalitatis abiectas, ab immortalitatis desperatione liberandas, quam ut demonstraretur nobis quanti nos penderet Deus quantumque diligeret? Quid vero huius rei tanto isto indicio manifestius atque praeclarius...? » — *In Ps. 29, Enarr. 2, 1, PL., 36, 216-217.*

Igitur convenientissimum est Christo munus Mediatoris inter Deum et homines, quo fungitur ut homo. Huc spectat mysterium Incarnationis. Cf. Thes. XIX, cum verbis S. Thomae, 3^a q. 26 a. 2, ibidem recitatis sub A. — Hinc excusatur, ut ita dicam, id quod secundum se esset indecorum et indignum divinitate. Cf. Lessius, *De Praedestinatione Christi*, n. 13 : « Cum Incarnatio includat humiliationem et exinanitionem divinitatis, ut Apostolus loquitur, nullo modo fuit per se expetenda..., sed solum ob aliam causam maioris momenti, cui alia ratione consuli non poterat. Nec obstat quod hac ratione natura humana ad infinitam evehatur excellentiam, quia, etsi adferat summam excellentiam humanitati, per se minus decere videtur divinitatem, imo videtur fieri cum quadam, ut sic dicam, iniuria illius Maiestatis. Per se enim indecorum videtur ut Creator fiat creatura et Dominus fiat servus; sicut si rex assumeret habitum et officium rustici, aut Mancipii, et demitteret se ad illorum consuetudinem, nobilitaretur quidem rusticorum et Mancipiorum ordo; id tamen non erat regi per se expetendum, quia cedit in quandam iniuriam regiae maiestatis et auctoritatis. Similiter, si copularet sibi servam aut mendicam in uxorem, eamque efficeret reginam et regni sociam, illa quidem mirifice extolleretur, haec tamen illius excellentia non erat per se regi expetenda, sed solum ob causam extrinsecam maioris momenti, cui alia ratione non poterat subveniri; ut si regnum vel pars aliqua regni salva esse aliter non poterat : quo casu id esset maxime laudabile et summo opere regis illius amorem in suos com-

mendaret. Simili modo, cum Deus genus humanum peccato perditum statuisset salvare, neque id perfecto modo fieri posset nisi ipse carnem assumeret (aliter enim condigna satisfactio pro peccato exhiberi non poterat), statuit ut Filius naturam nostram indueret et nos redimeret. » — Cf. Billot, *De Verbo incarnato*⁷, Thes. 1. De convenientia Incarnationis apologetice agitur 4 *CG.*, 54. 55.

C. Incarnatio hypothetice necessaria.

Cum enim Deus statuisset satisfactionem pro peccato hominis exigere adaequatam, neque haec praestari posset ab homine puro, necesse fuit peti ab eo qui esset simul homo et Deus : homo, ut humana natura satisfaceret ; Deus, ut satisfactio esset pretii infiniti, ac per hoc par offensae.

Hoc oportet explicari distincte et duo extrema indicari, ne quis existimet hominem in ordine salutis aut aliquid posse sine gratia Christi, aut aliquid non posse cum gratia Christi.

a) Satis constat in praesenti ordine Providentiae, semel persoluto in cruce pretio nostrae Redemptionis, posse hominem in gratia constitutum satisfacere Deo de meritis Christi, cum sit ipse de corpore Christi et eiusdem vitae particeps. Christus enim in membra corporis sui mystici vitam gratiae instillat. *Io.*, 15, 5 ; 1 *Cor.*, 12, 13 ; 2 *Cor.*, 3, 5 ; *Gal.*, 3, 28 ; *Eph.*, 4, 15. 16. — Cf. S. Thomas, 1^a 2^{ae} q. 114 a. 3.

Hoc primum fugit Pelagianos, totius ordinis gratiae ignaros. Hi dum egestatem naturae non intellegunt, bona gratiae parvi pendunt.

b) Neque negamus hominem nondum in gratia constitutum posse ad gratiam sese disponere, remote quidem et improprie, per actus naturaliter bonos ; et eiusmodi actus admitti posse a Deo tanquam testimonium aliquod bonae voluntatis. *Rom.*, 2, 14. — S. Thomas, 1^a 2^{ae} q. 109 a. 2 et 4 ; coll. 2^{ae} q. 10 a. 4.

Hoc secundum fugit Lutherum dicentem hominem lapsum in omni opere peccare, nisi per fidem iustificetur, et Baium dicentem liberum arbitrium, sine gratiae Dei adiutorio, nonnisi ad peccandum valere.

c) Sed negamus ab homine puro potuisse satisfieri proprie pro peccatis suis, a fortiori pro alienis. Unde sequitur omnem spem satisfactionis adaequate repositam esse in Deo-homine.

Haec manifesta doctrina Scripturae et Patrum, in Thesi XX proposita, in XXI explicata. *Rom.*, 3, 23; 5, 12; 6, 23.

Athanasius, *Or.* 1 c. *Ar.*, 43, *PG.*, 26, 101 B : Εἰ γὰρ μὴ ἄνθρωπος ὁ Κύριος ἐγεγόνει, οὐκ ἂν ἡμεῖς ἀπὸ ἁμαρτιῶν λυτρωθέντες ἐκ νεκρῶν ἀνέστημεν, ἀλλ' ἐμένομεν ὑπὸ γῆν νεκροί· οὐδ' ἂν ὑψώθημεν εἰς οὐρανοὺς, ἀλλ' ἐκείμεθα ἐν τῷ ᾄδῃ. — *Ib.*, 44, 101-104; 49, 113; 50, 117 A.

Leo M., *Serm.* 24 (*In Nativ. Dom.*, 4), 2, *PL.*, 54, 205 A : « Hoc autem nisi facere dignaretur omnipotens Deus, nulla quemquam species iustitiae, nulla forma sapientiae a captivitate diaboli et a profundo aeternae mortis erueret. Condemnatio enim ex uno in omnes cum peccato transiens permaneret, et letali vulnere tabefacta natura nullum remedium reperiret, quia condicionem suam suis viribus mutare non posset. » — *Serm.* 25 (*In Nativ. Dom.*, 5), 211 B : « Agnoscat itaque catholica fides in humilitate Domini gloriam suam, et de salutis suae sacramentis gaudeat Ecclesia, quae corpus est Christi : quia nisi Verbum Dei caro fieret et habitaret in nobis, nisi in communionem creaturae Creator ipse descenderet et vetustatem humanam ad novum principium sua natiuitate revocaret, regnaret mors ab Adam (*Rom.*, 5, 14) usque in finem, et super omnes homines condemnatio insolubilis permaneret, cum de sola condicione nascendi una cunctis esset causa pereundi. »

Rationem theologicam explicat S. Thomas, 3^a q. 1 a. 2 ad 2^m, et duas quidem affert causas cur homo purus inveniatur impar ad satisfaciendum pro peccato ; unam minus firmam, alteram firmiorem :

« Aliqua satisfactio potest dici sufficiens dupliciter. Uno modo perfecte : quia est condigna per quandam adaequationem ad recompensationem culpae commissae ; et sic hominis puri satisfactio sufficiens esse non potuit ; quia tota natura humana erat per peccatum corrupta, nec bonum alicuius personae vel etiam plurium poterat per aequiparantiam totius naturae detrimentum compensare. Tum etiam quia peccatum contra Deum commissum quandam infinitatem habet ex infinitate divinae maiestatis : tanto enim offensa est gravior quanto maior est ille in quem delinquitur. Unde oportuit ad condignam satisfactionem ut actio satisfacientis haberet efficaciam infinitam, ut puta Dei et hominis existens. Alio modo potest

dici satisfactio sufficiens imperfecte, sc. secundum acceptationem eius qui est ea contentus, quamvis non sit condigna. Et hoc modo satisfactio puri hominis est sufficiens. Et quia omne imperfectum praesupponit aliquid perfectum a quo sustentetur, inde est quod omnis puri hominis satisfactio efficaciam habet a satisfactione Christi. »

Quod attinet ad priorem modum satisfactionis, non ita clare apparet cur non potuerit Deus aliquem hominem purum constituere vadem pro toto genere humano et eius satisfactionem acceptam habere ut perfecte sufficientem. Sed spectata maiestate Dei offensi, clare apparet nullam satisfactionem hominis puri esse de se condignam : etenim iniuria aestimatur ex dignitate personae offensae, et haec est infinita, obsequium autem ex dignitate personae obsequentis, et haec est finita, nisi sit persona divina.

Obicit autem Lugo, *De Incarn.*, Disp. 5, s. 3 n. 36, peccati malitiam infinitam esse non posse, propter defectum cognitionis in peccante, et propterea merito negligi posse a Deo, quemadmodum solent a viris negligi offensae puerorum. In hac obiectione est sane aliquid, unde merito colligitur malitiam peccati non esse simpliciter infinitam, neque existimandum esse Deum agere summo iure cum creatura infirma; sed tamen habet ab obiecto quandam infinitatem, si admittatur cum illa cognitione quam involvit ratio peccati mortalis. — Cf. Billot⁷, p. 28.

Quapropter omnis satisfactio hominis puri eatenus tantum sufficere potest quatenus Christus Mediator universalis ei infundit infinitatem satisfactionis suae. Cf. *Conc. Tridentinum*, s. 6, c. 7, *DB.*, 799-800; s. 14, c. 4, *DB.*, 897-8.

Cf. *Decreta Concilii prov. Coloniensis* anno 1860, Tit. 5, *De Christo humani generis reparatore*; c. 18, *De Incarnationis causis. Coll. Lacensis*, t. 5, 300 bc.

d) His secundum Revelationem dictis, ultra quaeri potest num in alio ordine Providentiae potuerit, ex beneplacito Dei, constitui aliquis redemptor, sive homo sive angelus, cui mandaretur munus satisfaciendi pro genere humano. Quaestio theoretica minore periculo agitur; sunt qui eam solvant affirmative, ut Scotus, Durandus, Aureolus. Argumentatur Scotus *In 4 d.*, 15 q. 1, ex utraque consideratione, offensae et satisfactionis a Christo datae = neutram esse simpliciter

infinitam, utpote actum naturae finitae, ac propterea deficere illam compensationem quae quaeritur infiniti pro infinito. — Sed hoc est avertere considerationem ab aestimatione morali operis ad entitatem physicam actus. Entitas physica actus utique est finita, sed non de illa agitur. Aestimatio moralis respicit dignitatem personae laesae in peccato, quae dignitas est infinita et confert peccato quandam infinitam malitiam. Respicit etiam dignitatem personae satisfaciens, quae nisi sit Deus homo, non est infinita nec confert satisfactioni pretium infinitum. Potuerit licet Deus ex beneplacito suo constituere pro genere humano aliquem redemptorem creatum et eius satisfactionem pro plene sufficienti habere : hoc totum tamen fundaretur in aliqua gratuita condonatione. Quapropter, si de satisfactione adaequata agitur, ad quaestionem propositam videtur respondendum negative, cum Caietano, *In 3*, q. 1 a. 2, et Suaresio, *In 3*, q. 1 a. 2, *De Incarn. Verbi, Disp.* 4 s. 7 n. 6, ed. Paris., t. 17, p. 128 B-129 A; Billot, *De Incarn.* 7, *Thes.* 2, p. 27-30.

Quaesitum est etiam nonne potuisset Deus contentus esse obsequio quod Filius Patri praestat intra Trinitatem, et illud acceptare ut satisfactionem pro peccatis generis humani. — Respondetur obsequium illud utique non deesse : imo de reverentia Filii erga Patrem, secundum naturam divinam, nonnulli Patres interpretati sunt *Io.*, 14, 28. Sed illud obsequium non habet rationem satisfactionis Deo datae pro creatura, praesertim cum intra Trinitatem omnia sint communia tribus personis. Neque ex illo quidquam transit ad extra, quo promoveatur efficaciter inter homines opus Redemptionis. Ergo nihil tandem inde quaeri potest nisi gratuita peccati condonatio.

Scholion. — *De tempore Incarnationis.*

Propter *Gal.*, 4, 4, movetur quaestio : unde definiatur plenitudo temporis, et cur Redemptio Christi non statim perfecta sit, sed ad finem temporum dilata. Quantum coniectura aestimare possumus, hae rationes convenientiae intercesserunt in consiliis Dei. 1) *Dignitas Verbi incarnati*, ad quam pertinebat ut neque inexpectatus veniret neque sine heredibus operis sui e terra recederet. Hinc ille longus ordo patriarcharum et prophetarum qui praecesserunt, apostolorum qui

secuti sunt. Huc accommodatur *Mt.*, 21, 9. Cf. *Aug.*, *In Io.*, *Tr.* 31, 5, *PL.*, 35, 1638; *Hieron.*, *PL.*, 26, 148 C. — 2) *Utilitas generis humani*, quod oportebat servire sub elementis mundi, quo melius intellegeret pretium libertatis a Christo allatae. *Rom.*, 2-3; *Gal.*, 4. Interim non omni auxilio destituti sunt cum Gentiles tum maxime Iudaei, sed instructi lumine naturali rationis et aliis adiumentis ad salutem. *Aug.*, *Div. qq.* 83, 44, *PL.*, 40, 28. — 3) *Decor universi consilii divini*, prae-parantis mundo infantiam quandam sub Lege, iuventutem in Evangelio, maturitatem in caelo. — S. Thomas, 3^a q. 1. a. 5.6. — Billot, *Thes.* 4.

THESIS XXV

Satisfactio Christi non modo sufficiens, verum etiam super-abundans fuit, ex vera et libera oboedientia.

Prolegomena.

Ad complendam doctrinam in thesibus superioribus expositam, haec thesis videtur addenda propter quaestiones agitatae inter nonnullos sequioris aevi theologos, praesertim et schola Nominalium, qui sufficientiam satisfactionis Christi quodammodo repetierunt ab acceptatione divina. Contra quos, cum sententia communi Scholasticorum, statuemus satisfactionem Christi habuisse de se vim plene sufficientem, seclusa quavis liberalitate acceptantis. Et id per sequentia puncta explicamus.

I. Inter Deum et Christum pro nobis satisfacientem, verus iustitiae titulus intercessit. — Id satis declarant asserta Scripturae de pretio pro Redemptione nostra soluto, 1 *Cor.*, 6, 20; 7, 23; 1 *Pt.*, 1, 18. 19, etc., in Thesi XX recitata. Reconciliati autem sumus Deo, i. e. toti Trinitati, 2 *Cor.*, 5, 19.

II. Satisfactio quidem Christi non modo aequat, sed superat offensam; quod declarat S. Thomas, 3^a q. 48 a. 2 : « Ille proprie satisfacit pro offensa qui exhibet offenso id quod aequae vel magis diligit quam oderit offensam. Christus autem ex caritate et oboedientia patiendo, maius aliquid Deo exhibuit quam exigeret recompensatio totius offensae humani generis : 1° quidem propter magnitudinem caritatis ex qua patiebatur ;

2° propter dignitatem vitae suae, quam pro satisfactione ponebat, quae erat vita Dei et hominis; 3° propter generalitatem passionis et magnitudinem doloris assumpti... Et ideo passio Christi non solum sufficiens, sed etiam superabundans satisfactio fuit pro peccatis humani generis... (1 *Jo.*, 2, 2). »

III. Neque affertur quidquam unde satisfactio Christi censi debeat de se impar ad reparationem peccati, citra acceptationem Dei.

Non verba Apostoli, *Col.*, 1, 24 : Ἀναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὃ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία. Haec enim non eo spectant ut significetur Christus per se minus passus esse quam opus erat ad reparationem peccati, sed ut declaretur oeconomia divina requirens in corpore Christi, quod est Ecclesia, eam conformitatem cum Christo patiente quae sine societate passionis intellegi non potest. Cf. in h. l. commentarium Estii, relatum a Billot, thes. 52, sub finem, p. 507.

Non consideratio meritorum nostrorum, quae omne pretium ducunt a satisfactione Christi, et ab operatione Dei in nobis procedunt, ita ut cum Deus coronat merita nostra, coronet dona sua. *S. Th.*, 1^a 2^{ae} q. 114 a. 1. Non enim omnino eadem est condicio meritorum nostrorum ex meritis Christi dignificationum, et meritorum Christi ex se habentium omnem dignitatem : in nostris apparet quaedam imputatio gratiosa, non in meritis Christi. Quod si Apostolus gaudere potuit in spe coronae iustitiae quam sibi redditurus esset suo die iustus iudex (2 *Tim.*, 4, 8), fundabatur illa spes in satisfactione Christi, Christus autem animo iam comprehenderat id quod secundum carnem expectabat; expectabat autem iure non alieno, sed suo.

Suaresius, *De Incarn. Verbi, Disp.* 4 s. 5 n. 5, ed. Paris., 1876, t. 17, p. 93 A : « Simpliciter et absolute dicendum videtur, in Christi Domini satisfactione servatam esse veram et propriam iustitiam, tam ipsius ad Deum, quam Dei ad ipsum. Quae sententia est magis consentanea D. Thomae (3^a q. 1 a. 2)..., et omnes eius discipuli eam amplectuntur... »

His communi consensu constitutis, aliquantum dissident theologi in describenda illa specie iustitiae quae in satisfactione Christi servata est. Sunt qui utile putent appellare strictam quandam et rigorosam iustitiam; ita Franzelin, *De Incar-*

natione, thes. 47; Stenstrup, *De Verbo incarnato*, 2, 2, thes. 12 : « Satisfactio Christi non tantum secundum iustitiam simpliciter, sed omnino secundum strictam et rigoresam iustitiam fuit. » Sed merito dubitatur num documenta revelationis quidquam eiusmodi suadeant. Aliter Billot⁷, *thes.* 52, 1, p. 503 : « Non est admittendus rigor ille iustitiae quem quidam, verbo saltem tenuis, introducunt; neque in hac linea quaerenda est differentia inter Christum et nos. Sed differentia est in duobus : 1° in hoc quod passiones et actiones Domini fuerunt a Patre ordinatae ad merendum et satisfaciendum pro omnibus hominibus, quorum caput effectus est; 2° in hoc quod valor operum ipsius compensavit ultra condignum omnes culpas quae unquam factae sunt vel fient, fuitque superabundans pretium gratiae nobis restitutae... »

IV. Christus satisfecit de suo, per suam liberam oboedientiam. Quae quidem oboedientia, quoniam plena mysterii est, diligentiore considerationem requirit.

1. Dubitari nequit quin omnes et singulae volitiones Christi hominis subdantur motioni divinae. Nam si de filiis Dei adoptivis universim scriptum est, *Rom.*, 8, 14 : *Quicumque enim Spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei*, quanto verius intellegitur de unico per naturam Filio?

2. Motio illa Spiritus sancti, quae in homine Christo dominabatur, non habuit in illo vim physice determinantem, ita ut excluderet determinationem propriam voluntatis humanae : hoc enim assertum est monotheletarum, qui faciebant voluntatem humanam Christi instrumentum stricto sensu, tanquam carentem actu proprio; sed habuit vim physice inclinantem, quae determinationem liberi arbitrii iuvaret, non excluderet. Id postulat et perfectissima concordia voluntatum in Christo et utriusque distinctio.

3. Operabatur autem Spiritus sanctus in Christo per motiones efficacissimas, pro summa coniunctione animae Christi cum Deo; quam sanctissimam animam, pro sanctitate sua substantiali, metaphysice repugnabat peccare.

4. Ad obscuritatem autem communem totius quaestionis de concordia inter motionem divinam et liberum arbitrium, accedebat in Christo singularis altitudo mysterii propter unionem hypostaticam illius animae humanae cum Verbo Dei. Ita autem veneramur mysterium, ut quidquid e Scripturis

sacris hauriri potest luminis ad percipiendam revelationem divinam avidè captemus; deinde ratione theologica nos adduci sinamus in interiora mysterii.

5. E Scripturis praesto sunt, praeter documenta Evangeliorum de passione Christi, documenta Epistolae ad Philippenses, commendantia liberam Christi oboedientiam, et documenta Epistolae ad Hebraeos, describentia quandam eius quasi deliberationem in amplectenda humilitate et morte. In his praesertim Scripturae locis, urget difficultas conciliandi motionem divinam infallibiliter efficacem cum libero Christi arbitrio.

Evangelia. — *Mt.*, 26, 39-42 : « Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste. Verumtamen, non sicut ego volo, sed sicut tu. — Pater mi, si non potest hic calix transire nisi bibam illum, fiat voluntas tua. » Cum locis parallelis, ostendunt discursum naturae rationalis, ex consideratione voluntatis divinae adjuvantis se ad tolerantiam passionum.

Ep. ad Philippenses, 2, 8 : « Humiliavit semetipsum, factus oboediens usque ad mortem, mortem autem crucis », commendat liberam Christi oboedientiam in vita et in morte.

Ep. ad Hebraeos, 1, 6; 5, 7-8; 10, 5; 12, 2 —, oboedientiam Christi confirmat ex declaratione voluntatis paternae et ex psychologia Christi ipsius, spem gaudii sibi proponentis, tanquam praemium voluntariae patientiae.

6. Ratio theologica potest aliquo modo illustrare libertatem Christi oboedientis praecepto divino. Christus enim fuit simul comprehensor beatitudinis essentialis, quae consistit in visione Dei, et viator ad beatitudinem accidentalem, quae consistit in gloria corporis. Igitur secundum hoc posterius, eius condicio similis fuit condicioni beatorum in caelo : qui quidem, ut comprehensores beatitudinis, iam liberi non sunt in amando Deo simpliciter, sed tamen liberi in amando Deo per hos potius quam per illos actus. S. Thomas, 3^a q. 18 a. 4 ad 3^m : « Voluntas Christi, licet sit determinata ad bonum, non tamen est determinata ad hoc vel ad illud bonum. Et ideo pertinet ad Christum eligere per liberum arbitrium confirmatum in bono, sicut ad beatos. » Ergo, etiam posito praecepto divino de redemptione generis humani per mortem, Christus potuit manere liber in eundo obviam morti per hos vel illos actus; et in ponendo hos vel illos actus ut iret obviam morti, libertas eius exercebatur cum plena oboedientia voluntati

divinae. Igitur in electione Christi euntis obviam morti, morti autem crucis, propter nostram salutem, apparet eximia oboedientia qua Patri satisfecit. Sed tamen, de morte pro nobis quoquo modo obeunda, praeceptum habuit a Patre, secundum obviam Scripturae significationem, *Io.*, 10, 18.

7. Praeceptum vero Patris intellegendum videtur non tam rigorosum quam paternum. Rigorosum quidem praeceptum, i. e. obligans sub peccato, erga Dominum sanctissimum et omnis peccati expertem nequit intellegi; ita ut quaestio videri possit otiosa. Paternum autem praeceptum intellegi potest, quod veram contineat significationem voluntatis de beneplacito et cui vera respondeat oboedientia. Id suadet *Io.*, 10, 17. 18 : Διὰ τοῦτό με ὁ Πατήρ ἀγαπᾷ ὅτι ἐγὼ τίθημι τὴν ψυχὴν μου, ἵνα πάλιν λάβω αὐτήν. Οὐδεὶς ἤρεν αὐτὴν ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτήν ἀπ' ἐμαυτοῦ. Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν· ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔλαβον παρὰ τοῦ Πατρὸς μου. Et in hanc partem tendunt dicta Sanctorum. Ioannes Chrysostomus, *In Io.*, *H.* 60, 3, *PG.*, 59, 331; Cyrillus Alex., *In Io.*, *L.* 7, *PG.*, 74, 12. 13; Anselmus, *Medit.* 11, *PL.*, 158, 765; Bernardus, *De error. Abaelardi*, 8, 22, *PL.*, 182, 1070 C : « Non requisivit Deus Pater sanguinem Filii, sed tamen acceptavit oblatum; non sanguinem sitiens, sed salutem, quia salus erat in sanguine. » Cum igitur voluntate beneplaciti absoluta vellet Deus salutem generis humani et salus esset in sanguine, non improprie dicitur praeceptum moriendi Christo impositum. — Cf. S. Thomas, 3^a q. 20 a. 1, fin. « ... Tertiam etiam subiectionem attribuit sibi ipsi dicens : *Quae placita sunt ei, facio semper* (*Io.*, 8, 29). Et haec est subiectio oboedientiae Patri usque ad mortem. Unde dicitur quod *factus est oboediens Patri usque ad mortem* (*Phil.*, 2, 8). » — Cf. q. 47 a. 2 : « Utrum Christus fuerit ex oboedientia mortuus. » a. 3 : « Utrum Deus Pater tradiderit Christum passioni. — Rdq... Christus passus est voluntarie ex oboedientia Patris. Unde secundum tria Deus Pater tradidit eum passioni : uno quidem modo secundum quod sua aeterna voluntate praeordinavit passionem Christi ad humani generis liberationem... (*Is.*, 53, 6); 2° in quantum inspiravit ei voluntatem patiendi pro nobis, infundendo ei caritatem... (*Is.*, 53, 7 : *Oblatus est quia ipse voluit*); 3° non protegendo eum a passione, sed exponendo persequentibus (*Mt.*, 27, 46)... » — Billot⁷, thes. 30.

THESIS XXVI

Redemptio generis humani completa est obiective morte Christi ad reliqua vitae eius merita accedente; subiective perficitur cooperatione uniuscuiusque hominis, h. e. libera conversione ad Deum, qua sua facit merita Christi.

Prolegomena.

1. In thesibus XXIV-XXV considerabatur Redemptio Christi principiative et intrinsece, ut satisfactio; iam consideratur terminative et extrinsece, ut meritum quod extenditur ad redemptos.

Redemptio obiectiva est meritum semel acquisitum a Christo Redemptore; redemptio subiectiva est communicatio meriti ad singulos redemptos.

Meritum universim est ius mercedis pro benefacto recipiendae. Fundatur ratio meriti in aliqua proportionem, quae existere potest aut inter personam et personam, aut inter opus et mercedem eius. Inter homines quidem datur utraque proportio : et hominis ad hominem et operis ad mercedem. Hominis autem ad Deum nulla est proportio; ac propterea nullum hominis meritum coram Deo nisi ex operis ad mercedem proportionem. Porro omnis operationis humanae modus est ex ordinatione Dei, qui dat homini vires cum naturae tum gratiae et eas applicat ad opus. In illis quidem quae naturae viribus aguntur, deficit omnis proportio ad mercedem supernaturalem salutis aeternae. Sed in illis quae aguntur viribus gratiae, datur proportio ad mercedem vitae aeternae, si semel homo constitutus sit per gratiam in amicitia divina. In actibus quidem viribus gratiae elicitis, datur locus merito, et quidem condigno.

Mereri coram Deo proprio iure solus Christus potest, utpote persona dignitatis infinitae; homo iustus mereri potest iure non suo, sed Christi. Ex peccato autem in Deum commissio, duplex enascitur incommodum : hinc debitum reparandae iniuriae, illinc reatus subeundae poenae. Utrique incommodo occurrit Redemptio Christi : reparandae iniuriae per satisfactionem, subeundae poenae per meritum quo reatus subeundae poenae minuitur vel exstinguitur. Mereri autem

coram Deo ille solus potest qui sua facit merita Christi, per coniunctionem gratiae cum eius corpore mystico.

2. Pars prior thesis statuitur primo contra omnes qui obiectivam et proprie dictam Redemptionem negant, ac propterea evertunt ipsum fundamentum religionis christianae. Ita iam veteres gnostici, sublata oeconomia divinae Trinitatis; ita Arianī et Photiniani, negata Christi divinitate; Pelagiani, negato peccato originali ac toto ordine gratiae; Abaelardus, contentus sola amoris exhibitione, tanquam mutui amoris incentiva; Protestantes multi, imprimis Sociniani. Faustus quidem Socinus († 1604) ait « a peccatis nostris sanguinem Christi nos redimere dici, quod ut nos a peccando cessemus efficiat. » Similiter Ritschliani, et qui dicuntur Protestantes liberales. Tum rationalistae omnes ac pantheistae, qui non sunt christiani.

Secundario statuitur eadem pars contra illos qui in vita Christi terrestri singulare momentum mortis redemptoriae negant aut extenuant, ut multi Protestantes. Etiam contra illos qui pretium mortis redemptoriae quoquo modo limitant. Asserimus Christum ita meruisse totius vitae actibus, ut ad illa merita, ex positiva ordinatione Dei, mors redemptoria accesserit tanquam quidam cumulus, unde etiam alia merita trahant suum pretium.

Pars posterior statuitur contra illos qui ita commendant merita ipsius Christi ut supervacaneam faciant hominis cooperationem. Ita Lutherani, promissa salute fidei sine operibus. *Confessio Augustana, art. 4, de iustificatione* : « Item docent quod homines non possint iustificari coram Deo propriis viribus, meritis aut operibus, sed gratis iustificentur propter Christum per fidem, cum credunt se in gratiam recipi et peccata remitti propter Christum, qui sua morte pro nostris peccatis satisfecit. Hanc fidem imputat Deus pro iustitia coram ipso. *Rom.*, 3 et 4. » Praeterea, contra illos qui ita extollunt gratiam Dei ut liberum hominis arbitrium aut negent aut dicant carere auxiliis necessariis ad salutem. Ita Praedestiniāni, Calviniani, Ianseniani.

Utraque pars thesis, si summam rem spectes, est de fide. Quatenus autem asseritur Christum non sola morte, sed etiam totius vitae actibus meruisse, pars prior est communis et certa.

Probatur thesis.

A. *Redemptio obiective completa est morte Christi, ad reliqua vitae eius merita accedente.*

Redemptio-obiectiva completa est illo actu quocum, ex ordinatione Dei, essentialiter connectitur satisfactio Christi pro toto genere humano. Atqui, ex ordinatione Dei, satisfactio Christi pro toto genere humano essentialiter connectitur cum morte eius, ad reliqua vitae merita accedente. Ergo.

α) Maior nititur in tota demonstratione Thesis XXI de satisfactione vicaria Christi. Ad universalitatem Redemptionis quod attinet, praelegebat VT, *Is.*, 55, 1 : « Omnes sitientes, venite ad aquas; et qui non habetis argentum, properate, emite et comedite; venite, emite absque argento et absque ulla commutatione vinum et lac. » In NT, locus classicus est *Rom.*, 5, 15 sqq. Praeterea 1 *Tim.*, 2, 1-6; 4, 10. Cf. Prat, *TP.*, 2⁶, p. 91-6. — 1 *Cor.*, 15, 22; 2 *Cor.*, 5, 14. 15; *Col.*, 1, 20; *Hb.*, 2, 8; 10, 14; 2 *Pt.*, 3, 9; *Ap.*, 7, 9. In Evangelio fundamentum : *Mt.*, 11, 28; 18, 11; *Io.*, 1, 29; 6, 51; 7, 37; 8, 12. Cf. 1 *Io.*, 2, 2.

In interpretando 1 *Tim.*, 2, 4, Augustinus non sibi constitit. Anno 400, asseruerat voluntatem Dei erga omnes homines salvificam, *De catechiz. rud.*, 26, 52, *PL.*, 40, 345 : « A quo interitu, h. e. poenis sempiternis, Deus misericors volens homines liberare, si ipsi sibi non sint inimici et non resistant misericordiae Creatoris sui, misit unigenitum Filium suum, h. e. Verbum suum aequale sibi..., ut..., deletis omnibus peccatis praeteritis, credentes in eum omnes in vitam aeternam ingrederentur. » Exorta autem controversia pelagiana, timuit ne quid inde adversus gratiam verteretur; unde anno 412, *De Spir. et litt.*, 33, 58, *PL.*, 44, 238 : « Vult autem Deus omnes homines salvos fieri et in agnitionem veritatis venire : non sic tamen ut eis adimat liberum arbitrium. » Anno 421, duas simul interpretationes proponit : a) Deum eatenus velle omnes homines salvos fieri, quatenus nemo nisi eo volente salvus fiat. *Enchir.*, 103, 27, *PL.*, 40, 280 : « tanquam diceretur nullum hominem fieri salvum, nisi quem fieri ipse voluerit : non quod nullus sit hominum nisi quem salvum fieri velit, sed quod nullus fiat nisi quem velit, et ideo sit rogandus ut velit, quia necesse est fieri si voluerit. » Cf. *C. Iulian.*, 4, 8, 42-44, *PL.*, 44, 759-760; b) Deum eatenus velle omnes homines salvos

fieri, quatenus de omni genere hominum aliquos re vera salvet. *Enchir.*, l. c. : « Non quod nullus hominum esset quem salvum fieri nollet, qui virtutes miraculorum facere noluit apud eos quos dicit acturos fuisse paenitentiam si fecisset; sed ut omnes homines omne genus hominum intelligamus per quascumque differentias distributum... Quid est enim eorum unde non Deus per Unigenitum suum Dominum nostrum per omnes gentes salvos fieri homines velit, et ideo faciat, quia omnipotens velle inaniter non potest quodcumque voluerit? » Post 426 autem, non retractatis illis interpretationibus, cf. *De corr. et grat.*, 14, 44, *PL.*, 44, 943, maxime commendat interpretationem a) : *Ep.*, 217, 6, 19, *PL.*, 33, 985-6; *Praed. SS.*, 8, 14, *PL.*, 44, 971; et insuper addit : Deum eatenus velle omnes homines salvos fieri, quatenus illam voluntatem sanctis suis inspiret. *De Civ. Dei*, 22, 2, 2, *PL.*, 41, 753 : « Multa enim volunt fieri sancti eius ab illo inspirata sancta voluntate, nec fiunt; sicut orant pro quibusdam pie sancteque, et quod orant non facit, cum ipse in eis hanc orandi voluntatem sancto Spiritu suo fecerit. Ac per hoc, quando secundum Deum volunt et orant sancti, ut quisque sit salvus, possumus illo modo locutionis dicere : Vult Deus et non facit; ut ipsum dicamus velle, qui ut velint isti facit. » Discipuli autem eius diversas vias inierunt. Anonymus *De vocatione gentium* asserit patere viam salutis omnibus, qui eam ingredi velint, 2, 10, 36, *PL.*, 51, 721. E contra Fulgentius Ruspensis negat, ita quidem ut damnatis culpam suae damnationis imputet. *De veritate praedestinationis et gratiae Dei*, 3, 2, 3, *PL.*, 65, 653 C.

Interpretationem 1 *Tim.*, 2, 4 planiorem fecit Ioannes Damascenus, cum docuit distinguendam duplicem voluntatem Dei, unam antecedentem et condicionatam, alteram consequentem et absolutam.

Ecclesia autem universalitatem Redemptionis semper asseruit. Vide documenta ecclesiastica de praedestinatione et salute : *Concilium Carisiacense* (853), *DB.*, 316-319; et *Valentinum* (855), *DB.*, 320-325.

Concilium Viennense (1311/2), *DB.*, 480 : « ...In hac assumpta natura ipsum Dei Verbum pro omnium operanda salute non solum affigi cruci et in ea mori voluit, sed etiam emissio iam spiritu perforari lancea sustinuit latus suum, ut exinde pro-

fluentibus undis aquae et sanguinis formaretur unica et immaculata ac virgo sancta mater Ecclesia... »

Clemens VI, *Bulla Iubilaei* (1343), *DB.*, 550-2.

Concilium Tridentinum, s. 6 (1547), Can. 6. 17, *DB.*, 816. 827.

Pius V, *error Baii* 19 (notatus 1 oct. 1567), *DB.*, 1019.

Innocentius X, *error Cornelii Iansenii* 5 (notatus *Constt.* « *Cum occasione* », 31 mai 1653), *DB.*, 1096 : « Semipelagianum est dicere Christum pro omnibus omnino hominibus mortuum esse aut sanguinem fudisse. »

Alexander VIII, *propositiones notatae decreto S. Officii* (7 dec. 1690), 4.5, *DB.*, 1294.1295.

Clemens XI, *Const. Unigenitus*, adv. Paschasium Quesnel (8 sept. 1713), 12.30, *DB.*, 1362. 1380.

De his omnibus, cf. art. *Prédestination*, in *DA*.

β) Minor, de ordinatione Dei connectente satisfactionem Christi cum morte eius, satis illustratur documentis iam allatis, quod attinet ad momentum ipsius mortis. Reliquum est ut ostendatur reliqua vitae tempora etiam alicuius esse meriti coram Deo. Christus, a primo suae conceptionis instanti, habuit scientiam idoneam et libertatem (Thes. XVIII et XIII). Atqui nihil amplius requiritur ad merendum.

Cur pretium Redemptionis acceptum non fuerit Deo nisi accedente morte Christi, rationem sic reddit S. Thomas, *Quodlib.* 2 a. 2 : « Utrum passio Christi sine morte suffecisset ad redemptionem humani generis. — Rđq. ad emptionem duo requiruntur, sc. quantitas pretii et deputatio eius ad aliquid emendum... Si ergo loquamur de redemptione humani generis quantum ad quantitatem pretii, sic quaelibet passio Christi etiam sine morte suffecisset ad redemptionem humani generis, propter infinitam dignitatem personae... Si autem loquamur quantum ad deputationem pretii, sic dicendum est quod non sunt deputatae ad redemptionem humani generis a Deo Patre et Christo aliae passionis Christi absque morte; et hoc triplici ratione : 1° quidem, ut pretium redemptionis humani generis non solum esset infinitum valore, sed etiam esset eiusdem generis, ut sc. nos de morte per mortem redimeret; 2° ut mors Christi non solum esset pretium redemptionis, sed etiam exemplum virtutis, ut vid. homines non timerent pro veritate mori. Et has duas causas assignat

Apostolus, *Hb.*, 2, 14... 3° ut mors Christi esset etiam sacramentum salutis, dum nos virtute mortis Christi morimur peccato et carnalibus concupiscentiis et proprio affectui; et haec causa assignatur 1 *Pt.*, 3, 18... Et ideo humanum genus non est redemptum per aliam passionem absque morte Christi. »

Totum igitur pendebat ab ordinatione Dei, qui merita Christi in morte recapitulari voluit. Ceterum sententia de merito Christi cum toto vitae spatio coaequato, conformis theologiae Ioannis ac multorum Patrum Graecorum, pro certa haberi potest. Modus tantum controvertitur :

1. *Quibus actibus mereri potuerit.* — Non sane actu illo amoris Dei in quo consistit essentia beatitudinis : hic enim non est liber. Bene vero actibus ab illo etiam amore imperatis, quibus amplectebatur haec vel illa bona finita. S. Thomas, *De Ver.*, q. 29 a. 6 ad 1^m : « Licet anima Christi esset determinata ad unum secundum genus moris, sc. ad bonum, non tamen erat determinata ad unum simpliciter : poterat enim hoc vel illud facere et non facere : et ideo libertas in eo remanebat quae requiritur ad merendum. » — Cf. Suaresium, *Disp.* 39 s. 2 n. 9, t. 18, p. 327 B-328 A.

2. *Num in ipso instanti conceptionis suae meruerit.* — Negandum censuit Albertus M., *In 3d.*, 18 a. 6; et Bonaventura, *In 3d.*, 18 a. 1 q. 1; cf. Leonard de Carvalho e Castro, O. M., *Saint Bonaventure, le Docteur franciscain*, p. 133, Paris, 1923. Attamen affirmandum videtur cum S. Thoma, *In 3d.*, 18 a. 3; 3^a q. 34 a. 3 : « Utrum Christus in primo instanti suae conceptionis mereri potuerit. — Rdq... Christus in primo instanti suae conceptionis sanctificatus fuit per gratiam. Est autem duplex sanctificatio : una quidem adultorum, qui secundum proprium actum sanctificantur, alia autem puerorum, qui non sanctificantur secundum proprium actum fidei, sed secundum fidem parentum vel Ecclesiae. 1^a autem sanctificatio est perfectior quam 2^a, sicut actus est perfectior quam habitus, et quod est per se eo quod est per aliud. Cum ergo sanctificatio Christi fuerit perfectissima, quia sic sanctificatus est ut esset aliorum sanctificator, consequens est quod ipse secundum proprium motum liberi arbitrii in Deum fuerit sanctificatus; qui quidem motus liberi arbitrii est meritorius. Unde consequens est quod in primo instanti suae concep-

tionis Christus meruerit. » — Ita etiam Scotus, *In 3d.*, 18, et theologi communiter. Et ita quidem melius satisfit Scripturae, *Hb.*, 10, 5.

3. *Christum toto et solo vitae tempore pro nobis meruisse pro certo habendum est. In passione tamen praeclarius meruit*, non quidem propter maiorem caritatem, quia maior esse non poterat quam a principio fuit, sed propter maiorem humiliationem humanitatis suae, qua maiorem sibi suisque promeruit exaltationem. S. Th., 3^a q. 49 a. 6 : « ... Christus in sua passione seipsum humiliavit infra suam dignitatem, quantum ad quatuor : 1° quidem quantum ad passionem et mortem, cuius debitor non erat; 2° quantum ad locum, quia corpus eius positum est in sepulcro et anima in inferno; 3° quantum ad confusionem et opprobria quae sustinuit; 4° quantum ad hoc quod est traditus humanae potestati, secundum quod ipse dicit Pilato (*Io.*, 19, 11)... Et ideo per suam passionem meruit exaltationem quantum ad quatuor : 1° quidem quantum ad resurrectionem gloriosam (*Ps.*, 138, 1)...; 2° quantum ad ascensionem in caelum (*Eph.*, 4, 9)...; 3° quantum ad consensum paternae dexteræ et manifestationem divinitatis ipsius (*Is.*, 52, 13; *Phil.*, 2, 8-10)...; 4° quantum ad iudiciariam potestatem (*Iob.*, 36, 17). » — Cf. q. 56 a. 1 ad 4^m, ubi signatur etiam id quod interest inter mortem et resurrectionem Christi. Nam mors Christi fuit causa iustificationis nostrae efficienter et insuper meritorie; resurrectio autem Christi efficienter, sed iam non meritorie. Plenius a. 2 : « ... Resurrectio Christi habet instrumentaliter virtutem effectivam non solum respectu resurrectionis corporum, sed etiam respectu resurrectionis animarum. Similiter etiam habet rationem exemplaritatis respectu resurrectionis animarum, quia Christo resurgenti debemus etiam secundum animam conformari.. (*Rom.*, 6, 4). »

Quod Vazquez (*Disp.* 76) opinatus est Christum etiam post mortem mereri potuisse non quidem sibi, sed aliis, id omnino negandum est, cum Suarez, *Disp.* 39; Lugo, *Disp.* 26. Via enim, non patria, est locus meriti. *Phil.*, 2, 9; *Hb.*, 2, 9. Neque obstat quod Christus in caelo interpellat pro nobis, *Rom.*, 8, 34; *Hb.*, 7, 25; 10, 12; 1 *Io.*, 2, 1; *Ap.*, 1, 18. Alia enim est interpellatio qua meritum acquisitum repræsentatur, alia meriti acquisitio.

Quod Malebranche, *Traité de la nature et de la grâce* (Amstelodami, 1680; ed. aucta, Rotterodami, 1684), tentavit mysterium praedestinationis humanae illustrare ex voluntate humana Christi, omissa voluntate divina, id sane infeliciter fecit. Neque semper immerito ab Arnaldo reprehensus est. — Cf. Jean Laporte, *La doctrine de Port-Royal*, t. 2, p. 304-341, Paris, 1923.

B. *Redemptio subiective perficitur cooperatione unius cuiusque hominis, qua sua facit merita Christi.*

Redemptio obiectiva quodammodo manet suspensa et potentialis erga singulos homines, donec apprehendentibus iustitiam fiat certa et actualis. Salus enim uniuscuiusque hominis, secundum divinam oeconomiam, requirit liberam ipsius cooperationem.

I. *Ex Scriptura.* — *Mc.*, 16, 16; *Lc.*, 24, 47; *Io.*, 1, 12; 14, 15-21. *Act.*, 2, 38.

Rom., 2, 13; 5, 10. 11; 2 *Cor.*, 5, 18-20; 7, 1; *Hb.*, 5, 9. Cf. Prat, *TP.*, t. 2⁶, p. 262-264.

Iac., 2, 14-26; 2 *Pt.*, 1, 9. 10; *Ap.*, 2, 17. 26-29; 3, 5; 7, 14 etc.

His locis et aliis multis, apte connectitur redemptio obiectiva et potentialis cum subiectiva et actuali.

II. *Ex Patribus.* — Nemo est inter illos qui non commendat necessitatem agonis christiani, si quis voluerit paratam a Christo salutem apprehendere et usque in finem retinere.

Origenes, *In Rom.*, L. 6, 11 (8, 1. 2), *PL.*, 14, 1092; cf. C. Verfaillie, *La doctrine de la justification dans Origène, d'après son commentaire de l'Épître aux Romains*, p. 79-80, et passim. Strasbourg, 1926.

Augustinus, *De agone christiano*, *PL.*, 40, 289 sqq., praesertim initio. — *Serm.*, 22, 9, *PL.*, 38, 153-4 : « Est autem misericordia Dei abundantissima et larga eius benevolentia, qui nos sanguine Filii sui redemit, cum propter peccata nihil essemus. Nam ipse aliquid magnum fecit, cum homines ad imaginem et similitudinem suam creavit: Sed quia nos nihil fieri volumus peccando, et traducem mortalitatis de parentibus duximus, et massa peccati, massa irae facti sumus, placuit tamen illi per misericordiam suam redimere nos tanto pretio; dedit pro nobis sanguinem Unici sui

innocenter nati, innocenter viventis, innocenter mortui. Qui nos tanto pretio redemit, non vult perire quos emit. Non emit quos perdat, sed emit quos vivificet. Si peccata nostra superant nos, pretium suum non contemnit Deus. Pretium magnum dedit. Nec tamen nobis tantum de ipsius misericordia blandiamur, si non fuerimus conati adversus peccata nostra; nec si aliqua maxime capitalia fecerimus, speremus ita futuram esse misericordiam ut ei coniungatur iniquitas. Numquid enim et eos qui nihil egerunt quemadmodum correcti viverent, sed in pertinacia et duritia animi permanserunt, accusaverunt etiam Deum defendendo peccata sua, ibi constiturus est ubi constituit sanctos martyres, ubi constituit sanctos Apostolos, Prophetas, Patriarchas, et fideles suos bene de se meritos, sibi servientes, ambulantes in castitate, modestia, humilitate, eleemosynas facientes, ignoscetes quod a quoquam perpessi sunt? Talis est enim via iustorum, talis est via sanctorum tenentium Deum Patrem, tenentium Ecclesiam matrem, nec illum parentem nec istam offendentes, sed in amore utriusque parentis viventes et ad hereditatem aeternam properantes, non laeso patre, non laesa matre, datur unicuique hereditas. » — Haec prae oculis habenda sunt, si quis velit controversiae pelagianae documenta recte aestimare, ut *De nupt. et concup.* 2, 27, 46, *PL.*, 44, 463 (ubi interpretatur *Rom.*, 5, 12-19); *Op. imp. Iulian.*, 2, 84. 137. 144. 209, *PL.*, 45, 1176. 1198. 1201. 1231, etc.

III. *Ex documentis Ecclesiae.* — Maxime ex *documentis Tridentinis de iustificatione*, s. 6 c. 3. 5. 6. 10. 11. 16, *DB.*, 795. 797. 798. 803. 804. 809.

IV. *Ex theologis*, connectentibus operationem privatam uniuscuiusque hominis cum operatione universali Christi Redemptoris.

S. Thomas, *De Ver.*, q. 29 a. 7. « Utrum Christus aliis mereri potuerit. — Rđq. opus humanum gratia informatum ad vitam aeternam consequendam dupliciter valet, secundum quod duo sunt quibus homo deficit a gloriae consecutione. Quorum 1^m est indignitas personae, sicut patet in eo qui non habet caritatem, qui non est idoneus nec dignus quod habeat vitam aeternam; et secundum hoc opus humanum valet ad vitam aeternam consequendam, in quantum per ipsum quae-

dam dignitas et idoneitas in homine consequitur ad consecutionem gloriae. Sicut enim actus peccati reedit in quandam animae deformitatem, ita et actus meritorius in quandam animae decorem et dignitatem, et ex hoc dicitur meritum condignum. Aliud, per quod deficit homo a consecutione gloriae, est aliquod impedimentum superveniens ut homo, qui alias est dignus, gloriam non consequatur; et hoc est reatus alicuius poenae temporalis. Et sic opus humanum ordinatur ad gloriam quasi per modum cuiusdam pretii, quo a reatu poenae absolvitur; et ex hoc habet opus humanum rationem satisfactionis. — Quantum ergo ad utrumque horum, opus Christi efficacius fuit operibus aliorum hominum. Nam per opus alterius hominis non redditur idoneus ad gloriae perceptionem nisi ille qui operatur, eo quod unus homo in alium spiritualiter influere non potest; et ideo unus alii ex condigno mereri non potuit gratiam, vel vitam aeternam. Sed Christus secundum suam humanitatem spiritualiter influere potuit in alios homines: unde et eius opus in aliis causare potuit idoneitatem ad consecutionem gloriae. Et ideo potuit aliis ex condigno mereri, secundum quod influere in alios poterat, inquantum erat humanitas eius divinitatis instrumentum... Similiter etiam quantum ad 2^m, maior efficacia consideratur in Christo quam in aliis hominibus. Nam licet unus homo possit pro altero satisfacere, dummodo ille sit in gratia constitutus, non tamen potest satisfacere pro tota natura, quia opus unius puri hominis non aequivalet bono totius naturae. Sed opus Christi, in quantum erat Dei et hominis, habuit quandam dignitatem ut aequivaleret bono totius naturae; et ideo pro tota natura satisfacere potuit. »

Ibid., ad 8^m: « Meritum Christi sufficienter operatur ut quaedam causa universalis salutis humanae; sed oportet hanc causam applicari singulis per sacramenta, et per fidem formatam quae per dilectionem operatur. Et ideo requiritur aliquid aliud ad salutem nostram praeter meritum Christi, cuius tamen meritum Christi est causa. »

In quo quidem attende nos non ita interpretari *Col.*, 1, 24: « Adimpleo ea quae desunt passionum Christi... », ut dicamus pretium Redemptionis nostrae, a Christo persolutum, obiective compleri per nostram cooperationem. Quod in mentem venit nonnullis Lutheranis, ut E. F. Karl Müller, *Beobachtungen*

zum NTlichen Sühneglauben, in *Theologische Studien Theodor Zahn dargebracht*, p. 235-250, Leipzig, 1908. Aliud est enim merita Christi a nobis apprehendi, aliud obiective compleri sive integrari. Merita quidem Christi nullo complemento obiectivo indigent neque integratione, ne illa quidem quae fieret per fidem subiectivam : sunt enim non integranda, sed integra, siquidem « una oblatione consummavit in aeternum sanctificatos », *Hb.*, 10, 14. Reliquum est ut illa merita integra apprehendantur viva fide, quae per caritatem operetur ; et haec operatio est in nobis subiectiva.

Quomodo autem merita Christi per singulas aetates exstiterint hominibus totius praedestinationis causa, sic explicatur :

1. Qui ante tempora Christi salutem adepti sunt homines, vi meritorum Christi illam adepti sunt. Etenim illa merita operantur universaliter de condigno, adeoque una est gratia utriusque Testamenti. *Hb.*, 2, 9-18. — Cf. Gregorium Naz., *Or.*, 15, 1, *In Macchabaeorum laudem*, *PG.*, 35, 912 A : Καὶ ἅμα μυστικός τις καὶ ἀπόρητος οὗτος ὁ λόγος καὶ σφόδρα πιθανὸς ἔμοι γούν καὶ πᾶσι τοῖς φιλοθέοις· μηδένα τῶν προ τῆς Χριστοῦ παρουσίας δόξα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως τούτου τυχεῖν. — Huc spectat sollemne effatum Augustini : « Tempora variata sunt, non fides. » *In Io.*, *Tr.* 45, 9, *PL.*, 35, 1722, et saepe alibi. Cf. *DA.*, art. *Salut des Infidèles*, t. 4, 1176. *C. duas Epp. Pelag.*, 3, 4, 11, fin, *PL.*, 44, 595. — Cyrillus Al., *In Io.*, *L.* 10, *PG.*, 74, 388 B : Ἐγνώσαν δὲ καὶ αὐτοὶ τὸ ἐν Χριστῷ μυστήριον. — S. Thom., *In Hb.*, 2, *lect.* 3.

2. Qui autem ante tempora Christi reprobati sunt, nihilominus ex eo numero erant pro quibus Christus mortuus est. Igitur fructum passionis Christi perceperunt in vita ; quod eo uti noluerunt, sibi imputent. *Conc. Carisiacum* (853), c. 3.4, *DB.*, 318.319.

3. Meritis Christi imputanda sunt omnia auxilia gratiae homini collata ante primam iustificationem ; quae quidem, respectu ipsius Christi merentis, non sunt gratuita.

4. Pariter omnia auxilia homini iam iustificato collata.

5. Etiam praedestinatio absoluta ad gloriam, imputanda est meritis Christi. Quod cum asserimus, non ingredimur quaestionem controversam de praedestinatione absoluta ad gloriam ante an post praevisa hominis merita. Tantummodo vindicamus id quod controverti non potest : hominem non praedes-

tinari nisi post praevisa Christi merita et ex illis meritis.
Cf. Stentrup, 2, 1, *Thes.* 35-37.

Scholion. — *De redemptione angelorum.*

Christum Incarnatione constitutum esse caput omnium hominum atque etiam angelorum iam dictum est (*Thes.* XVII). Apostolus autem Paulus ostendit Christum recapitulatorem totius creationis et instauratorem concordiae in caelo et in terra, *Eph.*, 1, 10 : εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν κειρῶν, ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. — Cf. Prat, *TP.*, t. 2⁶, p. 109-112.

Neque diffitendum est Origenem somniasse quandam redemptionem angelorum, sive illa pertineret ad praeteritum, sive ad futurum. Ad praeteritum spectant quae leguntur *In Io.*, T. 1, 40, *PG.*, 14, 93 B, ed. Preuschen, 35, p. 45, 20-29, in quibus facit astra participantia nostrae redemptionis : Εἴτε δὲ χωρὶς Θεοῦ ὑπὲρ παντὸς ἐγεύσατο θανάτου, οὐ μόνον ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀπέθανεν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν λοιπῶν λογικῶν· εἴτε χάριτι Θεοῦ ἐγεύσατο τοῦ ὑπὲρ παντὸς θανάτου, ὑπὲρ πάντων χωρὶς Θεοῦ ἀπέθανεν· χάριτι γὰρ Θεοῦ ὑπὲρ παντὸς ἐγεύσατο θανάτου. Καὶ γὰρ ἄτοπον ὑπὲρ ἀνθρωπίνων μὲν αὐτὸν φάσκειν ἁμαρτημάτων γεγεῦσθαι θανάτου, οὐκ ἔτι δὲ καὶ ὑπὲρ ἄλλου τινὸς πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἐν ἁμαρτήμασι γεγενημένου, ὅσον ὑπὲρ ἄστρον, οὐδὲ τῶν ἄστρον πάντως καθαρῶν ὄντων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ (*Iob*, 25, 5). Ad futurum spectant quae leguntur *Periarchon*, 4, 3, 25, *PG.*, 11, 398-9, ed. Koetschau, 13, p. 344, 8-345, 4, ubi opinatur Christum aliquando in caelestibus pro daemoniis crucifixum iri : Ἀλλὰ καὶ μέχρι τοῦ πάθους τις ζητήσῃ, τολμηρὸν ὁῶσι ποιεῖν περὶ τὸν οὐράνιον τόπον αὐτὸ ζητῶν. Ἀλλ' εἰ ἐστὶ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, ὅρα εἰ, ὥσπερ ἐνθάδε οὐκ αἰδούμεθα σταυρούμενον ὁμολογεῖν ἐπὶ καθαιρέσει ὧν καθεῖλε διὰ τοῦ πεπονθέναι, οὕτω καὶ ἐπὶ τὸ παραπλήσιον διδόντες γίνεσθαι καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἕως τῆς συντελείας τοῦ παντὸς αἰῶνος οὐ φοβηθυσόμεθα. — Cf. *DA.*, art. *Origénisme*, t. 3, col. 1242-3.

Sed illa somnia sensus catholicus aversatur. Augustinus, *In Io.*, *Tr.*, 110, 7, *PL.*, 35, 1924 : « Cum noverimus bonorum omnium Creatorem reparandis angelis malis nihil gratiae contulisse, cur non potius intelligimus quod tanto damnableior eorum iudicata sit culpa, quanto erat natura sublimior? » Neque proprie redempti dici possunt illi angeli qui nunquam peccaverunt, ut monebat Papa Zosimus (417-418) apud Augus-

tinum, *Ep.* 190, 6, 23, *PL.*, 33, 865 : « Nullus, nisi qui peccati servus est, liber efficitur, nec redemptus dici potest nisi qui vere per peccatum fuerit ante captivus... » Quanquam unus et alter e Patribus ipsam gloriam angelorum ipsius Christi beneficio imputavit; ita Cyrillus Al., *De ador. in spiritu et veritate*, 9, *PG.*, 68, 625 B : Ἄγγελοι τε γὰρ καὶ ἀρχάγγελοι, καὶ τὰ ἔτι τούτων ἐπέκεινα, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ Χερουβίμ, οὐχ ἑτέρως ἄγνια, πλὴν ὅτι διὰ μόνου Χριστοῦ, ἐν ἁγίῳ Πνεύματι. Sed haec abusive sunt dicta, sicut etiam illa Bernardi, *In Circumcisione Domini, Sermo*, 1, 2, *PL.*, 183, 133 D : « Idem quippe et Angeli Salvator et hominis; sed hominis ab Incarnatione, angeli ab initio creaturae. » *In Cant., Serm.* 22, 6, *PL.*, 183, 880 C : « Qui erexit hominem lapsum, dedit stanti angelo ne laboretur, sic illum de captivitate eruens sicut hunc a captivitate defendens. Et hac ratione fuit acque utrique redemptio, solvens illum et servans istum. » Contigit S. Bernardo abusive appellare redemptionem illam quam melius appellasset conservationem. Sane monuit Incarnationem Verbi esse extra causam.

Inventus est autem nostra aetate qui assereret Christum pro angelis esse mortuum(!) : « Les anges glorifiés ont-ils rien de commun avec le péché? Et pourtant, d'après l'Écriture, le Sauveur est mort pour eux. » (F. Charbonnel, O. M., *Le grand drame de la création*. — Exscripsi ex N. del Prado, O. P., *Divus Thomas et Bulla « Ineffabilis Deus »*, p. 115 n., Friburgi Helvetiorum, 1919). Haec sane sunt nimia.

Gloriam essentialem (non tantum accidentalem) datam esse angelis ex meritis Christi praevisis, opinati sunt clari doctores : Albertus M., *In 3 d.*, 13, a. 2; Suarez, *In 3^m, Disp.* 42 s. 1, ed. Paris., t. 18. Ubi n. 4, p. 380 A : « Dico tamen 1° Christum Dominum meruisse angelis gratiam et gloriam, quae illis data fuerat propter merita Christi praevisa »; n. 7, p. 383 A : « Ex hac conclusione colligitur 2° Christum Dominum meruisse sanctis angelis omnia dona gratiae quae nobis diximus meruisse, proportionem servata, exceptis iis quae ad remedium peccati pertinent... Itaque meruit Christus sanctis angelis electionem, praedestinationem, vocationem, auxilia omnia excitantia, adjuvantia, sufficientia et efficacia, ac denique omne meritum et augmentum gratiae et gloriae. Quae omnia eisdem modis probanda sunt quibus de hominibus probata fuerunt. Est enim eadem ratio, supposito modo praedestinationis Christi,

et supposito etiam illo principio, quod gratia Christi et Dei eadem est, quia omnis gratia Dei per Christum communicatur. »

Sed neutrum fundamentum huius opinionis videtur firmum : i. e. praedestinatio Christi extra hypothesim peccati; et illa assumptio, quod gratia Dei, in prima creatione collata, fuerit ipsamet gratia Christi. Quapropter potius adhaeremus sententiae communi, cuius interpretes S. Thomas et S. Bonaventura.

De Ver., q. 29 a. 4 ad 5^m : « Christus non solum secundum divinam naturam, sed etiam secundum humanam, est angelorum caput, quia eos illuminat secundum humanam naturam..., unde et *Col.*, 2, 10, dicitur quod *ipse est caput omnis principatus et potestatis*. Sed tamen humanitas Christi aliter se habet ad angelos quam ad homines, quantum ad duo : 1° quantum ad naturae conformitatem, per quam est in eadem specie cum hominibus, non autem cum angelis; 2° quantum ad finem Incarnationis, quae quidem principaliter facta est propter hominum liberationem a peccato; et sic humanitas Christi ordinatur ad influentiam quam facit in homines, sicut ad finem intentum, influxus autem in angelos non est ut finis Incarnationis, sed ut Incarnationem consequens. » — a. 7 ad 5^m : « Sicut mereri est viatoris, ita non nisi pro viatore aliquis mereri potest : quia oportet ut ei pro quo quis meretur, aliquid desit eorum quae sub merito cadunt. Angeli autem non sunt viatores quantum ad praemium essenziale, et ideo quantum ad hoc nihil eis meruit. Sunt autem aliquo modo viatores respectu praemii accidentaliter, inquantum nobis ministrant, ad quod valet eis meritum Christi : unde dicitur, *Eph.*, 1, 10, quod per eum restaurantur quae in caelis et quae in terra sunt. » — Cf. *In 3 d.*, 13 q. 2 a. 2 sol. 1.

Bonaventura, *In 3 d.*, 13 a. 2 q. 3 : « (Propter passionem Christi) aperta est ianua ut omnibus membris Christi detur dilectio et cognitio gloriosa, in quibus consistit perfectio motus et sensus. Ex hoc eodem, angelis mysteria multa revelantur et gaudia multa referuntur de restauratione sua, quae invenitur facta per Christum. Et ideo etiam ipsi accipiunt motum et sensum; non, inquam, illum qui est de essentia gratiae et gloriae, sed qui est de bene esse et perfectione. Concedendum est ergo quod gratia capitis redundat in omnes cives supernae Ierusalem, licet secundum plus et minus; nam

magis in homines qui redimuntur quam in angelos qui reintegrantur... »

Si autem quaeratur cur angeli lapsi non sint ita reparabiles sicut homines lapsi, ratio petenda est, praeter ordinationem divinam, ex diversa condicione utriusque naturae. S. Thomas, 1^a q. 64 a. 2 : « ... Tenendum est firmiter, secundum fidem catholicam, quod et voluntas bonorum angelorum confirmata est in bono et voluntas daemonum obstinata est in malo. Causam autem huius obstinationis debes accipere, non ex gravitate culpa, sed ex condicione naturae seu status... Differt apprehensio angeli ab apprehensione hominis in hoc quod angelus apprehendit immobiliter per intellectum, sicut et nos immobiliter apprehendimus prima principia, quorum est intellectus; homo vero per rationem apprehendit mobiliter, discurrendo de uno ad aliud, habens vim procedendi ad utrumque oppositorum. Unde et voluntas hominis adhaeret alicui mobiliter, quasi potens etiam ab eo discedere et contrario adhaerere; voluntas autem angeli adhaeret fixe et immobiliter. Et ideo, si consideretur ante adhaesionem, potest libere adhaerere et huic et opposito, in his sc. quae non naturaliter vult; sed postquam iam adhaesit, immobiliter adhaeret. Et ideo consuevit dici quod liberum arbitrium hominis flexibile est ad oppositum et ante electionem et post, liberum autem arbitrium angeli est flexibile ad utrumque oppositum ante electionem, sed non post. Sic igitur et boni angeli semel adhaerentes iustitiae sunt in ea confirmati, mali vero peccantes sunt in peccato obstinati. »

Et propter hoc nulla facta est redemptio angelorum.

THESIS XXVII

Mors Christi habuit rationem veri Sacrificii expiatorii et propitiatorii, quod in cruce Deo obtulit ipse Sacerdos et Vic-tima.

Cf. *Volumen de sanctissima Eucharistia*, thes. I.

THESIS XXVIII

Sacrificium crucis in oblatione SS^{ac} Eucharistiae mystice instauratur.

Cf. Volumen *de sanctissima Eucharistia*, thes. IV, V.

THESIS XXIX

Sacerdotium Christi, in sacerdotiis antiquis figuratum, ipsa Incarnatione in aeternum constitutum est; communicatur autem sacerdotibus NTⁱ.

Sacerdos (יהוה, ἱερεύς) dicitur homo ex officio ad ministeria cultus divini deputatus. Omnis autem sacerdos quadam mediatione fungitur apud Deum (*Hb.*, 5). Quapropter ad sacerdotium Christi transferri possunt omnia quae dicta sunt (Thes. XIX) de eius mediatione inter Deum et homines. Praecipuus autem actus sacerdotii est sacrificium; quapropter ex genere sui sacrificii censi ipsi sacerdotium necesse est.

A. Sacerdotium Christi in sacerdotiis antiquis figuratum.

In omni enim genere necesse est id quod est per accidens ordinari ad id quod est per se. Quapropter sacerdotium leviticum ordinabatur ad sacerdotium Christi tanquam figura ad rem; et idem, proportionem servata, dicendum est de aliis sacerdotiis. *Hb.*, 7, 1-16.

S. Thomas, 3^a q. 22 a. 1. « Utrum Christo conveniat esse sacerdotem. — Rđq. proprie officium sacerdotis est esse mediatorem inter Deum et populum, in quantum sc. divina populo tradit... (*Mal.*, 2, 7); et iterum in quantum preces populi Deo offert et pro eorum peccatis Deo aliquo modo satisfacit (*Hb.*, 5, 1). Hoc autem maxime convenit Christo. Nam per ipsum divina bona hominibus sunt collata... (2 *Pt.*, 1, 4). Ipse etiam humanum genus Deo reconciliavit... (*Col.*, 1, 19). Unde Christo maxime convenit esse sacerdotem. » Cf. a. 4 et 6.

B. Sacerdotium Christi ipsa Incarnatione in aeternum constitutum.

Ipsa Incarnatione, non quidem formaliter, nam ad sacerdotium requiritur vocatio divina, sed tamen realiter. *Hb.*, 5, 4-6 : Καὶ οὐχ ἑαυτῷ τις λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλὰ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καθὼς περ καὶ Ἀαρὼν. Οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασεν γεννηθῆναι ἀρχιερέα, ἀλλ' ὁ λαλήσας πρὸς αὐτόν (*Ps.*, 2, 7; 109, 4). Sed illa vocatio ad actum adducta est in ipsa assumptione carnis, *Hb.*, 10, 5. Nedum ad veritatem sacerdotii requiratur ipsum sacrificium crucis, aut ingressus in caelum, quod placuit Socinianis. Id sane non significat *Hb.*, 9, 12.

3^a q. 22 a. 1 ad 1^m : « Potestas hierarchica convenit quidem angelis in quantum et ipsi sunt medii inter Deum et hominem, ... ita quod ipse sacerdos, in quantum est medius inter Deum et populum, angeli nomen habet (*Mal.*, 2, 7)... Christus autem maior angelis fuit, non solum secundum divinitatem, sed etiam secundum humanitatem, in quantum habuit plenitudinem gratiae et gloriae. Unde etiam excellentiori modo hierarchicam seu sacerdotalem potestatem prae angelis habuit; ita etiam quod angeli fuerunt ministri sacerdotii eius (*Mt.*, 4, 11)... Secundum tamen passibilitatem carnis, modico ab angelis minoratus est (*Hb.*, 2, 9)...; et secundum hoc conformis fuit hominibus viatoribus in sacerdotio constitutis. »

In actu sacerdotii compleri omne mysterium Christi, pie ac docte ostendit Ch. V. Hérís, O. P., *Le mystère du Christ*, Paris, 1928.

C. Sacerdotium Christi communicatum sacerdotibus NTⁱ.

Christus enim dedit Apostolis in Cena potestatem consecrandi corporis sui (1 *Cor.*, 11, 24-26), post resurrectionem potestatem remittendi peccata (*Io.*, 20, 23). Quod pertinet ad sacerdotes NTⁱ, *Hb.*, 13, 7-10.

3^a q. 22, a. 4 : « ... Christo non convenit effectum sacerdotii in se suscipere, sed potius ipsum aliis communicare. Primum enim agens in quolibet genere ita est influens quod non est recipiens in genere illo; sicut sol illuminat, sed non illuminatur, et ignis calefacit, sed non calefit. Christus autem est fons totius sacerdotii... » — Cf. q. 63 a. 6.

Cf. sis egregiam synthesim E. Mersch, S. I., *Religion. Christianisme. Catholicisme. NRT.*, janv.-mars 1929.

THESIS XXX

Christus constitutus est a Deo propheta et doctor generis humani titulo prorsus singulari.

Quoniam genus humanum, peccato vulneratum, non minus ignorantia quam concupiscentia afflictum iacebat, ad opus Redemptionis pertinebat etiam ut institueretur in via salutis. Huc spectat munus Christi prophetae et doctoris. In quo maxime adimpletur oraculum prophetarum : « Et erunt omnes docibiles Dei. » (*Io.*, 6, 45, coll. *Is.*, 54, 13; *Ier.*, 31, 33. 34.)

Προφήτης accipitur significatione amplissima, ut Dei praeco, magister divinitus datus hominibus. Vocabulum in usu versatum ethnicorum scriptorum, inde a Pindaro, Aeschylo, Herodoto, in NT saepe adhibetur de prophetis Israel, ut *Mt.*, 2, 17 : Τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ Ἰερεμίου τοῦ προφήτου. Semel de propheta gentilitatis, *Tit.*, 1, 12 : Εἰπὲν τις ἐξ αὐτῶν ἴδιος αὐτῶν προφήτης (Epimenides). Cf. A. Condamin, art. *Prophétisme israélite*, in *DA* (1924); E. Fascher, *Προφήτης. Eine sprachliche religionsgeschichtliche Untersuchung*, 1927. — Asseritur Christus doctor humani generis titulo prorsus singulari, ita ut, post revelationem ab Ipso factam Apostolis et a Spiritu sancto completam, nullum incrementum obiectivum captura sit doctrina christiana quod non procedat ex prima Ipsius institutione.

Revelationem in Apostolis completam negarunt Montanistae, tum variae sectae medio aevo, ut Fraticelli et sectatores Evangelii aeterni. Recentiores nonnulli, ut Anabaptistae, Swedenborgiani, Irvingiani, post oeconomiam VT (quae dicitur Patris) et oeconomiam NT (quae dicitur Filii), expectant tertiam quandam oeconomiam, quae futura sit Spiritus sancti. Et hi quidem obiectivam revelationem admittunt.

E contra, pure subiectivam admittunt Modernistae multi : aiunt Christum ipsum fuisse generi humano loco normae et doctrinae, quatenus ipsius conscientia eximia innotuerit hominibus, et ipsi sic didicerint evadere filii Patris.

Cf. Aug. Sabatier, *Les religions d'autorité et la religion de l'esprit*², p. 456. 7.

A. Christus propheta et doctor.

Nuntiabatur in VT, *Dt.*, 18, 15-19; et declaratur in NT,

Mt., 13, 57 (in patria sua); 21, 11 (Ierosolymae); *Lc.*, 7, 16 (suscitato filio viduae); 24, 19 (discipuli euntes Emmaus); *Io.*, 4, 19. 29 (Samaritana); 5, 45-47 (collato Moyse); 6, 14 (multiplicatis panibus), *Act.*, 3, 22; 7, 37.

Iterum nuntiabatur *Is.*, 2, 2-5; 9, 2; 11, 2. 9; 30, 20. 21; 55, 3. 4; 61, 1. 2; et declaratur *Lc.*, 4, 21; *Io.*, 18, 37.

In NT, ipse Christus de se : *Mt.*, 23, 10.

Paulus de Christo : 1 *Cor.*, 1, 30.

B. *Titulus singularis magisterii.*

Annuntiatur a Ioanne, *Mt.*, 3, 2. 3. 11, et locis parallelis. *Io.*, 1, 15. 23. 26. 27. 29-34. 36.

Ipse profitetur se quae viderit apud Patrem, loqui. *Mt.*, 11, 27; *Lc.*, 10, 22; *Io.*, 5, 17-47. Lucem esse mundi, *Io.*, 8, 12. 38-58; 9, 5; 12, 35; 14, 6; 18, 36. 37.

Magisterium coniunctum cum potestate *Mt.*, 5, 17 : Μη νομίσητε ὅτι ἤλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφῆτας· οὐκ ἤλθον καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι. Et ita agit, 5, 18-48, etc... Id plane intellegunt homines, *Mt.*, 7, 29 : Ἦν γὰρ διδάσκων αὐτοὺς ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς αὐτῶν; 16, 18. 19; 28, 18-20. — *Io.*, 7, 46.

Ab evangelistis ipsis designatur ut lux mundi, *Mt.*, 4, 16; *Io.*, 1, 9. 10. 14. 18.

Revelator mysteriorum Dei, *Mt.*, 13, 11; cuius verba non transibunt, *Mt.*, 24, 35. Ad illam consummationem ministerii prophetici pertinebat effusio Spiritus a Prophetis promissa (*Is.*, 2, 2-5; *Os.*, 3, 5; *Ioel*, 2, 28-31), *Io.*, 16, 15. Iam praesto est summa revelationis christianae, *Io.*, 1, 14 (Incarnatio); 3, 16 (Redemptio); summa mandatorum, *Io.*, 13, 34. 35; 15, 17 (amor Dei et proximi); summa beatitudinis, *Io.*, 14, 21; 15, 1-10; 17, 3. 11. 19-26. Haec omnia ad utilitatem nostram consignata in Evangeliiis maxime, non tamen unice : exemplo sit *Iogion* Domini a Paulo commemoratum, *Act.*, 20, 35 : Μακάριόν ἐστιν μᾶλλον διδόναι ἢ λαμβάνειν. Ceterum Ioannes testatur ipsum mundum capere non posse libros qui scribendi essent. *Io.*, 21, 25.

Illam auctoritatem Christi docentis commendabat Apostolus, cum omnem intellectum captivaret in obedientiam fidei. 2 *Thes.*, 1, 7-9; *Gal.*, 2, 16-20; *Rom.*, 3, 22; 10, 9-13; 2 *Cor.*, 9, 13; 10, 5; et NT Veteri opponeret, tanquam perfectum imperfecto, *Hb.*, 7, 11 sqq.; 8, 5-13; 10, 1 (Σκιὰν γὰρ ἔχων ὁ νόμος

τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων); 12, 27. 28.

Ita docuit Christus, omnis rabbinicae disciplinae expers, et ab hellenismo prorsus alienus (cf. Harnack, *Das Wesen des Christentums*, trad. fr. 1907, p. 46-49), et metaphysicae abstractionis negligens, agens concrete in omnibus (Stevens, *TNT*², p. 65-66). Ipse autem sciebat quid esset in homine. *Io.*, 2, 25; 6, 64. — Legem et Prophetas conclusit duplici praecepto, *Mt.*, 22, 37-39; « Modus autem ipse dicendi., quam omnibus accessibilis, quamvis paucissimis penetrabilis! » Augustinus, *Ep.*, 137, 5, 18, *Ad Volus.*, *PL.*, 33, 524.

Documenta Ecclesiae. — Ioannes XXII, *Constt.* « *S. Romana et universalis Ecclesia* », Adv. Fraticellos (1 ian. 1317), 5, *DB.*, 489.

Pius IX, *Syllabus* (8 dec. 1864), Prop. 5, *DB.*, 1705; *Conc. Vatic.*, *Constt. de Fide*, c. 4, *DB.*, 1800; cum can. 3, *DB.*, 1818.

Pius X, *Decr.* « *Lamentabili* », Prop. 27 sqq., 31. 32. 33. 34. 35, *DB.*, 2027; 2031-5.

Pius XI, *Encycl.* « *Mortalium animos* », 6 ian. 1928.

THESIS XXXI

Magisterium Christi non sola doctrina continetur, sed etiam vitae exemplis constat.

I. — A priori sic esse oportuit, cum Deus homo non posset non exhibere in persona sua sanctitatem divinam in se inhabitantem. Christus autem tanquam ideam omnis sanctitatis et perfectionis proposuit ipsam perfectionem Patris caelestis, *Mt.*, 5, 48. Illam perfectionem nullus unquam purus homo assecutus est, solus Christus in se plene expressit, imago Patris absolutissima, secundum proprietatem utriusque naturae : i. e. secundum naturam divinam, essentialiter (Cf. *Io.*, 14, 9, Lebreton, *OT.*⁶, p. 527); secundum naturam humanam, ex plena conformitate consequente unionem hypostaticam. Proposuit autem seipsum exemplar vitae, *Io.*, 8, 12; 9, 5; 14, 6. Ipsi soli licuit dicere sine ulla arrogancia : « Quis ex vobis arguet me de peccato? » (*Io.*, 8, 46).

Quod a priori ita esse oportuit, confirmatur narrationibus

evangelicis, ex quibus elucet Christi sanctitas absoluta. Actuum totius vitae Pater exstitit moderator et rector, *Io.*, 5, 17; 8, 28, 29; 4, 34; 5, 30; 6, 38. Pater in ipso manens operatur, *Io.*, 14, 10. Hinc illae eximiae virtutes quas simul docuit et exercuit. A principio salutatur ab Angelis Princeps pacis, *Lc.*, 2, 14. Beatitudinum evangelicarum (*Mt.*, 5) nulla est quae non in ipsius vita demonstretur. Amor erga homines universalis, erga afflictos tamen et peccatores praecipuus, *Mt.*, 9, 13 et passim; 11, 5; adeo tener ut fleret cum flentibus, *Lc.*, 7, 13; *Io.*, 11, 35; ad bonum efficax, *Mt.*, 4, 23; 10, 38. Mansuetudo et humilitas singularis, *Mt.*, 11, 28-30, quae oraculum prophetae (*Is.*, 42, 1-4) de Messia adimpleret, *Mt.*, 12, 17-21; ad frangendam hominum superbiam a Deo assumpta, *Io.*, 13, 1-17; cf. *Phil.*, 2, 5-8. Ultima oratio pro suis et ultima vox exhalantis animam in cruce significavit consummationem operis ipsi commissi a Deo, *Io.*, 17, 4; 19, 30. Scriptor IIIⁱ Evangelii, cum aggredereetur referre res gestas ab Apostolis post Ascensionem Domini, commemoravit iam narrata a se quae Iesus ipse fecisset et docuisset: ὅν ἡρξάτο ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν, *Act.*, 1, 1.

Hinc Apostolus monuit: in ipso complacuit Deo omnem plenitudinem inhabitare, *Col.*, 2, 9; cuius conversatio in caelis; non quadantenus, sicut conversatio fidelium (*Phil.*, 3, 20), sed omnino. Hinc patientia inexhausta in perferenda indole discipulorum, iniuriis inimicorum, ignominia et acerbitate passionis. Hinc ipse proposuit crucem ferendam post se, omnibus volentibus post se venire, *Mt.*, 16, 24. Hinc in scriptis apostolicis appellatur: Ἀρχηγός τῆς ζωῆς, *Act.*, 3, 15; Ἀρχηγός τῆς σωτηρίας, *Hb.*, 2, 10; τῆς πίστεως, 12, 2; Ἀρχηγός καὶ Σωτήρ, *Act.*, 5, 31.

II. — Insigne documentum patientiae Patres varie celebrarunt.

Tertullianus, *De Patientia*, 3, *PL.*, 1, 1252 B-1254 A: « Nasci se Deus in utero patitur Matris et exspectat, natus adolescere sustinet, et adultus non gestit agnosci, sed contumeliosus insuper sibi est et a servo suo tingitur, et tentatoris congressus solis verbis repellit, cum de Domino fit magister, docens hominem evadere ad salutem, sc. veniam offensae patientiae eruditus, non contendit, non reclamavit, nec quisquam in plateis vocem eius audit, arundinem quassatam

non fregit, linum fumigans non restinxit. Nec enim mentitus fuerat propheta, imo ipsius Dei contestatio, Spiritum suum in Filio cum tota patientia collocantis. Nullum volentem sibi adhaerere non suscepit; nullius mensam tectumve despexit; aquam ipse lavandis discipulorum pedibus ministravit. Non peccatores, non publicanos aspernatus est. Non illi saltem civitati, quae eum recipere noluerat, iratus est, cum etiam discipuli tam contumelioso oppido caelestes ignes repraesentari voluissent. Ingratos curavit, insidiatoribus cessit. Parum hoc, si non etiam proditorem suum secum habuit, nec constanter denotavit. Cum vero traditur, cum adducitur ut pecus ad victimam, sic enim non magis aperit os quam agnus sub tondentis potestate, ille cui legiones angelorum, si voluisset, uno dicto de caelis affuissent, ne unius quidem discentis gladium ultorem probavit. Patientia Domini in Malcho vulnerata est. Itaque et gladii opera maledixit in posterum, et sanitatis restitutione ei quem non ipse vexaverat satisfacit, per patientiam, misericordiae matrem. Taceo quod figitur, in hoc enim venerat. Numquid tamen subeundae morti etiam contumeliis opus fuerat? Sed saginari voluptate patientiae discessurus volebat. Despuitur, verberatur, deridetur, foedis vestitur, foedioribus coronatur. Mira aequanimitatis fides. Qui in hominis figura proposuerat latere, nihil de impatientia hominis imitatus est. Hinc vel maxime, Pharisei, Dominum agnoscere debuistis : patientiam huiusmodi nemo hominum perpetraret... »

Origenes, *In Rom.* (8, 9), *L.* 7, 7, *PG.*, 14, 1124 A : « Quamvis omnis qui se ad eam formam... excoluerit, imago sit Dei, h. e. imago Filii Dei, tamen specialis ac propria imago eius, quae eum totum atque ex integro suscepit et in semetipsa formavit, ipsa Iesu anima dicenda est, quae se per omnia Verbo ac Sapientiae Dei ita coaptavit ut in nullo prorsus ab eius similitudine decolor haberetur; ita ut quicumque summam perfectionis ac beatitudinis consecratur, ad illius se imaginem ac similitudinem tendat, quae primo loco et super omnes ceteros Filii Dei imago est : ita ut sit ipse primogenitus in multis fratribus, in his vid. quorum in conformatione imaginis Filii Dei primatum tenet. »

Ambrosius, *In Ps.* 118, n. 32-34, *PL.*, 15, 1463 D-1464 D.
— Augustinus, *In Mt.*, 11, 28-29, *Serm.* 69, *PL.*, 38, 440-2;

De lib. arbitrio, 3, 10, 30, *PL.*, 32, 1286; *Conf.*, 7, 20, 26, *PL.*, 32, 747; *CD.*, 14, 13, 1, *PL.*, 41, 421; *Trin.*, 13, 17, 22, *PL.*, 42, 1031; *C. Iulian.*, 5, 15, 57, *PL.*, 44, 815. — Leo *M.*, *Serm.* 37 (*In Epiphan.*, 7), *PL.*, 54, 257-259. — Gregorius *M.*, *Moral. in Iob.*, 34, 22, 54, *PL.*, 76, 748. — Cf. orationem Ecclesiae in Dominicam Palmarum: « Omnipotens sempiternus Deus, qui humano generi, ad imitandum humilitatis exemplum, Salvatorem nostrum carnem sumere et crucem subire fecisti; concede propitius ut et patientiae ipsius habere documenta et resurrectionis consortia mereamur. » — Eusebius, *De laudibus Constantini*, 15. 16, *PG.*, 20, 1413-1430.

III. — Tota traditio christiana contemplata est in Christo ipsam ideam sanctitatis, tanquam exemplar hominibus propositum. Apostolus in vita sua, *Gal.*, 2, 19-20: « Christo confixus sum cruci. Vivo autem iam non ego, vivit vero in me Christus. » Idem in praedicatione sua, 1 *Cor.*, 1, 23: « Nos autem praedicamus Christum crucifixum... » 2, 2: « Non enim iudicavi me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, et hunc crucifixum. » 11, 1: « Imitatores mei estote, sicut et ego Christi. » Cf. *Hb.*, 12, 1-6, de labore vitae christianae. — Non aliter Apostolus Petrus, 1 *Pt.*, 2, 21: « In hoc enim vocati estis: quia et Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum ut sequamini vestigia eius. » 4, 1: « Christo igitur passo in carne, et vos eadem cogitatione armamini. » Doctrinam illam Petri deformabat haeresis pelagiana, vindicabat Augustinus, *Op. imp. c. Iulian.*, 4, 86. 87, *PL.*, 45, 1387-8.

Ipsa Ecclesia describitur ita cum Christo coniuncta ut unum aliquid cum ipso efficiatur, *Rom.*, 6, 3; 13, 14; 1 *Cor.*, 12, 27; *Gal.*, 3, 27; *Eph.*, 1, 23; 4, 12. 13; 5, 30.

Huc spectat totus liber *De Imitatione Christi*, a c. 1: « Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, dicit Dominus. Haec sunt verba Christi, quibus admonemur quatenus vitam eius et mores imitemur, si velimus veraciter illuminari et ab omni caecitate cordis liberari. Summum igitur studium nostrum sit, in vita Iesu Christi meditari... »

Hoc experti sunt multi etiam inter illos qui magisterium Christi ad suum gustum accommodarunt. Exemplo sint Aug. Sabatier, cum auctoritatem Christi reponit in conscientia ipsius nobis innotescente nosque ad imitationem sui confor-

mante. *Les religions d'autorité et la religion de l'esprit*², p. 456. 7, Paris, 1904; Harnack, cum opus Christi reponit in conversione hominis ad Deum per excitationem vitae religiosae autonomae. *Das Wesen des Christentums*, trad. fr. 1907, 1e Conf., p. 19; 5e conf., p. 102-112.

Hoc fidelius expresserunt qui in contemplatione Christi Christum ipsum quidem et totum quaesierunt scriptores catholici. Bougaud, *Jésus-Christ*³, c. 4, Paris, 1898.

Léonce de Grandmaison, *Jésus Christ*, t. 2, L. 6, c. 2 : *Témoins de Jésus dans l'histoire*, p. 631-660.

THESIS XXXII

Christus iure appellatur Rex totius creationis ac generis humani.

I. Statuitur dignitas regia Christi.

Quoniam Filius Dei est cum Patre unus Deus omnipotens, iure aeternae generationis habet omnem potestatem in caelo et in terra; et illud regnum divinitatis, quod est tribus personis commune, celebratur passim in VT. Cf. v. g. *Gen.*, 17, 1; 18, 3; *Ex.*, 15, 3; *Ruth.*, 1, 20; *Tob.*, 13, 14; *Iob.*, 15, 25; 21, 15. 20; 22, 27; 24, 1; 27, 10; 31, 35; 32, 8; 33, 4. — Praesertim Psalmos : 46, 2. 3 : « Omnes gentes, plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis. Quoniam Dominus excelsus, terribilis, Rex magnus super omnem terram. » *Ib.*, 8. 9 : « Quoniam Rex omnis terrae Deus, psallite sapienter. Regnabit Deus super gentes... » *Ps.*, 92, 1; 95, 10; 96, 1; 98, 1; « Dominus regnavit... »; 103. — *Sap.*, 18, 15; *Eccli.*, 43, 30; *Ier.*, 10, 7 : « Quis non timebit te, o Rex gentium ? » 2 *Mcc.*, 1, 24; 3, 24; 12, 15. 28; 13, 4 : « Rex regum »; 15, 3. 22. 23. 29. — Cf. Lagrange, *Le règne de Dieu dans l'AT.*, *Revue Biblique*, 1908, p. 36-61.

Sed hic unice quaeritur quatenus nomen ac potestas regia communicata sit Christo secundum naturam humanam, secundum quam solam potuit communicari. Et frequens occurrit mentio regni Messiae promissi, in Psalmis et in aliis Scripturis. *Ps.*, 2, 8; 44, 2-8; 71, 5-17; 88, 4. 5. 20-40; 109. 131. — *Is.*, 9, 6. 7; 11, 2 sqq.; 45, 23. 24; 49, 6-7; 60, 18-21; *Ier.*, 31-34; *Zach.*, 14, 9-16. Cf. supra, thes. III. — In eo spes

gentis iudaicae, postquam domus David inclinari coepta est. *Is.*, 6; 25, 6; *Dan.*, 7, 14. Etiam in libris sapientialibus, non deest mentio regni cuiusdam spiritualis, quod exspectatur, *Sap.*, 3, 7. 8; 5, 15-21; 6, 20-23. — Accedunt testimonia apocryphorum, ut *Psalms. Salom.*, 17, 1-10. 23. 36-51. Ceterum indoles spiritualis regni messiani intellecta non est a Iudaeis, triumphantem Messiam exspectantibus. Cf. Lagrange, *Messianisme chez les Juifs*, 3^e partie, Paris, 1909.

Ex Evangeliiis autem manifestum fit Iesum sibi vindicasse regnum illud a Prophetis promissum.

Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν : apud *Mt.* (solum), 33 exempla : 3, 2; 4, 17; 5, 3...

Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ : *Mt.* (var. 6, 13); 12, 28; 19, 24; 21, 31. 43. *Mc.* (semper) : *Lc.* (semper); *Io.*, 3, 3. 5.

Distingui oportet regnum Dei eschatologicum, quod exspectatur : *Mt.*, 5, 3-12; 16, 19. 28; 24, 30; 26, 64; et regnum praesens, partim externum, *Mt.*, 13, 24-30. 36-43 (zizania), 47-49 (retia); partim internum, *Mt.*, 12, 28; *Lc.*, 17, 21. Regnum filio Mariae destinatum, teste angelo, *Lc.*, 1, 31-33; a Iesu assidue vindicatum : unde petitio matris filiorum Zebedaei, *Mt.*, 20, 20-23 = *Mc.*, 10, 35-40; interrogatio de filio David, ad Phariseos, *Mt.*, 22, 41-46 = *Mc.*, 12, 35-37 = *Lc.*, 20, 41-44; responsum Pilato roganti, *Io.*, 18, 33-39, cf. 19, 14-22; mandatum ad discipulos post resurrectionem, *Mt.*, 28, 18. — Filii regni primo Iudaei, *Mt.*, 8, 12; tum ceteri homines, *Mt.*, 21, 43. Nemo enim a priori excluditur ab illo regno, *Mt.*, 21, 31.

Cf. Bartmann, *Das Himmelreich und sein König*, Paderborn, 1904; M. Lepin, *Le royaume de Dieu dans les Évangiles*, RPA., t. 14, p. 914-933, 15 sept. 1912.

Idem regnum Christo vindicaverunt discipuli eius : *Act.*, 2, 32-34; 4, 25 sqq.; *Rom.*, 3, 29; 1 *Cor.*, 15, 25-28; *Eph.*, 1, 22; *Col.*, 1, 3-23; *Hb.*, 1, 2. 5; 1, 8-9. 13; 2, 5-8; 5, 5; 7, 17; 10, 13, crebro appellatis Psalmis. — *Ap.*, 1, 5; 4, 8; 11, 17; 15, 3; 16, 7; 17, 14; 19, 6-16; 21, 22.

II. Investigatur significatio nominis.

α) — Ad spiritualia spectare illud nomen consentiunt Patres. Augustinus, *In Io.* (18, 36), *Tr.*, 115, 1, *PL.*, 35, 1938-9 : Respondit Iesus : Regnum meum non est de hoc

mundo. Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent ut non traderer Iudaeis. Nunc autem regnum meum non est hinc. Hoc est quod bonus Magister scire nos voluit; sed prius nobis demonstranda fuerat vana hominum de regno eius opinio, sive Gentium sive Iudaeorum, a quibus id Pilatus audierat: quasi propterea morte fuisset plectendus quod illicitum affectaverit regnum; vel quoniam solent regnaturis invidere regnantes, et vid. cavendum erat ne eius regnum sive Romanis sive Iudaeis esset adversum. Poterat autem Dominus quod ait: Regnum meum non est de hoc mundo..., ad primam interrogationem praesidis respondere, ubi ei dixit: Tu es rex Iudaeorum? Sed eum vicissim interrogans utrum hoc a semetipso diceret an audisset ab aliis, illo respondente ostendere voluit hoc sibi apud illum fuisse a Iudaeis velut crimen obiectum: patefaciens nobis cogitationes hominum, quas ipse noverat quoniam vanae sunt (Ps. 93, 11), eisque post responsionem Pilati iam Iudaeis et Gentibus opportunius aptiusque respondens: Regnum meum non est de hoc mundo. »

Cf. *De div. qq.* 83, q. 61, 2; 69, *PL.*, 40, 49; 74-79.

Cyrillus Hier., *Catech.*, 15, 27 sqq., *PG.*, 33, 909-912; Gregorius Naz., persequens varia nomina Christi, *Or.* 2, 98, *PG.*, 35, 500 BC; *Or.*, 30, 20. 21, *PG.*, 36, 128-134; Ioannes Chrys., *In Io.*, H. 83, 4, *PG.*, 59, 453; Cyrillus Alex., *In Io.*, L. 12, *PG.*, 74, 620 C-621 A.

β) — Etiam ad *temporalia* spectare quodammodo potestatem Christi regiam, quatenus temporalia ad spiritualia ordinantur, pariter consentiunt: inde enim illa normam accipere necesse est. Augustinus, *In Io.* (12, 13), *Tr.* 51, 4, *PL.*, 35, 1765: « Sed quid fuit Domino Regem esse Israel? Quid magnum fuit Regi saeculorum, Regem fieri hominum? Non enim Rex Israel Christus ad exigendum tributum vel exercitum ferro armandum hostesque visibiliter debellandos; sed Rex Israel quod mentes regat, quod in aeternum consulat, quod in regnum caelorum credentes, sperantes amantesque perducatur. Dei ergo Filius aequalis Patri, Verbum per quod facta sunt omnia, quod Rex esse voluit Israel dignatio est, non promotio; miserationis indicium est, non potestatis augmentum. Qui enim appellatus est in terra Rex Iudaeorum, in caelis est Dominus Angelorum. » *In Io.* (19, 21), *Tr.* 117, 5,

1946 : « Sed Iudaeorum tantum rex est Christus, an et Gentium? Imo et Gentium. Cum enim dixisset in prophetia : *Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum eius, praedicans praeceptum Domini*; ne propter montem Sion solis Iudaeis eum regem quisquam diceret constitutum, continuo subiecit : *Dominus dixit ad me : Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam et possessionem tuam terminos terrae* (Ps. 2, 6-8). » Unde S. Thomas, 3^a q. 59 a. 4 ad 2^m : « Christo sunt omnia subiecta quantum ad potestatem quam a Patre super omnia accepit (*Mt.*, 28, 18)..., nondum tamen sunt omnia ei subiecta quantum ad executionem suae potestatis, quod quidem erit in futuro, quando de omnibus voluntatem suam adimplebit, quosdam quidem salvando, quosdam autem puniendo. » Quae verba sua fecit Leo XIII, cum genus humanum Cordi sacratissimo Iesu consecraret anno saeculari MCM. Continuator autem operis S. Thomae *De regimine principum*, 3, 13, citato *Mal.*, 2, 11 : « In quo verbo satis apparet quod dominium Christi ordinatur ad salutem animae et ad spiritualia bona..., licet a temporalibus non excludatur, eo modo quo ad spiritualia ordinantur. »

Acclamationes illae in consecratione imperatorum et regum adhiberi solitae (cf. Martène, *De antiquis Ecclesiae ritibus*, t. 2, p. 207-214, ed. Bassani, 1788) : « *Christus vincit. Christus regnat. Christus imperat* », spectant ad condicionem Christi iam in caelo triumphantis.

γ) — Num etiam *directe ad temporalia* spectare potestas Christi regia dicenda sit, controvertitur inter doctores catholicos. Affirmant longe plures, cum continuatore S. Thomae (Tolemaeo Lucensi), *De regimine principum*, 3, 15 : « Voluit... Dominus sequaces suos humiliter vivere exemplo sui..., iuxta illud : *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde*, ac suum temporale dominium ad hoc ordinare... Ad tollendam igitur suspicionem de cordibus hominum, quod quasi principatum assumpserit ut in mundo dominaretur, et hoc esset finis eius ut aliorum dominorum, vitam abiectam elegit. Et tamen verus erat Dominus et Monarcha, quia *factus est principatus super humerum eius*, ut dicit propheta... » Ita S. Antoninus, Navarrus, Suarez, Vazquez, Lugo... — Contra Caietanus, Driedo, Fr. Vittoria, Medina, Bellarminus (*Aucta-*

rium, ed. Le Bachelet, p. 599-601). Summa dissensionis haec est : priores cogitant ius eminens, quod hominum contentiones transcendat; posteriores, ius expeditum ad actum. Re vera autem asserta Scripturae de regno Christi universali nihil iubet circumscribi, sed potius in ipso accipi potestatem undequaque incircumscriptam, quam in spiritualibus quidem exerceat per praepositos Ecclesiae, in temporalibus autem per principes ac magistratus legitime constitutos, cum ipse Θεάνθρωπος iure unionis hypostaticae merito appelletur Βασιλεὺς βασιλέων καὶ Κύριος κυρίων (*Ap.*, 19, 15). Parum refert quod Robert Eisler ingens volumen inscripsit : Ἰησοῦς βασιλεὺς οὐ βασιλεύσας, Heidelberg, 1928. De quo cf. sis M. Goguel, *Rev. Hist.*, p. 217-267 (1929); Lagrange, *Rev. Bibl.*, p. 29-46 (1930).

Obicitur *Lc.*, 12, 13. — Sed hoc significat tantummodo Christum non ideo venisse ut arbitrio fungeretur in re civili.

Obicitur *Io.*, 18, 36. — Sed hoc significat tantummodo regnum Christi non eiusdem esse condicionis ac regna terrena, neque illis creare periculum. Quod ipse satis significavit declinando regnum (*Io.*, 6, 15), et lepide illustrat hymnus Ecclesiae in die Epiphaniae :

« Crudelis Herodes, Deum
Regem venire quid times?
Non eripit mortalia
Qui regna dat caelestia. »

Obicitur oportuisse eandem potestatem transire ad Pontificem Romanum, Christi Vicarium; quod absit. — Negatur, ex his quae modo dicta sunt. Etenim Pontifex Romanus succedit Petro in illa potestate quam Petrus accepit cum clavibus regni caelestis, intacta potestate imperatoris Tiberii Caesaris : constitutus est enim Vicarius Christi in spiritualibus, non in temporalibus. Neque Pontifices Romani potestatem in temporalibus sibi vindicaverunt nisi indirectam; non excepto Bonifacio VIII, qui edidit Bullam *Unam sanctam*, 18 nov. 1302 (*Extravag. comm. L. 1, Tit. 8*). — Cf. *DB.*, 468-9. — Alf. Baudrillart, *RHLR.*, 1898. *Conférences de Notre-Dame*, 1928.

Cf. P. Théotime de S. Just, O. M. C., *La royauté sociale de N.-S. J.-C., d'après le Cardinal Pie*. Paris, 1923, 2e éd. 1925. — A. d'Alès, *Le Règne social de Jésus-Christ; Études*, t. 183, p. 129-146, 20 april. 1925. Art. *Règne de Jésus-Christ*

in DA. (1925). — Y. de La Brière, *Chronique du mouvement religieux, Études*, t. 186, p. 352-365, 5 feb. 1926.

Festum Domini Nostri Iesu Christi Regis celebrandum dominica ultima octobris indixit SS. DD. Pius Papa XI, Encycl. « *Quas primas* », 11 dec. 1925.

THESIS XXXIII

Ad regiam Christi dignitatem pertinet potestas legifera summa, praecipue ad abrogandam VL et condendam NL ordinata.

Thesis, arte connexa cum superiore, opponitur directe turbulentiae Fratricellorum s. XIII-XIV, sacramenta Ecclesiae et hierarchiam catholicam pessumdantium; pro libertate spiritus. Opponitur etiam Protestantibus multis, evolutionem disciplinae christianae et Romanae Ecclesiae decreta imputantibus ambitioni sacerdotum; ita C. Lea, *A History of auricular confession and indulgences*, Philadelphia, 1896 —; aut ipsi necessitati vivendi; ita Harnack, *L'essence du Christianisme*, tr. fr., 1907, p. 249-250. Contra illos omnes, asseritur potestatem legiferam in Ecclesia fuisse a principio, non a multitudine natam, sed ab ipsius Christi plenissima potestate derivatam.

A. Potestas Christi legifera summa.

Iam in VT recensetur inter praerogativas Messiae: Ps., 2; 44, 7; 71; Is., 33, 22.

In NT exeritur, in constitutione Ecclesiae: Mt., 16, 18 sq., designatur Petrus tanquam fundamentum; Mt., 18, 18, instituitur iurisdictio stabilis in Ecclesia; Io., 20, 21-23, traditur potestas vicaria potestatis quam exercet Christus; 21, 15-18, Petrus suscipit pascendos agnos et oves; Mt., 28, 18-20, mittuntur Apostoli ad omnes gentes. — Act., 1, 1-3: Opus legiferum Christi commemoratur. — Cf. Gal., 6, 2.

Fratricellos damnavit Ioannes XXII, Constt. « *Sancta Romana atque universalis Ecclesia* », 1 ian. 1317, DB., 484. — Protestantes damnavit Conc. Tridentinum, s. 6 can. 21, DB., 831.

In potestate Christi legifera fundatur omnis potestas legifera, sive spiritualis (quae per praepositos Ecclesiae exerce-

tur), sive etiam temporalis (per magistratus temporales). « Non enim est potestas nisi a Deo. » (*Rom.*, 13, 1.) Est autem illa potestas omnino summa origine (ipsa unione hypostatica); comprehensione (toto ordine spirituali; atque, in actu 1°, etiam temporalis); extensione : ad omnes; ad omnia — non excepta possessione rerum temporalium (quam Christo et Apostolis interdictam voluerunt Fraticelli, concessa illis usu solo sine iure; contra illos, vide Extravagantes Ioannis XXII datas Avenione, 13 nov. 1323, 11 nov. 1325; *Tit.* 14 c. 4 et 5); fine (summo bono totius generis humani).

Obicitur *Io.*, 1, 17 : « Lex per Moysen data est, gratia et veritas per Iesum Christum facta est. » Ubi opponitur Moyses Iesu Christo, gratia et veritas Legi. — Sed attende significationem totius, ordinati ad perfectionem cuiusdam consilii divini, in lege mosaica adumbrati, revelati in lege christiana, quae lex est gratiae et veritatis. Cf. Augustinus, *De spir. et litt.*, 15, 27, *PL.*, 44, 217 : « Haec gratia in Testamento Vetere velata latitabat, quae in Christi Evangelio revelata est dispensatione temporum ordinatissima, sicut Deus novit cuncta disponere... »; et passim.

B. *Christus VL abrogator, NL conditor.*

Christus « erat docens eos sicut potestatem habens », *Mt.*, 7, 29, cum se testaretur « non venisse solvere Legem aut Prophetas, sed adimplere », *Mt.*, 5, 17. Legem autem mosaicam ideo abrogari oportebat, quia non ad perpetuum data erat, sed ad tempus, donec emolliretur affectus populi terrena sapientis, et ad caelestia dirigeretur. Ergo Legem non solvit, sed adimplevit, in melius commutando. *Rom.*, 10, 4 : « Finis enim Legis Christus, ad iustitiam omni credenti. » Cf. *Hb.*, 7, 12. — Ceterum connectitur gratia Christi cum promissis Abrahae factis, magis quam cum Lege per Moysen data, *Gal.*, 3, 7-4, 31.

Augustinus, *C. Faust. Manich.*, 19, 9, *PL.*, 42, 353 : « Cum quaeris cur iam non circumcidatur carne Christianus, si Christus non venit Legem solvere sed adimplere, respondeo : Imo ideo iam non circumciditur Christianus, quia id quod eadem circumcisione prophetabatur, iam Christus implevit. Exspoliatio enim carnalis generationis, quae in illo facto figurabatur, iam Christi resurrectione adimpleta est : quod et in nostra

resurrectione futurum sacramento baptismi commendatur. Nam neque penitus auferri debuit novae vitae sacramentum, quia restat adhuc in nobis futura resurrectio mortuorum, et in melius tamen idem succedente baptismo debuit commutari, quia iam factum est quod nunquam factum erat, ut futurae vitae aeternae in resurrectione Christi nobis praeberetur exemplum. »

Ex praesenti autem condicione Iudaeorum ducitur argumentum divinitatis Christi. Origenes, *C. Cels.*, 4, 22, *PG.*, 11, 1056 C-1060.

Errores Zanini de Solcia, canonici Pergamensis, annuntiantis « Legem christianam per successionem alterius legis finem habituram, quemadmodum lex Moysi per legem Christi terminata fuit », damnavit Pius II, *Litteris* « *Cum sicut* », 14 nov. 1459, *DB.*, 3031.

Cf. Stentrup, thes. 141-143.

THESIS XXXIV

Ad regiam Christi dignitatem pertinet munus Iudicis, quo fungitur primo quidem in morte uniuscuiusque hominis, deinde in universorum resurrectione.

Illud quoque munus consequitur unionem hypostaticam. Exercetur autem secundum tempus primo in morte uniuscuiusque hominis, deinde in totius generis humani consummatione.

A. Christus iudex a Patre constitutus.

Hanc praerogativam sibi vindicavit Christus et vivus et redivivus.

Io., 5, 22-30 : Οὐδὲ γὰρ ὁ Πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκεν τῷ Υἱῷ, ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα...

— Comprehenditur autem illa potestas in ambitu omnipotentiae quam sibi commissam testatur, *Mt.*, 28, 18. — Cf. *Act.*, 10, 42; 17, 31.

Sane « quia Filius est Sapientia genita et Veritas a Patre procedens et ipsum perfecte repraesentans, ideo proprie iudiciaria potestas attribuitur Filio Dei » (S. Thomas, 3^a q. 59 a. 1). Competit autem ei secundum quod est homo, propter

tria : 1° propter affinitatem ad homines. Ut enim ait Apostolus, *Hb.*, 4, 15. 16 : « Non habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris... Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiae. » 2° quia ipse est auctor resurrectionis, quae fiet ante ultimum iudicium ; 3° ut ab omnibus, sive bonis sive malis, videri possit (S. Thomas, a. 2).

Cf. Augustinus, *In Io.*, *Tr.* 19, *PL.*, 35, 1543-1556; *Tr.* 21, 13. 14, 1571.2; *Tr.* 22, 11, 1580. — S. Thomas, 3^a q. 59; *In Io.*, 5, *Lect.* 4 et 5.

Illius quidem potestatis primitias videmus in descensu Christi ad inferos, secundum 1 *Pt.*, 3, 18-20; 4, 6. De quo loco cf. Augustini *Ep.* 164, *Ad Evodium*, *PL.*, 33, 709-718. — Ibi primum anima Christi exercuit iudicium; quod quam conveniens sit, his verbis declarat Doctor angelicus, 3^a q. 59 a. 2 ad 1^m : « Iudicium pertinet ad veritatem sicut ad regulam iudicii; sed ad hominem, qui est veritate imbutus, pertinet secundum quod est unum quodammodo cum ipsa veritate, quasi quaedam lex et quaedam iustitia animata. ... Anima autem Christi prae ceteris creaturis magis fuit unita veritati et magis ea repleta (*Io.*, 1, 14)... Et secundum hoc ad animam Christi maxime pertinet omnia iudicare. »

B. *De iudicio quod fit in morte uniuscuiusque hominis.*

Insinuatur Scriptura : *Ecceli.*, 11, 28.

Mt., 24, 44-51 (servus fidelis et infidelis); 25, 1-13 (X virgines); 14-30 (talenta), cum locis parallelis.

Lc., 12, 16-48; 16, 22.

Rom., 14, 10; 2 *Cor.*, 5, 4.5; *Phil.*, 1, 6; *Hb.*, 9, 27.

Idem longe manifestius fit ex traditione. Sed aliquo modo distinguenda sunt tempora.

Innocentius III (P. R., 1198-1216) pie meditatus est Christum in cruce positum unicuique homini apparere in morte. Ita quidem in libro quem, ante pontificatum, dicavit Petro Galloctiae, Portuensi episcopo († 1211), *De contemptu mundi*, 2, 43, *PL.*, 217, 736 : « Videt etiam tam bonus quam malus, antequam egrediatur anima de corpore, Christum in cruce positum. Malus videt sibi ad confusionem, ut erubescat se non esse redemptum sanguine Christi, sua culpa exigente. Unde de malis dicitur in evangelio : Viderunt in quem pupugerunt (*Io.*, 19, 37; *Zach.*, 12, 10), quod intelligitur de adventu Christi

ad iudicium et de adventu eius ad diem mortis cuiuslibet hominis. Bonus vero videt ad exultationem. Et hoc habemus ex verbis Apostoli, qui ait: *Usque in adventum DNIC.* (1 *Tim.*, 6, 14), i. e. ad diem mortis, quando apparet tam bonis quam malis Christus in cruce positus; et ipse Christus de Ioanne evangelista ait: *Sic eum volo manere donec veniam* (*Io.*, 21, 22.23), sc. veniam ad obitum eius... » — Verum omnis phantasmagoria removenda est. Hominem stare ante tribunal Christi (*Rom.*, 14, 10), nihil aliud est nisi animam intellectua-liter elevare ad audiendam sententiam Iudicis.

Saec. autem XIV, doctrina obscurata est, cum Ioannes XXII (P. R., 1316-1334) anno 1331 coepisset docere animas iustorum non ante diem iudicii universalis frui visione Dei, sed interim requiescere sub altari (*Ap.*, 6, 9), donec evocarentur ad resurrectionem et fruitionem Dei. Appellavit nonnullas auctoritates Patrum, maxime Augustini et Bernardi. Id a traditione catholica alienum visum est quibusdam, maxime ex Ordine Praedicatorum et ex Universitate Parisiensi. Iam anno 1333 cogitavit Ioannes XXII retractare sententiam suam. Re theologorum curae commissa, moritur Ioannes, 4 dec. 1334, testatus nihil se protulisse nisi ut doctorem privatum, ceterum in habitu fidei catholicae semper mansisse ac futurorum Pontificum iudicio stare velle. Successit Benedictus XII, qui *Constitutione* « *Benedictus Deus* », 29 ian. 1336, controversiam finivit. *DB.*, 530-1 : « ... Definimus : quod secundum communem Dei ordinationem animae sanctorum omnium... et aliorum fidelium defunctorum..., cum post mortem suam fuerint purgatae..., etiam ante resumptionem suorum corporum et iudicium generale post ascensionem Salvatoris DNIC in caelum, fuerunt, sunt et erunt in caelo... » — Idem Pontifex edidit *De statu animarum ante generale iudicium Libros VI*, a se antea conscriptos. Post id tempus, opinio Ioannis XXII e catholica Ecclesia evanuit.

Sententiam Iudicis mandari executioni statim post uniuscuiusque mortem persuadetur Scriptura et Traditione.

Scriptura. — Visio Dei promittitur, *Mt.*, 5, 8; 1 *Cor.*, 13, 12; *Hb.*, 12, 14; 1 *Io.*, 3, 2; *Ap.*, 22, 4.5. Quod autem statim ingredienti caelum contingat, quandoque confirmatur ex *Lc.*, 23, 43; argumentum apodicticum suppeditat 2 *Cor.*, 5, 6-8. Hinc interpretare *Ps.*, 16, 15; *Mt.*, 25, 10.21; *Lc.*,

14, 16; *Rom.*, 8, 24; *Phil.*, 1, 23 sqq.; *Ap.*, 2, 7. Quae obiciuntur, pertinent ad gloriam corporis, quae ante resurrectionem nulla est.

Traditione. — Patres antenicaeni partim aberrarunt propter millenarismum : Iustinus, *Dial. cum Tryphone*, 80. 81; *PG.*, 6, 664-669; Irenaeus, *H.*, 5, 31, 2, *PG.*, 7, 1209.1210; Tertullianus, *De An.*, 55, *PL.*, 2, 744; 4 *Adv. Marc.*, 34, *PL.*, 2, 444, cf. nostram *Théol. de Tert.*, p. 131; Hippolytus, *In Daniele*, 4, 22-24, ed. Bonwetsch, p. 238-248; cf. nostram *Théol. de S. Hippol.*, p. 196-197; Victorinus; Lactantius; adde Aphraaten, *Dem.* 8, 19.22, *PS.*, 1, 398.402. Hos quidem Patres nunquam appellavit Ioannes XXII, quippe qui non negaret sanctorum ingressum in caelum et initium aliquod mercedis ante universale iudicium, sed tantum visionem Dei. Alii plane docent sanctissimas quasque animas ac praesertim martyres caelum statim ingredi; num etiam visione Dei frui, minus liquet.

Postnicaeni, usque ad schisma graecum, α) aperte testantur, postquam Christus ad inferos descendit et animas iustas eduxit, caeli aditum patere; unamquamque animam, post egressum e corpore, mox aut caelo aut inferno addici;

β) Visionem beatificam caelum ingressis concedi, constat saltem implicite multis documentis, praesertim hagiographicis.

γ) Nec desunt clarorum Patrum testimonia explicita. Augustinus, *Serm.* 27, 5, *PL.*, 38, 181 : « Veniamus ad patriam; non potest videri tempore fidei, videbitur tempore speciei. Nunc enim per fidem ambulamus, tunc per speciem. Quid est, per speciem? (cf. *Ps.*, 44, 5; *Io.*, 1, 1; 14, 21)... Haec erit species, quando faciet quod dixit : *Et ostendam meipsum illi*. Ibi aequitatem Dei videbis, ibi sine codice in Verbo leges. Ergo cum viderimus eum sicuti est, iam transiet peregrinatio nostra; postea vero gaudebimus gaudio angelorum. » — De Augustino, cf. Portalié, art. *Augustin*, *DTC.*, 2447.

δ) Allatae a Ioanne XXII auctoritates adhibitae paucis distinctionibus fere evanescent.

Post schisma, nulla iam in Occidente controversia. In Oriente dissident nonnulli; non ipsa Ecclesia graeca. Cf. X. Le Bachelet, *S. I.*, art. *Benoît XII*, in *DTC.* (1903). — Tota haec materia nuper illustrata est, editis a Reverendissimo Louis Petit, archiepiscopo latino Athenarum, *Actis Concilii*

Florentini. I. La question du Purgatoire à Ferrare. Doc. I-VI; PO., 15, 1, Paris, 1920. — Cf. A. d'Alès, La question du Purgatoire au Concile de Florence en 1438; Gregorianum, t. 3, p. 9-50 (1922).

C. De iudicio ultimo quod fiet in universorum resurrectione.

α) Factum clare innotescit ex Scriptura : *Sophon.*, 1; *Ioel*, 2; 3, 1-5 (maxime Sion respicit); *Is.*, 66, 15-16. In NT, *Mt.*, 11, 22-24; 12, 41.42; 13, 37-43; 25, 31-46; 26, 64; cum locis parallelis. *Lc.*, 18, 7.8.

Act., 2, 20 (cf. *Ioel*, 3, 1-5); 17, 30.31; 24, 25.

Rom., 2, 5-8; 1 *Cor.*, 15, 22; 1 *Thes.*, 5, 1 sqq.; 2 *Thes.*, 2, 1 sqq.; *Tit.*, 2, 13; *Hb.*, 9, 27.28. — Cf. F. Tillmann, *Die Wiederkunft Christi nach paulinischen Briefen*, Freib. i. Br., 1909.

2 *Pt.*, 2, 4; 3, 7-10. *Iud.*, 6; *Ap.*, 20, 11-15.

E Patribus, cf. Cyrillum Hier., *Catech.* 15, *PG.*, 33, 869-916; Augustinum, *CD.*, 20, 5, *PL.*, 41, 662-4.

Symbolum fidei : « unde venturus est iudicare vivos et mortuos ».

Accedunt gravissima rationum momenta. Debetur Christo quaedam compensatio publica sententiae iniquae quam per tulit (*Phil.*, 2, 9-11). S. Thomas, 3^a q. 59 a. 3 : « Gloria corporis resurgentis debita fuit Christo non solum propter congruentiam divinitatis et propter gloriam animae, sed etiam ex merito humilitatis passionis. Et similiter dicendum est quod iudiciaria potestas homini Christo competit et propter divinam personam et propter capitis dignitatem et propter plenitudinem gratiae habitualis; et tamen etiam ex merito eam obtinuit, ut sc. secundum Dei iustitiam iudex esset qui pro Dei iustitia pugnavit et vicit et iniuste iudicatus est. — *Ap.*, 3, 21; *Ps.*, 9, 5. » Praeterea iudicium privatum eget complemento cognitionis publicae, qua innocentia vindicetur et scelus opprimatur, et reddatur unicuique secundum merita sua. S. Th., *ibid.*, a. 5. Genus quoque humanum, quoniam efficit quoddam corpus, ut tale iudicandum est, *Rom.*, 9, 24-27. Neque plenum esset iudicium, si non interesset corpus hominis redivivum, sicut particeps fuit meriti ac demeriti. Noli autem dicere parum conveniens videri ut Deus bis iudicet in eadem

causa: nihil enim prioris sententiae in disceptationem adducetur, sed praemium aut poena complebitur.

Bonos invitat Christus ad praemia aeterna; mali traduntur tortoribus, non tam ex imperio Christi quam ex lege aeterna; siquidem ad munus Iudicis pertinet ut sit sinistrae sententiae lator, non tamen executor. — Suaresius, *Disp.* 52, s. 1.

β) Locus difficile assignari potest. Multi et graves auctores nominant vallem Iosaphat propter *Ioel*, 3, 2. Sed nomen יְהוֹשָׁפָט (= Dominus Iudex) videtur allegorice dictum. Cf. Knabenbauer, in h. l. — Quae inter Iudaeos circumferuntur de iudicio in valle Iosaphat futuro, Cyrillus Alexandrinus pro frivolis habet. In *Ioel*, PG., 71, 389 D.

γ) Tempus nos latet omnino. Inanes sunt coniecturae ex *Ps.* 89, 4 aut ex 2 *Pt.*, 3, 8 ductae. Nonnullos autem fefellit interpretatio 2 *Thes.*, 2, de adventante die Domini. Signa quidem a Domino data, *Mt.*, 24, 3 sqq., tunc valebunt cum omnia simul aderunt.

THESIS XXXV

Regiam Christi maiestatem praeclare commendat fides resurrectionis eius, ascensionis, atque aeternae ad dexteram Patris sessionis.

A. De resurrectione Christi.

α) Invictum divinitatis eius argumentum, cardo totius fidei nostrae, teste Apostolo, 1 *Cor.*, 15, 12-24.

Eventus adumbratur in prophetia, *Ps.*, 3, 6; 15, 9-11. *Is.*, 11, 10.

Praedictus est a Christo saepius, *Mt.*, 16, 21; 17, 23; 20, 19; *Mc.*, 8, 31; 9, 31; 10, 34; *Lc.*, 9, 22; 18, 33; *Io.*, 10, 17-18; imo propositus est ut gravissimum missionis suae argumentum, *Mt.*, 12, 39-40; coll. *Io.*, 2, 18-22. Unde praedicatio Apostolorum continetur testimonio de resurrectione Christi, *Act.*, 1, 22; 2, 22-36; 3, 15; 4, 10-33; 10, 40-42; 13, 16-41; 17, 22-31. Paulus saepe, *Rom.*, 1, 4; 4, 25; 6, 4. 5. 9. 10; 7, 4; 8, 34; 14, 9; 1 *Cor.*, 15, 4. 5. 12-24; 2 *Cor.*, 5, 15; *Phil.*, 2, 9-11; 3, 10; *Col.*, 2, 12-15; 1 *Thes.*, 4, 14; 2 *Tim.*, 2, 8; *Ap.*, 1, 5.

Cf. Cyrillus Hieros., *Catech.*, 14, PG., 33, 825-865; Epiphanius, *H.*, 69, 64, PG., 42, 308-9 : describit Christi resur-

rectionem tanquam alteram Incarnationem, coll. *Col.*, 1, 18; *Ap.*, 1, 5; Augustinus, *CD.*, 22, 9, *PL.*, 41, 771; *Epp.*, 137, 4, 14 (*Ad Volusianum*), *PL.*, 33, 522 : « Quid ergo fiat hominibus qui minima contemnunt, majora non credunt? » 140, 9, 25 (*Ad Honoratum*), 548.

β) Multiplex negatio multiplicem fecit statum controversiae.

Gnostici veteres viam argumentandi praecludebant, statuendo corpus Christi phantasticum.

Postea, inde a Celso, coeperunt adversarii fidei christianae antilogias evangelicas colligere, ut fraudis arguerentur narratores. In illo genere eminuit Strauss. Renan aliter nodum solvit, assignata fidei resurrectionis origine psychologica : Magdalenam primo sibi persuasisse Christum vivere; deinde illam hallucinationem quodam amoris et enthusiasmi contagio propagatam. Nostra aetate, systemata pullularunt. Harnack, *L'essence du Christianisme*, trad. fr. 1907, 9e conf., p. 196-200, fidem resurrectionis fundat in oraculis VT et in persuasione de messianitate Iesu; deinde distinguit « nuntium paschalem » ac « fidem paschalem »; et dimisso nuntio, vult fidem per se stare. A. Loisy vult fidem Apostolorum paulatim in opinionem visionum effloruisse. *L'Évangile et l'Église*, p. 74-76. Alii desperandum censent de historia evangelica. C. Guignebert, *Manuel d'histoire ancienne du Christianisme*, t. 1, p. 157-199, Paris, 1906, monumenta NTⁱ dissipare conatur, nihil aedificat. Louis Coulange, *RHLR.*, 1911, totam fabulam repetit a fide pertinaci Petri, gignente visionem. Ed. Le Roy, *Dogme et Critique*, p. 168-255, Paris, 1907, putat veritati satisfieri si res revocetur ad pragmatismum.

γ) Harmonia narrationum evangelicarum suas habet difficultates; non insuperabiles, si quis prae oculis habeat quae iam monebat Augustinus, *De consensu evangelistarum*, 2, 12, 27, *PL.*, 34, 1090; *C. Faust. Manich.*, 33, 7. 8, *PL.*, 42, 515-6; *Serm.*, 234, 1; 246, 1, *PL.*, 38, 1115. 1153. Exemplo sit schema propositum a diligente apologeta anglicano, W. H. Turton, *The truth of Christianity*¹⁰, p. 313, Londini, 1925.

	I Cor.	Mt.	Mc.	Lc.	Io.	A
Monumentum inane inventum a mulieribus.		28, 1-8	16, 1-8	24, 1-11. 22. 23	20, 1-2	
ab Apostolis.		7	7	12. 24	3-10	
Apparitiones hierosolymitanae 1. Magdalenae.			9-11		11-18	
2. utrique Mariae...		9-10				
3. Petro.....	15, 5			34		
4. Cleophae et socio.			12. 13	13-35		
5. Apostolis absente						
Thoma.....	5		14	36-43	19-25	
6. — praesente —					26-29	
Apparitiones Galilaeae 7. Septem discipulis.						
ad lacum.....					21, 1-28	
8. Apostolis in monte.		16-20	15-18			
9. Plus quam quingen-						
tis simul.....	6					
10. Iacobo.....	7					
App. aliae hierosolymitanae 11. Apostolis.....				44-49		1, 4,
12. Apostolis et aliis,						6-1
Bethaniae	7		19. 20	50-53		9, 3-9
13. Paulo.....	8					22,
						26,

δ) Ad evincendam autem veritatem resurrectionis, duo sunt testimoniis historicis probanda : 1. mors; 2 post mortem, vita.

1. Mors Christi probatur ex diligenti inimicorum odio, ex transfixione lateris, ex custodia ad sepulcrum adhibita, ex desperatione discipulorum, ex omnium confessione. Contradicit Mahomet : *Coran*, Sourat. 4, De Feminis, v. 156. Cf. trad. Ed. Montet, p. 181, Paris, 1929. — Incredibile dictu : mortem Iesu nuper negavit (post alios quosdam) Salomon Reinach, *Cultes, Mythes et Religions*, t. 4. Contra, Loisy, *RHLR.*, 1913, p. 261-271.

2. Vita Christi post mortem probatur : a) miraculis physicis : sepulcrum vacum, apparitiones variae.

b) miraculo morali : discipuli primo prostrati, tum subito mutati, nonnullis quidem reluctantibus (Thomas); postea constantissimi in testimonio de resurrectione Christi : *Act.*, 4, 20; 1 *Io.*, 1, 1, etc.; conversio Sauli ac mundi totius, iuxta praedictionem Domini, *Mt.*, 16, 18; 28, 20; *Io.*, 16, 33.

c) inopia systematis probabilis ad reddendam rationem historiae evangelicae extra fidem resurrectionis.

Plurimae obiectiones petuntur ex clausula Marci, 16, 7.

quam dicunt esse apocrypham. — Sed cf. *DA.*, t. 1, 1616-7; t. 2, p. 1480-1; et attende responsum Commissionis Biblicae, 26 iun. 1912, 2, *DB.*, 2156.

De tota quaestione, cf. L. de Grandmaison, *Jésus Christ*, L. 5 c. 4, t. 2, p. 369-532.

B. De ascensione Domini.

Narratio ascensionis elaborationi mythicae adscribi solet a rationalistis, et Strauss quidem in ea multiplices antilogias deprehendere sibi visus est. Harnack nuper docuit conflata esse fabulam Hierosolymac, ope narrationis exstantis de Elia propheta, cf. *Mc.*, 9, 7; 13, 26; 14, 62. Addidit ignotam fuisse Paulo, cf. 1 *Cor.*, 15. *Die Apostelgeschichte*, p. 127-130, Leipzig, 1908. — Aliter iudicabit qui sine praeiudicio legerit documenta NTⁱ, i. e. *Mc.*, 16, 19; *Lc.*, 24, 51; *Act.*, 1, 9-11.

Praeter illa testimonia aperta, non desunt alia magis tecta. *Mt.*, 22, 44 (*Ps.*, 109, 1); 28, 18. 20. — *Io.*, 3, 13; 6, 62 (coll. 38. 41. 42. 50. 51); 14, 2-4; 20, 17; 21, 22; 1 *Io.*, 2, 1. 2. Adde totam Ioannis Apocalypsin. — De Petro, *Act.*, 2, 32-45; 3, 20. 21; 1 *Pt.*, 3, 22. — De Paulo, *Rom.*, 8, 34; *Eph.*, 1, 19-21; 4, 8-10 (coll. *Ps.*, 67, 19); *Phil.*, 2, 9. 10; *Col.*, 3, 1-4; 1 *Thes.*, 4, 15-17; 2 *Thes.*, 1, 7; 1 *Tim.*, 3, 16; *Hb.*, 1, 3; 4, 14; 6, 19. 20; 7, 25. 26; 8, 1; 9, 11. 12. 24; 10, 12. — Adde testimonium Stephani, *Act.*, 7, 55-59.

Augustinus, *Serm.* 263, 3, *De Ascensione Domini* 3, *PL.*, 38, 1211, interpretatur *Io.*, 3, 13: « Descendit sine corporis indumento, ascendit cum corporis indumento. Nemo tamen, nisi qui descendit, ascendit. Nam si nos sibimet tanquam sua membra ita coaptavit ut etiam nobis coniunctis idem ipse sit, quanto magis illud corpus, quod de virgine assumpsit, aliam non potest in illo habere personam? ...Sic nemo in caelum nisi Christus ascendit; quia de caelo, nisi Christus, nemo descendit; quamvis sine corpore descenderit, cum corpore ascenderit, ascensuris et nobis non virtute nostra, sed nostra et illius unitate. »

C. De sessione ad dexteram Patris.

Frequens mentio in utroque Testamento. *Ps.*, 109, 1; *Mt.*, 22, 44; 26, 64; *Mc.*, 16, 19; 1 *Cor.*, 15, 24-28; *Eph.*, 1, 20; 2, 6; *Col.*, 2, 15; *Hb.*, 1, 3; 10, 12.

Quanquam alibi ostenditur Christus in caelo stans, *Act.*, 7, 55. Num etiam *Rom.*, 8, 34; 1 *Pt.*, 3, 22? — Alibi, in condicione victimae, *Ap.*, 5, 6. 12. 13; 13, 8. Haec pertinent ad consummationem sacrificii pro nobis in cruce oblatis, *Hb.*, 5, 1; 8, 3; 9, 11-15; 13, 10.

Sedere autem ad dexteram Patris, convenit Christo tripliciter : 1. secundum dignitatem Personae Filii, qui est Patri consubstantialis in natura divina; 2. secundum gratiam unionis, quae consociat naturam humanam dignitati Personae divinae; 3. secundum gratiam habitualement, quae in Christo abundantius existit quam in ceteris creaturis. — S. Thomas, 3^a, q. 58 a. 3.

THESIS XXXVI

Homo Christus adorandus est eodem cultu latriae absoluto ac Verbum Dei.

Prolegomena.

Adoratio (προσκύνησις) pressiore sensu est cultus Deo soli praestari solitus. Verbi προσκυνεῖν exempla in NT occurrunt amplius 50, pleraque pressiore sensu (*Mt.*, 4, 9. 10; *Lc.*, 4, 7. 8; 24, 52; *Io.*, 4, 20-24; 12, 20; 1 *Cor.*, 14, 25; *Hb.*, 1, 6; *Ap.*, 4, 10, etc...); nonnulla lato sensu (*Act.*, 10, 25; *Ap.*, 3, 9). Adoratio excellentiae increatae proprio nomine appellatur λατρεία (*Io.*, 16, 2; *Rom.*, 9, 4; 12, 1; *Hb.*, 9, 1. 6); adoratio excellentiae creatae, δουλεία (*Rom.*, 8, 15. 21; *Gal.*, 4, 3. 24; 5, 1; *Hb.*, 2, 15).

Adorationis obiectum formale (propter quod) est excellentia personae; obiectum materiale (quod) est primo persona, deinde quidquid aliquo modo refertur ad personam; sed interest quo modo referatur. Adoratione absoluta colitur id quod ad personam refertur sive per identitatem (natura divina); sive per unionem substantialem (corpus propter sanctitatem animae); sive per modum formae inhaerentis (sensus animae sanctae). Adoratione relativa colitur id quod moraliter refertur ad personam excellentem (crux Domini; imago personae sanctae).

Quin Verbo Dei, etiam ut incarnato, debeatur cultus latriae absolutae, nemo christianus ambigit. Quaeritur autem num

natura humana Christi per se spectata, h. e. ut per praecisionem mentis apprehenditur sine respectu ad Verbum Dei, haberi possit ut terminus partialis eiusdem cultus qui impenditur Verbo. Et omnino respondetur affirmative : nam praecisio mentis dignitatem hominis Christi existentis in Verbo non evacuat; ita ut per se illa natura humana sit obiectum inadaequate distinctum adorationis absolutae.

In hoc erraverunt Nestoriani, adorationem ita coniungentes ut tamen hominem Deo connumerarent, tanquam duo obiecta materialia adaequate distincta unius adorationis. Nestorius, apud Cyrillum, *Ep.* 40, *PG.*, 77, 193 D : Χωρίζω τὰς φύσεις, ἀλλ' ἐνῶ τὴν προσκύνησιν. — Eutychiani, unum simpliciter obiectum materiale adorationis statuantes. — Wiclef et alii, relativam duntaxat adorationem humanitati Christi impendentes. — Iansenistae Pistorienses, adorationem absolutam in catholicis calumniantes.

Probatur Thesis.

I. *Scriptura*, unam adorationem Christi Mediatoris nostri commendante.

Io., 5, 23. — *Rom.*, 14, 9-11 et *Phil.*, 2, 9-11 (coll. *Is.*, 45, 24). *Col.*, 3, 17. *Hb.*, 1, 6. — *Ap.*, 5, 8-14.

II. *Patribus.*

Athanasius, *Ep. ad Adelphium episcopum*, 3; *PG.*, 26, 1073-1076.

Ambrosius, *De Spir. S.*, 3, 11, 79, *PL.*, 16, 794 D-795 A.

Cyrillus Alex., *Thesaurus de sancta Trinitate*, 20, *PL.*, 75, 332.

Ioannes Damasc., *FO.*, 3, 8, *PG.*, 94, 1013-1016.

III. *Definitionibus Ecclesiae.*

Anathem. Cyrilli, 8, *DB.*, 120.

Conc. CPTanum II (553), can. 9, *DB.*, 221.

Pius VI, *Adv. Pistorienses* (1794), n. 61, *DB.*, 1561.

IV. *Ratione theologica.* — Ubi una persona adoranda, ibi unum obiectum materiale adaequatum adorationis absolutae.

Petrus Lombardus, 3 *d.*, 9, *PL.*, 192, 776.

S. Thomas, 3^a q. 25 a. 1 : « Utrum una et eadem adoratione sit adoranda divinitas Christi et eius humanitas. — Rđq..., cum in Christo sit tantum una persona divinae et humanae naturae, et etiam una hypostasis et unum suppositum, est...

una adoratio et unus honor ex parte eius qui adoratur; sed ex parte causae qua honoratur, possunt dici esse plures adorationes; ut sc. alio honore honoretur propter sapientiam increatam et alio propter sapientiam creatam... » — a. 2 : « Utrum humanitas Christi adoranda sit adoratione latriae. — Rdq. (cf. art. 1)... honor adorationis proprie debetur hypostasi subsistenti; tamen ratio honoris potest esse aliquid non subsistens, propter quod honoratur persona cui illud inest. Adoratio igitur humanitatis Christi dupliciter potest intelligi : uno modo, ut sit eius sicut rei adoratae; et sic adorare carnem Christi nihil est aliud quam adorare Verbum Dei incarnatum; sicut adorare vestem regis, nihil est aliud quam adorare regem vestitum. Et secundum hoc, adoratio humanitatis Christi est adoratio latriae. Alio modo potest intelligi adoratio humanitatis Christi quae fit ratione humanitatis Christi perfectae omni munere gratiarum; et sic adoratio humanitatis Christi non est adoratio latriae, sed adoratio duliae : ita sc. quod una et eadem persona Christi adoretur adoratione latriae propter suam divinitatem et adoratione duliae propter perfectionem humanitatis. Nec hoc est inconveniens : quia ipsi Deo Patri debetur honor latriae propter deitatem et honor duliae propter dominium quo gubernat creaturam... » — Ultima verba responsi movent quaestionem acutissimam, neque ita accipienda sunt ut duplici actu adoretur Deus, sed ut unius adorationis motivum adaequatum resolvatur in duo, quorum unum proprium sit latriae, alterum duliae. Ceterum non sine causa monet Caietanus in h. l. : « Adorationem duliae Christo debitam ratione humanae naturae Ecclesia in mente retinet, non in usu, ad evitandos errores. » Similis cautela apud Card. Billot⁷, thes. 37, fin., p. 364; et maior apud Card. Franzelin³, thes. 45, cor. 1, p. 474, Romae, 1881.

Scholion I. — *De cultu Sacratissimi Cordis.*

Ad cultum humanitati Christi debitum singulariter pertinet cultus Sacratissimo Cordi Iesu impensus, tanquam organo et symbolo caritatis illius erga homines infinitae.

Fundamentum theologicum duplex : hinc unio hypostatica Verbi cum humanitate, illinc oeconomia divina in creatione hominis. Unio hypostatica facit humanitatem³ Christi et unamquamque partem eius dignam cultu latriae (cf. Thesim).

Oeconomia divina in creatione hominis connectit membranam cordis cum motibus animi vehementioribus, etiam naturae maxime spiritualis : quam connexionem sermo communis testatur et Scriptura sacra nonnunquam commemorat. Hinc originem ducit devotio erga Sacratissimum Cor Iesu, fundata non in inventis physiologiae reconditis, sed in experimento hominum communi.

Obiectum devotionis materiale et sensibile est ipsum Cor carneum, demonstrativum amoris. Obiectum formale et spirituale est amor Iesu erga homines, in Corde carneo demonstratus. Amor primario humanus; quanquam, propter unitatem personae, ex contemplatione non excluditur amor divinus, cuius sacrarium creatum est Cor Iesu.

Auctoritates Scripturae non desunt. Iam VT viam muniit : *Cant.*, 4, 9; *Is.*, 12, 3... — NT propius accessit : *Mt.*, 11, 29; *Io.*, 13, 23; 19, 34; 21, 20.

Devotionis proprie dictae erga Sacratissimum Cor Iesu monumenta apud Patres diligenter quaesiverunt multi, nec invenerunt. Cf. J. V. Bainvel, S. I., *La dévotion au Sacré Cœur de Jésus*⁶, Append. 2, p. 623-639, Paris, 1921. Indicari possunt, ante ipsius devotionis ortum, adumbrationes longinquae : *Odae Salomonis*, 30; Iustinus, *Dial.*, 103, *PG.*, 6, 717-720; Origenes, *In Cant.*, H. 1, 3, 6, interprete Hieronymo, *PG.*, 13, 40. 43; *Prolog.*, interprete Rufino, ib. 65 B-66 A; *L. 1 c. 1*, 87-88; *In Io.*, *Proem.*, *PG.*, 14, 32; *L. 32*, 13, 800; *Inscriptio Pectorii Augustodunensis*; Ioannes Chrysostomus, *In Mt.*, H. 38, *PG.*, 57, 434; *In Io.*, H. 72, 1; 85, 3; 88, 2, *PG.*, 59, 390; 463; 480; Augustinus, *In Io.*, *Tr. 1*, 7; 28, 1; 120, 2, *PL.*, 35, 1382.1536.1953; *Radegundis Vita*, scripta a Baudonivia, 1, 3, 5, in *Actis Sanctorum*, t. 36 (3us aug.), p. 76, Antverp., 1737; (?) Gregorius M., *In Cant.*, 2, 15, *PL.*, 79, 499; Beda, *In Cant.*, *L. 3*, *PL.*, 91, 1111. — Ascetae christiani Cor Iesu colere coeperunt, primo parcius ac tectius, deinde apertius, ita ut saeculo fere XI devotio erga Cor vulneratum apparuerit. Monumenta Medii Aevi invenies diligenter collata a J. V. Bainvel, op. cit., 3^e partie.

Origo proxima ex revelationibus factis S. Margaritae Mariae Alacoque, praesertim anno 1675. *Vie et œuvres de la B^{se} Marguerite Marie Alacoque*, ed. Mgr Gauthey, Paris, 1915, 3 in-8.

«Cultus, iam ante aliquot annos a S. Ioanne Eudes († 1680) propagatus, primo ab episcopis receptus passim; tum petentibus episcopis Poloniae concessus a S. Sede, cum officio et missa propria, 26 ian. 1765; a calumniis Iansenistarum Pistoriensium vindicatus a Pio VI, Constt. « *Auctorem fidei* » (28 aug. 1794), n. 62.63, *DB.*, 1562-3. Festum toti Ecclesiae indictum a Pio IX, 23 aug. 1856. — *Encyclicae Pii XI litterae* « *Miserentissimus Redemptor* », 8 mai 1928.

Bibliographia. — (Jean Croiset, S. I.), *La dévotion au Sacré Cœur de Jésus*, par un Père de la Compagnie de Jésus, Lyon, 1691 (in Indicem relatus, 1704; exemptus, 1887). — J. de Galliffet, S. I., *De cultu sacratissimi Cordis Dei et Domini N. I. C.*, Romae, 1726; id., *L'excellence de la dévotion au Cœur adorable de Jésus-Christ*, Lyon, 1733.1743; Montreuil, 1897 (ed. P. de Franciosi). — A. Vermeersch, S. I., *Pratique et doctrine de la dévotion au Sacré Cœur*, 2 in-12, 10e mille, 1923.

Scholion II. — *De cultu Sanctorum et veneratione imaginum ac reliquiarum.*

In cultu debito humanitati Christi fundatur: 1) Cultus dulciae Sanctis impensus propter Deum; 2) Veneratio imaginum quibus Christus Dominus noster aut Virgo deipara aut Sancti amici Dei repraesentantur; quae quidem veneratio non ad ipsas imagines terminatur, sed ad personam pertransit; 3) Veneratio reliquiarum ex illis corporibus quae viva fuerunt membra Christi et templum Spiritus sancti (1 *Cor.*, 3, 16; 6, 19; 2 *Cor.*, 6, 16).

Contra cultum imaginum refragabatur s. IV Eusebius, *Ep. ad Constantiam Augustam*, *PG.*, 20, 1545-9. — At Gregorius Turonensis s. VI narrat quandam Domini « iconicam » (unde nomen Veronicae), ab homine Iudaeo transfossam, sanguine manasse. *De gloria martyrum*, 1, 22, *PL.*, 71, 724. Agobardus Lugdunensis, *Libro contra eorum superstitionem qui picturis et imaginibus Sanctorum adorationis obsequium deferendum putant*, adductis auctoritatibus Augustini et aliorum ita vehementer impugnat adorationem imaginum ut nonnullis visus sit ipsas imagines reprobare. *PL.*, 104, 199-228.

Imaginum ac reliquiarum adoratio relativa duntaxat multis

documentis ecclesiasticis laudata est. Nominari possunt : Gregorius M., *Ad Serenum Massiliensem eppum Ep.*, 9, 105, *PL.*, 77, 1027 C-1028 A; *Ep.*, 11, 13, 1128-1130; *Conc. Romanum* sub Stephano III (769), *Act.* 4, Mansi, 12, 720; *Conc. Nicaenum* II (787), *Act.* 7, *DB.*, 302-304; *Act.* 8, *DB.*, 306; *Conc. CPnum* IV (869-870), *DB.*, 337; *Conc. Romanum* sub Ioanne XV (993), *DB.*, 342; *Conc. Lateranense* IV sub Innocentio III (1215), c. 62, *DB.*, 440; *Conc. Constantiense* sub Martino V (1418), *Interrog. Wicleffitidis et Hussitis proponend.*, 29, *DB.*, 679; *Conc. Tridentinum* sub Pio IV s. 25 (3-4 dec. 1563), *DB.*, 984-988; *Professio fidei Tridentina* (13 nov. 1564), *DB.*, 998; Alexander VIII, *Decr. S. Off.* 7 dec. 1690, n. 25, *DB.*, 1315; Pius VI, *Constt.* « *Auctorem fidei* » (28 aug. 1794) n. 69.70, *DB.*, 1569.1570.

Cf. *DA.*, art. *Saints et Reliques*.

APPENDIX

DE VIRGINE DEIPARA

THESIS XXXVII

Omnium praerogativarum Beatae Mariae Virginis principium et fons est maternitas divina. — Inter illas praerogativas recensetur: 1. Immaculata Conceptio; 2. Sanctitas prorsus eximia; 3. Perpetua Virginitas (ante partum, in partu, post partum); 4. Corporea in caelum Assumptio; 5. Mediatio pro hominibus ad Filium. — Merito persolvitur ei cultus hyperduliae.

A doctrina de Verbo incarnato separari nequit veneratio Virginis deiparae. De eius autem laudibus dicere infinitum est. Non tam volumus hic Marialogiam struere quam adumbrare artissimum vinculum quo connectitur cum theologia Verbi incarnati. Qui plura cupit, adeat *DA.*, art. *Marie, Mère de Dieu* (1917), cum bibliographia ibidem indicata.

A. — Praerogativarum Mariae principium et fons Maternitas divina.

De veritate Maternitatis divinae dictum est supra, Thesi IX. Tanta est autem illius Maternitatis dignitas ut maior infra Deum cogitari non possit. Etenim, si « maxima reverentia debetur homini ex affinitate quam habet ad Deum » (2^a 2^{ae} q. 103 a. 4 ad 2^m), affinitas autem ad Deum maior cogitari nequit quam matris ad filium, necessario sequitur deberi Mariae reverentiam maiorem quam ulli purae creaturae. Porro « humanitas Christi, ex hoc quod est unita Deo, et beatitudo creata ex hoc quod est fruitio Dei, et beata Virgo ex hoc quod est mater Dei, habent quandam dignitatem infinitam ex bono infinito quod est Deus. Et ex hac parte non potest aliquid fieri melius eis, sicut non potest aliquid melius esse Deo » (1^a q. 25

a. 6 ad 4^m). Cf. Albertus M., *Mariale super « Missus est »*, p. 197, Lugduni, t. 20, p. 197; S. Bonaventura, *Speculum BMV.*, *Lect.* 10. Quas autem Mariae scimus concessas esse praerogativas, aut ideo concessae sunt ut pararetur ad Maternitatem divinam, aut quia ex illa fluunt. Quapropter merito dicitur Maternitas divina omnium illarum praerogativarum principium et fons.

Praedestinata est autem ante omnem puram creaturam, utpote instrumentum Redemptionis proximum ipsi Redemptori, unde tota oeconomia Redemptionis pendet historice; consequenter tamen ad hypothesim peccati originalis, secundum sententiam nobis probabiliorem (Thes. XXIII).

In VT, multipliciter annuntiabatur ac figurabatur.

Protevangeliū *Gen.*, 3, 15, coll. *Ap.*, 12, 9. — Inde Patres consueverunt Mariam, tanquam alteram Evam, iuxta Iesum, qui est alter Adam (*Rom.*, 5; 1 *Cor.*, 15), priori Evae opponere. Iustinus, *Dial. c. Tryph.*, 100, *PG.*, 6, 709-712. Irenaeus, *H.*, 3, 22, 3. 4; 5, 19; *PG.*, 7, 958-9; 1175. Tertullianus, *De carn. Chr.*, 17, *PL.*, 2, 782. Cyrillus Hier., *Catech.*, 12, 15. 29. *PG.*, 33, 741. 761. Ephraem Syrus, *Opp. syr.*, ed. Romae, t. 2, p. 318-325; t. 3, p. 607. Epiphanius, *H.*, 78, 18. 19, *PG.*, 42, 728-9. Ambrosius, *Exp. in Lc.*, 4, 7, *PL.*, 15, 1614; *Exhort. virgin.*, 4, 26. 27, *PL.*, 16, 343; *Ep.*, 63, 33, *PL.*, 16, 1198. Hieronymus, *Ep.* 22, 21, *Ad Eustoch.*, *PL.*, 22, 408. Augustinus, *De agone christ.*, 22, 24, *PL.*, 40, 303; *Serm.* 51, 2, 3, *PL.*, 38, 334-5; *Serm.*, 289, 2, 1308; in append. 123, *PL.*, 39, 1991. Ioannes Chrysostomus, *Exp. in Ps.* 44, *PG.*, 55, 193; *Hom. in Pasch.*, 2, *PG.*, 52, 768. Severianus Gabal., *De mundi creat.*, *H.* 6, 10, *PG.*, 36, 497. Proclus, *In Natal. Dom.*, *Or.* 4, *PG.*, 65, 709-712; *Laudatio Deiparae*, *Or.* 6, 8, 734. Nilus abbas, *Epp.*, 1, 266-268, *PG.*, 79, 180 D-181 A. Isidorus Pelusiota, *Ep.*, 1, 426, *PG.*, 78, 417 D. Petrus Chrysologus, *Serm.* 64. 99. 117. 140. 168; *PL.*, 52, 380; 478 sq.; 520. 576. 641. Maximus Taurin., *H.* 15, *De Nat. Dom.*, *PL.*, 57, 253-4. Eleutherius Tornac., *Serm. de Nat. Dom.*, *PL.*, 65, 94. Fulgentius Rusp., *Serm. de dupl. Nativ. Christi*, 6, *PL.*, 65, 728; Ps. Fulgentius, *Serm.*, 36, *ib.*, 899. — Cf. Introductionem ab Em. Card. Billot praefixam libro: *Marie, Mère de grâce*, auctoribus R. M. de La Broise, J. V. Bainvel, Paris, 1921; J. M. Bover, *La mediación universal de la « Segunda*

Eva » en la tradición patristica; Estudios ecles., 1924, p. 324-350. — De lectione vulgata, cf. sup., Thes. I, p. 4.

Is., 7, 14; 11, 1, de partu virginis et de Emmanuel; cf. sup., Thes. I, p. 10 et *DA.*, t. 3, p. 119-122.

Mich., 5, 2. 3. Cf. sup., Thes. I, p. 11, et *DA.*, 3, 122.

Ier., 31, 20-22 etiam a multis refertur ad partum Virginis, sed alii contradicunt. *DA.*, t. 3, p. 122. 3.

Multa praeterea ex VT Patres interpretati sunt typice de Virgine.

Gen., 6, 14-22 : arca Noe, quae vehit salutem mundi. — Ephraem, *Or. ad Deiparam*, *Opp. gr.*, 3, 529 D. Proclus CPTanus, *Or.*, 7, 3, *In S. Theophania*, *PG.*, 65, 760. Hesychius Hierosol., *Or. 5 de laudibus Deiparae*, *PG.*, 93, 1461 B.

Gen., 28, 12 : scala Iacob. — (?) Fulgentius Ruspensis, *Serm.* 36, *PL.*, 65, 899 B.

Ex., 3, 2 : rubus ardens. — Ephraem, *Opp. syr.*, 3, 605 D; *Opp. gr.*, 3, 575 D. Theodotus Ancyrae, *H.* 2, 2, *PG.*, 77, 1372 B. Theodoretus, *Qq. in Exod.*, Interrog. 6, *PG.*, 80, 229 BC.

Ex., 25, 10. 11 : arca foederis. — Cyrillus Al., *Ador. in spir. et ver.*, 9, *PG.*, 68, 597.

Iudic., 6, 37 : vellus Gedeonis. — Augustinus, *In Ps.* 71, 6, *Enarr.*, 9, *PL.*, 36, 907; Proclus, *Or.* 6, 17, *PG.*, 65, 756 D.

3 *Rg.*, 18, 41-46 : nubecula in caelo. — *Brev. Rom.*, 16 iul., noct. 2, lect. 1.

Ps. 44 : sponsa regis. — Athanasius, *Ep. ad Marcellinum*, 6, *PG.*, 27, 16 B.

Ps. 45, 5 : tabernaculum Dei. — Gregorius Naz., *Carm.*, *L.* 2, s. 2, 7, *Ad Nemes.*, 183, *PG.*, 37, 1565 A. Venantius Fortunatus, *Miscellanea*, 8, 6, *PL.*, 88, 268.

Ps. 86, 3-5 : civitas Dei. — Ephraem, *Or. ad Deiparam*, *Opp. gr.*, 3, 529 F.

Ez., 44, 1. 2 : porta templi ad Orientem. — Ambrosius, *De inst. virg.*, 8, 52-57. *PL.*, 16, 320. Hieronymus, *Ep.* 48, 21, *PL.*, 22, 510; *In Ez.*, 13, *PL.*, 25, 430 AB; *Dial. adv. Pelag.*, 2, 4, *PL.*, 23, 538 C. (*Ps.*) Gregorius Nyss., *Testimonia adv. Iudaeos*, 3, *PG.*, 46, 209 A; etc. — Cf. *DA.*, t. 3, p. 124.

Praeterea, illustres quaedam feminae celebrantur ut figurae Virginis. Sara, uxor Abrahae, ap. Ambrosium, *De inst. virg.*, 5, 32, *PL.*, 16, 313 B; Maria, soror Moysis, ib., 34, 314 A; Debhora, Iudith, Esther.

Librorum Sapientialium paginas de Sapientia hypostatica scriptas : *Prov.*, 8. 9; *Eccli.*, 24, etc., Ecclesia ad personam Virginis accommodare consuevit, in qua et ex qua aedificavit sibi Sapientia domum (*Prov.*, 9, 1). — Leo M., *Serm.* 25, 2, *In Nativ. Dom.*, *PL.*, 54, 209 A; *Epp.*, 28, 2, *Ad Flavianum*, 763 A; 31, 2, *Ad Pulcheriam*, 792 A.

Etiam ex *Cant.*, 4, 8-12, etc. — Ambrosius, *De inst. virg.*, passim, *PL.*, 16, 305-334; *In Ps.* 118, *PL.*, 15. Theodotus Ancyranus, *H.*, 6, 11, *In S. Deiparam et in Natal. Dom.*, *PG.*, 77, 1427. Ephraem, *Or. ad Deiparam*, *Opp. gr.*, 3, 524-552.

Narrationes evangelicae de pueritia Iesu continentur *Mt.*, 1-2 et *Lc.*, 1-3; cf. *DA.*, t. 3, p. 127-146. Canticum *Magnificat* non Mariae sed Elisabeth adscribunt aut adscribere aliquando visae sunt nonnullae auctoritates antiquae : codd. evangelici praehieronymiani *a b l*; codd. Irenaei, *H.*, 4, 7, 1, Claromont. s. IX et Vossian. s. XIV; Cyrillus Hier., *Catech.*, 17, 7, *PG.*, 33, 977 A; Niceta Remesianus, *De Psalmodiae bono*, 9, ed. Burn, p. 76, 21-77, 2; 11, p. 79, 4. Et ita opinati sunt Harnack, *SB Akad. Berlin*, 1900, p. 538-556; Loisy, *RHLR.*, 1897, p. 424-432; *Ev. Synopt.*, 1, 302-3, 1907; Köstlin, *ZSNTW.*, 1902, p. 142-5; Usener, *ZSNTW.*, 1903, p. 4. — Res non erat inaudita : iam Origenes certe refert nonnullos codices illos versus Elisabeth imputare. *In Lc.*, *H.* 7, *PL.*, 13, 1817 D; sed tamen illos negligit ac tota homilia adhaeret traditioni communi; non sine causa. Nam praeter auctoritatem codicum fere omnium, criterium internum vindicat canticum Mariae. Cf. Lepin, in *DA.*, art. *Evangelicae canonicae*, 1621-3. — Elisabeth in senectute sua concepit filium Zachariae; Maria de Spiritu sancto concepit Filium Altissimi; Mariae est, non Elisabeth, dicere : « Fecit mihi magna qui potens est. » Haec verba spectant ad Maternitatem divinam.

Inducitur praeterea Maria conferens in corde suo quaecumque de Filio agebantur (*Lc.*, 2, 19. 51); requirens duodennem, perditum in itinere Hierosolymitano, et in templo inveniens (*ib.*, 41-51); materne spondens de eius benignitate ac potentia, et initium signorum eius exorans in nuptiis (*Io.*, 2, 1-11); aliquando occurrens praedicanti Evangelium, *Mt.*, 12, 46-50 = *Mc.*, 3, 31-35 = *Lc.*, 8, 19-21; *Mt.*, 13, 54-57 = *Mc.*, 6, 1-3 = *Lc.*, 4, 22; neque tamen obstans evangelizationi. Beata

propter partum praedicatur a femina de plebe, *Lc.*, 11, 27; teste autem Domino, non tam beata propter partum quam propter omnem ornatum virtutum parem tam beato partui, *Lc.*, 11, 28. Ita autem mater Iesu secundum carnem, ut facta sit omnium hominum mater secundum adoptionem ac pietatem. Adstitit enim cruci Filii, *Io.*, 19, 25-27; et ibi totum genus humanum in persona Ioannis suscepit, affectu plane materno; quod Patres passim significarunt et Ecclesia magis ac magis in dies intellexit. Auctor antiquissimus Origenes, *In Io.*, *L.* 1, 6 (*PG.*, 14, 32 A), Preuschen 1, 5, p. 8, 14-20: Τολημῆτέον τοίνυν εἰπεῖν ἀπαρχὴν μὲν πασῶν Γραφῶν εἶναι τὰ Εὐαγγέλια, τῶν δὲ Εὐαγγελίων ἀπαρχὴν τὸ κατὰ Ἰωάννην, οὗ τὸν νοῦν οὐδεὶς δύναται λαβεῖν μὴ ἀναπεσὼν ἐπὶ τὸ στῆθος Ἰησοῦ μηδὲ λαβὼν ἀπὸ Ἰησοῦ τὴν Μαρίαν γενομένην καὶ αὐτοῦ μητέρα. Καὶ τηλικούτον δὲ γενέσθαι δεῖ τὸν ἐσόμενον ἄλλον Ἰωάννην, ὥστε οἴονεῖ τὸν Ἰωάννην δεῖχθῆναι ὄντα Ἰησοῦν ὑπὸ Ἰησοῦ (lege contextum). — Augustinus, *De Virginitate*, 6, 6, *PL.*, 40, 399: « Mater quidem spiritu, non capitis nostri, quod est ipse Salvator, ex quo magis illa spiritualiter nata est; quia omnes qui in eum crediderint, in quibus et ipsa est, recte filii sponsi appellantur (*Mt.*, 9, 15); sed plane mater membrorum eius, quod nos sumus; quia cooperata est caritate, ut fideles in Ecclesia nascerentur, quae illius capitis membra sunt; corpore vero ipsius capitis mater. » Ioannes archiepiscopus Thessalonicensis, 610/630, *Oratio de Dormitione Dominae Nostrae*, c. 8, ed. M. Jugie, *PO.*, 19, 3, p. 388, 20, inducit Apostolos loquentes: Μακαρία Μαρία, ἡ μήτηρ πάντων τῶν σωζομένων, ἡ χάρις μετὰ σοῦ. *Ibid.*, 9, 390, 3, Petrus: τῆς μητρὸς ἡμῶν Μαρίας. Post resurrectionem, inter discipulos conversata est, tanquam Mater Ecclesiae, *Act.*, 1, 14. A Paulo commemoratur Mater Christi, *Gal.*, 4, 4. 5. A Ioanne describitur Ecclesia tanquam altera Maria, quae Deo pariat filios, *Ap.*, 12.

Maternitas vera, secundum quam Maria genuit Filium hominem et Deum, est principium alterius maternitatis, analogicae tantum, secundum quam ipsa nos, puros homines, filios adoptavit. Et quemadmodum Filius Dei unigenitus, agens cum hominibus, assidue observavit discrimen paternitatis verae, secundum quam Deus ipsum Filium unigenitum edidit, et paternitatis analogicae secundum quam homines fratres ipsius fecit (vg. *Io.*, 20, 17), ita etiam decet nos diligenter observare discrimen utriusque maternitatis. Id nemo diligen-

tius observavit quam S. Thomas, de quo clarus theologus B. H. Merkelbach, O. P., *Quid senserit S. Thomas de mediatione B. Mariae Virginis*, p. 19 (*Xenia Thomistica*, edita Romae, 1924) : « Quod valde mirum videri possit, Mariam esse nostram matrem nullibi, quantum sciamus, in operibus sive theologicis sive etiam exegeticis S. Thomae, formaliter asseritur. » Illa cautio sane non imputabitur alicui ignorationi materni affectus Mariae in nos, sed eximiae reverentiae erga maternitatem eius prorsus incomparabilem, qua genuit Filium primogenitum Deum.

De maternitate Mariae universim, cf. J. B. Terrien, *La Mère de Dieu et la Mère des hommes*, Paris, 2 vol. 1902. Em. Card. A. M. Lépiciér, *Tractatus de Beatissima Virgine Maria Matre Dei*, Paris, 1901, saepius editus.

Totius Traditionis christianae vocem expressit Pius IX, Bulla « *Ineffabilis Deus* », 8 dec. 1854.

B. — *Praerogativae Beatae Virginis praecipuae.*

1. *Immaculata Conceptio.*

Sola inter filias Evae, Beata Maria ab ipsa Conceptione immunis fuit a labe originis.

Columnae dogmatis in Sacra Scriptura sunt hinc Protevangelium *Gen.*, 3, 15, quo Deus promisit se positurum esse inimicitias inter serpentem et Mulierem, et ipsam contrituram caput eius; illinc salutatio Angeli, *Lc.*, 1, 28, qua appellata est a Deo gratia plena. Sed quantum doctrinae in illis fundaretur, summi Patres non viderunt; necesse est utrumque dictum spectari in luce traditionis catholicae.

Augustinus prae ceteris condicionem Virginis prorsus singularem perspexit ac principia statuit unde eius praerogativa erui potest. Pelagius haereticus admiserat utique Mariam sine peccato fuisse, sed cum multis aliis viris et feminis. Augustinus illam e turba omnino discrevit. Anno 415, *De nat. et grat.*, 36, 42, *PL.*, 44, 267 : « Excepta itaque sancta virgine Maria, de qua propter honorem Domini nullam prorsus, cum de peccatis agitur, haberi volo quaestionem : unde enim scimus quid ei plus gratiae collatum fuerit ad vincendum omni ex parte peccatum, quae concipere ac parere meruit quem constat nullum habuisse peccatum? hac ergo virgine excepta, si omnes illos sanctos et sanctas, cum hic viverent, congregare

possemus et interrogare utrum essent sine peccato, quid fuisse responsuros putamus? » A. D. 417, *Ep.* 187, 9, 31, *PL.*, 33, 844, interpretatur *Lc.*, 1, 35, ac soli Mariae concessum ait ut sub umbraculo Spiritus sancti nullo ardore concupiscentiae aestuaret. A. D. 421, *C. Iulianum Pelagianum*, 5, 15, 57, *PL.*, 44, 815, interpretatur 1 *Pt.*, 2, 22, et docet ideo Christum peccatum non fecisse quia sine peccato fuit : « Profecto enim peccatum etiam maior fecisset, si parvus habuisset. Nam propterea nullus est hominum praeter ipsum qui peccatum non fecerit grandioris aetatis accessu, quia nullus est hominum praeter ipsum qui peccatum non habuerit infantilis aetatis exortu. » In quo merito confertur causa Virginis innocentissimae. A. D. 429/430, *Op. imperf. c. Iulian.*, 4, 122, *PL.*, 45, 1418, addit Beatam Mariam a communi condicione nascendi solutam singulari condicione renascendi : « Non dico nec per gratiam homines liberari..., sed quod non vis dicimus, nonnisi per gratiam liberari, non solum ut eis debita dimittantur, verum etiam ne in tentationem inferantur. Non transcribimus diabolo Mariam condicione nascendi ; sed ideo, quia ipsa condicio solvitur gratia renascendi. » Merito igitur dixeris patere apud Augustinum ostium magnum et evidens, quo plena assertio conceptus immaculati introducatur. Verumtamen inveniri apud Augustinum assertionem ipsam non dicimus. Quantum ad eiusmodi assertionem desideretur, apparet si interrogentur clari eius discipuli. Fulgentius Ruspensis, saeculo post, scripsit, *Ep.* 17, 6, 13, *PL.*, 65, 458 B : « Caro quippe Mariae, quae in iniquitatibus humana fuerat solemnitate concepta, caro fuit utique peccati, quae Filium Dei genuit in similitudinem carnis peccati. » *Ib.*, D : « Vere igitur Deum Verbum Maria concepit, quod in carne peccati peperit, quam Deus accepit. » 8, 16, 460 A : « Excepto enim Illo, qui sic homo est ut idem sit Deus, quis est homo qui morte destruxerit mortem? »

Patrum Orientalium et liturgiarum inde a saec. V illustra sunt testimonia, quibus tamen eximia Virginis puritas declaratur, potius quam immaculata Conceptio. Chrysippus presbyter Hierosolymitanus († 471), *Traditio in S. Mariam Deiparam*, ed. M. Jugie, *PO.*, 19, 3 (1925), 2, p. 339, 11-20. Andreas Cretensis († 720), *Orationes 4 in Nativitatem SS. Deiparae*, *PG.*, 97; *Canon in Conceptionem S. Annae*, *ib.*,

1305-1316. Ioannes Damascenus († 749), *Hom. 1 in Nativ. BVM.*, 2, PG., 96, 644. Ioannes Euboeensis, *Sermo in Conceptionem S. Deiparae*, PG., 96, 1460-1500. Petrus Argensis, *In Conceptionem S. Annae Oratio*, 9. 11, PG., 104, 1360 C-1361 A. Georgius Nicomediensis († post 879), *Orationes in Conceptionem Deiparae*, PG., 100.

Sed apud scholasticos occidentales quaestio primo nec rite proposita fuit nec apte soluta. Audiatur Anselmus Cantuariensis, *Cur Deus homo*, 2, 16, PL., 158, 416 : « Licet ipsa (Christi) conceptio sit munda et absque carnalis delectationis peccato, Virgo tamen ipsa, unde assumptus est, est in iniquitatibus concepta, et in peccatis concepit eam mater eius, et cum originali peccato nata est, quoniam et ipsa in Adam peccavit, in quo omnes peccaverunt. » Bernardus Claravallensis, *Ep.* 124, 7, *Ad canonicos Lugdunenses*, PL., 182, 335 : « Unde ergo conceptionis sanctitas? An dicitur sanctificatione praeventa, quatenus iam sancta conciperetur ac per hoc sanctus fuerit et conceptus, quemadmodum sanctificata iam in utero dicitur ut sanctus consequeretur et ortus? Sed non valuit ante sancta esse quam esse; siquidem non erat antequam conciperetur. » Alexander Halensis, *S.*, 3 q. 9 m. 2 a. 4 : « Concedendum est quod gloriosa Virgo ante suam nativitatem post infusionem animae in suo corpore fuit sanctificata in utero matris suae. » Albertus M., *Super Missus est* q. 163, 2, disputat de privilegiis BMV : « Quaeritur quare unum non fuerit, quod fuerit sine originali concepta... — Dicimus quod fuit impossibile, nisi conciperetur de virgine et sic mater sua fieret virgo mater. » S. Thomas, *Comp. Theol.*, 224 : « Oportuit quod cum peccato originali conciperetur, utpote quae ex utriusque sexus commixtione concepta fuit... » 3^a q. 27 a. 2 ad 2^m : « Si nunquam anima Beatae Virginis fuisset contagio originalis peccati inquinata, hoc derogaret dignitati Christi, secundum quam est universalis omnium Salvator... Nam Christus nullo modo contraxit originale peccatum, sed in ipsa sui conceptione fuit sanctus... Sed B. Virgo contraxit quidem originale peccatum, sed ab eo fuit mundata antequam ex utero nasceretur. » *De Malo*, q. 4 a. 6; *In 2 d.*, 31 q. 1 a. 2; *In 3 d.*, 3 q. 1 a. 1 sol. 2; etc. S. Bonaventura, *In 3 d.*, 3 a. 1 q. 2 : « Quidam dicere voluerunt in anima gloriosae Virginis gratiam sanctificationis praevenisse maculam peccati originalis... Aliorum vero positio est

quod sanctificatio Virginis subsecuta est originalis peccati contractionem... Hic autem modus dicendi communior est et rationabilior et securior. » Richardus de Mediavilla, *in 3 d.*, 3 *â.* 1 q. 1, ed. Brixiae, 1591, t. 3, p. 27 : « Anima Virginis ex sui unione ad illam carnem peccatum originale contraxit. »

Interim vero invaluerat in plebe christiana veneratio conceptus, quam testantur monumenta illius aetatis : s. XI, Fulbertus Carnotensis, *Or. in Deiparae Nativitatem*, *PL.*, 141, 326; Ps. Anselmus, *De immaculata conceptione*, *PL.*, 159, 301, etc... De Anglia praesertim cf. Edmund Bishop, *Liturgica historica*, p. 238-259, Oxford, 1918. In capitulo generali Ordinis Minorum Pisis coacto anno 1263, sub ministro generali S. Bonaventura, decretum est ut festum conceptionis BMV celebraretur (nondum quidem dicebatur immaculata). Ipse Doctor Seraphicus in Serm. 2 de B. Virgine praerogativae illius favet. Labente eodem saeculo, idem Ordo eiusdem devotionis patrocinium suscepit, et obiectiones contra immaculatam conceptionem evanescere coeperunt. Insigne in hoc meritum Ioannis Duns Scoti, cuius argumentatio *In 3 d.*, 3 q. 1 animadvertenda est : « Deus potuit facere quod ipsa nunquam fuisset in peccato originali; potuit etiam fecisse ut tantum in uno instanti esset in peccato; potuit etiam facere ut per tempus aliquod esset in peccato et in ultimo instanti illius temporis purgaretur... Quod autem horum trium, quae ostensa sunt esse possibile, factum sit, Deus novit. Si auctoritati Ecclesiae vel auctoritati Scripturae non repugnet, videtur probabile, quod est excellentius attribuere Mariae. » — Cf. *In 3 d.*, 18 q. 1 n. 13.

E Pontificibus Avenionensibus, primus videtur Clemens VI (1342-1352) ad recipiendum festum Conceptionis animum advertisse. Sedis Apostolicae documenta in causa Immaculatae Conceptionis praecipua :

Sixtus IV, Constt. *Cum praeexcelsa* (1476); *Grave nimis* (1483).

Innocentius VIII invocationem Virginis sub titulo immaculatae in conceptu probavit (1489).

Conc. Tridentinum, s. 5 sub Paulo III, 17 iun. 1546, *DB.*, 792, causam Virginis in decreto de p. o. intactam voluit.

Pius V propositionem Baii 73, *DB.*, 1073, damnavit (1 oct. 1567); Officium de Immaculata Conceptione in *Bre-*

viarium Romanum suscepit (1568); *Const.* « *Super speculam Domini* » (1570) edidit.

Clemens VIII festum ad ritum duplicis maioris evexit (1598).

Paulus V doctrinam impugnari vetuit, in scholis tradi iussit (1616).

Gregorius XV eam denuo commendavit (1621).

Urbanus VIII militiam christianam titulo Immaculatae Conceptionis probavit (1633).

Alexander VII, *Const. Sollicitudo omnium Ecclesiarum* (1661).

Clemens XI festum ad universam Ecclesiam extendit (1708).

Pius IX dogma definivit, *Bulla Ineffabilis Deus* (8 dec. 1854).

Leo XIII prop. Rosminianam 34, *DB.*, 1924, reprobavit (14 dec. 1887).

— Inter theologos res iamdiu explorata erat, adeo ut s. XVI Suaresius scribere potuerit, *In* 3, q. 27 a. 2 *Disp.* 3 s. 6 n. 4, ed. Paris, 1866, t. 19, p. 47 B : « Dico... veritatem hanc, sc. Virginem esse conceptam sine peccato originali, posse definiri ab Ecclesia, quando id expedire iudicaverit. » Sententia communis his verbis Bullae Pii IX declaratur : « sanctissimam Dei Genitricem Virginem Mariam, ob praevisa Christi Domini Redemptoris merita, nunquam originali subiacuisse peccato, sed praeservatam omnino fuisse ab originis labe, et idcirco sublimiori modo redemptam. » Controvertitur tantummodo in quale debitum peccati originalis incurrerit Maria, unde intuitu meritorum Christi Domini praeservata est. Plerique statuunt incurrisse in debitum proximum, utpote comprehensam ea lege qua Adam constitutus est caput generis humani in ordine gratiae. Suaresius, *De vitiis et peccatis*, *Disp.* 9 s. 4 n. 10, ed. Paris. 1856, t. 4, p. 614 B; *De mysteriis vitae Christi*, *Disp.* 3 s. 2, t. 19, p. 28-31; similiter Vazquez, *In* 3^{am}, *Disp.* 115; Valentia, Bellarmin... Pauciores opinantur incurrisse in debitum remotum tantum, utpote non comprehensam in illa lege. Ita Vega, *Theologiae marianae Palaestra*, 5, 1 sqq.; Salmeron; Wirceburgenses.

De tota quaestione, cf. *DA.*, t. 3, 209-275 (Le Bachelet); *DTC.*, t. 7, p. 845-1218 (Le Bachelet, Jugie). — De sententia S. Thomae, N. del Prado, O. P., *S. Thomas et Bulla « Ineffabilis Deus »*, Friburgi Helvetiae, 1919, benevole ac

liberaliter; Th. Pègues, O. P., *Commentaire français littéral de la Somme...*, t. 16, in 3 q. 27 a. 2, Paris, 1926, magis probe ac vere.

Monumenta traditionis christianae complexi sunt: C. Pasaglia, S. I., *De immaculato Deiparae semper virginis Conceptu, Commentarius*, Neapoli, 1855, 2 in-4; Aug. de Roskovany, eppus Nitriae, *B. Virgo Maria in suo Conceptu immaculata ex monumentis omnium saeculorum demonstrata*; Budapestini et Nitriae, 9 in-8, 1873-1881 (locuples ille magis quam criticus).

2. Sanctitas prorsus eximia.

Ad eximiam Beatae Virginis sanctitatem pertinet ut nullam unquam vel levissimam culpam admiserit; ita ut id quod in Filio metaphysice repugnabat, in Matre per singularem gratiam exclusum sit. Prae universa traditione Ecclesiae, negligenda sunt pauca dicta contraria Patrum: Tertullianus, *De carne Christi*, 7, *PL.*, 2, 766-8; cf. d'Alès, *Théol. de Tertullien*, p. 197; Basilius, *Ep.* 260, *Ad Optimum episcopum*, 8. 9, *PG.*, 32, 965-8; Ioannes Chrys., *In Mt.*, *H.* 4, 5; 44, *PG.*, 57, 45; 463-5; Cyrillus Al., *In Io.* (19, 25), *L.* 12, *PG.*, 74, 662. 3. — In Beata Virgine, nullam de peccato haberi quaestionem patitur Augustinus, *De nat. et grat.*, 26, 42, *PG.*, 44, 267, iam citatus. Cum Augustino sentit Thomas, 3^a q. 27 a. 4, et Ecclesia Christi. Conc. Tridentinum, s. 6 can. 23, *DB.*, 833: « Si quis hominem semel iustificatum dixerit amplius peccare non posse neque gratiam amittere, atque ideo eum qui labitur et peccat, nunquam fuisse iustificatum; aut contra, posse in tota vita peccata omnia etiam venialia vitare, nisi ex speciali privilegio, quemadmodum de beata Virgine tenet Ecclesia, A. S. » Cf. propositionem ab Alexandro VIII damnatam 7 dec. 1690, sub n. 24, *DB.*, 1314. Declarationem Tridentini Pius IX, Bulla *Ineffabilis Deus*, commemoravit et confirmavit.

Fomitem peccati in Beata Virgine non sublatum sed ligatum censuit S. Thomas, 3^a q. 27 a. 3. Sed illa sententia, post definitionem dogmaticam de Immaculata Conceptione, caret fundamento. Nihilominus obnoxia fuit Maria passioni et morti, quo magis conformaretur Filio. A peccato autem veniali fuit immunis ex ipsa condicione sanctificationis suae, qua recuperavit innocentiam primi hominis. Hoc ex doctrina S. Thomae,

1^a 2^{ae} q. 89 a. 3 : « Peccatum veniale in nobis contingit vel propter imperfectionem actus, sicut subiti motus in genere peccatorum mortalium, vel propter inordinationem existentem circa ea quae sunt ad finem, servato debito ordine ad finem. Utrumque autem horum contingit propter quendam defectum ordinis ex eo quod inferius non continetur firmiter sub superiori... In statu autem innocentiae... erat infallibilis ordinis firmitas, ut semper inferius contineretur sub superiori, quandiu summum hominis contineretur sub Deo...; et ideo oportebat quod inordinatio in homine non esset, nisi inciperet ab hoc quod summum hominis non subderetur Deo; quod fit per peccatum mortale. Ex quo patet quod homo in statu innocentiae non potuit peccare venialiter antequam peccaret mortaliter. » Unde merito Em. Card. Billot, *Disquisitio de natura et ratione peccati personalis*³, p. 116, Romae, 1900 : « Hinc consequitur B. Virginem nullius unquam venialis noxae ream exstitisse, ut catholica tenet sententia. Ipsa enim in sua conceptione accepit donum originalis iustitiae, quantum ad omnia quae animae perfectionem spectant, et in hoc Adae innocenti comparatur. Nunc autem, ne peccaret mortaliter, supra Adam habuit confirmationem in gratia, per ea Spiritus Sancti adiutoria sub quibus praevidebatur semper inhaesura Deo ut fini ultimo. Ergo tota pulchra fuit, in omnibus immaculata. »

Gratia autem ipsi concessa omnem communem modum transcendit, 3^a q. 27 a. 5 : « Quanto aliquid magis appropinquat principio in quolibet genere, tanto magis participat effectum illius principii... Christus autem est principium gratiae, secundum divinitatem quidem auctoritative, secundum humanitatem vero instrumentaliter. Unde et (Io., 1, 17) dicitur : *Gratia et veritas per Iesum Christum facta est*. Beata autem Virgo Maria propinquissima Christo fuit secundum humanitatem, quia ex ea accepit humanam naturam. Et ideo prae ceteris maiorem debuit a Christo gratiae plenitudinem obtinere. » Unde Suaresius, *De Mysteriis vitae Christi*, Disp. 4 s. 1 n. 4, t. 19, 57 A, postquam pro certo collegit gratiam B. Virgini in prima sanctificatione collatam fuisse maiorem gratia ulli purae creaturae collata in prima sanctificatione, addit pie credi posse illam primam gratiam fuisse intensiorem suprema gratia in qua consummantur angeli et homines. Deinde, *ib.*, Disp. 18 s.

4, p. 290-297, computum instituit unde verisimile fit gratiam Beatae Virginis excrevisse supra omnem gratiam angelorum et hominum, etiam collective sumptam.

Communiter reicitur singularis opinio Petri Venerabilis, *Ep.* 3, 7, *PL.*, 189, 284-291 : plenitudinem gratiae in Maria post Incarnationem iam non potuisse crescere.

Neque ad eius condicionem videtur pertinere visio beatifica in terris concessa, ut nonnullis placuit. S. Thomas, 3^a q. 30 a. 2 ad 1^m : « Mater Dei superior erat angelis quantum ad dignitatem, ad quam divinitus eligebatur; sed quantum ad statum praesentis vitae, inferior erat angelis, quia et ipse Christus, ratione passibilis vitae, *modico ab angelis minoratus est...* (*Hb.*, 2, 9). Sed tamen quia Christus simul fuit viator et comprehensor, quantum ad cognitionem divinorum non indigebat ab angelis instrui. Sed Mater Dei nondum erat in statu comprehensorum; et ideo de divino conceptu per angelos instruenda erat. »

3. *Virginitas perpetua.*

In huius partis demonstratione, oportet distingui tempora.

a) *Ante partum.* — Conceptum virgineum primus negasse videtur Cerinthus; post eum, Ebionitae. Cf. Irenaeus, *H.*, 1, 26, 1-2, *PG.*, 7, 686. Ineunte autem saec. II, fides conceptus virginei claris constat testimoniis : Ignatii, *Eph.*, 18.19; *Tral.*, 9; *Smyrn.*, 1; tum Aristidis, *Apolog. ad Adrianum imper.*, c. 15, ed. Cambridge, 1891; Iustini, 1 *Ap.*, 31.32.33. 46; *Dial. c. Tryph.*, 43.48.49.67.70.84.100.113.120.127, *PG.*, 6. — Irenaeus, insignis theologus Deiparae, conceptum virgineum asserit, *H.*, 1, 10, 1, *PG.*, 7, 549 A; 3, 16, 2, 921; 3, 17, 4, 931; 3, 19, 939-941; 3, 21, 4-5, 950-952, ubi *Is.*, 7, 14 appellat et connectit cum *Mt.*, 1, 18 et *Lc.*, 1, 35; *H.*, 4, 23, 1048; 5, 1, 3, 1122; 5, 19, 1, 1175. — Hippolytus, *In Dan.*, L. 4, 11, ed. Bonwetsch, p. 214, 4, et passim; cf. d'Alès, *Théol. de S. Hippolyte*, p. 180. — Tertullianus, *Apol.*, 21, *PL.*, 1, 399 B; *De carn. Christi*, 17-23, *PL.*, 2, 781-790; cf. eiusdem symbola fidei, *Praescr.*, 13. 36, *PL.*, 2, 26.49; *De virg. vel.*, 1, *PL.*, 2, 889; *Adv. Prax.*, 2, *PL.*, 2, 157. Idem calumniam Iudaeorum obiter perstringit, *Spect.*, 30, *PL.*, 1, 662. Cf. d'Alès, *Théologie de Tertullien*, p. 193-196. — Nec desunt testimonia heterodoxorum : conceptum virgineum

retinuit utraque secta Theodotianorum, ap. Hippolytum, *Philosophumena*, 7, 35.36, *PG.*, 16, 3342-3 et Pseudotertulianum *Adv. omn. haer.*, 8 (53), *PL.*, 2, 72 (auctoritates meliores Epiphanio, *H.*, 54, 1, *PG.*, 41, 964. *Théol. de S. Hippolyte*, p. 106, n. 2). Inter adversarios conceptus virginiei, Hippolytus recenset, praeter Iudaeos, Carpocratem, *Philosoph.*, 7, 32, 3338; Elchesaitas, 9, 14, 3390, et quosdam alios, e sectis vehementer heterodoxis. — Contra Celsum, Origenes vindicavit maternitatem virginis, *C. Cels.*, 1, 32-35, *PG.*, 11, 721-728; 3, 25, 952; appellata etiam proprietate vocis hebr. *almah*; cf. etiam *In Io.*, *L.* 10, 23, *PG.*, 14, 380. Instaurata calumnia a Porphyrio et Iuliano apostata, responderunt Patres ut de re inter Christianos non controversa. Saeculo autem IV, Antidicomarianitae impugnaverunt virginitatem *post partum*.

Recentius, Zanini de Solcia, canonicus Pergamensis, ausus dicere Dominum nostrum Iesum « illegitimum », damnatus est a Pio II, 14 nov. 1459; *DB.*, 3031.

Saec. XVIII, Encyclopaedistae sophismata Celsi et Porphyrii recoxerunt. Post hos, magis methodice impugnata sunt dogmata catholica. Gottlob Paulus, circa annum 1800 scribere exorsus, quidquid naturam communem superat ex Evangeliiis expulit. Docuit Mariam non ab angelo esse salutatam, sed a viro deceptam; cuius etiam nomen quidam Venturini protulit, docuitque fuisse Ioseph ab Arimathaea! Reclamatum est, etiam a protestantibus theologis. Tum D. F. Strauss Biblia sacra ex mythicis principiis enarrare coepit; *Vita Iesu* edita anno 1835, « mythum evangelicum » arguit, confessusque est suum commentum necessario corruiere, si aliquando demonstraretur evangelia nostra scripta esse ab ipsis testibus quibus adscribuntur, aut ab hominibus proximis aetatis evangelicae; quod viri docti satis efficaciter praestiterunt, ut iam critici fere omnes concedunt.

Recentiores magis inhaerere solent litterae evangelicae; sed pro ingenio suo systemata confingunt. Etiam ex anglicana Ecclesia fides conceptus virginiei partim evanuit. Cf. *A declaration on biblical criticism, by 1725 clergymen of the anglican communion*, ... ed. by Hubert Handley, M. A., march 1906. Ad labefactandam pietatem catholicam prodiit opus pseudonymum Gulielmi Herzog, *La sainte Vierge dans l'histoire*; Paris, 1908. — Non desunt tamen in variis sectis protestan-

tium defensores conceptus virginei : apud Germanos, Zahn, Grützmacher; inter Anglicanos, A. Wright, H. B. Swete, C. Gore, W. Ramsay, W. Sanday; in America, B. Warfield; nuper scripsit J. Gresham Machen, *The integrity of the Lucan narrative of the Annunciation; Princeton Theological Review*, oct. 1927, p. 529-586; ubi invenitur tenax conceptus virginei, non ita virginitatis post partum.

Librum catholicum scripsit A. Durand, *L'enfance de Jésus-Christ d'après les Évangiles canoniques*; suivie d'une étude sur les frères du Seigneur, Paris, 1908.

b). *In partu.* — Virginitas Mariae in partu, tanquam corollarium conceptus virginei iamdudum in Ecclesia defensam, saeculo IV extremo communiter affirmabatur; ut dogma fidei definita est a Concilio Lateranensi (649) sub Martino I, can. 3, *DB.*, 256.

Quoniam autem asseritur ab apocryphis nonnullis saec. II, nonnulli eam inter fabulas amandant, et inventionem imputant docetismo. Ita G. Herzog. — Vide *Le Protévangile de Jacques*, 19.20, éd. E. Amann, Paris, 1910, p. 250-257; cf. *DA.*, t. 3, 165-167; praeterea, Clementem Alex., *Strom.*, 7, 16, 93.94, *PG.*, 9, 529; Stählin, t. 3, p. 66; gallice in *DA.*, t. 3, p. 164. Sed ex his non conficiunt id quod volunt. Nam somnia apocryphorum non evertunt fidem Ecclesiae. Quantum miraculi lateret in historia evangelica, fideles saeculi II secum cogitabant; et illi cogitationi testificatur Protevangelium Iacobi, 1-16, de adulescentia virginis; similiter, *L'Ascension d'Isaïe*, 11, trad. E. Tisserant, Paris, 1909; *Les Odes de Salomon*, 19, trad. J. Labourt, Paris, 1911. Ipse Clemens, loco citato et alibi, v. g. *Paedagog.*, 1, 6, 41.42, *PG.*, 8, 300 B, Stählin, t. 1, p. 115, plane testificatur conceptui virgineo et satis significat rem miraculo non carere.

Ceterum necessarium non est ad apocryphorum fabulas confugere, cum habeamus clara testimonia Patrum orthodoxorum, ab omni docetismo prorsus alienorum, ab initio saec. III.

Ignatius, *Eph.*, 18, 2-19, 1 : 'Ο γὰρ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐκυποφρήθη ὑπὸ Μαρίας κατ' οἰκονομίαν Θεοῦ ἐν σπέρματος μὲν Δαυὶδ, Πνεύματος δὲ ἁγίου· ὃς ἐγεννήθη καὶ ἐβαπτίσθη, ἵνα τῷ πάθει τὸ ὕδωρ καθάρισις. Καὶ ἔλαθεν τὸν ἀρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου ἢ παρθενία Μαρίας καὶ ὁ τοκετὸς αὐτῆς, ὁμοίως καὶ ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου· τρία μυστήρια κραυγῆς, ἅτινα ἐν ἡσυχίᾳ Θεοῦ ἐπράχθη. — Haec verba significant

fuisse et in virginitate et in partu Mariae divinum mysterium, quod daemonem lateret. Idem Ignatius docet, *Smyrn.*, 1, 1, Filium Dei γεγεννημένον ἀληθῶς ἐκ παρθένου; quae verba, secundum accuratam proprietatem, significant non modo conceptionem, sed etiam nativitatem ex virgine.

Irenaeus inter articulos fidei catholicae numerat, *H.*, 1, 10, 1, *PG.*, 7, 549 A, nativitatem ex virgine, τὴν ἐκ παρθένου γέννησιν. Idem instantius puritatem illius partus memorat, *H.*, 4, 33, 11, 1080 B : « Filius Dei filius hominis, purus pure puram aperiens vulvam. » Si quis autem ex illis ipsis verbis « aperiens vulvam » suspicetur peti posse aliquod argumentum contra virginitatem in partu, meminerit legi *H.*, 3, 21, 4-6, 950 B-953 A : « Eum qui ex virgine natus est, Emmanuel... Significante Spiritu sancto audire volentibus, reprobationem quam repromisit Deus, de fructu ventris eius suscitare regem, impletam esse in virginis, h. e. Mariae partu... Quoniam inopinata salus hominibus inciperet fieri, Deo adiuvante, inopinatus et partus virginis fiebat, Deo dante signum hoc, sed non homine operante illud. » Unde manifestum fit apertionem vulvae dici pro ipso partu, eoque virgineo. — Similia colligi possunt ex *Demonstratione praedicationis apostolicae*, 53-54, trad. Barthoulot, *RSR.*, 1916.

Negata est virginitas in partu a Tertulliano, *De carn. Chr.*, 23, *PL.*, 2, 790 B : « Peperit, quae peperit. Et, si virgo concepit, in partu suo nupsit, ipsa patefacti corporis lege... », cf. d'Alès, *Théol. de Tertullien*, p. 196; et, ut videtur, ab Origene, *In Lc.*, *H.* 14, *PG.*, 13, 1834 — qui tamen Origenes Mariae puritatem supra omnem creaturam extollit, *In Mt.*, *T.* 10, 17, *PG.*, 13, 877 A : Οἶμαι λόγον ἔχειν, ἀνδρῶν μὲν καθαρότης τῆς ἐν ἀγνείᾳ ἀπαρχὴν γεγενῆσθαι τὸν Ἰησοῦν, γυναικῶν δὲ τὴν Μαριὰμ; cf. *In Lev.*, *H.* 8, 2, *PG.*, 12, 493. Asserta est s. III a Gregorio Thaumaturgo, *Hom. in Nativ. Christi* (armen. ap. Pitra, *Anal. sacra*, 4, 134 sqq., gall. *DA.*, 173); s. IV ab Ephraem Syro, *Serm. adv. haeret.*, *Opp. gr.*, 2, 266-7, *DA.*, 203; ab Hilario Pictaviensi, *Trin.*, 3, 19, *PL.*, 10, 87 A; a Zenone Veronensi, *L.* 1, *Tr.* 5, 3; *L.* 2, *Tr.* 8, 2, *PL.*, 11, 303 A; 414 A-415 A; ab Ambrosio, *In Lc.*, 2, 57, *PL.*, 15, 1573 A; *De inst. virg.*, 18, 52, *PL.*, 16, 320 A; *DA.*, 204. Hieronymus, si aliquando dubitavit, certe non dubitavit in fine vitae. Nam etiamsi matris fastidia morose

descripsit, *Adv. Helvid.*, 18, *PL.*, 23, 202; *Ep.* 22, 39, *Ad Eustoch.*, *PL.*, 22, 423, postea scripsit, *Adv. Iovinian.*, 31, *PL.*, 23, 254 : « Haec virgo perpetua multarum est mater virginum. » *Dial. adv. Pelag.*, 2, 4, *PL.*, 23, 528 C : « Solus Christus clausas portas vulvae virginalis aperuit, quae tamen clausae iugiter permanserunt. » *DA.*, 205. Augustinus nunquam vacillavit. *De catechiz. rud.*, 22, 40, *PL.*, 40, 339 : « Virgo concipiens, virgo pariens, virgo moriens. » *Enchir.*, 34, 10, *PL.*, 40, 249 : « Si vel nascente corrumperetur (matris) integritas, non iam ille de virgine nasceretur, eumque falso, quod absit, natum de virgine Maria tota confiteretur Ecclesia. » *Ep.*, 140, 12, 31, *PL.*, 33, 551 : « Partum virginis servata virginitatis integritate mirabili. » 143, 12, 590. S. VI, Fulgentius Rusp., *De veritate praedestinationis et gratiae Dei*, 1, 2, 5, *PL.*, 65, 605 C : « Solius eius mater, sicut virgo fuit ante conceptum, sic virgo permansit inviolata post partum : quia nec libidinem sensit cum Deum conciperet in utero factum mirabiliter hominem, nec aliquam corruptionem dum in vera nostri generis carne pareret humani generis Redemptorem. » Gregorius M., *Hom. in Evangelia*, 26, 1, *PL.*, 76, 1197 C : « Sciendum nobis est quod divina operatio, si ratione comprehenditur, non est admirabilis; nec fides habet meritum, cui humana ratio praebet experimentum. Sed haec ipsa nostri Redemptoris opera, quae ex semetipsis comprehendere nequaquam possunt, ex alia eius operatione pensanda sunt, ut rebus mirabilibus fidem praebeant facta mirabiliora. Illud enim corpus Domini intravit ad discipulos ianuis clausis, quod vid. ad humanos oculos per nativitatem suam clauso exiit utero Virginis. » S. VII, Ildefonsus Tolletanus, *De virginitate perpetua S. Mariae*, *PL.*, 96, 95 C : « Hanc ergo feminam conceptio virginem reddit. Hanc feminam partus virginem servat. Hanc feminam Filius ita post exitum novit, sicut ante conceptum invenit. Et huius certe virginitas semper incorrupta, semper integra, semper illaesa, semper inviolata. »

Dogma a Concilio Romano sub Martino I (649) definitum, *DB.*, 256, distinctius expressit Paulus IV, *Const. Cum quorundam*, *Adv. Socinianos*, 7 aug. 1555, *DB.*, 993.

c) *Post partum*. — Mariam post partum virgineum virginitatem servasse fere unus ex antiquis negasse videtur Tertul-

lianum, *Virg. vel.*, 6; *Monog.*, 8; 4 *Ad Marc.*, 19; *De carn. Chr.*, 7; cf. d'Alès, *Théol. de Th.*, p. 196-7. Quod ait Origenes, *In Lc.*, *H.* 7, *PG.*, 13, 1818 A : « In tantam nescio quis prorupit insaniam ut assereret negatam fuisse Mariam a Salvatore, eo quod post nativitatem illius iuncta fuerit Ioseph; et locutus est quae quali mente dixerit, ipse noverit qui locutus est », ad Tertullianum spectare credibile est, cf. *Monog.*, 8, *PL.*, 2, 939 B; *De carn. Chr.*, 7, *PL.*, 2, 766-8; sed nequit demonstrari. Saec. IV, virginitatis post partum negatore exstitit Apollinaris, si verum refert Epiphanius, *H.*, 77, 36; 78, 1, *PG.*, 42, 696 C; 700 C; certissime autem quidam *Antidicomarianitae* in Arabia, de quibus Epiphanius, *H.*, 78; praeterea Helvidius (circa 380), quem confutavit Hieronymus; tum Iovinianus (circa 392), contra quem scripsit Ambrosius, *De institutione virginis*, et Hieronymus. Iovinianum et Bonosum episcopum Sardicensem Siricius P. R. excommunicavit, *Ep. ad Anysium episcop. Thessalonicensem*, 9, 3, *PL.*, 13, 1177 B, *DB.*, 91. Iam antea appellabatur Maria ἀειπαρθενος : Athanasius, *Or. 2 c. Ar.*, 70, *PG.*, 26, 296 B; Didymus, *Trin.*, 1, 27, *PG.*, 39, 404 C; *Symbolum Epiphanii*, *DB.*, 13 (*Ancoratus*, 120, *PG.*, 43, 234 C).

Orta est autem controversia propter illos qui in Evangelio passim appellantur « fratres Domini » : *Mt.*, 12, 46; 13, 55. 56; 27, 56; *Mc.*, 3, 31; 6, 3; 15, 40. 41; *Lc.*, 8, 20; 24, 10; *Io.*, 2, 12; 7, 5; 19, 25; *Act.*, 1, 14; 1 *Cor.*, 9, 5; *Gal.*, 1, 18. 19; *Iud.*, 1. Cf. (?) catalogos Apostolorum, *Mt.*, 10, 3. 4; *Mc.*, 3, 18; *Lc.*, 6, 15. 16; *Act.*, 1, 13. 14. Accedunt testimonia Iosephi, *AI.*, 20, 9, 1, 197, et Hegesippi, ap. Eusebium, *HE.*, 2, 23, 22; 3, 11. 20. 32; 4, 22. Exstitisse usque ad tempora Traiani imperatoris quosdam propinquos Mariae et Domini auctor antiquissimus est Hegesippus; conferantur *Homiliae Clem.*, 11, 35, *PG.*, 2, 301. Ita intellexit Hieronymus, *In Mt.*, *L.* 2, *PL.*, 26, 84 D-85 A; *Adv. Helvid.*, 13. 14. 17-19, *PL.*, 23, 195-197. 201-203. Sed in apocryphis s. IIⁱ (*Ev. Iacobi*; *Ev. Petri*, ap. Origenem, *In Mt.*, *T.* 10, 17, *PG.*, 13, 876-7; *In Lc.*, *H.* 7, etc...) legebatur Ioseph habuisse liberos ex priore coniugio; et ita visum est Clementi Al., fr., *PG.*, 9, 731-4; Origeni; Hilario, *In Mt.*, 1, 3. 4, *PL.*, 9, 922; Epiphanio, *H.* 78, 7, *PG.*, 42, 709; Ps. Gregorio Nyss., *Or. 2 in Res. Domini*, *PG.*, 46, 648 (revera, Severo patriarchae monophysitae

Antiocheno, s. VI); Cyrillo Al., *In Io.*, L. 4, PG., 73, 637; forsitan etiam Ioanni Chrys., *in Mt.*, H. 5, 3, PG., 57, 58, et Augustino, *Qq. in Mt.*, 17, PL., 35, 1374. Sed postea Hieronymi sententiae subscripserunt Chrys., *In Gal.*, H. 1, PG., 61, 632; Augustinus, *In Io.*, Tr. 10, 2, 2; 28, 3, PL., 35, 1467; 1623; Theodoretus, *In Gal.*, PG., 82, 468 D; eaque sententia iam diu sola regnat in Ecclesia. Petrus Damianus, *Opusc.*, 17, 3, PL., 145, 384 D: « Ne hoc sufficere videtur ut tantummodo virgo sit mater, Ecclesiae fides est ut virgo fuerit et is qui simulatus est pater. » S. Thomas, 3^a q. 28 a. 4. Petavius, *De Inc.*, 14, 3, 13: « Ioseph... virginem fuisse... verisimilius arbitror. » Plus affirmat sensus communis Ecclesiae. — De tota re, A. Durand, art., *Frères du Seigneur*, in DA. Niessen, *Mariologie des hl. Hieronymus*, c. 10.

4. *Assumptio corporea in caelum.*

Beatam Virginem, ante communem resurrectionem corporum, singulari privilegio praeveniam et in caelum assumptam esse, persuadetur auctoritate liturgiarum, Patrum, Theologorum.

a) *Liturgiae.* — Antiquitus recolitur dormitio Virginis, primo 18 ian., postea 15 aug.

Martyrologium Hieronymianum (s. VI): XV kal. febr. Depositio sanctae Mariae.

Hymnus Severi Antiocheni (circa 520), eodem die 18 ian. Μνήμη τῆς ἀγίας θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας.

Synaxarium copticum (s. VII), ed. Mai, *SVNC.*, 4, 23. Cf. Selden, *de Synedriis*, 3, 15, p. 320.

CPoli iussu Mauricii imperatoris, circa A. D. 600, Dormitio Virginis 15^a aug. celebrari coepta est; cf. Nicephorus Callistus (s. XIV), *HE.*, 17, 28, PL., 147, 292 B. Inde ille mos Romam transiit circa 650; ubi festivitas Virginis celebrabatur 15^a aug., et appellabatur *Assumptio*.

Interea Ecclesiae Galliae tempus antiquum celebrationis retinuerant. Festivitas sanctae Mariae, ap. Caesarium Arelatensem (s. VI ineunte), cf. G. Morin, in *Rev. Bénéd.*, 5, p. 344 (1888). Missale gallicanum vetus; gothicum; bobiense (post 700), edd. Tommasi, Mabillon, PL., 72, die 18^a ian. Similiter Kalendaria Maioris Britanniae et Hiberniae, cf. Edmund Bishop, *Liturgica historica*, p. 252-3, Oxford, 1918. Celebratur

dormitio, depositio, pausatio, transitus, natalis Virginis; donec s. VIII dies 15ª aug. et nomen Assumptionis admittitur.

Ecclesia autem Mediolanensis et Ecclesiae Hispanicae iam s. VII Romanum morem acceperant. *Liber mozarabicus sacramentorum*, ed. M. Ferotin, O. S. B., 1904. — Ad rem, M. Gordillo, S. I., *La Asunción de María en la Iglesia española* (siglos VII-XI), Madrid, 1922.

De his omnibus, cf. B. Capelle, O. S. B., *La fête de l'Assomption dans l'histoire liturgique*, ETL., 3, p. 33-45 (1926). Scriptor diversitatem temporum — 18 ian., 15 aug. — explicat probabiliter ex documentis copticis. Nam illa documenta assignant dormitionem Virginis diei 20/21 mensis Tobi (= 18 ian.), assumptionem autem diei 16 mensis mesore, qui a priore distat 206 diebus. Ilinc videtur repetenda origo mutationis circa ann. 600 CPoli inductae.

b) *Patres*. — Narrationum de transitu Virginis fons deprehenditur primum s. II apud Leucium encraten, Actorum apocryphorum scriptorem s. II. Unde fluxerunt :

α) *Ps. Melito, De transitu Virginis Mariae liber* (s. V), *PG.*, 5, 1231-1240. Exstat latine tantum.

β) *Ps. Cyrillus Hierosolymitanus* (s. VII), ed. F. Robinson, inter *Coptic apocryphal Gospels*, TS., 4, 2, p. 25-41; plenius E. A. Wallis Budge, *Miscellaneous Texts*, p. 642, London, 1915. — Cf. M. R. James, *The apocryphal NT.*, p. 194-201, Oxford, 1924.

γ) Epiphanius monachus (s. IX?), *De vita sanctissimae Deiparae*, ed. A. Dressel, Leipzig, 1843; *PG.*, 120, 185-215.

Quamvis autem non ex purissimo fonte manarint, haec suo modo repraesentant popularem persuasionem de singulari Providentia Dei erga corpus Virginis, cuius hospitio Dominus usus est. Quam persuasionem referunt varia documenta Patrum Graecorum et Latinorum :

Ioannes Thessalonicensis archiepiscopus, *Dormitio Dominae nostrae Deiparae et semper Virginis Mariae* (scripta circ. 619). Ed. M. Jugie, A. A., in *PO.*, 19, 3 (1925), p. 375-438.

Modestus Hierosolymitanus († 634), *PG.*, 86, 2; Andreas Crentensis († 720), *PG.*, 97; Germanus CPTanus († 733), *PG.*, 98; Ioannes Damascenus († 750?), *PG.*, 96, 1363-8; alii multi.

Gregorius Turonensis († 596), *De gloria martyrum*, 4, *PL.*, 71, 708 C.

Ildefonsus Toletanus († 667) (?), *De Assumptione Beatae Mariae Sermones*, *PL.*, 96, 239 sqq.

Invalescente autem in Assumptionem corpoream Beatae Virginis fide ac devotione Ecclesiae, fuerunt qui operae pretium iudicarent frumentum a palea secernere. Inde *Ep.* 9 inter adscriptas Hieronymo, Ad Paulam et Eustochium de assumptione BMV., *PL.*, 30, 122-142; quam S. Paschasio Radberto (s. IX) nuper vindicavit T. Agius, O. S. B., *JTS.*, 24 (1923), p. 176-183. Inde etiam monitum quod legitur in *Martyrologio Usuardi*, 18 Kal. Sept., *PL.*, 124, 365. 6.

c) *Theologi.* — Rationes convenientiae evolvunt, neque immerito in hac re appellari putant verba Domini ad discipulos haesitantes (*Mt.*, 15, 16) : « Adhuc et vos sine intellectu estis? »

1° Beata Maria, cum de sua substantia corpus Filio subministrarit, facta est quodammodo cum Ipso una caro. Poteratne, post consortium meriti, non admitti ad consortium gloriae?

2° Per conceptum virgineum, introducta erat, etiam secundum carnem, in ordinem quendam singularem Providentiae divinae. Poteratne non conservari et consummari in eodem ordine, postquam gratiae divinae se totam tradiderat?

3° Per immaculatam conceptionem, restituta erat plenae integritati naturae innocentis, excepta necessitate passionis et mortis propter redemptionem nostram. Absoluta redemptione per mortem Iesu Christi, poteratne altera Eva non consociari triumpho alterius Adam?

Ad has rationes gravissimas accedit suffragium Ecclesiae catholicae, per multa secula admittentis et praecipientis celebrationem diei festi de Assumptione corporea Beatae Virginis. Quod enim antiquis liturgiis continebatur, id amplius sancitum est tenore Missalis et Breviarii Romani editorum curis Summi Pontificis Pii VI et ad nostra usque tempora receptorum, ita ut illa celebratio sit vere pars vitae christianae.

Theologi, de summa re unanimis, notam thesis assignant varie; et recentiores quidem saepe liberalius quam antiqui. Nam antiqui dicere solebant fidem assumptionis corporeae piam esse et rationabilem; recentiores libenter addunt proxime definibilem ab Ecclesia.

S. Thomas, 3^a q. 27 a. 1 : « ... Sicut Augustinus [*Ps.*] rationabiliter argumentatur quod cum corpore sit assumpta in

caelum (quod tamen Scriptura non tradit), ita etiam rationabiliter argumentari possumus quod fuerit sanctificata in utero. » — Cf. q. 83 a. 5 ad 8^m : « Ipsum Christum et B. Virginem, vel si qui alii sancti cum corporibus iam sunt in gloria. »

S. Bonaventura, *Breviloq.*, 7, 5 = « Quia distinctus debet esse status retributionis a statu viae, et resurrectio spectat ad statum retributionis, ut non confundatur ordo universi, et ut fides habeat meritum, quae credit quod non videt, et ut certius et clarius appareat aequitas divinae iustitiae, et ut simul fiat consummatio et retributio finalis in angelis et hominibus; requirit hoc divina iustitia, ut omnes resurgant simul, quantum est de lege communi. Quod dico propter Christum et eius Beatissimam Matrem gloriosam Virginem Mariam. »

Melchior Canus, *De loc. theol.*, 12, 10 : « B. Virginem non esse in caelos cum corpore assumptam, licet fidei minime adversum sit... quia communi Ecclesiae consensioni repugnat, petulanti temeritate diceretur. »

Suaresius, *In 3.*, q. 27 a. 2 *Disp.* 3 s. 6 n. 4, ed. Paris., 1866, t. 19, 48 A (post mentionem factam de Immaculata Conceptione, « posse definiri ab Ecclesia, quando id expedire iudicaverit ») : « Addi etiam potest exemplum de resurrectione eius, de gloriosa assumptione, et de sanctitate nativitatis eius : ex his enim aliqua iam sunt de fide, alia vero sunt fidei proxima, et nullus dubitat quin tandem possint definiri. » — Cf. In q. 38 a. 4 *Disp.* 21 s. 2, 9, 318.

In Conc. Vaticano, 23 febr., 194 Patres subscripserunt postulato pro definitione, his verbis, *Acta, Coll. Lacensis*, 7, 868 : « ... Nisi igitur firmissima Ecclesiae fides quoad corpoream BMV. Assumptionem dici velit levis nimis credulitas, quod vel cogitare impium est, procul dubio eam a traditione divino-apostolica, i. e. a revelatione, ortum habere firmissime tenendum. »

Inter recentiores promotores definitionis nominandus est P. Renaudin, O. S. B., *La doctrine de l'Assomption de la T. S. V., sa définibilité comme dogme de foi catholique*, Paris, 1913; Broussolle, editor periodici *L'Assomption*, Paris, ab anno 1918. — Inter diffidentes, Joh. Ernst, *Die leibliche Himmelfahrt Mariæ*, Regensburg, 1921, et in *TPQS.*, 1924. 1925.

De tribus scriptoribus (Ernst. Cervetti. Mattiussi) refereba-

mus in *Etudes*, 5 aug. 1923, p. 257-266 : *L'Assomption*; ita ut proximae definibilitati calculum adiceremus.

5. *Mediatio universalis pro hominibus.*

Beatam Virginem Mariam merito appellari generis humani Mediatrix, et quidem prorsus singulari titulo, adeo constans est persuasio piorum christianorum, qui eius intercessionis suffragio commendari solent, ut res videatur probatione non indigere. Attamen in illustrandis argumentis, quibus illa persuasio nititur, et in definienda amplitudine ipsius mediationis, non frustra opera impendetur.

Ac primo quidem partienda est materia, ita ut primo agatur de beneficiis quae in genus humanum contulit Maria cum viveret in terris, postea de illis quae confert nunc cum regnat in caelo, quae sunt unius eiusdemque mediationis partes inter se diversae. Pars prior manifestissima : etenim Virginis partum attulisse salutem universo mundo, Scriptura apertissime testatur. Pars posterior minus perspicua; sed ab Ecclesia discimus Mariam etiam nunc adesse et patrocinari hominibus qui in terris militant. De utraque agendum distincte.

a) *Maria Mediatrix in terris.* — Beatae Virginis Deiparae, viventis in terris, pro salute generis humani merita his terminis comprehendi possunt : assensu quem angelo praestitit in mysterio Incarnationis; materno officio quod Filio impendit; pietate qua morienti adfuit, particeps facta passionis Filii ac redemptionis nostrae. Quae merita, a primo usque ad ultimum, ad opus salutis nostrae ordinantur.

Ad oeconomiam salutis nostrae pertinebat, ut, quemadmodum vir unus et femina una exstiterant generi humano causa ruinae ac mortis, ita etiam Vir unus et Femina una existerent generi humano causa salutis et vitae. Quod iam illo Protevangelio declarabatur, *Gen.* 3, 15 : « *Inimicitias ponam inter te et mulierem, et semen tuum et semen illius; ipsa conteret caput tuum.* » Sicut semen mulieris ecclesiastica traditio intellexit praecipue Christum Redemptorem, ita etiam mulierem intellexit praecipue matrem Christi, quae cum angelo respondit, *Luc.*, 1, 38 : « *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum* », coepit caput serpentis conterere. Hinc Patres Ecclesiae solent illi pari infelici, Adamo et Evae, opponere par illud beatum, Iesum et Mariam; et sicut initium

peccati a suasionem Evae, ita etiam initium salutis ab oboedientia Mariae repetere.

Coepit autem Maria Filium omni materno affectu et officio prosequi, non Ipsi tantum mater, sed etiam omnibus qui per eum ad vitam aditum essent habituri.

Quod cum in omni eius vita praestitit, tum vel maxime in morte, cum pendenti in cruce adstitit, particeps facta oboedientiae erga Patrem ac voluntariae pro salute nostra oblationis. Tum quidem, ab ipso admonita his verbis, *Ioan.*, 19, 26 : « *Mulier, ecce filius tuus* », in persona Ioannis Apostoli unumquemque nostrum tanquam adoptivum suscepit et maternum affectum in nos transtulit. Quapropter illius Redemptionis nostrae, quam Christus moriens in cruce consummavit, Maria facta est ex animo socia ac vere coredemptrix. Adeoque sicut est, teste Apostolo, *1 Tim.*, 2, 5, 6 : « *Unus Deus, unus et mediator Dei et hominum homo Christus Iesus, qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus* », ita etiam una mediatrix Maria, per quam tanti boni participes facti sumus.

Id quidem noli intellegere ita, ut Maria sine merito Filii aliquid de suo praestiterit, quo fieret salutis nostrae causa condigna; sed quatenus, per gratiam Filii praeventa et redempta, ipsa ab origine immaculata exstitit ac supervenienti in se Spiritui plane consensit. Hinc illa mediatio, quacum nulla puri hominis mediatio conferri potest. De qua praeclare B. Albertus Magnus, *Mariale*, sive *Quaestiones supra Evangelium : Missus est*, q. 42-43. Ed. Paris, 1898, t. 37, p. 81-85 : « Beata Virgo non est assumpta in ministerium a Domino, sed in consortium et adiutorium, iuxta illud : *Faciamus ei adiutorium simile sibi*... Beatissima autem Virgo assumpta est in salutis auxilium et in regni consortium : ipsa enim sola ministris fugientibus compassa est. Unde et sola regni consortium obtinuit, quae laboris adiutrix fuit, iuxta illud : *Faciamus ei adiutorium simile sibi*. » Quod si nomen ipsum *mediatricis* requiris, invenies semel apud S. Thomam. Ubi enim agit de aqua in nuptiis a Christo in vinum conversa, partes Mariae sic describit : « Gessit ergo Mater Christi mediatricis personam, et ideo duo facit; primo interpellat ad Filium, secundo erudit ministros ». (*In Ioannis evangelium*, c. 2, lect. 1.) Haec de terrestri mediatione Deiparae.

b) *Maria Mediatrix in caelo*. — Caelestis mediatio in ter-

restri egit radices et pertinet ad dispensationem honorum caelestium. De qua si recte sentire volumus, cogitanda est non ut ad aliqua bona et causas singulares coartata, sed ut complectens omnia et plane universalis, ita ut nihil ad nos perve-
 niat gratiae salutaris, nisi Maria intercedente.

Quod hoc maxime suadetur argumento theologico. Ad suavem Dei Providentiam pertinet, ut quem modum observavit in prima gratiae largitione, eundem postea retineat in omni gratiae administratione. Prima autem et universalis gratiae largitio facta est per Mariam, quae exstitit generi humano causa redemptionis, ut constat ex dictis de mediatione terrestri; causa, inquam, redemptionis, non quoquo modo et per acci-
 dens, sed primo et per se, ut mater Redemptoris : ad quod munus tota praedestinatio Mariae collineat. Non enim propter se ipsam invenit gratiam apud Deum, sed propter nos, et ab angelo salutata est : *Concipies in utero et paries filium, et vocabis nomen eius Iesum*. Ergo etiam ad suavem Dei Providentiam pertinet, ut per Mariam fiat omnis gratiae adminis-
 tratio, per quam bona salutis singulis dispensantur.

Id vidit pius servus Mariae S. Bernardus, qui in sermone *de Aquaeductu* scripsit, 2, *PL.*, 183, 441 : « Totis ergo medullis cordium, totis praecordiorum affectibus et votis omnibus Mariam hanc veneremur; quia sic est voluntas eius, qui totum nos habere voluit per Mariam. » Idem B. Albertus Magnus, *Mariale*, q. 164; t. 37, p. 241 : « Quaedam (plenitudo gratiae) est receptiva et non retentiva, et haec est plenitudo canalis. Et sic Beatissima Virgo plena est omnium quantum ad numerum gratiarum, quae omnes ad numerum transeunt per ipsius manum. » Quae res si mira tibi fortasse videatur, recogita singularem cum Deo coniunctionem quam in Maria perfecit plenitudo gratiae; recogita praeterea maternum eius in nos affectum et claritatem excellentem visionis beatificae. Singu-
 laris cum Deo coniunctio credibile facit placuisse Domino Nostro, ut quod semel ad salutem nostram Mariae commise-
 rat, id perpetuo penes ipsius arbitrium relinqueret, tanquam in divite reposito-
 rio : « *Sine paenitentia enim sunt dona et vocatio Dei*. » (*Rom.*, 11, 29.) Maternus in nos affectus credi-
 bile facit ipsam uniuscuiusque nostrum saluti efficacissime consulere. Excellens claritas visionis beatificae, qua super omnes sanctos et angelos donata est, credibile facit nihil

ipsam fugere quod ad utilitatem nostram pertineat, nobisque ab ipsa sapientissime consuli.

Id iamdiu Summorum Pontificum oraculis comprobatur. E multis pauca promemus. Benedictus XIV, Bulla *Gloriosae Dominae* (die 27^a Sept. 1748) : « Ipsa (Beata Virgo) est caelestis veluti rivus, per quem gratiarum omnium atque donorum fluentia in miserorum mortalium sinum deducuntur. »

Pius VII, Officio in honorem B. Mariae Virginis sub titulo Auxilii Christianorum concessio (anno 1816), postquam verba S. Bernardi de Aquaeductu retulit, excitavit « fidelium pietatem erga amantissimam Parentem nostram ac gratiarum omnium Dispensatricem. »

Leo XIII, Encyclica *Octobri mense* (22^a Sept. 1891); Encyclica *Iucunda semper* (8^a Sept. 1894); tum praecipue Encyclica *Adiutricem populi* (5^a Sept. 1895) : « Inde, divino consilio, sic Illa coepit advigilare Ecclesiae, sic nobis adesse et fovere Mater, ut quae sacramenti redemptionis administra fuerat, eadem gratiae ex illo in omne tempus derivandae esset pariter administra, permissa Ei paene immensa potestate... Hinc recte admodum ad Mariam, velut nativo quodam impulsu adductae, animae christianae feruntur; cum ipsa fidenter consilia et opera, angores et gaudia communicant; curaeque ac bonitati eius se suaque omnia filiorum more commendant. Hinc rectissime delata Ei in omni gente omnique ritu ampla praeconia, suffragia crescentia saeculorum: inter multa, Ipsam Dominam nostram, Mediatricem nostram, Ipsam Reparatricem totius orbis, Ipsam donorum Dei esse Conciliatricem... Nemo est, o Sanctissima, qui Dei cognitione repleatur nisi per te; nemo est qui salvetur nisi per te, o Deipara; nemo qui donum ex misericordia consequatur, nisi per te. » Denique Encyclica *Diuturni temporis* (5^a Sept. 1898).

Pius X, Encyclica *Ad diem illum* (2^a Feb. 1904) : « Ex hac autem Mariam inter et Christum communione dolorum ac voluntatis, promeruit Illa ut reparatrix perditum orbis dignissime fieret, atque ideo universorum munerum dispensatrix, quae nobis lesus nece et sanguine comparavit. »

Benedictus XV, Ep. ad Sodalitatem Nostrae Dominae a bona morte (22^a Mart. 1918) : « Quod si hac plane de causa, quas e Redemptionis thesauro gratias omne genus percipimus, eae ipsius Perdolentis Virginis veluti e manibus ministrantur,

nemo non videt sanctum hominum decessum ab Ea ipsa expectandum esse, quandoquidem praecipue hoc dono Redemptionis opus in unoquoque homine efficienter perpetuumque in modum completur. » Eiusdem Pontificis auctoritate Sacra Congregatio Rituum Officium ac Missam Beatae Mariae Virginis omnium gratiarum Mediatricis Ecclesiis petentibus concessit (12^a Ian. 1921).

Pius XI, Litteris de Virgine in caelum assumpta, Gallicae nationis patrona praecipua, datis 2^a Mart. 1922, appellavit Mariam « gratiarum omnium apud Deum sequestram ».

Haec adeo illustria sunt, ut iure aliquis mirari possit sententiam tot tantisque auctoritatibus fultam nondum ad robor definitionis dogmaticae esse perductam. Verum prae oculis habeat condicionem ipsius doctrinae de Christo Mediatore, cuius nonnullae partes definitae non sunt, quamvis magisterio ordinario Ecclesiae satis manifeste tradantur: de satisfactione vicaria, de satisfactione pro omnibus et singulis hominibus, de causa meritoria omnium et singularum gratiarum homini lapso concessarum. Dum adhuc nonnulla pendent, quae spectant ad ius incommunicabile Filii, eratne maturandum id, quod pertinet ad praerogativam Matris? Id Ecclesia non censuit; sed non ideo iudicavit deesse sibi ad eiusmodi definitionem idonea documenta.

Interim habetur terrestris mediatio Mariae in Novo Testamento apertissime consignata, caelestis mediatio documentis Ecclesiae multipliciter adumbrata.

Inter opera ad hanc materiam spectantia, adiri possunt: J. Bittremieux, *De mediatione universali B. M. Virginis quoad gratias*, Brugis, 1926. — R. de la Broise et J. V. Bainvel, *Marie Mère de Grâce*, Paris, 1921. — Ch. Pesch, S. I., *Die selige Jungfrau Maria Vermittlerin aller Gnaden*, Freiburg, 1923. — J. M. Bover, S. I., *Varii commentarii*, editi in *Estudios Eclesiásticos*, Matriti, ann. 1921 sqq. — R. V. O'Connell, S. I., *Our Lady mediatrix of all Graces*, Baltimore, 1926.

C. — Merito persolvitur Mariae cultus hyperduliae.

Si aequum est omnes sanctos amicos Dei, sive angelos sive etiam homines, praesertim vita functos, veneratione prosequi, multo magis postulat excellens dignitas Deiparae ut ei ab

omnibus christianis singulare praestetur obsequium. Quod quidem obsequium minime cedit in detrimentum laudis Deo debitae : quin potius in Filium redundat quidquid pietatis ac laudis in Matrem impenditur. Ergo colenda est Maria ; non sane illo cultu adorationis qui est proprius Dei (λατρεία) ; sed infra illam adorationem, obsequio quod sanctis communiter impenditur (δουλεία), immo in illo genere obsequio quodam excellentiore (ὑπερδουλεία).

Sacra Liturgia, in Assumptione BVM. : « Exaltata est sancta Dei Genitrix super choros angelorum ad caelestia regna. » — S. Thomas, 2^a 2^{ae} q. 103 a. 4 ad 2^m : « Hyperdulia est potissima species duliae communiter sumptae : maxima enim reverentia debetur homini ex affinitate quam habet ad Deum. »

In libro Ps. Augustini *de Assumptione Mariae*, 5, PL., 40, 1145, legitur : « Caro enim Iesu caro est Mariae, et multo specialius quam Ioseph Iudae ceterorumque fratrum eius, quibus dicebat : *Frater enim et caro nostra est* (Gen., 37, 27). Caro enim Christi quamvis gloria resurrectionis fuerit magnificata, et potenti super omnes caelos ascensione glorificata, eadem tamen carnis mansit et manet natura quae suscepta est de Maria. » Quapropter acceptio personae in Matre Dei plane legitima est. Propositio damnata ab Alexandro VIII, 7 dec. 1690, sub n. 26, DB., 1316 : « Laus quae defertur Mariae ut Mariae vana est. »

Verum sollemne est Protestantibus ac Rationalistis ut omnem sanctorum venerationem traducant tanquam turpem superstitionem ac paene gentilis anthropomorphismi similem. Maxime autem « mariolatram », ut aiunt, insectantur, et a primaeva christianae religionis institutione alienam dictitant. Quam inique, intellegit quisquis expenderit :

a) *naturam hominis*. — Fert enim natura ut homines praestantissimum quemque vel ingenio vel virtute vel quibuslibet meritis, etiam post mortem honore prosequantur. Et recte : nam eiusmodi cultu animantur posterius ad sectanda clarorum virorum ac feminarum vestigia. Quanto magis id observandum est erga servos Dei egregios, qui non modo praeclara virtutum exempla post se reliquerunt, sed etiam suffragiis in caelo iuvare possunt homines adhuc in terra militantes ; maxime vero erga Matrem Redemptoris ac totius generis humani Advocatam. Cf. Hipp. Delehaye, Bollandiste, *Les*

origines du culte des martyrs, Bruxelles, 1912; *Sanctus; Essai sur le culte des saints dans l'antiquité*, Bruxelles, 1927. De quo libro referebamus in *Études*, t. 192, p. 385-407, 20 aug. 1927. — Praeterea, art. *Saints*, in *DA*.

b) *monumenta antiquitatis christianae*. — Quanquam enim, ex quadam oeconomia divina, persona Redemptoris omnem venerationem sola habuit initio Ecclesiae, mox intellectum est quid deberetur sanctis eius amicis, ac primo quidem martyribus. Cf. Tertullianum *Scorp.*, 12; *Cor.*, 3. Ap. Cyprianum, memorias martyrum diligenter celebrari videmus, *Epp.*, 10, 2.4; 22, 2; 27, 1, etc. Cf. d'Alès, *Théologie de S. Cyprien*, p. 365. Cultum Deiparae cum cultu Domini consociatum picturae Catacumbarum romanarum insinuant (Cimeterium Priscillae, s. II. Cf. H. Marucchi, *Éléments d'archéologie chrétienne*, t. 1, p. 316, Paris, 1900). Abercii inscriptio, s. II, Piscis maximi meminit, quem Virgo casta cepit, fides suis edendum apposuit. Virginis invocatae ad auxilium periclitantis animae mentio occurrit ap. Gregorium Nazianzenum, *Or.* 24, 11, *PG.*, 35, 1184 A. Iam ante conc. Ephesinum in Oriente et post Ephesinum in Occidente celebrata est « Memoria sanctae Mariae » dominica ante Nativitatem Domini. Cf. M. Jugie, *La première fête mariale : l'Avent primitif. Echos d'Orient*, avril-juin 1923. Cf. *PO.*, 49, 3, (1925), p. 289-317. — I. E. Rahmani, patriarcha Antiochenus Syrorum, *Culte de la sainte Vierge Marie dans l'Eglise syrienne d'Antioche*, Beyrouth, 1927. A. L. Delattre, *Le culte de la sainte Vierge en Afrique, d'après les monuments archéologiques*, Paris, 1907.

Inter orationes ad Beatam Virginem, antiquissima perhibetur oratio *Sub tuum*, et adscribitur Severo, patriarchae Antiocheno monophysitarum, ineunte s. VI. H. Gouffen, in *Theologische Revue*, 1924, p. 15-16. — Venantio Fortunato (circa 530-600) vindicantur duo hymni liturgici ad Mariam: *Agnoscat omne saeculum*, et *Quem terra, pontus, aethera*; n. 38 et 39 in *Early Latin Hymns*, edd. Walpole et Mason, Cambridge, 1922. Iam saeculo ante, Sedulius Christum et matrem celebrarat carmine, cuius initium adhuc recitat Ecclesia in Laudibus Nativitatis Domini :

« A solis ortus cardine
Ad usque terrae limitem,
Christum canamus principem
Natum Maria virgine. »

Cf. n. 31 ap. Walpole et Mason; minus emendate, *PL.*, 19, 763 sqq. Veneratio Beatae Mariae, catholicis omnibus acceptissima, nacta est aliquando etiam e numero Protestantium laudatores, ut A. von Lehner, *Die Marienverehrung in den ersten-Jahrhunderten*², Stuttgart, 1886; J. C. H. Barry, *Our Lady S. Mary*, New-York, 1922; J. H. Thorpe, *The cultus of S. Mary the Virgin*, in *Anglican Essays*, London, 1923.

Libri quos venerationi Mariae impendit pietas catholica sunt prorsus innumerabiles. In fine huius operis nominandos censemus : J. B. Terrien, *La Mère de Dieu et la Mère des hommes*, Paris, 1902.

R. M. de La Broise, *La sainte Vierge* (Collection *les Saints*), ed. 18; Paris, 1929.

J. Bittremieux, *Doctrina mariana Leonis XIII*; Brugis, 1928.

AUCTORITATES SCRIPTURAE PRAECIPUAE¹

	Paginae.		Paginae.
Gen.,	1, 1..... 65.	Tob.,	3, 10..... 54, 59.
	1, 26.. 15, 77, 363.		
	3, 14..... 4, 80.	Iob.,	28, 12-28..... 19-20.
	3, 15..... 4, 30, 31,		
	80, 131, 274, 302,		
	426 , 430, 447..	Ps.,	2... 6, 7, 8, 43, 46,
	6, 2-4..... 30, 55.		407.
	6, 8..... 4, 45.		2, 2..... 2, 247.
	6, 14-22..... 427.		2, 6..... 405.
	9, 9..... 45.		2, 7. 15 , 35, 55, 62,
	9, 25-27..... 4.		80, 82, 88, 395..
	12, 1-3..... 5.		2, 8..... 80, 402.
	18..... 15, 402.		3, 6..... 414.
	22..... 54, 283.		8, 5..... 30.
	28, 12.... 83, 427.		8, 6..... 273, 274.
	49, 10... 5, 41, 42.		15..... 6, 9.
			15, 10... 45, 414.
Ex.,	8, 19..... 40, 52.		17..... 6.
	21, 30... 293, 294.		18, 15..... 281.
	24, 4-8..... 45.		21, 6, 8, 9, 46, 47,
			49.....
Num.,	18, 15... 281, 293.		21, 2... 44, 47, 290.
	24, 17... 5, 42, 80.		21, 7... 44, 98, 308.
	35, 31.... 293, 294,		21, 8... 44, 47, 308.
	321.....		21, 9..... 44, 308.
			21, 15..... 47.
Dt.,	18, 15. 6, 43, 273,		21, 16..... 44, 47.
	396.....		21, 17..... 44, 47.
	18, 18.... 273, 396.		21, 18..... 44, 47.
	21, 23.... 32, 299.		21, 19..... 44, 47.
			21, 21..... 59.
Iudic.,	11, 34..... 54, 59.		31..... 6.
			31, 1. 2..... 294.
2 Rg.,	7, 8-17. 6, 7, 15, 27,		44.. 6, 43, 46, 427.
	33, 62.....		44, 2..... 88, 402.

1. Crassioribus litteris distinguuntur nonnulli loci praecipui.

	Paginae.		Paginae.
44, 7....	16, 62, 79,	11, 3.....	248, 402.
407.....		11, 10.....	414.
44, 8....	16, 62, 79,	11, 12.....	52.
251.....		35.. 40, 43, 44, 45.	
68.....	6, 315.	35, 4.....	17.
68, 20-22.....	44.	40-66.....	10.
71.... 6, 8, 46, 407.		40, 3... 17, 42, 79.	
71, 5-17.....	402.	40, 9. 10.....	17.
71, 10-11.....	42.	41, 8. 9....	11, 43.
81, 1-6.....	65, 79.	42, 1. 11, 43, 150,	
86, 3-5....	33, 427.	248, 399.....	
88.....	6, 7, 46.	42, 6.....	45, 80.
88, 1-5....	33, 402.	44, 28-45, 8....	11.
88, 20-40.....	402.	45, 13... 293, 298.	
88, 27-28... 55, 61.		49, 5. 6... 11, 402.	
88, 37.....	131.	50, 4-9.....	9, 11.
109. 6, 8, 43, 46, 70.		52, 3.....	281.
402.....		52, 13-53, 12. 9, 11,	
109, 1. 16, 28, 42, 62,		283.....	
417.....		52, 13. 138, 150, 385.	
109, 3....	16, 88.	53, 1. 43, 44, 49, 308,	
109, 4. 16, 45, 395.		309, 316.....	
110, 9.....	281.	53, 2.....	98.
115, 15.....	318.	53, 3.....	291.
117, 22-23. 289, 290.		53, 4.....	306, 327.
129, 7-8. 287, 317.		53, 5.....	327.
131, 6, 46, 402.		53, 6.....	327, 378.
147, 20.....	14.	54, 7. 44, 307, 308,	
Prov., 8-9.....	428.	342, 378.....	
8, 12-16.....	20, 21.	53, 9.....	44.
8, 22. 21, 66, 67,		53, 10.....	327.
85, 88, 362, 363.		53, 11....	138, 292.
9, 1.....	429.	53, 12. 26, 29, 44, 290,	
Sap., 3, 7. 8....	27, 403.	292, 295.	
18, 15....	66, 402.	55.....	11.
Eccli., 24, 5-17. 22, 66, 362.		55, 1.....	381.
44.....	3.	55, 3....	45, 397.
Is., 1-39.....	10.	55, 4.....	397.
7, 14. 10, 17, 42, 80,		55, 5.....	45.
131, 427.....		60.....	46.
7, 15.....	80, 131.	60, 3. 4.....	45.
8, 8-10....	10, 17.	60, 5. 6.....	42.
8, 6.....	17, 402.	60, 18-21....	402.
11, 1.. 28, 42, 427.		61.....	247, 248.
11, 2. 43, 248, 297,		61, 1. 2. 26, 43, 80,	
402.....		39.....	
		62, 11.....	43.
		63, 1. 2.....	73.

	Paginae.		Paginae.
	63, 9..... 80.	Zach.,	2, 10-11..... 13.
	66, 1. 111.		3, 8..... 13, 42.
	66, 10-22..... 11.		6, 12..... 13, 42.
	66, 15. 16.... 413.		8, 8..... 298.
Ier.,	23, 5..... 29, 42.		9, 9..... 43.
	31-34..... 402.		9, 10..... 13.
	31, 20-22.... 427.		11, 12. 13. 13, 43.
	31, 31-32. 11, 27,		12. 10. 13, 44, 45,
	45.....		54, 410.....
	31, 33. 27, 33, 45,		13, 7..... 13, 43.
	396.....	Mal.,	1, 10-11... 14, 45.
	31, 34..... 396.		2, 7..... 394, 395.
	32, 40..... 11, 43.		3, 1... 13, 18, 42.
	33, 14-17. 11, 29, 42.	2 Macc.,	13, 4.... 27, 402.
Bar.,	3, 29-38.. 20, 79.	Mt.,	1, 1... 41, 96, 97.
Ez.,	17, 22. 23.. 12, 42.		1, 18. 64, 241, 242.
	34, 23-24... 29, 42.		1, 20. 21..... 80.
	36, 25-27..... 12.		1, 22. 26, 41, 46, 289.
	37, 24-26.. 12, 45,		1, 23. 41, 79, 129.
	46.....		2, 1..... 42.
Dan.,	7..... 12, 46.		2, 2..... 43.
	7, 13.. 18, 30, 31.		2, 4..... 42.
	7, 14. 18, 31, 403.		2, 6..... 42.
	9, 24-26. 2, 12, 42,		2, 15.... 26, 290.
	44.....		2, 17..... 396.
	9, 27.. 42, 45, 47.		2, 23. 26, 42, 290.
	11, 31..... 45.		3, 1-3. 28, 29, 42,
	12, 11..... 45.		397, 403.....
Os.,	3, 5.. 28, 42, 397.		3, 11. 12. 42, 51, 397.
	11, 1..... 8, 42.		3, 16. 34, 42, 43, 110.
Ioel.,	2, 28-32. 9, 45, 71,		3, 17.. 34, 43, 54.
	397.....		4, 3. 6..... 54.
	3, 1-5.. 9, 45, 413.		4, 11... 253, 395.
Am.,	9, 11-12. 9, 28, 42.		4, 14. 26, 43, 290.
Ion.,	2, 3-11..... 45.		4, 16. 26, 43, 397.
Mich.,	5, 2. 11, 18, 42,		4, 17. 28, 29, 403.
	427.....		4, 23..... 43, 399.
Agg.,	2, 5-10..... 12.		5-7. 27, 41, 43, 53,
			399, 403.....
			5, 3. 28, 285, 403.
			5, 8..... 411.
			5, 9..... 56.
			5, 10..... 28.
			5, 11. 12..... 27.
			5, 17. 26, 27, 397,
			408.....

	Paginae.		Paginae.
5, 20.....	28.	12, 46-50....	428.
5, 21.....	27.	13, 11....	28, 397.
5, 27.....	27.	13, 24....	28, 430.
5, 33.....	27.	13, 37-41.	28, 32,
5, 38....	27, 295.	53, 403, 413....	
5, 43.....	27.	13, 47....	28, 403.
5, 45.....	56.	13, 54-58.	26, 33,
5, 48.....	397.	397, 428.....	
6, 9-13.....	27.	14, 33....	54, 64.
6, 33....	28, 298.	16, 1....	33, 287.
7, 29.	27, 256, 397,	16, 13.	29, 32, 108,
408.....		288.....	
8, 17..	26, 43, 290,	16, 16.	34, 54, 55 ,
306.....		56, 108, 288, 386.	
8, 20.	30, 32, 285.	16, 17.	30, 52, 55 ,
8, 29.....	34, 54.	56, 255.....	
9, 1-8.	32, 41, 268.	16, 18.	397, 407, 416.
9, 14. 15.	29, 286.	16, 19.	28, 397, 403.
9, 16. 17..	27, 29.	16, 20....	31, 288.
10, 23.	32, 34, 285.	16, 21.	29, 30, 33,
10, 38.....	399.	286, 288, 414...	
11, 2. 3.	32, 34, 42.	16, 24.	29, 33, 399.
51.....		16, 27.	28, 29, 32, 33,
11, 5.....	399.	34, 53.....	
11, 10....	42, 51.	16, 28.	29, 33, 403.
11, 11.	28, 42, 51.	17, 5.....	54.
11, 14....	42, 51.	17, 9....	31, 32.
11, 19....	32, 124.	17, 12.	26, 32, 42.
11, 25. 26.	57, 58.	17, 21-22.	29, 32, 288.
11, 27.	54, 56. 57 ,	17, 1-4.....	28.
58 , 79, 255, 261,		18, 11....	32, 381.
397.....		18, 18.....	407.
11, 28.	43, 255, 381,	19, 23-24.	28, 403.
399, 400.....		20, 18-19.	29, 32,
11, 29.	43, 156, 173,	288, 414.....	
255, 285, 399,		20, 20-23.	28, 32,
400, 421.....		403.....	
11, 30.	43, 399, 400.	20, 28.	32, 33, 281.
12, 6-8.....	32.	284, 291-295 ,	
12, 17-20.	43, 399.	306, 349.....	
12, 28...	28, 403.	21, 9.	29, 70, 374.
12, 31. 32....	32.	21, 11.	29, 42, 43,
12, 38...	33, 287.	397.....	
12, 39.	33, 45, 287.	21, 31...	28, 403.
288, 414.....		21, 33-46.	288-290,
12, 40.	32, 45, 287,	403.....	
288, 414.....		22, 1-14..	28, 290.
12, 41....	27, 413.	22, 37-39....	398.

Paginae.	
22, 41-46. 16, 27, 28, 41, 45, 70, 403, 417.....	
23, 10.....	397.
23, 27...	51, 290.
23, 34. 33, 45, 67.	
23, 39....	45, 70.
24....	33, 45, 290.
24, 3.....	414.
24, 15.....	45.
24, 27....	29, 32.
24, 30. 29, 31, 32, 34, 53, 403.....	
24, 31....	29, 53.
24, 35...	255, 395.
24, 36.....	54, 58.
24, 37.....	32.
24, 39.....	32, 34.
24, 44. 32, 34, 410.	
25.....	290.
25, 1. 28, 286, 410.	
25, 14.....	410.
25, 31. 29, 32, 34, 413.....	
26, 2.....	32.
26, 24...	32, 288.
26, 26-27. 45, 295.	
26, 28...	295, 317.
26, 29. 28, 45, 295.	
26, 39-42. 173, 268, 377.....	
26, 46.....	289.
26, 56.....	26.
26, 63. 33, 34, 54, 56, 57	
26, 64. 18, 29, 31- 34, 53, 56, 57 , 403, 413, 417..	
27, 34....	44, 173.
27, 40. 54, 57, 287.	
27, 43.....	54, 57.
27, 46. 46, 290, 378.	
27, 54....	54, 146.
28.....	45, 416.
28, 18. 27, 46, 81, 92, 261, 397, 403, 405, 407, 409, 417.....	

	Paginae.
28, 19. 54, 59, 240.	
28, 20. 46, 261, 397, 416, 417.....	
Mc., 1, 1.....	54.
1, 2-11.....	42.
1, 11.....	54.
1, 24.....	34, 42.
2, 8-12..	268, 293.
2, 18-20..	29, 286.
3, 11-12. 31, 54, 57.	
3, 21.....	33, 50.
5, 7. 34, 54, 57, 64.	
6, 1-3.....	428.
8, 31. 29, 30, 33, 286, 288, 289, 293, 414.....	
8, 32.....	293.
8, 37.....	294.
8, 38..	29, 33, 293.
9, 11-12. 26, 42, 289, 293.....	
9, 31. 29, 288, 289, 293, 414.....	
10, 33. 29, 288, 289, 293.....	
10, 34.....	414.
10, 35-40. 289, 403.	
10, 45. 33, 281, 284, 289, 291-295 , 306, 349.....	
12, 1-12..	288-290.
12, 35-37. 28, 45, 70, 403.....	
13.....	33.
13, 1. 2.....	45.
13, 10.....	292.
13, 14.....	45.
13, 26. 29, 289, 293, 417.....	
13, 32....	54, 271.
14, 21...	288, 293.
14, 22....	45, 295.
14, 25. 45, 289, 295.	
14, 36.....	173.
14, 42...	289, 293.
14, 61. 34, 54, 56 , 57	

	Paginae.		Paginae.
	14, 62, 29, 56 , 57 , 293, 417.....		10, 22. 54, 57 , 58 , 261, 397.....
	15, 34. 44, 46, 290.		11, 27... 256, 429.
	16..... 45, 416.		11, 49... 33, 67.
	16, 9-20..... 417.		18, 31. 26, 29, 44, 288.....
	16, 15..... 27.		18, 33.... 44, 414.
	16, 19..... 417.		20, 41-44. 28, 45, 70, 403.....
Lc.,	1. 2..... 42, 97.		21..... 33, 45.
	1, 26. 41, 42, 64, 131.....		21, 27. 28. 29, 281.
	1, 31.... 403, 449.		21, 31..... 28.
	1, 32..... 54, 403.		22, 15-20... 28, 45, 295.....
	1, 35. 34, 54, 80, 90, 108, 116, 129, 130 ; 241, 242, 431.....		22, 22.. 288, 344.
	1, 38..... 447.		22, 37. 26, 29, 289, 290, 307.....
	1, 41..... 42, 80.		22, 42..... 173.
	1, 43..... 34, 80.		22, 66-70.. 29, 34, 54, 56 , 57 ...
	1, 68, 57, 70, 80, 281.		23, 3..... 34.
	2, 38..... 42, 281.		23, 38.... 28, 43.
	2, 49. 36, 267, 289, 428.....		23, 42..... 28, 44.
	2, 51..... 42, 428.		23, 46..... 44, 156.
	2, 52.... 250, 270.		24..... 45, 416.
	3, 22..... 35 , 54.		24, 19. 42, 43, 397.
	3, 23. 41, 96, 131.		24, 21. 32, 281...
	4, 3. 9..... 54.		24, 26. 26, 139, 289, 344.....
	4, 14..... 26, 43.		24, 47.... 27, 386.
	4, 18-19. 43, 247. 248, 290.....		24, 51..... 417.
	4, 21. 26, 34, 43, 397.....	Io.,	1..... 21.
	4, 22..... 26, 428.		1, 1. 64, 65 , 67, 73, 79, 81, 115, 302, 412.....
	4, 24..... 43, 50.		1, 2... 64, 65 , 67.
	4, 34..... 26, 42.		1, 3. 65 , 67, 88, 240.
	4, 41.. 26, 31, 34, 54.		1, 4. 66, 67, 242, 302, 304.....
	4, 46..... 26, 289.		1, 5..... 66.
	5, 33-35.. 29, 286.		1, 6... 42, 65, 66.
	6, 20..... 27, 28.		1, 7. 8.. 42, 51, 66.
	7, 16..... 43.		1, 9.. 65, 66, 304, 310.....
	9, 20. 30, 55, 288.		1, 10..... 65, 397.
	9, 22. 29, 30, 33, 288, 289, 414..		1, 12.. 59, 65, 66, 276, 304, 386...
	9, 35..... 54.		
	10, 18.. 302, 335.		
	10, 21... 57 , 58 .		

	Paginae.
1, 13.	65, 66, 276.
1, 14.	59, 62, 66 - 68 , 98, 108, 115, 124, 128, 187, 214, 248, 253, 260, 310, 397, 410.....
1, 15.	42, 51, 397.
1, 16.	42, 66, 248, 253, 260, 261, 295.....
1, 17.	66, 248, 260, 261, 408, 436.
1, 18.	54, 59, 65, 68 , 108, 144, 255, 260, 261, 397.....
1, 19.....	42, 51.
1, 20-23.	42, 51, 397.
1, 24-27.	42, 51, 397.
1, 29.	34, 51, 295, 302, 304, 307, 334, 335, 381, 397.....
1, 32-33..	51, 249, 397.....
1, 34.	54, 59, 397.
1, 36.	34, 51, 302, 304, 307, 397...
1, 41.....	34, 42.
1, 43.....	173.
1, 45. 46.....	42.
1, 49.	28, 54, 59.
2, 1-11..	428, 448.
2, 18.....	92, 414.
2, 19-22.	45, 287, 414.....
2, 25.	50, 268, 398.
3, 3.....	28, 403.
3, 5.....	28, 403.
3, 8.....	75.
3, 11.....	261.
3, 13.	108, 261, 302.
3, 14.	45, 261, 302, 307, 344.....
3, 16.	54, 59 , 242, 302, 304, 307, 349, 366, 397..

	Paginae.
3, 17..	43, 54, 59, 250, 302, 343, 349.....
3, 18..	54, 59, 343.
3, 27-29.	34, 42, 286.
3, 31-33.	42, 255, 261.....
3, 34.	249, 255, 261.
3, 35-36.	42, 54, 255.
4, 10.....	75.
4, 19.....	43, 397.
4, 20-23.	59, 54, 156, 255, 418.....
4, 24.....	71, 255.
4, 25. 26..	42, 43.
4, 34.	156, 173, 399.
5, 17.	59, 108, 240, 397, 399.....
5, 18.....	57.
5, 19.....	54, 75.
5, 20.....	54.
5, 21.....	54, 66.
5, 22.	29, 54, 409.
5, 23.....	409, 419.
5, 30.	75, 173, 399.
5, 36.....	32, 59.
5, 37-38..	59, 261.
5, 39.	1, 27, 40, 59.
5, 46....	46, 397.
6, 5.....	268.
6, 14....	32, 42, 66, 397.....
6, 15..	31, 32, 50, 406.....
6, 27.....	59.
6, 33.....	75.
6, 38.	173, 399, 417.
6, 40.....	54, 173.
6, 51....	109, 381.
6, 62.....	417.
6, 64.....	398.
6, 69.....	32.
6, 70.....	54.
7, 5....	31, 33, 50.
7, 12.....	43, 50.
7, 37.	50, 66, 381.
7, 38.....	75.
7, 40.	41..... 43.

	Paginae.
7, 42.....	42, 75.
7, 46.	156, 256, 397.
7, 52.....	42.
8, 12..	15, 27, 59,
	66, 80, 302, 304,
	381, 397, 398..
8, 18.....	144.
8, 19.....	57.
8, 25.....	69.
8, 26. 27.	57, 261.
8, 28.	57, 75, 261,
	307, 399.....
8, 29.	57, 173, 261,
	378, 399.....
8, 34.....	341.
8, 36.....	54.
8, 37....	69, 261.
8, 38.	57, 256, 261,
	397.....
8, 42.....	57.
8, 46.....	51, 398.
8, 54....	57, 261.
8, 58.	27, 57, 98,
	108, 144, 261..
9, 5.	59, 66, 397,
	398.....
9, 35-38.	29, 54, 64.
10, 10...	256, 304,
	349.....
10, 17... 343, 378,	
	414.....
10, 18... 173, 343,	
	378, 414.....
10, 24... 32, 34, 59.	
10, 30.	59, 65, 108,
	138, 240.....
10, 33.....	57.
10, 38.	59, 65, 79.
11, 25.....	60.
11, 27.	54, 60, 66.
11, 35.....	399.
12, 27.....	268.
12, 31..	302, 332.
12, 32.	45, 307, 318.
12, 49.....	173.
13, 1.....	45, 399.
13, 17.....	399.
13, 23....	24, 421.

	Paginae.
13, 34...	40, 397.
14-17.....	60.
14, 6.	27, 66, 109,
	276, 302, 397,
	398.....
14, 9...	240, 398.
14, 10.	65, 240, 399.
14, 16,	240, 276, 386.
14, 21...	252, 313,
	386, 397, 412...
14, 23.....	240.
14, 26.....	240.
14, 28.	90, 138, 373.
14, 30...	302, 332.
15, 1.....	397.
15, 2-4..	252, 397.
15, 5.	252, 370, 397.
15, 6-7..	252, 397.
15, 8-9..	276, 397.
15, 26.....	240.
16, 11..	302, 332,
	335.....
16, 12.....	64.
16, 33.....	416.
17, 1.....	54, 146.
17, 3.	90, 261, 302,
	347, 397.....
17, 4....	173, 399.
17, 5.....	60, 108.
17, 6....	256, 302.
17, 7-11.	256, 397.
17, 14-16.	108, 397.
17, 21-23.	252, 276,
	397.....
18, 33....	34, 403.
18, 36.	39, 43, 397,
	403, 404, 406..
18, 37.	27, 28, 34,
	66, 397.....
19, 7.....	54, 57.
19, 14....	28, 403.
19, 19.	28, 42, 43.
19, 24.....	44.
19, 25.....	429.
19, 26.	24, 429, 448.
19, 28.	26, 44, 46.
19, 30.....	399.
19, 34....	44, 421.

	Paginae.		Paginae.
	19, 37..... 410.		4, 33..... 51.
	19, 38-42..... 44.		5, 31... 301, 399.
	20..... 45, 416.		7, 37. 43, 301, 397.
	20, 17.. 417, 429.		7, 55. 73, 417, 418.
	20, 21.... 27, 407.		7, 56.... 29, 417.
	20, 23.. 395, 407.		8, 37..... 62.
	20, 27.... 79, 97.		9, 5.... 251, 416.
	20, 28. 65, 69, 79,		9, 20..... 62.
	97.....		10, 34.. 107, 292,
	20, 29..... 79.		301.....
	20, 31..... 54.		10, 38. 34, 42, 43,
	21, 15-18. 268, 407.		301.....
	21, 20... 24, 421.		10, 42. 60, 409, 414.
	21, 22. 24, 411, 417.		10, 43... 46, 301.
	21, 23... 24, 411.		13, 23. 42, 301, 414.
	21, 24.... 24, 25.		13, 33. 45, 62, 63.
	21, 25..... 397.		17, 3..... 289.
Act.,	1, 1.... 399, 407.		17, 31... 301, 409,
	1, 2.... 125, 407.		413, 414.....
	1, 3..... 407.		20, 28. 73, 108, 282.
	1, 4..... 416.		20, 35..... 397.
	1, 5..... 42.		22, 6-8. 42, 251, 416.
	1, 6..... 28, 32.		26, 15... 251, 416.
	1, 8..... 124.	Rom.,	1, 3.. 28, 60, 108,
	1, 9..... 417.		129, 131, 136,
	1, 11. 34, 125, 416,		232, 296.....
	417.....		1, 4. 60, 97, 136,
	1, 22... 414, 416.		247, 414.....
	2, 14-36.. 51, 301.		1, 17..... 298.
	2, 17..... 108.		3, 22... 296, 397.
	2, 22. 34, 37, 42,		3, 24. 281, 296, 327,
	43, 414.....		334, 337, 343..
	2, 27.. 9, 34, 45, 98,		3, 25. 298, 301, 316,
	292.....		327, 330, 343..
	2, 31..... 34.		3, 26... 298, 316.
	2, 36... 1, 34, 70,		3, 29-30. 276, 403.
	417.....		5..... 426.
	2, 38..... 386.		5, 8. 308, 335, 343.
	3, 6..... 2		5, 9. 301, 308, 316,
	3, 13.... 63, 301.		335, 343.....
	3, 15. 73, 108, 301,		5, 10. 304, 308, 330,
	399, 414.....		343, 386.....
	3, 16. 63, 292, 301.		5, 11.... 343, 386.
	3, 21. 289, 301, 417.		5, 12-14. 295, 296,
	3, 22.... 43, 397.		297 , 309, 387.
	4, 10. 42, 301, 414.		5, 15. 97, 276, 279,
	4, 27. 34, 63, 403.		309, 381, 387..

Paginae.	Paginae.
5, 17... 304, 336.	10, 17. 18... 125.
5, 18... 297, 298.	11, 25... 45, 46.
5, 20. 297, 298 , 337.	12, 5... 251, 298.
5, 21. 276, 279, 309,	13, 14... 401.
381.....	14, 9... 414, 419.
6, 2..... 251.	14, 10... 410, 411.
6, 3... 299, 401.	15, 20... 318.
6, 4. 298, 385, 414.	16, 25-26. 124, 125.
6, 5..... 414.	
6, 9... 338, 414.	1 Cor., 1, 23.. 40, 66, 97,
6, 10... 301, 414.	401.....
6, 16... 301, 332.	1, 24. 40, 66, 256,
6, 23..... 371.	262.....
7..... 181, 297.	1, 30. 66, 256, 276,
7, 4..... 34, 414.	278, 281, 330,
8..... 240.	334, 397.....
8, 1... 297, 386.	2, 2.... 34, 401.
8, 2..... 386.	2, 7. 8... 34, 108,
8, 3. 98, 299, 301,	111, 125, 335.
313, 349.....	3, 16... 115, 422.
8, 4.... 313, 349.	5, 7. 34, 301, 302.
8, 9..... 400.	6, 17..... 299.
8, 11..... 124.	6, 19..... 422.
8, 14. 297, 299, 376.	6, 20. 282, 301, 334,
8, 15. 447, 299, 418.	374.....
8, 16-17.... 299.	7, 23. 282, 301, 316,
8, 21. 299, 301, 418.	334, 374.....
8, 22..... 282.	8, 6.... 70, 71.
8, 23. 147, 281, 282.	10, 16..... 34.
8, 24..... 412.	10, 17..... 298.
8, 25..... 297.	11, 23. 45, 295, 395.
8, 29. 60, 61, 115,	11, 24..... 395.
447, 253, 273,	11, 25..... 301.
301, 304, 362..	11, 26... 34, 300.
8, 32. 108, 304, 327.	12, 4.... 251, 299.
8, 34. 34, 276, 385,	12, 13..... 370.
414, 417, 418..	12, 27... 251, 299,
8, 37-39.... 299.	401.....
9, 3..... 79.	15. 298, 417, 426.
9, 4.... 299, 418.	15, 3. 34, 292, 300,
9, 5. 57, 69 , 70 ,	308.....
79, 108, 129,	15, 4... 292, 414.
131, 247.....	15, 5... 414, 416.
9, 30... 298, 330.	15, 6-8..... 416.
10, 4..... 408.	15, 12... 97, 414.
10, 9-11.. 71, 397.	15, 20.. 274, 298.
10, 12..... 276.	15, 22. 97, 297, 298,
10, 13... 71, 397.	381, 413.....

	Paginae.
15, 25...	289, 403, 417.....
15, 28..	403, 417.
15, 45...	71, 298.
15, 47.	71, 80, 97.
15, 49.....	80.
16, 22.....	70.
2 Cor.,	1, 3..... 57, 330.
	3, 15..... 15, 282.
	3, 16..... 15.
	3, 17.... 71, 299.
	3, 18. 71, 283, 299.
	5, 4.... 297, 410.
	5, 5.... 313, 410.
	5, 14... 298, 381.
	5, 15.... 34, 298.
	5, 17..... 251.
	5, 18. 304, 308, 386.
	5, 19. 34, 251, 276, 278, 298 , 374.
	5, 20. 304, 308, 386.
	5, 21.. 251, 298 , 299 , 313, 316, 317, 329.....
	6, 16... 115, 422.
	8, 9..... 136.
	11, 31..... 57.
	13, 4..... 173.
	13, 13... 240, 299.
Gal.,	1, 4. 34, 301, 337.
	2, 9..... 74, 300.
	2, 16... 298, 397.
	2, 19.... 34, 401.
	2, 20. 60, 108, 301, 308, 397, 401..
	2, 21..... 34.
	3, 8..... 42, 298.
	3, 11..... 298.
	3, 13. 282, 298, 299, 301, 313, 327..
	3, 16. 131, 251, 299.
	3, 19. 42, 273, 276, 297.....
	3, 20. 273, 276, 297.
	3, 27. 251, 299, 401.
	4..... 374.

DE VERBO INCARNATO.

	Paginae.
4, 3....	297, 418.
4, 4. 42, 62, 80, 97, 108, 131, 138, 147, 232, 242, 276, 299, 330, 349, 373.....	
4, 5.....	282, 301.
4, 24.....	418.
4, 31....	297, 299.
5, 1.....	418.
6, 14.....	34.
Eph.,	1, 3..... 57, 70.
	1, 5..... 147, 362.
	1, 7.. 281, 294, 301.
	1, 10. 129, 252, 254, 304, 307, 310, 313, 314, 330, 390, 392.....
	1, 19..... 417.
	1, 20... 252, 253.
	1, 21..... 417.
	1, 22. 252, 253, 299, 403.....
	1, 23... 243 , 401.
	2, 1..... 296.
	2, 2.... 302, 322.
	2, 6. 7., 343, 417.
	2, 13..... 301.
	2, 18..... 301.
	3, 9..... 129.
	3, 19... 248, 256.
	4, 4..... 299.
	4, 9.... 385, 417.
	4, 12... 299, 401.
	4, 13. 248, 252, 299, 401.....
	4, 15. 16. 252, 299, 370.....
	4, 23. 24. 252, 298.
	5, 2. 34, 301, 302, 318, 329, 343...
	5, 23..... 299.
	5, 31. 32. 295, 362.
	6, 12... 302, 332.
Phil.,	2, 5... 34, 73 , 399.
	2, 6. 64, 72 , 73,

	Paginae.		Paginae.
	136, 187, 279, 309, 335, 343, 363.....	1 Tim.,	1, 15..... 34, 349. 2, 3. 4.. 381, 382. 2, 5, 6. 34, 45, 97, 276, 278, 281, 292, 294, 295, 316, 448.....
2, 7.	72, 98, 108, 110, 128, 170, 270.....	3, 16.	123-125, 128, 417.....
2, 8.	138, 156, 173, 304, 343, 377, 378.	4, 10.....	381.
2, 9. 10.	385, 413, 414, 417, 419..	6, 13.....	34.
2, 10, 11.	125, 413.	6, 14.....	411.
3, 9.....	297, 298.	2 Tim.,	1, 10..... 128. 2, 8..... 414.
3, 12.....	297.		
3, 20.....	399.	Tit.,	2, 11..... 98. 2, 13.... 70, 413. 2, 14.... 281, 308. 3, 4..... 98, 276. 3, 5-7..... 368.
4, 13.....	252.		
Col.,	1, 13... 302, 332. 1, 14.... 67, 281. 1, 15. 61, 85, 90, 362.....	Hb.,	1, 1..... 41, 62. 1, 2. 43, 242, 403. 1, 3.... 107, 417. 1, 4-5. 62, 72, 129, 403..... 1, 6. 61, 62, 108, 124, 377, 418, 419..... 1, 8. 9..... 403. 1, 13..... 403. 1, 14..... 273. 2, 5. 6..... 403. 2, 7..... 274. 2, 8.... 381, 403. 2, 9. 385, 389, 395, 437..... 2, 10. 73, 263, 363, 399..... 2, 14. 313, 349, 384. 2, 15... 349, 418. 2, 17..... 97. 2, 18..... 389. 3, 1..... 329. 3, 2..... 173. 4, 14..... 417. 4, 15. 97, 271, 290, 410.....
	1, 16.... 308, 362. 1, 17..... 136. 1, 18. 61, 252, 274, 298, 299, 415... 1, 19. 248, 274, 394. 1, 20... 276, 381. 1, 24... 375, 388. 1, 25..... 129. 1, 26.... 19, 115. 1, 27. 19, 115, 124. 2, 3..... 124, 256. 2, 9. 72, 248, 252, 274, 399..... 2, 10. 248, 252, 299, 392..... 2, 12..... 414. 2, 14..... 335. 2, 15.... 337, 417. 2, 19..... 252. 2, 20..... 297. 3, 1-4..... 417.		
1 Thes.,	4, 14..... 414.		
2 Thes.,	1, 7.... 397, 417. 2, 1..... 413, 414.		

Paginae.	Paginae.
4, 16..... 410.	12, 27..... 398.
5, 1. 273, 394, 418.	13, 8..... 395.
5, 4..... 395.	13, 10.... 395, 418.
5, 5.... 395, 403.	13, 12..... 304.
5, 6... 16, 45, 395.	
5, 7... 156, 173, 181,	Iac., 1, 1..... 73.
377.....	
5, 8. 108, 266, 270.	1 Pt., 1, 1..... 34.
5, 9.... 156, 386.	1, 2..... 301.
6, 20. 16, 45, 417.	1, 3..... 57, 63.
7, 1..... 45, 394.	1, 18... 281, 292,
7, 11..... 397.	301, 317, 331,
7, 12..... 408.	334, 335, 374...
7, 16..... 394.	1, 19. 34, 292, 301,
7, 17.... 16, 403.	302, 317, 331,
7, 25. 276, 385, 417.	334, 335, 374...
7, 26..... 417.	2, 21. 34, 97, 292,
8, 1..... 417.	401.....
8, 3..... 418.	2, 22... 292, 431.
8, 6. 276, 300, 397.	2, 24.... 97, 292.
9, 11. 34, 300, 304,	3, 15..... 220.
417, 418.....	3, 18. 34, 301, 318,
9, 12, 281, 200, 395.	384, 410.....
9, 13..... 418.	3, 19..... 410.
9, 14. 34, 300, 301,	3, 22... 417, 418.
304.....	4, 1..... 401.
9, 15. 276, 300, 315,	4, 13..... 73.
418.....	5, 1, 4..... 73.
9, 24..... 417.	
9, 27.... 410, 413.	2 Pt., 1, 4. 228, 232, 252,
9, 28. 34, 301, 413.	394.....
10, 1..... 397.	1, 16-18... 63, 73.
10, 5. 36, 66, 128,	2, 1..... 282, 301.
138, 343, 352,	2, 19. 301, 332, 341.
377, 385, 395...	3, 9..... 381, 413.
10, 9... 138, 143.	
10, 10..... 301.	1 Io., 1, 1.. 24, 51, 66,
10, 12... 308, 385,	97, 108, 242,
417.....	302, 416.....
10, 14.. 381, 389.	1, 2. 65, 108, 302.
10, 23..... 261.	1, 3.. 24, 63, 242.
10, 37..... 34.	1, 7..... 63.
10, 38..... 298.	2, 1. 276, 302, 385,
12, 1..... 401.	417.....
12, 2. 73, 108, 295,	2, 2. 302, 307, 325,
301, 377, 399.	330, 375, 381,
12, 24. 276, 300,	417.....
301.....	3, 5..... 349.

	Paginae.		Paginae.
	3, 8..... 63, 349.		5, 8.... 302, 419.
	4, 2... 34, 66, 80.		5, 9..... 282.
	4, 3..... 80.		5, 12. 13. 302, 418,
	4, 9. 59, 63, 66, 349.		419.....
	4, 10. 66, 307, 349.		5, 14..... 64, 419.
	4, 14. 15..... 63.		6, 1..... 302.
	5, 5..... 63.		6, 16..... 302.
	5, 6..... 34.		7, 9. 10..... 302.
	5, 10..... 63.		7, 14... 302, 386.
	5, 11..... 65, 66.		7, 17..... 302.
	5, 13..... 63.		12, 11..... 302.
	5, 20..... 63, 65.		13, 8... 302, 418.
2 Io.,	3..... 63, 248.		14, 1..... 302.
	7..... 34, 66.		14, 4... 282, 302.
Iud.,	4..... 73.		14, 14..... 29.
	24..... 73.		15, 3... 302, 403.
Ap.,	1, 1.... 24, 417.		17, 14. 73, 302, 403.
	1, 4.... 24, 248.		19, 7... 286, 302.
	1, 5. 73, 274, 281,		19, 9... 286, 302.
	302, 307, 403,		19, 10... 64, 286.
	414, 415.....		19, 13. 73, 286, 302.
	1, 7..... 34, 44.		19, 16. 43, 73, 286,
	1, 8..... 34, 73.		406.....
	1, 17..... 73.		21, 2..... 24, 286.
	1, 18. 73, 79, 385.		21, 6. 73, 79, 286.
	2, 7..... 412.		21, 22. 73, 286, 403.
	2, 17..... 386.		21, 23... 73, 286.
	2, 18..... 63.		21, 1... 286, 302.
	2, 28. 42, 64, 386.		22, 3... 286, 302.
	3, 5..... 386.		22, 4. 5. 286, 411.
	3, 9..... 64, 418.		22, 8. 24, 64, 286.
	3, 21..... 64, 413.		22, 9.... 64, 286.
	4, 8... 34, 73, 403.		22, 13... 73, 286.
	4, 10. 64, 96, 418.		22, 14... 286, 302,
	5, 6.... 302, 418.		307.....
			22, 16... 42, 286.
			22, 17..... 286.
			22, 21..... 248.

FONTES

- Abaelardus, XIII, 104, 143, 148,
322-324, 339-341, 380.
- Abbott, 31.
- Abraham, 2, 5, 27, 41, 276, 283,
408.
- Acclamationes regum, 405.
- Acephali, 126, 154.
- Acta Archelai, 132.
- Adamantius, VI, 336.
- Adoptiani, XIII, 104, 119, 141-151,
255.
- Aegidius Romanus, 233.
- Aegyptus, 42.
- Aelredus, XIII.
- Aeschylus, 72, 396.
- Agatho, P. R., 172, 175-178.
- Agius, 445.
- Agnoetae, 255, 258, 259, 272.
- Agobardus, 148, 422.
- Aguirre (d'), 215.
- Alanus de Insulis, XIV, 324.
- Albertus M., 237, 262, 358, 384, 391,
426, 432, 448, 449.
- Alcuinus, 142, 143, 146, 259, 262.
- Alès (d'), 4, 15, 79, 80, 85, 88-90,
95, 98, 129, 131, 147, 152, 164, 234,
237, 295, 300, 311, 314, 315, 326,
383, 389, 390, 406, 412, 413, 423,
425, 427, 435, 437, 440, 442, 447,
453.
- Alexander III, P. R., 149, 155, 323.
- Alexander VII, 434.
- Alexander VIII, 330, 383, 423, 435,
452.
- Alexander Alexandrinus, VI, 65, 94,
132, 145, 257.
- Alexander Gemmeticensis, XIV.
- Alexander Halensis, 262, 324, 325,
358, 432.
- Alexander Macedo, 12.
- Alogi, 83, 101.
- Alphonsus de Liguori, 357.
- Altora Colonna, 39.
- Alypius, 104.
- Amann, 439.
- Ambrosiaster, XI, 299, 316, 337.
- Ambrosius, XI, 4, 65, 98, 111, 131,
134, 140-142, 147, 157, 159, 160,
163, 175, 254, 257, 291, 310, 315,
316, 336, 351, 354, 368, 400, 419,
426-428, 440, 442.
- Ambrosius (Ps.), 140.
- Ammon Adrianopolitanus, 133.
- Amphilochius Iconiensis, 110, 157,
160, 257.
- Anabaptistae, 396.
- Anastasius II, P. R., 168.
- Anastasius Antiochenus, IX.
- Anastasius Bibliothecarius, 177.
- Anastasius Maximi discipulus, IX.
- Anastasio Sinaita, IX, 78, 175, 237.
- Anaxagoras, 138.
- Andersen, 292.
- Andreas Cretensis, X, 352, 354, 431,
444.
- Andreas Samosatenus, 118.
- Anglicani, 14, 127, 438, 439.
- Annius Viterbiensis, 96.
- Anonymus de vocatione Gentium,
382.
- Anselmus, XIII, 99, 259, 305, 319-
322, 324, 325, 339, 345, 346, 378,
432.
- Anselmus (Ps.), 433.
- Antenicaeni, 74-95, 412.
- Antidicomarianitae, 438, 442.
- Antiochena schola, 102, 103.
- Antiochus Ptolemaidis, 133.

- Antipater Bostrensis, VIII.
 Antoninus, 405.
 Aphraates, 412.
 Aphtartodocetae, 154.
 Apocalypses apocryphae, 13.
 Apollinaris, 104, 121, 129, 151, 152,
 156, 157, 159, 165, 183, 265, 442.
 Apollinaristae, 116, 117, 158, 164-
 166, 184, 256.
 Apollonius, 51.
 Apostoli, 285.
 Apuleius, 51, 126.
 Aquila, 5, 10, 16, 21.
 Arabes, 239.
 Aramaica, 30, 70.
 Ariani, 65, 85, 89-91, 94, 138, 184,
 254, 256, 274, 380.
 Aristaeus (Ps.), 3.
 Aristides, 437.
 Aristion, 25.
 Aristobulus, 3.
 Aristoteles, 72, 151, 152, 188, 197,
 198, 227-239, 280.
 Arius, 89, 91, 110, 151, 157, 183, 189,
 365.
 Arnal, 171.
 Arnould, 386.
 Arnim (von), 86.
 Arnobius iunior, XII.
 Artemon, 102.
 Assumptio Mariae, 443-447.
 Athanasius, VI, 21, 30, 54, 61, 65,
 68, 69, 81, 82, 89, 81-94, 98, 110,
 127-129, 132, 136, 140, 145, 151,
 158, 160, 173, 185, 241, 243, 249,
 251, 253, 254, 257, 268, 277, 280,
 310, 312, 313, 343, 350, 351, 354,
 362, 368, 371, 419, 427, 442.
 Athanasius (Ps.), VI, 110, 125, 133,
 151, 157, 164, 257.
 Athenagoras, 77.
 Athenogenes, 78.
 Atticus CPnus, 133.
 Aubé, 309.
 Augustinus, XI, 4, 35, 37, 47-49, 65,
 69, 85, 96, 99, 100, 104, 112, 113,
 125-130, 134, 136, 142, 147, 152,
 158, 161, 184, 185, 229-231, 240,
 241, 247, 249, 251, 253, 256-258,
 261, 268, 270, 271, 274, 275, 277,
 280, 299, 316-318, 322, 324, 326,
 337, 338, 343, 344, 351, 352, 354,
 362, 368, 369, 374, 381, 382, 386,
 387, 389, 390, 398, 400, 401, 403,
 404, 408, 410-413, 415, 417, 421, 422,
 426, 427, 429-431, 435, 441, 443,
 445.
 Augustinus (Ps.), 452.
 Avicenna, 198, 239.
 Aureolus, 372.
 Bainvel, 346, 421, 426, 451.
 Baius, 330, 383, 433.
 Balaam, 5, 6.
 Bannez, 208.
 Baradai, 155.
 Bardy, 94, 102, 116, 117, 132.
 Barnabas (Ps.), 75, 76, 308.
 Barnes, 14.
 Barney, 21.
 Barry, 454.
 Barthoulot, 78, 349, 440.
 Bartmann, 29, 403.
 Basilius Ancyranus, 93, 94.
 Basilius Caesarensis, VII, 21, 61,
 68, 69, 78, 81, 93, 133, 196, 254
 257, 313, 346, 435.
 Basilius (Ps.), 257.
 Batiffol, 98.
 Baudissin, 70.
 Baudonivia, 421.
 Baudrillart, 406.
 Bauer, 171.
 Baur, 291.
 Beatus, 142.
 Beda, 421.
 Bedjan, 103.
 Bellarminus, 177, 405, 434.
 Benedictus XII, P. R., 411, 412.
 Benedictus XIV, 131, 450.
 Benedictus XV, 260, 262, 450.
 Benedictus Anianensis, XIII.
 Bernardus Claravallensis, XIII, 259,
 270, 271, 322, 323, 340, 341, 378,
 391, 411, 432, 449, 450.
 Bernardus (Ps.), XIII.
 Bernardus de Gannato, 234.
 Berruyer, 104.

- Bethune Baker, 103, 119, 171.
 Biel, 201.
 Billot, 127, 180, 186, 215, 216, 233,
 235, 244, 364, 370, 372-376, 420,
 426, 435.
 Billuart, 208.
 Binet-Sanglé, 50.
 Bishop, 433, 443.
 Bittremieux, 132, 266, 451, 454.
 Boetius, XII, 166, 195, 196, 198, 233,
 238, 239.
 Bollandistae, 96.
 Bonaventura, 139, 183, 265, 266,
 325, 345, 348, 355, 384, 392, 426,
 432, 446.
 Bonifacius VIII, P. R., 406.
 Bonosus, 442.
 Bougaud, 360, 402.
 Bousset, 70.
 Bover, 426, 451.
 Brehier, 86.
 Brenz, 169.
 Brightman, 157, 167.
 Brooks, 154.
 Broussolle, 446.
 Bruno Astensis, XIII.
 Burn, 428.

 Cabasilas (Nicolaus), 361.
 Cabrol, 178.
 Caelestinus, P. R., XII, 117, 131.
 Caesar, 304.
 Caesarius Arelatensis, 318, 339, 443.
 Caesarius (Ps.) Nazianzenus, 129.
 Caietanus, 183, 184, 199, 205-209,
 213, 214, 217, 220, 221, 235, 237,
 356, 373, 405, 420.
 Caius, 83.
 Calès, 10.
 Calvin, 327.
 Calviniani, 380.
 Cano (Melchior), 446.
 Capelle, 444.
 Capreolus Carthaginensis, XI, 115,
 142.
 Capreolus, princeps thomistarum,
 211, 212, 232, 234. — Capreolus-
 Billot, 211-216; 222-231.
 Carnegie Simpson, 361.

 Carolus M., 144.
 Carpocrates, 101, 438.
 Caspari, 116, 164.
 Cassianus, XII, 114, 135, 161.
 Cassiodorus, 161, 268.
 Catacumbae romanae, 453.
 Catechismus Tridentinus, 330.
 Cavallera, 160.
 Cellini, 55.
 Celsus, 415, 438.
 Cerfaux, 70.
 Cerinthus, 101, 437.
 Cervetti, 446.
 Chabot, 154.
 Chaîne, 311.
 Chapman, 25, 58, 83, 178.
 Charbonnel, 391.
 Charles, 13.
 Charue, 52.
 Chemnitz, 169.
 Chrysippus Hierosolymitanus, 431.
 Chrysostome, O. M., 361, 364.
 Cicero, 304.
 Clemens I, P. R., 75, 308, 349.
 Clemens VI, 141, 329, 383, 433.
 Clemens VIII, 434.
 Clemens XI, 331, 383, 434.
 Clementis 2^a Cor., 66, 76, 109.
 Clemens Alex., VI, 24, 35, 61, 65,
 68, 80, 81, 85, 90, 92, 242, 256,
 310, 311, 439, 442.
 Clementinae Homiliae, 442.
 Codex D Cantabrigensis, 124.
 Codices evangeliorum ms., 65, 68,
 428.
 Commissio Biblica, 4, 6, 11, 25, 26, 417.
 Concilium Antiochenum (269), 93,
 94.
 — Arausicanum (529), 297.
 — Bracarense (563), 117,
 240.
 — Carisiacum (853), 329,
 382, 389.
 — Chalcedonense, 117, 153,
 154, 158, 159, 165, 167,
 168, 171, 172, 232, 254.
 — Coloniense (1860), 372.
 — Constantiense (1418),
 423.

- Concilium CPnum I (381), 94, 95, 117, 158.
- CPnum II (553), 47, 104, 119-121, 131, 165, 168, 185, 240, 419.
- CPnum III (680/1), 131, 172, 175-178, 259, 260.
- CPnum IV (869/870), 176, 178, 423.
- Ephesinum, 104, 117, 130-135, 152, 154, 232, 329.
- Florentinum (1439), 278, 413.
- Foroiuliense (796), 148.
- Francofordense (794), 148.
- Lateranense (649), 137, 168, 175, 186, 240, 259, 439, 441.
- Lateranense IV (1215), 241, 329, 423.
- Lugdunense II (1274), 149, 241, 329.
- Nicaenum, 91-95, 117, 132, 154, 185, 364, 365.
- Nicaenum II (787), 176, 178, 423.
- Romanum (380), 117, 158, 240.
- Romanum (430), 131.
- Romanum (680), 176.
- Romanum (769), 423.
- Romanum (799), 148.
- Romanum (993), 423.
- Senonense (1140), 148, 322, 340.
- Sirmiense (351), 102.
- Toletanum (s. V), 99.
- Toletanum IV (633), 168.
- Toletanum XI (675), 126, 240, 241, 329.
- Toletanum XVI (693), 241.
- Tridentinum, 278, 297, 298, 329, 372, 383, 387, 407, 423, 433, 435.
- Valentinum (855), 382.
- Concilium Vaticanum, 39, 52, 126, 331, 398, 446.
- Viennense (1311/2), 382.
- Concordia lutherana, 140, 156, 170, 171.
- Condamin, 9-11, 13, 40, 396.
- Constans II, 172.
- Constantinus M., 133, 350.
- Constantinus III Heracleon, 177.
- Constantinus IV Pogonatus, 176, 178.
- Constantinus V Copronymus, 168.
- Constantius (an Tonantius?), 115, 141.
- Constitutiones Apostolicæ, 110.
- Coptorum liturgia, 444.
- Corluy, 14, 251.
- Corpus Iuris Can. antiq., 406, 408.
- Coster, 177.
- Coulange, 415.
- Coustantius, 140.
- Cremer-Kögel, 72.
- Cremers, 313.
- Croiset, 422.
- Cyprianus, x, 37, 69, 79, 85, 128, 305, 314, 315, 453.
- Cyrillus Alexandrinus, VII, 61, 65, 68, 69, 110, 116-119, 124-126, 131, 133, 136, 146, 152-154, 163, 165, 166, 173, 174, 182, 184, 185, 229, 230, 243, 246, 249, 254, 256, 258, 313, 329, 336, 343, 352, 363, 378, 389, 391, 404, 414, 419, 427, 435, 443.
- Cyrillus Hierosolymitanus, VII, 133, 404, 413, 414, 426, 428.
- Cyrus, Persarum rex, 2, 11.
- Dalman, 28, 55, 283.
- Dalmau, 203.
- Damasus, 117, 134, 158, 240.
- Daniel, 3, 12, 47, 285.
- Darmesteter, 2, 37, 38.
- David, 3, 6, 9, 14, 27, 41.
- Delattre, 453.
- Delehay, 452, 453.
- De Ghellinck, 161.
- De Meester, 361.
- Deissmann, 71, 252.

- Demetrius Phalereus, 3.
 Deneffe, 139.
 Didache Apostolorum, 75, 280, 308.
 Didymus, VII, 65, 124, 133, 257, 442.
 Dieckmann, 108.
 Diekamp, 166, 173, 177.
 Digestum, 304.
 Dimoeritae, 151.
 Diodorus Tarsensis, VII, 103, 148.
 Diogenes Laertius, 280.
 Diognetum (Ep. ad), 76, 147, 309, 313.
 Dionysius P. R., 81, 82, 92, 93.
 Dionysius Alexandrinus, 24, 81, 92, 93.
 Dionysius (Ps.) Alexandrinus, 132, 133.
 Dionysius (Ps.) Areopagita, VIII, 166, 173, 174, 229, 239, 337.
 Dionysius Carthusianus, 359.
 Dioscorus, 119, 152.
 Discipuli, 285.
 Dittmar, 40.
 Dobschütz, 98.
 Docetae, 95, 96.
 Doctrina Patrum, IX, 166, 173, 185, 186, 258, 259.
 Dörholt, 334.
 Draguet, 155.
 Dressel, 444.
 Drews, 39.
 Driedo, 405.
 Driver, 103.
 Drummond, 68.
 Duns Scotus, cf. Ioannes.
 Durand (A.), 61, 70, 130, 439, 443.
 Durandus, 143, 372.
 Duval, 154.
 Eberle, 131.
 Ebion, 101, 365.
 Ebionaei, 83, 437.
 Ecclesiasticus, 3.
 Edghill, 14.
 Eisler, 406.
 Elchesaitae, 438.
 Eleutherius Tornacensis, 426.
 Elias, 42, 51, 54, 417.
 Elipandus Toletanus, 104, 142, 143, 148.
 Encyclopaedistae, 438.
 Ephesinum latrocinium, 153.
 Ephraem Antiochenus, 165.
 Ephraem, Syrus doctor, VII, 135, 136, 161, 257, 426-428, 430.
 Epimenides, 396.
 Epiphanius, VII, 15, 21, 31, 65, 68, 83, 101, 102, 110, 124, 127, 140, 141, 146, 151, 152, 158, 229, 230, 257, 298, 313, 351, 354, 414, 426, 438, 442.
 Epiphanius monachus, 444.
 Erasmus, 70, 144.
 Ernardus Bonae vallis, XIII, 323.
 Ernst, 446.
 Esdras, 27.
 Estius, 375.
 Evagrius Ponticus, 257.
 Evagrius scholasticus, IX.
 Evangelium Iacobi, 442.
 Evangelium Petri, 442.
 Eugenius IV, P. R., 278.
 Eugenius Toletanus, 143.
 Eulogius Alexandrinus, 166, 184, 255, 258, 259.
 Eusebius Caesareensis, VI, 3, 24, 25, 31, 37, 68, 83, 96, 97, 102, 129, 133, 140, 160, 313, 350, 354, 401, 422, 442.
 Eusebius Dorylaeensis, 152.
 Eusebius (Ps.) Emisenus, 339.
 Eusebius Nicomediensis, 94.
 Eustathius Antiochenus, VII, 68, 133, 257.
 Eustathius monachus, IX.
 Euthymius Zigabenus, X, 139, 175, 259.
 Eutyches, 119, 121, 152, 153, 156, 159, 165, 167, 183, 189.
 Ezechias, 8, 9, 16.
 Ezechiel tragicus, 67.
 Faber, 360.
 Facundus Hermianensis, XII, 161, 166, 229, 230, 258.
 Fascher, 396.
 Faustinus presbyter, XI.
 Faustus Reiensis, 196.
 Faye (E. de), 81.

- Feder, 77, 309.
 Felix (Ps.), P. R., 116, 158, 164.
 Felix Urgellitanus, 104, 142, 146, 148.
 Fenelon, 181.
 Ferotin, 444.
 Ferrandus Diaconus, XII.
 Ferrariensis, 208.
 Flacius Illyricus, 155, 170.
 Flavianus Antiochenus, VII.
 Flavianus CPnus, 152, 153, 167, 172.
 Fleg, 50.
 Fortunatus, 427, 453.
 Franciosi (de), 422.
 Franciscus Salesius, 360.
 Franzelin, 64, 375, 420.
 Fraticelli, 396, 398, 407, 408.
 Frohshammer, 126.
 Froidevaux, 81.
 Fulbertus Carnotensis, 433.
 Fulgentius Ruspensis, XII, 126, 136, 139, 143, 158, 170, 258, 261, 262, 277, 318, 338, 382, 426, 431, 441.
 Fulgentius (Ps.), 426, 427.
 Funk, 75.
 Gaianus, 154.
 Galliffet, 422.
 Galtier, 94, 116, 123, 204, 205, 334, 348.
 Garrigou-Lagrange, 108.
 Gaudel, 171.
 Gaufridus Antissiodorensis, 323.
 Gauthey, 421.
 Gay, 360.
 Gelasius, P. R., XII, 168.
 Gelasius Cyzicenus, VIII.
 Gennadius Massiliensis, XII, 147, 281.
 Gény, 199.
 Georgius Nicomediensis, 432.
 Georgius Pisida, IX.
 Gerhard, 328.
 Gerhohus Reicherspergensis, XIII.
 Germanus CPnus, X, 444.
 Gilbertus Foliot, 324.
 Gilbertus Porretanus, 244.
 Gnostici, 87, 92, 95, 98, 99, 380.
 Godofridus de Fontibus, 201.
 Goerresiana Collectio, XIV.
 Goguel, 408.
 Gordillo, 444.
 Gore, 171, 177, 439.
 Gouffen, 453.
 Grabmann, 199, 234.
 Graeci orthodoxi, 361.
 Grandmaison (L. de), 24, 25, 29, 31, 35, 36, 39, 40, 51-53, 55, 57, 71, 127, 172, 251, 288, 303, 402, 417.
 Gravina, 177.
 Gregorius M., P. R., XII, 4, 147, 255, 258, 259, 339, 421, 423, 441.
 Gregorius X, 149, 329.
 Gregorius XV, 434.
 Gregorius Eliberitanus, XI.
 Gregorius Nazianzenus, VII, 15, 68, 69, 110, 127, 129, 133, 138, 146, 151, 157, 159-161, 170, 173, 182, 254, 257, 313, 336, 343, 351, 354, 389, 404, 427, 453.
 Gregorius Nyssenus, VII, 21, 61, 68, 110, 124, 125, 129, 133, 136, 139, 151, 154, 163, 254, 257, 310, 313, 336, 427, (442).
 Gregorius Thaumaturgus, VI, 81, 164, 440.
 Gregorius Turonensis, 422, 444.
 Gresham Machen, 130, 439.
 Grotius, 96, 305, 328.
 Grützmacher, 439.
 Guardini, 325.
 Günther, 104, 126.
 Guibertus de Novigento, XIII.
 Guignebert, 53, 415.
 Gulielmus Arvernus, 239.
 Gulielmus S. Theodorici, 322, 440.
 Habert, 360.
 Hadrianus I, P. R., 144, 148.
 Handley, 438.
 Hardouin, 104.
 Harnack, 31, 38, 58, 68, 127, 130, 291, 311, 315, 398, 402, 407, 415, 417, 428.
 Harris, 67, 83.
 Hastings, 35, 55, 68.
 Hatch and Redpath, 294.
 Havet, 37, 38.

- Heer, 97.
Hefe-le-Leclercq, 94, 143.
Hegesippus, 442.
Hemisch, 83, 84.
Hellenismus, 398.
Helvidius, 442.
Henoch (Liber), 13, 19, 31, 285.
Henoticon, 154.
Heraclides Damascenus, 103, 152, 153, 172.
Heraclitus, 67.
Heraclius, 172.
Héris, 123, 395.
Hermann, 127.
Hermannus Tornacensis, XIII.
Hermas, 76, 309.
Herodotus, 109, 396.
Hervaeus de Nedellec, 233.
Herzog, 96, 438, 439.
Hesychius Hierosolymitanus, 427.
Heterius Oxomensis, 142.
Hetzenauer, 97.
Hieronymus, XI, 4, 21, 65, 97, 111, 128, 134, 142, 148, 257, 316, 421, 426, 427, 440-443.
Hieronymus (Ps.), 445.
Hilarius Pictaviensis, X, 65, 69, 93, 94, 96, 110, 129, 134, 136, 140, 142, 146, 162, 163, 257, 310, 315, 337, 440, 442.
Hildegardis, XIV.
Hincmarus, 146.
Hippolytus, VI, 69, 79, 87, 88, 101, 147, 156, 195, 229, 230, 242, 350, 412, 437, 438.
Hodgson, 103.
Hoffmann, 291.
Hollmann, 294, 295.
Holtzmann, 292.
Homerus, 54, 281.
Honorius, P. R., 172-178.
Honorius Augustodunensis, 321, 358.
Hontheim, 47.
Hormisdas, P. R., 136.
Hort, 68.
Huby, 70.
Hugo de S. Victore, XIII, 262, 322, 341.
Hugon, 199, 208.
Hussitae, 423.
Hymnus vespertinus, 78.
Iansenistae, 330, 331, 380, 383, 419, 422.
Iansenius, 330, 383.
Ibas Edessenus, 104.
Ignatius Antiochenus, VI, 75, 89, 98, 109, 128, 129, 131, 280, 308, 333, 349, 437, 439, 440.
Ildefonsus Toletanus, 143, 441, 445.
Imitatione Christi (Liber de), 401.
Innocentius III, P. R., 329, 410, 411.
Innocentius V, 233.
Innocentius VIII, 433.
Innocentius X, 330, 383.
Innocentius XII, 181.
Ioanna d'Arc, 57.
Ioannes Apostolus, 24, 27, 56, 64, 66, 83, 301, 402, 417, 429.
Ioannes Baptista, 29, 34, 40, 42, 51, 59.
Ioannes II, P. R., 131, 137.
Ioannes IV, 177.
Ioannes XXII, 398, 407, 408, 411, 412.
Ioannes Antiochenus, VIII, 117, 134, 161.
Ioannes Chrysostomus, VII, 37, 61, 65, 68, 72, 110, 124, 133, 173, 257, 280, 299, 313, 336, 378, 404, 421, 426, 435, 443.
Ioannes VI CPnus, X.
Ioannes Cornubensis, XIV, 155.
Ioannes Damascenus, X, 123, 138, 139, 175, 182, 230, 243, 259, 314, 336, 337, 343, 382, 419, 432, 444.
Ioannes Duns Scotus, 143, 200-205, 358, 359, 365, 366, 372, 385.
Ioannes Euboeensis, 432.
Ioannes Eudes, 422.
Ioannes Maxentius, IX.
Ioannes Philoponus, 154.
Ioannes presbyter, 24, 25, 83.
Ioannes Thessalonicensis, 429, 444.
Ionae signum, 287, 288.

- Jonathan targum, 5.
 Ioseph sponsus Mariae, 442, 443.
 Ioseph ab Arimathaea, 438.
 Iosephus (Flavius), 3, 4, 12, 281, 294, 442.
 Iosue, 3.
 Iovianus imp., 164.
 Iovinianus, 442.
 Irenaeus, VI, 24, 62, 68, 69, 78, 83-85, 87, 89, 92, 95, 98, 99, 101, 109, 128, 129, 131, 136, 144, 145, 256, 276, 280 (lat.), 309-311, 333, 345, 349, 354, 363, 368, 412, 426, 428, 437, 440.
 Irvingiani, 396.
 Isaias, 10, 11, 17.
 Isidorus Hispalensis, XII, 143, 259.
 Isidorus Pelusiota, 61, 134, 258, 426.
 Iubilaeorum liber, 13.
 Iudaei, 1, 2, 3, 52, 409, 437, 438.
 Iulianus Halicarnasius, 154, 155.
 Iulianus imp., 133, 164, 438.
 Iulianus Toletanus, XIII, 143.
 Iulius (Ps.), P. R., 164.
 Iulius Africanus, 96, 97.
 Iustinianus, IX, 104, 155.
 Iustinus, VI, 16, 30, 35, 37, 46, 61, 76, 84-86, 89-91, 95, 109, 128, 256, 280, 283, 309, 333, 349, 412, 421, 426, 437.
 Iuvencus, 35.
 Jacquier, 303.
 James (R.), 444.
 James (W.), 41.
 Janssens, 216, 361.
 Jean-Baptiste du Petit Bornand, 361.
 Jérôme, O. M., 266.
 Joüon, 289.
 Jugie, 103, 134, 153, 155, 361, 429, 431, 434, 444.
 Kalendaria britannica, 443.
 Kirch, 173.
 Knabenbauer, 20, 46, 47, 290.
 König, 171.
 Köstlin, 428.
 Krawutzcky, 31.
 Kroymann, 89, 101, 160.
 Krüger, 70.
 Kurth, 83.
 Labourt, 98, 439.
 La Brière (de), 407.
 La Broise (de), 426, 451, 454.
 Lacensis Collectio, XIV.
 Lactantius, X, 82, 412.
 Lagrange, 14, 27, 28, 31, 37, 38, 40, 47, 57, 85, 97, 134, 283, 292, 402, 403, 406.
 Lamy, 134.
 Langdon, 294.
 Laporte, 386.
 La Taille (de), 216, 228, 233.
 Lea, 407.
 Le Bachelet, 163, 405, 412, 434.
 Lebon, 140, 154.
 Lebreton, 15, 23, 55-58, 61, 68, 71, 72, 75-78, 84, 86, 87, 90, 91, 109, 249, 271, 274, 398.
 Lehner (von), 454.
 Lemonnyer, 354.
 Lenz, 313.
 Leo M., P. R., XII, 126, 143, 152, 153, 158, 165, 167, 172, 175, 182, 223-231, 258, 277, 318, 322, 338, 343, 352, 354, 371, 428.
 Leo II, 177, 178.
 Leo III, 144, 148, 168, 241.
 Leo IX, 149.
 Leo X, 329.
 Leo XIII, 105, 331, 405, 434, 450, 454.
 Leonard de Carvalho e Castro, 384.
 Leontius Byzantinus, VIII, IX, 129, 138, 154, 164, 165, 196, 237, 258.
 Leontius (Ps.) Byzantinus, IX, 258.
 Lépicier, 248, 430.
 Lepin, 24, 25, 35, 51, 53, 55, 66, 403, 428.
 Leporius, XI, 104, 113, 114, 130, 134, 140, 141, 147, 161, 175, 258.
 Le Roy (Ed.), 415.
 Lessius, 369.
 Leucius, 444.
 Levesque, 61, 72.
 Levillain, 199.

Lévy (Israel), 283.
 Lex et Prophetæ, 408, 409.
 Liber Diurnus Pontificum Romanorum, 178.
 Liber Pontificalis, 178.
 Liberatus, XII, 166, 258.
 Lietzmann, 152, 157, 164.
 Liturgia Orientalis, 453.
 Liturgia Romana, 353, 401, 406, 422, 427, 433, 434, 445, 452, 453.
 Lobstein, 292.
 Loisy, 16, 24, 28, 32, 34, 36, 53, 284, 292, 303, 415, 416, 428.
 Loofs, 103, 116, 119, 127, 171.
 Lucas, 27, 289.
 Lucianus, 295.
 Lugo, 138, 211, 372, 385, 405.
 Luisius Legionensis, 359.
 Luther 139, 140, 155, 156, 170, 171, 274, 305, 327, 328, 370.
 Lutherani, 140, 155, 156, 170, 171, 380, 388.
 Mabillon, 443.
 Macarius Antiochenus, 177.
 Macchabæorum L. 4, 283.
 Mahé, 118, 313.
 Mahomet, 52, 416.
 Mai, 96, 154, 443.
 Maldonatus, 30, 65, 288.
 Malebranche, 386.
 Mandonnet, 236.
 Mangenot, 63.
 Manichæus, 65, 95, 157, 161.
 Mansi, XIV, 103, 104, 167, 173, 175, 259.
 Marcellinus, 51.
 Marcellus Ancyranus, 102.
 Marcianus, 153.
 Marcion, 37, 95, 157.
 Marcus, 27, 55, 57, 292.
 Margarita Maria Alacoque, 421.
 Marič, 272.
 Mariès, 103.
 Marini (Dom. de), 207.
 Maris Persa, 104.
 Marius Mercator, XII, 103, 117, 130, 135, 242.
 Marius Victorinus, XI.

Maronitæ, 131.
 Martène, 405.
 Martin (Fr.), 13, 19, 49.
 Martini (Raymundus), 37.
 Martinus I, P. R., 137, 168, 172, 175, 177, 186, 259, 439, 441.
 Martyrologium hieronymianum, 443.
 Martyrologium Usuardi, 445.
 Marucchi, 453.
 Masново, 239.
 Massuet, 145.
 Matthæus, 27, 46, 55, 56.
 Mattiussi, 199, 251, 446.
 Mauricius imp., 443.
 Maximinus Arianorum eppus, XI.
 Maximus martyr (seu confessor), IX, 138, 166, 174, 175, 177, 182, 185, 230, 259.
 Maximus Taurinensis, 426.
 Médebielle, 283, 294.
 Medina, 184, 208, 405.
 Mediolanensis liturgia, 444.
 Melcher, 257.
 Melchisedechiani, 102.
 Melito Sardensis, 78.
 Mémain, 47.
 Merkelbach, 430.
 Mersch, 395.
 Methodius, 35, 82, 252.
 Michael Palaeologus, 149, 241.
 Michel, 104, 170.
 Migetius, 142.
 Migne, VI-XIV, 145.
 Minores, 141.
 Missale Bobiense, 443.
 Missale Gallicanum vetus, 443.
 Missale Gothicum 443.
 Modernistæ, 255, 259, 396.
 Modestus Hierosolymitanus, 444.
 Molina, 233, 348.
 Monarchiani, 102, 255.
 Mounier (H.), 39, 292.
 Monophysitæ, 151-172, 259, 274, 419.
 Monothelitæ, 172-182.
 Montanistæ, 396.
 Morin (G.), 141, 148, 175, 242, 443.
 Moyses, 3, 6, 9, 14, 27, 53, 59, 276, 408, 409.
 Mozarabica liturgia, 444.

- Müller (K.), 388.
 Muncunill, 203.

 Nathan propheta, 6.
 Nathanael, 28, 59.
 Nau, 103, 118.
 Navarrus, 405.
 Nemesius Emesenus, 157, 187.
 Neoplatonici, 198.
 Nestoriani, 104, 254, 259, 274, 419.
 Nestorius, VIII, 103, 110, 113, 114,
 117-121, 130-135, 152, 167, 172, 189,
 197, 242, 246, 258, 419.
 Nicaena definitio, 91-95, 117, 198,
 353, 354, 364.
 Nicephorus Callistus, 443.
 Nicephorus CPnus, x, 168, 259.
 Niceta Remesianus, XI, 428.
 Nicetas Choniata, x.
 Niessen, 97, 443.
 Nilus monachus, 133, 426.
 Noetus Smyrnensis, 102.
 Nominales, 201.
 Novatianus, x, 69, 80, 85, 89, 102,
 128, 147, 148, 160, 161.

 Ockam, 201.
 Onkelos (targum), 5.
 Orientalis Ecclesiae Ep. ad Sym-
 machum, 168.
 Origenes, VI, 61, 65, 68, 69, 71, 81,
 85, 90-92, 102, 109, 132, 136, 162,
 185, 196, 252, 256, 257, 277, 280,
 310-312, 334-336, 350, 354, 364,
 365, 386, 390, 400, 409, 421, 428,
 429, 438, 440, 442.
 Otten, 203.
 Oxenham, 332.

 Pacianus Barcinonensis, XI, 141,
 148, 175, 337, 351, 354.
 Palamas (Gregorius), 361.
 Pamphilus martyr, 92.
 Papias, 25.
 Pascal, 38.
 Pasehasius Radbertus, 445.
 Passaglia, 435.
 Pastoris Libellus, 99.
 Patriarcharum Testamenta, 13.

 Patripassiani, 102.
 Paulinus Nolanus, 134.
 Paulus Apostolus, 51, 56, 62, 64, 69-
 73, 296, 300, 301, 303, 417.
 Paulus III, P. R., 433.
 Paulus IV, 131, 130, 441.
 Paulus V, 434.
 Paulus CPnus, 172.
 Paulus Samosatenus, 93, 94, 116,
 117, 132, 157, 242.
 Paulus (Gottlob), 438.
 Pectorius, 421.
 Peeters, 134.
 Pègues, 435.
 Pelagiani, 274, 370, 380, 401.
 Pelster, 236, 237.
 Pesch, 103, 243, 244, 322, 451.
 Petau, XIV, 140, 170, 181, 182, 202,
 281, 346, 356, 443.
 Petit (Lud.), 412.
 Petrus Apostolus, 32, 34, 37, 51, 55,
 73, 301, 417.
 Petrus Argensis, 432.
 Petrus Blesensis, XIV.
 Petrus Chrysologus, XII, 153, 426.
 Petrus Damianus, 443.
 Petrus Diaconus, XII.
 Petrus Fullo, 136.
 Petrus Galloctiae, 410.
 Petrus Lombardus, XIII, XIV, 120-
 122, 155, 218, 262, 341, 419.
 Petrus Mongus, 154.
 Petrus de Tarantasia, 233.
 Petrus Venerabilis, 437.
 Pfeleiderer, 284.
 Phantasiastae, 154.
 Pharao, 40.
 Pharisei, 16, 27, 33.
 Philippus Sidetes, 132.
 Philips, 344.
 Philo, 3, 4, 67, 68, 74, 83-86, 273.
 Philostorgius, VIII.
 Philoxenus Mabbugensis, VIII.
 Phoebadius Aginnensis, XI.
 Photiniani, 380.
 Photinus Sirmienses, 102, 104, 110,
 116, 117, 161, 242, 365.
 Photius, x, 165, 258, 259.
 Phtartolatrae, 154.

- Pie (Card.), 406.
 Pierius, 132.
 Pilatus, 28.
 Pinard de La Boullaye, 280.
 Pindarus, 396.
 Pistorienses, 419, 422, 423.
 Pitra, 132, 133, 440.
 Pius II, P. R., 141, 346, 409, 438.
 Pius IV, 423.
 Pius V, 330, 346, 383, 445.
 Pius VI, 419, 422, 423.
 Pius VII, 450.
 Pius, IX, 126, 398, 422, 430, 434, 435.
 Pius X, 36, 53, 126, 260, 331, 398, 450.
 Pius XI, 4, 398, 407, 422, 451.
 Plato, 3, 198, 226, 237-239, 280.
 Plinius, 74.
 Plummer, 290.
 Plus, 252.
 Plutarchus, 54.
 Pollux, 54.
 Polycarpi martyrium, 76.
 Polycarpus, 24, 309, 349.
 Polychronius, 177.
 Polycrates Ephesius, 24.
 Porphyrius, 157, 187, 438.
 Portalié, 104, 277, 318, 412.
 Poussines, 96.
 Prado (N. del), 391, 434.
 Praedestiniani, 380.
 Praedicatores, 141.
 Prat, 24, 61, 70-72, 98, 136, 172, 248, 252, 274, 276, 297-300, 381, 386, 390.
 Praxeas, 102.
 Prestige, 139.
 Primasius (Ps.), 352.
 Priscillianistae, 95, 242.
 Proclus CPnus, 133, 152, 426, 427.
 Protestantes, 378, 407, 452, 454.
 Protestantes liberales, 274, 378.
 Protevangelium, 4, 426.
 Protevangelium Iacobi, 439.
 Prudentius, 134.
 Psalmi messiani, 6-9.
 Psalmi Salomonis, 13, 39, 307.
 Ptolemaeus Evergeta, 3.
 Ptolemaeus Philadelphus, 3.
 Ptolemaeus Philometor, 3.
 Ptolemaeus (gnosticus), 65.
 Puech, 77, 86, 87.
 Pulcheria, 153.
 Pyrrhus CPnus, 172.
 Quenstedt, 328.
 Quentin, 4.
 Quesnel, 331, 383.
 Quetif et Echard, 236.
 Quicherat, 57.
 Rabanus Maurus, XIII.
 Rabbini, 55, 283.
 Rabbula Edessenus, 134.
 Rackl, 75, 309.
 Radulfus Ardens, 321.
 Rahmani, 134, 453.
 Ramsay, 439.
 Rashdall, 334.
 Ratramnus, XIII.
 Raven, 152.
 Raymond, O. M. C., 361.
 Raymundus Martini, 37.
 Reformatores, 361.
 Reinach (S.), 47, 416.
 Reitzenstein, 303.
 Remigius Florentinus, 234.
 Renan, 35, 37, 50, 415.
 Renaudin, 446.
 Resch, 292.
 Réville (J.), 24, 47, 284.
 Ricard (P.), 321.
 Richardus de Mediavilla, 433.
 Richardus de Sancto Victore, XIV, 275, 323.
 Riquet, 233.
 Risi, 361.
 Ritschl, 292, 294, 295, 311, 321.
 Ritschliani, 380.
 Rivière, 318, 319, 332, 334, 338.
 Robertus Pullus, 323, 341.
 Robinson, 444.
 Roland-Gosselin (D.), 199, 239.
 Rolandus Bandinelli, 323, 341.
 Roscellinus, 322, 345.
 Roskovany, 435.
 Rosmini Serbati, 105, 434.

- Rovira, 14.
 Rufinus, 69, 92, 123, 152, 196, 421.
 Rupertus Tuitiensis, XIII, 357.
 Rusticus Diaconus, XIII, 126, 166, 167, 182, 229, 230.
 Rütther, 311.
 Sabatier (Aug.), 38, 325, 332, 396, 401.
 Sabelliani, 93, 102.
 Sabellius, 102, 157, 189, 242.
 Sadducaei, 33.
 Salmanticenses, 206-208, 348.
 Salmeron, 434.
 Salmon, 83.
 Salomon, 3, 6, 8, 27, 287.
 Salomonis (Ps.) Odae, 98, 421.
 Salomonis (Ps.) Psalmi, 13, 403.
 Samaritanus Pentateuchus, 5.
 Samuel, 9.
 Sanday, 35, 55, 70, 127, 439.
 Sapientiales Libri, 19-23, 66, 428.
 Schulte, 272.
 Schumacher, 58, 73, 171.
 Schwartz, xiv, 83.
 Schweitzer, 36.
 Scotistae, 357-366.
 Scotus, cf. Ioannes Duns. — Scotus-Tiphanus, 199-204; 217-220; 231.
 Scribae, 27, 33.
 Scythae monachi, 136.
 Sedulius, 453.
 Seeberg, 127.
 Seitz, 55.
 Selden, 443.
 Selnecker, 169.
 Septuaginta interpretes, 3, 4, 5, 16, 21, 54, 59, 70, 106, 281, 293, 294.
 Sergius CPnus, 172, 175-177.
 Severianus Gabalensis, vii, 61, 426.
 Severinus, P. R., 177.
 Severus Antiochenus, ix, 154, 155, 175, 442, 443, 453.
 Sfondrate, 177.
 Sibyllina oracula, 39.
 Siricius, P. R., 442.
 Sixtus IV, P. R., 433.
 Sociniani, 102, 131, 380, 441.
 Socinus (F.), 305, 328, 380.
 Socrates, viii, 132, 152.
 Sophocles lexicograph., 129.
 Sophronius Hierosolymitanus, 166, 175, 177, 185, 230, 259.
 Souter, 54.
 Sozomenus, viii.
 Stapfer, 35.
 Stentrup, xiv, 163, 170, 181, 182, 237, 267, 328, 376, 390, 409.
 Stephanus martyr, 73, 301, 417.
 Stephanus III, P. R., 423.
 Stephanus monothelita, 177.
 Stevens, 56, 398.
 Stiglmayr, 166, 175.
 Stoici, 67.
 Sträter, 313.
 Strauss, 415, 417, 438.
 Suarez, 127, 128, 143, 209-211, 221, 222, 231, 266, 267, 342, 348, 359, 373, 375, 384, 385, 391, 405, 414, 434, 436, 437, 446.
 Sub tuum, 453.
 Sully-Prudhomme, 38.
 Sulpicius Severus, 321.
 Swedenborgiani, 396.
 Swete, 14, 103, 439.
 Symbolum, 353, 413.
 Symeon Thessalonicensis, x.
 Symmachus P. R., 163.
 Symmachus interpres, 5, 10.
 Synaxarium copticum, 443.
 Synoptici, 56, 64.
 Szabó, 208, 265.
 Taio, xii.
 Targum, 5.
 Tatianus, 65, 77, 86, 91.
 Te Deum, 123.
 Terrien, 201, 215, 221, 233, 236, 430, 454.
 Tertulianus, x, 24, 31, 65, 69, 79, 84, 85, 88-91, 95, 96, 98, 109, 128, 134, 136, 159, 161, 185, 195, 242, 257, 280, 305, 314, 321, 350, 354, 362, 399, 400, 412, 426, 435, 437, 440, 442, 453.
 Tertullianus (Ps.) Adv. Haer., 101, 438.
 Testamenta Patriarcharum, 13.

- Themistius, 255, 258, 259.
 Theodoretus, VIII, 61, 94, 104, 11, 118, 124, 130, 132, 134, 152, 153, 161, 258, 336, 343, 427, 443.
 Theodorus Abukara, x.
 Theodorus Mopsuestenus, VII, 47, 61, 68, 103, 104, 119-121, 124, 133, 134, 257.
 Theodorus Pharanites, 172.
 Theodorus Raithuensis, IX, 154, 165, 230.
 Theodorus Studita, x.
 Theodosius II, 152, 153.
 Theodotiani, 438.
 Theodotion, 10, 281.
 Theodotus Ancyranus, 133, 427, 428.
 Theodotus Byzantinus, 102.
 Theodotus gnosticus, 65, 242.
 Theophilus Alexandrinus, VII, 133, 160.
 Theophilus Antiochenus, 65, 77, 84, 86.
 Théotime de S. Just, 406.
 Thomas de Aquino, XIV, 19, 46, 65, 71, 100, 107, 119-121, 122, 123, 126, 128, 132, 135, 137-139, 149, 150, 159, 168, 169, 178-182, 186-199, 211-216, 218, 219, 222-228, 230, 231, 233, 237-239, 241-245, 247, 250, 253, 254, 260, 262-265, 268-270, 275, 277, 278, 281, 325, 326, 341, 342, 344, 345, 347, 348, 354, 355, 362, 364, 365, 367-372, 374, 375, 377, 378, 383-385, 387-389, 392-395, 404, 409, 410, 413, 418-420, 425, 430, 432, 434-437, 443, 445, 446, 448, 452.
 Thomasius, 171.
 Thomassin, XIV, 203, 246, 281, 356.
 Thorpe, 454.
 Tillmann, 31, 56, 413.
 Timotheus Aelurus, VIII.
 Timotheus CPnus, 258.
 Tiphanius, 184, 201, 202, 225, 226, 231, 233.
 Tischendorf, 68.
 Tisserant, 439.
 Tolemaeus Lucensis, 405.
 Toletus, 211.
 Tommasi, 443.
 Tonantius (alias Constantius), 141.
 Touzard, 14, 40, 321.
 Traditio Apostolorum, 74.
 Trasimundus, 126.
 Tria capitula, 104.
 Tual, 51.
 Tubingenses, 291.
 Turner, 54.
 Turton, 415.
 Tyconius, 35.
 Valentinus, 68, 157, 365.
 Ubiquistae, 169, 170.
 Uccellio, 201.
 Veronica, 422.
 Victor, P. R., 24.
 Victorinus (Marius), XI.
 Victorinus Pettaviensis, 96, 412.
 Vigilius, P. R., XII.
 Vigilius Thapsensis, VII, 136, 258.
 Vigilius (Ps.) 258.
 Vincentius Lirinensis, 116, 161.
 Vitalis apollinarista, 152, 158.
 Vitalis hispanus, 115, 141.
 Volusianus, 47, 51, 125, 130, 274, 368.
 Urbanus VIII, P. R., 434.
 Urråbburu, 211.
 Usener, 428.
 Usuardus, 445.
 Vulgata, 4, 5, 62, 65, 66, 68, 124, 307.
 Vaccari, 7, 23.
 Val (H. del), 360.
 Valentia (Gregorius de) 201, 434.
 Van Crombrugghe, 286.
 Van Hoonacker, 288.
 Van Noort, 216.
 Van Rossum, 357.
 Vazquez, 138, 143, 181, 211, 385, 405, 434.
 Vega, 434.
 Venturini, 438.
 Verfaillie, 312, 386.
 Vermeersch, 422.
 Viteau, 13.
 Vitti, 299.

- Vittoria, 405.
Vogt, 96.
Voisin, 152, 164.
Vuillermet, 148.
- Waldhauser, 171.
Wallis Budge, 444.
Walpole and Mason, 131, 134,
160, 453, 454.
Warfield, 439.
Weber (F.), 55, 283.
Weigl, 110, 157, 185, 314.
Weiss (B.), 96.
Weiss (Io.), 33, 89, 292, 295.
Wellhausen, 26.
Welschen, 216.
Wendland, 36.
Wernle, 35, 291.
Westcott and Hort, 68.
- Wiclef, 419.
Wicleffitae, 423.
Wigand, 170.
Wirceburgenses, 203, 434.
Wirtz, 312, 334.
Wrede, 26, 32, 284, 286.
Wright, 439.
Wünsche, 283.
- Zacharias rhetor, viii.
Zahn, 102, 288, 439.
Zanini de Solcia, 346, 409, 438.
Zeno imp., viii, 154.
Zeno Veronensis, 440.
Zorell, 5.
Zosimus, P. R., 390.
Zumel, 208.
Zwingli, 208.
-

INDEX THEOLOGICUS

<p>Actus et potentia, 197-199.
 Adam et Christus, 296-299.
 Adoni, 8, 18.
 Adoratio, 64, 418-420.
 Agnus Dei, 302, 307.
 Angelorum gratia, 251-254.
 Angelorum redemptio, 390-393.
 Angelus Consilii, 17.
 Angelus Iahve, 84, 85.
 Angelus Testamenti, 13, 18.
 Apostolorum catalogi, 442.
 Apparitiones Christi redivivi, 97, 414-416.
 Ascensio Christi, 417.
 Auctoritates in philosophia, 233.

 Caput Christus, 251-254, 390-393.
 Caro, 108.
 Circumincissio naturarum, 138-139.
 Composita hypostasis Christi, 183-186.
 Compositi humani analogia, 187.
 Concordia utriusque Testamenti, 40-50.
 Condensio Verbi, 128, 280.
 Conscientia Christi messiana, 23-26.
 Consubstantialis, 92-95.
 Convenientia Incarnationis, 367-374.
 Cor Iesu, 420-422.
 Corpus Christi in morte, 140, 141.
 Cur Deus homo, 346-366.

 Deipara, 130-135, 425-430.
 Deivirilis operatio, 173-175.
 Diaboli ius, 332-341.
 Dies iudicii, 58.
 Dilectus Filius, 54-58.</p> | <p>Dispensatio, 129.
 Divinitas Christi in fide Ecclesiae, 74-95.
 Divinitas Christi in NT, 52-74.
 Divinitas Christi in VT, 14-23.
 Dogma, 280-281.

 Elohim, 17.
 Emmanuel, 10, 17.
 Eschatologia, 33, 34, 409-414.
 Essentia et esse, 197-199, 238-239.
 Eva altera, 4, 426.
 Eucharistiae institutio, 284, 295.

 Filius Dei, 15, 53-64.
 Filius hominis, 18, 29-32, 97, 292, 293.
 Foedus novum, 45.
 Fratres Domini, 73, 442, 443.

 Geminae gigas substantiae, 160, 161.
 Genealogiae Christi, 96-97.
 Generatio temporalis Verbi divini, 85.
 Gloria Christi comprehensoris et viatoris, 377.
 Gratia Christi, 245-254, 408.

 Hebdomades Danielis, 12, 47.
 Homo assumptus, 122, 123, 127, 128.
 Homo Christus, 95-100.
 Hypostasis, 196.

 Iahve, 8, 17.
 Idiomatum communicatio, 135-141.
 Iesus Christus, 37-52.
 Imaginum cultus, 422, 423.</p> |
|---|---|

- In Christo Iesu, 252.
 Incarnationis nomina, 128-130.
 Incarnationis tempus, 373.
 Joseph sponsus Mariae, 96, 442, 443.
 Iuda (tribus), 5, 41, 42.
 Iudex Christus, 29, 409-414.
 Iustitia Dei, 326-329, 344.
 Iustus patiens, 49.

 Kenosis, 72, 155, 170-172, 270.

 Legatus a Deo Christus, 27.
 Lex Christi, 407-409.

 Magisterium Christi, 396-402.
 Magnificat, 428.
 Mariae maternitas divina, 4, 10, 41, 42, 96, 97, 130-135, 425-430; immaculata conceptio, 430-435; sanctitas eximia, 435-437; virginitas perpetua, 437-443; assumptio corporea, 443-447; mediatio universalis pro hominibus, 447-451; cultus hyperduliae, 451-454.
 Mediator Christus, 97, 273-280, 451.
 Meritum Christi, 325, 376-393.
 Mysteria ethnicorum, 303.
 Mysterium, 107, 108.
 Mysticus Christus, 251-254.
 Mythus Christi, 39.

 Natura et persona, 105-107, 189-195.
 Nazaraeus, 42.

 Oblatio munda, 45.
 Oboedientia Christi, 374-378.
 Oeconomia Redemptionis, 129, 130.
 Oeconomia praedicationis, 32, 284, 285.
 Operatio Christi duplex, 172-182.
 Oriens Christus, 13.

 Paraclitus Christus, 276; Spiritus, 240.
 Passio Christi, 43, 44, 283.
 Paulinismus Evangeliorum, 289, 292.
 Persona, 105-107, 195-197, 238.
 Philosophia Gracorum, 237-239.
 Plenitudo Christi, 248-251.
 Primogenitus, 60-62, 274.
 Propheta Christus, 396-398.
 Prophetae Israel, 9-13.
 Prosopographia Christi, 98.
 Prosopon, 195.
 Purgatorium, 410-413.

 Quaestio de unione Verbi incarnati, 234-237.
 Quaternitas pro Trinitate, 113.

 Recapitulatio in Christo, 307, 308, 310, 311, 313, 314, 390, 392.
 Redemptio Christi, 280-303.
 Redemptio moralis, 278-280.
 Redemptio physica, 278-280.
 Redemptio obiectiva, 279-286.
 Redemptio subiectiva, 286-290.
 Regnum caelorum, regnum Dei, 403.
 Resurrectio Christi, 45, 414-417.
 Rex Christus, 27-29, 402-414.

 Sacerdos Christus, 45, 394-395.
 Sacrificium Christi, 325, 393, 394.
 Sanctorum veneratio, 422, 423, 453.
 Sanguis Christi, 141.
 Satisfactio vicaria, 303-341.
 Schiloh, 5.
 Schisma graecum, 412.
 Scientia Christi, 254-272.
 Scientia beata, 260-265.
 Scientia infusa, 265-267.
 Scientia acquisita, 267-270.
 Sermo = Verbum, 88, 90.
 Servus Iahve, 10, 11, 150.
 Sessio ad dexteram Patris, 417, 418.
 Spiritus in Sermone, 88, 90.
 Sponsus Christus, 286.
 Subordinatianismus, 89-91.
 Subsistentia, 196.
 Subsistere, 187-189.
 Superabundat Redemptio, 374-378.
 Suppositum et natura, 189-195, 237-238.
 Syncretistae, 38, 303.

- Templum corporis, 42.
Tempus adventus Christi, 12, 45, 47.
Testimonium Patris, 54.
Theophaniae, 15, 67, 83, 273.
Transfiguratio Domini, 54.
Trinitas in Baptismo Domini declarata, 54.
Trinitas operans, 240-241.
Tritheismus, 154, 244.
Vaticanum Concilium, 39, 52.
Vaticinia messiana, 1-14.
Verbum, 65-68, 83-89.
Vinitores homicidae, 290.
Vir dolorum, 29.
Virginis figurae, 427.
Unigenitus, 59, 60, 68.
Unio hypostatica, 187-239.
Unitarii, 101, 102.
Unum et esse, 187-189, 237.
Unus de Trinitate passus, 136-137.
Voluntas ut natura et ut ratio, 179-182.
« Ut Scriptura impleretur », 46.
-

INDEX

PROOEMIUM.....	V
Traditionis graecae monumenta praecipua.....	VI
Traditionis latinae monumenta praecipua.....	X
Fontes theologici recentiores.....	XIV
Quaedam sigla.....	XV

LIBER I

CHRISTUS DEUS ET HOMO

	Paginae.
Thesis I. Scripturae Veteris Testamenti testimonium perhibent de Christo.....	1
II. Divinitas Christi, quamvis Iudaeis vulgo ignota, erat quibusdam VT locis varie adumbrata.....	14
III. Iesus Nazarenus professus est se esse Christum a prophetis promissum.....	23
IV. Iesus Nazarenus ipse est Christus a prophetis promissus.	37
V. Divinitas Iesu Christi ex toto NT invicte demonstratur.	52
VI. Divinitati Christi testificatur fides primaevae Ecclesiae.	74
VII. Iesus Christus fuit verus, non phantasticus homo.....	95
Scholion. Christus mortalis condicione naturae.....	99

LIBER II

CHRISTUS DEUS-HOMO

VIII. Ex utraque natura, divina et humana, existit una persona Verbi incarnati, Deus-homo. In hoc consistit mysterium Incarnationis.....	101
Scholion I. De homine dominico.....	127
II. De nominibus Incarnationis.....	128
IX. Beata Virgo Maria merito dicitur Deipara (Θεοτόκος)....	130
Scholion. Ipsius vocis Θεοτόκος (Deipara) testes antiqui..	132
X. Unionem hypostaticam consequitur legitima communicatio idiomatum.....	135
Scholion I. De circuminceptione naturarum in Christo.	138
II. Zwinglius Nestorianus.....	139
III. De condicione corporis Christi in morte....	140
XI. Christus, etiam ut homo, est Filius Dei naturalis, nequam adoptivus.....	141

	Paginae.
XII. Subsistit Christus in duabus naturis integris, inconfuse immutabiliter, salva proprietate utriusque naturae...	151
Scholion I. De ubiquismo Lutherano.....	169
II. De Kenosi.....	170
XIII. Duae sunt Christi naturales operationes, divina una, humana altera; agente utraque forma cum alterius communione quod ipsius proprium est.....	172
Scholion I. De concordia voluntatum in Christo.....	181
II. Regulae quaedam a Patribus statutae de operationibus Christi.....	182
XIV. Hypostasis Christi formaliter spectata, dicenda est com- posita; compositionem intellegendo quae sit, non ex diversis constitutio, sed unius ad alterum accessio....	183
XV. Unio hypostatica Verbi divini cum humanitate non per- ficitur inhaesione naturae humanae secundum suum esse creatum in Verbo; neque exclusionem alicuius modi physici qui naturam humanam separatam cons- titueret in ratione personae; sed iuxta doctrinam S. Thomae, in Scriptura et Patribus solide fundatam, formale constitutum unionis hypostaticae consequitur assumptionem naturae humanae ad ipsum Esse increa- tum Verbi divini.....	187
Scholion I. Quaestio unica de unione Verbi incarnati..	234
II. Quatenus a philosophia graeca manuduci possimus in intellectione huius mysterii..	237
XVI. Incarnatio active spectata est trium personarum divina- rum efficienter; solius autem Verbi terminative.....	239
Scholion. De Incarnatione personarum divinarum secun- dum potentiam absolutam.....	245
XVII. Unionem hypostaticam consequitur plenitudo gratiae singularis, imo secundum quid infinita. Hinc constitui- tur Christus caput omnium hominum et angelorum....	245
XVIII. Praeter scientiam divinam, agnoscenda est in Christo triplex scientia humana : beata, infusa et acquisita...	244

LIBER III

CUR DEUS HOMO

SEU CHRISTUS DEI ET HOMINUM MEDIATOR

XIX. Christus Incarnatione constituitur Dei et hominum Mediator. Eius mediatio spectat potissimum ad Redemp- tionem generis humani.....	273
XX. Dogma Redemptionis in sacrificiis omnium Gentium obscure adumbratum, in VT praeformatum, a Christo authentice promulgatum, in Epistolis Apostolorum plenissime declaratur.....	280
XXI. Ad explicandum opus Christi redemptorium singulariter apta invenitur theoria satisfactionis vicariae, in Scrip- tura fundata, a Patribus passim adumbrata, a doc- toribus scholasticis plene constituta, definitionibus	

	Paginae
Ecclesiae commendata. Illa quidem satisfactio Deo, nullatenus diabolo persoluta est.....	303
XXII. Redemptio generis humani nulla absoluta necessitate requirebatur, sed fuit purum divinae gratiae beneficium.....	341
XXIII. Redemptio generis humani ita fuit Incarnationis finis primarius, ut probabilius videatur, si Adam non peccasset, vi praesentis decreti Incarnationem futuram non fuisse.....	346
XXIV. Incarnatio Verbi, quamvis non absolute necessaria, fuit convenientissima, imo hypothetice necessaria, cum decrevisset Deus pro peccatis generis humani satisfactionem exigere adaequatam.....	367
Scholion. De tempore Incarnationis.....	373
XXV. Satisfactio Christi non modo sufficiens, verum etiam superabundans fuit, ex vera et libera oboedientia....	374
XXVI. Redemptio generis humani completa est obiective morte Christi ad reliqua vitae eius merita accedente; subiective perficitur cooperatione uniuscuiusque hominis, h. e. libera conversione ad Deum, qua sua facit merita Christi.....	379
Scholion. De redemptione angelorum.....	390
XXVII. Mors Christi habuit rationem veri Sacrificii expiatorii et propitiatorii, quod in cruce Deo obtulit ipse Sacerdos et Victima.....	393
XXVIII. Sacrificium crucis in oblatione SS ^{ae} Eucharistiae mystice instauratur.....	394
XXIX. Sacerdotium Christi, in sacerdotiis antiquis figuratum, ipsa Incarnatione in aeternum constitutum est; communicatur autem sacerdotibus NT.....	394
XXX. Christus constitutus est a Deo propheta et doctor generis humani, titulo prorsus singulari.....	396
XXXI. Magisterium Christi non sola doctrina continetur, sed etiam vitae exemplis constat.....	398
XXXII. Christus iure appellatur Rex totius creationis ac generis humani.....	402
XXXIII. Ad regiam Christi dignitatem pertinet potestas legifera summa, praecipue ad abrogandam VL et condendam NL ordinata.....	407
XXXIV. Ad regiam Christi dignitatem pertinet munus Iudicis, quo fungitur primo quidem in morte uniuscuiusque hominis, deinde in universorum resurrectione.....	409
XXXV. Regiam Christi maiestatem praeclare commendat fides resurrectionis eius, ascensionis, atque aeternae ad dexteram Patris sessionis.....	414
XXXVI. Homo Christus adorandus est eodem cultu latriae absoluto ac Verbum Dei.....	418
Scholion I. De cultu sacratissimi Cordis.....	420
II. De cultu Sanctorum et veneratione imaginum ac reliquiarum.....	422

APPENDIX

DE VIRGINE DEIPARA

Omnium praerogativarum Beatae Mariae Virginis principium et fons est maternitas divina. Inter illas praerogativas recensetur : 1. Immaculata Conceptio; 2. Sanctitas prorsus eximia; 3. Perpetua Virginitas (ante partum, in partu, post partum); 4. Corporea in caelum Assumptio; 5. Mediatio pro hominibus ad Filium. Merito persolvitur ei cultus hyperduliae.....	425
Auctoritates Scripturae praecipuae.....	455
Fontes.....	469
Index theologicus.....	483

ACHEVÉ D'IMPRIMER LE

30 OCTOBRE MCMXXX

PAR FIRMIN-DIDOT AU

MESNIL POUR GABRIEL

BEAUCHESNE A PARIS.

Alès, A.d'

232.15 d

Al 25

Prima lineamenta tractatus

232.15 d

Al 25

